This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

UC-NRLF
$B 311 484

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS
Dahlerup Collection

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS
Dahlerup Collection

UNIV. OF
CALIFORNIA

MODERSMAALETS SPROGLÆRE,

UDFØRLIGT OG ALMENFATTELIGT FREMSTILLET

VED

M. MATZEN,
SKOLEINSPEKTØR.

KØBENHAVN.
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).
GRÆBES BOGTRYKKERI.
1893.

UNIV. OF
CALIFORNIA

[6]

UNIV. OF CALIFORNIA
PD3105
M3

Forord.

Den foreliggende Bog har først og fremmest et praktisk Formaal. Den skal være et Hjælpemiddel for Lærerne, idet den skal tjene som Kommentar til de mange eksisterende mere eller mindre kortfattede grammatikalske Lærebøger, bestemte for saadanne Undervisningsanstalter, der hos deres Elever ikke kunne forudsætte Kendskab til Oldsproget og til fremmede Sprog[1]. Dernæst skal den være et Hjælpemiddel for alle dem, der ville søge Oplysning angaaende et eller andet grammatikalsk Spørgsmaal eller ved Selvstudium ville udvide deres Kendskab til Modersmaalets Sproglære i det hele taget.

Bogen begynder med Sætningslæren[2], fordi denne er bedst skikket til at vække Interesse for Grammatikken, især hos ældre Elever, og fordi Bøjningslæren bliver mere forstaaelig og tiltrækkende, naar Sætningslæren (med de faa Punkter af Bøjningslæren, som den forudsætter) er gaaet

---

[1] De Henvisninger til beslægtede Sprog, som forekomme i denne Bog, kunne, om fornødent, forbigaas.

[2] Stoffets Ordning er dog ingenlunde Hovedsagen, og for deres Skyld, som hellere ville begynde med Ordlæren, er denne affattet saaledes, at den danner et selvstændigt Hele og kan forstaas uafhængig af Sætningslæren. De faa derved foranledigede Gentagelser gøre som oftest den Nytte, at samme Sag belyses fra flere Sider.

M
M300546

forud. En lignende Ordning findes f. Eks. i Krarup Vilstrups Ledetraad ved Undervisningen i dansk Sproglære, i Sproglærens Grundbegreber af H. H. Lefolii, i K. Knudsens Haandbog (og i den tilsvarende Lærebog) i dansk-norsk Sproglære, i E. Jessens danske Sproglære samt i en Mængde tyske Grammatikker.

Jeg har søgt at fremstille alt anskueligt, klart og almenfatteligt samt at ordne Stoffet saaledes, at Forstaaelsen af det efterfølgende forberedes ved det forudgaaende, og det er mit Haab, at en tænksom Læser, om han end ikke er i Besiddelse af mange grammatikalske Forkundskaber, uden synderlig Vanskelighed vil kunne følge Udviklingen Skridt for Skridt.

Skulde jeg mod min Vilje have forbigaaet et eller andet Spørgsmaal, navnlig et saadant, som af praktiske Grunde trænger til Besvarelse, vilde jeg i høj Grad beklage det, skønt jeg meget vel ved, at Fuldstændighed er et Maal, som et grammatikalsk Arbejde ingen Sinde vil naa, og at en Redegørelse for alt, hvad der paa Sprogets Omraade kan møde en, heller ikke er nødvendig, fordi enhver, hvis sproglige Sans er bleven tilstrækkelig skærpet ved idelig Iagttagelse af Enheden i de konkrete Eksemplers Mangfoldighed, ogsaa vil kunne forstaa saadanne sproglige Fænomener, der tilfældigvis ikke have faaet Plads inden for Grammatikkens Ramme.

De faa lejlighedsvis meddelte sproghistoriske Bemærkninger skulle fremme Forstaaelsen af Nutidens Udtryksmaade og ville muligvis hos en eller anden vække Interessen for dybere sproglig Granskning.

Fremfor alt har det været mig magtpaaliggende at undgaa Fejl, og det har i denne Henseende været af ikke ringe Betydning for mit Arbejde, at Hr. Docent V. Såby,

hvem jeg herved bringer min Tak, med stor Redebonhed og Udholdenhed har ydet mig sin værdifulde Bistand[1].

De fleste ældre og nyere danske og norske grammatikalske Skrifter have været mig til megen Nytte, og jeg har flere Gange haft Anledning til at henvise til enkelte af dem, f. Eks. til de forskellige Arbejder af J. N. Meier, Flor, Lefolii, J. Løkke, K. Knudsen, S. W. Hoffgaard, B. T. Dahl[2], E. Jessen o. s. v.

De sagkyndige anmodes om at modtage Bogen med Velvilje og at være overbærende med dens Mangler!

Lydlæren[3] behandles ikke i denne Bog, fordi den fra et praktisk Synspunkt nærmest maa henregnes til Retskrivningslæren, som jeg af forskellige Grunde har forbigaaet. Muligvis vil jeg senere finde Lejlighed til at afhjælpe denne Mangel.

Det høje kongelige Ministerium for Kirke- og Undervisningsvæsenet, der har ydet mig en Understøttelse til Udgivelsen af Bogen, bringer jeg herved min allerærbødigste Tak.

Forfatteren.

---

[1] Opmærksomheden henledes paa en Del Rettelser og Tilføjelser i Slutningen af Bogen.

[2] Her henvises til denne Forfatters senere udkomne Hjælpebog, der S. 67—79 indeholder en lærerig Samling af urigtigt byggede Sætninger, som yderligere kunne illustrere det i denne Bog S. 123—128 bemærkede.

[3] Lydlæren er bleven behandlet særskilt af Verner Dahlerup og Otto Jespersen.

Forkortelser.

I denne Bog forekomme bl. a. følgende Forkortelser: eng. (engelsk), fr. (fransk), gld. (gammeldansk), glsv. (gammelsvensk), isl. (islandsk), ital. (italiensk), mntysk (middelnedertysk), oldn. (oldnordisk), sv. (svensk), t. (tysk).

Indholdsfortegnelse.

Side

Indledning 1

Første Afsnit: Sætningslære.

I. Den enkelte Sætning.
1. Den nøgne enkelte Sætning 4
2. Den udvidede enkelte Sætning 10
3. Tillæg. De enkelte Sætningers Inddeling 61

II. Sammensatte eller forbundne Sætninger.
Tilbageblik. Den enkelte Sætnings Dele. Hoved- og Bisætninger. Sideordnede og ikke sideordnede Sætninger. Sætningsrækker og Sætningskæder (Perioder) 67

III. Tillæg til de forangaaende Afsnit.
1. a) De vigtigste Sætningsdeles Plads i Hovedsætningen . 111
   b) De vigtigste Sætningsdeles Plads i Bisætningen 113
2. Ombytning af Sætningsdele 114
3. Udeladelse af Ord i forbundne Sætninger og Sætningsdele (Sammentrækninger) 115
4. Elliptiske (ufuldstændige) Sætninger 121
5. Urigtigt byggede (konstruerede) Sætninger m. m. 123
6. Samlet Fremstilling af Reglerne for Tegnsætningen (Interpunktionen) 129

Andet Afsnit: Ordlære.

I. Ordbøjningslære.
1. Kendeordet (Artikelen) 149
2. Navneordene (Substantiverne) 151
3. Tillægsordene (Adjektiverne) 193
4. Talordene (Numeralierne) 212

Side

5. Stedordene (Pronominerne) 218
6. Udsagnsordene (Verberne) 260
7. Biordene (Adverbierne) 315
8. Forholdsordene (Præpositionerne) 327
9. Bindeordene (Konjunktionerne) 338
10. Udraabsordene (Interjektionerne) 344

II. Orddannelseslære 347
1. Ordenes Afledning 349
2. Ordenes Sammensætning 367

og i Grænseegnene bekæmpe hinanden. Det franske Sprog hører næmlig, ligesom det spanske og italienske, til en anden Sprogstamme — den romanske — hvis væsenlige Grundlag er det gamle romerske (latinske) Sprog.

Af den fælles Herkomst følger imidlertid ikke, at de gotiske Folkestammer (Skandinaver og Germaner) nogensinde, sålænge de have boet i Evropa, have talt et og samme Sprog, end ikke i de allerældste Tider. Allerede i det 10 og 11 Århundrede vare Sprogforskellighederne så store, at de ikke kunde være fremkomne i et Årtusinde; og det er historisk bevisligt, at Skandinaver og Germaner ved den Tid ikke kunde forstå hinandens Sprog. Der fortælles næmlig [1], at den normaniske Hertug Vilhelm I på et Møde, som holdtes mellem Tyske og Franske i Året 942, blev tiltalt på Dansk af den saksiske Hertug Herman, hvorover Vilhelm forundrede sig og spurgte: „Hvo har lært dig det danske Sprog, som Sakserne ikke forstå?" Herman svarede da, at han imod sin Vilje havde lært det under sit Fangenskab hos det krigerske og udmærkede (bellicosum egregiumqve) Folkefærd, hvortil Vilhelm selv hørte [2]. Fremdeles fortæller E. Pontoppidan, efter den tyske Kirkehistorieskriver Adam af Bremen, at da Kristendommen i det 9, 10 og 11 Årh. indførtes i Norden, talte og forstode Landets Indbyggere ikke så meget Tysk, at de kunde have nogen Nytte af de fra Hamborg og Bremen indsendte Læreres Undervisning, førend disse havde været her så længe, at de kunde tale Landets Sprog. „De Lærere — fortæller han videre — som ænten af Magelighed eller Tungnæmhed ikke kom så vidt, brugte en Tolk, som i Forsamlingen udlagde Ord for Ord eller Mening efter Mening det, som de fremmede Lærere på deres Mål havde fremsat. Heraf rejste sig i Kirken det såkaldte officium interpretum eller Oversætter-Embede, hvilket, såsom besværligt

---

[1] Dudo: de gestis Normannorum; anført efter P. E. Müllers det islandske Sprogs Vigtighed.

[2] Normanerne havde i Begyndelsen af det 10 Årh. stiftet et Rige i det nordlige Frankrig, hvor de bevarede deres danske Sprog i omtrent hundrede År.

i mange Henseender, Kong Sven Estridsen påstod at ville have afskaffet, og virkelig også fik afskaffet, i den Forsamling, som han i Året 1053 holdt i Byen Slesvig med den bremiske Erkebiskop Adalbert" [1]. Et lignende Vidnesbyrd om Forskellen imellem de nordiske og germaniske Sprog i det 10 Årh. findes i Kristnisaga. Men vi kunne påvise denne Forskel endnu meget længere tilbage i Tiden. Allerede i det 4, 5 Årh. må de germaniske Sprog have besiddet de væsenligste af de Særegenheder, hvorved de endnu den Dag i Dag adskille sig fra de nordiske; fra den Tid haves næmlig en gammeltysk (mesogotisk) Bibeloversættelse af Biskop Ulfilas, hvis Sprog er meget forskelligt fra de ældste oldnordiske Sproglevninger.

Så langt man altså ved Hjælp af Historiens Lys kan skimte tilbage, have disse tvende Sprog stået ved Siden ad hinanden som jævnbyrdige, ligeberettigede Søskende, hvis indbyrdes Lighed må forklares af en fælles Herkomst og ingenlunde deraf, at det ene skulde nedstamme fra det andet. Dette er en Sandhed, som alle Sagkyndige må indrömme, og hvorpå der allerede længe har været gjort opmærksom [2]; men sædvanlig göres der ikke Brug af den. Kun altfor ofte får man at høre, at et dansk eller

---

[1] E. Pontoppidan: det danske Sprogs Skjæbne udi Sønderjylland; i det Kbhv. Selskabs Skrifter 1745.

[2] »Dersom det ene Tungemaal skulde i Rod-Ordene noget hafve laant aff it andet,' da kunde mand med bædre föye det foregifve, at det Tydske Tungemaal hafver laant af de gamle Danske, oc icke de Danske aff dem: Thi de gamle Danske hafve hærsket ofver Tydskerne, oc kundet derfor deris Tungemaal plante iblant dem, oc de icke iblant os, som aldrig ofver voris Lande regjeret hafver.« Sev. Povelsen: Danske Riimkunst. Kbhv. 1671. S. 39. — »Det tyske Sprog kalder jeg nu fremmed for det danske, ikke saa absolute. at man jo gjerne tilstaaer, de kunde begge have fælleds Oprindelse . . . . . thi en stor Mængde danske Ord, som nu synes os ej at have allermindste Sammenhæng med det Tyske, ere dog saadanne, eller egentlig talt, da ere disse tyske Ord danske, i det mindste af fælleds Oprindelse, naar deres rette radices saa nöje udsöges og udspores, som vor berömmelige Justitsraad Gram . . . . har paataget sig at vise til begge Nationers Nytte og For-

svensk Ord er hentet fra det Tyske, lånt af det Tyske, kommer af det Tyske o. s. v. skönt det er let at bevise og måske endog ofte bevist, at det fra Arilds Tid har havt hjemme i Norden, og at Norden altså har lige så fuld og uomtvistelig Ejendomsret til det som Syden, efterdi det er Fællesgods, der ikke er blevet udskiftet tilligemed den øvrige Arv, og intet andet. Næsten alle vore Ordbøger og deslige Skrifter ere fulde af Forsyndelser i denne Henseende. Således siger Professor Nyerup, at Ordet *en Bædh*, som findes i P. Låles Ordsprog, kommer af det tyske *Beth*, istedenfor af Oldnordisk *beðr* (et Hankönsord). Det ældgamle *Gård*, Have. Oldn. *garðr*, udleder E. Pontoppidan af Tysk *Garten*, og *Have* udleder Molbech (Gammeldansk Glossar.) af Tysk *Gehäge*, Angels. *Hage*, Engelsk *Haw*, kun ikke af Oldn. *hagi*. *Kåd*, Hus, Hytte, udledér samme Forfatter (Dialektleksikon) af Angels. *Cote*, Fris. *Käte*, Nedersaks. *Kote*, kun ikke af Oldn. *kot*; *Bom*, Slagbom (jfr. *Bomuld*, *bomstille*) udleder Videnskab. Selsk. Ordbog af Møsog. *Bagme* eller *Bagms*, Angels. *Beam*, German. *Baum*, kun ikke af Oldn. *baðmr*. Disse Eksempler kunne forøges i det Uendelige, men da det er et yderst fortrædeligt Arbejde, indskrænke vi os her til at bemærke, at den hærskende Tilböjelighed til at udlede danske (eller svenske) Ord, som have nogen Lighed med Tysk, af dette Sprog istedenfor af Modersproget (det Oldnordiske) er ligeså besynderlig, som om man, når et Barn havde visse Egenskaber tilfælles med sin Moder og sit Søskendebarn, da vilde hidlede disse fra Søskendebarnet istedenfor fra Moderen.

På denne Måde have vi selv, i sproglig Henseende, for længe siden givet os ind under det tyske Forbund og fraskrevet os Ejendomsretten til mangfoldige Ord, som vi kunne skaffe skriftlige Beviser for at tilhøre os. Det er derfor ikke

---

nöjęlse. Deraf er jeg bleven overbeviist om det, som för var langt fra mine Tanker, nemlig, at Roderici Toletani 500 Aars gamle Vidnesbyrd om det danske, tyske og flere Sprogs fælleds Oprindelse haver god Grund.» E. Pontoppidan; a. St.

i mange Henseender, Kong Sven Estridsen påstod at ville have afskaffet, og virkelig også fik afskaffet, i den Forsamling, som han i Året 1053 holdt i Byen Slesvig med den bremiske Erkebiskop Adalbert“ [1]. Et lignende Vidnesbyrd om Forskellen imellem de nordiske og germaniske Sprog i det 10 Årh. findes i Kristnisaga. Men vi kunne påvise denne Forskel endnu meget længere tilbage i Tiden. Allerede i det 4, 5 Årh. må de germaniske Sprog have besiddet de væsenligste af de Særegenheder, hvorved de endnu den Dag i Dag adskille sig fra de nordiske; fra den Tid haves næmlig en gammeltysk (mesogotisk) Bibeloversættelse af Biskop Ulfilas, hvis Sprog er meget forskelligt fra de ældste oldnordiske Sproglevninger.

Så langt man altså ved Hjælp af Historiens Lys kan skimte tilbage, have disse tvende Sprog stået ved Siden ad hinanden som jævnbyrdige, ligeberettigede Søskende, hvis indbyrdes Lighed må forklares af en fælles Herkomst og ingenlunde deraf, at det ene skulde nedstamme fra det andet. Dette er en Sandhed, som alle Sagkyndige må indrömme, og hvorpå der allerede længe har været gjort opmærksom [2]; men sædvanlig göres der ikke Brug af den. Kun altfor ofte får man at høre, at et dansk eller

---

[1] E. Pontoppidan: det danske Sprogs Skjæbne udi Sønderjylland; i det Kbhv. Selskabs Skrifter 1745.

[2] »Dersom det ene Tungemaal skulde i Rod-Ordene noget hafve laant aff it andet,' da kunde mand med bædre föye det foregifve, at det Tydske Tungemaal hafver laant af de gamle Danske, oc icke de Danske aff dem: Thi de gamle Danske hafve hærsket ofver Tydskerne, oc kundet derfor deris Tungemaal plante iblant dem, oc de icke iblant os, som aldrig ofver voris Lande regjeret hafver.« Sev. Povelsen: Danske Riimkunst. Kbhv. 1671. S. 39. — »Det tyske Sprog kalder jeg nu fremmed for det danske, ikke saa absolute. at man jo gjerne tilstaaer, de kunde begge have fælleds Oprindelse . . . . . thi en stor Mængde danske Ord, som nu synes os ej at have allermindste Sammenhæng med det Tyske, ere dog saadanne, eller egentlig talt, da ere disse tyske Ord danske, i det mindste af fælleds Oprindelse, naar deres rette radices saa nöje udsöges og udspores, som vor berömmelige Justitsraad Gram . . . . har paataget sig at vise til begge Nationers Nytte og For-

svensk Ord er hentet fra det Tyske, lånt af det Tyske, kommer af det Tyske o. s. v. skönt det er let at bevise og måske endog ofte bevist, at det fra Arilds Tid har havt hjemme i Norden, og at Norden altså har lige så fuld og uomtvistelig Ejendomsret til det som Syden, efterdi det er Fællesgods, der ikke er blevet udskiftet tilligemed den øvrige Arv, og intet andet. Næsten alle vore Ordbøger og deslige Skrifter ere fulde af Forsyndelser i denne Henseende. Således siger Professor Nyerup, at Ordet *en Bædh*, som findes i P. Låles Ordsprog, kommer af det tyske *Beth*, istedenfor af Oldnordisk *beðr* (et Hankönsord). Det ældgamle *Gård*, Have. Oldn. *garðr*, udleder E. Pontoppidan af Tysk *Garten*, og *Have* udleder Molbech (Gammeldansk Glossar.) af Tysk *Gehäge*, Angels. *Hage*, Engelsk *Haw*, kun ikke af Oldn. *hagi*. *Kåd*, Hus, Hytte, udledér samme Forfatter (Dialektleksikon) af Angels. *Cote*, Fris. *Käte*, Nedersaks. *Kote*, kun ikke af Oldn. *kot*; *Bom*, Slagbom (jfr. *Bomuld*, *bomstille*) udleder Videnskab. Selsk. Ordbog af Møsog. *Bagme* eller *Bagms*, Angels. *Beam*, German. *Baum*, kun ikke af Oldn. *baðmr*. Disse Eksempler kunne forøges i det Uendelige, men da det er et yderst fortrædeligt Arbejde, indskrænke vi os her til at bemærke, at den hærskende Tilböjelighed til at udlede danske (eller svenske) Ord, som have nogen Lighed med Tysk, af dette Sprog istedenfor af Modersproget (det Oldnordiske) er ligeså besynderlig, som om man, når et Barn havde visse Egenskaber tilfælles med sin Moder og sit Søskendebarn, da vilde hidlede disse fra Søskendebarnet istedenfor fra Moderen.

På denne Måde have vi selv, i sproglig Henseende, for længe siden givet os ind under det tyske Forbund og fraskrevet os Ejendomsretten til mangfoldige Ord, som vi kunne skaffe skriftlige Beviser for at tilhøre os. Det er derfor ikke

---

nöjęlse. Deraf er jeg bleven overbeviist om det, som för var langt fra mine Tanker, nemlig, at Roderici Toletani 500 Aars gamle Vidnesbyrd om det danske, tyske og flere Sprogs fælleds Oprindelse haver god Grund.» E. Pontoppidan; a. St.

i mange Henseender, Kong Sven Estridsen påstod at ville have afskaffet, og virkelig også fik afskaffet, i den Forsamling, som han i Året 1053 holdt i Byen Slesvig med den bremiske Erkebiskop Adalbert“ [1]. Et lignende Vidnesbyrd om Forskellen imellem de nordiske og germaniske Sprog i det 10 Årh. findes i Kristnisaga. Men vi kunne påvise denne Forskel endnu meget længere tilbage i Tiden. Allerede i det 4, 5 Årh. må de germaniske Sprog have besiddet de væsenligste af de Særegenheder, hvorved de endnu den Dag i Dag adskille sig fra de nordiske; fra den Tid haves næmlig en gammeltysk (mesogotisk) Bibeloversættelse af Biskop Ulfilas, hvis Sprog er meget forskelligt fra de ældste oldnordiske Sproglevninger.

Så langt man altså ved Hjælp af Historiens Lys kan skimte tilbage, have disse tvende Sprog stået ved Siden ad hinanden som jævnbyrdige, ligeberettigede Søskende, hvis indbyrdes Lighed må forklares af en fælles Herkomst og ingenlunde deraf, at det ene skulde nedstamme fra det andet. Dette er en Sandhed, som alle Sagkyndige må indrömme, og hvorpå der allerede længe har været gjort opmærksom [2]; men sædvanlig göres der ikke Brug af den. Kun altfor ofte får man at høre, at et dansk eller

---

[1] E. Pontoppidan: det danske Sprogs Skjæbne udi Sønderjylland; i det Kbhv. Selskabs Skrifter 1745.

[2] »Dersom det ene Tungemaal skulde i Rod-Ordene noget hafve laant aff it andet,' da kunde mand med bædre föye det foregifve, at det Tydske Tungemaal hafver laant af de gamle Danske, oc icke de Danske aff dem: Thi de gamle Danske hafve hærsket ofver Tydskerne, oc kundet derfor deris Tungemaal plante iblant dem, oc de icke iblant os, som aldrig ofver voris Lande regjeret hafver.« Sev. Povelsen: Danske Riimkunst. Kbhv. 1671. S. 39. — »Det tyske Sprog kalder jeg nu fremmed for det danske, ikke saa absolute. at man jo gjerne tilstaaer, de kunde begge have fælleds Oprindelse . . . . . thi en stor Mængde danske Ord, som nu synes os ej at have allermindste Sammenhæng med det Tyske, ere dog saadanne, eller egentlig talt, da ere disse tyske Ord danske, i det mindste af fælleds Oprindelse, naar deres rette radices saa nöje udsöges og udspores, som vor berömmelige Justitsraad Gram . . . . har paataget sig at vise til begge Nationers Nytte og For-

svensk Ord er hentet fra det Tyske, lånt af det Tyske, kommer af det Tyske o. s. v. skönt det er let at bevise og måske endog ofte bevist, at det fra Arilds Tid har havt hjemme i Norden, og at Norden altså har lige så fuld og uomtvistelig Ejendomsret til det som Syden, efterdi det er Fællesgods, der ikke er blevet udskiftet tilligemed den øvrige Arv, og intet andet. Næsten alle vore Ordbøger og deslige Skrifter ere fulde af Forsyndelser i denne Henseende. Således siger Professor Nyerup, at Ordet *en Bædh*, som findes i P. Låles Ordsprog, kommer af det tyske *Beth*, istedenfor af Oldnordisk *beðr* (et Hankönsord). Det ældgamle *Gård*, Have. Oldn. *garðr*, udleder E. Pontoppidan af Tysk *Garten*, og *Have* udleder Molbech (Gammeldansk Glossar.) af Tysk *Gehäge*, Angels. *Hage*, Engelsk *Haw*, kun ikke af Oldn. *hagi*. *Kåd*, Hus, Hytte, udledér samme Forfatter (Dialektleksikon) af Angels. *Cote*, Fris. *Käte*, Nedersaks. *Kote*, kun ikke af Oldn. *kot*; *Bom*, Slagbom (jfr. *Bomuld*, *bomstille*) udleder Videnskab. Selsk. Ordbog af Møsog. *Bagme* eller *Bagms*, Angels. *Beam*, German. *Baum*, kun ikke af Oldn. *baðmr*. Disse Eksempler kunne forøges i det Uendelige, men da det er et yderst fortrædeligt Arbejde, indskrænke vi os her til at bemærke, at den hærskende Tilböjelighed til at udlede danske (eller svenske) Ord, som have nogen Lighed med Tysk, af dette Sprog istedenfor af Modersproget (det Oldnordiske) er ligeså besynderlig, som om man, når et Barn havde visse Egenskaber tilfælles med sin Moder og sit Søskendebarn, da vilde hidlede disse fra Søskendebarnet istedenfor fra Moderen.

På denne Måde have vi selv, i sproglig Henseende, for længe siden givet os ind under det tyske Forbund og fraskrevet os Ejendomsretten til mangfoldige Ord, som vi kunne skaffe skriftlige Beviser for at tilhøre os. Det er derfor ikke

---

nöjęlse. Deraf er jeg bleven overbeviist om det, som för var langt fra mine Tanker, nemlig, at Roderici Toletani 500 Aars gamle Vidnesbyrd om det danske, tyske og flere Sprogs fælleds Oprindelse haver god Grund.» E. Pontoppidan; a. St.

at undres over, når Tyskerne, der gærne tage Munden så fuld som mulig, aldeles benegte de nordiske Sprogs Selvstændighed og uden videre kalde alle de Tungemål, som tales fra Østerrigs Sydgrænse til Islands Nordkyst, tyske eller germaniske[1]. Men selv om det ved skriftlige Vidnesbyrd ikke er bevist eller kan bevises, at et nu gængs dansk eller svensk Ord, der har Lighed med Tysk, har været brugt af vore Forfædre, så tör man dog deraf ikke straks uddrage den Slutning, at det ikke fra ældgammel Tid kan have havt hjemme i Norden og være opvokset på vor egen Jordbund; ti mangfoldige Ord have vore Fædre sikkerlig kendt og brugt, som aldrig ere blevne nedskrevne; andre kunde være nedskrevne, men ikke opbevarede, fordi det Papir eller Pergament, som skulde bringe dem til Efterverdenen, er gået alt Kødets Gang; endelig kunde andre muligvis være opbevarede i håndskrevne, endnu utrykte Dokumenter fra gamle Dage eller på uopdagede Runestene, og kun vænte på at blive bragte for Dagens Lys. Det synes derfor rigtigst ikke at erklære noget i dansk eller svensk Tale og

[1] Se Adelungs Mithridates, 2 D. S. 270, og R. Rasks Bemærkninger derover i Samlede Afhandlinger 3 D. S. 445 fl. Vi må imidlertid trøste os med, at det ikke går os værre end andre Nationer »Efter en tysk Skribent (Nagler: das Wesen des deutsch. Stammes. 1859) deles Verden i to Hoveddele: germanisk og ikkegermanisk; den første repræsenterer Historiens Lysside, den anden Barbariets Nat. Hvad der er udmærket i Verdenshistorien må nødvendigvis være af tysk Oprindelse; således torde det efter hans Mening være temmelig vist, at de gamle Athenere vare af germanisk Herkomst. Det er blevet dem en Vane at inkorporere alle beslægtede og ikke beslægtede Nationers Kultur, Literatur og Folkeejendommelighed, og det må være et meget vanskeligt Tilfælde, hvor en flittig tysk Gransker ikke skulde være istand til at oplyse Sammenhængen mellem et eller andet udmærket Fænomen i Historien og Germanismen. Vi have for kort siden læst, at Garibaldis Moder var af tysk Oprindelse. Hemmeligheden ligger altså i det tyske Blod, og Æren for Italiens Befrielse tilfalder Tyskland. For nogle År siden blev den svenske Sangerinde Jenny Lind rost som et Mønster på den ægte germaniske Sangkunst, og i Gubitz's Folkekalender var H. Chr. Ørsted opført som ein geborner Deutscher.« (Dr. E. M. i Steenstrups Månedsskrift 1861. 1. S. 385).

Skrift forekommende Ord for at være af tysk Oprindelse, med mindre det ænten umiskendeligt røber sig som sådant, f. Eks. *Geburtsdag*, *Fruentimmer*, *Jomfru*, *Vajsenhus*, eller det kan påvises, hvorledes det er kommet ind i vort Sprog, f. Eks. *Butterdejg* [1], hvilket vi åbenbart have lært at lave af tyske *Kukkenbagere; Isenkræmmer*, *Dyvelsdræk*, *Husblas*, *Könrøg*, *Skedevand*, *gemen*, *durchdreven*, *Bursche*, *Birfidler*, *Døgenicht*, *Hundsvot*, *Spidsbube*, *Stratenrøver*, *Vindböjtel* o. fl. lign. hvilke Ord åbenbart ere indkomne tilligemed det, de betegne. Derimod kan man ikke på samme Måde erklære sådanne Ord som *Bomskole*, *Blomkål*, *Feldbereder*, *Mærskum* for tyske; vel er det muligt, at vi ænten udenlands eller af indvandrede Tyskere have lært at opelske Frugttræer, spise Blomkål, tilberede Skind o. s. v., men selve Ordene vare i Forvejen ikke fremmede for vort Sprog (Oldn. *baðmr*, *blómi*, *feldr* — *Harald Gråfeld* — *marr*, Gld. *Mær*, Hav,) og forekomme endnu i Almuessprogene og i Stedsnavne.

På lignende Måde må vi forholde os ligeoverfor de Ord, som de nordiske Sprog have tilfælles med det engelske. Dette Sprog er, som bekendt, fremvokset af det angelsaksiske, der dannedes ved en Sammenblanding af de Sprog, som taltes af hine Jyder, Angler og Sakser, der i det 5 Årh. erobrede England. Siden blev England i mange År stadig hjemsøgt af nordiske Vikinger, som indtoge större eller mindre Strækninger af Landet, indtil endelig den danske Konge Sven Tveskæg satte sig i fuld Besiddelse af det. Hvad er nu rimeligere, end at de Ord og Talemåder, som nutildags ere fælles for Dansk og Engelsk, oprindelig have været udelukkende dansk (nordisk) Ejendom? Den Omstændighed, at de danske Konger, der som oftest holdt Hof i England, oversendte en Del engelske Præster, Bygmestre og andre Håndværkere (der iøvrigt gærne kunde

[1] Det er ikke uinteressant at lægge Mærke til, at medens man alle andre Steder i Danmark siger »Butterdejg«, så hedder det i Tønder og vel flere Steder i Sønderjylland stadig Smördejg; ligeledes Jernkræmmer for »*Isenkræmmer.*«

være fødte i England af danske Forældre) til Danemark, og at de Danske muligvis kunde have lært nogle Ord af dem, kan så meget mindre tillægges nogen særdeles Vægt, som det torde være at disse samme Ord i sin Tid vare overførte til England fra Danemark og navnlig fra den jyske Halvø, og således kun vendte tilbage til deres oprindelige Hjemstavn, hvor man måske ikke straks kunde genkende dem formedelst den noget fremmede Dragt, de vare blevne iførte, og derfor i god Tro holdt dem for fremmede [1].

II.

Det Næste, vi må stræbe at komme til Enighed om, er, at Oldnordisk (Islandsk) en Gang har været Folkesprog over hele Norden.

Som ovenfor anført, kaldte de gamle Nordboere selv deres Sprog „dönsk túnga“ (dansk Tunge), og det både når de omtalte Sproget i Danemark og i det øvrige Norden. De vidste stedse at göre Forskel på danske, norske og svenske Mænd og Riger, men på det Sprog, som taltes af disse Mænd og i disse Riger, gjordes i Almindelighed slet ingen Forskel. Dette ses klart af et Par mærkelige Lovsteder: I Grågåsen (en islandsk Lov, given 1118) hedder det: „dersom Udlændinge dræbes her i Landet (Island), ænten Danske, Svenske eller Norske, af de tre Kongeriger, i hvilke vort Tungemål tales, da have deres Frænder Søgsmål, hvis de ere her i Landet, men af andre Tungemål end det danske må ingen Frænde her

---

[1] »Nogle have ment, at angelsaxisk Literatur og Sprog have haft en afgjørende Indflydelse i Danmark, og at det danske Sprogs Forandring kan indledes derfra. Det er en Fejltagelse. Alle Kjendsgjerninger vidne derimod.« N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie I. S. 14. — Om Slægtskabet imellem Dansk og Engelsk henvises iøvrigt til »Minder om de Danske og Nordmændene i England« af J. J. A. Worsaae; Kbhv. 1851; og »Om det engelske Conjugationssystem, med et Tillæg om Forholdet mellam Dansk og Engelsk« af P. Hjort; samt »Tvende old-engelske Digte« af G. Stephens (Universitetsprogram Kbhv. 1853).

begynde Søgsmål uden Fader, Sön eller Broder.“ I Jonsbogen (ligeledes en islandsk Lov, given 1280) bestemmes: „hvis nogen Udlænding fra den norske Konges Rige dør her, da skal hans nærmeste Frænde tage Arv efter ham; desligeste skal og ske med danske og svenske Mænds Arv, som her bortdø, men af andre Tungemål end dansk skal ingen Frænde tage Arv uden Fader, Sön eller Broder.“ [1] Mange lignende interessante Bevissteder, hentede fra de Gamle selv, findes adspredte i P. E. Müllers, R. Rasks og N. M. Petersens didhørende Skrifter, men Pladsen tillader ikke at hidsætte flere af denne Art.

Derimod må vi som Bevis på, at de gamle Nordboeres Sprog var fælles — efter blot at have henpeget på den historiske Kendsgerning, at de islandske Skjalde, der rejste omkring i alle tre nordiske Riger og besang Kongernes og Folkenes Bedrifter, uden Vanskelighed bleve forståede af dem, for hvem de sang, skönt deres Kvad vare så indviklede, at vi nu umuligt kunne forstå dem uden betydeligt Forstudium [2] — i Særdeleshed dvæle ved nogle Vidnesbyrd, hentede fra selve det Sprogs Beskaffenhed, som vi endnu tale.

Det første af disse Vidnesbyrd er vore Stedsnavne. Det er i sig selv sandsynligt, at de Folk, der anlagde Stæder og byggede Landsbyer og Herregårde, gave dem Navne, der havde en eller anden Betydning i det Sprog, de selv talede og deres Medborgere forstode; men nu er det en bekendt Sag, at de fleste af disse Navnes Betydning er aldeles uforståelig for den, som kun har Kundskab til det danske eller svenske Sprog i deres nuværende Skikkelse; de lade sig derimod næsten alle forklare af det Sprog, som vi nylig hørte, at Grågåsen og Jonsbogen kaldte det danske Tungemål, men hvilket vi i nærværende Skrift kalde Oldnordisk eller Islandsk, fordi Islænderne, der ere Efterkommere af de gamle Nordboere, som i det 9 og 10 Århundrede nedsatte sig på Island [3], endnu have

---

[1] P E. Müller: Om det islandske Sprogs Vigtighed, S. 18 –19.

[2] N. M. Petersen: Bemærkninger om Modersmaalet, S. 4—5.

[3] Om Islands Opdagelse og første Bebyggelse findes en interessant Afhandling af N. M. Petersen i Nord. Tidsskr. for Oldkynd. 1 B.

bevaret dette Sprog nogetnær i dets oprindelige Renhed. Et Par Eksempler kunne her være tilstrækkelige til at oplyse dette, da Orddannelseslæren (§ 355 fl. og 391 fl.) og Fortegnelsen over de sønderjydske Stedsnavne indeholde en overflødig Mængde. *Århus* kommer hverken af et *År* og et *Hus*, eller, som Byens Våben antyder, af en *Åre* og et *Hus*, men af Oldn. *ár*. Flodens, og *ós*, Munding; den nærmest Havet liggende Del af Byen fører endnu Navn af *Mindet* = Oldn. *mynni*, det er enstydigt med *ós* og er det samme Ord, som forekommer i *Kærteminde* og *Nymindegab*, til hvilket sidste Navn man, efterat have glemt Betydningen af *Minde*, har föjet et andet (*Gab*) af ganske lignende Betydning. Med Århus kan sammenlignes *Árdalr* på Island, *Årtoft* i Sønderjylland, *Nidaros* (Nidelvens Munding) det gamle Navn på Trondhjem, og *Randers* (opr. *Randaros*). *Viborg*, oprind. *Vebjörg* af *vè*, Helligdom og *björg* Flert. af *bjarg*, Bjærg, hvormed kan sammenlignes *Viby* i Sælland og nord for Vettern i Sverige samt *Vibæk* i Nörre- og Sønderjylland. *Skagen* af *skagi*, Odde. *Holbæk*, Bækken ved Höjene, af *hóll* ell. *hvóll*, Höj, sammenlign *Holbøl* (udt. *Hvolbøl*) i Sønderjylland og *Hvolbæk* ved Skanderborg. *Danevirke*, de Danskes Fæstning, af Oldn. *Dana* (Ejef. af *Danir*) og *virki*, Skandse, Vold. Desuden er en stor Del af Stedsnavnenes Endelser kun forklarlige af Oldnordisk, såsom: *lev*, *lef* = Oldn. *leifa*, Efterladenskab, f. Eks. *Haderslev* (*Haðar* Ejef. af *Höðr*); *ør* = Oldn. *aur*, Sand, åben Kyst, f. Eks. *Dragør* på Amager, *Skanør* i Sverige, *Opnør*, nu Åbenrå, i Sønderjylland. Mange flere Endelser findes i Orddannelseslæren (§ 355 fl.).

Det andet levende Vidnesbyrd om, at det oldnordiske eller islandske Sprog en Gang har været Folkesprog over hele Norden, kan søges i de Tilnavne, som i gamle Dage ere givne flere Konger og fyrstelige Personer og hvorunder de endnu gå i Historien. Der kan næppe være to Meninger om, at når danske Folk gave deres Konger et Tilnavn — hvad ænten det nu var for at hædre eller håne dem — så har det været på Dansk, men mange af disse Navne ere aldeles ufor-

ståelige for den, der kun kender det nuværende danske Sprog, hvorimod de i Almindelighed let kunne forklares af Oldnordisk; således Dan *Mikillati*, af Oldn. *mikillati*, den Storladne; *Regnar Lodbrok*, af Oldn. *loði*, Hår, og *brók*, Bukser (med de lodne Klæder); *Tyra Danebod*, de Danskes Trøst, Oldn. *bót*, Trøst; *Knud Danaast*, de Danskes Kærlighed, (Oldn. *ást*); *Berserk*, af Oldn. *berr*, bar, og *serkr*, Klædning, altså den, der kæmper uden Beklædning, Harnisk.

Fremdeles gives der i de nynordiske Sprog en stor Mængde især sammensatte og afledede Ord, som vi daglig bruge uden at kunne göre Rede for deres egenlige Betydning, med mindre vi tage vor Tilflugt til Oldnordisk. Hvert af disse Ord indeholder et lille Bidrag til at bevise, at Folkesproget en Gang har været et og det samme over hele Norden. Nogle Eksempler må oplyse dette: *Almue*, al Mængde, af Oldn. *allr* og *múgi*; *ransage*, gennemsøge Huset, (Oldn. *ranr*); *Stakkel*, opr. *Stavkarl*, Oldn. *stafkarl*, den, der må hjælpe sig frem med en *Stav; Stalbroder*, den, som man deler Sæde (Oldn. *stallr*) med; *vinskibelig*, den, som godt forstår at ordne (Oldn. *skipa*) sit Arbejde (Oldn. *vinna*); *Fanden*, af Oldn. *fjá*, hade, i Tillægsf. *fjándi*, den, som hader, med det efterhængte Kendeord: *Fjanden* el. *Fanden*, den velbekendte Fjende, Djævelen; *höjre*, af Oldn. *hægr*, dulig, bekvem; *Løverdag*, Oldn. *laugardagr*, af *lauga*, vaske, bade. At *10* + *1* er = alleve og *10* + *2* = tolv, ved ethvert Barn, men hvorledes disse Tal have fået disse Benævnelser, kan ikke en Gang en matematisk Professor forklare uden ved Hjælp af vort gamle Sprog (se Ordb. under leve). Mange flere Eksempler herpå ville forefindes rundtomkring i dette Skrift; de fleste af de her anførte ere også svenske. Hvad vi ovenfor have bemærket om Stedsnavnene, gælder også her: det er åbenbart, at f. Eks. den, der først faldt på at kalde sin Omgangsven *Stalbroder*, eller den Hånd, hvormed vi bedst kunne arbejde, den *höjre*, eller den sidste Dag i Ugen *Løverdag*, både har forbundet en bestemt Mening med sine Ord og har været vis på at blive forstået af sine Omgivelser; men uden Forklaring

forstås disse og mangfoldige andre Ord og Talemåder nu kun af den, der kender det islandske eller gamle nordiske Sprog, altså må dette Sprog i gamle Dage have været Folkets Sprog [1].

Ikke mindre afgörende med Hensyn til Besvarelsen af det Spørgsmål, hvilket Sprog vore Fædre i de tre nordiske Riger have talt, og hvorvidt dette var fælles over hele Norden, kan hentes fra Indskrifterne på de i alle tre nordiske Riger fundne Runestene. Sproget på disse viser sig næmlig, når de ere fra omtrent samme Tid, at være ens overalt og kan kun forklares af Islandsk, hvad ænten de ere fundne i Sverige og Norge eller ved Skandinaviens sydligste Grænse, ved Danevirke. Og mærkeligt nok, netop der har man — foruden et Pår tidligere — endnu i den allernyeste Tid (1858) fundet en såre mærkelig Runesten fra Sven Tveskægs Dage, der taler på den gamle danske Tunge til disse Egnes Beboere, som ænten virkelig have glemt eller foragte deres Modersmål, og den står således på dette historisk navnkundige Sted for Folkets Öjne som en vidunderlig Opfyldelse af det Ord: „når Börnene tie, skulle Stenene tale“ (Luk. Ev. 19, 40) [2].

Men indeholde nu virkelig disse Runestene noget Bevis for, at Folket i de Egne, hvor de opreistes, har talt det Sprog, som i alt Væsenligt er fælles for dem alle? Kunde det ikke tænkes, at de vare tilførte andetstedsfra (fra Island?!), eller at islandske Runemestre vare blevne bidkaldte for at udhugge dem, og at disse ikke havde bekymret sig om, ænten Indbyggerne i Landet forstode Indskrifterne eller ej? Det Sidste er muligt; men så Den, der lod „Stenen sætte“ til Amindelse om sin Fader eller Ven og udtalte „Forbandelse over hvem der vovede at flytte den“ — hvor urimeligt, om han vilde tillade,

---

[1] At Almuessprogene såvelsom en Mængde Uregelmæssigheder i den danske (norske) og svenske Sproglæres Endelser og Former kun kunne forklares af Oldnordisk, ville vi her ikke opholde os ved, da denne Bog helt igennem indeholder Eksempler derpå.

[2] Om Danevirke Runestenen kan læses en interessant Afhandling af Professor P. G. Thorsen i nordisk Universitets Tidsskrift. 4 Årg. 1 H. Fra samme Lærdes Hånd kunne vi snart vænte en udførlig Beskrivelse over samtlige hidtil fundne Runestene.

at den Indskrift, der skulde tale til Samtid og Eftertid, blev udhuggen i et Sprog, som hverken han selv eller de, der skulde læse den, kunde forstå![1] Vare imidlertid Runestenene de eneste Vidnesbyrd om, at der en Gang har lydt et og samme Tungemål fra Tyra Danebods Vold til höjt op imellem Norges og Sveriges Fjelde, da skal det indrömmes, at det var noget misligt at beråbe sig derpå, men i Forening med alle de øvrige talende Vidnesbyrd tynge disse Stene unegtelig godt i Vægtskålen.

Ligesom Runestenene, vidne også de ældste danske, norske og svenske Love og andre skriftlige Dokumenter om Sprogenheden i Norden. Sproget i disse afviger ikke mere fra det Islandske, end ganske nærliggende Sprogarter, f. Eks. den jyske og fynske nutildags, hvorfor vi også ovenfor hørte, at Islænderne i det 12 og 13 Årh. kaldte Sproget i Danmark, Norge og Sverige „vort Tungemål". Som Bevis herpå hidsættes, efter P. E. Müller: Om det islandske Sprogs Vigtighed S. 52, Begyndelsen af jyske Lov (1241), med vedföjet islandsk Oversættelse:

Mæth logh skal land byggjæs. æn wildæ hwær man oruæs at sit eghet oc lata mæn nytæ iafnæth, tha thurftæ man ækki logh with. æn ængi logh ær æmgoth at fylghæ sum sannænd. æn huare sum mæn ęuer um sannænd, there skal logh lete kwilkt ræt er. Ware æi logh a lande, tha hafthe hin mest, ther mest matte gripæ.

Med lögum skal land byggiast. enn villde hver man nægiast med sit eget ok láta menn njóta jafnadar, þa þyrfte menn ekki laga vid. en engi lög eru jamngód at fylgja sem sannendi. enn hvar sem menn efa um sannendi, þar skal lága leita, hvilikt rétt sé. Være ei lög á landi, þá hefdi hinn mest, er mest mætti gripa.

---

[1] Imod ovenanførte Følgeslutning har jeg hørt den Indvending, at man endnu i Sønderjylland undertiden sætter tyske Gravskrifter på danske Kirkegårde; men jeg tror ikke, at man er berettiget til at drage nogen Slutning fra hvad den Yngel, som kaldes Slesvigholsteinere, foretager sig, til hvad vore djærve Forfædre skulde have gjort.

Da det danske Sprog var det, som tidligst fjernede sig fra Stamsproget, er det overflødigt at bemærke, at ovenanførte Begyndelse af den jyske Lov vilde være kommen det Islandske endnu nærmere, hvis den til samme Tid var affattet i Norge eller Sverige. Vi have desværre ikke Materialier til at kunne anstille en lignende Jævnførelse af Norsk og Svensk fra hin Tid med Islandsk, men som Bevis på, hvor nær Svensk og Dansk stode hinanden i det 15de Århundrede — altså i Unionstiden — kunne vi, efter N. M. Petersens Sproghistorie, 2 Del S. 310, anføre følgende Brudstykke af Digtet om Hertug Frederik, der haves på begge Sprog:

Svensk.	Dansk.
Eet ewintyr thet byrias hær,	*Et ewentyr tha begyynes*[1] *heræ,*
wilien ij høru huru thet ær,	*wille i høræ huræ thet æræ,*
tha maghin ij hær førstanda	*tha ma i hæræ forstandhæ*
hwath the hafde ther til handa,	*hwadh the haffdhæ ther til handhe,*
the aff konung artus sighia kunno;	*thy aff konningh artus seye kunne;*
om hans daghа mæn thet funno	*i hans daghe man thet funne*
thet ængin herræ the wiste,	*thet man inghen herræ wistæ,*
ther flere ewintyr fristæ.	*meræ ewentyr at fræsthæ*[2].

Ved Unionens sörgelige Ophør (1520) og den kort derpå fuldbyrdede kirkelige Reformation, der havde stor Indflydelse på Sprogudviklingen både i Sverige og Danemark, fjernede Sprogene sig imidlertid mere og mere fra hinanden[3], indtil de omtrent

---

[1] Det tilsvarende svenske Ord *byrjas* forekommer for øvrigt også i Dansk fra en noget ældre Tid, f. Eks. i Flensb. Stadsr.: *Hær byriæs bymæns skra af flænsborgh;* hos H. Harpestreng: *Byriæs capitel af yrte book;* i Lucidarius: *Asia byriæs ther som solen opp gaar.*

[2] Om nogle Æventyr, der omtrent ere fra samme Tid, bemærker N. M. Petersen (Literaturhist. 1. S. 139): »de, som have seet disse Æventyr, ere uenige om Sproget deri; nogle sige, det er dansk, andre, at det er svensk.

[3] »Da Foreningen blev sprængt, forfulgte de svenske Konger ogsaa med megen Energi alle Levninger af dansk Sprog, der mindede om en

Indledning.

Den danske Grammatik (Sproglære) er Læren om de danske Ords Form (Formlære) og deres Forbindelser i Talen (Ordføjningslære eller Sætningslære, Syntax). Et Ord er et ved Taleredskaberne (Ganen, Tungen, Tænderne, Læberne o. s. v.) frembragt hørligt Udtryk for en Forestilling eller et Begreb eller det hørlige Udtryks synlige Betegnelse i Skriften.

Ordene kunne efter deres forskellige Brug og Betydning inddeles i forskellige Klasser:

1. Navneord eller Substantiver kaldes de Ord, hvormed noget (en Forestilling) for sig alene benævnes, f. Eks.: Peter, Dreng, Handling, Visdom.

2. Navneordene kunne i Regelen kendes derpaa, at Kendeordet (Artikelen) kan sættes foran eller hænges bag ved dem (en Aa, Aaen; et Træ, Træet).

3. De Ord, man lægger til Navneordene for at betegne Tingenes Egenskaber (eller for at angive, hvordan Tingene ere), f. Eks.: stor (en stor Hund), rund (en rund Sten), tung (en tung Byrde) o. s. v., kaldes Tillægsord eller Adjektiver.

4. Ordet Hus betegner kun eet Hus; Ordet Huse betegner flere Huse, men bestemmer ikke Antallet nøjere. Dette sker derimod ved Hjælp af særegne Ord, som kaldes Talord (Numeralier), f. Eks.: to Huse. Ogsaa de Ord, der ved Hjælp af Tælling angive en Tings Plads i en

Række (den første, anden, tredje o. s. v.), henregnes til Talordene.

5. I Stedet for et Navneord eller eet eller flere andre Ord bruger man undertiden et Stedord (Pronomen), f. Eks.: Sig til Peter, at han (Peter) skal bringe mig (Ole) sin (Peters) Skrivebog. Ole fortæller, at Peter er syg; men det (syg) er han ikke. Lars siger, at Peter er rejst; men det (at han er rejst) er ikke rimeligt. Stedord ere: jeg, du, han, hun, vi, I, de; min, din, sin, vor; denne, den, hin; hvem, hvad; man, nogen o. s. v.

6. Udsagnsordene (Verberne) betegne en Virksomhed (at der gøres eller foregaar noget), f. Eks.: [han] gaar, skriver, ældes, ligger. (Det sidste og lignende Ord siges undertiden at betegne en Tilstand.) Udsagnsordene kendes derpaa, at man kan sætte det lille Ord (Partikelen) «at» foran dem (at læse, løbe, le). Den Form, Udsagnsordet har, naar det har at foran sig (læse o. s. v.), kaldes Udsagnsordets Navnemaade, fordi den kan bruges i Stedet for et Navneord, f. Eks.: at læse (Læsning) morer mig.

En anden Form af Udsagnsordet kan bruges som Tillægsord (en troende Kristen, en brølende Løve; en syet Kjole, et læst Brev). Denne Form kaldes Udsagnsordenes Tillægsmaade.

7. Udsagnsord og Tillægsord kunne bestemmes nærmere ved Biord eller Adverbier, f. Eks.: han kommer straks (ind, ikke); hun er meget (særdeles, ualmindelig) flittig. Biord kunne ogsaa føjes til andre Biord (han læste næsten altid, sov ikke meget længe) o. s. v.

8. Et Forhold mellem to Ting betegnes ved Forholdsord eller Præpositioner (Bogen paa, under, bag Bordet). Forholdsord ere: ad, af, bag, efter, for, fra, før, gennem eller igennem, hos, i, inden, mellem eller imellem, om, omkring, over, paa, samt, siden, til, trods, uden, under, ved. Forholdsordene have enten et Navneord eller noget, som kan træde i Stedet for dette, efter sig, f. Eks.: Kald

paa Pigen! Løb efter hende! Se efter Julie! Læreren talte med de smaa (Begynderne); Præsten talte til de forsamlede (til Forsamlingen); ved at øve sig (ved Øvelse) bliver man en Mester; vi talte om, hvad der var hændet os (om vore Hændelser). Man siger, at Forholdsordet styrer det, som hører dertil. Et Forholdsord med det eller de Ord, som det styrer, kaldes et Forholdsled (Præposition med Casus).

9. Ord eller Sætninger (Ordforbindelser, der udtrykke en Tanke) forbindes ved Bindeord eller Konjunktioner, f. Eks.: en stor og tung Sten; jeg haaber, at han kommer; han er fattig, men lykkelig.

Anm. Biord, Forholdsord og Bindeord kaldes med et fælles Navn Smaaord eller Partikler.

10. Udraabsord eller Interjektioner ere enkelte Udtryk for Tanker eller Følelser, f. Eks.: av (det gør ondt)!

Idet Ordene i Talen henføres til hverandre, indtræde under visse Forhold regelmæssige Formforandringer, f. Eks.: en rød Rose, et rødt Æble, røde Roser; en rød Roses Duft o. s. v. Disse Forandringer kaldes Bøjning eller Flexion. De fleste Ordklasser ere bøjelige; kun nogle Biord, Forholdsordene, Bindeordene og Udraabsordene ere ubøjelige. Ordene nu, straks, af, paa, og, men, o, ak o. s. v. lyde f. Eks. i alle Tilfælde ens.

Sproget danner dog ikke alene ny, vekslende Former af samme Ord; men det danner ogsaa ny Grundformer eller ny Ord, f. Eks.: hus-lig, hus-e, Hus-mand o. s. v. Sproglæren deles derfor i tre Hovedafsnit: Sætningslæren, Bøjningslæren og Orddannelseslæren, der dog paa mange Punkter gribe ind i hverandre.

Anm. Lydlæren eller Læren om Sproglydene, deres Forbindelser og Forandringer, er en Del af Formlæren. Nærmest til Lydlæren slutter sig Retskrivningslæren (Ortografien). Til Sproglæren føjes ogsaa tit Verslæren eller Metrikken.

Første Afsnit.
Sætningslære.

I. Den enkelte Sætning.

1. Den nøgne enkelte Sætning.

I en Sætning udsiges som oftest noget om nogen eller noget. I Sætningen: «Maria læser» siges om Maria, at hun læser. Undertiden er den eller det, hvorom der udsiges noget (Grundordet eller Subjektet), ikke nævnt i Sætningen, men blot antydet ved det ubestemte det (det lyner). Undertiden indtager det ubetonede der Grundordets Plads (der synges), medens Grundordet i saa Fald som oftest følger bag efter (der faldt en Tavle, en Tavle faldt). Ordet der er det stedbetegnende Biord der, der har mistet Tonen. Ligesom det betonede der antyder en bestemt Lokalitet, maa det tonløse der siges oprindelig at give en ubestemt, almindelig Antydning af en Lokalitet for Handlingen, hvilket dog er blevet til en blot Antydning af, at noget foregaar eller finder Sted, saa at endog en bestemt Lokalitetsbestemmelse kan tilføjes, f. Eks.: der læses meget der (i Præstegaarden). Ogsaa virkelige Stedsbestemmelser kunne staa paa det manglende Grundords Plads, f. Eks.: Her (der, i Kælderen) rulles; hvor synges? I de nævnte og lignende Tilfælde maa Grundordet imidlertid forudsættes eller underforstaas, idet der selvfølgelig maa være nogen, der ruller, synger o. s. v.

Anm. 1. At det ubestemte der ikke er Grundordet, ses deraf, at der ikke udsiges noget derom.

Anm. 2. Undertiden bestaar en Sætning blot af et enkelt Ord, f. Eks.: Gaa, ɔ: gaa du (den tiltalte)! I denne og lignende Sætninger tales der ikke om, men til nogen.

I Sætningen: «Karo bider» er Karo Grundord. «Karo» er et Navneord. Som Grundord kan man dog ikke blot bruge egentlige (virkelige), men ogsaa uegentlige Navneord, ɔ: Ord eller Ordforbindelser, der kunne staa i Stedet for et Navneord (Tillægsord, Talord, Stedord, Udsagnsordenes Tillægs- og Navnemaade, Sætninger og Ordlydsudtryk, ɔ: sproglige Led, der staa materialiter eller blot omtales, o. s v.), f. Eks.: Helene syr. Hun er flittig. Den aandssvage (Idioten) lærer ikke meget. Det gode (Dyden) belønnes. De tolv (Disciplene) fulgte med Jesus. Den tilsynshavende (Opsynsmanden) er ikke til Stede. Det skrevne (Skriften) blev udslettet. At stjæle (Tyveri) er forbudt. At man arbejder, (Arbejde) er gavnligt. Hvad han hedder, (hans Navn) vides ikke. Hvo der lyver, (Løgneren) bliver ikke troet. «A» er en Selvlyd. Dette «Og» bør udelades. «Syv» er et Talord. Et «Gud, vær mig Synder naadig!» kom over hans Læber.

Anm. Er Grundordet udtrykt ved en Sætning, der saaledes er en Del af den hele Sætning, hvortil den hører, eller en Bisætning, medtages denne, naar Sætningens Hoveddele skulle nævnes.[1]

Det, som udsiges om Grundordet, kaldes Omsagnet eller Prædikatet. Ethvert Omsagn maa indeholde et Udsagnsord. Et Udsagnsord indeholder et Begreb om Virksomhed (udtrykker, hvad nogen eller noget gør, eller hvad der gøres ved nogen eller noget), f. Eks.: Jægeren skyder; Haren skydes (bliver skudt).

Anm. 1. Den første af disse to Sætninger kaldes handleformet, den sidste lideformet.

---

[1] Dette Tilfælde, som er medtaget for Fuldstændigheds Skyld, har dog, strengt taget, ikke hjemme paa dette Sted.

Anm. 2. Ved Hjælp af Udsagnsordet kan man tillige betegne Handlingens Tidsforhold, f. Eks.: Jeg læser (en Handling, som foregaar i dette Øjeblik eller i Nutiden), jeg har læst (en Handling, som foregik før Nutiden), jeg læste (en Handling, som foregik paa et bestemt Punkt i Fortiden, f. Eks. i Gaar Kl. 10), jeg havde læst (en Handling, som foregik før et bestemt Punkt i Fortiden, f. Eks. i Gaar Kl. 10 havde jeg læst), jeg skal (eller vil) læse (en Handling, som vil foregaa i Efternutiden eller i Fremtiden, f. Eks. i Aften Kl. 8), jeg skal (eller vil) have læst (en Handling, som paa et bestemt Punkt i Fremtiden, f. Eks. i Aften Kl. 8, vil være foregaaet). De saaledes betegnede Tider (Nutid og Før-Nutid, Fortid og Før-Fortid, Fremtid og Før-Fremtid o. s. v.) forekomme ogsaa, naar Udsagnsordet er lideformet: Bogen læses eller bliver læst (Nutid), Bogen er bleven læst (Før-Nutid); Bogen blev læst (Fortid), Bogen var bleven læst (Før-Fortid); Bogen skal (eller vil) blive læst (Fremtid), Bogen skal (eller vil) være bleven læst (Før-Fremtid) o. s. v.

Anm. 3. Sigter Udsagnsordet til flere Ting, bortkaster det i Regelen Endelsen r i Nutiden, f. Eks.: Drengen (eller han) læser; men: Drengene (eller de) læse. Det hedder: Jeg er, har, vil, skal, men: vi ere, have, ville, skulle o. s. v. Der siges: jeg var, blev (Fortid), men: vi vare, bleve. Angaaende Flertallet af visse andre (eenstavelses) Udsagnsords Fortidsform hersker der megen Usikkerhed (bad eller bade, gav eller gave, tog eller toge o. s. v.).

Anm. 4. Udsagnsordene have, være, skulle, ville, blive o. s. v., der tages til Hjælp, naar visse af Udsagnsordets (Hovedudsagnsordets) Tider skulle dannes, kaldes Hjælpeudsagnsord, og de Tider, der dannes ved Hjælp af dem, kaldes sammensatte Tider, hvorimod de andre Tider kaldes enkelte.

Anm. 5. Den Maade, hvorpaa Udsagnet fremsættes, kan være fortællende (Peter kommer), spørgende (kommer han?), ønskende (Kongen leve!), bydende (kom!) o. s. v.

I Sætningen «Drengen læser» udgør Omsagnet kun et eneste Ord, og de fleste Udsagnsord kunne paa lignende Maade i Forening med Grundordet danne en Sætning eller give en forstaaelig Mening; men enkelte Udsagnsord ere i visse Betydninger saa tomme og indholdsløse, at de ikke formaa dette uden Hjælp af andre Ord. Siger man f. Eks.: «Rosen er», saa maa man endnu tilføje, hvad eller hvordan den er (en Blomst, rød). De Udsagnsord, der i Forening

med Grundordet ved egen Hjælp kunne danne et Omsagn, kaldes selvstændige; de, der kun formaa det ved Hjælp af et udfyldende Ord (et Støtte-, Prædikats- eller Omsagnsord), kaldes uselvstændige.

Uselvstændige ere i visse Forbindelser eller i en vis Betydning: Udsagnsordene være (Jærnet er et Metal), blive (Barnet blev sygt), vorde (Frugten vorder moden), synes (det synes mærkeligt), hedde (Drengen hedder Lars), betyde (amen betyder «sandelig»), falde (Tiden falder ham lang), forekomme (Opgaverne forekomme ham lette), tykkes (det tykkes ham sært) o. s. v. Kun Navneord og Tillægsord og de Ord, der kunne udtrykke et substantivisk (navneordsagtigt) eller adjektivisk (tillægsordsagtigt) Begreb, kunne bruges som Støtteord, der saaledes kunne være:

a) egentlige eller uegentlige Navneord: Han er Kusk. Solon var en viis (en Vismand). Nornerne vare tre (tre Gudinder). Hvad hed de? (De hed hvad.) Kolumbus var en søfarende (en Skipper). Det kaldes at stave (Stavning). Enden blev, at Folket rejste sig (en Folkerejsning). Visen hedder «Ride, ride Ranke.»

Anm. 1. I Sætningen: Hatten er Faders (hans, min) er underforstaaet «Hat».

Anm. 2. I Sætningen: «Klokken er eet (to, mange)» er eet o. s. v. kun tilsyneladende Sætningens Støtteord, idet der menes: Klokken har (gl. er) slaaet eet Slag (eller visende paa Tallet eet).

Anm. 3. Som Støtteord efter være og blive faa Stedordene jeg, du, han, hun, vi, I (personlige Stedord), de (personligt og paapegende Stedord) og hvo (spørgende Stedord) en anden Form (sættes i Afhængighedsfald), f. Eks.: Det er (var, har været, bliver, blev o. s. v.) mig (dig, ham, hende, os, eder, dem). Hvem er det? (Det er hvem.) I ældre Tid sagde man: Det er jeg. Jvnf. sv.: det är jag; paa Norsk (Bygdemaal): det er eg; t.: ich bin es; eng.: it is I (derimod fr.: c'est moi, c'est lui; ital.: è lui).

Anm. 4. Ogsaa efter et Forholdsord sættes de nævnte Stedord i Afhængighedsfald (af mig, bag ham).

Anm. 5. Bruges et Navneord som Støtteord, retter det sig, saa vidt muligt, i naturligt Køn efter Grundordet, f. Eks.: Nimrod (han) var en Jæger, Diana (hun) var en Jægerinde (Hunkøn); men: Adam (Eva) var et Menneske, Barnet var en Engel, det gode Eksempel er den bedste Læremester.

Anm. 6. Er Støtteordet en Sætning (f. Eks.: det kaldes, at man skulker), medtages denne, naar Sætningens Hoveddele skulle nævnes.

b) Egentlige Tillægsord og andre Ord (Talord, Stedord, Tillægsmaader), der kunne bruges som Tillægsord (uegentlige Tillægsord), f. Eks.: Ole er doven. Savnet vorder tungt. Helene var den første. Stjernerne synes smaa; men de ere det ikke. Hvordan er Udsigten? Den er henrivende. Himmelen synes hvælvet.

Anm. 1. Ogsaa Navnemaaden udtrykker undertiden et adjektivisk Begreb. Udtrykket: «Det er at bevise[1]» kan saaledes ikke alene betyde: «Det er et Bevis», men ogsaa: «Det er noget, som skal bevises». Jvnf.: Det er at rose (bør roses), at faa (kan faas); det bliver at betragte som et Fremskridt o. s. v.

Anm. 2. De Navneord, som kræve Kendeordet en (en Ko, Koen), ere Fælleskønsord; de, der kræve Kendeordet et (et Faar, Faaret), ere Intetkønsord. Undertiden betegner Navneordet kun een Ting (staar i Ental), f. Eks.: [een] Dag, Uge, Maaned, [eet] Aar; undertiden betegner det derimod flere af de Ting, det benævner (staar i Flertal), f. Eks.: [flere] Dage, Uger, Maaneder, Aar. Er Grundordet et Intetkønsord, føjes der i Regelen et t til Tillægsordet, naar dette er Sætningens Støtteord (en Mur er høj, men: et Træ er højt). Staar Grundordet i Flertal, føjes der i Regelen et e til Tillægsordet, naar dette staar som Støtteord (Murene ere høje). Et Tillægsord, der staar som Støtteord, retter sig saaledes i Køn og Tal efter Grundordet.

Anm. 3. Et adjektivisk Begreb kan dog ogsaa udtrykkes ved Biord og Forholdsled, f. Eks.: Gudstjenesten er forbi (sluttet). Regnen er ovre (ophørt). Potten er ude (endt). Manden er borte (fraværende). Tiden er omme (forløben). Hun er til Aars (bedaget). Hun er fra Forstanden (sindssyg). Han er i sit Es (fornøjet). Han

---

[1] Fremtidens lidende Tillægsmaade, som vilde udtrykke Begrebet paa adjektivisk Maade, haves ikke paa Dansk. Den af nogle foreslaaede Form «bevisesskullende» er for tung og bruges derfor ikke.

er af Adel (adelig). Sagen er af Vigtighed (vigtig). Hun er endnu i Live (levende). Tingen er uden Værd (værdiløs). Sygdommen er ikke til Døden (dødelig). Sagen er til at græde over (bedrøvelig). Han er ikke til at stole paa (upaalidelig). Han er ikke til at rokke (urokkelig). Det er ikke til at forstaa (uforstaaeligt). Det er ikke til at holde ud (uudholdeligt). Maden er ikke til at spise (uspiselig)[1].

Foruden de nævnte Udsagnsord (være, blive, vorde synes, hedde, betyde, falde, forekomme, tykkes o. s. v.) er der en hel Del andre, der, i alt Fald i en vis Betydning, i Lideform kræve Støtteord, f. Eks.: kaldes (nævnes, døbes, tituleres), gøres, findes o. s. v. (Hun kaldtes Helene; han gjordes skakmat; Fortællingerne fandtes kedelige.[1])

Anm. 1. Undertiden opføres Ordene at anses for, holdes for, regnes for, erklæres for, tages for, udgives for o. s. v. ogsaa som uselvstændige Udsagnsord. Man sammenligne imidlertid f. Eks. Udtrykket «at udgives for en Autoritet» med det mere konkrete Udtryk «at udgives for (ɔ: i Stedet for) en Guldmønt», og man vil finde, at Udtrykkene «anses for o. s. v.» ikke ere et enkelt Begreb, men at Udsagnsordet maa betragtes som udvidet ved et Forholdsled.

Anm. 2. De uselvstændige Udsagnsord kunne dog ogsaa optræde selvstændige (f. Eks.: Gud var, er og bliver) og udvides da som oftest ved Biord, Forholdsled o. s. v., f. Eks.: Han er (befinder sig) undervejs; han var (opholdt sig) her (hjemme, i Udlandet, hos mig, flere Steder). Solen er (befinder sig) paa Himmelen. Der blev (opstod) et stort Opløb. Han blev (opholdt sig) der (i Køge) en hel Uge (i flere Dage). Naturen vorder (udvikler sig) uafbrudt. «Taarnet synes (viser sig for Øjet) i hele Skaane». Jeg (mig) synes (jeg mener, det forekommer mig), at han ser daarlig ud. Det hedder (der siges), at han skal rejse. Det blev betydet (meddelt) ham, at han skulde søge sin Afsked. Hvad tykkes eder (ɔ: hvad mene I?) o. s. v.

Anm. 3. Om visse Samstillinger, der ikke maa forveksles med Støtteord, f. Eks.: at staa Fadder, ligge syg o. s. v, vil der blive talt nedenfor.

---

[1] **Man sammenligne følgende Sætninger: Det er at læse (enten: det er Læsning, eller: det er noget, som skal læses); det er til at læse (læseligt) eller ikke til at læse (ulæseligt). I Stedet for et virkeligt Tillægsord, der staar som Støtteord, bruges saaledes undertiden Forholdsordet til med en Navnemaade. Dog siges ogsaa: Han er ikke at faa i Tale o. s. v.**

En Sætning, der blot indeholder Grundord og Udsagnsord (og for de uselvstændige Udsagnsords Vedkommende tillige Støtteord), kaldes en nøgen Sætning. Men til de nævnte Dele kan der føjes andre Ord som Udvidelser eller nærmere Bestemmelser, f. Eks.: Den lille Helene har nylig læst en smuk Fortælling for sin Moder. En saadan Sætning hedder en udvidet Sætning.

Anm. 1. I næste Afsnit omhandles dog kun de udvidede enkelte Sætninger, eller saadanne udvidede Sætninger, hvis enkelte Dele ikke ere Sætninger.

Anm. 2. Hvert Ord, der findes i en Sætning, hører enten til Grundordet eller Omsagnet. Dog undtages herfra:

1) Tiltale: Du, Slagter, som har yppet Trætten, tre Mark erlægger straks for Retten! (Wessel.)
2) Udraab: Fy, skam dig!
3) Parenteser: Jeg sendte Bud efter min Onkel (du kender nok den gamle Skipper).

2. Den udvidede enkelte Sætning.

Sætningen udvides, naar der føjes nærmere Bestemmelser til dens enkelte Dele eller Ord, og naar der igen føjes nærmere Bestemmelser til disse Bestemmelser o. s. v., hvorved der fremkommer nærmere Bestemmelser af 1., 2. o. s. v. Orden.

A. Navneord (egentlige og uegentlige) udvides:

a) Ved egentlige eller uegentlige Tillægsord.

aa) Ved egentlige Tillægsord: rød Salve, rødt Papir, røde Kirsebær, godt nyt.

Anm. 1. I disse og lignende Tilfælde staar Tillægsordet vedføjet eller attributivt. Det vedføjede Tillægsord, som i Køn og Tal retter sig efter Navneordet (rød Jord, rødt Blæk, røde Bær), staar i Almindelighed foran Navneordet; dog forekomme Undtagelser i Poesi, f. Eks.: «Dejlig er den Himmel blaa.»

Anm. 2. Mange Tillægsord kunne antage Endelserne -ere (eller re) og -est (eller st) til Betegnelse af en højere eller den højeste Grad af Egenskaben, f. Eks.: rig, rigere, rigest; ringe, ringere, ringest o. s. v.

bb) ved Kendeord: et Faar, en smuk Blomst, de smukke Blomster, en ulykkelig rig (Rigmand), en rig handlende (Købmand), de lystige to (det lystige Par), det kære Jeg, det overflødige Og, det evindelige «Rejer er godt».

Anm. Sætter man Kendeordene en eller et foran Navneordene, antyder man derved, at man ikke tænker paa en bestemt enkelt Genstand (hent en Dreng, et Glas!), og de nævnte Ord kaldes i dette Tilfælde Navneordenes ubestemte Kendeord. Hænges en og et bag ved Navneordene (hent Drengen, Glasset!), vil man betegne noget bestemt, og de vedhængte Ord kaldes da Navneordenes bestemte Kendeord. Det ubestemte Kendeord bortfalder i Flertal (køb Æbler!); det bestemte Kendeord hedder i Flertal -ene eller -ne (hent Faarene, Æblerne!). Navneordenes ubestemte Kendeord i Ental bruges ogsaa, naar der staar et Tillægsord foran Navneordet (en ny Bog, et nyt Hus); derimod kan Navneordenes bestemte Kendeord i dette Tilfælde ikke bruges. Man kan ikke sige: god (eller gode) Manden, men maa sige: den gode Mand. Paa lignende Maade siger man: det store Hus. Den, det (Flertal: de), som ogsaa kunne bruges, naar Tillægsordet staar alene (den rige, det onde, de syge), kaldes Tillægsordenes bestemte Kendeord. Naar Tillægsordenes bestemte Kendeord staar foran Tillægsordet, føjes der i Regelen et e til dette. Det samme er Tilfældet efter andre bestemmende Ord, f. Eks.: mit (dit, hans, dette, hint, Konens) røde Tørklæde.

cc) ved Talord: to Døtre, den anden April, de to rare Børn, de tre Gratier, tre Venner, de tre syge (Patienter), de to berømte lærde (Videnskabsmænd).

dd) ved Stedord: dette Hus, min Ven, nogle Mennesker, vore fremmede (Gæster), disse fem store Træer, denne hans sidste Udflugt, dine to raske brune Heste, hendes to levende Børn, vore fattige paarørende (Slægtninge), hans bekendte «hvad kan det nytte!»

ee) Ved Udsagnsordenes Tillægsmaader: en brølende Løve, et grædende Barn, det elskede Barn, den læste Bog, det skrevne Brev, de skrevne Breve, den bekendte rejsende, det tilføjede Og.

Anm. 1. Kendeord, Talord og de Stedord, der kunne lægges til Navneord (de adjektiviske eller tillægsordsagtige Stedord) samt

Udsagnsordenes Tillægsmaader kaldes uegentlige Tillægsord. De rette sig, saa vidt muligt, i Køn og Tal efter det Navneord, hvortil de føjes, f Eks.: en (een, min) Blomst; et (eet, mit) Faar; mine Blomster.

Anm. 2. Undertiden er det Navneord, hvortil Tillægsordet skal henføres, underforstaaet. f. Eks.: Blandt alle vore indenlandske Dyr er Hunden maaske det klogeste (Dyr). En (Bygning) af vort Fædrelands ældste Bygninger er Gaasetaarnet.

Anm. 3. Til samme Navneord kan der føjes flere Tillægsord, f. Eks.: et langt, rødt Tørklæde. I dette Eksempel staa Ordene langt og rødt i samme Forhold til Ordet Tørklæde, og de ere saaledes ligestillede eller sideordnede. Men undertiden bliver et Navneord, der er udvidet ved et Tillægsord, nærmere bestemt ved et Tillægsord, der ikke udvider Navneordet alene, men hele Begrebet (Navneordet med Tillægsordet), f. Eks.: Den smukke unge Mand (den smukke Yngling), al uretfærdig Færd (al Uretfærdighed), disse taabelige Mennesker (disse Taaber). I disse og lignende Tilfælde er det første Tillægsord logisk (efter Meningen) hverken side- eller underordnet det andet. I Ordforbindelsen «hine vise Mænd» (hine Vismænd) udvider «vise» Ordet «Mænd», «hine» derimod begge de andre Ord (Begrebet Vismænd); «hine» og «vise» ere saaledes ikke sideordnede, og «hine» er heller ikke som Biord føjet til Tillægsordet «vise». I Ordforbindelsen «den gode Sag» udvider «den» Begrebet «gode Sag». «Den» staar altsaa som Tillægsord, men er hverken under- eller sideordnet Tillægsordet «gode». Jvnfr.: to smaa Fugle (to Smaafugle). Denne unge Pige (denne Ungmø)!

Anm. 4. Flere sideordnede Tillægsord, der staa foran Navneordet, adskilles ved Komma, f. Eks.: den ny, tykke, interessante Bog. Det sidste af disse og lignende sideordnede Tillægsord forbindes dog som oftest med det foregaaende ved Ordet «og» (den ny, tykke og interessante Bog; den ny og interessante Bog), medmindre det tillige med Navneordet danner eet Begreb og saaledes ikke er de forudgaaende Tillægsord sideordnet, f. Eks.: Den fromme, sejrrige, navnkundige svenske Konge (den fromme, sejrrige, navnkundige Svenskerkonge)[1]. Jeg stoler trygt paa det dansktalende nordslesvigske Folks (de dansktalende Nordslesvigeres) Sindelag.» (Kr. VIII.) Ikke-sideordnede Tillægsord ad-

[1] I dette Tilfælde kan man naturligvis ogsaa skrive: Den fromme, sejrrige og navnkundige svenske Konge (Svenskerkonge).

skilles ikke ved Komma. Der skrives saaledes: I Bogen findes mange, fortrinlige (mange og fortrinlige) Illustrationer; men: i Bogen findes mange fortrinlige (og maaske adskillige daarlige) Illustrationer. Det første, afgørende Slag (det første og tillige afgørende Slag); men: det første afgørende Slag (der maaske fulgte efter flere, som ikke havde været afgørende). Hans første, heldige Forsøg (ↄ: hans første Forsøg, som tillige var heldigt); men: hans første heldige Forsøg (efter at have gjort flere uheldige Forsøg). Den mindste brune Hest (ↄ: den mindste af flere brune Heste, men ikke den mindste af samtlige Heste); men: den mindste, brune Hest (ↄ: den mindste og brune Hest). Den første brugbare Dampmaskine betyder ikke den første Dampmaskine, men den første Dampmaskine, som var brugbar. A. har der tilbragt mange, men kun faa fornøjelige Timer (kun faa Timer, som vare fornøjelige). De faa, lykkelige Timer (ↄ: de faa og lykkelige Timer) ere mig uforglemmelige.

Anm. 5. Om to Tillægsord ere sideordnede eller ikke, kan meget let kendes. De sideordnede kunne nemlig forbindes ved og eller bytte Plads uden Skade for Meningen, de andre ikke. Smlgn.: Den mindste, brune Hest; den mindste og brune Hest; den brune, mindste Hest; den brune og mindste Hest; — den mindste brune Hest, den brune mindste Hest. Endvidere: en rar (,) lille Pige, en lille (,) rar Pige; den ene, flittige Dreng; den ene flittige Dreng; — den anden, flittige (dovne) Dreng; den anden flittige (dovne) Dreng.

Anm. 6. Et ikke sideordnet Tillægsord maa ikke forveksles med et Biord. I Ordforbindelsen: «en god halv Dag» er «god» et Tillægsord, der udvider «halv Dag» (jvfr.: en god Skæppe, en god halv Skæppe, et godt Pund, et godt Fjerdingspund, et godt halvt Pund, et godt Kvarter, et godt halvt Kvarter); derimod godt (ↄ: rigelig; Biord) tre Kvarter, godt en halv Time. Jvnfr: et mindre, [og] hyggeligt Værelse, men: et mindre (Biord) hyggeligt Værelse; en mindre, [og] anset Skole, men: en mindre (Biord) anset Skole. I Ordforbindelsen: Holbergs mindre poetiske Skrifter er mindre ikke et Biord, der slutter sig til poetiske (Skrifterne ere ikke mindre poetiske end de øvrige), men et ikke sideordnet Tillægsord, der slutter sig til Begrebet «poetiske Skrifter» (Digterværker). Et Komma efter mindre vilde her forebygge Misforstaaelsen, idet man i dette Tilfælde kan faa en rigtigere Forestilling frem ved at opfatte Tillægsordene som sideordnede [Skrifterne ere mindre og poetiske].

Anm. 7. Det ubestemte Kendeord (en, et) og Tillægsordenes bestemte Kendeord (den, det, de) staa i Regelen foran Tillægsordet,

(f. Eks.: en gammel Mand, den gamle Mand); dog finde nogle Afvigelser fra denne Regel Sted ved enkelte Sted- og Tillægsord, der dels blive skilte fra Navneordet ved det ubestemte Kendeord, dels sættes foran Navneordet med det bestemte Kendeord o. s. v.:

α) Slig, saadan, ligedan og hver kunne staa foran det ubestemte Kendeord, f. Eks.: slig en Dag eller en slig Dag, sligt et Vejr eller et sligt Vejr, saadan en Nar eller en saadan Nar, saadant et Arbejde eller et saadant Arbejde, hver en Glæde eller enhver [ikke en hver] Glæde, hvert et Savn eller ethvert Savn.

β) Tillægsord, der ere udvidede ved Biordene for (alt for) eller saa, kunne ligeledes staa foran det ubestemte Kendeord [f. Eks.: for (eller alt for) stor en Byrde eller en for (alt for) stor Byrde, saa let en Sag eller en saa let Sag], og de skulle staa foran det ubestemte Kendeord, naar de ere udvidede ved Biordene hvor (ihvor) eller des, f. Eks.: hvor (ihvor) lang en Tid; des lettere en Sag.

γ) Hvad for, mangen, hvordan og hvilken skulle altid staa foran det ubestemte Kendeord. Hvad for en Bog, mangen en Dag, mangt et Aar, hvordan (hvilken) en Maade.

δ) Selv staar enten foran et Navneord med Navneordets bestemte Kendeord[1], i hvilket Tilfælde det antager den bestemte Form selve, f. Eks.: Selve Maaden, selve den gamle Konge, eller efter samme, f. Eks: Maaden selv, den gamle Konge selv. Forskelligt fra selve Kongen o. s. v. er selv (endogsaa) Kongen (Konger). I sidste Tilfælde er selv et Biord.

ε) Tillægsordet hel kan staa foran det bestemte Kendeord, f. Eks.: Hele Tiden eller den hele Tid, hele den sørgelige Tid eller den hele sørgelige Tid.

Tillæg. Man skriver ogsaa: Største Delen eller den største Del, mindste Parten eller den mindste Part, ottende Dagen efter Gildet eller den ottende Dag efter Gildet o. s. v.

ζ) Al (alle) og begge skulle staa foran det bestemte Kendeord, f. Eks.: alle Skovene (eller alle Skove), alle de store Skove; al Vinen, al den gode Vin: alt Papiret, alt det hvide Papir; al den faldne Regn (al den Regn, som er falden), alt det her slaaede Græs (alt det Græs, her er slaaet), alle de af ham anførte Grunde (alle de Grunde, han anførte); begge Brødrene (Brødre) o. s. v.

---

[1] Derimod gld.: thet sialvæ ben (det selve Ben). Se Saabys Ordbog!

Tillæg 1. Efter al (alt) kan kun bruges det bestemte Kendeord i Ental (al Vinen, alt Vandet); efter alle og begge bruges Navneordet i Flertal med eller uden Kendeord, f. Eks.: alle (begge) Vennerne (Venner).

Tillæg 2. Begge og alle følge efter de personlige Stedord. Der siges: Vi (I, de, os, eder, dem) begge (alle), ikke: begge vi o. s. v. Derimod begge (alle) mine, dine, disse o. s. v.

Anm. 8. Staar det ubestemte Kendeord en foran et Talord, der udvider et efterfølgende Navneord, har det samme Betydning som omtrent, f. Eks.: en tredive Mennesker, en tre Ugers Tid o. s. v.

Anm. 9. Talordene staa i Regelen foran Tillægsordene og Tillægsmaaderne, Kendeordene og Stedordene foran Talordene, de paapegende Stedord foran Ejestedordene o. s. v., f. Eks.: disse mine to gode Venner. Ordet «hele» kan efter sin forskellige Betydning staa foran eller bag efter Talordet, f. Eks.: hele fem Læs, fem hele Læs. I Poesi bruges undertiden «Døtre to» i Stedet for «to Døtre» o. l.

Anm. 10. Medens Tillægsordene lægges til Navneord, føjes Biordene til Ikke-Navneord (meget god, knap ti, ikke mange, at gaa straks, meget snart, tæt ved Døren). Kun rent undtagelsesvis kunne de af forskellige Grunde forbindes med Navneord, f. Eks.: Træet her, Bogen der, Samtalen før, Folk nutildags; kun Livet, knap (omtrent) en Snes o. s. v. Biord, der angive Tid og Sted (Tids- og Stedsbiord), sættes i dette Tilfælde efter, Biord, der indeholde en Gradsbestemmelse (Gradsbiord) foran Navneordet.

b) Ved Navneord.

aa) Ved et Navneord i Ejefald. Et Navneord kan nærmere bestemmes ved et Navneord i Ejefald eller Genitiv, ɔ: ved Tilføjelsen af et andet Navneord, der har modtaget Endelsen s (eller es) og i Regelen svarer paa Spørgsmaalet «hvis?» (Drengens Hue, Træets Bark, Solens Skin, Børnenes Opdragelse, hans Død, det godes Sejr, den døendes Haab, de tvendes Forsøg, dennes Moder, Kong Frederiks «det skal ej ske», Jens'es Bog o. s. v.).

Anm. 1. Man siger, at Ejefald styres af det Ord, hvortil det føjes. Det styrende Ord, eller Hovedbegrebet, bestemmes derimod nærmere eller udvides ved Ejefaldet.

Anm. 2. Ejefald kan omskrives ved Hjælp af Forholdsordene af, til, paa (Husets Højde eller Højden af Huset, Drengens Moder eller Moderen til Drengen, et fjorten Dages Ophold eller et Ophold paa fjorten Dage) samt ved flere andre (Købmandens Karl eller Karlen hos Købmanden, Himmelens Fugle eller Fuglene under Himmelen, Fæstningens Mur eller Muren omkring Fæstningen, Bækkens Vand eller Vandet i Bækken, Barnets Formynder eller Formynderen for Barnet, hans Enke eller Enken efter ham o. s. v.).

Anm. 3. Undertiden slutte flere Ejefald sig til samme Navneord, f. Eks.: Faderens, Moderens og Barnets Sygdom, og flere saadanne sideordnede Ejefald, som følge efter hinanden, adskilles ved Komma eller sammenknyttes ved Bindeord. Ere de Ejefald, som følge efter hinanden, ikke sideordnede (eller slutte de sig ikke til samme Navneord), men styrer det ene Ejefald det andet, bør man omskrive dette genitiviske Forhold ved Hjælp af et Forholdsord. I Stedet for «Byens Gaders Renholdelse» bør man saaledes skrive: «Renholdelsen af Byens Gader». I Stedet for «min Vens Kones Søster» bør man skrive: «Søsteren til min Vens Kone». — Ogsaa andre mindre vel lydende Ejefald bør helst omskrives, f. Eks.: Ankomsten af de syv (ikke: de syvs Ankomst) o. s. v.

Anm. 4. For Vellydens Skyld bliver det styrende Ord undertiden udeladt og underforstaaet, f. Eks.: Solens Glans er større end Maanens (Glans); Bogen er Lærerens (Bog); man skal lyde Guds Bud mere end Kejserens (Bud). I Ordforbindelserne: hos Grevens, Præstens, Smedens o. s. v. skal underforstaas: Familie eller lign. Jvnfr.: Vi besøgte Kancelliraadens.

Anm. 5. *a*) Det styrende Ords ubestemte Kendeord bør i Regelen ikke sættes foran Ejefald. Man bør ikke sige: et Blochs Maleri, et Luthers Skrift, en Kunstens Dyrker, en Videnskabernes Beskytter, en Monarkiets Tilhænger, en Kongens Yndling, en Kommunens Embedsmand, en min (Peters) Ven, en den omtaltes Veninde, men derimod: et Maleri af Bloch, et Skrift af Luther, en Dyrker af Kunsten, en Beskytter af Videnskaberne, en Tilhænger af Monarkiet, en Yndling af Kongen, en Embedsmand under Kommunen (en kommunal Embedsmand), en Ven af mig, en Veninde af den omtalte o. s. v. Dog undtages visse brugelige genitiviske Udtryk med adjektivisk Betydning, eller det saakaldte Beskrivelsesejefald, som beskriver det styrende Ord, men ikke svarer paa Spørgsmaalet «hvis?» (en Klædes Trøje, en Ibentræs Fløjte, en Pokkers Tøs, en Helvedes [allerhelvedes] Karl, en tre Ugers Rejse o. s. v.), hvilke Ordforbindelser igen danne Overgangen til saadanne Udtryk som: en Folkets Mand (en folkelig eller populær Mand), en

Mørkets Gerning (en sort Gerning, en Ugerning), et Herrens Vejr (et forfærdeligt Vejr), en Trældoms Aand (en slavisk Aand), et Guds Under (et guddommeligt Under), et Guds (Djævelens) Barn, en Guds (Herrens) Engel o. s. v.

β) Ordene al, hel og begge sættes regelmæssig foran Ejefald: al Mandens Ejendom, alle Stadens Indbyggere, alle Livets Goder, hele Kongens Magt, hele hans Haab, begge Jordens Poler, begge hans Sønner o. s. v.

Tillæg. Undtagelsesvis staa ogsaa andre bestemmende Ord (navnlig Stedord) foran Ejefald (de ti Guds Bud, den Pokkers Fyr, den Ærens Konge, dette hans Udsagn, denne hendes Mening, disse Tidens Trælle, dette Fordærvelsens Barn, hine Ødelæggelsens Tider, hvilken Skæbnens Ironi), og især alle de Ord, der kunne eller skulle have det ubestemte Kendeord efter sig, f. Eks.: slig en Herrens Tjener; hvor mangt et Sorgens Øjeblik o. s. v. For Resten sættes Tillægsord sjældent foran Ejefald; kun Beskrivelses-Ejefald kan tage imod yderligere adjektivisk Udvidelse, f. Eks.: en smuk, blød og dyr Fløjls Hat; en anstrengende tre Ugers Rejse. Et saadant Ejefald, der kun har adjektivisk Betydning, kan endog udvides ved et Ejefald, f. Eks.: Moders Fløjls Vinterkaabe, hendes varme Fløjls Vinterkaabe, Præstens lange fjorten Aars Dreng. Jvnfr.: Familiens smukke trefags Stue, dens hyggelige tre Værelsers (Ejefald) eller treværelses (Tillægsord) Lejlighed. Dog forekomme undtagelsesvis Ordforbindelser som: den sidste Livets bitre Dag, de grumme Havets Piger o. s. v.

bb) Undertiden bestemmes et Navneord nærmere ved et (egentligt) Navneord, der har Ejefalds Plads og Betydning, men ikke Ejefalds Mærke[1], eller ved et Navneord i Hosstilling (Juxtaposition), hvilket især hyppig finder Sted, naar der efter et Stednavn følger Navnet paa noget særligt, som stadig findes der paa Stedet eller er knyttet dertil, f. Eks.: Kristiania Universitet, Jellinge Seminarium, Køge Bugt, Odense Amt, Ribe Domkirke, Roskilde Fjord, Roskilde Skole, Slagelse Station, Vejle Fjord, Maribo Kloster, Sorø Akademi, Sorø Sø, Kalø Vig, Læsø

---

[1] Undtagelsesvis faar Stednavnet Endelsen e (en Levning af en gammel Ejefaldsform), f. Eks.: Mosse Fogderi. (Hoffgaard.)

Fyr, Fanø Birk, Vallø Stift, Rødby Marked, Ringsted Kirke, Thisted Amt, Nakkehoved Fyr, Hald Sø, Sandefjord Bad, Bispebjærg Mølle, Esbjærg Havn, Flensborg Avis, Kolding Slotsruin, Frederiksberg Slot, Ringkøbing Fjord, Viborg Domkirke, Haderslev Amt, Skaarup Seminarium, Genezareth Sø, Holbæk Amt, Randbøl Hede, Esrom Kloster, Esrom Sø, Korsør Havn, Stavanger Amt, Blaakær Skov, Aarhus Havn, Randers Handsker, Horsens Fjord o. s. v.

Mer eller mindre regelmæssigt tilføjes dog et s efter n eller nd (Skagens Fyr [Odde], Lunds Domkirke, Sjællands Odde, Sunds Kirke, Fladstrands Østers, Frederikssunds Bane, efter -havn, f. Eks.: Københavns Amt (Havn, Slot, Universitet), Kristianshavns Torv, Frederikshavns Rødspætter, efter -ør, især ved lange Ord, f. Eks.: Helsingørs Havn (Post), Korsørs Borgerskole (men: Korsør Kirke o. s. v.) og efter en Del Sammensætninger med -skov og -hjem, f. Eks.: Egeskovs Marked, Lyrskovs Hede, Trondhjems Domkirke o. s. v. (Men: Arreskov Sø o. s. v.) Fremmede Stednavne faa hyppig s, f. Eks.: Kiels Universitet, Hamborgs Frihavn, Moskovs Kreml o. s. v.

Anm. 1. Er der ikke Tale om noget ejendommeligt til Stedet hørende, beholdes s'et, f. Eks.: Kristianias Folkemængde, Lyngbys Beboere, Sorøs Ungdom, Roskildes Udstrækning (Anlæg, Seværdigheder o. s. v.).

Anm. 2. Hosstilling bruges ogsaa, naar man til en Tids Navn (Navnet paa en Dag, Fest, Maaned o. s. v.) knytter en nøjere Tidsbestemmelse, f. Eks.: Søndag Eftermiddag, Tirsdag Aften, Paaske Lørdag o. s. v.

Anm. 3. Naar det sidste Navn ikke mere svarer til det oprindelige Begreb (Lemvig, en By; Pustervig, en Gade i København, men ingen Vig), og i enkelte andre Tilfælde (Arresøen, Furesøen o. s. v.), træder Sammensætningen i Hosstillingens Sted. Ogsaa følgende Ord maa i Henhold til Betoningen (Tonen falder paa første Stavelse) og Formen (Navneordenes bestemte Kendeord er føjet til det sidste Ord) betragtes som sammensatte: Rinfloden, Ronefloden, Beringsstrædet, Gibraltarstrædet, Nyfundlandsstrædet, Nyfundlands-

bankerne, Suez-Kanalen, Grønlandshvalen o. s. v. (Mærk ogsaa: Genfersøen, Zürichersøen o. s. v.). «Van Diemens Land» er derimod en genitivisk Forbindelse.

Anm. 4. Kun virkelige Navneord kunne staa i Hosstilling. I Hosstilling staar (ligesom efter Ejefald) sidste Del regelmæssig uden Kendeord.

Anm. 5. Det hedder f. Eks.: Vends og Baag Herreder (Vends og Baag Herred vilde kun være eet Herred). Mærk ogsaa: Gødvad og Balle Pastorat, men: Gødvad og Balle Menigheder o. l.

Anm. 6. Ejefald og Hosstilling kunne sideordnes, f. Eks.: Københavns og Frederiksborg Amt.

Anm. 7. Ejefaldsmærket føjes til Hosstillingens sidste Led, f. Eks.: Kronborg Slots Beliggenhed.

Anm. 8. Hosstillingens sidste Led (det styrende Ord) er Hovedbegrebet, hvorefter Omsagnets Køn og Tal retter sig, f. Eks.: Esrom Sø er smuk; Esrom Kloster er mærkeligt; Randers Handsker ere søgte.

Anm. 9. Det hedder: Jordans Flod, Edens (Paradisets) Have, Danmarks (Norges) Rige, Bergens (Trondhjems) By o. s. v. Disse og lignende Udtryk indeholde en Beskrivelses-Samstilling, idet det sidste af de sammenstillede Udtryk beskriver det første (Jordan [som er] en Flod), og hele Forbindelsen kaldes Samstillings-Ejefald. Dog udelades Ejefaldsmærket ogsaa i dette Tilfælde meget tit, især foran Ordet By, f. Eks.: Kristiania (Oslo, Ringsted, Frederiksberg, Køge, Korsør, Drammen, Stavanger o. s. v.) By. Jvnf.: April (som er en) Maaned, Maj Maaned o. s. v.

cc) Ved (egentlige eller uegentlige) Navneord i Partføjning. Denne Udvidelse fremkommer, naar der til en Mængde- eller Masseangivelse (Angivelse af Antal, Maal eller Vægt) føjes Benævnelsen paa den talte, maalte eller vejede Genstand, f. Eks.: en Flok Faar, et Antal Mennesker, et Regiment Soldater, en Snes Æg, en Mængde rejsende; — et Krus Øl, en Pot Mælk, en Spand Vand, en Tallerken Suppe, et Glas Vin; et Læs Hø, en Skæppe Rug, en Tønde Hvede, to Alen Klæde, en Favn Brænde, en Pibe Tobak, et Stykke Kridt, et Centner Kul, et Pund Ost, en Del rødt. Fordi der ved disse og lignende Forbindelser altid kun betegnes en Part eller en begrænset Del

af den paagældende Genstand, kaldes Ordforbindelsen **Partføjning** eller **Afgrænsningsled.**

Anm. 1. Partføjningens (Afgrænsningsledets) sidste Led er enten et Mængdenavn (Navn paa Ting, der kunne tælles, f. Eks.: en Flok Heste, en Mængde Forsøg) eller et Massenavn (Navn paa utællelige Ting), f. Eks.: en Pægl Brændevin, et Pund Smør, en Smule Haab). Der er Forskel paa «to Stykker Kartofler» (Mængdenavn) og «to Stykker Kartoffel» (Massenavn). Er Partføjningens sidste Led et Mængdenavn, staar dette altid i Flertal (et Læs Tørv, Æbler o. s. v.). Første Led er enten Ental eller Flertal (een Snes Æg, flere Snese Æg).

Anm. 2. Ved Mængde- eller Masseangivelser kan Navnet paa den Genstand, hvis Mængde eller Masse angives, ogsaa forbindes med et Forholdsord, f. Eks.: en Række Aar eller en Række af Aar, en Sværm (af) Myg, en Hærskare (af) Engle, en Skaal (med) Mælk. en Pose (med) Ærter o. s. v. (Jvnf. eng.: a glas of wine (et Glas Vin) og fr.: une prise de tabac (en Pris Tobak).

Anm. 3. Omskrivningen med af viser, at der her foreligger et Ejefaldsforhold. Paa Tysk siges endnu: ein Scheffel des neuen Rockens (en Skæppe af den ny Rug), ein Scheffel neuen Rockens (en Skæppe ny Rug), ein Glas guten Weines, ein Haufen Volks, og i Oldnordisk sættes Artsbetegnelsen ogsaa i Ejefald, f. Eks.: mork silfrs (en Mark Sølv), pund salts (et Pund Salt). Medens ved Hosstilling det skjulte Ejefald staar foran det styrende Ord, følger det ved Partføjningen (Afgrænsningsledet) bag efter. (Løkke.)

Anm. 4. Partføjningens (Afgrænsningsledets) første Led er ubetonet, det sidste betonet (to Alen Klæde).

Anm. 5. Første Del af Partføjningen kan ogsaa bestaa af et substantivisk brugt Intetkøn af et partitivt Stedord eller Tillægsord (f. Eks.: lidt, noget, meget), af det ubøjelige Tillægsord nok eller det spørgende Stedord hvad, f. Eks.: lidt (en Smule) Vin (lidt af Vin), noget Snak, meget godt, Penge nok (nok af Penge; t.: genug Geld eller Geldes genug), hvad Glæde (ɔ: hvad af Glæde), hvad smukt o. s. v.

Bruges Ordet noget i Partføjning foran konkrete Massenavne, antager det, uden Hensyn til det Ords Køn, hvortil det føjes, Intetkønsform, f. Eks.: noget (ikke: nogen) Vin, Mælk, Honning, Grød, Vælling, Rug, Byg, Hvede, Kaal o. s. v. (Nogen Vin, Mælk o. s. v. vilde betyde en Slags Vin, Mælk o. s. v.) Derimod: nogen Fred, Trøst, Modløshed o. s. v. (Abstrakte Massenavne.)

Lidt bruges nu i Regelen foran konkrete Massenavne af

Fælleskøn, f. Eks.: lidt Fløde, Sirup, Sne, Sæd o. s. v.; men: liden eller lidt Glæde (Ro, Trøst). Liden (lidet) foran abstrakte Massenavne betyder: ikke megen (meget), f. Eks.: Han havde kun liden Glæde af Sagen, lidet Udbytte af sit Arbejde, lidet Haab om at komme sig. Lidt betyder: ikke intet, f. Eks.: Han har endnu lidt Haab; lidt Glæde kan man nok unde hende.

Megen (meget) retter sig i Regelen efter det Ord, hvortil det hører, f. Eks.: megen Mad, Medicin, Sorg; meget Vand, Haab o. s. v.; men dog: meget Jord (en stor Masse), fsk. fra megen Jord, ɔ: et stort Areal. For Resten kunne alle partitive Tillægs- og Stedord i grammatikalsk Henseende betragtes som rent adjektiviske.

Anm. 6. Naar to Navneord danne et Afgrænsningsled, føjes Ejefaldsmærket kun til det sidste Ord, f. Eks.: en Tønde Rugs (fem Snese Ægs) Værdi. Afgrænsningsledets sidste Led staar regelmæssig artikelløst, f. Eks.: et Par Støvler. Er det sidste Ord ved Tilføjelsen af det bestemte Kendeord eller paa anden Maade bestemt, tilknyttes det ved Forholdsordet af, f. Eks.: et Stykke af Brødet, et Pund af Smørret, en Del af Arbejderne, en Tønde af Hveden eller en Tønde af den ny Hvede, et Par af Tørklæderne eller et Par af de røde Tørklæder, to Alen af det fineste Klæde, en Del af hans Penge, et Par af Vognmandens Heste, eet Pund af bedste Sort.

Anm. 7. Da Afgrænsningsledets første Del er Hovedledet, anden Del (som oprindelig stod i Ejefald) kun en Udvidelse deraf, burde Omsagnets Køn og Tal altid rette sig efter første Del. Dette er ogsaa i Regelen Tilfældet, f. Eks.: et Læs Sand (Æbler) koster seks Kroner; tre Pund Smør (Æbler) vare solgte; — en Snes Æg (Æbler) koster en Krone; to Dusin Appelsiner bleve hentede; en Sværm Bier sidder i Træet; et Regiment Soldater blev taget til Fange; denne Hob Æbler er stor (men: Æblerne i denne Hob ere store). Dog afviges af forskellige Grunde tit fra denne Regel, især naar man ikke tænker paa Helheden, men paa alle enkelte Genstande, f. Eks.: En Del (nogle) Heste bleve (enkeltvis) solgte; en Mængde (mange) Ryttere bleve (efterhaanden) tagne til Fange.

Anm. 8. Efter Brøk staar Indholdsbestemmelsen (Udvidelsen) altid i Ental, f. Eks.: to Femtedele (eller: Femtedel) Time, ɔ: to Femtedel af en Time.

dd) Ved (egentl. eller uegentl.) Navneord o. s. v. i Samstilling (Apposition). En Samstilling fremkommer, naar man stiller to forskellige Benævnelser paa samme Person eller Ting, af hvilke den sidste beskriver eller benævner

den første, ved Siden af hinanden. Ved Beskrivelses-Samstillingen er den sidste Benævnelse et højere (mere omfattende), ved Benævnelsessamstillingen derimod et lavere (mindre omfattende) Begreb end den første.

Af to Ord, der staa i Samstilling, betegner det sidste som oftest, hvad det første er (Beskrivelses-Samstilling), eller hvad det første hedder (Benævnelses-Samstilling), f. Eks.: Danmark har ejet Verden, en By i Tyskland (Beskrivelses-Samst.); Byen København (Ben.-Smst.). Beskrivelses-Samstilling svarer da paa Spørgsmaalet: «hvad er?», Benævnelses-Samstilling paa Spørgsmaalet: «hvad hedder?» I følgende Sætning forekomme begge Slags Samstillinger: Frederik den Anden fulgte som Konge i Preussen sin Fader, (som hed) Frederik Vilhelm, (som var) den anden Konge i Preussen, og blev efterfulgt af sin Brodersøn, (som hed) Frederik Vilhelm den Anden, (som var) den fjerde Konge i Preussen. (Kn.) Medens Hosstilling kun kan omskrives til et Forholdsled eller Ejefald, kan en Samstilling som oftest betragtes som en forkortet tilbagevisende Sætning, f. Eks.: «Kristian den Niende, (som er) Danmarks Konge», og det Ord, som staar i Samstilling, er i saa Fald Støtteord i Sætningen, hvorfor de samme Ord, der kunne være Støtteord, ogsaa kunne staa i Samstilling, hvortil man saaledes kan bruge:

A) Egentlige eller uegentlige Navneord, f. Eks.: Peter, (som var) den flinkeste Elev i Skolen, blev udskreven. David, (som var) Isajs Søn, blev salvet til Konge over Israel. Du, (som er) min Ven, vil vel ikke glemme mig. Vi, (som ere) Skolens ældste Elever, møde ikke. Lærken, (som er) en Sangfugl, høres allerede tidlig om Foraaret. Kristian den Niende, (som er) Danmarks Konge, fødtes i Aaret 1818. Nimrod, (som var) en Jæger, og Diana, (som var) en Jægerinde, pryde Bogens Titelblad. Disse Sætninger indeholde lutter Beskrivelses-Samstillinger. Det samme er Tilfældet med følgende Sætninger: «Hun aned', hvad Op-

dragelse vil sige, (som er) en Kunst, som sjældent voksne Folk forstaa.« (Pal.-Møller.) Fjenderne flygtede, medens det halve Frederiksstad gik op i Luer, (hvilket var) et uhyre Sejrsblus for Helgesen og hans tapre Skare. (Carit Etlar.) Han havde glemt at udstille Vagter, (hvilket var) en Uforsigtighed, som havde sørgelige Følger. Jeg har længe, men uden synderligt Held øvet mig i at spare, (hvilket er) en Kunst, som synes at kræve visse medfødte Anlæg. Han bilder sig ind ved blotte Ord at kunne forbedre den dybt faldne Verden, (hvilket er) en Anskuelse, der tilstrækkelig røber hans Mangel paa Erfaring. «Sanselighedens Undertrykkelse, (som var) en Følge af hans umaadelige Hjernearbejde, fandt Sted hele hans Liv igennem.» «Dog fløđ der intet Blod denne Sinde; thi Vejret slog om i Tø, og Regnen skyllede saaledes ned, at hele Marken blev ufremkommelig, (hvilket var) noget, hvorfor Friserne takkede St. Kristian, hvis Billede de havde lovet at beslaa med Guld, saafremt han stod dem bi, (hvilket var) et Løfte, de nu holdt. (L. Chr. Møller.)

Naar Beskrivelses-Samstillingen tillige har Hensyn til Udsagnsordet i Sætningen, knyttes den som oftest til Hovedledet ved Bindeordet som, f. Eks.: i Stedet for at sige: «Han, (værende, som var, idet han var) en Helt, faldt, eller: han faldt en Helt, siger man: Han faldt som Helt. Smlgn.: Egede gjorde som Præst i Grønland (ɔ: medens han var Præst i Grønland) mange gavnlige Indretninger. Han, som Læge, maa vide det. Som Hegn gør Hvidtjørn god Nytte. Han døde som Pebersvend. Som din Ven (idet jeg er din Ven) fraraader jeg dig det (jeg, din Ven, fraraader dig det). Som Konsul gjorde Cicero sig fortjent. Som Konge førte Karl den Tolvte mange Krige. Ministeren indstævnedes som Vidne. Som Dronning var hun den samme, hun havde været som Prinsesse. Ole har arbejdet som Skomagersvend. Karlen straffedes som Tyv. Vore stod som Mænd. Allerede som Barn mistede han sine Forældre.

I Sætningen: Karl den Stores Fader, (som hed) Pipin den Lille, omtales i Historien» have vi en Benævnelses-Samstilling. Denne kendes som oftest derpaa, at man foran samme eller i Tankerne kan indskyde Ordet nemlig, f. Eks.: En af Eleverne, (nemlig) Peter, var ikke til Stede. En tilstedeværende, (nemlig) Oles Broder, blev syg. Hans Foredrag led af en utilgivelig Fejl, (nemlig) Kedsomhed. Baggesens bekendte Digt, «Da jeg var lille», kunde hun udenad. Hvor er Pennen, (nemlig) den, her laa? Det er vor Pligt at elske vore Fjender. (Det, at elske vore Fjender, er vor Pligt.) Den Fejl at lyve (Løgnen) nedværdiger Mennesket. Det, at læse (Læsning), er min Lyst. Kun een Ting bekymrede ham, (nemlig) at han havde ladet sine Børn vokse op i Raahed og Uvidenhed. Den Omstændighed, at han ikke vilde med, bevirkede, at jeg ogsaa blev hjemme. Den Tanke, at han havde været utaknemmelig mod sine Forældre, forfulgte ham Dag og Nat. Spørgsmaalet, om han kommer, er endnu ikke afgjort.

Følgende Ordforbindelser ere ligeledes Benævnelses-Samstillinger: Forræderen Judas, Navnet Alexander, Begrebet Angest, Ordet Samvittighed, Bogstavet A, Bindeordet at, Kunsten at male o. s. v.

Med Hensyn til disse og lignende Samstillinger er at mærke: Har Særnavnet et tilsvarende Fællesnavn foran sig, faar dette sædvanlig den bestemte Form: Kongeriget Danmark, Landet Kanaan, Kilden Gejser, Floden Ebro, Bjærget Vesuv, Slottet Rosenborg, Batteriet Trekroner, Staden København, Apostelen Paulus, Evangelisten Lukas, Profeten Elias, Præsten Hans Egede; Sproggranskeren Rask, Naturforskeren Ørsted, Brødrene Ørsted, Historikeren Allen, Digteren Wessel, Præsten Birkedal, Planeten Mars, Bogstavet Alfa, Ordet Paulun, Fuglen Føniks, Hesten Slejpner, Asken Ygdrasil, Maaneden April (men: April Maaned), Navnet Ole, Fregatten Gefion, Raabet Land, Tallet ti, Brøken $^3/_4$, Aaret 1892, Søndagen den 31te Maj, Pigen Karen, Karlen

Ole, Drengen Jens, Trællen Karker, Oldingen O., Slottet Rosenborg o. s. v.

Men er Fællesnavnet kun et Titelnavn eller en Betegnelse af Personens udvortes Stilling (eller Benævnelse paa Embede, Værdighed, Titel og Haandtering), bortfalder den bestemte Form (Kong Kristian, Dronning Dagmar, Kejserinde Eugenie, Minister Hall, Overpræsident R., Direktør O., Sekretær A., Oldermand B., Fuldmægtig P., Etatsraad D., Professor R., Pastor Brandt, Broder Jonatan, Onkel Tom, Faster Marie, Billedhugger Bissen, Skrædder H., Væver Z., Købmand P. o. s. v. Herved er tillige at mærke, at Værdighedsnavne og Titler, der staa foran Personers Navne, bortkaste deres Slutnings-e, f. Eks.: Fru Inge (men: Frue Taarn), Hr. N., Kong[1] Kristian, Fyrst Bismarck, Grev Friis, Madam A., samt at Ordene Herre og Frue ogsaa bortkaste e'et foran anden Titel, f. Eks.: Hr. Greve, Hr. Kaptajn, Fru Etatsraadinde o. s. v.

Undt. a) Ordene Pave, Læge og Guide: Pave Pius o. s. v.

b) Afledte og sammensatte Titelnavne (Grevinde N., Etatsraadinde J., Kammerherreinde B., Baronesse Stampe, Komtesse M., Abbedisse N., Direktrice N., Aktrice N., Landgreve N., Kammerherre N., Enkefrue N., Enkemadamme N., Overlæge N. Dog følge Sammensætningerne med Fyrste, f. Eks.: Storfyrst W., Kurfyrst Frederik, altid Hovedregelen (bortkaste e'et).

Anm. 1. Det hedder: Herre Gud!

Anm. 2. Naar Ordet Hr. staar foran en Persons Titel eller Embedsnavn, maa der til Titelen eller Embedsnavnet føjes Navneordenes bestemte Kendeord, f. Eks.: Jeg takker Hr. Etatsraaden mange Gange; dette gælder dog ikke i Tiltale (jeg beder Dem, Hr. Borgemester, at gøre mig den store Tjeneste), eller naar vedkommendes Særnavn følger efter (Hr. Krigsraad M. bad mig hilse Dem).

---

[1] Konge er dog egentlig en yngre Form, der er opstaaet af det ældre Kong (af det gld. kunung, senere konning). Se Saabys Ordbog!

Anm. 3. Af flere Tilnavne staar det, der slutter sig fastest til Personen, nærmest Særnavnet, f. Eks.: Hr. Professor Dr. theol. N., Hr. Skoledirektør Professor N., Hr. Skolebestyrer cand. theol. N., Hr. Borgemester Etatsraad L.

Anm. 4. I gamle Dage fulgte ofte Fællesnavnet (Stillingsnavnet) efter Særnavnet: Hakon Jarl, Per Degn, Jakob Skomager, Mikkel Ræv, Jørgen Hattemager, Lars Smed, Henrik Fuglefænger o. s. v.

Anm. 5. En særlig Forbindelse af Særnavne er Navneføjningen, f. Eks.: Helene Maria Sørensen. Gamle Former ere: Gedske Klokkers, Annike Kandestøbers o. s. v.

Det første Led i Beskrivelsessamstillingen og det sidste Led i Benævnelsessamstillingen kunne ogsaa være flerledede, f. Eks.: (Beskr.-Samst.): Peter, Jens og Hans, (som ere) mine tre ældste Sønner, ere paa Landet. Hus, Have, Indbo, (eller:) alt blev solgt.

Disse og lignende Samstillinger kaldes samlende, og efter Enkelthederne eller foran det samlende Ord sættes undertiden Kolon, f. Eks.: Mangt et sivgroet Kær, mangen med kort Lyng bevokset Jordplet, store Stene paa de højryggede Agre: alt vidner om ringere Kultur og mindre Befolkning.

Derimod (Ben.-Samst.): Han forlod sine nærmeste, (nemlig) sin Fader, sin Moder og sine Søskende. Vi, du og jeg, kunne besøge ham. De to Drenge, den ældste og den yngste, skulle prøves. Vi have fem Verdensdele, (nemlig) Europa, Asien o. s. v. Han falbyder alskens Varer, (nemlig eller saasom) Bomuldstøjer, Glassager, Porcelæn o. s. v. Disse og lignende Ordforbindelser kaldes opløsende Samstillinger. Foran Opregningen kan i de sidste Eksempler ogsaa sættes Kolon, f. Eks.: Vi have fem Verdensdele: Europa o. s. v.

B. Da Tillægsordene og andre adjektiviske Udtryk kunne være Støtteord, kunne de naturligvis ogsaa staa i Samstilling med et Navneord, f. Eks.: Denne Hytte, (som er) lav og lille, tilhører mig. Dette Hus,

(som er) det tredje i Rækken, ejer min Ven. En Ring, (som er) besat med Ædelstene, er tabt paa Vejen til Kirken. Stadens Indbyggere, (som vare) indesluttede af Fjenden, led megen Nød. En Nat, (som var) mørk og uhyggelig, fulgte efter den lyse Dag. Ræven, (som er) næsten alle andre Dyr overlegen i Klogskab, kan dog ikke værge sig mod Mennesket. Knud, (som var) opbragt over Flaadens Adskillelse, paalagde Folket store Bøder. Den rejsende, (som var) træt og udmattet efter en lang Jærnbanekørsel, faldt straks i Søvn. Smaakongerne, forhen vante til at byde, maatte nu adlyde Sejrherren. Tjeneren, vel bevæbnet og til Hest (ridende), ledsagede sin Herre. Med Blomster i sit Sølverhaar han bære, styrket Aar for Aar, saa let som i sin Ungdoms Vaar sin Krones Vægt! (Ingemann.)

Anm. 1. Undertiden sættes et attributivt Tillægsord efter Navneordet og staar da, i det mindste formelt, i Samstilling, f. Eks.: en Gren saa kroget, en Sang saa sørgelig, min Hyrde god; det samme gælder med Hensyn til Ordforbindelser som Kristian (som er) den Niende, Ludvig den Fromme o. l.

Anm. 2. Samstillingen følger ikke altid efter det Ord, hvortil den hører; dog kan den ikke indskydes paa et hvilket som helst Sted. Man kan sige: Vi kørte til Byen hjertelig fornøjede, eller: Hjertelig fornøjede kørte vi til Byen o. s. v., men ikke godt: Vi, hjertelig fornøjede, kørte til Byen.

Anm. 3. Ogsaa Tillægsord, der staa i Samstilling, kunne igennem Udsagnsordet knyttes til Hovedledet ved Hjælp af Bindeordet som, der i saa Fald ligeledes kan ombyttes med: «værende», «som er (var)», «idet han (hun, den, det) var» o. s. v., f. Eks.: Forslaget forkastedes som (idet det var) uudførligt.

Anm. 4. Samstillingen fremhæves undertiden ved «og det», f. Eks.: To af Klassens Elever, og det de dygtigste, vare syge under den skriftlige Prøve.

Anm. 5. Ogsaa i følgende Udtryk have vi en Samstilling (Beskrivelsessamstilling): Der er (eller bliver) noget (, som er) at bestille (som skal bestilles); her er meget at dadle; han faar en Del at læse; det giver adskilligt at ordne, han fik et Brev at skrive, noget nyt at fortælle, en Opgave at løse, meget at fortjene, hundrede Tønder Hvede at levere, intet at se o. s. v. Navnemaaden

har her aktiv Form, men passiv Betydning, idet der skal gøres noget ved den Genstand, hvortil Samstillingen skal henføres. Navneordet kan derfor i disse og lignende Tilfælde som Udvidelse (Genstand o. s. v.) føjes til Udsagnsordet, f. Eks.: noget at se (at se noget), et Brev at levere (at levere et Brev). Hvor Navnemaaden saaledes kan forbindes med Hovedbegrebet, har den kun at foran sig. Det samme er Tilfældet, naar Navnemaaden ved Hjælp af et efter samme følgende Forholdsord uden Styrelse kan knytte Hovedledet til sig, f. Eks.: noget at tænke paa (at tænke paa noget), noget at ærgre sig over (at ærgre sig over noget), en Stol at sidde paa (at sidde paa en Stol), intet at leve af (at leve af intet) o. s. v. I disse og lignende Tilfælde haves ogsaa en Beskrivelsessamstilling, f. Eks.: noget (, som der er) at begynde paa (noget, som skal paabegyndes); men der kan her dog ogsaa indskydes et Forholdsord, f. Eks.: at have en Stav at støtte sig paa (eller: til at støtte sig paa), en Pen at skrive (eller: til at skrive) med, en Sag at skrive (eller: til at skrive) om, en Tjener at stole (eller: til at stole) paa; men: en Tjener, som er til at stole paa (som er paalidelig; Støtteord).

Anm. 6. Regelmæssig indskydes der et Forholdsord, naar Navneordet ikke kan tænkes føjet til Navnemaaden eller Forholdsordet, f. Eks.: Evne til at arbejde (Evne kan ikke slutte sig til arbejde), Tilbøjelighed til at drikke, Tid til at læse, Øvelse i at tegne, Haab om at sejre, Plads til at staa, Lyst til at gøre Forsøget, Sorg over at skulle forlade sit Hjem, Ulejlighed med at hjælpe ham, Møje med at holde sig fast, Glæde over at have naaet sit Maal, Frygt for at bukke under (Frygt kan ikke slutte sig til under), Mod til at gaa paa, Held til at trænge igennem o. s. v. Disse og lignende Forbindelser betragtes ikke som Samstillinger, men som Forholdsled.

Anm. 7. I følgende Ordforbindelser, i hvilke Udsagnsordet er handlende, haves Benævnelsessamstillinger: Den Bestilling (nemlig) at modtage Penge (Pengeoppebørsel), Kunsten at gøre sig yndet, den Opgave at holde de fjendtlige Skibe borte o. s. v.

Anm. 8. Det Navneord, hvormed den blotte Navnemaade i Benævnelsessamstillingen sammenstilles, er i Regelen udvidet ved det paapegende den eller ved det bestemte Kendeord (den Last eller Lasten at drikke). Derimod: Et Hus at bygge, Lyst eller Lysten til at drikke.

Anm. 9. I følgende Sætninger er det Ord, som er føjet til Udsagnsordet, ikke Sætningens Støtteord, men derimod et Samstillingsled: Han staar (og er) Fadder, gaar Post. Hun staar Brud,

sidder Enke (jvnf. Enkesæde), ligger Lig. Drengen leger Soldat. Soldaten staar Skildvagt. Skoven staar grøn. Manden ligger syg. Han gik vred bort. Vi rejste fornøjede hjem. Brevet laa færdigt. Ingen fødes lærd. Griffenfeld sad fangen. Husene laa isolerede. Holberg levede ugift. Alle stod tavse. Hun faldt død om. Karlen stod ledig. Fuglen kom flyvende. Min Broder kom kørende (løbende). Han blev liggende (siddende). Hun gik grædende. Jeg kommer til Fods (gaaende). Er lukt for mig hver Dør paa Jord, staar aabne Himlens Døre. Det himmelsk er at høre paa, hvordan Guds Søn i Støvet, som spæd engang i Krybben laa, fuldførte Levnedsløbet. Han staar ikke til at redde (staar redningsløs). I alle disse Eksempler er Udsagnsordet virkelig selvstændigt (at ligge, gaa o. s. v.) og behøver derfor intet Støtteord. Navneordet og Tillægsordet staa derfor heller ikke som Støtteord; men de staa i Samstilling med Grundordet, hvis Natur, Beskaffenhed og Virksomhed under Handlingen derved betegnes. Det samme ses ved en Omskrivning af følgende Eksempler: «Han (Trolden) staar, (idet han er) en Kamp (Kampesten), i denne Stund o. s. v.» (eller: Han, [som er] en Kamp, staar o. s. v.). En dansk Morten Luther han stred med Aandens Sværd (eller: Han, en dansk Morten Luther, stred o s. v.). «Livets Kilde, Glædens Moder, breder sig det sølvblaa Hav» eller: det sølvblaa Hav, Livets Kilde, Glædens Moder, breder sig). «Havet (Søen) laa (og var) stille og blankt (blank) som et Spejl», eller: Havet (Søen), stille og blankt (blank), laa o. s. v. Der var en Tid, da du i Ungdomsfylde, (værende) den fejreste blandt tusind' Kvinder, stod, eller: Der var en Tid, da du, (som var) den fejreste blandt tusind' Kvinder, stod i Ungdomsfylde. Søn af en Konge havde Adelsten taget kongeligt Højsind i Arv, eller: Hakon Adelsten, (som var) Søn af en Konge, havde o. s. v. (Kn.) Som i lignende Tilfælde maa Samstillingen i de ovenfor nævnte Eksempler ogsaa kunne tilføjes ved Hjælp af Bindeordet som, f. Eks.: at staa (som) Skildvagt, at ligge (som) Lig, at ligge (som) syg paa Hospitalet o. s. v. Derfor kan der siges: «Timerne henstaa (opslaas) vakante», eller «de henstaa (opslaas) som vakante.» Nu sige vi: Han faldt som et Offer (ikke: han faldt et Offer) for Fædrelandet o. s. v.; men Eksempler paa, at som i lignende Tilfælde er udeladt, forekomme tit hos ældre klassiske Forfattere, f. Eks.: Jeg vil dø Kandestøber. (L. Holberg.)

Beskrivelses-Samstilling fraskilles i Regelen ved Komma, naar den slutter sig umiddelbart til det Ord, hvortil den hører, f. Eks.: Gustav Adolf, Konge af Sverrig, faldt i

Slaget ved Lützen. Eller: I Slaget ved Lützen faldt Gustav Adolf, Konge af Sverrig. Feltherren, stolt af den vundne Sejr, troede sig uovervindelig. Komma udelades dog, naar de paagældende Led ere meget korte, f. Eks.: en Tvekamp underfuld, den Vinter mørk og lang o. s. v. Længere Samstillinger, der staa i Spidsen af Sætningen, fraskilles ved Komma: Opbragt over Flaadens Adskillelse, paalagde Knud Folket store Bøder. Træt og udmattet efter den lange Jærnbanekørsel, faldt den rejsende straks i Søvn. Forhen vante til at byde, maatte Smaakongerne nu adlyde den sejrende Harald. Ogsaa i dette Tilfælde bortfalder Komma efter kortere Led: Opbragt gik han sin Vej; træt gik han til Hvile; tro sit Kald gik han i Døden; rigtig fornøjet gik han hjem; velbevæbnet og til Hest (ridende) begav han sig straks paa Vej. I følgende og lignende Tilfælde bruges heller ikke Komma: Han kom ridende. Gæssene gaa altid barbenede. Bruden sank død til Jorden. Han gik barhovedet. Han gik flov og beskæmmet bort. Han sad læsende i en Bog. Han har en Beretning at skrive, et Brev at læse. Følgende Sætning indeholder Samstillingsled, der ikke er fraskilte ved Komma, ved Siden af andre, der ere fraskilte: Kong Knud sad stor og mægtig paa sin Trone, en Herre, drabelig og stærk som huld.»

Ogsaa visse tit forekommende meget korte Ordforbindelser, der kunne betragtes som Samstillinger, faa ikke Komma: Kristian (som er) den Niende. Hans (som er) Peters Søn (Hans Petersen). I Niddinger! Jeg Daare! Jeg ulykkelige Mand! Din (du) Slyngel! Vi Præster (os Præster) o. s. v.

Undtagelsesvis bruger man dog i de nævnte Tilfælde Komma for at fremhæve Samstillingen, f. Eks.: Boekman begav sig straks, vel bevæbnet og til Hest, paa Vejen.

Benævnelsessamstilling fraskilles kun ved Komma, naar hvert Led paa Grund af Udvidelse har særskilt Betoning, f. Eks.: Den verdensberømte By, det store Paris, er Frank-

rigs Hovedstad; men: Byen Paris. Den yndede Sangfugl, den lille, graa Lærke; men: Sangfuglen Lærke. Den udmærkede svenske Digter, den navnkundige Tegnér, døde som Biskop, men: den svenske Digter Tegnér. Den Kunst at spare, men: den vanskelige, af mange alt for lidt skattede Kunst, at spare sine surt erhvervede Penge, fik han aldrig lært.

Vigtigheden af en rigtig Tegnsætning ses af følgende Eksempel: Det stokholmske Blodbad havde kostet hans (Gustav Vasas) Fader, Erik Johansson, og mange af hans Venner Livet (ikke hans Fader, Erik Johansson og mange af hans Venner o. s. v.).

Beskrivelsessamstilling kan ikke omskrives ved en tilbagevisende Sætning, naar det Ord, hvortil den slutter sig, staar i Eje- eller Afhængighedsfald. I saa Fald maa Samstillingen derimod staa i samme Fald som det Ord, hvortil den hører, idet Samstillingen maa kunne træde i Stedet for Hovedbegrebet, f. Eks.: I København er Thorvaldsens, den berømte Billedhuggers, Grav. Bogen handler om Vikingernes, vore hedenske Forfædres, Levevis. Derfor hedder det: Povl Egede, (som var) den grønlandske Missionærs Søn, o. s. v., men: Povl Egedes, den grønlandske Missionærs, Søn. Hendes, din yngste Søsters, Veninde er syg. Efter hans (min, din), den mest erfarnes, Mening. (Min, din repræsentere Ejefald.) Saaledes svarer du din Fader, mig (du svarer mig), som har elsket dig saa inderlig! Det hedder: «Læsø afledes af Hler, et Navn paa Æger,» men ikke: «Brage havde i Asgaard en Samtale med Hler, et Navn paa Æger», fordi man ikke kan sige: Brage havde en Samtale med et Navn paa Æger. Derimod kan man nok sige: Brage havde en Samtale med Hler, som ogsaa kaldtes Æger (eller: den samme som Æger). (Efter Meier.)

Ogsaa Stedordet forandres tit ved Samstillingen, f. Eks.: Vi sige: Hun besøgte Maria, sin Veninde, fordi man siger: hun besøgte sin Veninde. Paa lignende Maade hedder det:

Rane forraadte Kong Erik, sin Herre, skønt den fuldstændige Sætning vilde lyde: Rane forraadte Kong Erik, som var hans Herre. Paa lignende Maade siges der: Mig, sin bedste Ven, støder han fra sig (sin bedste Ven støder han fra sig). I sin Ungdom forlod han Norge, sit Fødeland (i sin Ungdom forlod han sit Fødeland). Han forlod sin Fader, sin Moder, sine Søskende, alle sine kære. Jeg gav Drengen, ham (jeg gav ham), som du kender, Bogen. Han henvendte sig til os som (til) dem, der havde indbudt ham. Jvnf. hermed følgende Tilfælde: Det er ikke noget for en Mand som dig (som for dig); af en Mand som ham (af ham) kan man ikke vente andet. Damerne bar Hatte som dem (bar dem), Mændene bar. Det var ingen anden end ham (det var ham). Det er Forfatteren, ham (det er ham), som du kender. Følgende Sætning: «Jeg saa ham som Dreng» maa som tvetydig omskrives, naar det ikke fremgaar af Sammenhængen, om «som Dreng» slutter sig til jeg eller ham. (Jeg saa ham som Dreng, da jeg et Aars Tid var Kapellan i Nærheden af hans Barndomshjem.)

Med Hensyn til Benævnelses-Samstillingen gælder noget lignende, for saa vidt Ledene paa Grund af Udvidelse og selvstændig Betoning ere adskilte ved Komma, f. Eks.: «Jeg er din Smeds, den gamle Bergtors, Datter.» Vore hedenske Forfædres, de grumme Vikingers, Bedrifter. Den store Salmedigters, den berømte Kingos, Minde. Den danske Digters, den bekendte Wessels, Skrifter. (Derimod: Den store Salmedigter Kingos Minde, den danske Digter Wessels Skrifter, Staden Københavns Budget.)

Anm. 1. Til tredje (den omtalte) Person føjes Navneordet i Samstilling med det bestemte Kendeord, f. Eks.: Jeg har besøgt ham, Hypnotisøren (den bekendte Hypnotisør), talt med hende, Skuespillerinden.

Anm. 2. Naar meget korte Samstillinger, hvis enkelte Dele ikke have særskilt Betoning, skulle sættes i Ejefald, bøjes kun det sidste Led, f. Eks.: Per Smeds (Beskr.-Samst.), Kong Frederiks (Ben.-Samst.), Frederik den Sjettes, Kong Frederik den Sjettes. Jvnf.:

Kronborg Slots Beliggenhed; en Tønde Havres Værdi. Derimod: Pers, den gamle Smeds, Slægtninge; Kongens, Frederik den Sjettes, Minde.

Anm. 3. Det er ikke ligegyldigt, om jeg siger: «Min Ven Valdemars Afrejse» eller: «min Vens, Valdemars, Afrejse.» I første Tilfælde antyder jeg, at jeg har flere Venner, i sidste Tilfælde, at jeg ikke har flere. Smlgn.: «Min Broder Karl» (ikke en anden Broder), «min Broder, Karl» (min eneste Broder) og min Broder (ikke: min Ven eller lign.) Karl.

Anm. 4. Ordforbindelser som: jeg Daare, du Præst o. s. v. sættes sjældent i Ejefald og maa helst omskrives. (Rahbek skriver dog: vi Skoledrenges Opmærksomhed.) «Vi, Drengene» hedder derimod i Ejefald: «vor (i Stedet for Ejefald af vi), Drengenes.»

Anm. 5. Ordforbindelserne vi (I, de o. s. v.) alle (begge), hvori det personlige Stedord, som bøjes (vi alle, os alle o. s. v.), er Hovedbegrebet, sættes ikke i Ejefald; men Ejefaldsbegrebet maa udtrykkes ved Omskrivning. Man siger derfor f. Eks.: Gud er vor og alles Fader eller noget lign. En lignende Omskrivning finder Sted, naar man siger: Det er Pligt for os alle.

Anm. 6. I Stedet for Komma bruger man tit Parentes til at indeslutte Samstillinger, især Ordforklaringer, med, f. Eks.: Bootes (Oksedriveren) er et Stjernebillede.

Anm. 7. Tiltale maa ikke forveksles med Samstilling, f. Eks.: Til eder, I (Tiltale), som nu forlade Skolen, henvender jeg mig først og fremmest. Hvo af eder, I Tusinder, som nys jublede ham i Møde, o. s. v.

Anm. 8. Støtteordets Køn retter sig efter Grundordet, ikke efter Samstillingen, f. Eks.: Mennesket, den ypperste (Skabning) af Guds Skabninger paa Jorden, gør sig ofte Dyret ligt. Guds ypperste Skabning paa Jorden, Mennesket, gør sig ofte Dyret lig.

Anm. 9. Ogsaa Omsagnets Tal retter sig efter Grundordet, ikke efter Samstillingen, f. Eks.: Kopperne, en slem Sygdom, have hjemsøgt Byen; men: En slem Sygdom, Kopperne, har hjemsøgt Byen. Alperne, den største Bjærgkæde i Europa, begrænse Italien mod Nord; men: Den største Bjærgkæde i Europa, Alperne, begrænser Italien mod Nord. Et asiatisk Folk, Hunnerne, har engang hjemsøgt Europa; men: Hunnerne, et asiatisk Folk, have engang hjemsøgt Europa.

Anm. 10. I Beskrivelses-Samstillingen betones begge Led omtrent lige stærkt; i Benævnelses-Samstillingen betones i Regelen sidste Led stærkest.

ee) Ved et Forholdsled, f. Eks.: Fuglen paa Taget, nyt fra Udlandet, de rejsende i Ventesalen, flere af de gamle, fem af dem, Frygt for at blive smittet (Frygt for Smitte), Haab om, at Sagen maa faa et heldigt Udfald (Haab om Sagens heldige Udfald) o. s. v.

B. Udsagnsord udvides:

a) Ved (egentlige eller uegentlige) Navneord, der staa som Genstand (Objekt).

De selvstændige Udsagnsord kunne ved egen Hjælp danne et fuldstændigt Omsagn, f. Eks.: Manden sover; dog kræve nogle af dem regelmæssig eller som oftest tillige en Genstand eller et Objekt for den Handling eller Virksomhed, de betegne: noget, der behandles eller paavirkes, f. Eks.: at hente en Bog, at vadske et Tørklæde, at pløje Jorden, at sanke Aks, eller noget, som Handlingen eller Virksomheden frembringer, f. Eks.: at bygge Reder, at grave Grøfter, at støbe Kugler, at lave Smør o. s. v. (Jvnf. ogsaa: at gaa en tung Gang, at dø en hæderlig Død, at sove den sidste Søvn, at slaa et Dommedagsslag o. s. v.) Efter denne Genstand i Sætningen spørges med «hvem» eller «hvad», f. Eks.: Han saa (hvem?) en Soldat; han saa (hvad?) en Kæmpehøj. De samme Ord (egentlige og uegentlige Navneord), der kunne staa som Grundord, kunne ogsaa være Genstand, f. Eks.: Han skriver Bogstaver. Jeg tror det ikke. Læreren vejleder de unge (Ungdommen). Jeg traf en gaaende (en Fodgænger). Drengen afleverede det fundne (Fundet). Han skriver en flydende Haand (ɔ: Haandskrift). Vi fik intet (ingenting). Hun lærer at spille (Musik). Aviserne meddele, at han er død (hans Død). Kan du faa opspurgt, hvor han bor (hans Bopæl)? Det kan jeg ikke. Gør Ende paa Sagen! Sig ja! Han har nok. Hvad siger du? Han lovede meget. Jeg haaber snart at se (Genstand til haaber) dig (Genstand til se). Han forstod at føre (Genstand til forstod) Sværdet (Genst.

til føre). Vi bør (hvad?) gøre (Genst. til bør) det (Genst. til gøre). De agtede at kræve (Genst. til agtede) Skadeserstatning (Genst. til kræve). Man skal aldrig sige «aldrig». Du har (selvstændigt Udsagnsord) at lystre (Genst.) eller: du bør lystre.

Anm. 1. Udsagnsordene (Hjælpeudsagnsordene) skulle, ville, kunne, maatte. monne, turde, burde have den efterfølgende Navnemaade uden at til Genstand, f. Eks.: at skulle (ville o. s. v.) eller: han skal (vil o. s. v.) læse. Ogsaa efter gider følger nu som oftest Navnemaade (han gider ikke læse det) i Stedet for Tillægsmaade (jeg gider ikke læst det), fordi Ordet gide (gld.: gitæ) har skiftet Betydning. Den gamle Betydning af samme var nemlig «at kunne» eller (for saa vidt Talen var om at faa gjort, opnaa noget) «at faa». (Jvnf.: Han fik skrevet Brevet!) Efter faa (i Betydningen af maatte) kan Udsagnsordenes Navnemaade staa som Genstand enten med eller uden at, f. Eks: Du faar gøre (eller at gøre) det. (Derimod: Du faar nok at bestille.) Efter burde fulgte forhen Navnemaaden med at, f. Eks.: Dommen bør ved Magt at stande. Efter andre end de ovenfor nævnte Udsagnsord bruges Navnemaaden med at som Genstand, f. Eks.: Han lærer at læse, haaber at vinde i Lotteriet. Efter have bruges dog ikke Navnemaaden (jeg har læst). At være og blive kræve ikke Genstand, men Støtteord.

Anm. 2. Det er ingen Undtagelse fra ovenstaaende Regel, at man f. Eks. undertiden siger: han kunde (skulde, vilde, burde, o. s. v.) gjort, jeg gad set det o. s. v.; thi her er «have» underforstaaet. Fyldigere hedder det: Jeg kunde (skulde o. s. v.) have gjort, gad have set det o. s. v.

Anm. 3. Maadeshjælpeudsagnsordene kunne ogsaa have et Stedord i Intetkøn, men ikke et Navneord til Genstand, f. Eks.: Han tør (bør, vil, kan, skal, maa o. s. v.) det (gøre det).

Anm. 4. «At» udelades undertiden, naar Navnemaaden stilles i Spidsen af Sætningen, f. Eks.: Spare (at spare) sine Penge har han ikke lært; udrette (at udrette) noget stort har han ikke Evne til.

Anm. 5. De Stedord, som have Afhængighedsfald, faa denne Bøjning, naar de bruges som Genstand i Sætningen (jeg saa ham, hende, dem o. s. v.). Indvirker det ved Grundordet betegnede paa sig selv, bruges det tilbagevisende personlige Stedord sig som Genstandsord, f. Eks.: Han stødte sig.

Anm. 6. Ordet ingen (i Intetkøn intet) med eller uden Navneord staar som Genstand i en Hovedsætning altid mellem Hjælpe-

og Hovedudsagnsordet, f. Eks.: Jeg har ingen (ingen Aviser, intet Brev, intet) set (ikke set noget). Derimod i Bisætninger: Jeg ved, at han intet har bestilt (ikke har bestilt noget). Man kan saaledes sige, at Genstanden i disse Tilfælde indtager Biordets Plads. (Smlgn.: Han vil snart komme; jeg ved, at han snart vil komme.)

Anm. 7. Undertiden maa flere Ord af Tanken opfattes som et enkelt Begreb, f. Eks.: At blive noget var (opdage noget), at finde paa (udfinde) noget (jvnf. Paafund); at komme paa noget (erindre noget), at gaa paa (f. Eks. med Bajonetten), at holde af (elske) nogen; at benytte (eller betjene) sig af (afbenytte, bruge) noget; at faa Øje paa (opdage) noget; at faa Fingre i (gribe, tage) noget; at lægge Vind paa (ivrigt at drive) noget, at kunne gøre ved (være Skyld i) noget, at holde for (mene) noget o. s. v. Dog kunne adskillige af disse Ordforbindelser ogsaa opfattes rent formelt, saa at det fremhævede Ord bliver Objekt: at faa Øje paa noget (Fingre i noget). Saaledes ogsaa: Mange Undtagelser finde Sted (eksistere) eller: finde Sted. I Sætningen: «Han gør (tilføjer) mig ondt» er Ordet «ondt» Genstand, medens det er Biord i Sætningen: «Det gør mig ondt (piner mig).»

Anm. 8. Følgende Talemaader indeholde ingen Genstand, men ere Forholdsled, som have mistet Forholdsordet: at spille (med) Kort (Ring, Bold o. s. v.), at gaa (i) Ærinder (men: at gaa i Kongens eller sit eget Ærinde), at løbe eller ride (i) Fastelavn, at narres eller løbe (i) April, at pege (med) Fingre ad en, at staa (i) Fare for, at staa (for) Skoleret, at staa (for) Last og Brast (dele Byrde og Tab), at løbe (til) Storm o. s. v. Overgangen fra Forholdsled til Genstand dannes ved Udtryk som: at blæse (til) Retraite (Lideform: der blæses til Retraite, eller: Retraiten blæses); at løbe (med) en Risiko (Risikoen løbes) o. s. v. I Talemaaderne at drikke dus, at slaa Klik (at klikke) o. s. v. kan det sidste Ord opfattes adverbialsk, eller det hele som eet Begreb.

Anm. 9. De Udsagnsord, som kræve Genstand, f. Eks.: at fornærme, forraade, ledsage, overfalde, ynde, ægte (en), kaldes indvirkende (transitive); de, som ikke kræve Genstand, f. Eks.: sove, vaage, ride, sidde, gaa, staa, falde, ligge, blegne, bo, tie, vaje, o. s. v., kaldes uindvirkende (intransitive). Flere Udsagnsord kunne bruges baade med og uden Genstand (baade indvirkende og uindvirkende), f. Eks.: skrive (jeg skriver; jeg skriver et Brev), læse (jeg læser; jeg læser en Fortælling); drikke (han drikker, han drikker Vand), køre (han kører, han kører et Par Heste) o. s. v.

Anm. 10. Sætningsgenstanden kendes derpaa, at den kan gøres til Grundord i den tilsvarende lideformede Sætning, f. Eks.: Præsten

holdt en smuk Tale; en smuk Tale holdtes (blev holdt) af Præsten. Bonden pløjer Jorden; Jorden pløjes af Bonden. Barnet græder bitre Taarer; bitre Taarer grædes af Barnet. Fader forærede mig en Krone; en Krone foræredes mig af Fader. Heraf ses: Naar en Sætning forandres fra Handleform til Lideform, gøres Genstanden til Grundord, Udsagnsordet sættes uden Forandring af Tid og Maade i Lideform, og Grundordet, styret af Forholdsordet af, føjes som Forholdsled til Udsagnsordet. Er det ubestemte man Grundord i den handlende Sætning, bortfalder dette, naar Sætningen omsættes i Lideform, f. Eks.: I Skolen lærer man at læse; at læse læres i Skolen. Man fandt Drengen i Haven; Drengen fandtes i Haven. Har Sætningen ingen Genstand, sættes det ubestemte der i den lidende Sætning paa Grundordets Plads, f. Eks.: Bonden pløjer: der pløjes af Bonden. Man pløjer; der pløjes.

Tillæg. En lideformet Sætning kan naturligvis paa modsat Maade gøres handleformet, f. Eks.: Brevet blev skrevet af ham (han skrev Brevet).

Anm. 11. Skal en Sætning, hvori der som Genstand forekommer en Navnemaade med Genstand, sættes i Lideform, antager snart det styrende, snart det styrede Udsagnsord Lideformsmærket. Er det styrende Ord et Hjælpeudsagnsord, sættes Navnemaaden i Lideform, f. Eks.: Man kan (skal, vil, tør, bør, maa) læse Bogen; Bogen kan (skal, vil o. s. v.) læses eller blive læst. Er det styrende Ord et andet Udsagnsord, afhænger det af Meningen, hvilket Udsagnsord der skal sættes i Lideform, f. Eks.: Man venter at finde ham. (Ikke: Han venter at findes, men: han ventes [af andre] funden.) Man ønsker at glæde ham. (Ikke: Han ønsker at glædes, men: Han ønskes glædet.) Man agter at nedrive Bygningen. (Ikke: Bygningen agter at nedrives, men: Bygningen agtes nedreven.) Derimod: Man plejer (begynder) at kalde det saaledes. (Det plejer [begynder] at kaldes saaledes.) Man behøver ikke at hjælpe Drengen. (Drengen behøver ikke at hjælpes) o. s. v. Smlgn.: Han søger (selv) at forfremmes; han søges (af andre) forfremmet.

Tillæg. Forandring fra Handleform til Lideform er umulig i Sætninger, der ikke have Genstand, altsaa f. Eks. i Sætninger, hvis Udsagnsord er uselvstændigt (jeg blev syg), uindvirkende (Blomsten visner) eller gensidigvirkende (Drengene, f. Eks. A. og B., slaas, ɔ: slaa hinanden). Ogsaa naar Udsagnsordet er tilbagevirkende (A. stødte sig, ɔ: A), kan Sætningen ikke sættes i Lideform. Dog mærkes: Hun gifter (ɔ: bortgiver) sig; hun giftes (ɔ: bortgives).

Anm. 12. Ogsaa visse Tillægsord tage et Genstandsbegreb efter sig, f. Eks.: at være en noget (f. Eks. Ærbødighed) skyldig (jvnf. at skylde noget), at være noget (f. Eks. et Sprog) mægtig (at mægte noget), at være sin Alder (sit Navn, sin Færd, noget) bekendt (vedgaa sin Alder o. s. v.), at være noget værd (fortjene noget), at være sig noget bevidst (vi ere os vor Skrøbelighed bevidste), ikke at være sig noget ondt bevidst (jvnf.: at vide noget); dog opfattes den Tilføjelse, de nævnte og lignende Tillægsord kræve, i Regelen som et Afgrænsningsled.

b) Ved (egentlige eller uegentlige) Navneord eller Tillægsord, der staa som Medgenstand.

Nogle Ord kræve ikke alene en Genstand, men ogsaa en yderligere Tilføjelse til denne. Ordet kalde kræver saaledes foruden Genstanden endnu et Ord, der angiver, hvad man kalder den, f. Eks.: Jeg kalder ham Frederik; at kalde en en Tyv. Jvnf.: at nævne Landet Vinland, at døbe en Jens, at titulere en Etatsraad. Det er dog ikke blot de nævnte Udsagnsord (kalde, nævne, døbe, titulere), der i en vis Betydning kræve en saadan yderligere Udvidelse; men ogsaa flere andre, f. Eks.: at finde (i Betydningen af at mene eller at anse for og at forefinde), gøre (i Bet. af at bevirke noget), faa (i Bet. af at faa gjort), lade (i Bet. af at tillade eller foranledige), bede, se, høre, føle (og andre Udsagnsord, der betegne en Sansning) o. s. v., kræve et Ord, der følger efter Genstanden for at fuldstændiggøre Udsagnsordets Begreb og beskrive Genstanden (ved Angivelse af, hvad eller hvordan den er, eller hvad den gør). Denne Udvidelse kaldes Medgenstand og findes fremhævet i følgende Eksempler: Jeg kaldte ham en Drømmer (næsvis o. s. v.). Jeg fandt ham grædende, gjorde ham glad, fik Fødderne vaade, græd Øjnene røde, lod Bogen ligge, bad hende vente, saa Vognen komme, hørte Tordenen rulle, følte Hjertet slaa o. s. v.

Anm. Medgenstanden indbefatter saaledes bl. a. Genstandsfald med Navnemaade (acc. cum infinitivo), med Tillægsord (acc. cum adjectivo) og med Tillægsmaade (acc. cum participio).

En Sætning, hvori der findes Medgenstand, kan som oftest omdannes til en Sætning, der har en med at begyndende Sætning (en At-Sætning) til Genstand, f. Eks.: Vi fandt det sørgeligt (fandt eller mente, at det var sørgeligt); han gjorde det vitterligt (gjorde eller bevirkede, at det blev vitterligt); han dømte (kendte) Forbryderen skyldig (dømte, at Forbryderen var skyldig), han erklærede sig rede (erklærede, at han var rede), vi hørte ham komme (hørte, at han kom), jeg ønsker Huset solgt (ønsker, at Huset maa blive solgt) o. s. v.[1]

Anm. 1. Undertiden fremkalder Opløsningen en lille Nuance i Betydningen, f. Eks.: Jeg hører dig sige; men: jeg hører (af andre), at du siger; jeg ser Toget gaa; men: jeg ser, at Toget gaar (f. Eks. paa Røgen). (Lefolii.)

Anm. 2. Undertiden maa en Sætning, der har Medgenstand, dog opløses anderledes, f. Eks.: Han spiste sig mæt (spiste, saa at han blev mæt), drak sig fuld (drak, saa at han blev fuld), red Hesten træt (red, saa at Hesten blev træt). Føllet voksede sig stort og stærkt (voksede, saa at det blev stort og stærkt). Hesten sled Skoene glatte (sled, saa at Skoene bleve glatte) o. s. v.

Det fremgaar af de fremsatte Eksempler, at de Ord, der staa som Medgenstand, ved Sætningens Opløsning blive Støtteord i den Bisætning, hvis Grundord Genstandsordet er, og er Medgenstandsordet et Navneord, maa det derfor, saa vidt muligt, i Henseende til naturligt Køn og Tallet rette sig efter Genstanden, f. Eks.: Jeg kaldte ham min Ven (hende min Veninde); han kaldte ham en Bedrager (hende en Bedragerske, dem begge Keltringer). Han kaldte ham en Gadedreng (os Gadedrenge). Er Medgenstandsordet et Tillægsord, retter det sig i Køn og Tal efter det Genstandsord, hvortil det hører, f. Eks.: Jeg fandt, at Vinen var sur (fandt Vinen sur); jeg fandt, at Æblet var surt (fandt Æblet surt); jeg fandt, at Æblerne vare sure (fandt Æblerne

---

[1] Sætningen: «Man kaldte ham en Daare» kan kun opløses, naar man gaar tilbage til den oprindelige Betydning af Ordet kalde: «at raabe» (man raabte, at han var en Daare). Paa Tysk kræve Ordene heissen, nennen o. s. v. to Akkusativer.

sure). Pigen gjorde Stuen ren (Køkkenet rent, Trapperne rene). Mænd kunne gøre deres Hustruer ulykkelige. Da de Navneord og Tillægsord, der staa som Medgenstand, saaledes ere at betragte som Støtteord, der umiddelbart ere stillede sammen med det Grundord, hvortil de høre, er Medgenstanden et Slags Samstillingsled, der slutter sig til Sætningens Genstand. Derfor kan der ogsaa indskydes «som er eller var (værende)» eller Bindeordet som o. s. v. foran Medgenstandsordet, f. Eks.: De fandt Stenen (værende) afvæltet, Barnet sygt, Egnen smuk, Æblerne modne, Forslaget uantageligt, alt vel (godt), ham sengeliggende; det gjorde ham Hjertet tungt; hun gjorde sine Forældre glade; Sandheden skal gøre eder fri (eller frie); han saa sig (værende eller som) forladt, følte sig ene, viste sig modig, vidste sig sikker; man troede ham uovervindelig, lod intet Middel uforsøgt, priste ham (som) lykkelig; man spiste Grøden (som var) varm, Flæsket koldt.

Anm. 1. Med Hensyn til Ordet faa mærkes følgende: Det er undertiden Hjælpeudsagnsord, f. Eks.: Jeg fik min Kjole (mine Kjoler) ødelagt, eller: jeg fik ødelagt min Kjole (mine Kjoler), fik indbundet Bogen (Bøgerne), Regningen (Regningerne) betalt o. s. v. Derimod er det et selvstændigt Udsagnsord i følgende Sætninger: Jeg fik (modtog) Kjolerne (som vare) ødelagte (Smst.), Bogen indbunden, Hæftet indbundet, Bøgerne indbundne. Tillægsmaaden staar i alle disse Tilfælde i Samstilling. Samstilling haves ogsaa i Sætningen: Han fik Maden kold (sit Kød koldt, Æbleskiverne kolde). Smlgn.: Jeg har Forslaget (som er) skrevet (Samst.) og: Han har skrevet Forslaget, fik Forslaget (som var) skrevet, fik skrevet Forslaget; han fik Forslagene skrevne, fik skrevet Forslagene. En særegen Betydning har faa i følgende Sætning; Drengen havde faaet (havde faaet gjort) Fødderne vaade (Medgenstand); han fik Hænderne sorte. Vi fik ham vred, fik det at se o. s. v. I samme Betydning bruges Ordet ogsaa, naar man undertiden siger: Han fik Pengene udbetalte, Bøgerne ødelagte o. s. v.

Anm. 2. Som Medgenstand efter se, høre, føle (mærke, fornemme), lade, bede bruges Udsagnsordenes Navnemaade uden «at», f. Eks.: Jeg saa ham komme, hørte Lærken synge, følte Pulsen slaa, mærkede Myggen stikke, lod Fuglen flyve, bad ham gaa (eller

at gaa) sin Vej o. s. v.; derimod: Vi fik ham at se, det at føle, nok at gøre, en Opgave at løse o. s. v.

Anm. 3. I de nævnte Tilfælde bruges altid en handlende Navnemaade, skønt den efter lade og høre som oftest har lidende Betydning, f. Eks.: Jeg lod Værelset male (blive malet), Døren lukke (lukkes), Dyret dræbe (dræbes); Øvrigheden lod Forbryderen hænge (blive hængt, men: Jeg lod Hatten hænge (hvor den hang). Pilatus lod Jesus korsfæste (ɔ: korsfæstes; jvnf. Matth. 27, 22). Mesa (2 Kong. B. 3, 27) lod sin Søn ofre (ɔ: lod ofre sin Søn eller sin Søn ofres). (Meier.) Jeg lod ham skrive (hans Navn blive skrevet, f. Eks. paa Mandtalslisten, eller gav ham Lov til, satte ham til at skrive). Jeg lader ham kalde (lader kalde paa ham eller lader ham kalde, f. Eks. paa Pigen). Han lod mig (det) sige. Han lod mig sige (det). Han lod mig Pengene udbetale. Han lod mig udbetale Pengene. Jeg lod ham spørge (blive spurgt); men: jeg lod ham spørge sin Moder. Jeg lod ham læse Brevet; jeg lod Brevet læse (ɔ: læses) af ham. Jeg har hørt Historien fortælle (blive fortalt), Visen synge (blive sungen), Drengen rose (blive rost); men: jeg har hørt Drengen rose sin Lærer. Jeg har hørt sige (blive sagt, siges), at han ikke kommer. Vi hørte hans Navn nævne (blive nævnt); men: vi hørte ham nævne dig. Vi hørte ham omtale (blive omtalt); vi hørte ham omtale dig. Ved Udsagnsordet lade kan Uregelmæssigheden undertiden undgaas derved, at Genstanden sættes efter Navnemaaden, f. Eks.: Kongen lod bygge (Genst. for lod) et Palads (Genstand for bygge), i Stedet for: Kongen lod et Palads bygge (ɔ: bygges). «Derimod altid: Jeg saa ham banke (en anden); men; jeg saa ham blive banket.» (Dahl.)

Anm. 4. Skønt Handleformen i de nævnte Tilfælde bruges i Stedet for Lideformen, udvides den ligesom Lideformen ved Tilføjelse af den tilsvarende handlende Sætnings Grundord i Forbindelse med Forholdsordet af, f. Eks.: Jeg hørte Visen synge (blive sungen) af ham. Jvnf.: Han sang Visen; Visen blev sungen af ham. Han lod Brevet skrive af sin Broder.

Anm. 5. Naar en Sætning, der har Medgenstand, bliver sat i Lideform, bliver Medgenstandsordet Støtteord i den lidende Sætning, f. Eks.: Nordboerne kaldte Landet Vinland; Landet kaldtes Vinland af Nordboerne. Man kalder ham doven (han kaldes doven); man saa Uglen sidde under Taget (Uglen saas at sidde under Taget). Paa lignende Maade omformes følgende Sætninger, i hvilke der findes et Slags Medgenstand: Man formoder, at Skibet er forlist (man formoder eller tror Skibet forlist); Skibet formodes (at være) forlist. Man forudsætter, at dette er (forudsætter dette at

være) Tilfældet; dette forudsættes at være Tilfældet. Jvnf.: Kejserinden ventes at komme i næste Maaned; Præsten antages at være rejst; Drengen syntes at græde, vides at have gjort det, siges at være konfirmeret o. s. v. Derimod: Han bedes komme (eller at komme), hørtes raabe (eller at raabe) o. s. v.

Anm. 6. Heraf ses, at de Udsagnsord, der i Handleform kræve Medgenstand, i Lideform kræve Støtteord, f. Eks.: Man kaldte ham Tveskæg, han kaldtes Tveskæg. Man kalder det at læse (Læsning). Det kaldes at læse. Man gør ham latterlig; han bliver gjort latterlig. Man gjorde Sagen tydelig. Sagen gjordes tydelig. Man fandt det taabeligt; det fandtes taabeligt. Man fandt Hjælpen utilstrækkelig; Hjælpen fandtes utilstrækkelig. Man maler Porten grøn; Porten males grøn. Man lod Sagen uomtalt; Sagen lodes uomtalt. Man ønsker (forlanger, kræver, fordrer) Varerne udleverede; Varerne ønskes (forlanges, kræves, fordres) udleverede. Man kendte Forbryderen skyldig; Forbryderen kendtes skyldig. Man priste Manden lykkelig; Manden pristes lykkelig. Man saa Barnet ene; Barnet saas ene. Man kørte Hestene trætte; Hestene kørtes trætte. Man troede Vanskelighederne overvundne; Vanskelighederne troedes overvundne. Man hørte ham sige: han hørtes at sige. Man saa ham løbe; han saas at løbe o. s. v.

Som Medgenstand kunne bruges alle Ord, der kunne staa som Støtteord eller i Samstilling, altsaa:

aa) egentlige eller uegentlige Navneord, f. Eks.: Jeg kaldte (nævnte, titulerede) ham Justitsraad. Man kaldte mig den unge (Ynglingen). Det kalde vi (vi kalde det) at jaske (Jaskeri). Det kalde vi, at man bedrager (Bedrageri). At arbejde (Genstand) kalder han at slide (Medg.). Hvad (Medg.) kalder du ham?

bb) et Tillægsord eller noget, der staar i Stedet for et Tillægsord: Man kalder mig gammel. Jeg finder hende kedelig (det kedeligt, dem kedelige). Vi fandt det stygt. Vi fandt Sangen smuk (Tørklædet smukt, Blomsterne smukke). Man fandt ham værdig til Belønning. Man fandt (forefandt) Arbejderne (som vare) lemlæstede under Ruinerne. Jeg fandt (traf) ham syg (ene, nedbøjet). Jeg fandt dem liggende i Sengen (sengeliggende). Hun fandt Fuglen liggende (Medg.) død (Samst. til Fuglen)

i Buret (hun fandt, at Fuglen laa død i Buret). Han gjorde os glade. Han gør sig Arbejdet besværligt. Hun gjorde sin Mand lykkelig (sit Hjem uhyggeligt, Børnene fortvivlede). Han gjorde dem bekendte med (opmærksomme paa) Sagen. Jeg følte mig oplivet (vi følte os oplivede). Han har Penge liggende (staaende paa Rente). Man erklærede ham fallit. Man kendte ham skyldig. De troede sig vel forvarede. Han vidste sig sikker (ønskede sig død). Vi kaldte ham den første. Han børstede Støvlerne blanke. Du gør Trapperne snavsede. Hun gjorde (vadskede) hverken Vinduerne eller Trapperne rene. Han fandt baade Rosen og Lilien visnede. Hun holder sit Tøj helt (Drengenes Klæder hele). Han spiser Stegen raa (Kødet raat). De legede sig trætte. Hun spiste sig mæt. Han drak sig fuld. Han maaler ham Skæppen fuld. Han bøjer Grenen krum. Hun koger Kødet mørt (Æblerne møre, Æggene haarde). Han sleb Kniven skarp. Koen malkes ren.

Anm. 1. En Navnemaade, der staar som Medgenstand, kan ombyttes enten med et Navneord (vi kalde det at snyde eller Snyderi) eller med et adjektivisk Begreb: vi saa Hesten løbe (ɔ: løbende); han fik en Stil at rette (en Stil, som skulde rettes), har en Arv at vente (som kan ventes).

Anm. 2. En saadan Navnemaade kan udvides, ligesom et andet Udsagnsord, f. Eks.: Vi kalde det at forurette sin Næste; vi saa Føllet løbe efter sin Moder.

cc) En Del Biord og Forholdsord, der udtrykke et adjektivisk Begreb og derfor kunne staa som Støtteord, kunne paa Grund heraf ogsaa bruges som Medgenstand, f. Eks.: At ønske sig langt borte (fraværende), at nægte sig hjemme (tilstedeværende), at gøre sig til Nar (latterlig), at finde noget i sin Orden (rimeligt) o. s. v.

c) Ved (egentlige eller uegentlige) Navneord, der staa som Hensynsbetegnelse, kunne udvides:

aa) Udsagnsord. Til nogle Udsagnsord føjes der ogsaa en Hensynsbetegnelse, et Hensyn. Hensynet er den eller det, for hvis Skyld Handlingen finder Sted eller foretages,

f. Eks.: Faderen gav Sønnen et Ur (Udso.: gav). Hvo gav? Faderen (Grundo.). Hvad gav Faderen? Et Ur (Genstand). Hvem (eller til hvem) gav Faderen Uret? Sønnen (Hensyn). I denne Sætning er Hensynet en virkelig Person, men dette behøver naturligvis ikke altid at være Tilfældet; Hensynet kan tværtimod være en hvilken som helst Genstand, f. Eks.: Jeg gav Stenen et Stød. De samme Ord, der kunne bruges som Grundord og Genstand, kunne ogsaa staa som Hensyn, f. Eks.: Jeg gav Drengen (ham, den lille, den første, den grædende) en Tiøre; jeg gav I'et en Prik; jeg giver at læse (Læsning) Fortrinnet for at gaa i Teatret. Hvad du har sagt (dit Ord), skænker jeg mit Bifald. Han byder, hvem der kommer, (enhver Gæst) et Glas Vin. Nogle Udsagnsord kunne have (styre) baade Hensyn og Genstand, f. Eks.: at aabenbare, afstaa, befale, betale, betro, bevise, bringe, byde, forbyde, forære, fratage, fravriste, fortælle, give, indbilde, laane, levere, love, lære, nægte, ofre, overdrage, overlade, paalægge, raade, række, sende, sige, skylde, svare, tilbyde, tildele, tillade, vise, yde, ønske (en noget). Hensynsfald alene styres f. Eks. af Udsagnsordene angaa, vedkomme, paaligge, behage, mishage, hue, tækkes, nytte, gavne, skade, hænde, lykkes, mislykkes, forekomme, tilkomme, paakomme, tilfalde, tilhøre, ligne, tjene o. s. v.

Anm. 1. De Stedord, der have Afhængighedsfald, staa deri, naar de bruges som Hensynsbetegnelse, f. Eks.: Det lykkedes ham (for ham). Afhængighedsfald omfatter saaledes baade Genstandsfald og Hensynsfald.

Anm. 2. Ordene fattes, synes o. s. v. kunne bruges med Hensynsfald, f. Eks.: Meget fattes mig; mig (eller jeg) fattes meget. Det synes mig farligt; mig (jeg) synes, at det er farligt.

Anm. 3. Nogle uindvirkende Udsagnsord kunne først tage Hensyn til sig, naar de faa Støtteord eller udvides, f. Eks.: Tiden falder mig lang; det gik ham godt. Vi kom hende til Hjælp. Det laa mig paa Hjerte.

I følgende Sætninger er Hensynet fremhævet: Jeg befaler (byder, forbyder, lover, raader, tillader, foreslaar)

dig at rejse (Genst.). Jeg gjorde Drengen Sagen (Genst.) klar (Medg.). Jeg ønsker ham alt godt (Genst.); men: jeg ønsker ham (Genst.) Pokker i Vold (overgivet Djævelen). Giv mig et godt Raad! Det behagede ham. Det huede mig ikke. Skriv mig til (Bio.)! Det skader dig. Jeg mødte ham. Jeg skal lære dig det (Genst.). Han ligner dig. Den Pige, som (til hvem) han sendte Bogen, hedder Helene. Han tilegnede sig min Blyant. Lær du de andre Børn at svømme! Det smerter mig. Det gør mig ondt (Bio.). Kom mig ikke tiere for Øje! Kvinden er Ydmyghed Sir. Det lykkedes ham (Peter, Drengen) at regne alle Opgaver (Samst. til Grundordet). Han under alle Mennesker det (Genstand) godt. Det falder mig svært (Støtteord).

Anm. 1. Nogle Udsagnsord, der kunne have baade Hensyn og Genstand, ombytte Hensynsfald med Forholdsled, naar Genstanden bortfalder, f. Eks.: Han bygger mig et Hus; han bygger for mig (ikke han bygger mig). Hun skrev mig et Brev til; hun skrev til mig; hun vadsker mig et Tørklæde, hun vadsker for mig.

Anm. 2. Hensynsordet kan i Regelen uden Skade for Meningen ombyttes med et Forholdsled, f. Eks.: Han sendte ham en Foræring (eller en Foræring til ham); Bogbinderen indbandt ham en Bog (eller en Bog for ham). Derimod medfører Genstandsordets Ombytning med et Forholdsled som oftest en forandret Mening, f. Eks.: at se noget, at se paa noget; at tænke noget, at tænke paa noget. Derimod: at begynde noget, at begynde paa noget; at betale noget, at betale for noget o. s. v.

Anm. 3. Ogsaa Hensynet kan undertiden være samme Person eller Ting som Grundordet, f. Eks.: at indbilde sig (ikke: andre) noget; at gavne eller skade sig selv; at paadrage sig Ubehageligheder (Genst.), at underkaste sig (Hens.) Landet (Genst.). Derimod: at underkaste sig (Genst.) Sejrherren (Hens.).

bb) Visse Tillægsord. I Stedet for at sige: det gavner, skader, nytter mig o. s. v. kan man ogsaa sige: det er mig gavnligt, skadeligt, nyttigt, til Nytte o. s. v. Saaledes kunne visse Tillægsord o. s. v., der som Støtteord føjes til uselvstændige Udsagnsord, bestemmes nærmere ved et Navneord som Hensyn eller ved Tilføjelse af den Person

eller Ting, for hvilken (eller med Hensyn til hvilken) det i Støtteordet indeholdte Begreb er til, f. Eks.: at være nogen behagelig (ubehagelig), behjælpelig, bekvem (ubekvem), farlig, fjendsk, gavnlig, gunstig, hengiven, huld, kær, let, lig, ligegyldig, lydig, modbydelig, nyttig, nødvendig, overlegen, skadelig, uvedkommende, vanskelig, vigtig, værdig, vederstyggelig; at forekomme (synes) en mærkeligt; at ske en uafvidende (ubevidst); at være sig selv nok (tilstrækkelig) o. s. v. I dette Tilfælde kan Hensynet ligeledes omskrives ved et Forholdsled, f. Eks.: Det er mig nyttigt (nyttigt for mig); hun er mig modbydelig (modbydelig for mig); han er mig lydig (lydig mod mig); det er mig ubevidst (ubevidst for mig); de have siddet Øvrighedens Befaling (Hens.) overhørige (Samst.).

Anm. 1. Ogsaa naar de nævnte og lignende Tillægsord staa vedføjede, kunne de udvides ved Hensynsfald, f. Eks.: en mig (for mig) ligegyldig Sag, en mig i højeste Grad vigtig Oplysning, et mig højst uundværligt Klædningsstykke, en ham tilføjet Uret.

Anm. 2. Det samme er Tilfældet, naar Tillægsordene staa som Biord, f. Eks.: Han taler sin Fader ligt. Han handler sine Forfædre værdigt.

Anm. 3. Naar en handleformet Sætning gøres lideformet, undergaa Grundordet, Udsagnsordet, Genstanden og Medgenstanden visse Forandringer (se Side 37!); derimod blive de øvrige Sætningsled: Hensyn, Forholdsled o. s. v., uforandrede, f. Eks.: Moderen forærede Barnet (Hens.) en ny Bog med mange Billeder; en ny Bog med mange Billeder foræredes Barnet af Moderen. Man løber om Kap; der løbes om Kap. Hun gjorde ham Livet surt; Livet gjordes ham surt af hende. Mange Folk spadsere paa Gaden; der spadseres paa Gaden af mange Folk. Den gamle Bondes eneste, tro Karl, Ole, pløjer i Dag Marken meget omhyggeligt med den bedste Plov i hele Byen; Marken pløjes i Dag meget omhyggeligt med den bedste Plov i hele Byen af den gamle Bondes eneste, tro Karl, Ole. Dog maa de tilbagevisende Stedord sig og sin undertiden ombyttes med ham, hans o. s. v., f. Eks.: Hun førte Barnet hjem til sig; Barnet blev ført hjem til hende af hende. Hun traf sin Tante undervejs; hendes Tante blev truffen af hende undervejs. Faderen slog Drengen med en Haand paa hans Kind; Drengen blev slaaet med en Haand paa sin Kind af Faderen.

Herremanden forbyder uvedkommende Adgang til sin Have; af Herremanden forbydes uvedkommende Adgang til hans Have.

Anm. 4. a) Genstand og Hensyn kunne i enkelte Tilfælde let forveksles; men ved at overføre Sætningen fra Handle- til Lideform kan man i Regelen finde, hvad der er Genstand i den handlende Sætning, idet denne da bliver Grundord i den lidende. f. Eks.: Læreren elsker ham; han elskes af Læreren. Derimod er «ham» ikke Genstand, men Hensyn i følgende Sætning: Sagen behagede ham (ikke: han behagedes af Sagen). Dog kan her undertiden opstaa Tvivl, fordi man ikke altid kan enes om, hvorvidt en Sætning kan omsættes i Lideform; og at det maa være saare vanskeligt altid at finde den rette Grænse, fremgaar bedst deraf, at et Udsagnsord tit i et Sprog styrer Genstands-, i et andet Hensynsfald.[1] Ja, endog i samme Sprog har et Ord i Tidens Løb undertiden skiftet Kasus. Ordet kaste (f. Eks.: en Sten) styrede i det ældre Sprog Hensynsfald, men har nu Genstand (Stenen kastes). Ordet følge, som i Tysk og Græsk styrer Dativ, i Latin Accusativ, styrede i det ældre Sprog Hensynsfald; nu plejer man at sige, at det i egentlig (i legemlig eller fysisk Forstand) har Hensyn (han fulgte mig paa Vejen), men at det i overført Betydning har Genstand (han følger Schelling). Dog hedder det: Jeg fulgte ham (Genst.) hjem, og: han blev fulgt hjem af mig. Ordene møde og ligne kræve i egentlig Betydning Hensyn (han mødte mig, han ligner sin Fader), men i overført Betydning Genstand, f. Eks.: Gaa ud, og mød (gen) Gæssene! Han ligner ham ved en Ræv. Jvnf.: at tro noget (Genst.), og: noget tros; men at tro nogen (at skænke nogen Tillid, have Tillid til nogen (Hens.); at lyde (være lydig mod) en (Hens.); at føje (være føjelig mod) en (Hens.), at smigre (for) en (Hens.) o. s. v. At ledsage kræver nu Genstand, skønt det egentlig betyder at vejsige.

Indeholder den handlende Sætning baade Hensyn og Genstand, kan det derimod i de allerfleste Tilfælde ikke være vanskeligt at bestemme, hvad der er Genstand i Sætningen: «Man betroede ham et vigtigt Hverv» hedder i Lideform: Et vigtigt Hverv betroedes ham, eller: der betroedes ham et vigtigt Hverv, men ikke: han betroedes (blev betroet) et vigtigt Hverv. «Man anviste dem Plads» hedder i Lideform ikke: de anvistes Plads; men: Der blev anvist dem Plads. «Man bød ham 1000 Kr. for Hesten» bør i Lideform ikke gengives ved: Han blev budt 1000 Kr. for Hesten, men maa hedde: Der blev budt ham 1000 Kr. for Hesten. «Man

[1] Se B. T. Dahl, Sætningslære, S. 82.

tilslog ham Hesten ved Auktionen» hedder i Lideform: Hesten blev tilslaaet ham (ikke: han blev tilslaaet Hesten) ved Auktionen. «Man paalagde ham at udrede i Erstatning til Klageren 20 Kr.», hedder i Lideform: Der blev paalagt ham (ikke: han blev paalagt) at o. s. v. Man havde tilført Markedet rigelig 100 Heste, hedder i Lideform: Der var tilført Markedet (ikke: Markedet var tilført) rigelig o. s. v. Sætningen «N. N. afskediges i Naade, og han tillægges Rang o. s. v.» bør lyde: og der tillægges ham (eller ham tillægges) Rang o. s. v. «Min Mester har tilstaaet mig Frihed om Søndagen» hedder i Lideform: Frihed om Søndagen er bleven tilstaaet mig (ikke: jeg er bleven tilstaaet Frihed o. s. v.) af min Mester. Sætningen: «Man meddeler dem (Hens.), som besøge Haven, at den lukkes ved Solnedgang (Genst.)», hedder i Lideform: «At Haven lukkes ved Solnedgang, meddeles dem, som o. s. v.», eller: Det meddeles dem, som besøge Haven, at den o. s. v., eller: Dem, som besøge Haven, meddeles, at o. s. v., men ikke: De, som besøge Haven, meddeles o. s. v. «Man bibragte mig den Mening» hedder i Lideform: «Den Mening bibragtes mig,» eller: der bibragtes mig (mig bibragtes) den Mening, men ikke: Jeg blev bibragt den Mening. Paa lignende Maade er det urigtigt at sige: Han blev svaret med Grovheder; han blev foræret en Ko o. s. v. Det er derimod ingen Fejl, at sætte Hensynet i Spidsen for Sætningen, naar Grundordet er kendeligt, eller ingen Misforstaaelse kan opstaa derved, f. Eks.: A. og B. er tillagt (ikke: ere tillagte) Rang (Grundord) med Kammerraader. Raadet (Hens.) tilkendegives (eller: der tilkendegives Raadet, at o. s. v.).

b) Ikke blot Hensynet, men heller ingen anden Sætningsdel, f. Eks. Afgrænsningsled (til Udsagnsordet føjede Maalsbestemmelser o. s. v.), sidste Del af et Forholdsled o. s. v., bør gøres til Genstand i den lideformede Sætning. Sætningen: «Jeg har ofte gaaet denne Vej (denne halve Mil)», kan ikke omskrives til: «Denne Vej (denne halve Mil) er ofte bleven gaaet af mig». «Man kaldte paa mig Klokken eet» kan ikke forandres til: «Jeg blev kaldt paa Klokken eet». Sætningen: «Man kælede for hende» bør ikke forandres til: «Hun blev kælet for».[1] «Man talte om hende» bør ikke forandres til: hun blev talt om. «Man stirrede paa ham» bør ikke forandres til: Han blev stirret paa.

---

[1] Disse Omskrivningsmaader forekomme paa Dansk kun i daglig Tale og hos enkelte Forfattere (Grundtvig, H. C. Andersen). Ligeledes forekomme de i ældre Dansk, f. Eks.: mine ny Silkestrømper, jeg var given (El. Kirst. Ulfeldt), og ere meget almindelige i Engelsk (I am told that; speak when you are spoken to o. s. v.). Smlgn. E. Jessen § 148, Dahl S. 33.

c) I Forbindelse hermed bemærkes: Sætningen «Dommeren idømte ham en Pengebøde» indeholder egentlig et Forholdsled (Dommeren dømte ham i en Pengebøde); ham er derfor Genstand, og Sætningen hedder i Lideform: Han idømtes en Pengebøde af Dommeren. (En Pengebøde maa i saa Fald betragtes som Afgrænsningsled.) Sætningen: «Man iførte ham en Purpurkaabe» hed i ældre Dansk: Man iførte ham i en Purpurkaabe (jvnf.: at iføre sig i Sæk, i grønt o. s. v.). Sætningen bør derfor i Lideform hedde: Han iførtes[1] en Purpurkaabe (ikke: en Purpurkaabe iførtes ham). Ordet berøve volder langt større Bryderi end de to ovennævnte. «Man berøvede (røvede) ham al hans Ejendom», skulde i Lideform hedde: «hans Ejendom berøvedes ham» (ikke: han blev berøvet al sin Ejendom); men i Overensstemmelse med tysk Sprogbrug (er wurde seines Geldes beraubt) siger man dog som oftest: «Han berøvedes alle sine Penge», hvortil den Omstændighed, at Ordet berøve har skiftet Betydning, vel har medvirket. «Han har fra Barndommen været berøvet sit Syn» betyder saaledes det samme som: Han har fra Barndommen været skilt ved sit Syn. Sætningen «Et Slagtilfælde berøvede hende Mælet», hedder derfor i Lideform enten: «Mælet berøvedes hende ved et Slagtilfælde» eller: «Hun berøvedes Mælet o. s. v.»

Tillæg. I enkelte Tilfælde har Sprogbrugen dog gjort Hensynsordet til Grundord. I saa Fald er det forrige Grundord blevet Genstandsord, og Sætningens Udsagnsord, der har skiftet Betydning, er blevet indvirkende, f. Eks.: Behager (ønsker) De en Kop Kaffe? Jeg synes (finder), at han har Ret. Han bør ske (faa) sin Ret.

Anm. 5. Som oftest kan det ses af Ordstillingen, hvad der er Hensyn, og hvad der er Genstand i Sætningen. Hensynet staar nemlig i Regelen efter Udsagnsordet, men foran Genstanden eller Støtteordet, f. Eks.: Den fejge flyr Fjenden; han gavner mig. Jeg købte Pigen en Hat. Den gode Fader har foræret den flittige Dreng en meget morsom Bog. Det er mig en Glæde. Dette Arbejde synes hende uoverkommeligt. Det er mig behageligt (kært). Telefonen er mange til stor Nytte (meget nyttig); men: Telefonen er til stor Nytte (meget nyttig) for mange. Tvetydighed opstaar dog undertiden derved, at Genstanden ikke altid staar efter Hensynet. Saaledes staar det tilbagevisende Stedord sig altid nærmest Udsagnsordet, hvad enten det staar som Genstand

[1] Jvnf.: Og Jonathan gjorde en Pagt med ham og førte sig af Kappen, som o. s. v. (1 Sam. 18, 4.)

eller Hensyn, f. Eks.: Napoleon den Store underkastede sig (Hensyn) Tyskland (Genstand); men: Napoleon den Tredje underkastede sig (Genstand) Tyskland (Hensyn). Han underkastede sig (Genst.) Skolens Reglement (Hens.), modsatte sig (Genst.) Forslaget (Hens.). Meningen maa i disse Tilfælde fremgaa af Sammenhængen, f. Eks.: Margrete vandt Slaget og underkastede sig (Hens.) Sverrig. Grækerne tabte Slaget og underkastede sig (Genst.) Macedonien. Følgende Sætninger kunne derimod ikke misforstaas: Forbryderen unddrog sig (Genst.) Straffen (Hens.). Biskop Poppo underkastede sig (Genst.) en Ildprøve (Hens.). I følgende Sætning, hvor intet tilbagevisende personligt Stedord findes, er Ordstillingen desuagtet ikke vejledende: Dommeren underkastede Forbryderen (Genst.) et meget langt Forhør (Hens.).

Tillæg. I lideformede Sætninger staar Hensynet undertiden mellem Hjælpe- og Hovedudsagnsordet, f. Eks.: Bogen blev mig sendt (eller sendt mig) med Posten; det er blevet mig meddelt o. s v.

Anm. 6. Ogsaa andre Sætningsled maa ikke forveksles.

1) Man maa ikke forveksle Sætningens Støtteord og et Biord med hinanden. I følgende Eksempler, hvor Tillægsordet slutter sig til et uselvstændigt Udsagnsord, staar det som Støtteord: Det er ikke usædvanligt. Saa meget (,) som muligt (er). Som sædvanligt (er). Det vilde være mindre rimeligt. De vare mig hengivne. Barnet var Faderen ligt. Børnene vare Faderen lige. Derimod bruges Tillægsordet som Biord i følgende Eksempler: At se surt, at købe billigt, at tale aandrigt. I Sætninger som: Han er ude, i Fare o. s. v. er Biordet ikke Støtteord, da «er» her bruges som selvstændigt Udsagnsord i Betydningen af «opholder eller befinder sig». Man sammenligne endvidere (E. Jessen): Han er bestandig (fast) i Troen (her er Tillægsordet Støtteord) og: han er bestandig i Fare (her bruges Tillægsordet som Biord). Fremdeles lægge man Mærke til følgende hyppig forekommende Udtryk: Vi kunne ikke være det bekendt; vi maatte give tabt; alle Pengene gik tabt o. s. v. Tillægsordet bevendt bruges kun i visse Forbindelser, f. Eks.: det var ikke stort bevendt.

2) Biord og Samstilling maa heller ikke forveksles, f. Eks.: De kom sammen (Biord), de kom sammen (ɔ: i Forening, Samst.); han fremtraadte frygtsom (Samst.), han fremtraadte frygtsomt (Biord); han siger ærlig og uforbeholden (Samst.) sin Mening, han siger ærligt og uforbeholdent (Biord) sin Mening; jeg vil oprigtig (Samst.) tilstaa. Han gik syg (Samst.) hjem. Han gik tidlig (Biord) hjem. Han stod forundret; de stod forundrede (Samst.).

Uret stod stille (Biord). Karlen sad magelig (Samst.). Det gik mageligt (Biord). I det hede Bælte falde Solstraalerne undertiden lodret (Biord) paa Jorden. Men derimod: Murene staa (og ere) lodrette (Samst.). Præsten (Præsterne) talte beaandet (Biord). Apostlene talte, beaandede (Samst.) af Herren. Knappen sad (og var) løs (Samst.). Faaret gik (og var) løst (Samst.). Hundene gaa løse (Samst.) om Natten, men staa bundne (Samst.) om Dagen. Det gik løs (Biord). Barnet kan let fare vild (Biord) i Skoven. Hestene løb løbsk (Biord). Maanen skinned' ganske klar (Samst.). Maanen skinned' ganske klart (Biord). Maanen skinner om Natten bleg (Samst.), de Vover saa sagtelig (Biord) trille. (E. Storm.) Slagene faldt hurtige og bestemte (Samst.), Slagene faldt hurtigt og bestemt (Biord). (E. Jessen.) I følgende Sætninger staar det fremhævede Tillægsord i Samstilling: Manden stod (gik) ledig. Barnet kom (værende) grædende hjem. Den syge laa (og var) vaagen i Sengen. Barnet laa vaagent hele Natten. Lærken steg syngende til Vejrs. Han gik rasende bort. Løven for brølende af Sted. Udmattet lagde han sig ned i Grøften. Han laa sovende i Græsset. Han laa nøgen (stod forladt, tvivlraadig). Han stod rejseklædt. Hun kom farende. Hun stod (vandrede) ene. Hun gik haabløs. Vandringsmanden hviler træt ved Siden af Vejen. Børnene løb mig glade i Møde. Den syge laa afmægtig i mine Arme. Børnene stod bedrøvede omkring deres Moder. Han trak sig fejg tilbage. Vel til Mode (velfornøjet) tiltraadte han Rejsen. Barnet tilstod rødmende sin Forseelse. Han sprang fuldt paaklædt i Vandet. Han blev begravet levende. De kom velbeholdne hjem. Derimod staar i følgende Sætninger det fremhævede Tillægsord som Biord: Han takkede hjerteligt. Blomsten lugter dejligt. Man hyldede ham højtideligt. Barnet taler utydeligt. Skibet gaar usikkert. Han fangede Fisken hurtigt. Han opførte sig uanstændigt. Jeg fandt ham øjeblikkelig igen.

Man sammenligne: Han dømtes (fordømtes) uskyldigt (Biord), han dømtes (kendtes) skyldig (Støtteord), han dømtes (fordømtes) (værende) uskyldig (Samst.).

3) Man maa ikke forveksle Samstilling til Grundordet og Medgenstand med hinanden. Hvor der er Medgenstand, kan Sætningen i Regelen opløses i en Hovedsætning og en dertil hørende At-Sætning, f. Eks.: Jeg fandt Tørklædet dyrt (fandt, at Tørklædet var dyrt); hvor dette ikke er Tilfældet, staar Tillægsordet i Samstilling til Grundordet eller et andet Ord, undtagen Genstanden (han gik tavs; det var en Aften, stille og yndig)

eller som Biord (han bragte Bogen hurtigt). Vi modtog Varerne beskadigede (Medg.). Vi saa forbavsede (Samst. til Grundordet paa ham. De fandt dem sovende (Medg.). Han kom sovende (Samst.) til Rigdom. Han kommer sejlende (Samst.); han har Skibe sejlende (Medg.) paa Søen.

4) Man maa ikke forveksle Medgenstand og Biord med hinanden. Medgenstanden udsiger noget om Genstanden (hvad eller hvordan den er, eller hvad den gør), Biordet, der kan indtage Medgenstandens Plads, sigter derimod kun til Udsagnsordet, f. Eks.: At tvinde en Traad (saa at den bliver) stærk (Medg.); at tvinde en Traad stærkt (Biord). Han hamrede Jærnet varmt (Medg.); han forsvarede Sagen varmt (Biord). Han malede Bordet grønt eller Bordene grønne (Medg.); han malede Døren smukt (Biord). Han holdt Foredraget udmærket (Biord); man fandt Foredraget udmærket (Medg.). Jeg fandt det godt (Medg.). Jeg kender det godt (Biord). Han gjorde Opdagelserne bekendt (Biord) eller bekendte (Medg.). Jeg gjorde dem opmærksomme (Medg.) paa Sagen. Han betragtede det opmærksomt (Biord). Man sammenligne følgende Ordforbindelser: At skrive Brevet rent (Biord) eller at renskrive Brevet, at vadske Tavlen ren (Medg.), at rive et Stykke løs (at løsrive et Stykke), at slippe Hundene løs (at løslade Hundene); Uvejret brød løs, Fjenden gik løs paa Fæstningen, at slaa sig løs (Biord). Derimod: at gøre Jorden løs, Bladet løst, Stenene løse (Medg.). At holde Tankerne (noget) fast (Biord) eller fastholde Tankerne (noget), at gøre Sejlene fast (Biord) eller fastgøre Sejlene; men: at gøre Sneboldene faste (Medg.) Skibene løb sig fast (Biord); den stærke Regn gjorde Vejene faste (Medg.). At strikke en Strømpe løst (Biord), at ønske Strømperne løse (Medg.) At have Børnene kær (elske Børnene), Barnet har Hjemmet kær (Biord); men: at gøre en Gerningen kær, Arbejdet kært, Forretningerne kære (Medg.). At slutte en krum (Biord) eller krumslutte en; men: at bøje Linealen krum, Træet krumt, Grenene krumme (Medg.). At give Barnet fri[1] (Biord) eller frigive Barnet; men: at give Ordet frit, Fangerne fri eller frie (Medg.). At stille en tilfreds (Biord) eller tilfredsstille en; jeg fandt dem tilfredse (Medg.). Vi bleve dem kvit (Biord) eller slap dem; han gjorde det nødig (Biord), han fandt det unødigt (Medg.). De spiste sig ihjel (Biord). De spiste sig mætte (Medg.). Drengen slog Tavlerne itu (Biord),

---

[1] Naar man siger: Barnet er fri for Skole, underforstaar man han eller hun. Jvnf.: Mennesket (han, hun) er gal. Men: Himmerig ene for Sorgen er frit. Det var ikke frit for at ryge. (Carit Etlar.)

eller ituslog Tavlerne. Manden slog Drengene brune og blaa Medg.).

5) Støtteord og Samstilling maa ikke forveksles. Støtteordet slutter sig til uselvstændige Udsagnsord, Samstillingen til et egentligt eller uegentligt Navneord, f. Eks.: Grenen bøjedes krum (Støtteord); Grenen bøjedes ung (Smst.); han er syg (Støtteord), han ligger syg (Smst.); han gik sulten i Skole (Samst.); han er kørende (ridende, gaaende) (Støtteord); han bliver (forbliver) siddende (staaende, liggende) (Samst.); Frugten bliver (vorder) moden Støtteord), den bliver (forbliver; selvst. Udsagnsord) ikke længe siddende (Smst.) paa Træet.

6) Støtteord og Medgenstand kunne ikke forveksles, da Medgenstanden altid slutter sig til en Genstand, der forudsætter et selvstændigt Udsagnsord, og saaledes ikke kan findes i en Sætning, der har Støtteord.

C. Ikke-Navneord (Udsagnsord, Tillægsord, Biord, Forholdsled) udvides ved ubøjelige Ord:

a) Ved Biord.

1) Udsagnsord: at sidde her, at læse længe.

2) Tillægsord: særdeles smuk, meget god, brændende hed, omtrent hundrede, ikke mange, meget mere, smukt skreven, vel anset.

3) Biord: langt ude, højt oppe, meget længe, temmelig ofte, uhyre nødig, saa tit, saare gerne, aldeles ikke, ikke aldeles, ikke ret længe.

Anm. De Tillægsord, der bruges som Biord og føjes til Udsagnsord for at betegne Maaden (hvorledes noget sker), antage som oftest Intetkønsform, f. Eks.: at tale højt og tydeligt.

4) Forholdsled: nær ved Maalet, tæt ved Huset, tværs over Marken, dybt under Jorden, midt imellem Træerne, helt igennem Byen, lige til Døren, ikke i mindste Maade forskrækket, næst efter ham, længe før Solopgang (længe før [at] Solen gik op), ad Skoven til, fra nu af, paa lidt nær.

b) Ved Forholdsled:

1) Udsagnsord: at handle med Forstand, at gaa paa Marken, at springe over en Grøft, at komme fra Byen, at købe for en Krone, at stjæle af Trang, at læse for at more

sig (for Fornøjelse), at tjene sin Føde ved at arbejde (ved Arbejde); efter at han var vendt tilbage til Danmark, (efter sin Tilbagekomst til Danmark) bosatte han sig i København.

2) Tillægsord: **høj af Vækst, stor i Raad, mægtig i Daad, jævnaldrende med min Broder, bekymret for sin Ven, skikket (tilbøjelig, trængende, værdig) til noget; optaget af noget; delagtig (skyldig) i noget; glad over noget; sikker (vis) paa noget; god imod trængende; villig til at hjælpe, ked af at køre (af Kørselen), træt af at leve (af Livet), tilbøjelig til at lyve (til Løgn), begærlig efter at se ham, rede til at gaa, værdig til at komme i Betragtning, dygtig til at arbejde; bange for, at Svaret udebliver (for Svarets Udeblivelse); flere af dem, to af os, een til hver, over al Maade uforskammet, et i enhver Henseende glimrende Resultat.**

Anm. Ogsaa Tillægsordene udvides undertiden ved en Navnemaade med at, f. Eks.: Det er let at lære, godt at mærke, tydeligt at se, tungt at bære, vanskeligt at forstaa, fornøjeligt at læse, værd at gaa efter o. s. v. Adskillige af disse Ordforbindelser kunne, uden at man behøver at foretage nogen som helst Forandring ved Ordene, omsættes i almindelig Form, f. Eks.: det er let at lære; at lære det er let. Men at Sproget ikke vil have Sagen opfattet paa denne Maade, ses, naar man f. Eks. vil omskrive følgende Sætninger: Bogen er nyttig at læse, at læse Bogen er nyttigt; han er vanskelig at tilfredsstille, at tilfredsstille ham er vanskeligt; Sækkene ere tunge at bære, at bære Sækkene er tungt. Navneledet maa derfor opfattes som et Slags Samstilling, der skal tilkendegive, i hvilken Henseende noget finder Sted, f. Eks.: noget er let (nemlig) at lære. Efter en saadan forklarende Navnemaade kan det Forholdsord, hvorved Navneordet ved Omstillingen i visse Tilfælde kan knyttes til Udsagnsordet, staa som Biord, f. Eks.: Bogen er god at faa Forstand af (af Bogen); Pigen er smuk at se paa (paa Pigen); Vejen er behagelig at køre paa (paa Vejen). Kun i de Tilfælde, hvor Sætningens Grundord ved Omstilling kan slutte sig til Udsagnsordet, udelades Forholdsordet foran den Navnemaade, der føjes til Tillægsordet, f. Eks.: Ole (han) er ikke god at omgaas (at omgaas Ole eller ham); Musikken er dejlig at høre paa (at høre paa Musikken); derimod siges der: Drengen er træt af at lege,

doven til at læse, begærlig efter at lære, dygtig til at regne, fræk til at lyve, skikket til at studere, ivrig til at danse, længselsfuld efter at rejse, tilbøjelig til at slikke, villig til at hjælpe, ked af at vente o. s. v., fordi Grundordet ikke som Genstand eller Udvidelse kan føjes til Navnemaaden (ikke: at lege Drengen o. s. v.). Dette gælder bl. a. med Hensyn til en Del Tillægsord, der betegne en Sindsbeskaffenhed eller en moralsk Egenskab (tilbøjelig, villig, begærlig o. s. v.), hvorimod de Tillægsord, der betegne sanselige Egenskaber, som oftest ikke kræve Forholdsord foran Navnemaaden (noget er tungt at bære, blødt at føle paa, behageligt at lugte til o. s. v.) Undertiden bruges dog den fyldigere Form. Middelet betegnes f. Eks. ved Hjælp af et Forholdsled, f. Eks.: Pennen er god til at skrive med; «Hesten er god til at ride paa, men daarlig til at køre med.» (Lefolii.)

3) Biord: **Han svarede i høj Grad overilet, over al Maade dumt; Fuglen fløj bort fra Træet, op paa Taget; han kom langt om længe.**

Anm. 1. Forholdsled kunne ikke udvides ved Forholdsled. I Ordforbindelsen: «i Huset paa Bakken» udvides ikke Forholdsledet (i Huset), men kun Navneordet (Huset) ved et Forholdsled (paa Bakken). Det samme er Tilfældet i mange lignende Forbindelser, f. Eks.: paa Taget af Huset (paa Husets Tag), i en Udkant af Byen, ved Siden af ham (ved hans Side), paa Grund af Sygdom, i Lighed med dette, med Hensyn til dette o. s. v.

Anm. 2. Biord og Forholdsled kunne angive:

α) Stedet (hvor, hvorhen, hvorfra?), f. Eks.: der, did, derfra; paa Gaden, til Byen, fra Landet.

β) Tiden (naar, hvor længe?), f. Eks.: snart, daglig; om Natten, i fjorten Dage.

γ) Maaden (hvorledes?), f. Eks.: gerne, nødig; med Fornøjelse, i Stilhed. Under Maaden indbefattes:

a) Den egentlige Maade (at læse smukt).

Tillæg: Ogsaa Middelet (at spise med en Ske) og Stoffet (at dannes af Kalk) henregnes til Maaden.

b) En særegen Slags Maade, som kaldes Graden (hvor meget?), f. Eks.: at forsvare noget kraftigt (med Styrke); at arbejde ivrigt (med Iver).

c) Udsagnsmaaden, der angiver, om noget udsiges som virkeligt eller uvirkeligt, muligt, sandsynligt eller nødvendigt o. s. v., f. Eks.: Det er visselig (ikke, maaske, rimeligvis, nødvendigvis, i Virkeligheden, i Sandhed, uden Tvivl o. s. v.) saaledes.

δ) Grunden, hvorunder indbefattes:

a) Aarsagen (hvorved noget bevirkes, f. Eks.: at omkomme af Kulde, at drives af Had, at vide noget af Erfaring, at dannes ved Krystallisation, at dræbes ved et Skud, at blive syg af Skræk (deraf, hvoraf), at ødelægges ved Spil (derved).

b) Betingelsen (den mulige Grund), f. Eks.: at kunne naa Maalet ved Udholdenhed (derved).

c) En utilstrækkelig Modgrund (trods hvilken Omstændighed?), f. Eks.: trods al anvendt Umage (desuagtet) mislykkedes Foretagendet.

d) Bevæggrunden (hvorfor?), f. Eks.: Han gjorde det af Forfængelighed; gjorde han det derfor?

Anm. 3. Det udvidende Biord staar foran Tillægsord, Biord og Forholdsled (meget stor, ikke meget stor, næsten med Magt, men efter Udsagnsord i de usammensatte Tider (at læse højt).

Undt.: Er Biordet et Forholdsord uden Styrelse, staar det efter Forholdsledet, f. Eks.: fra Barndommen af.

Anm. 4. Forholdsledet staar efter Navneord, Tillægsord og Udsagnsord i de usammensatte Tider (Solen paa Himmelen, smuk af Udseende, grædende af Glæde, to af dem, at sy paa Maskine).

Undt.: Forholdsled staa dog foran de Ord, hvortil de høre, naar disse Ord selv staa som Tillæg foran et Navneord, f. Eks.: det ham for Gaven taknemmelige Barn, hans af Misundelse opfyldte (af Had forblindede) Sjæl o. s. v.

Tillæg. Biord og Forholdsled (de adverbialske Udvidelser staa i Hovedsætninger foran Støtteord, Genstand, Medgenstand og Hensyn, f. Eks.: Manden blev meget (i høj Grad) fornærmet. Pigen har lige (for et Øjeblik siden) gjort Værelset paa første Sal rent. Konen har altid (til enhver Tid) gjort Manden Livet ubehageligt.

Undt. Er Genstanden eller Hensynet et ubetonet Stedord, staar dette, naar Sætningens Udsagnsord staar i en af de enkelte Tider, foran Biordet eller Forholdsledet, f. Eks.: Hun foretrak ham altid (til enhver Tid), men: hun foretrak altid (til enhver Tid) ham; han stødte sig ikke (men: han stødte ikke Hovedet); hun gjorde ham altid Livet ubehageligt; hun gav ham det straks, gjorde ham det straks indlysende o. s. v.; jeg kendte hende straks (men: jeg kendte straks hendes Søster). Smlgn.: Han saa ikke mig, men min Broder (ham, hende, en anden); det huer mig ikke. Derimod: Hun havde straks genkendt ham.

Anm. 5. Angaaende de forskellige Udvidelsers Følgeorden kan mærkes:

a) Tidsbestemmelser staa i Regelen foran Stedsbestemmelser, f. Eks.: Han kom sent hjem (straks tilbage), rejste i Fjor til Amerika, var i Gaar hjemme, ledsagede mig i Forgaars til Byen.

Undt. aa) Stedsbiordene her og der gaa i Regelen, naar de ere ubetonede, forud for andre Bestemmelser, f. Eks.: Han var her i Gaar. Blev du der hele Dagen? Derimod: Har du før været her? Blev du længe der? Jeg kan ikke blive her længere (længere her).

bb) Visse ved Hjælp af Forholdsordet i dannede Forholdsled, der angive en Tidsbestemmelse, f. Eks.: i Morgen, i Morges, i Aften, i Aftes, i Gaar, i Forgaars, i Aar o. s. v., kunne ogsaa staa efter Stedsbestemmelsen, f. Eks.: Han drog i Morges af Sted, han drog af Sted i Morges.

b) Tids- og Stedsbestemmelser staa i Regelen foran Angivelsen af Grunden, f. Eks.: Min Søster klagede i Gaar i Skolen over heftige Smerter i Siden. Vi opholde os i Ferien paa Landet for at forfriske os. Dog sættes Grunden først, naar man særlig vil fremhæve den, f. Eks.: For sin Sundheds Skyld opholdt hun sig i flere Maaneder i Norge (eller: hun opholdt sig for sin Sundheds Skyld et Par Maaneder i Norge).

c) Maadesbestemmelsen kan sættes før eller efter andre Bestemmelser, f. Eks: Paulus stod for Raadet med megen Frimodighed, eller: Paulus stod med megen Frimodighed (meget frimodigt) for Raadet. Den ulykkelige laa i et helt Døgn i en uheldig Stilling under aaben Himmel, eller: han laa i en uheldig Stilling i et helt Døgn under aaben Himmel. Jeg har paa selve Stedet meget nøje undersøgt Sagen, eller: undersøgt Sagen meget nøje paa selve Stedet.

Tillæg. Benægtelsesord sættes foran de Ord, hvortil de høre, f. Eks.: Det var ikke i Gaar (ikke smukt); han var ikke her (ikke flittig, ikke i Skole), har ikke lært sine Lektier, er ingenlunde syg; det skal aldrig ske, vil næppe lykkes. Jeg har ikke den Ære at kende ham; jeg har den Lykke ikke at kende ham. Andre Udsagnsmaadesbiord, f. Eks.: maaske, formodentlig, sandsynligvis, rimeligvis o. s. v., staa foran Tids-, Steds- og Benægtelsesbiord, f. Eks: Han kommer maaske ikke saa tidlig tilbage. Han kommer rimeligvis ikke i Skole i Morgen, rejser formodentlig snart hjem o. s. v.

d) I enkelte Sætninger, hvis Udsagnsord staar i en af de sammensatte Tider, kunne Tids-, Steds- og Maadesbestemmelser samt Benægtelsesord staa mellem Hjælpe- og Hovedudsagnsordet, f. Eks.: Jeg har aldrig set ham. Vi have i Gaar i Byen med Forundring set mange fremmede Dyr og Planter. Han var i Aftes endnu ikke kommen. Han vil vistnok ikke saa snart indfinde sig. Han har med Omhyggelighed (omhyggeligt) undersøgt Sagen (eller: han har undersøgt Sagen omhyggeligt). I Bisætninger, eller saadanne Sætninger, der danne Dele af andre Sætninger (Hovedsætninger), og i hvilke Grundordet staar umiddelbart efter Bindeordet eller allerforrest, sættes den adverbialske Bestemmelse dog i Regelen foran Hjælpe- og Udsagnsordet, f. Eks.: Jeg hører, at du i længere Tid har været syg (at hun allerede er rejst). Hvad han dengang har tænkt, er mig en Gaade. Han sagde, at han godt kunde finde Vejen (men: han kunde godt finde Vejen). Jeg haaber, at han omhyggeligt har overvejet Sagen (har overvejet Sagen omhyggeligt), men: han har omhyggeligt overvejet Sagen (overvejet Sagen omhyggeligt). Jeg behøver vel ikke at minde dig om det, som du godt ved (ikke: ved godt); husk, hvad jeg tit har sagt dig! Ved du, hvorfor han saa let bliver fornærmet, naar man blot nævner Sagen? Manden er uden Arbejde, hvorfor Familien øjeblikkelig (for Øjeblikket) er meget trængende.

e) Adverbialske Bestemmelser, der særlig skulle fremhæves, sættes i Regelen i Spidsen af Sætningen, f. Eks.: Om Vinteren ere Dagene korte. Paa denne Maade vil du aldrig naa dit Maal. Egentlig skulde du have Skænd. I København kan man allerede nu faa modne Jordbær. Allerede nu kan man i København faa modne Jordbær.

Tillæg 1. Begynder en Hovedsætning med et andet Ord end Grundordet, maa dette følge efter Udsagnsordet, f. Eks.: Nu forstaar jeg alt; paa Jorden fandt han liden Glæde; den Time glemmer jeg aldrig o. s. v.

Tillæg 2. Omstilling af Led bør ikke finde Sted, naar den kan fremkalde Misforstaaelse, f. Eks.: «Broderen forærede Søsteren (Hens.) en Bog» kan ikke omstilles til: Søsteren (Hens.) forærede Broderen en Bog. Derimod kan man nok sige: Hende (sin Søster) forærede Broderen en Bog. Man kan sige: Ham blev overleveret en Officer (en Officer blev overleveret ham, fsk. fra: han blev overleveret en Officer), men ikke uden Tvetydighed: Soldaten (Hens.) blev overleveret en Officer. Ligeledes kan man sige: Læreren elske

Eleverne (Grundord), men ikke: Lærerne (Genstand) elske Eleverne. Man kan sige: Ham (men ikke: min Broder) opdagede min Ven. Sætningen: «Enhver Gæst (Hens.) blev budt Kaffe», kan ikke misforstaas, skønt dette i formel Henseende vilde være muligt (jvnf.: Enhver Forfriskning blev budt ham). Indskrænkedes Bøjningsformernes Antal (bortfaldt f. Eks. Udsagnsordenes Flertalsformer), vare færre Omstillinger mulige.

Anm. 6. Kendeord, Forholdsord, Bindeord og Udraabsord kunne kun udvides, naar de bruges som Ordlydsudtryk, f. Eks.: et lydeligt Ak, et kedeligt Men, et overflødigt Og.

c) **Til Udsagnsord, Tillægsord, Biord og Forholdsled kan man umiddelbart føje (egentlige eller uegentlige) Navneord, der indeholde visse adverbialske Bestemmelser (Angivelse af Maal, Vægt, Værdi, Grad, Antal, Tid og Sted), som kaldes Afgrænsningsled.**

a) Til Udsagnsord: at gaa en Mil (meget), at svinde ½ Fjerdingkar (lidt) paa Tønden, at veje 10 Pund (meget), at koste 2 Kroner, at gælde 89 Øre, at fryse syv Grader, at sulte en hel Dag (længe), at leve mange Aar, at bo Nr. 19, at være død Aar 1881, at gøre noget flere Gange, at have været adskillige Steder, at fjerne sig nogle Skridt; det koster intet. Hvad koster det? Det kostede Tusinder (Blod, Sved, Livet); at skylde hundrede Kroner (Overgang fra Afgrænsningsled til Genstand).

Anm. 1. Som Afgrænsningsled kan ogsaa opfattes: at gaa sin Vej, at sejle sin egen Sø, at gaa sin skæve Gang o. s. v

Anm. 2. I nogle Tilfælde kunne Tids- og Stedsbestemmelser tilføjes som Forholdsled, f. Eks.: Han har forsømt Skolen i fjorten Dage, læst i flere Timer. studeret i tre Aar, er født i Aaret 1860 eller Aar 1860 (men ikke: i 1860). Striden varede i Aar og Dag eller Aar og Dag; jeg var (traf ham) flere Steder eller paa flere Steder; han bor Nr. 10 eller i Nr. 10; han kan endnu leve mange Aar eller i mange Aar; han rejser Onsdag Morgen (næste Onsdag eller paa Onsdag Morgen (paa næste Onsdag); men: Vent et Øjeblik! Han ventes hver Dag. Han blev født den 1. Jan. Hun besøgte mig forleden Dag.

Anm. 3. Afgrænsningsledet maa ikke forveksles med Sætningens Genstand. I følgende Sætninger haves Afgrænsningsled: Kødet vejer fem Pund; vi kørte tre Mil (en lang Vej); jeg gaar en Time hver Dag; Prøven varede tre Timer; Termometret steg flere Grader; Tørklædet koster et Par Kroner; han regerede kun eet Aar; han rejste den følgende Dag; han kommer ingen Steder. Samtlige i disse Sætninger forekommende Udsagnsord ere uindvirkende; thi den tilføjede Bestemmelse giver ikke Svar paa Spørgsmaalet «hvad?», men paa Spørgsmaalene «hvor meget?», «naar?», «hvor længe?», «hvor?» o. s. v. (er saaledes af adverbialsk Natur) og kan ikke bruges som Grundord i en lidende Sætning. (Sætningen: «Kødet vejer fem Pund» kan ikke forandres til: Fem Pund vejes af Kødet.)

b) **Angivelsen af Maal, Vægt, Værdi, Tid og Sted o. s. v. kan ogsaa som Afgrænsningsled føjes til visse Tillægsord**, f. Eks.: to Alen lang, en Tomme tyk, en Alen dyb, ti Fod høj, et Hoved højere end en anden, fem Fod bred, en Del (noget, ikke et Haar) bedre, 10 Kvadratalen mindre, en Smule vred; et halvt Pund tungere, ti Kvint lettere, ti Læster drægtigt; hundrede Kroner værd, tyve Øre (meget) dyrere; to Aar (meget) gammel, at være fraværende en Dag, boende Nr. 101 o. s. v.

Anm. 1. Naar Ordene meget, lidt o. s. v. som Afgrænsningsled føjes til et Udsagnsord, Tillægsord eller et andet Ikke-Navneord, betragtes de dog i Regelen kun som Biord, f. Eks.: at sove meget, meget tyk. Derimod: meget Brød (adjekt.), at spise meget (Genstand; substant.).

Anm. 2. Som Afgrænsningsled betragtes ogsaa i Regelen: at være en Opgave voksen, et Sprog mægtig, at være sig noget (intet ondt) bevidst, at blive Svar skyldig o. s. v. (Jvnf. S. 38!)

Anm. 3. I andre Tilfælde føjes Navneordet til Tillægsordet ved Hjælp af et Forholdsord, f. Eks.: begærlig efter Ære, fattig paa Forstand, syg af Længsel o. s. v.

c) **Ogsaa Biordene kunne bestemmes nærmere ved Afgrænsningsled**, f. Eks.: at komme et Kvarter før, at være en Fjerdingvej borte; at stige 1000 Fod højt; at ville noget ti Gange hellere; at ligge to (et Par, nogle) Grader nordligere, at komme et godt Stykke frem, et Skridt fremad.

d) Ligeledes kunne Forholdsled undertiden udvides ved Afgrænsningsled, f. Eks.: at komme en halv Time (lidt) før Middag; at stige flere Tusinde Fod til Vejrs; at opholde sig 10,000 Fod over Havets Overflade, at bo en halv Mil fra Byen, at standse faa Skridt fra Huset, at bo et Bøsseskud (et Stenkast) fra Vejen, at komme en Time efter, at Solen er gaaet ned (en Time efter Solnedgang).

Anm. Afgrænsningsledene kunne selvfølgelig igen udvides, f. Eks.: at være rigelig (omtrent, paa det nærmeste) en Fod bred, ikke en Tomme (meget) højere o. s. v.

3. Tillæg. De enkelte Sætningers Inddeling.

De hidtil omtalte, enkelte Sætninger kunne paa Grund af deres Forskellighed i Henseende til Indhold og Form inddeles i følgende Klasser:

A. Fremsættende Sætninger, der kunne være:

a) fortællende Sætninger, i hvilke der meddeles en Oplysning, f. Eks.: Hun læser;

b) spørgende, i hvilke der kræves en Oplysning, f. Eks.: Læser hun?

B. Viljessætninger, der kunne være:

a) bydende, f. Eks.: Gaa!

b) ønskende, f. Eks.: Han leve!

C. Følelsessætninger eller Udraabssætninger, f. Eks.: Hvor henrivende det er!

Anm. I de fremsættende, ønskende eller bydende Sætninger siges Udsagnsordet at staa i de tilsvarende Maader. Spørgende eller udraabende ere Sætningerne, naar de indeholde et Spørgsmaal eller Udraab.

En fortællende Sætning har den naturlige Ordfølge, som kendes derpaa, at Grundordet staar foran Udsagnsordet, f. Eks.: Han kommer. En fortællende Sætning bliver spørgende:

a) ved forandret (omvendt) Ordfølge, f. Eks.: Kommer han?

b) ved at indledes:

aa) ved et spørgende Stedord (**hvo, hvem, hvad, hvilken** o. s. v.), f. Eks.: **Hvem** (**Grundord**) **kom? Hvad** (**Genstand**) **vil han** (**Grundord**)?

bb) ved et spørgende Biord eller Biordsbegreb (**hvor, hvorhen, hvorfra, hvortil, hvornaar** (**naar**), **paa eller til hvilken Tid, paa hvilken Maade** (hvorledes), **i hvilken Grad** o. s. v., f. **Eks.: Hvor er han?**

cc) ved Spørgeordet «mon», f. **Eks.: Mon han er rask?**

Anm. 1. I disse Tilfælde er Ordfølgen den sædvanlige, naar Spørgeordet tillige er Sætningens Grundord (hvem saa dig?), eller Spørgsmaalet indledes ved mon (mon han kommer?); ellers staar Udsagnsordet foran Grundordet (omvendt Ordfølge), f. Eks.: Hvem saa du? Naar kommer han?

Anm. 2. Mon bruges, naar man ikke venter noget bestemt Svar. I Spørgsmaal, der indeholde en Anmodning, hvorpaa der ventes et bekræftende Svar, indskydes tit et ubetonet «ikke», f. Eks.: Maa jeg ikke laane Deres Pen? Man sammenligne: Har De ikke (ubet.) spist til Middag? (Jo!) Har De ikke spist til Middag? (Nej!) Naar man venter et benægtende Svar, indskydes tit Biordet vel, f. Eks.: Har De vel spist til Middag? (Nej!)

Anm. 3. Da «hvorledes» er et Biord, men «hvordan» baade [ubøjeligt] Tillægsord og Biord, maa man sige: «Hvorledes (hvordan) gaar det?» men: «Hvordan er han?» «Hvordan ere Børnene?» Jvnf. saaledes og saadan! Mon er fremgaaet af det gamle Hjælpeudsagnsord monne, der betegner Fremtid, Mulighed eller Uvished. «Mon (jvnf. vil) han komme» blev nemlig til «mon han kommer.»

Anm. 4. Et Spørgsmaal kræver et bekræftende eller et benægtende Svar enten paa hele Sætningen (f. Eks.: Er han syg? Læser han?) eller paa et enkelt Led af samme, f. Eks.: Hvem har sagt det? Hvad saa du? Hvorfor græder du? Hvor bor du? Naar kommer Vaaren? Hvorledes gaar det? Hvordan er Vejret? Hvem gav du Bogen? Spørgeordet stilles i saadanne Tilfælde i Spidsen af Sætningen, f. Eks.: Hvornaar kommer du? Hvem har du indbudt? I hvilken Hensigt foretog han den lange Rejse til Australien? Hvem har slaaet dig? Hvad har saaret dig? I det højeste kan Spørgeordet taale et Forholdsord foran sig: Af hvem har du hørt det? (Hvem har du hørt det af?) Til hvem skulle vi gaa? (Hvem skulle vi gaa til?) Spørgeordet fremhæves

ved Betoningen, f. Eks.: Hvorfor græder Drengen? Hvad Svaret angaar, bemærkes, at der svares bekræftende med ja (eller jo), benægtende med nej. Jo bruges i Stedet for ja, naar Spørgsmaalet indeholder et nægtende Ord. Svaret maa indeholde den Oplysning, Spørgsmaalet kræver, f. Eks.: Var du syg? Ja (nej). Har du i Gaar været i København? Nej, i Forgaars. Hvem tilhører denne Paraply? Mig. Kommer du ikke snart? Jo, straks. Traf du ingen hjemme? Jo, Præsten. Hvornaar døde din Moder? For 12 Aar siden. Som oftest optages tillige Spørgesætningens Grundord eller dets Afløser i Forbindelse med et Udsagnsord i Svaret. I denne Henseende mærkes:

1. Er Spørgesætningens Udsagnsord uselvstændigt eller forbundet med et af Hjælpeudsagnsordene være, have, blive, kunne, turde, burde, maatte, gide, skulle og ville, eller er Ordet vide Spørgesætningens Udsagnsord, føjes Hjælpeudsagnsordet eller Ordet vide i samme Tid og Maade til Spørgesætningens Grundord, f. Eks.: Er han flittig? Ja, han er. Er han ikke flittig? Jo, han er, eller: Nej, han er ikke. Har du set ham? Ja, jeg har. Har du ikke set ham? Jo, jeg har. Har jeg fornærmet dig? Nej, du har ikke. Vil du se hende? Ja, jeg vil. Vil du ikke se hende? Jo, jeg vil. Kan du alene klare Sagen? Ja, jeg kan. Ved du, at han er syg? Ja, jeg ved.

Det samme er Tilfældet, naar Hjælpeudsagnsordene bruges som selvstændige Udsagnsord, f. Eks.: Var der nogen? Ja, der var. Har (ejer) du Penge? Ja, jeg har. Derimod bruges i Stedet for alle andre indvirkende eller uindvirkende Udsagnsord, der i Spørgesætningen ikke ere forbundne med Hjælpeudsagnsord, baade i Handle- og Lideform Ordet gøre, f. Eks.: Skinner Solen? Ja, den gør (nej, den gør ikke). Sagde du til ham, at han skulde komme? Ja, jeg gjorde (jvnf. det eng.: Did you say? Yes, I did). Længtes han meget efter hende? Ja, han gjorde; men: Har han længtes meget efter hende? Ja, han har. Traf du ingen hjemme? Jo, jeg gjorde. Kender du ham ikke? Jo, jeg gør. Fandtes Pengene ikke? Jo, de gjorde. Men: Bleve Pengene ikke fundne? Jo, de bleve (eller: Nej, de bleve ikke). Kommer han? Ja, han gør. Maa han ikke komme? Jo, han maa. Er han kommen? Nej, han er ikke. Ordene blive (i Betydningen af «at forblive»), faa og lade optræde i lignende Tilfælde som Hovedudsagnsord, f. Eks.: Blev han hjemme? Ja, han gjorde. Fik du læst Brevet? Ja, jeg gjorde. Lod du ham løbe? Ja, jeg gjorde. Ordet «tro» er vaklende, idet man f. Eks. paa Spørgsmaalet: «Tror du, han er syg?» kan svare baade: «Ja, jeg tror» og «ja, jeg gør.»

Tillæg. **Paa Spørgsmaalet: «Er der ikke flere end to Æbler?» kan svares: «Nej (der er ikke)» eller: «Jo (der er tre).» Spørgsmaalet: «Er der kun (ɔ: ikkun, ikke uden, ikke flere end) to Æbler?» havde oprindelig samme Betydning og krævede derfor samme Svar; men idet man i Tankerne ombytter «kun» med «blot», svarer man paa Spørgsmaalet: «Er der kun to Æbler?» «Ja (der er kun to)» eller: «Nej (der er tre).» Paa lignende Maade forholder det sig med Spørgsmaalet: «Bliver du kun til Klokken 10?» o. s. v.**

Anm. 5. Jo bruges ogsaa, naar en nægtende Sætning skal benægtes, f. Eks.: Du var her ikke i Gaar. Jo, jeg var.

Anm. 6. Naar en Spørgesætning skal gøres til Bisætning, forandres Ordfølgen saaledes, at Grundordet kommer til at staa først, f. Eks.: Hvornaar kommer Kongen? (Hoveds.) Jeg spørger, hvornaar Kongen kommer. (Bis.) Indledes Hovedsætningen ved «mon», ombyttes dette i saa Fald med om, f. Eks.: Mon Kongen kommer? Jeg spørger, om Kongen kommer. Tilknytningen ved Bindeordet «om» finder dog ogsaa Sted, om end Hovedsætningen ikke indledes ved mon, f. Eks.: Kommer Kongen? Jeg spørger, om Kongen kommer. Den spørgende Bisætning maa nemlig altid forbindes med Hovedsætningen ved et spørgende (Sted-, Bi- eller Binde-) Ord.

Anm. 7. En Bisætning, hvis Indhold er spørgende, skønt Formen ikke er det, faar ikke Spørgsmaalstegn efter sig, medmindre Hovedsætningen kræver det, f. Eks.: Ved du (sp. Sætn.), hvad der er i Vejen? Men: Jeg spørger (fort. Sætn.), hvad der er i Vejen. Sig mig (byd. Sætn.), hvad der er i Vejen! Der sættes dog Spørgsmaalstegn efter en Spørgebisætning, naar Hovedsætningen er udeladt, f. Eks.: Om jeg kommer? (nemlig: spørger du). Det ved jeg ikke.

Anm. 8. Undertiden er Sætningens Form fortællende, men dens Indhold spørgende, f. Eks.: Du kommer alligevel? Du har dog været der? Du vil virkelig rejse? Hun blev vel glad? Du kender ham? At disse Sætninger ere spørgende, fremgaar af Betoningen og Tegnsætningen. Skulde Formen ogsaa have været spørgende, burde det have hedt: Kommer du alligevel? o. s. v.

Anm. 9. Omvendt fremtræder et fremsættende Indhold undertiden i spørgende Form, f. Eks.: Har jeg ikke sagt det mange Gange? (Jeg har sagt det mange Gange.) Hvem ved ikke det? (Enhver ved det.) Har nogen kunnet ane dette? (Ingen har kunnet ane dette.) Et saadant formelt Spørgsmaal, hvormed der i Virkeligheden ikke spørges om noget, kræver intet Svar. (Se Side 66!)

Da man altid retter Befalingen til den tiltalte, udelades i Bydemaaden sædvanlig Tiltalestedordene du, De og I, f. Eks.: Elsk (du) din Næste! Gaa (De)! Elsker (I) eders Næste! Tiltalestedordet tilføjes kun, naar der skal fremhæves en Modsætning, f. Eks.: Jeg møder ikke; bliv du ogsaa hjemme!

Anm. 1. Undertiden bruges den fortællende Maade i Stedet for den bydende, f. Eks.: Nu gaar du! Nu tier du! Ogsaa en spørgende Sætning kan, med forandret Betoning, faa et bydende Indhold, f. Eks.: Kommer du snart?

Anm. 2. Den bydende Maade omskrives undertiden ved Maadesudsagnsord, f. Eks.: Du maa ikke komme her! (Kom ikke her!) Du skal ære dine Forældre! (Ær dine Forældre!)

Anm. 3. I Sætningen: «Vær forsigtig! Du kan ellers let falde», udtrykker Bydemaaden en Betingelse (dersom du ikke er forsigtig, kan du let falde).

I Ønskesætninger staar Udsagnsordet foran eller efter Grundordet, f. Eks.: Leve Kongen! eller: Kongen leve! «Fly,» skreg de, «hver, som flygte kan!»

Anm. 1. Et Ønske eller en Anmodning fremtræder ogsaa undertiden i spørgende Form, f. Eks.: Vil du laane mig din Pen? Vil du gøre mig den Tjeneste? I saa Fald indskydes tit et ikke, som Meningen ikke kræver, f. Eks.: Maa jeg ikke laane din Pen? (Du laane mig din Pen!)

Anm. 2. Viljessætninger udtales med et vist Eftertryk og have derfor altid Udraabstegn efter sig, f. Eks.: Gaa! Kongen leve! Dette gælder dog ikke med Hensyn til Bisætninger, der have et ønskende eller bydende Indhold (han ønsker, at han maa leve; hun siger, at jeg skal gaa), medmindre Hovedsætningen kræver det, f. Eks.: Gud give, at hun maa komme sig! Sig til ham, at han skal gaa!

Undertiden fremtræder en Hovedsætning, der skal udtrykke Forundring, Harme eller lignende Følelser, i Spørgebisætningens Form, f. Eks.: Hvor dejligt det er! eller: hvor det er dejligt! (Smlgn.: Ser du, hvor dejligt det er [hvor det er dejligt]?) Hvor lykkelig du er! (Smlgn.: Skønner du paa, hvor lykkelig du er?) Hvor du er doven! eller:

hvor doven du er! **Saadanne Sætninger kaldes Udraabssætninger og have et Udraabstegn efter sig.**[1]

Anm. 1. En Udraabssætning fremkommer dog ogsaa, naar en fortællende Sætning fremtræder med en Betoning, der udtrykker en til Ordene svarende Følelse (f. Eks.: Skønne, hvide Lilje, knækket ligger du!), eller naar en spørgende Hovedsætning skifter Betoning og fremsættes saaledes, at den ikke kræver Svar, f. Eks.: Er han død? (Sp.). Er han død! (Udr.). Hvad siger du? Hvad siger du! Hvor dejlig er Aftenens Hvile efter en anstrengende Dag! (Jvnf.: Hvor stor er Mandens Indtægt for en Dags Arbejde?) Hvor dejligt er det! (Jvnf.: Hvor varmt er det?) Hvilken Glæde? Hvilken Glæde!

Anm. 2. I bekræftende Udraabssætninger indskydes tit et «ikke» eller «dog» (det sidste især efter hvor), f. Eks.: Er hun ikke dejlig! Hvilken Glæde var det ikke! Hvor meget have vi ikke tabt! Hvor tit har jeg ikke sagt ham, at han skulde vogte sig! Hvor hun dog ser bleg ud! Hvor er Guds Jord dog lys og skøn! Kunde jeg dog kalde den Tid tilbage!

Tillæg. Udeladelsen af ikke i de ovenstaaende og lignende Sætninger vilde forandre Meningen, idet Sætningen derved vilde blive benægtende, f. Eks.: Hvo knæler ej (ikke) for Naadens Trone! (Enhver knæler for Naadens Trone.) Men: Hvo knæler for Naadens Trone? (Ingen knæler for Naadens Trone.) Hvo beundrer ikke Stjernernes Mængde! (Enhver gør det.) Hvilken dødelig kan tælle dem? (Ingen.) Hvor længe var Adam i Paradis? (Han var der ikke længe.) Hvor længe har jeg ikke maattet vente paa dig! (Jeg har maattet vente længe.)

Anm. 3. Det beror som oftest kun paa Betoningen (og Tegnsætningen), om en Sætning bliver opfattet som fortællende, spørgende, bydende eller udraabende, f. Eks.: Du kommer ikke. (Fremsættende Sætning.) Du kommer ikke? (Sp. S.). Du kommer ikke! (Byd. S. eller, med forandret Betoning, udr. Sætn.). Jvnf.: Du gaar. Du gaar? Du gaar! Du gaar (?!) Du rører dig ikke af Stedet. Du rører dig ikke af Stedet? Du rører dig ikke af Stedet! o. s. v.

Anm. 4. Naar de fortællende, spørgende, bydende, ønskende eller udraabende Sætninger bruges som anførte Sætninger, ɔ: som Genstand for en anførende Sætning, altsaa egentlig som et Slags Bisætninger, staa de uforandrede, f. Eks.: han sagde: du er lykke-

---

[1] Se Lefolii, Sproglærens Grundbegr. S. 46!

lig (er du lykkelig? vær lykkelig! du være lykkelig! hvor du er lykkelig!). Dette gælder derimod ikke med Hensyn til de virkelige Bisætninger. Disse ere i formel Henseende altid fremsættende, skønt Indholdet kan være spørgende (jeg skal nok faa at vide, om han kommer), bydende (han sagde, at jeg skulde gaa), ønskende (vi længtes efter, at Regnen skulde høre op) o. s. v. Derimod ere de Sætninger, hvortil Bisætningerne høre (Hovedsætningerne), snart fortællende, snart spørgende o. s. v. Smlgn.: Du siger (fort.), at du vil. Siger du (sp.), at du vil? Sig (byd.), at du vil! o. s. v. Hovedsætningerne kunne saaledes inddeles paa samme Maade, som de enkelte (ikke ved Bisætninger udvidede) Sætninger.

II. Sammensatte eller forbundne Sætninger.

A. Tilbageblik. Den enkelte Sætnings Dele. Hoved- og Bisætninger. Sideordnede og ikke sideordnede Sætninger. Sætningsrækker og Sætningskæder (Perioder).

I en Sætning maa der altid være et virkeligt eller underforstaaet Grundord og et Udsagnsord (jeg læser), og er Udsagnsordet uselvstændigt, maa Sætningen tillige indeholde et Støtteord (han er en Bedrager, det synes heldigt); men foruden disse nødvendige Dele kan Sætningen tillige indeholde Genstand (Barnet sanker Aks), Medgenstand (Læreren kaldte ham doven, en Dagtyv), Hensyn (Faderen gav mig en Øre), Attribut eller Vedføjning (et umiddelbart Tillæg af egentlige eller uegentlige Tillægsord og andre adjektiviske Bestemmelser [Ejefald, Hosstilling, Samstilling] til egentlige eller uegentlige Navneord), samt visse adverbialske Tillæg (Biled): Angivelse af Tid, Sted, Maade o. s. v. ved Hjælp af Biord, Forholdsled og Afgrænsningsled. Der kan saaledes i en Sætning forekomme: Grundord, Udsagnsord uden eller med Støtteord, Genstand, Medgenstand og Hensyn, Vedføjning og Biled; dog kunne ikke alle de nævnte Dele forekomme i samme Sætning; thi hvor der er Støtteord, kan der ikke være Genstand (og Medgenstand). Derimod kunne

Støtteord og Hensyn godt forekomme i samme Sætning, f. Eks.: Sagen er mig ubehagelig; det er mig en Glæde. Bortset fra Vedføjningerne og Biledene kunne saaledes i det højeste fem uensartede Sætningsdele forekomme i samme Sætning, f. Eks.: Hun gør ham Livet surt; de kaldte mig Hunden Gæt. En enkelt Sætning kan ogsaa indeholde to eller flere Grundord (Helene og Marie læse), selvstændige Udsagnsord (han synger og spiller), uselvstændige Udsagnsord (han synes og er brav), Støtteord (Manden er Organist, Degn og Skolelærer), Genstande (han sælger Blommer, Æbler og Pærer), Medgenstande (jeg fandt Børnene vadskede og paaklædte) og Hensyn (Læreren gav ham og mig en Irettesættelse); ligeledes kunne enkelte Ord i Sætningen modtage flere adjektiviske eller adverbialske Udvidelser (den lille, nydelige Dreng løb let og hurtigt gennem Salen og over Gaden).

Anm. 1. Sætninger med flere Grundord (A. og B. læse) eller Omsagn (A. læser og skriver) opfattes af Sprogbevidstheden kun som enkelte Sætninger. Sætningerne «Sorrig og Glæde de vandre til Hobe», «Lykke, Ulykke de gange paa Rad», kunne f. Eks. ikke opløses i fire Sætninger, idet Sorgen eller Glæden alene ikke kan vandre «til Hobe», Lykken eller Ulykken alene ikke kan gange paa Rad o. s. v. Ligeledes kan Udsagnsordets Flertalsendelse kun gælde samtlige Grundord i Forening (ikke: A. læse, og B. læse).

Et Grundord med underforstaaet Omsagn (A. læser, B. ikke) betragtes som en Sætning; et Omsagn alene udgør derimod ingen Sætning (A. læser, men skriver ikke).

Anm. 2. Omsagnet retter sig i det hele taget efter Grundordet. Saaledes retter Udsagnsordet sig efter Grundordet i Tal (jeg læser, vi læse). Er Støtteordet et Navneord, staar dette (visse Stedord undtagne; se Side 7 og nedenf.!), ligesom Grundordet, i Nævnefald og retter sig, saa vidt muligt, efter dette i naturligt Køn. Et Tillægsord, der staar som Støtteord, retter sig efter Grundordet i Køn og Tal (Havet er dybt, Havene ere dybe). Se Side 8!

Anm. 3. Da Omsagnet i Tal retter sig efter Grundordet, sættes det i Regelen i Flertal, naar Grundordet er Flertal (Blomsterne ere yndige), eller naar flere Grundord have fælles Omsagn (Manden er syg; men: Manden, Konen og Barnet ere syge). Børnene

læse. Børnene, som (Flt.) vare syge, saa jeg ikke. Jeg fandt Stuen lukket (at Stuen var lukket); men: jeg fandt Stuen, Køkkenet og Kælderen lukkede (fandt, at Stuen, Køkkenet og Kælderen vare lukkede).

Grundordene kunne ogsaa være forbundne ved forbindende (kopulative) Bindeord, f. Eks.: A. og B. skrive. Min Søster og min Broder komme i Dag. Baade A. og B. skrive. Baade Manden og Konen ere døde. Saavel Teksten som Melodien ere kedelige.

Tillæg a. Med Hensyn til Bindeordet saavel-som er der dog at bemærke, at dette, logisk set, ikke kræver Flertal. Naar man f. Eks. siger: «Saavel Drengen som Pigen ere flittige», er den oprindelige Mening heraf: Drengen er saa vel (lige saa vel) flittig som Pigen, og «som» er saaledes efter Formen underordnende. Omsagnet burde paa Grund heraf egentlig rette sig efter det fjernere Led (Drengen). Derfor skrev man ogsaa i ældre Tid (jvnf. Lang Nissen): Saavel Glæde som Sorg faar engang Ende; saavel jeg som du er hans Ven; man fandt saavel Pennen som Kniven ubrugelig (det ene som det andet ubrugeligt). Nutildags bruges imidlertid i lignende Tilfælde i Regelen Flertal, idet saavel-som identificeres med baade-og, f. Eks.: Saavel Rosen som Liljen (baade Rosen og Liljen) ere visnede. (Jvnf. E. Jessen!)

Tillæg b. Sættes Sætningen i Lideform, retter Udsagnsordet sig i Tal efter det ny Grundord, f. Eks.: Alle rose ham; han bliver rost af alle.

Anm. 4. Ved Samstilling retter Omsagnet sig efter Hovedledet, f. Eks.: Barnet, hendes Søsterdatter, er smukt; hendes Søsterdatter, et yndigt Barn, er syg. Ordet Himmel er «flertydigt».

Anm. 5. Ved Hosstillingen retter Omsagnet sig efter Hovedledet, f. Eks.: Flensborg Fjord er smuk; Fredensborg Slot er smukt.

Anm. 6. For Afgrænsningsledets Vedkommende gælde følgende Regler:

a) Er anden Del et Massenavn, rette Køn og Tal sig efter første Del, f. Eks.: Et Glas Vin er bestilt; to Glas Vand ere komne. Fem Pund Smør ere forbrugte.

b) Er anden Del et Flertalsord, har det som oftest Ord som en Del, Mængde, Flok, Skare, Dynge, Hob, Hær, et Antal, Par, Dusin, Hundrede o. s. v. foran sig, der fra Formens Side ere Ental og, som det styrende Ord (jvnf.: en Mængde Mennesker, en Mængde af Mennesker; se Side 20!), kræve Omsagnet i Ental (Mængden, Hoben, en Flok o. s. v. var samlet), skønt de i Reali-

teten betegne en Flerhed af Genstande. Efter de nævnte Ord, som udgøre Hovedbegrebet, retter sig ogsaa i Regelen Omsagnets Tal, f. Eks.: en Snes Æg er bleven hentet; et Regiment Soldater blev indkvarteret; en Sværm Bier (en Flok Duer) sidder i Træet. I alle de nævnte og lignende Tilfælde tænker man ikke paa de enkelte Genstande, men kun paa Helheden. Dvæler Tanken derimod ved Enkelthederne, anvendes tit Flertal, f. Eks.: En Mængde Bønder vare (efterhaanden) mødte; en Mængde Gæster ere ankomne (enkeltvis, fra forskellige Sider). En Flok Soldater bleve indkvarterede (paa forskellige Steder). En Skare Havgasser vare ankomne. (Blicher.) En Snes Køer bleve solgte. En Del eller et Par (nogle) Æbler ere modne. En Mængde (mange) Trækfugle ere ankomne. Et Dusin Træer ere solgte. Derimod maa Køn og Tal i følgende og lignende Forbindelser selvfølgelig rette sig efter første Del: Dette Læs Æbler koster 16 Kroner; en Snes Æg koster en Krone; et Par Sko (et Dusin Kopper) koster 12 Kroner; tolv Dusin Penne ere solgte o. s. v.

Tillæg. Stedordenes Køn og Tal bestemmes under lignende Forhold efter de samme Hensyn, f. Eks.: Jeg bad om et Glas Vin, men fik det ikke; min Ven bad om to Stykker Smørrebrød og fik dem heller ikke. En Snes Æg er bestilt; hvad koster den? En Mængde Heste bleve solgte; hvem købte dem? Derimod: I Træet sidder en Sværm Bier; har du lagt Mærke til den?

Anm. 7. Et til Grundordet føjet Forholdsled har ingen Indflydelse paa Omsagnets Tal, f. Eks.: Læreren med Eleverne spadserer i Skoven (derimod: Læreren og Eleverne spadsere o. s. v.); et Batteri i Forening med flere Kanonbaade beskyder Skibene. En Flaade paa flere Hundrede Skibe blev samlet. Et Bibliotek paa tusinde Bind skal sælges.

Anm. 8 Fra de ovenfor fremsatte Regler gives der dog flere Undtagelser. Omsagnet staar saaledes i Ental, uagtet Grundordet er Flertal, eller uagtet der er flere Grundord:

a) Naar De (eller I) bruges i Tiltale til en enkelt, f. Eks.: De glemmer Deres Vin, Hr. N.! Men dog: thi byde og befale Vi (Kongen). Men derimod selvfølgelig: Hans Majestæt har behaget.

b) Naar to eller flere Grundord ere forbundne ved adskillende eller modsættende Bindeord, f. Eks.: Drengen eller Pigen kommer; enten han eller hans Broder er død; hverken han eller hans Broder er død; ikke min Søster, men min Broder kommer i Dag. Hjertets Fred, (men) ej den ydre Storhed, betinger den sande Lykke. Ikke alene Manden, men ogsaa Konen er syg.

c) Naar Omsagnet ikke passer paa hvert enkelt Grundord, men kun paa dem alle i Forening, f. Eks.: Gult og Blaat giver Grønt [men: Gult og Blaat ere Farver]. Tre og fire er syv [men: Tre og fire ere Tal]. Tre Gange fire er tolv. Hundrede Øre er en Krone (men: hundrede Øre ere tabte). Mange Bække smaa (i Forening) gør en stor Aa. Vinklerne i en Trekant udgør tilsammen to rette Vinkler; men: i en ligesidet Trekant ere alle Vinkler lige store. Salt og Brød gør Kinden rød (ikke Salt eller Brød alene); men: Salt og Brød ere blevne dyrere. Vand og Brød (en samlet Ret) er ingen lystelig Kost. Ærter og Flæsk (i Forening) er en nærende Ret. Varme om Dagen og stærk Kulde om Natten (i Forening) skader Planterne; men: alt for stærk Kulde og alt for høj Varme virke (begge) ødelæggende. Beundring og Taknemmelighed (i Forening) har knyttet mig til ham. Men: Agtelse og Kærlighed bør være forenede; Kærlighed og Had ere hinanden modsatte.

Tillæg 1. Det er overensstemmende hermed, naar man siger: Dette Læs Æbler koster ti Kroner, men: disse Æbler koste fem Øre Stykket; et Dusin Appelsiner koster en Krone, men: Appelsinerne koste ti Øre Stykket. Fire Pund Brød er for meget til os (ikke hvert enkelt Pund); men: de fire Pund Brød ere for dyrt betalte (ogsaa hvert enkelt Pund er for dyrt). Tusinde Mand udgør en Bataillon; men: tyve Mand ere faldne. Tvillingerne (Kastor og Pollux) er et Stjernebillede (hver enkelt Stjerne er ikke et Stjernebillede); men: Tvillingerne ere to Aar gamle.

Tillæg 2. I Lighed hermed burde man ogsaa sige: Fem Pund koster to Kroner (hvert Pund koster ikke to Kroner); men i Regnebøgerne bruges i dette og lignende Tilfælde dog som oftest Flertal.

d) Efter en Del flertalsformede Navneord, som betegne noget, der af Tanken ikke opfattes som en Flerhed, bruges i mange Tilfælde Ental, f. Eks.: Klareboderne er en lille Gade i København; Nederlandene (Holland) har engang været mægtigt. Dog skrives i Regelen: Alperne (Ent.: en Alp) begrænse Italien mod Nord o. l.

e) Naar de forskellige Grundord have samme eller beslægtet Betydning, f. Eks.: Penge og Gods gør en ikke lykkelig. En Frygt og Bæven paakom ham. Efter Foredraget følger Sang og Musik. Dit er Riget og Magten og Æren i Evighed!

f) Naar Grundordene ere Navnemaader eller Sætninger, f. Eks.: At bede og at arbejde er gavnligt (gavner). At tro og haabe bliver ikke beskæmmet. At tale og at tie i rette Tid er meget vanskeligt.

At Drengen har skrevet daarligt, og at han ikke har lært sine Lektier, (det) er kedeligt. At Solen er selvlysende, og at Jorden faar sit Lys fra Solen, er bekendt. Om han kommer, og naar det sker, (det) ved jeg ikke. Hvad der fortælles, og hvad der skrives, (det) er ikke altid sandt. Hvem han er, hvad han vil, og hvorfra han kommer, er mig ubekendt. Af Jordens Omdrejning følger, at Dag og Nat afveksle, og at Passatvindene opstaa [at Dag og Nat afveksle, og at Passatvindene opstaa, følger af Jordens Omdrejning].

Tillæg. Et Stedord, der henviser til een eller flere Navnemaader eller Sætninger, er ligeledes Ental og Intetkøn, f. Eks.: Hvad Øret ej hører, det Hjertet ej rører. Man smigrede mig, naar jeg var nærværende, og man bagtalte mig, naar jeg var fraværende, hvilket (og det) bedrøvede mig.

g) Naar Tillægsordenes anden Sammenligningsgrad (paa est eller st) bruges som Støtteord, Medgenstand og i Samstilling, bruges altid Ental, f. Eks.: Disse Kløfter ere dybest. Hun fandt dem smukkest. Disse Mænd, (som ere) indsigtsfuldest paa dette Omraade, gav mig Ret. Derimod: Disse Kløfter ere de dybeste (mest dybe) o. s. v.

h) Naar Grundordet er upersonligt, eller det ubestemte der staar paa Grundordets Plads, komme følgende Regler til Anvendelse:

aa) Naar det ubestemte Stedord det bruges som upersonligt Grundord, staar Udsagnsordet altid i Ental, om det virkelige Grundord end staar i Flertal, f. Eks.: Det er Citroner; det er os; det er Æbler, han sælger.

bb) Efter det ubestemte der staar Udsagnsordet altid i Ental, og det adjektiviske Støtteord er Ental og Intetkøn, f. Eks.: Der var mange Mennesker. [Mange Mennesker vare der.] Der gaar en Mand og en Kone. I denne Gade bor der omtrent ti Tusinde Mennesker. Der er koldt ved Polerne. Tillægsmaaderne, der ogsaa antage Intetkønsformen, ende efter det ubestemte der altid paa t eller et, f. Eks.: Der er kommet mange Folk (mange Folk ere komne). Der var kommet en Dreng til Skade. (En Dreng var kommen til Skade.) Der var faldet tre Æbler ned. (Tre Æbler vare faldne ned.) Der er tjent flere Hundrede Kroner.

Undt. 1. Udsagnsordet retter sig efter det virkelige Grundord, naar dette kommer foran der, f. Eks.: Hvor mange Børn ere der i Klassen? Jo flere Vanskeligheder der vare at overvinde, des gladere var han. Jeg ved ikke, hvor mange Æbler der ere paa

det lille Træ; men sikkert er det, at der er mange.[1] Mange lunkne Kristne ere der ogsaa i vore Dage.

2) Staar det virkelige Grundord foran et adjektivisk Støtteord, retter dette sig i Køn og Tal efter Grundordet, f. Eks.: Der var mange Mennesker samlede (men: der var samlet mange Mennesker). Der var mange Børn syge i de lavere Klasser.

Tillæg 1. I ældre Tid skrev man logisk rigtigt: Der ere (vare) mange o. s. v., fordi Udsagnsordet skulde rette sig efter Grundordet, ikke efter der, som slet ikke er Grundord.

Tillæg 2. Skal man opløse en Sætning, f. Eks.: «Midt paa Gaden har den lille Maria i Gaar givet Tiggeren en Almisse», søger man først Udsagnsordet (givet, at give), der enten staar alene eller er forbundet med eet eller flere Hjælpeudsagnsord (har givet). Ved at spørge: Hvo (hvem) eller hvad har givet?» finder man Grundordet (Maria). Den nøgne Sætning hedder altsaa: «Maria har givet». Grundordet, Maria, er udvidet ved Tillægsordet lille, og begge Ord ved Tillægsordenes bestemte Kendeord «den». Genstanden findes paa Spørgsmaalet «hvad?» eller «hvem?». Maria gav (hvad?) Almisse. Ordet Almisse er udvidet ved det ubestemte Kendeord en. Paa Spørgsmaalet «hvem [eller til hvem]» gav Maria en Almisse? findes Hensynet (Tiggeren). Udsagnsordet «har givet» er udvidet ved to Forholdsled (i Gaar, paa Gaden), af hvilke det sidste igen er udvidet ved Biordet «midt».

Alle enkelte Sætningsled (undtagen Udsagnsordet) kunne ogsaa udtrykkes ved Sætninger, f. Eks.:

a) Grundordet: At Jorden drejer sig om sin Akse, (Jordens Aksedrejning) kan ikke betvivles.

b) Støtteordet: At man siger vitterlig Usandhed kaldes, at man lyver (Løgn).

c) Genstand: Jeg hørte, hvad han fortalte (hans Fortælling).

d) Medgenstand: Man kalder det, at man bedrager (Bedrageri).

e) Hensyn: At Stormen lagde sig (Stormens Ophør), skylde vi vor Frelse.

---

[1] Eng.: there are many.

f) Vedføjning: Græs, som er tørret, (tørret Græs) kaldes Hø.

g) Biled: Inden det næste Øjeblik oprinder, (nu, i dette Øjeblik) kan du dø. Jeg gaar i Fare, hvor jeg gaar (overalt, paa ethvert Sted). Han blev saaret, saa at han døde (dødeligt saaret, saaret til Døden). Han græd, saa at man maatte ynkes over ham (ynkelig).

Alle de nævnte Sætninger staa i Stedet for enkelte Ord eller Led i en anden Sætning, og saadanne Sætninger kaldes Bisætninger, medens de Sætninger, hvoraf de udgøre en Del, kaldes Hovedsætninger. I Sætningen: «Det vil ske, inden man venter det (uventet), er saaledes Sætningen «inden man venter det» en Bisætning, som indeholder en Tidsbestemmelse til Hovedsætningen «det vil ske».

Da Bisætningen saaledes kun er til for Hovedsætningens Skyld og uden den ikke kan give nogen Mening, er den altid en uselvstændig Sætning, hvorimod Hovedsætningen er en selvstændig Sætning. I Sætningen: «Det bliver lyst, naar Solen rinder op (ved Solopgang)», kan Bisætningen (naar Solen rinder op) ikke forstaas, naar den staar alene; Hovedsætningen (det bliver lyst) giver derimod en forstaaelig Mening, selv om Bisætningen udelades. Hovedsætningen kaldes ogsaa den overordnede, Bisætningen den underordnede Sætning. Til en Bisætning kan der dog igen føjes en Bisætning, hvorved den ene Bisætning kommer til at staa i et over- eller underordnet Forhold til den anden, saa at man faar Bisætninger af anden, tredje o. s. v. Orden, f. Eks.: Drengen havde tabt den Bog, som du forærede ham, da du kom fra Byen. Peter lovede, at han vilde besøge mig, naar han var færdig med den Stil, som han skulde skrive. Det er tvivlsomt, hvem der skal styre Gaarden, naar Faderen dør, inden den ældste Søn er bleven voksen.

Flere Hovedsætninger, der ere stillede ved Siden af hinanden, kaldes sideordnede (Manden tærsker, Konen

vadsker, og Barnet læser). Flere forbundne Hovedsætninger (med eller uden Bindeord) udgøre en Sætningsrække. Ogsaa Bisætninger kunne danne en Sætningsrække, f. Eks.: At du solgte din Gaard (Salget af din Gaard), og at du flyttede til København (din Flytning til København) rygtedes snart. Jeg skulde meddele ham, hvad jeg hed (mit Navn), hvor gammel jeg var (min Alder), og hvor meget jeg ejede (mine Formuesomstændigheder). Den næstsidste Sætning indeholdt to Grundordsbisætninger, den sidste tre Genstandsbisætninger. Saadanne Bisætninger, der staa i samme Forhold til den samme Hovedsætning, kaldes ogsaa sideordnede. Andre Sætninger, f. Eks.: Hoved- og Bisætninger, ere ikke sideordnede. Sideordnede Hovedsætninger kunne forbindes dels uden, dels ved Hjælp af Bindeord, f. Eks.: Rosen blusser alt i Danas Have, lifligt fløjter vist den sorte Stær, Bier deres brune Nektar lave, Hingsten græsser stolt paa Fædres Grave, Drengen plukker af de røde Bær. Solen daler, Lyset svinder, Natten kommer, Søvnen minder, Hviletiden stunder til. Natten er saa stille, Luften er saa klar, Duggens Perler trille, Maanens Straaler spille hen ad Søens Glar. Bølgens Melodier vugge Hjertet ind; Suk og Klage tier, Vindens Pust befrier det betyngte Sind. (Heiberg.) Vinden vifter, Løvet skælver, Træet drysser fine Dun, og den klare Himmel hvælver over os et blaat Paulun. (Hertz.) Jeg hejser, og du haler, jeg drikker, du betaler.

Anm. Sideordnede Hovedsætninger kunne sammenknyttes ved Bindeord, f. Eks.: Hesten vrinsker, og Koen brøler. Kommer du, eller kommer din Broder? Enten er han syg, eller han er rejst o. s. v.

Ogsaa sideordnede Bisætninger kunne forbindes dels uden, dels ved Hjælp af Bindeord, f. Eks.: Naar Marken taber sin Pragt, naar Skoven aflægger sit Smykke, og naar Fuglerøsterne ikke mere høres, da nærmer Vinteren sig med raske Skridt.

Anm. 1. De samme Bindeord, som forbinde sideordnede Hovedsætninger, kunne ogsaa forbinde sideordnede Bisætninger, f. Eks.: Jeg har hørt, at han er rejst, og at han har glemt sine Penge. Ved du, om han endnu ejer Gaarden, eller om han har solgt den? Enten vi leve, eller vi dø, ere vi Herrens. Jeg ved ikke, enten jeg er vaagen, eller jeg drømmer. (Holb.)

Anm. 2. De samme Bindeord, som kunne forbinde sideordnede Hovedsætninger og sideordnede Bisætninger, kunne ogsaa forbinde sideordnede Ord (f. Eks.: Hun er god og smuk. Læser eller skriver du? Han er enten fuld eller gal) og kaldes sideordnende Bindeord.

Anm. 3. Mange Sætninger hentyde ved forskellige Slags Biord (imidlertid, derpaa, vel, rigtignok, dog, alligevel, derfor, følgelig, altsaa o. s. v.), der staa i Spidsen for samme, til en foregaaende i Regelen ved Semikolon fraskilt Sætning for at meddele en Tidsangivelse, Indrømmelse, Grund o. s. v., f. Eks.: Han trænger til Søvn; derfor vil jeg ikke vække ham. Men da begge Sætninger kunne udsiges for sig selv, ere de desuagtet selvstændige Sætninger eller Hovedsætninger.

Bisætningerne knyttes i Regelen ved et eller andet Bindeled til Hovedsætningen. Den Evne at kunne knytte en Bisætning til en Hovedsætning, have flere Slags Ord:

a) De tilbagevisende Stedord: som, der, hvilken, hvem og hvad o. s. v., hvilke, samtidig med at de ere et Led af Bisætningen, kunne henføre og knytte denne til Hovedsætningen, f. Eks.: Hvor er den Sne, som faldt i Fjor?

b) Biordet hvor og Sammensætningerne dermed: hvoraf, hvorfor, hvori o. s. v., f. Eks.: Det Hus, hvori han bor (som han bor i), er meget gammelt.

c) De spørgende Stedord hvem, hvad, hvilken o. s. v. samt det spørgende Biord hvor og Sammensætningerne dermed: hvorfor, hvori o. s. v., f. Eks.: Ved du, hvem det var, hvad han vilde, og hvorfor han kom?

d) Visse Bindeord, f. Eks.: at, hvis, dersom, skønt, fordi o. s. v. (Jeg ved, at han kommer, hvis han kan.)

Anm. 1. De Bindeord, der forbinde Bisætningerne med Hovedsætningerne (de underordnede med de overordnede Sætninger), kaldes underordnende Bindeord.

Anm. 2. En overordnet og en underordnet Sætning forbindes kun ved eet Bindeord (eller ved eet Ord, der gør Tjeneste som saadant), hvorved dog er at mærke, at et sideordnende og et underordnende Bindeord undertiden kunne støde sammen, f. Eks.: Tilhørerne havde indfundet sig, og (,) da Præsten kom, kunde Gudstjenesten begynde. (Her forbinder «og» to Hovedsætninger, og Bisætningen **kan** indesluttes ved to Kommaer; i Regelen udelades dog det første.) Smlgn.: «Det er derfor rimeligt, enten (,) at Gejsers Dybde veksler meget i Tidernes Løb, eller (,) at der paa dens Bund findes Kanaler, som gøre det afhængigt af Tilfældet, hvor dybt man naar med Loddet.» (Erslev.) «Hjælp os at kæmpe saa, at (,) naar vor Strid har Ende, vi Palmen kan i Hænde og Sejerskronen faa.» «Det skal siges, at (,) da Troskab var bleven sjælden paa Jorden, da fandtes den endnu hos det danske Folk.» (Paulli.)

Efter den Maade, hvorpaa Bisætningerne knyttes til Hovedsætningen, inddeles de i følgende tre Klasser:

a) **tilbagevisende** (**relative**) **Bisætninger**, f. Eks.: Den **Hund**, **som** gør, bider ikke; i en stor Omkreds fandtes intet **Hus**, **hvori** man kunde finde Ly;

b) **spørgende** (**interrogative**) **Bisætninger**, f. Eks.: Han ved ikke, hvad Hunden hedder (hvad hedder Hunden?); sig mig, hvorfor du græder! (sig mig, [:] hvorfor græder du?);

c) **Bindeordsbisætninger** (**Konjunktionssætninger**), f. Eks.: Maria sagde, at hun var syg; Toget gaar, naar Klokken er syv.

a) Tilbagevisende Bisætninger.

En tilbagevisende Sætning begynder enten med et tilbagevisende Stedord (som, der, hvem, hvad, hvilken o. s. v.) eller med et tilbagevisende Biord (hvor eller en Sammensætning med hvor: hvoraf, hvori, hvorved o. s. v.), der kan sigte:

a) til et enkelt, sædvanlig umiddelbart foran det henvisende Ord staaende Led af Hovedsætningen, hvilket enten kan være et substantivisk Begreb eller et Biord, f. Eks.: Den Høne, som ikke kan tie, mister sit Æg. Kender du

det Land, hvor (i hvilket) Citronerne vokse? Har du været der (paa det Sted), hvor (paa hvilket Sted) Sneen aldrig smelter? Hvad mener du om den Sag, hvorom (om hvilken) han talte (som han talte om)?

Anm. Med Hensyn til de tilbagevisende Stedord bemærkes: Hvilken henviser til det nærmeste Ord af samme Køn og Tal (den Hest, hvilken; det Hus, hvilket; de Heste, hvilke). Som, der og hvis vise i Regelen tilbage til det nærmeste egentlige eller uegentlige Navneord (den Mand, som [der] er rejst; det store, som han higer efter; han, hvis Gaard er solgt). Hvem henviser til den nærmeste Personsbenævnelse (den gamle Mand paa Heden, hvem [de gamle Folk paa Heden, hvilke] du godt kender). Hvad viser tilbage til Massestedordet alt (alt, hvad jeg ejer).

b) Til hele den forangaaende Sætning, f. Eks.: Rygtet siger, at han er rejst, hvad der er højst sandsynligt; Jeg stødte min Arm, hvilket gjorde meget ondt. I disse og lignende Tilfælde bruges kun de tilbagevisende Stedord hvad og hvilket, der dog undertiden kun vise tilbage paa et enkelt Led af Sætningen, f. Eks.: Han kan svømme, hvilket (svømme) jeg ikke kan; han anses for rig, hvilket (rig) han ikke er.

Anm. 1. Staar et tilbagevisende Stedord ikke umiddelbart efter det Ord, hvortil det sigter, maa Forholdet være kendeligt paa anden Maade, f. Eks.: Det Sted i Bogen, som jeg finder saa smukt (Intetkøn maa sigte til Sted, kan ikke sigte til Bogen), staar Side 19. Jvnf.: Det var Askeregnen fra Bjærget, som var dreven hen over dem. Det var de fremmede fra Byen, som vare blevne forsinkede. Vi ville ikke svigte den Mand i Farens Stund, hvem vi have lovet Hjælp. Der stod en Fugl i et Bur, hvilken min Fader købte. Man fandt mange Penge i en Skuffe, hvilke tilhørte den afdøde. Lad dit Øje svæve hen over Fjorden med dens mange Vige til Landstrimlerne hinsides Dæmningen, der skille mellem Vandet og Luften. (Blicher.) Gaar der et paapegende Ord med eller uden Navneord forud for Relativet, støtter dette sig dertil uden Hensyn til det Navneord, som staar Relativet nærmest, f. Eks.: Den (Mand) skyr ej Ild, som over den springer. Den græder ej for Guld, som aldrig Guld ejede. Til et Ejefald kan en tilbagevisende Sætning kun slutte sig, naar der foran det staar et paapegende Stedord, f. Eks.: Han har købt den Bondes Hest,

som var her i Gaar (den her i Gaar værende Bondes Hest). Ikke: Han opdagede Petersens Ansigt, der (Ansigtet) stod i Døren.

Anm. 2. Naar de tilbagevisende Stedord følge umiddelbart efter det Ord, hvortil de sigte, kunne de som oftest udelades, f. Eks.: Det Brev (som; Genst.) jeg modtog; den Dreng, (som eller hvem; Hens.) jeg forærede en Bog; lad ham være (han er) den, (som; Støtteord) han er; de ti Mil, (som; Afgrænsningsled) vi kørte, fik aldrig Ende; den Ven, (som; styret af et Forholdsord), han stolede paa (eller: paa hvem han stolede), forraadte ham o. s. v. Kun naar det tilbagevisende Stedord staar som Grundord (den Fugl, som [eller der] synger, kender jeg ikke), kan det ikke udelades, medmindre et paapegende Stedsbiord (her, der, hist) eller et kendeligt (et fra Nævnefald forskelligt) Hensynsfald derved kommer i Spidsen af Sætningen (det Træ, [som] her staar; han faar det, [som] ham tilkommer).

Anm. 3. Indeholder Hovedsætningen en Nægtelse, f. Eks.: Ordene ingen, ikke nogen, ikke noget, intet, kan der i den henvisende Bisætning indskydes et jo i Stedet for ikke, f. Eks.: «Ej nogen Mand er til, som Døden jo borttager.» (L. Holberg.) Der er ingen, som jo er en mild Dommer over sig selv.» (B. Thott.) «Der er ikke nogen Ting, som jo har haft sin Aarsag.» (Balle.) Dette jo, der her bruges som Biord i Stedet for ikke, er oprindelig det samme Ord, hvormed der svares bekræftende. Jo bruges desuden i flere Forbindelser, f. Eks.: bekræftende (du ved det jo godt), ironisk (jo, du er mig den rette) o. s. v.

Anm. 4. Hvor det tilbagevisende som udelades, kan det Ord, hvortil det slutter sig, udfylde den tilbagevisende Sætning, f. Eks.: Huset, (som) han byggede (han byggede Huset), de ti Mil, (som) vi kørte (vi kørte de ti Mil), det, (som) han hedder eller kaldes (han hedder eller kaldes det) o. s. v. Under lignende Betingelser kan det tilbagevisende hvor undertiden udelades, f. Eks: Jeg kan ikke huske alle de Steder, (hvor) jeg har været (jeg har været alle de Steder); jeg stod paa det Sted, (hvor) jeg stod forleden (jeg stod forleden paa det Sted); netop her, paa dette Sted, du staar (Øhl.); Haren er gerne der, han er baaren (Ordspr.).

Anm. 5. Det Ord i Hovedsætningen, hvortil det tilbagevisende Ord sigter, er undertiden udeladt, bl. a. foran Stedordet hvad, f. Eks.: Han tog, hvad han vilde. Det tilbagevisende hvad kan i dette Tilfælde altid opløses i «det, som», f. Eks.: Han tog, hvad (han tog det, som) han vilde. Han betalte, hvad (han betalte det, som) han skyldte. Han kan, hvad (han kan det, som) han vil.

Jeg beklager, hvad (jeg beklager det, som) der er sket. Han blev ved, hvad (han blev ved det, som) han havde sagt.

Ogsaa hvem, hvilken, hvis o. s. v. kunne staa paa lignende Maade og ombyttes med «den (det, de), som», ligesom Ejefald hvis med «dens (dets, deres), hvis» o. s. v., f. Eks.: Han tiltaler, hvem (den, som) han møder. Du kan tage, hvilken eller hvilket (den eller det, som) du vil. Han kunde faa, hvilke Bøger (de Bøger, som) han ønskede. Han tog, hvis Hat (dens Hat, hvis Hat) han først fik fat i. Han indbød hvem (dem, som) han vilde (indbyde). Han gik med, hvilke (dem, med hvem) han vilde (gaa). Disse og lignende Bisætninger, indledede ved de tilbagevisende Stedord hvo, hvem, hvad, hvilken, kunne ogsaa staa foran Hovedsætninger, f. Eks.: Hvad han vilde (det, som han vilde), tog han. Hvad (det, som) han vil, formaar han ikke (han formaar ikke, hvad han vil); hvo der (den, som) staar, se vel til, at han ikke falder! Hvad (det, som) du fortæller, er højst mærkeligt.

Anm. 6. Henviser det tilbagevisende Stedord til et Ord, der staar i Hovedsætningen (Solen, som skinner; han, hvem du har hilst paa), kaldes Sætningen bestemt tilbagevisende, og da det Led, hvortil en saadan Sætning slutter sig, enten er et Navneord eller noget, der staar i Stedet for et saadant, saa ere de bestemt tilbagevisende Sætninger adjektiviske, hvilket ogsaa ses af følgende Eksempler: Den Regn, som er falden (den faldne Regn), den Mening, som han forsvarer (den af ham forsvarede Mening), den Vej, som vi have tilbagelagt (den af os tilbagelagte Vej), den Sag, som vi talte om (den af os omtalte Sag). Henviser hvad (hvilket) til hele Sætningen (Træet gror, hvilket jeg ikke ventede), er Bisætningen, logisk set, et Slags Hovedsætning (jeg ventede ikke, at Træet vilde gro). Jvnf. Dahls Sætningsl. S. 66!

Anm. 7. Er der ikke noget Ord i Hovedsætningen, hvortil de med hv begyndende Stedord (hvo, hvem, hvad o. s. v.) kunne slutte sig, kaldes den ved dem indledede Bisætning ubestemt tilbagevisende. De ubestemt tilbagevisende Sætninger ere i Regelen substantiviske og kunne derfor bruges:

aa) som Grundord: Hvo der (den, som) arbejder, (Arbejderen) skal have sin Løn; hvad (det, som) Gud vil, (Guds Vilje) skal ske.

Tillæg. Ere Stedordene hvo eller hvad Grundord i den tilbagevisende Sætning, indskydes efter dem et ubetonet der, f. Eks.: Hvo der øder sit Gods, (Ødelanden) bliver fattig; hvo der hjælper hurtigt, hjælper dobbelt; hvo der saar lidet, faar lidet; hvad der kommer med Synd, gaar

med Sorg. Dette der bortfalder dog sædvanlig, naar et andet Sætningsled kommer ind mellem Grundord og Omsagn, f. Eks.: Hvo hurtigt hjælper, hjælper dobbelt; hvo lidet saar, han lidet faar; hvad med Synd kommer, med Sorg gaar.

bb) som Genstand: Hvad der (det, som) skal forties, (en Hemmelighed) bør man ikke aabenbare. Hvad der (det, som) ikke duer, (Affaldet) kaste vi bort.

cc) som Hensyn: Hvem der bad (Tiggeren), rakte han en Gave. Hvem Gud giver et Embede, (Embedsmanden) giver han ogsaa Forstand; hvad han fortæller, (hans Fortælling) skænker jeg ingen særlig Opmærksomhed.

dd) som Støtteord: At blive noget stort er, hvad (det, som) mange ønske (er manges Ønske); han er, hvad der (det, som) er det modsatte af en ærlig Mand (en Keltring).

ee) som Medgenstand: Du kan kalde det, hvad (det, som) du vil (hvad som helst).

ff) i Samstilling: Det er ikke ligegyldigt, hvad (det, som) man siger om et Menneske (det, som man siger om et Menneske, [Rygtet] er o. s. v.).

gg) styret af et Forholdsord: Jeg giver af, hvad jeg har (af min Ejendom); tag til Takke med, hvad man giver dig (med Gaven); hvad han siger, (hans Ord) tror jeg ikke paa; efter hvad der siges, (efter Sigende) er han rejst.

Tillæg. Det af et Forholdsord styrede tilbagevisende Stedord kan, især naar Talen er om ikke levende Væsener, ombyttes med et tilbagevisende Biord med efterhængt Forholdsord, f. Eks.: det Sted, hvorpaa du staar (som du staar paa, paa hvilket du staar); den By, hvori vi bo (i hvilken vi bo, som vi bo i). Men ikke: Den Mand (Kone), hvorom vi talte. Dog skrives f. Eks. undertiden: Det Barn, hvorom der fortælles o. s. v.

Hvem, hvad og hvilken (hvilket, hvilke) kunne have det Forholdsord, hvoraf de styres, foran sig (den Mand, paa hvem vi stolede, eller: hvem jeg stolede paa); styres som af et Forholdsord, sættes dette sidst i Sætningen (den Mand, som du stolede paa). Derimod kunne alle tilbagevisende Ord taale et sideordnende Bindeord foran sig (det Sted, hvorpaa jeg stod, og hvorfra der er en dejlig Udsigt; det Barn, som har været her, og som har glemt sin Bog, kommer igen i Morgen; en Mand, hvis Navn jeg tit har hørt, men som jeg ikke kender, vil jeg i Morgen faa at se.

Anm. 8. At de ubestemt tilbagevisende Bisætninger, der begynde med hvo, hvad o. s. v., kendes derpaa, at disse tilbagevisende Stedord kunne ombyttes med den (det, de, dens o. s. v.) og en paafølgende adjektivisk eller tilbagevisende Sætning, er ikke noget for dem ejendommeligt, men noget, som de have til fælles med virkelige Navneord. Smlgn.: Læseren, ɔ: den, som læser; Skriftet, ɔ: det, som er skrevet o. s. v. Adjektiviske Sætninger kunne aldrig opløses ved Hjælp af «den, som» eller «det, som» o. s. v. (Knudsen.)

Anm. 9. Efter de ubestemt tilbagevisende Stedord staar Tillægsordet ogsaa ubestemt (faar ikke e), f. Eks.: Han kan købe, hvilken (hvilken en) stor Gaard han vil, (hvilket [hvilket et] stort Hus han vil, hvilke store Huse han vil). Han huskede, hvilken god Søn hans Broder havde været. Derimod (bestemt tilbagevisende): Jeg har nu læst «Aarets Evangelium», hvilket (og dette) dejlige Digt har skaffet mig megen Glæde. Jeg havde glemt mine Penge, hvilken (og denne) kedelige Omstændighed voldte mig meget Bryderi. Hvilken (hvilket) staar saaledes bestemt og indvirker bestemmende paa Tillægsordene, naar det kan ombyttes med «og denne (dette)», hvorimod det modsatte er Tilfældet, naar det kan ombyttes med «hvilken en (hvilket et)». Efter Ejefaldet faar Tillægsordet selvfølgelig altid Bestemthedsmærket, f. Eks.: Du kan faa, hvis skarpe Kniv du vil.

Anm. 10. Naar en med det tilbagevisende hvor, hvorpaa o. s. v. begyndende Bisætning henføres til et egentligt eller uegentligt Navneord i Hovedsætningen, er den bestemt tilbagevisende og adjektivisk, f. Eks.: et Arbejde, hvorpaa der er begyndt (et paabegyndt Arbejde), en Sag, hvorom der tit tales (en tit omtalt Sag), et Sted, hvor man keder sig (et kedeligt Sted). Vises der tilbage til et Biord eller Biordsbegreb i Hovedsætningen, er Bisætningen bestemt tilbagevisende, men adverbialsk, f. Eks.: at gaa der (paa det Sted), hvor man ikke maa gaa (paa forbudne Veje). Findes der i Hovedsætningen intet Ord, hvortil det tilbagevisende Ord kan sigte, men maa dette underforstaas, er Sætningen ligeledes adverbialsk, men ubestemt tilbagevisende, f. Eks.: Han kan møde mig (der), hvor han vil (overalt, paa et hvilket som helst Sted). De tilbagevisende Sætninger med hvor og Sammensætningerne med hvor ere saaledes adjektiviske, naar de slutte sig til et Navneord eller Navneordsbegreb, men adverbialske, naar de slutte sig til et Biord eller Biordsbegreb eller til et underforstaaet Biord.

Anm. 11. De tilbagevisende Bisætninger skilles fra Hovedsætningen ved Komma, f. Eks.: Han kan, hvad han vil. Have Sted-

ordene hvem og hvad et Forholdsord foran sig, beholder Kommaet dog sin Plads, f. Eks.: Jeg tænker paa, hvad jeg skal gøre. Jeg taler med, hvem jeg vil. Dette ses bedst, naar Sætningen vendes om: Hvad jeg skal gøre, tænker jeg paa. Hvem jeg vil, taler jeg med. Derimod: Nu kunne vi ikke vente ham længer, efter hvad (det, som) der siges (efter hvad der siges, [efter Sigende] kunne vi nu ikke vente ham længer). Han løb, alt hvad (det, som) han kunde, (alt hvad han kunde, [af alle Kræfter] løb han). Smlgn.: Han kommer hver Dag efter, hvad (det, som) hun skriver (for at hente det skrevne); han kommer hver Dag, efter hvad hun skriver (ifølge hendes Skrivelse).

Anm. 12. Ubestemt tilbagevisende Sætninger med hvad kunne have adverbialsk Betydning, f. Eks.: Hvad mig angaar (med Hensyn til mig, for mit Vedkommende) kan du være rolig; jeg kan komme, hvad Dag det skal være (paa en hvilken som helst Dag, daglig) o. s. v.

b) Afhængige Spørgesætninger eller spørgende Bisætninger.

En afhængig Spørgesætning (en spørgende Bisætning) knyttes til Hovedsætningen ved det spørgende Bindeord om eller ved et af de spørgende Stedord **hvo, hvem, hvad, hvilken** (hvilket, hvilke, Ejef.: hvis), Bindeordet **hvor** og Sammensætningerne dermed (**hvoraf, hvorfra, hvori, hvorimod, hvorom, hvorpaa, hvorhen, hvornaar** eller naar o. s. v.) samt **hvorlunde** og **hvorledes**[1] og de uegentlige Biord (Biordsbegreberne): paa hvilken Maade, paa hvilket Sted, til hvilken Tid, i hvilken Grad o. s. v. Spørgebindeordet «om» kan kun bruges i Spørgebisætninger. I uafhængige Spørgesætninger bruges ikke om, men mon, som til Gengæld ikke kan bruges i Bisætninger. De øvrige Spørgeord ere enten uegentlige Navneord (hvo, hvem, hvad) eller Tillægsord (hvilken) eller Biord (hvor, hvoraf, hvormed, hvorledes, hvornaar eller naar o. s. v.) og kunne bruges baade i uafhængige og afhængige Spørgesætninger.

[1] Hveden er forældet, og hvi bruges nu vel næppe uden i Hovedsætninger.

I afhængige Spørgesætninger (spørgende Bisætninger) gøre de Tjeneste som Bindeord. I Bisætninger bruges ogsaa: ihvo (-hvad, -hvor), hvo (hvem, hvad, hvilken, hvilket, hvilke og hvor) som helst. Den afhængige Spørgesætning indeholder ikke et direkte Spørgsmaal, men kun noget, der er Genstand for Uvished, f. Eks.: Jeg ved ikke, hvorfor han har gjort det. Direkte: Hvorfor har han gjort det?

Er et af de spørgende Stedord hvo (hvem) eller hvad Grundord i den spørgende Bisætning, indskydes ogsaa i denne, ligesom i den tilbagevisende Bisætning, efter Grundordet et ubestemt der (hvo der, hvad der), f. Eks.: Jeg ved ikke, hvo der har gjort det (hvad der er i Vejen). Dette «der» efter hvo (hvem) og hvad bortfalder dog som oftest, naar et andet Sætningsled kommer ind imellem Grundord og Omsagn, f. Eks.: Husker du, hvad skrevet staar?

Anm. I spørgende Hovedsætninger sættes det ubestemte der umiddelbart efter «mon», naar Sætningen har omvendt Ordfølge, f. Eks.: Mon der kommer nogen? (Smlgn.: Der kommer nogen. Kommer der nogen? Mon der kommer nogen?) Derimod: Mon han kommer? Mon det har frosset i Nat?

Bisætninger, der indledes med Bindeordet om, ere som oftest spørgende, f. Eks.: Har du faaet at vide, om han kommer? Men de kunne dog ogsaa være betingende (det var rart, om du vilde komme) eller indrømmende (om han end er fattig, er han dog lykkelig). Bisætninger, der indledes med hvor eller Sammensætninger med hvor, ere spørgende, naar der i Hovedsætningen ikke findes eller er underforstaaet noget, hvortil de nævnte Ord sigte. Bisætninger, der indledes med Stedordene hvo, hvem, hvad, hvilken, hvis o. s. v., ere spørgende, naar disse Ord ikke vise tilbage paa noget i Hovedsætningen og heller ikke kunne ombyttes med «den (det, de, dens o. s. v.), som (hvis)», men maa omskrives paa anden Maade, f. Eks. ved: «hvad (hvem) det er, der o. s. v.» Sætningen: Han blev ved, hvad (det, som) han havde sagt, er tilbagevisende; Sætningen: Han

vidste ikke, hvad (hvad det var) han havde sagt; er spørgende.

Sætningen: «Har du hørt, hvem der er død?» kan ikke opløses i: «Har du hørt den, som o. s. v.», men maa derimod omskrives ved: «Har du hørt, hvem det er, der er død?» Endvidere kunne de spørgende Bisætninger (de afhængige eller indirekte Spørgesætninger) kendes derpaa, at de kunne forvandles til direkte Spørgesætninger, hvilket ikke er Tilfældet med de tilbagevisende Sætninger, f. Eks.: Sig mig, hvornaar han kommer! (Direkte: Sig mig: Hvornaar kommer han?) Ingen ved, hvor han for Øjeblikket opholder sig. (Direkte: Hvor opholder han sig for Øjeblikket?) Ved Hjælp af de nævnte Kendemærker vil man let finde, at følgende Sætninger indeholde spørgende Bisætninger: Forklar mig, hvorledes dette hænger sammen (hvorfra han har Pengene, hvorfor han har gjort det)! Sig mig, hvem der har Ret! Hvor han opholder sig, og hvad han bestiller, vides ikke. Man ved, hvem der har udspredt Rygtet. Ved du, hvilken (hvad for en, hvad det er for en) værdifuld Bog du har foræret ham? Kan du sige mig, hvem der har gjort det? Har du hørt, hvem der fik Præmie? Hvem han er, vedkommer os ikke. Sig mig, hvilket Værelse der er mit! Fortæl mig, hvis Billede der hænger paa Væggen! Fortæl mig, hvorledes Sagen er gaaet til! «Sig, hvorhen I bølge nu!» (Øhl.) Hvorfor han har solgt Gaarden, ved jeg ikke. Hvornaar det skete, mindes jeg ikke. Ingen ved, hvornaar han for sidste Gang skal lukke sine Øjne. Derimod ere følgende Sætninger tilbagevisende: Bordet staar (der), hvor det skal staa. (Her kan man ikke sige: Hvor skal det staa?) Han gaar (derhen), hvorhen han vil. Fjenderne dræbte, hvem (dem, som) de mødte. De tog, hvad (det, som) de vilde. Vi kunde faa (dens Hus), hvis Hus vi ønskede. Hvad der (det, som) vil ske, ved ingen.

Undertiden er det dog tvivlsomt, om en Bisætning, der

indledes med Ordene hvo, hvem, hvad, hvilken, hvis o. s. v., er spørgende eller tilbagevisende, f. Eks.: Jeg hørte ikke, hvad han sagde (enten: «det, som han sagde» eller «hvad det var, han sagde»). Jvnf.: Lad os høre, hvad der staar i Avisen! Han ved ikke, hvad han vil. Læg Mærke til, hvad han svarer! Smlgn.: Sig kun, hvad du tænker (det, som du tænker; tilbagev. Sætn.)! og: Sig kun, hvad du tænker (hvad det er, du tænker; sp. Sætn.)! De spørgende Bisætninger udtrykke et Navneordsbegreb og kunne derfor staa:

1) som Grundord i den Sætning, hvortil de høre, f. Eks.: Hvor gammel han er, (hans Alder) er ubekendt. Hvorledes han har baaret sig ad, (hans Adfærd) er tilstrækkelig bekendt. Hvornaar Toget gaar, (Togets Afgangstid) staar i Avisen.

2) som Genstand: Hvilken Dag han kommer, (Dagen for hans Ankomst) ved man ikke. Kan du sige mig, hvornaar der spises (Spisetiden)? Kan du gætte, hvad han vil (hans Ærinde)? Sig mig, hvem du omgaas! Se, hvor dejligt den bruger Benene! (H. C. And.)

3) som Hensyn: Hvorledes det vil gaa ham selv, (sin Skæbne) skænker han ikke en Tanke; om hun er rig eller fattig, (hendes Formuesomstændigheder) tillægger han ikke stor Betydning.

4) som Støtteord: Spørgsmaalet bliver, hvorledes der skal gaas frem (Fremgangsmaaden); Sagen er, om han kan naa saa langt med sin Bøsse (Bøssens Rækkevidde).

5) i Samstilling: Det er mig ligegyldigt, hvorledes Sagen ender (det, hvorledes Sagen ender [Udfaldet af Sagen], er mig ligegyldigt). Det er ubegribeligt, hvorfor han har gjort det. Det er bekendt, hvorhen Fuglene flyve om Efteraaret. Spørgsmaalet, hvorledes han har faaet det at vide, henstaar endnu ubesvaret. Det er tvivlsomt, om han taber. (Det, om han taber, [hans Tab] er tvivlsomt.)

6) styret af et Forholdsord: Jeg grunder paa,

hvad han hedder (hans Navn). Spørg ham om, hvor han bor (om hans Bopæl)! Om han nu skulde være rask, (hans Befindende) har jeg tit tænkt paa.

Anm. 1. Naar en Spørgebisætning med Spørgebindeordet om styres af Forholdsordet om, udelades dette oftest af Vellydshensyn, f. Eks.: Hun spørger (om), om hun maa gaa.

Anm. 2. I disjunktive (adskillende, hinanden udelukkende) Bisætninger, der forbindes ved enten (hvad enten) — eller, kan det tilknyttede Spørgeord (om) udelades, f. Eks.: Jeg ved ikke, enten (hvad enten) han er dum eller en Keltring (enten det var af Fattigdom eller [det var] af Begærlighed). Derimod: Jeg ved ikke, om han er dum eller (om han er) en Keltring.

Anm. 3. Baade i afhængige og i uafhængige Spørgesætninger staar Forholdsordet tit i Slutningen af Sætningen, især naar Spørgeordet skal fremhæves, f. Eks.: Hvem skal jeg kalde paa (eller: paa hvem skal jeg kalde)? Hvad beklager du dig over (eller: hvorover beklager du dig)? Jeg ved ikke, hvem jeg skal kalde paa (hvad han beklager sig over).

Anm. 4. De spørgende Bisætninger skilles ved Komma fra Hovedsætningen paa samme Maade som de tilbagevisende, f. Eks.: Jeg har undersøgt, hvem der har gjort det; jeg har tit tænkt paa, hvorledes man skal faa Barnet godt undervist (hvorledes jeg skal faa Barnet godt undervist, har jeg tit tænkt paa).

c) Bindeordsbisætninger.

Bindeordsbisætninger (Konjunktionssætninger) knyttes til Hovedsætningen ved Hjælp af Bindeord, ɔ: saadanne Ord, der, i det mindste i det nuværende Dansk, hovedsagelig have den Bestemmelse at sammenknytte Ord eller Sætninger og saaledes adskille sig fra de tilbagevisende og spørgende Stedord og Biord, for hvilke dette kun er en Biforretning. Bindeordsbisætningerne ere enten substantiviske eller adverbialske. De substantiviske Bisætninger knyttes til Hovedsætningen ved at (At-Sætninger[1]) og om (Spørgebindeordsbisætninger). De adverbialske Bisætninger, der angive adver-

---

[1] At-Sætningerne kaldes som oftest Navneledsbisætninger; men denne Benævnelse passer ogsaa paa de spørgende og ubestemt tilbagevisende Bisætninger.

bialske Omstændigheder, knyttes til Hovedsætningen ved andre Bindeord (da, naar o. s. v.).

aa) Substantiviske Konjunktionssætninger.

a) At-Sætningerne, der begynde med Bindeordet at, kunne staa:

1) som Grundord: At du kommer, (dit Komme) glæder mig. At han er syg, (hans Sygdom) foruroliger mig. At han er død, (hans Død) staar anmeldt i Avisen. At Slaget er tabt, (Nederlaget) er utvivlsomt.

2) som Genstand: Man venter, at han gaar af (hans Afgang). Erfaringen lærer, at alle Ting ere forgængelige (alle Tings Forgængelighed). Jeg haaber, at jeg skal leve evigt (et evigt Liv).

Anm. Naar en Bisætning med at staar som Genstand for Hovedsætningen, kan at udelades, f. Eks.: Jeg tror ikke, (at) han kommer i Dag. Jeg frygter, (at) han ikke er rask. Karlen sagde, (at) han godt kunde finde Vejen. Siger man derimod: Jeg frygter, han er ikke rask; Karlen sagde, han kunde godt finde Vejen, er der, som Ordstillingen viser, ikke udeladt noget at, men i Stedet for At-Sætningen er en uafhængig Sætning bleven Genstand for Hovedsætningen. Smlgn.: Jeg haaber, (at) jeg i Sommerferien vil faa dig at se; jeg haaber, jeg vil i Sommerferien faa dig at se (ɔ: jeg haaber: jeg vil o. s. v.).

3) som Hensyn: At han mødte i rette Øjeblik (hans punktlige Ankomst), skylde vi vor Sejr. At du ikke synes om det, (dit Mishag) tillægger jeg ingen Betydning. At du prøver paa det, (dit Forsøg) skænker jeg mit Bifald. At du advarede mig, (din Advarsel) tilskriver jeg min Frelse.

4) som Støtteord: Det vigtigste er, at du er rask (din Sundhed). Hvad Sagnet først beretter om Kong Regnar, er, at han gjorde et Tog til Norge (hans Norgestog). At man lyver, er, at man siger vitterlig Usandhed.

Anm. I Stedet for en At-Sætning kan ogsaa en sproglig uafhængig Sætning staa som Støtteord, f. Eks.: Sagen er, (egtl.:) han vil ikke. Som oftest kan det ikke ses, om Støtteordet er en Hovedsætning eller en Bisætning med udeladt at, f. Eks.: Grunden er, han er rejst.

5) som **Medgenstand**: Det kalder man, at man knipler (man kalder det, at o. s. v.); at han arbejder (Genst.) kalder han (Grundord), at han slider (Medgenst.).

6) i **Samstilling**: Det er sikkert, at han kommer eller: Det, at han kommer, (hans Komme) er sikkert. Det glæder mig, at du har været heldig (det, at du har været heldig, [dit Held] glæder mig). Det Sagn, at Peter skal have været Biskop i Rom, er upaalideligt.

Anm. Ved Hjælp af det er (var) og en At-Sætning i Samstilling fremhæver man undertiden enkelte sproglige Led i Sætningen: «Jeg saa ham i Gaar» udvides til: Det var i Gaar, (at) jeg saa ham. Naar At-Sætningen saaledes staar i Samstilling, og Hovedsætningen egentlig kun indeholder en nærmere Bestemmelse til Bisætningen eller kun er en ved Hjælp af det er (var) o. s. v. særlig fremhævet Del af denne, kan at udelades, f. Eks.: Det var i min Onkels Hus, (at) jeg første Gang saa hende. (Jeg saa hende første Gang i min Onkels Hus.) Det var med en Diamant, (at) han ridsede sit Navn i Ruden. «Det er fra Lysets Egne, (at) det lyder til os: Jeg lever, og I skulle leve.» (J. P. Mynster.) Erindrer De? Det var i Kongens Have, (at) jeg mødte Dem for første Gang i Maj. (Heiberg.) Det var for hendes Skyld, (at) jeg gjorde det. Det var dybt, (at) hun sank. Det var en Søndag Morgen skøn, (at) vor Frelser stod op af Graven. Ad denne Vej var det maaske, (at) Paulus blev ført til Cæsarea. Det er for Pryssings Regning, (at) jeg ligger her. (Heib.)

6) **styret af et Forholdsord**: Jeg var Vidne til, at han faldt (til hans Fald). I vore Dage tvivler ingen om, at Jorden er rund (om Jordens Kugleform). Jeg glæder mig over, at jeg maa rejse (over Rejsetilladelsen). Jeg er vis paa, at han kommer (paa hans Komme). Har du noget imod, at vi besøge dig (imod vort Besøg)? Jorden er for haard til, at man kan grave den (til Gravning). Jeg indestaar for, at han er ærlig (for hans Ærlighed). Han længtes efter, at Solen skulde gaa op (efter Solens Opgang).

Anm. 1. En At-Sætning, styret af Forholdsordet for, er som oftest en Hensigtssætning (f. Eks.: Jeg siger dig det, for at du skal tage dig i Agt (til Advarsel); en At-Sætning, styret af Forholdsordet efter angiver som oftest en Tid (jeg kom, efter at Porten var luk-

ket [efter Portens Lukning]). En At-Sætning, styret af uden, angiver som oftest en Betingelse, f. Eks.: Du faar ikke Pengene, uden at (medmindre) du giver mig en Kvittering (uden en Kvittering); uden at (eller uden) I blive som Børn, komme I ikke ind i Guds Rige. I disse og lignende Eksempler indeholder Hovedsætningen en Nægtelse. Er dette ikke Tilfældet, er den med «uden at» begyndende Bisætning derimod indrømmende, f. Eks.: Han mødte, uden at han var indbuden (skønt han ikke var indbuden). Ved Udtrykkene for at, efter at, uden at drages Forholdsordet i de nævnte Tilfælde over i Bisætningen, og Kommaet sættes foran Forholdsordet, medens det i alle andre Tilfælde, hvor Forholdsordet slutter sig til Hovedsætningen, sættes efter Forholdsordet, f. Eks.: Han taler om, at han vil rejse. Naar Forholdsordet saaledes slutter sig til Hovedsætningen, danner det paa en Maade eet Begreb med Hovedsætningens Udsagnsord, og Bisætningen bliver Genstand for det i Hovedsætningen udsagte, f. Eks.: Han taler om (omtaler), at han fryser; han tænker paa, at han vil rejse udenlands (han paatænker en Udenlandsrejse); jeg venter paa (frygter for, længes efter), at Vejret skal forandre sig (jeg venter [frygter, ønsker] en Vejrforandring). Slutter Forholdsordet sig derimod til Bisætningen, angiver denne kun en nærmere Bestemmelse (Hensigt, Tid, Betingelse) ved Hovedsætningen, f. Eks.: Han arbejder, for at han kan fortjene noget (for Fortjenestens Skyld); han kom, efter at Gudstjenesten var begyndt (efter Gudstjenestens Begyndelse); du kan ikke vente Løn, uden at du har fortjent den (uden Fortjeneste, ufortjent). Smlgn.: Han gør sig Umage for (stræber), at han kan høste Ros (Genstanden for hans Stræben); han gør sig Umage, for at han kan høste Ros (Hensigten med hans Stræben). Han kom efter, at Døren var lukket (opdagede Dørens Lukning); han kom, efter at Døren var lukket (efter Dørens Lukning) o. s. v. For at, efter at, uden at have saaledes Komma foran sig, naar de indlede en Bisætning, som udtrykker en Hensigt, Tid eller Betingelse, og kunne i saa Fald ogsaa betragtes som et Bindeordsbegreb (gl.: forat, efterat o. s. v.). I alle andre Tilfælde staar Kommaet efter Forholdsordet.

Anm. 2. Ligesom uden at ved Udeladelse af at bliver til Bindeordet uden, saaledes blive fra at, for at, førend (eller før) at, til eller indtil at, siden at o. s. v. paa lignende Maade til Bindeord, f. Eks.: fra (at) jeg var lille (fra min Barndom), før eller indtil (at) han kommer (før, indtil hans Ankomst) siden (at) han sidst var her (siden hans sidste Besøg); fra (at) Solen gik ned, til (at) den gik op (fra Solnedgang til Solopgang): hun gik, før (at) jeg kom (før min Ankomst); Karlen arbejder, uagtet (at) han nødig vil (med

Ilyst, nødig). .... uagtet at de i høj Grad elske dem. (J. Kraft.) «Og nager Kummer paa mit Hjerte, er stum og dødelig min Smerte, da flyr jeg atter til dit Hegn, gaar atter i de grønne Sale, indtil at dine Nattergale har smeltet Skyerne til Regn.» (L. A. Bødtcher.) Ordet samt var tidligere Forholdsord (Fader og Moder samt mig; jeg hører, at Vognen skulde males, samt at Hesten skal skos) og Bindeord (jeg hører, at Vognen skal males, samt [og] Hesten skos), men er nu kun Bindeord. Man siger f. Eks.: Fader og Moder samt (og) jeg (ikke: samt mig) vare i Gaar i Skoven.

Anm. 3. Ogsaa efter visse Forholdsled er «at» blevet udeladt, f. Eks.: ifald (i det Fald eller Tilfælde, at) du kommer, idet (i det, at) han faldt, paa det eller paa det at (vi bør tit tænke paa Døden, paa det [eller paa det, at] den ikke skal træffe os uforberedte), fordi (for det, at) efterdi (efter det, at), medmindre (med mindre at). ... idet at jeg mig stikker. (Wessel.) Thi (því, ɔ: ved det) at Sorgen hun tvinger saa mange. (Ps. 784.) ... og det var, fordi (for det) at de pralede. Se Dahls Sætningsl. S. 102!

Anm. 4. Det er rigtigst at skrive: paa Grund (i Medfør, i Tilfælde) af, at o. s. v.; men der skrives dog: paa det at.

Anm. 5. Følgesætninger med «saa — at» ere biordsagtige (adverbialske), f. Eks.: Han græd, saa at man maatte ynke ham (ynkeligt).

β) **Angaaende de ved Bindeordet om til Hovedsætningen knyttede Spørgebisætninger, der ogsaa ere substantiviske og kunne staa som Sætningsled, kan efterses Side 84 o. flg.**

bb) Adverbialske Konjunktionssætninger.

Adverbialske ere alle ved Bindeord (undtagen de ved det blotte at[1] eller ved det spørgende om) til Hovedsætningen knyttede Bisætninger. De angive: 1) Tiden, 2) Maaden (og Graden), 3) Aarsag, Grund, Følge, Hensigt, og inddeles derefter i forskellige Klasser.

I. Tiden angives ved Tidsbindeordsbisætninger, der ved Hjælp af Tidsbindeord knyttes til Hovedsætningen. De betegne:

a) noget samtidigt: Han synger, mens hun læser. Han stødte sig, idet han faldt. Naar han kommer, gaar jeg. Som jeg vilde gaa, traadte han ind ad Døren.

---

[1] De ved saa at, for at, efter at og uden at tilknyttede ere adverbialske.

b) noget forbigangent: Naar Eksamen er endt, begynder Ferien. Da Sejren var vunden, flygtede Fjenden. Siden han er kommen i en anden Skole, er han bleven flittig.

c) noget fremtidigt: Jeg skal vente, indtil du kommer. Ingen er sikret mod Lykkens Omskiftelser, førend han ligger i sin Grav.

De almindeligste Tidsbindeord ere: Da, den Gang (dengang), hver Gang (hvergang), imedens eller medens (mens), idet, naar, før, (førend), inden, forinden, indtil (til), som, siden, efter at o. s. v.

Bindeordsbisætningerne kunne selvfølgelig omskrives ved Biord eller Forholdsled, f. Eks.: Forvalteren skal styre Gaarden, mens jeg er fraværende (i min Fraværelse). Da jeg vaagnede (ved min Opvaagnen), følte jeg mig styrket. Førend Paulus omvendte sig, (før sin Omvendelse, tidligere) forfulgte han de Kristne. Efter at Paulus havde omvendt sig, (efter sin Omvendelse, siden) forkyndte han Evangeliet. Vi gik, medens Vejret var smukt (i smukt Vejr). Han kommer, naar det bliver mørkt (i Mørkningen, sent). Man ser Lynet, førend man hører Tordenen (først). Da Solen stod op (ved Solopgang, aarle) gik Kvinderne til Graven.

Anm. 1. Tidsbestemmelsen kan ogsaa udtrykkes ved Afgrænsningsled (at være syg [i] en hel Maaned, at gaa i Kirke hver Søndag).

Anm. 2. En Tidsbestemmelse kan ogsaa udtrykkes ved en ubestemt tilbagevisende Bisætning: Han kan udbetale hele Købesummen, hvad Øjeblik det skal være (naar som helst, paa Anfordring).

Anm. 3. Stedet kan ikke betegnes ved Bindeordsbisætninger, men ved Bisætninger, der knyttes til Hovedsætningen ved tilbagevisende Biord, f. Eks.: Hvorhen han gaar, (overalt, paa ethvert Sted) forfølger Frygten ham. Hvor du ikke har saaet, skal du heller ikke høste. Han gik forsigtig, hvor Isen var usikker. Granen trives bedst, hvor Jorden er sandholdig.

Anm. 4. Af de Ord, der bruges som Bindeord i Tidsbisætninger, er der adskillige, der ogsaa kunne bruges som Biord, f. Eks.: da, dengang, naar, imedens (imens), før, forinden, siden o. s. v.

Solen skinnede, da (Bindeord) jeg kom. Hun var da (eller dengang; Biord) femten Aar gammel. Naar (hvornaar; Biord) kommer han? Naar (Bindeord) Klokken slaar, gaar jeg. Karl læste, imedens (Bindeord) Ole skrev. Det har regnet længe; imedens (imens, Biord) har jeg læst Aviserne. Brevet kom, før (forinden; Bindeord) jeg gik. Hans kom før eller forinden (Biord). Der er nu snart gaaet et Aar, siden (Bindeord) han besøgte os paa Landet. Vi kunne siden (Biord) nøjere overveje Sagen.

Anm. 5. Flere af de nævnte Bindeord (og Biord), f. Eks.: før, inden, siden o. s. v., kunne tillige bruges som Forholdsord (før eller førend Paaske, inden St.-Hans-Dag, siden Jul) og kunne saaledes bruges paa tre forskellige Maader, f. Eks.: før Talen (Forholdsord), før han talte (Bindeord), før talte han eller: han talte før (Biord); siden hans Ankomst (Forholdsord), siden han er kommen (Bindeord), siden kom han, eller: han kom siden (Biord).

Anm. 6. Om et Ord er Biord, Bindeord eller Forholdsord, kan let ses:

a) deraf, at Biordet i Regelen staar som Udvidelse til et Ikke-Navneord (Udsagnsord, Tillægsord, Biord o. s. v.)[1], Bindeordet forbinder Ord eller Sætninger, og Forholdsordet staar med noget, som det styrer;

b) deraf, at Bindeordet under sædvanlige Forhold altid staar forrest i Sætningen og har Grundordet mellem sig og Omsagnet (kræver den naturlige Ordfølge) og ikke kan flyttes, medens Biordet har Udsagnsordet mellem sig og Grundordet og ikke behøver at staa i Spidsen for Sætningen, men kan skifte Plads, f. Eks.: Regnen begyndte, da (Bindeord) Klokken slog tolv; da (Biord) slog Klokken tolv, eller: Klokken slog da tolv; Uret har gaaet godt, siden (Bindeord) det har været hos Urmageren; siden (Biord) begyndte Dansen. Dansen begyndte siden (Biord). Da (Bindeord) jeg kom, saa (Biord) gik han. Jeg ved det ikke; men (Bindeord) jeg antager det. Jeg ved det ikke; dog (eller imidlertid; Biord) anser jeg det for meget sandsynligt. Thi[2] (ɔ: derfor) byde og befale vi.

---

[1] Se dog Side 15 og nedenfor!

[2] Det gamle thi (derfor) er det eneste Biord, der altid skal staa foran i Sætningen, f. Eks.: Ti Bud fik Jøderne, det var for mange; thi har ej heller Jøderne dem holdt. (Pal.-Müller.) Biordet thi maa ikke forveksles med Ordet thi i Sætningen: Drengen er fraværende; thi han er syg. Ordstillingen viser, at thi i denne Sætning ikke kan være Biord. Smlgn.: «thi (derfor) prise vi Stammen af Skjold og af Dan», og: «han maa være god; thi alle prise ham.» Men det sidste thi kan heller ikke være et underordnende Bindeord, hvilket man vil se, naar man sammenligner Ordstillingen i følgende Sætninger: «Han kom

Tillæg. Efter Biordene mon, gid og blot bevares dog den naturlige Ordfølge, fordi de nævnte Ord ere afkortede Sætninger: Mon (være, at) han kommer (opr: mon han komme), gid (sammentrukket af [Gud] give det, gi'et, gi'ed,) [at][1] det maatte ske (At-Sætning i Samstilling med det); blot eller bare (det maatte ske, at) du ikke kommer galt af Sted! Derimod: Kunde jeg blot (bare) finde ham!

Anm. 7.. Biordene da, naar, imedens, imens, før, siden o. s. v. betones stærkere end de ligelydende Bindeord, f. Eks.: det regnede, da (Bindeord) jeg kom; jeg kom for et Øjeblik siden; da (Biord) regnede det.

Anm. 8. Tidsbiord, der svare til Tidsbindeordene, ere: imidlertid, derefter, dernæst, derpaa o. s. v.

Anm. 9. Ligesom Forholdsord ved Udeladelse af at kunne blive til Bindeord, f. Eks.: inden (at) Regnen hørte op, saaledes kunne flere Biord ved Udeladelsen af som, da og naar overtage et Bindeords Rolle:

a) Staar der i Hovedsætningen et saa, kan som udelades i Bisætningen; men den hele adverbialske Bestemmelse (saa længe, saa snart, saa tit o. s. v.) rykker da over i Bisætningen og træder i Stedet for Bindeordet f. Eks.: Han kom saa snart (saa ofte), som han kunde (han kom, saa snart[2] han kunde). Saa længe (som) en Draabe gammeldags Blod kan Vej gennem Aarerne finde, saa længe, som Bøgen ved Sorø slaar Rod, skal leve vor Holbergs Minde. (Wilster.) For saa vidt, som han ønsker det (for saa vidt han ønsker det), gaar jeg med.

Naar Ordforbindelsen lige (just, netop, ret, i [med] det samme, bedst, straks o. s. v.) som o. s. v. forekommer i en Sætning (lige som han gik, begyndte det at regne), hører Biordet lige o. s. v. til Hovedsætningen, og Konjunktionssætningen med som udvider Biordet, hvorefter der altsaa egentlig burde sættes Komma (lige, som

---

ikke, fordi (underordnende Bindeord) han ikke var rask», og: «han kom ikke; thi han var ikke rask.» Thi (i daglig Tale: for) kræver derimod samme Ordfølge, som de sideordnende Bindeord: thi (og, men) han var ikke rask. Smlgn. endvidere: thi (og, men) han har i længere Tid været syg; han er bleven sat tilbage, fordi han i længere Tid har været syg. Han har forkølet sig; derfor har han i længere Tid været syg. I Henhold hertil betragte nogle (Lefolii, Schneekloth o. a.) det her omtalte thi som et sideordnende Bindeord, medens andre af logiske og historiske Grunde anvise det en Særstilling. Se mere herom under Bindeordene!

[1] Se Palladii Visitatsbog ved Grundtv., S. 64: Gud giffuet, at o. s. v.

[2] Ogsaa naar som beholdes, sættes Kommaet som oftest foran saa: Han kom, saa snart som han kunde (saa snart (,) som han kunde, kom han).

han gik, begyndte det o. s. v.)[1]. Ogsaa ved disse Ord bliver som tit udeladt, f. Eks.: i det samme han gik; «straks Freden sluttet var, man lod Niels Hansen stævne.» (Holberg.)

b) Ogsaa Tidsbindeordet da kan udelades, naar det henviser til en umiddelbart forudgaaende Tidsbestemmelse i Hovedsætningen, f. Eks.: Jeg kom i det Øjeblik, da (i hvilket) Talen begyndte (i det Øjeblik Talen o. s. v.). Den Gang, da min Fader døde (dengang min Fader døde), var jeg fire Aar gammel; nu (, da) du siger det, husker jeg det. Den Dag (, da) han besøgte os, var jeg ikke hjemme. Han rider ikke (,) den Dag (, da) han sadler. Den Dag (, da) du dræbte Kong Frode, Drot, da dræbte du ikke din Fjende godt.» «Den Dag (, da) han ej kæmped' med Modgang eller Nød, han mente, at Guds Naade som før ej til ham flød.» «Den signede Stund, den Midnatstid (, da) vor Herre han lod sig føde.» «Det var tydeligt nok (,) den Dag (, da) vi sloges ved Dybbøl.» Den Dag (, da) Fjenderne truede, vare vi næsten udmattede. Det hændte (,) den Dag (, da) her kæmpedes. (Tidsbindeordet da udelades saaledes under lignende Betingelser som Relativet som.)

c) Ogsaa Tidsbindeordet naar kan i lignende Tilfælde udelades: Hver Gang (, naar) han kommer, have vi daarligt Vejr.

II. **Maaden angives ved Sammenligningsbindeordsbisætninger, der knyttes til Hovedsætningen ved tilsvarende Bindeord. Maaden udtrykkes:**

a) **Ved egentlige Maadesbisætninger, der gøre Tjeneste i Stedet for Maadesbiord (svare paa Spørgsmaalet «hvorledes») og knyttes til Hovedsætningen ved Bindeordene som, ligesom, som om, som — (med saa i den følgende Hovedsætning), f. Eks.:** Han spiller som (ligesom) en Kunstner (ɔ: som en Kunstner spiller, eller kunstnerisk), han bærer sig ad som en Nar (naragtigt), lever som et Svin (svinsk). Herrens Dag skal komme som (ligesom) en Tyv om Natten (uventet). Som du lever, saa dør du. Ligesom Regn afveksler med Solskin, saaledes afveksle i Menneskelivet Sorg og Glæde med hinanden. Ligesom en Klædning aldrig bliver rost af en fremmed Skrædder, saa bliver ej

[1] Dog opfatter man i Regelen lige som en Udvidelse til «som han gik» (lige ved hans Bortgang) og udelader Kommaet.

heller et Vers rost af en anden Poet. (Holberg.) Ligesom Hertug Erik i Dag kommer mig i Hu, saaledes komme Herren ham i Hu i hans sidste Strid!

Anm. 1. Efter Bindeordet som kan følge: Samstillinger (han faldt som Helt; som Lærer var han meget afholdt), Sammenligninger (at synge som [ligesom] en Nattergal [synger], at være grim som Arvesynden), Eksempler (dette gælder med Hensyn til flere Dyr, som [eller saasom]: —) og hele Sætninger (det gik ikke, som [t.: wie] han havde beregnet). Foran Samstillingsled udtrykker som en Virkelighed (at dø som Soldat), foran Sammenligningsled kun en Lighed (at kæmpe som en Løve). I det første Tilfælde taler man om det «værende», i det andet om det «sammenlignende» som. Udtrykket: «at dø som en Forbryder» er tvetydigt; det betyder enten «værende en Forbryder», eller «som en Forbryder dør». Barrabas døde som (t.: als) en Forbryder (var en Forbryder); Kristus døde som (ligesom; t.: wie) en Forbryder (henrettedes saaledes, som en Forbryder henrettes). Naar som eller saasom bruges foran Eksempler, kaldes de standsende eller forklarende Bindeord. Bindeordet som foran Sætninger nærmer sig i visse Tilfælde stærkt til det tilbagevisende som. (Han kom snart igen, som jeg havde spaaet.) Endvidere kan som angive Grunden. (Se S. 99!) Ved «som om» udtrykkes, at noget blot synes saa, f. Eks.: Herodes lod, som om han glædede sig over Jesu Fødsel; han staar, som om han ikke kunde tælle til fem (eller: som kunde han ikke o. s. v.); han lever, som om han var en Greve. Det var, som om en usynlig Magt fængslede ham til Stedet.

Tillæg. «Som om» er egentlig sammentrukket, f. Eks.: Han lever, som (han vilde leve) om (naar, hvis) han var en Greve.

Anm. 2. Maaden kan ogsaa betegnes ved Hjælp af Hovedsætningen (med udeladt som i Bisætningen), f. Eks.: Det var smukt, (som) han talte; det var mageløst, (som) hun spillede. Hovedsætningen er her, som i andre lignende Tilfælde, kun en særlig fremhævet Del af Bisætningen. (Han talte smukt, spillede mageløst.)

Anm. 3. Ogsaa ved Hjælp af ubestemt tilbagevisende Bisætninger kunne Sætninger, der indeholde en Angivelse af Maaden, omskrives, f. Eks.: Det er en, hvad Smagen angaar (i Henseende til Smagen) behagelig Vin (Vinen smager behageligt).

Anm. 4. Udsagnsmaaden (Virkeligheden, Muligheden o. s. v.) betegnes f. Eks. ved følgende Sætninger: Der er ingen Tvivl om,

at det er sandt (det er utvivlsomt sandt). Det er muligt, at jeg tager fejl (jeg tager muligvis fejl).

b) Maaden udtrykkes ogsaa ved **Gradsbisætninger**, der knyttes til Hovedsætningen ved Hjælp af Ordene: jo— jo (des eller desto[1]) i Forbindelse med første Sammenligningsgrad af to Tillægs- eller Biord eller ved end, efter som, saa — som o. s. v.

a) Jo—jo bruges især, naar to med hinanden forbundne Sætninger enten mangle Udsagnsord eller have samme Udsagnsord, f. Eks.: Jo før, jo hellere; jo mere, jo bedre; jo større Skælm, jo bedre Lykke; jo flere Penge han har, jo flere Venner har han. Men har Eftersætningen et andet Udsagnsord end Forsætningen, da bruges i Regelen jo — des (desto), f. Eks.: Jo mere man faar, des mere begærer man. Jo højere man stiger, desto dybere kan man falde. Men dog ogsaa: En Snebold, der — jo mer den væltes frem, jo mer den Kræfter faar. (Holberg.) Jo dybere man ser ind i en Ting, jo flere Knuder opdager man. (Holb.) I den sidste og lignende Sætninger kendes Hovedsætningen ikke alene derpaa, at den indeholder Hovedtanken, men ogsaa derpaa, at den har omvendt Ordstilling. Sætningsforbindelsen «jo ældre, jo bedre, jo dyrere» er derimod utydelig, fordi det hverken kan vides eller ses, hvor Eftersætningen begynder. Der bør derfor skrives: Jo ældre, des bedre og [des] dyrere, eller: Jo ældre og [jo] bedre, des dyrere. Det hedder: Jo mere der voves, jo større Tabet kan blive, des (ikke: jo) større maa den mulige Vinding være. Jo længere han granskede, jo oftere han eksperimenterede, des mere overbevist blev han om Teoriens Rigtighed. Jo mere man søgte at berolige ham, jo flere Grunde man anførte, jo venligere man tiltalte ham, desto hidsigere blev han. Undertiden bytte Sætningsdelene Plads, saa at jo indleder det sidste Led, f. Eks.: En Syg-

---

[1] Jo og des ere efter Betydningen Biord, men bruges som Bindeord. Formen des bør foretrækkes. (Se Dahls Hjælpeordbog!)

dom, som man gaar des bedre igennem, jo yngre man er. (Rahbek.)

Anm. Efter jo eller desto, efterfulgt af et Tillægsord i Komparativ, staar det ubestemte Kendeord foran Navneordet, f. Eks.: Jo større et Foretagende man sætter i Værk, des større Udbytte kan man i Regelen vente. Se S. 141

β) Efter ikke komparerede Tillægsord, f. Eks. rig, viis, stærk (efter Positiv) følger som; efter første Sammenligningsgrad (Komparativ), f. Eks.: rigere, visere, stærkere o. s. v. samt efter Ordene anden og anderledes følger end, f. Eks.: at være rig som Krøsus og visere end Salomon; at løbe lige saa stærkt, som (stærkere, end) en Vogn kan køre; at være rigere, end (ikke: end som) Folk i Almindelighed ere (ualmindelig rig); — ingen anden end Karlen, intet andet (ingen andre), ikke anderledes, end jeg har ventet. Ved Brugen af end (og som) kan der undertiden opstaa Tvetydighed, som dog kan hæves ved Tegnsætning eller paa anden Maade, f. Eks.: (Joh. 21, 15): «Elsker du mig mere, end disse (elske mig)?» kunde, uden Komma, opfattes saaledes: Elsker du mig mere end (du elsker) disse? Sætningen «De begunstigede os mere end de andre» er ligeledes tvetydig, naar der i intet Tilfælde sættes Komma foran end. Ogsaa i følgende Sætninger kommer den forskellige Mening først frem ved Hjælp af Tegnsætningen: Han under hende ikke et saa godt Parti, som dig (ɔ: som han under dig); men: han under hende ikke et saa godt Parti som dig (ɔ: som du er; han under hende ikke dig).

Anm. 1. De sammenlignende Bindeord som og end staa paa Grænsen mellem de side- og underordnende. De sideordne enkelte Ord (man ansatte ham som Portner; vi have flere end dem),[1] men underordne Sætninger, f. Eks.: Pigen er tro som Guld (som Guld er); hun er mere elsket, end hendes Søster (er).

Anm. 2. Naar mange i daglig Tale altid sige «end mig (dig, ham, os o. s. v.)» i Stedet for «end jeg (du, han, vi o. s. v.), kan

---

[1] Denne og lignende Ordforbindelser kunne dog ogsaa, om end paa en noget tvungen Maade, opfattes som Sætninger (vi have flere end [at vi have] dem). Se nedenfor.

man ikke vide, hvad der er ment, naar de f. Eks. sige: Han har flere Venner end mig, kender ham bedre end dig, elsker ham mere end os o. s. v.

γ) Graden udtrykkes ogsaa ved efter-som og saa-som, f. Eks.: efter som (i samme Grad som) man stiger højere, tiltager Kulden; Karlen udrettede saa meget, som han formaaede. Og Hans forstod saa stærkt at lyve, som Hest kan rende, Fugl kan flyve. Med Hensyn hertil er dog at bemærke, at Bindeordet som tit udelades, naar Biordet saa med et Tillægs- eller Biord gaar i Forvejen, f. Eks.: Jeg gør det saa godt, som jeg kan (jeg gør det, saa godt jeg kan). Jeg vil virke, saa meget (virke saa meget, som) jeg formaar (efter Evne).

Anm. Følgesætninger med saa-at kunne ogsaa angive Maaden; se S. 101!

III. Aarsag, Grund, Følge, Hensigt udtrykkes:

a) ved Aarsagsbindeordsbisætninger, der knyttes til Hovedsætningen ved Bindeordene da, fordi, efterdi, eftersom, saasom, siden o. s. v., f. Eks.: Fjenderne sejrede, fordi de brugte List (ved List); da det regnede, blev Besøget opsat; siden du ikke har arbejdet, faar du heller ingen Løn; han er meget forstandig, fordi han har erfaret meget.

Anm. 1. Tidsbindeordet idet (han sang, idet han gik forbi os) kan ogsaa være Aarsagsbindeord (han er bleven syg, idet han har været uforsigtig). Undertiden udtrykker det baade Tid og Aarsag, f. Eks.: Judas forraadte Jesus, idet han kyssede ham. I Stedet for «da» bruges undertiden som, f. Eks.: Dette er saa meget mere nødvendigt, som (da) Sagen skal afgøres meget snart [som hun staar ene]. Da og siden kunne ogsaa være Tidsbindeord o. s. v.

Anm. 2. Aarsagsbindeordene maa ikke sammenblandes med de tilsvarende Biord: derfor, følgelig, altsaa o. s. v.

Anm. 3. Ogsaa ved en ubestemt tilbagevisende Bisætning kan man antyde Grunden, f. Eks.: Hvad mig angaar, (for min Skyld) skal du ikke være bekymret.

Anm. 4. Grunden kan endvidere angives ved en Sam-

stilling, f. Eks.: Saa syg, som jeg er (saa syg jeg er), kan jeg ikke rejse (ɔ: jeg kan, saa syg, som jeg er, ikke rejse).

b) ved **Følgesætninger**, der betegne noget som en Følge af det i Hovedsætningen udsagte og begynde med **at**, som oftest efter et forudgaaende saa, hvortil At-Sætningen saa slutter sig, f. Eks.: Det sneede saa stærkt, at alle Veje bleve ufremkommelige. Jeg har hørt det saa ofte, at jeg kan det udenad. Han trængte uimodstaaelig frem, saa at Fjenderne maatte vige. Biordet «saa» staar enten umiddelbart foran Bindeordet at eller inde i den overordnede Sætning, i hvilken der i Stedet for saa ogsaa kan staa: saaledes, saadan, saa meget, i den Grad eller et lignende biordsagtigt Udtryk, f. Eks.: Han talte saa (saaledes, saa længe, saa meget, saa højt o. s. v.), at han blev aldeles hæs. Han fremstillede alt saa anskueligt, at man ligesom saa det for sine Øjne. Hun har skæmmet sig saaledes, at man næppe kan genkende hende. «Jeg skal ringe for hans Øren, saa (at) han skal høre det.» (Heiberg.) Kirken var i den Grad overfyldt, at man næsten blev kvalt (eller: Kirken var overfyldt, saa at man næsten blev kvalt). Han skriver meget daarligt, saa at man næsten ikke kan læse det.

Anm. 1. Ogsaa paa anden Maade kan den forangaaende Sætning omskrives, f. Eks.: Han er i den Alder (saa gammel), at han bør kunne sørge for sig selv. Den efterfølgende Sætning, der indledes med at, er i saa Fald alligevel en Følgebindeordsbisætning.

Anm. 2. Efter en nægtende Sætning kan der indskydes jo i Følgesætningen, f. Eks.: Ingen er saa stor en Synder, at han jo (ɔ: ikke) kan Redning se. Der er intet saa vanskeligt, som jo Mennesket har forsøgt. Følgesætningen kan da ogsaa — med udeladt at — udsiges i Hovedsætningens Form, f. Eks.: Blodet er aldrig saa tyndt, det er jo tykkere end Vand (ɔ: at det jo (ikke) er tykkere end Vand). Ingen er saa gammel, han venter jo (at han ikke venter) at leve endnu et Aar.

Anm. 3. Naar «saaledes» i Hovedsætningen betyder «i den Grad», er den efterfølgende Sætning med at en Følgesætning, f. Eks.: Han saaredes saaledes, at han døde (dødeligt); det regnede saaledes, at jeg i kort Tid blev fuldstændig gennemblødt. Betyder

det derimod «paa den Maade», er det en Maadessætning, f. Eks.: Drengen hjalp sig saaledes, at han drak af den hule Haand; tal saaledes, at man kan forstaa dig (forstaaeligt)!

Anm. 4. «Saa» kan baade være Biord og Bindeord, f. Eks.: Vejret er saa (Biord) daarligt, at vi maa blive hjemme. Da (Bindeord) han vil have sin Vilje, saa (Biord) lad ham faa den! Naar Juleferien begynder, saa (Biord) kommer han nok, saa (Biord) længselsfuld han er efter sit Hjem. Derimod: Han kommer ikke, saa (Bindeord) vi maa hjælpe os uden ham (eller: saa at vi maa hjælpe os uden ham).

c) Den mulige Grund udtrykkes ved **Betingelsesbindeordsbisætninger**, der knyttes til Hovedsætningen ved Bindeordene (eller Bindeordsbegreberne) hvis, om, dersom, naar, saafremt, ifald, for saa vidt, medmindre eller uden (ɔ: hvis ikke, dersom ikke), undtagen o. s. v., f. Eks.: Han skal faa en ny Bog, hvis (dersom, naar, saafremt, ifald, for saa vidt) han er flittig; jeg slipper dig ikke, uden (medmindre) du velsigner mig. Jeg skal, om muligt (ɔ: om eller naar det er muligt), komme.

Anm. 1. De betingende Bindeord kunne udelades, naar Udsagnsordet i Forsætningen sættes foran Grundordet: Hvis (dersom ifald, naar) ingen anden vil, vil jeg. (Vil ingen anden, saa vil jeg.) Smlgn.: «Er han der? Saa gaar jeg» og «er han der, saa gaar jeg.» Det ses, at Ordstillingen i den spørgende Hovedsætning og i den betingende Bisætning uden Bindeord er den samme.

Anm. 2. Naar det tillige skal udtrykkes, at Betingelsen ikke finder Sted, rykkes Tiden tilbage, f. Eks.: «jeg gør det, hvis jeg kan», forandres til: «jeg gjorde det, hvis jeg kunde». I Stedet for Nutid bruges altsaa Datid. Paa lignende Maade bruges Før-Datid i Stedet for Før-Nutid o. s. v., f. Eks.: Jeg havde hjulpet dig, hvis jeg havde kunnet; jeg var gaaet ud i Aften, hvis jeg havde været rask o. s. v.

Anm. 3. Udelades Betingelsesbindeordet i Bisætninger, i hvilke et af de ønskende Biord blot og bare findes, kan dette komme i Spidsen af Sætningen, medens Grundord og Udsagnsord beholde deres Plads, f. Eks.: Havde han bare været her (bare han havde været her), saa var det ikke sket. Han lader fem være lige, bare han kan faa Lov til at passe sine Blomster (naar han bare kan o. s. v.).

Anm. 4. Hvis kan ogsaa være spørgende eller tilbagevisende

Stedord i Ejefald; naar kan ogsaa være Tidsbindeord og Tidsbiord; for saa vidt kan ogsaa være Biord (for saa vidt har jeg intet at bemærke).

Anm. 5. En Betingelse kan ogsaa udtrykkes ved en bydende Sætning, f. Eks.: Send Barn i By, og gaa selv bag efter (naar du sender Barn i By, maa du selv gaa bagefter). Bring Pengene (ɔ: naar du bringer Pengene), saa er jeg fornøjet. Prøv det, og du vil erfare, at jeg har Ret. «Skaffer mig min Viol igen, ellers brister mit fulde Hjerte.» (Øhl.). Undertiden udtrykkes Betingelsen ved en ønskende Sætning, f. Eks.: Gud give, jeg var hos ham, saa skulde jeg nok trøste ham.

Anm. 6. Uden kan bruges i forskellig Betydning, f. Eks.: Uden at han sagde et Ord, eller uden at sige et Ord (tavs) gik han sin Vej. Du kan ikke lukke Skuffen op uden at ødelægge Laasen. Han har regnet Opgaven, uden at nogen har hjulpet ham. I disse Tilfælde staar det som Forholdsord. Det samme er Tilfældet i følgende Sætning, hvor det tilsyneladende styrer en Tidsbindeordsbisætning: Han smager aldrig Brændevin, uden (at han smager det,) naar han har en daarlig Mave. Derimod staar det som Bindeord, naar der siges: Der gaar ikke Røg af en Brand, uden (at) der er Ild i den, eller: medmindre (at) der er Ild i den (hvis ikke der er Ild i den). Ligeledes staar det som Bindeord i følgende Tilfælde: Der var ingen uden jeg, der var ingen, uden [at] jeg var der; ingen kan gøre det uden [at] han [kan gøre det]; han kender ingen uden ([at] han kender) mig. Der er derfor Forskel paa de to Udtryk: der kommer ingen til ham (,) uden [at] jeg [kommer til ham], og: der kommer ingen til ham uden (Forholdsord) mig (ɔ: uden at være ledsaget af mig). Det hedder derfor: Uden mig (uden min Bistand) kunne I intet gøre; men: Der raader en ond Magt i Menneskets Hu; mig frelser ingen mod den uden du. (Hertz.) Ordforbindelserne «ingen uden (Bindeord) jeg (du han, hun o. s. v.)» kunne omskrives ved «ingen anden end jeg (du, han o. s. v.)» I Stedet for: «Der var ingen uden (at) han (var der)» kan man saaledes sige: Der var ingen anden end han.

d) En utilstrækkelig Modgrund angives ved **Indrømmelsesbisætninger**, der knyttes til Hovedsætningen ved Bindeordene **skønt**, **endskønt** (gl. enddog, fsk. fra Biordet endog), **omendskønt**, **om**, **om end**, **om-endog**, **om-ogsaa**, **selv om**, **uagtet**, **hvorvel** eller **ihvorvel**, **lad være (at)** o. s. v., f. Eks.: Endskønt han var syg, (trods sin Sygdom) besøgte han mig.

Anm. 1. Uagtet kan ogsaa være et Forholdsord (uagtet alle Forhindringer naaede han sit Maal); derimod: Han gik paa Isen, uagtet (Bindeord) hans Fader havde forbudt det (opr.: uagtet at hans o. s. v.).

Anm. 2. Udelades Bindeordet i de indrømmende Bisætninger, kommer Udsagnsordet i Spidsen af Sætningen (jvnfr., hvad der er Tilfældet ved Betingelsesbisætninger!), og i Bisætningen indskydes i dette Tilfælde gerne et end, f. Eks.: Om du end byder mig nok saa meget (byder du mig end nok saa meget), gør jeg det ikke. Om den gerrige end fik (fik den gerrige end) al Verdens Guld, var han dog ikke fornøjet. Skønt han er rig (er han end rig), er han ikke lykkelig. Er han end fattig, saa er han dog agtet.

Dog kan «end» ogsaa udelades, f. Eks.: Og kan ikke Dyret græde og le, det kan dog kærligt til Mennesket se. (Kaalund.)

Anm. 3. Staar den indrømmende Bisætning foran Hovedsætningen, indskydes ofte et Biord i denne for stærkere at fremhæve Modsætningen, f. Eks.: Om han end har mistet alt, er han dog (desuagtet, ikke desto mindre, alligevel) rolig og tilfreds. Skal jeg end dø, vil jeg dog ikke fornægte dig.

Anm. 4. En Indrømmelse kan ogsaa udtrykkes ved ubestemt tilbagevisende Sætninger, der indledes ved Ordene hvo, hvem, hvad, hvilken eller hvor, hvorledes, hvordan o. s. v. som oftest i Forbindelse med end eller saa o. s. v. eller ved flere af de nævnte Ord i Forbindelse med Forstavelsen i (ɔ: e, altid): ihvo, ihvad, ihvordan, f. Eks.: Han vilde sejre, hvad det end (eller saa) skulde koste; hvor du end er, hvor tit det end er blevet gentaget, hvorledes han end bærer sig ad; hvem (ihvem) det end (saa, saa end) er, er han (saa er han) mig velkommen (han er mig velkommen). Hvad jeg end (saa) gjorde, var han ikke fornøjet. Hvad (ihvad) du gør, saa tænk paa Følgerne! «Der man til alle Kanter, ihvor man end mon gaa, de mægtige Kvadranter og store Sfærer saa.» (Heiberg.) Hvad (alt hvad, alt det) hun græd og bad, saa var det forgæves. «Men ihvor inderlig han bad, kom dog den samme Lyd igen fra Fandens nylig hængte Ven.» Hvor i Verden jeg færdes, tænker jeg dog altid paa mit Hjem. Hvor du end er, saa glem det ikke! Om du end (saa eller endog) eller selv om du kryber til Jerusalem paa dine Knæ, kan du ikke udslette din Synd derved. Hvorledes det end (saa, saa end) er gaaet til, saa har jeg mistet mine Penge. Hvorledes han bar sig ad, saa var hun altid fornøjet. «Skam skal du faa med Hr. Bugge paa Halden, hvor mange Heste I saa har paa Stalden.» (Kæmpevise.) I daglig Tale siges: Hvorom alting er (ɔ: hvorledes det end forholder sig, i et-

hvert Tilfælde), f. Eks.: Hvorom alting er, i Dag er jeg sikker paa at træffe hende. (Heiberg.) I Stedet for «hvor-end» bruges ogsaa «saa-som» eller blot «saa», i Forbindelse med et Tillægs- eller Biord, f. Eks.: Saa nødig som (eller: saa nødig) han vilde det, maatte han gøre det; saa gerne jeg vilde hjælpe dig, saa kan jeg ikke.

Ogsaa ved Samstilling kan en Indrømmelse udtrykkes, f. Eks.: «Saa ulærd (, som) jeg er, ved jeg dog, at Amsterdam ligger i Holland.» (Holberg.)

En Indrømmelse kan endvidere betegnes ved en ønskende Sætning, f. Eks.: Det være nu, som det vil, saa er det vist, at han ikke har faaet sine Penge.

Anm. 5. Vil man antyde, at Indrømmelsen ikke finder Sted, rykkes Tiderne tilbage, f. Eks.: Om du end havde bedt derom havde du end bedt derom), havde du ikke faaet det.

Anm. 6. Til de indrømmende Bindeord svare de indrømmende Biord: vel, rigtignok o. s. v.

e) Den moralske Grund (Bevæggrunden) udtrykkes ved Hensigtssætninger, der betegne en Hensigt og begynde med for at, paa det at (paa det), at, f. Eks.: Jeg gentager det, for at du ikke skal glemme det; han vovede sit Liv, for at han kunde vinde Berømmelse (for at vinde Berømmelse, for Berømmelsens Skyld, af Ærgerrighed).

Anm. 1. I Stedet for «for at» bruges i ældre Stil paa det (at), hvor «paa det» er et Forholdsled, hvortil den ved «at» indledede Sætning staar i Samstilling, f. Eks.: . . . paa det at jeg i hans Rige maa leve under ham (Luthers Forkl. til 2. Art.); undertiden bruges blot at, f. Eks.: Dømmer ikke, at I ikke skulle dømmes! Ær din Fader og din Moder, at det kan gaa dig vel! Hun gik ud at spadsere.

Anm. 2. Hvilke Sætningsdele de tre nævnte Arter af Bisætninger kunne udgøre, ses bedst af følgende Oversigt:

Grundord: Hvo der (den, som) lyver, (Løgneren) bliver ikke troet. (Ubest. tilbagev. S.) Hvor han bor, (hans Bopæl) er ubekendt. (Sp. Bis.) At han kommer, (hans Komme) ventes. (Bindeordsbisætn.)

Genstand: Jeg tror ikke, hvad (ikke det, som) han fortæller (hans Fortælling). (Ubest. tilbagev. S.). Kan du gætte, hvad han vil (hans Ærinde)? (Sp. Bis.) Jeg saa, at han rejste (hans Afrejse). (Bindeordsbis.)

Hensyn: Hvem der (den, som) smigrede ham, (Smigreren) skænkede han sin Gunst. (Ubest. tilbagev. S.) Hvorledes det skal ende, (Udfaldet) skænker han ikke en eneste Tanke. (Sp. Bis.) At han hjalp mig, (hans Hjælp) skylder jeg min Frelse. (Bindeordsbis.)

Støtteord: Det er, hvad (det er det, som) han tilsigter (hans Hensigt). (Ubest. tilbagev. S.) Spørgsmaalet er, hvorledes man skal bære sig ad (Fremgangsmaaden). (Sp. Bis.) Enden bliver, at han taber sin Formue (Tabet af hans Formue). (Bindeordsbis.)

Samstilling: Hele Verden, hvad (det, som) Gud har skabt, vidner til hans Ære. (Ubest. tilbagev. S.) Det Spørgsmaal, (nemlig) hvad (det var) der var før Verden, er vanskeligt at besvare. (Sp. Bis.) Det, (nemlig) at han er upaalidelig (hans Upaalidelighed), er hans værste Fejl. (Bindeordsbis.)

Medgenstand: Du kan kalde det, hvad (det, som) du vil (hvad som helst). (Ubest. tilbagev. S.) At man gaar ørkesløs omkring, kalder man, at man driver (Driveri). (Bindeordsbis.)

Vedføjning: En Mand, som er meget lærd (en meget lærd Mand). Den Sag, hvorom han talte (den af ham omtalte Sag). Det Arbejde, hvorpaa han har begyndt (det af ham paabegyndte Arbejde). (Bestemt tilbagev. Sætninger.)

Sidste Del af et Forholdsled: Giv det til, hvem (den, som) du vil (give det til). (Ubest. tilbagev. S.) Jeg tænker tit paa, hvorledes det vil gaa ham (paa hans Skæbne). (Sp. Bis.) Meget minder os om, at vi engang skulle dø (om Døden). (Bindeordsbis.)

Biled (Sted, Tid, Maade, Aarsag o. s. v.), der ellers udtrykkes ved Biord og Forholdsled: Jeg gaar i Fare (der), hvor jeg gaar (overalt, paa ethvert Sted). Han kan, hvad Øjeblik det skal være, (øjeblikkelig, i et hvilket som helst Øjeblik) faa et Tilbagefald. Hvad min Stilling angaar [i Henseende til min Stilling], da er jeg Klokker. [Heiberg.] (Ubestemt tilbagev. S.) Man skal lære, saa længe man lever (altid, i sin hele Levetid). Han handler, som en Daare handler (daarligt, paa daarlig Vis). Han gjorde det, skønt han nødig vilde (nødig, med Ulyst). Han gør det, fordi han ikke kan gøre andet (nødtvungent, af Nødvendighed). (Bindeordsbis.)

Anm. 3. De Bisætninger, som træde i Stedet for Grundord, Genstand, Hensyn og sidste Del af et Forholdsled, ere substantiviske; de som træde i Stedet for Støtteord, Samstilling eller Medgenstand, ere enten substantiviske eller adjektiviske; de, som træde i Stedet for et Biled (et Biord eller Forholdsled), ere adverbialske.

Substantiviske ere herefter i Regelen:

a) de ubestemt tilbagevisende Bisætninger;

b) de spørgende Bisætninger;

c) At-Sætningerne (undtagen de med saa at, for at, efter at, uden at) og de med Bindeordet om indledede spørgende Bisætninger. Adjektiviske ere de bestemt tilbagevisende Sætninger, undtagen de, der ere indledede med hvor og Sammensætningerne med hvor og slutte sig til et Biord. Adverbialske ere Konjunktionssætninger (de med at — undt. saa at o. s. v. — og de med det spørgende Bindeord om indledede undtagne) samt de med hvor og Sammensætningerne med hvor indledede tilbagevisende Bisætninger, der enten slutte sig til et Biord eller til et underforstaaet Biord i Hovedsætningen.

Bisætningerne kunne altsaa efter deres Indhold inddeles i substantiviske, adjektiviske og adverbialske.

Anm. 4. Bisætningerne ere saaledes følgende Slags:

a) Efter Maaden, hvorpaa de forbindes med Hovedsætningen: Tilbagevisende Bisætninger, spørgende Bisætninger, Bindeordsbisætninger.

b) Efter de Sætningsled, de træde i Stedet for: Grundordssætninger, Genstandssætninger, Hensynssætninger, Støtteords- eller Prædikatsordssætninger, Samstillingssætninger, Vedføjningssætninger, Biledssætninger o. s. v.

c) Efter den Ordklasse, hvormed de kunne ombyttes: Navneordssætninger, Tillægsordssætninger, Biordssætninger.

Anm. 5. De Ord, som danne Sætningsledene og Udvidelserne, kunne efter deres Begreb eller Betydning deles i lignende store Grupper:

I. Navneord:

a) egentlige Navneord;

b) uegentlige Navneord: substantivisk brugte (egentlige og uegentlige) Tillægsord, substantiviske Stedord samt Ordforbindelser, der udtrykke et substantivisk Begreb (Navnemaader og substantiviske Sætninger).

II. Tillægsord (alle de Ord, der kunne lægges til Navneord):

a) egentlige;

b) uegentlige (Kendeord, Talord, adjektiviske Stedord, Tillægsmaader, adjektiviske Sætninger).

Tillæg 1. Et adjektivisk Begreb kan ogsaa udtrykkes:

aa) ved Forholdsled: en Mand med Lærdom (en lærd Mand), en Sygdom til Døden (en dødelig Sygdom), et Insekt med Vinger (et vinget Insekt), en Vogn med to Hjul (en tohjulet Vogn) o. s. v.

bb) ved Ejefaldsudvidelser: Kongens Slot (det kongelige Slot), et ti Aars Ophold (et tiaarigt Ophold), en syv Aars Dreng (en syvaarig Dreng), Himmelens Engle (de himmelske Engle), Københavns Universitet (det københavnske Universitet), Gyldendals Boghandel (den gyldendalske Boghandel) o. s. v.

cc) ved Hosstillinger: Frederiksberg Slot (det frederiksbergske Slot), Præstø Bugt (den præstøiske Bugt) o. s. v.

dd) ved Samstillinger: Titus, Triumfatoren (den triumferende Titus), Ynglingen Sadi (den unge Sadi) o. s. v.

ee) ved Partføjninger: en Mængde Mennesker (mange Mennesker), en Snes Æbler (tyve Æbler) o. s. v.

Tillæg 2. Udsagnsordene (undt. være) ere, logisk sete, dels substantiviske (Navnemaader), f. Eks.: han fordriver Tiden ved at læse (ved Læsning), dels adjektiviske (Tillægsmaader), f. Eks.: læsende, læst. De andre Maader kunne omskrives ved Hjælp af Adjektiver, f. Eks.: Han læser (er læsende), læs! (vær læsende!) han læse! (være læsende!) o. s. v. Kun Udsagnsordet være kan ikke omskrives.

III. Biord (Ord, der fortrinsvis lægges til Ord, som ikke ere Navneord). Biordsbegrebet kan udtrykkes:

a) ved Biord: meget god, knap fem, ikke mange, dybt sørgende o. s. v.

b) ved Forholdsled: han kom i Tide (tids nok), gik i dette Øjeblik (nu), stod paa dette Sted (her), opholdt sig i sit Hjem (hjemme), gjorde det med Fornøjelse (gerne), kom af den Grund (derfor).

c) ved Afgrænsningsled: at møde hver Dag (daglig), at komme alle Steder (overalt), at strække sig flere Mile (milevidt), at koste mange Penge (meget) o. s. v.

d) ved adverbialske Sætninger, f. Eks.: at behandle en, som om han var en Hund (hundsk).

Tillæg 1. Ogsaa Genstand, Medgenstand og Hensyn ere af adverbialsk Natur. (Knudsen.) At f. Eks. Hensynet er en adverbialsk Bestemmelse, ses deraf, at det kan ombyttes med et Forholdsled (til eller for nogen eller noget). Noget lignende er undertiden Tilfældet med Genstanden, f. Eks.: at begynde (forsøge) noget (eller: paa noget), at søge noget (eller: efter noget) o. s. v. Grænsen mellem Genstand og Afgrænsningsled er desuden tit ubestemmelig. Se S. 59! Hvad Medgenstanden angaar, saa sammenligne man f. Eks.: at gøre en ulykkelig og at ulykkeliggøre en, at kalde en Tyv og at tyvte en o. s. v.

Tillæg 2. Som oftest viser allerede Bindeordenes Begreb, at den adverbialske Sætning er en At-Sætning, der staar i Samstilling med et af et Forholdsord styret Stedord og saaledes kan ombyttes med et Forholdsled, f. Eks.: fordi (for det, at) han er flittig (for sin Flid) bliver han rost. Jvnf.: saa at (med den Følge, at), hvis (i det Tilfælde, at), skønt (trods det, at), for at (i den Hensigt, at) o. s. v. (Efter E. Jessen.)

IV. Udsagnsord. (Ole er en Nar.)

Hoved- og Bisætninger kunne forbindes paa mangfoldige Maader, f. Eks.: Solen skinner rigtignok (Hoveds.); men Luften er alligevel temmelig kold (Hoveds.), fordi der blæser en skarp Østenvind (Bis.) Intet paa Jorden er evigt! Mens Tiderne sagtelig svinde, slides paa Fingeren selv din Ring, skønt ikke den bruges. Tagdryp huler jo Sten; det krummede Plovjærn slides umærkeligt op, skønt hamret af Staal, udi Marken. «Og spør' saa St. Peter: Hvad har du gjort? svarer jeg Svejtseren: Ikke stort! (Øhlenschl.) Vi havde forladt Forposten, og Marchen gik i sydlig Retning, da Fjenden kom til Syne. Hvor Dannebrog vajed', der fandtes dog end af Kæmpeæt modige Drenge, og hurtig i Vaaren de vokste til Mænd, som Blomsterne vokse i Enge. (Grundtvig.) Undertiden har een og samme Hovedsætning flere Bisætninger, som enten staa i samme eller forskelligt Forhold til Hovedsætningen, f. Eks.: Den Omstændighed, at han solgte sin Gaard, og at han ikke kom ind i en anden Virksomhed (2 At-Sætninger i Samstilling til «den Omstændighed»), bevirkede, at han blev en Dagdriver (Genstand til «bevirkede»). Dersom du lyder mit Raad (Betingelsesbisætn. til den følgende Hovedsætn. med Bisætn.), gaar du hjem (Hovedsætn.), inden det bliver mørkt (Tidsbisætn. til Hovedsætn.)

Naar Hoved- og Bisætninger forbindes, kan Bisætningen

a) staa sidst, f. Eks.: Svalen drager bort, naar Sommeren er endt;

b) mellem Hovedsætningens Dele (som Mellemsætning), f. Eks.: Vi opholdt os, medens det regnede, under et stort Træ; overalt, hvor jeg færdes, er du i mine Tanker; Jakob gav Josef, hvem han særlig elskede, en broget Kjortel.

Anm. 1. En adverbialsk Bisætning, der indskydes mellem Hovedsætningens Dele, indtager i Regelen Biordets (eller Forholdsledets) Plads, f. Eks.: Jeg skal, inden jeg slutter (sluttelig, til Slutning) endnu tilføje, at Prisen paa Hvede er stegen. Det samme gælder med Hensyn til Navnemaader, der styres af et Forholdsord, f. Eks.: Jeg kunde, for at nævne et Eksempel, (eksempelvis, til Eksempel) sige, at Maadeholdenhed belønner sig selv. Ligesom Biordet kan ogsaa Bisætningen skifte Plads, f. Eks.: Da det endnu var meget tidligt, (aarle, i god Tid) afrejste de; de afrejste, da det endnu var meget tidligt, (aarle, i god Tid). Hvor Biordet eller Forholdsledet ikke kan finde Plads, kan den adverbialske Sætning heller ikke staa, f. Eks. ikke mellem Grundordet og Hjælpeudsagnsordet (ikke: jeg, inden jeg slutter [sluttelig, til Slutning] skal endnu tilføje o. s. v.). Egoismen kan ikke undvære det godes Magt, skønt den gerne vilde bortraisonnere denne (ikke: Egoismen, skønt den gerne vilde bortraisonnere det godes Magt, kan ikke undvære denne).

Anm. 2. Forskellig fra en Mellemsætning er:

aa) Indskudssætningen, der staar aldeles uafhængig af den Sætning, hvori den er indskudt, f. Eks.: Forfatteren (han er godt kendt i visse Kredse) er endnu meget ung; jeg kunde — Gud forlade mig min Synd! — have ønsket, at disse Mennesker ikke havde eksisteret.

bb) den anførende Sætning, der er et Slags Hovedsætning i Forhold til den anførte, f. Eks.: «Jeg er,» sagde Jesus (anførende Sætning), «Verdens Lys.» Den anførte Sætning, som egentlig er Genstand for den anførende, kan for Resten baade staa før og efter denne, f. Eks.: Soldaterne sang: «Dansken har Sejer vundet.» «Hvad vil du?» sagde han. «Hvem,» mener du, «jeg mest da tænker paa?» (Pal.-Müller.)

c) først; f. Eks.: Naar Kulden indfinder sig, drage Stærene mod Syd. Da Regnen hørte op, og Solen begyndte at skinne, fortsatte jeg min Vandring.

Anm. 1. Bisætningens Plads retter sig undertiden efter Meningen, idet det, som skal fremhæves (have Eftertrykket) sættes i

Spidsen, f. Eks.: Hvor skammeligt du har baaret dig ad, er mig ikke ubekendt. Hvis jeg kan, skal jeg hjælpe dig. Derimod: Jeg ved, at du har været der.

Anm. 2. Bisætningen alene kan ikke udtrykke en fuldstændig Mening; derimod kan Hovedsætningen, naar den begynder Sætningsforbindelsen, og Bisætningen saaledes staar midt i eller efter Hovedsætningen, udtrykke en fuldstændig Tanke uden Bisætningens Hjælp, og Bisætningen kan saaledes udelades, uden at Hovedsætningen bliver uforstaaelig, f. Eks.: Stærene drage mod Syd (, naar Kulden indfinder sig). Men staar Bisætningen foran Hovedsætningen, kan denne ikke forstaas uden hin, f. Eks.: (naar Kulden indfinder sig,) drage Stærene mod Syd, og begge maa nødvendigvis følges ad, naar Sætningens Form ikke skal forandres.

En Forbindelse af Hoved- og Bisætning (eller Bisætninger), eller en Sætning, hvori eet eller flere Led ere udtrykte ved Sætninger, kaldes en Sætningskæde eller en Periode, der, ligesom en enkelt Sætning, udtrykker en afsluttet Mening, ved hvilken Talen kan standse. Begynder Hovedsætningen Sætningsforbindelsen, saa at Bisætningen enten følger efter Hovedsætningen eller er indskudt mellem dens Dele, kan Perioden kaldes ligefrem[1]; staar Bisætningen foran Hovedsætningen, kan den derimod kaldes omvendt[2], fordi Bisætningen ikke indtager sin naturlige Plads (den Plads, som det Led, den staar i Stedet for, i Regelen plejer at indtage). Bisætningen kaldes i dette Tilfælde Forsætning (Antecedens eller Protăsis), og Hovedsætningen Eftersætning (Consequens eller Apodŏsis). Forsætningen kan være en Tids-, Aarsags-, Betingelses-, Indrømmelses- eller Sammenligningssætning o. s. v. (Følgesætningerne kunne derimod ikke sættes foran Hovedsætningen.) De forskellige Slags Bisætninger kunne indledes ved de tilsvarende Bindeord. (Saa-at og end kunne ikke indlede Forsætningen.)

---

[1] De fleste kalde den enkelt.

[2] Den kaldes (i Henhold til det i Anm. 2 berørte) undertiden en sammensat Periode, hvilket er en mindre heldig Benævnelse, da ogsaa en enkelt Periode er sammensat. Benævnelsen »omvendt Periode« bruger E. Jessen.

I Eftersætningen sættes Udsagnsordet foran Grundordet, f. Eks.: Da han havde talt, forlod han Forsamlingen. Har han tabt Bogen, saa maa han købe en ny. Dersom du gør det, da fortjener du Straf. En omvendt Periodes Hovedled kunne igen indeholde flere sideordnede Sætninger (være to-, tre- eller flerledede). En Forbindelse af flere For- og Eftersætninger kaldes en flerledet omvendt Periode. Følgende Sætningsforbindelser ere omvendte Perioder: Naar du tro opfylder din Pligt, behøver du ikke at frygte. Naar man med Opmærksomhed betragter Naturen, saa opdager man overalt ny Undere, og overalt ser man Beviser paa Guds Visdom. Naar Alderdommen indfinder sig, og Kræfterne forlade os, da blive vi trætte af Livet, og vi føle Længsel efter et bedre Hjem.

Anm. 1. Naar «da» og «saa» indlede en Hovedsætning, der staar som Eftersætning, kaldes de Følgebiord. Da og saa kunne dog altid udelades undtagen i bydende Hovedsætninger, f. Eks.: Er du syg (naar eller da du er syg), saa gaa! Er han her, da kald paa ham! Er du deroppe død, saa ti! Men est du levende, saa bi! «Niels Ebbesen!» sagde Grev Gert paa Jydsk, «din Frist er kort; vil ikke i Galgen du lære Tysk, saa pak dig bort!» Ogsaa i Hovedsætninger, der udtrykke en Uoverensstemmelse med Virkeligheden, (i forestillende Sætninger) udelades de sjældent, f. Eks.: Havde du sagt det til mig, saa havde jeg hjulpet dig (men du har ikke sagt det til mig).

Anm. 2. En Bisætning kan i Forhold til en anden Bisætning ikke alene være den overordnede, men endog staa som Eftersætning, f. Eks.: Han sagde, at hvis det regnede, kom han ikke. Det er de flestes Mening, at naar Foraaret kommer, vil Krigen udbryde.

III. Tillæg til de forangaaende Afsnit.

(Samlet Oversigt med Hensyn til Ordfølgen.)

a. De vigtigste Sætningsdeles Plads i Hovedsætningen.

Grundordet staar som oftest foran Omsagnsordet (den almindelige Ordfølge); dog staar det efter Omsagnsordet, eller Ordfølgen er omvendt, i følgende Tilfælde:

1) i spørgende Hovedsætninger, f. Eks.: Læste han Brevet? Har du set hende? Var Manden hjemme?

Undtagelser: Den almindelige Ordfølge bruges:

a) Naar et af de spørgende Stedord er Grundord i Sætningen, f. Eks.: Hvad faldt? Hvem tabte? Derimod: Hvad (Genst.) vil du? Hvem (Genst.) saa du? Hvem (Hens.) forærede du Æblet?

b) Naar Spørgebiordet mon (mon være at) staar i Spidsen af Sætningen (mon han kommer) eller

c) Naar Ordet vel, maaske eller et lignende Udtryk for Tvivl forekommer i Sætningen, f. Eks.: Du har vel (muligvis, allerede) været der? (En spørgende Sætning i fremsættende Form.)

2) Undertiden i ønskende Sætninger, f. Eks.: Leve (længe leve) Kongen! eller: Kongen leve!

Anm. 1. I ønskende Sætninger bruger man dog altid omvendt Ordfølge, naar Udsagnsordet staar i Fortid eller Førfortid. (Kom han bare! Havde du blot været her!), hvorved der tilkendegives, at Sætningens Indhold ikke stemmer med Virkeligheden. Se nedenfor!

Anm. 2. Staa de ønskende Biord gid, bare, blot i Spidsen af Sætningen, beholder denne, paa Grund af de nævnte Ords Betydning, den almindelige Ordfølge, f. Eks.: gid (give Gud, at) det var sandt! Bare (blot) Regnen vilde høre op! Se S. 94!

3) I saadanne bydende Sætninger, hvori den tiltalte nævnes, f. Eks.: Gaa (du)! Skriv, Dreng! Gør (du) din Pligt! Gaa du kun! Jeg skal nok passe Huset.

4) I Eftersætninger (Hovedsætninger, der følge efter deres Bisætninger), f. Eks.: Da Klokken slog 4, stod han paa Pletten. Var du min Ven, saa hjalp du mig i min Nød. Jo flere Penge han har, jo (des) flere Venner har han.

5) I anførende Sætninger, der staa inde i eller efter den anførte Sætning, f. Eks.: «Livet,» sagde han, «er en Skole.» «Livet er en Skole,» sagde han. Derimod: Han sagde: «Livet er en Skole.»

6) Naar Sætningen indledes med det ubestemte der, og

Grundordet følger bagefter, f. Eks.: Der var mange Mennesker.

7) Naar et andet Ord end Grundordet skal fremhæves og derfor for Eftertryks Skyld bliver sat i Spidsen, f. Eks.: Le kan enhver. Kort var Talen ikke. Set hende har jeg. Hende har jeg set. Besøge ham maa jeg. Ham har jeg talt med. Ham kender jeg ikke. Een Ting vil jeg bede dig om. Nyt høres sjældent her. Den Sag have vi talt om. Denne Gang bliver han narret. Saaledes endte den første puniske Krig. Aldrig vil jeg glemme dig. Nu kan du komme.

Anm. Staar et Biord i Spidsen af Sætningen, er Ordstillingen saaledes omvendt, f. Eks.: Naar (hvornaar; Biord) kommer du? Nu gaar jeg. Men staar Biordet «maaske» i Spidsen af Sætningen, kan Ordstillingen baade være almindelig og omvendt, f. Eks.: Maaske (kanske, ɔ: kan ske eller kan hænde, at) han kommer; maaske (muligvis) kommer han.

8) I Poesi, f. Eks.: Ganger han ud paa den brede Vej alt med sin Fattigmandspose; for da Tor til Havet o. s. v.

Anm. 1. Udraab og Tiltale (hvilke ikke ere Udvidelser og for saa vidt staa uden for Sætningen) have ingen Indflydelse paa Ordfølgen, f. Eks.: Fy, du maa skamme dig! Ja, jeg skal komme. Kære Venner! Jeg er meget bedrøvet. Jeg er meget bedrøvet, kære Venner! Udraabsord og Tiltale skilles fra Sætningen ved Komma eller Udraabstegn (men dog: o Menneske! o Gud o. s. v.).

Anm. 2. Tiltale og Udraab kunne anbringes paa forskellige Steder i Sætningen, f. Eks.: Barn, jeg tænker paa dig! Jeg tænker, Barn, paa dig! Jeg tænker paa dig, Barn! Han er desværre død; desværre er han død. Dog maa de nævnte Led ikke indskydes mellem nøje forbundne Ord; man maa f. Eks. ikke sige: Giv, Barn, dig tilfreds! Tag det med, Peter, Ro! o. s. v.

b. De vigtigste Sætningsdeles Plads i Bisætningen.

I Bisætninger bruges den almindelige Ordfølge, f. Eks.: Det Hus, som han har bygget, er smukt; han gør, hvad han kan; ved du, hvorfor (om, at) han kommer?

Undt.: a) At-Sætninger, der staa som et Slags Eftersætninger, have omvendt Ordstilling, f. Eks.: Han antager, at (,) hvis alt gaar vel, ville vi ses igen ad Aare. (Derimod: Han antager, at vi, hvis alt gaar vel [Mellemsætning], igen ville ses ad Aare.

b) Sammenlignende Bindeordsbisætninger kunne have omvendt Ordstilling, f. Eks.: Du saa ud, som om du var vred, eller (med udeladt om): som var du vred. Det var, som befandt vi os ganske ene i Verdensrummet.

c) Omvendt Ordfølge forekommer i betingende og indrømmende Bisætninger uden Bindeord, f. Eks.: Træffer du ham, kan du hilse ham fra mig; gør du det, vil du fortryde det (bet.); — kom han end sent, saa kom han dog (indr.)

Anm. Angaaende Udvidelsernes Plads i Hoved- og Bisætninger, henvises til første Afsnit.

2. Ombytning af Sætningsdele.

Undertiden foregaar der en formel Forandring med Sætningerne, idet f. Eks. visse Bisætninger forvandles til Navneord, Vedføjninger, Samstillinger, Medgenstand, Navnemaader, Forholdsled o. s. v., f. Eks.: Hvornaar han er født, (hans Fødselsdag) har jeg glemt. Den Bog, som var tabt, (den tabte Bog) er igen bleven funden. Drag to Linier, som skære hinanden lodret (to hinanden lodret skærende Linier)! Det, som er blevet læst (det læste), er meget smukt. Jeg henvendte mig til ham, som er alle nødlidendes Ven (til ham, alle nødlidendes Ven). Denne Mand, som var agtet af alle, (denne Mand, agtet af alle, eller: denne af alle agtede [almindelig agtede] Mand) ligger betænkelig syg. Vi fandt, at han var syg (fandt ham syg). Vi hørte, at han kom (hørte ham komme). At jeg har set ham, (at have set ham) glæder mig. Han haaber, at han vil blive rask (han haaber at blive rask). Det blev paalagt ham, at han skulde hente Brevet (det blev paalagt ham at hente Brevet).

Jeg er saa heldig, at jeg kender ham (saa heldig at kende ham). Pigen var saa uheldig, at hun spildte Mælken (saa uheldig at spilde Mælken). Han flygtede, for at han ikke skulde blive tagen til Fange (for ikke at blive tagen til Fange). Jeg gaar ind, for at jeg ikke skal blive vaad (for ikke at blive vaad). Fordi han var syg, (paa Grund af Sygdom) blev han hjemme. Han faldt, idet han løb over Gaden (faldt ved at løbe over Gaden). Idet han hørte opmærksomt efter, (ved at høre opmærksomt efter) lærte han noget. Medens Drengen græd, løb han sin Vej (grædende [under Graad] løb Drengen sin Vej). Manden gik bort, idet han var vred (Manden gik vred bort [gik bort i Vrede]). Hvis De tillader det, (med Deres Tilladelse) skal jeg besøge Dem. Dersom jeg var i dit Sted, (i dit Sted) gjorde jeg det o. s. v.

Anm. 1. En Bindeordsbisætning kan kun forvandles til en Navnemaade, naar den har samme Grundord som Hovedsætningen, f. Eks.: Hun havde lovet, at hun vilde blive oppe (hun havde lovet at blive oppe). Derimod kan Sætningen: «Hun havde lovet den syge, at han maatte blive oppe» ikke omskrives saaledes: «Hun havde lovet den syge at blive oppe.» Her maa det ny Grundord tages med, og Sætningen kan saaledes ikke forkortes. Efter at Hesten var styrtet, sprang Bonden af Vognen, kan ikke omskrives ved: Efter at være styrtet sprang Bonden af Vognen.

Anm. 2. Naar Støtteordet i Tids-, Aarsags- og Betingelsesbisætningen er et Navneord, faar det, naar det inddrages i Hovedsætningen, Bindeordet som foran sig, f. Eks.: Medens Egede var Præst i Grønland, virkede han utrættelig (som Præst i Grønland virkede Egede utrættelig); fordi Tolderen var en Synder, (som Synder) turde han ikke se op til Himmelen. Dersom han er en Dranker, (som Dranker) kan han ikke faa Pladsen.

3. Udeladelse af Ord i forbundne Sætninger og Sætningsdele. (Sammentrækninger.)

Siger man: Drengen læser og skriver, saa kan denne Sætning opløses i de to Sætninger: Drengen læser, Drengen skriver. Dog taler man i disse og lignende Tilfælde ikke

om flere Sætninger, men kun om een Sætning med flere Grundord eller Udsagnsord. Se Side 68!

Kun naar et Grundord staar fraskilt, betragtes det som Repræsentant for en selvstændig Sætning (Jens kom, Peter [kom] ikke; Jens købte Øl, Frederik [købte] Mælk. Magneten drager Jærn, Velvilje [drager] Hjerter. Drengen driller Pigen, og Pigen [driller] sin Søster. Derimod betragtes følgende Eksempler kun som enkelte Sætninger: Jeg læste først, skrev siden; jeg skrev først et Brev, (skrev) siden en Vise; jeg rejste først til Helsingør, (rejste) siden til Roskilde. Min Søn var tabt, men er igen funden. Naar jeg siger: Ole tegner Heste, Frederik Køer, er Udsagnsordet i den sidste Sætning udeladt, hvilket dog ikke kan finde Sted, naar Udsagnsordet i de forskellige Sætninger ikke staar i samme Forhold, f. Eks.: I Gaar solgte han en Hest, i Dag sælger han en Ko. Naar forskellige Udsagnsord staa i de samme Tider o. s. v. og bøjes med de samme Hjælpeudsagnsord, behøve disse kun at staa ved det første Udsagnsord, f. Eks.: Jeg har set og hørt meget, som jeg aldrig vil glemme. Bøjes derimod Udsagnsordene med forskellige Hjælpeudsagnsord, saa maa disse gentages, f. Eks.: Hvis du var kommen og havde hjulpet mig, var jeg bleven færdig til rette Tid. Gentagelse maa ligeledes finde Sted, naar det paagældende Ord skifter Betydning, f. Eks.: Han har (Hjælpeudsagnsord) tabt alle sine Penge i Kortspil og har (ɔ: ejer; selvstændigt Udsagnsord) nu slet ingen. (Meier.) Forekommer derimod samme Led paa samme Maade i to eller flere forbundne Sætninger, kan det udelades, f. Eks.: Den ene elsker Bøger, den anden (elsker) Malerier, og den tredje (elsker) Teatret. Peter er rejst til Norge, Frederik (er rejst) til Amerika. Han fik lige saa meget for sine daarlige Æbler, som du (fik) for dine gode. Landet var ødelagt, Skatkammeret (var) udtømt, Hæren (var) i Forfald, og Flaaden (var) ubrugelig. Hun blomstrer som en Rose (blomstrer). Hun kom, om (hun) end (kom) sent.

Hun var, skønt (hun var) tarveligt (klædt), dog altid smagfuldt klædt. «O Pige, jeg vil ikke se, hvordan din Hat kan klæde, men (jeg vil) vel (se), om du med Aand kan le (,) og (om du) kan med Hjerte græde.» (Kaalund.)

De underforstaaede Dele i alle de nævnte Sætninger kunne saaledes søges i de Sætninger, med hvilke de ere forbundne og have de manglende Dele til fælles. Det samme er Tilfældet med følgende Sætninger: Han vidste lige saa lidt, hvor han var født, som (han vidste) hvor gammel han var. Vi vide lige saa lidt, naar Livet er vakt, som (vi vide,) hvorledes det er vakt. Jeg saa ham før end (jeg saa) hende. Du er større end jeg (er). Marie er smuk, ligesom hendes Moder (er). Han skriver smukkere end du (skriver). Han er mere dum end (han er) ond. Han slog mig haardere end du (slog mig). Han slog mig haardere end (han slog) dig. Han elsker sit Fædreland højere end (han elsker) sit Liv. Han har flere Venner end du (har), fsk. fra: Han har flere Venner end (at han har) dig. Vi have flere Roser end de (have). Vi have flere Roser end (at vi have) dem. Det er ikke noget for en Mand som (for) dig, eller: Det er ikke noget for en Mand (,) som du (er). Jeg bad om Hjælp, men (jeg bad) forgæves. Man vil modtage dig bedre, naar du kommer alene, end (man vil modtage dig) naar du kommer i hans Selskab. Jeg morer mig aldrig bedre, end (jeg morer mig,) naar jeg er paa Landet.

Anm. Man plejer dog at sige, at Bindeordsbisætningen i de to sidste og lignende Tilfælde staar som Sammenligningsled.

Han gjorde (,) ligesom (han gjorde) sidst. Jeg har skrevet mere i denne Uge (,) end (jeg har skrevet) i forrige (Uge). Du kan ikke bringe ham saa vidt (,) som jeg (kan bringe ham). Du kan ikke bringe ham saa vidt som (du kan bringe) mig. Det er gaaet flere som (det er gaaet) Dem. Han kommer tidligere end (han) ellers (kommer). Vi mødes, om (vi) ikke (mødes) før, saa (mødes vi) til Egeskovs Marked. Han er større som Taler (,) end (han er)

som Menneske. Han er agtværdigere som Mand, end hun (er) som Kvinde. Han er mere bekendt som Forfatter (,) end (han er bekendt) som Skuespiller. Om Sommeren ere Dagene længere (,) end (Dagene ere) om Vinteren. Undertiden træder dog et Stedord i Stedet for det udeladte, f. Eks.: Han tager sig af hans Sag, og det (ɔ: han tager sig af hans Sag) med samme Iver, hvormed han tager sig af sine egne Anliggender. I Stedet for et udeladt og underforstaaet Udsagnsord træder ogsaa undertiden Ordet gøre, f. Eks.: Jeg bærer mig ikke ad (,) som du (eller: som du gør [ɔ: bærer dig ad]).

Anm. 1. Naar der efter end eller som blot følger et nyt Grundord, udelades i Regelen Kommaet, f. Eks.: Ole er større end du. Se dog S. 98!

Anm. 2. Undertiden sammentrækkes en At-Sætning og en tilbagevisende eller spørgende Bisætning til en Sætningsknude, der ved Hjælp af Stedordene som, hvad, hvem, hvilken o. s. v. knyttes til Hovedsætningen, hvorved man forhindrer Sammenstød af Stedordet som med Bindeordet som og gør Sætningsbygningen lettere, f. Eks.: Den Mand, som (, som) jeg troede (,) var rejst, besøgte os i Gaar. (Den indskudte Sætning hedder: jeg troede, [at] Manden [som] var rejst; men «at» udelades i Genstandssætningen, og «som» stilles i Spidsen af Sætningen for at knytte den til Grundordet i Hovedsætningen.) Paa lignende Maade ere følgende Sætninger dannede: Det Hus, som du ved, jeg byggede i Fjor, er solgt. Læs den Salme, som du ved, jeg ynder! Han saa forskrækket paa Faderen, som han troede vilde banke ham. Om din Eksamen, som jeg mener er det vigtigste, ville vi tale allerførst. Hun har købt et Tørklæde, som enhver kan se er ægte. Den Bog, som du saa jeg købte, har jeg læst. Der blev sendt en anselig Troppestyrke mod Fjenden, som man antog var gaaet over Grænsen. Den Bog, som du ved laa i Vinduet, har jeg taget. Den Kniv, som han paastaar tilhører ham, ligger paa Bordet. En Pakke, som man snart fik at vide tilhørte en ung Dame, blev funden. «Der lød en Stemme, som han med Forundring syntes var Fuldmægtigens.» Ræk mig den Pen, som du ved jeg helst skriver med! Jeg spurgte ham, hvad han mente det vilde koste. Der optræder en Kunstner, som jeg ikke husker hvad hedder. Jeg spurgte ham, hvem han mente der vilde tage sig af ham. Den fremmede spurgte,

hvem jeg troede han var. Hvem, tror du, har gjort det? (Du tror, [at] hvem har gjort det.) Audun havde en tam Isbjørn, som det var hans Agt at forære den danske Konge. Den Sang, som jeg ved blev sungen, var smuk. Det Billede, som jeg saa blive malet (jeg saa som [Billedet] blive malet), er solgt. Den Bro, som Ismasserne siges at have ødelagt, var meget pragtfuld. Det kan man se, hvad er (man kan se, hvad det er); denne vide vi jo, hvorfra er (vi vide jo, hvorfra denne er) o. s. v. Skulle de ovenstaaende Sætninger omskrives, kan dette ske paa flere Maader. Sætningen «den Mand, som jeg troede var rejst» kan f. Eks. omomskrives ved: «den Mand, om hvem jeg troede, at han var rejst.»

Anm. 3. Man bør dog vogte sig for alt for tunge Sammentrækninger, f. Eks.: «Han var bleven fyldt af en inderlig Misfornøjelse og Utilfredshed, som han kun ikke ret vidste, hvorhen han skulde vende.» «Det var en rig Borger, af hvem han havde nedladt sig til at laane ikke ubetydelige Summer.» «Salmen var paa tretten Vers, hvoraf det vilde have været til Vanhæder for den døde, om man havde oversprunget et eneste.»

Ogsaa andre Sætningsled end Grundord og Omsagn kunne underforstaas, f. Eks.: Han synes (dum) og er dum; vi plukke (Stikkelsbær) og spise Stikkelsbær. Fader forærede Karl (en Hat), Peter (en Hat) og Lars en Hat. Han synger (godt) og spiller godt. Den ene hoppede (over Grøften), den anden sprang over Grøften. Man kaldte ham (tosset), men fandt ham ikke tosset. Ogsaa naar to eller flere sideordnede, forbundne Ord have samme Tillægsord o. s. v. til fælles, behøver dette ikke at gentages, f. Eks.: de gamle Huse og (de gamle) Lader; men: det gamle Hus og den gamle Lade; over Hav og (over) Land o. s. v.

Anm. 1. Naar flere sideordnede Navneord af forskelligt Køn følge efter hverandre, og det første har Kendeordet, skulle de følgende, saa vidt muligt, ogsaa have det, f. Eks.: Jeg har købt en Ko, en Hest, et Faar og et Svin. Men: Han købte en Kniv, en Pibe, Blæk og Penne.

Anm. 2. Et Tillægsord, der hører til flere sideordnede Ord, behøver kun at nævnes een Gang, nemlig foran det første, dersom det i samme Form passer til dem alle: En ny Hat og Trøje. Derimod: En gammel Hat og et nyt Tørklæde. De fattige Kvinder og Børn. Derimod: Den fattige Kone og de fattige Børn. Min Bog

og Pen; mine Køer og Heste; men: Min Stok og mit Tørklæde. Min bedste Hest og mine bedste Sporer. Min bedste Hest og mit bedste Dækken. Et smukt Hus og en smuk Lade. Smukke Huse og Lader.

Skal et Tillægsord foran det første af to sammenhørende Navneord kun bestemme det ene af dem, maa dette antydes paa en eller anden Maade, f. Eks.: Din sorte Kjole og Hat (ɔ: din sorte Kjole og din sorte Hat). Derimod: Din sorte Kjole og din Hat (som i dette Tilfælde ikke behøver at være sort). Jeg laante ham min bedste Hest og Sadel (ɔ: min bedste Hest og min bedste Sadel) er forskelligt fra: Jeg laante ham min bedste Hest og Sadelen (eller min Sadel). En forstandig og god Mand (een Mand, der har begge Egenskaber); derimod: en forstandig og en letsindig Mand (to Personer). Et rødt og hvidt Baand (eet Baand, der er rødt og hvidt). Et rødt og et hvidt Baand (to Baand, af hvilke det ene er rødt, det andet hvidt); jvnf.: den røde og den hvide Rose (i England), ikke: den røde og hvide Rose. Den gamle og den ny Verden (to Verdener). (Den gamle og ny Verden vilde være modsigende.) Store og gode Handlinger. Onde og gode (ɔ: onde Mennesker og gode Mennesker; et ondt og et godt Menneske, ikke: et ondt og godt Menneske); en stor og en lille Sæk (to Sække; en stor og lille Sæk vilde være modsigende). Paa lignende Maade maa det hedde: en lykkelig og en ulykkelig Mand (to Mænd), den længste og den korteste Dag (men nok: den lange, behagelige Dag), en god og en daarlig Bog (ikke: en god og daarlig Bog eller: en god, daarlig Bog, men nok: en god, billig Bog), min ældste og bedste Ven (een Person), min ældste og min bedste Ven (to Personer), en Konge og Vismand (een Person), en Konge og en Vismand (to Personer).

Paa lignende Maade forholder det sig med andre Udvidelser og Led, f. Eks.: at skrive (smukt) og tegne smukt; meget gammel og (meget) svag; stor i Raad og (i) Daad, men: stor i Raadet og paa Valpladsen o. s. v. Ogsaa Navnemaadens at kan paa lignende Maade udelades, f. Eks.: Jeg har lært at agte, elske og savne ham. Kristian VI. gav Egede Valget imellem at opgive Herrens eget Værk og vende hjem eller udsætte sig selv og sine for Hungersdøden.

Anm. 3. I visse Talemaader lader man et bestemmende Ord, som hører til flere, kun rette sig efter det nærmeste af dem, f. Eks.: Under min Haand og (mit) Segl; med mit Vidende og (min) Vilje o. s. v.

Anm. 4. Naar forbundne Sætninger, hvis Grundord ikke er af samme Køn og Tal, have Støtteord eller Udsagnsord til fælles,

rette disse sig efter det nærmeste Grundord, f. Eks.: Brødet er dyrt, saa og Mælken (Kartoflerne). Havren er moden, Bygget (Ærterne) ligeledes. Enten er Hesten brun, eller Føllet. Han eller vi (Broderen eller Søstrene) rejse i Morgen. Hverken Barnet eller Moderen er syg. Hverken Moderen eller Barnet er sygt. Det er ikke mig, men de andre, der have væltet Vandfadet. Det er ikke dem, men mig, der har gjort det. Ikke de, men Ole har gjort det. Ikke Ole, men de andre have gjort det. Hverken Maanen eller Stjernerne skinne. Hverken Stjernerne eller Maanen skinner. Disse og lignende Forbindelser bør dog, saa vidt muligt, undgaas.

4. Elliptiske (ufuldstændige) Sætninger.

Er det manglende i en Sætning ingen regelbunden Udeladelse (som f. Eks. ved Samstillingen), og kan det heller ikke findes i de med den paagældende Sætning forbundne Sætninger, men maa tilføjes i Tankerne, hedder Sætningen ufuldstændig (elliptisk), f. Eks.: Ingen Regel (er) uden Undtagelse. En ung Løgner (bliver) en gammel Tyv. Bedre (er det at komme) sent end (at komme) aldrig. Han er ikke længer saa livsglad, som (han var) da han maatte arbejde strengt for at faa det daglige Brød. Han er som (han vilde være, om han var) skabt til denne Virksomhed. Jeg sad som (jeg vilde have siddet, om jeg havde siddet) paa Naale. Han taler, som (han vilde tale) om han var et Barn. Han ser ud, som (han vilde se ud,) om (ɔ: dersom, hvis) han havde ligget i Rendestenen. Du kommer, som (du vilde komme, om) du var kaldet. Jeg har det, som (jeg vilde have det) i Abrahams Skød. En retsindig Mand vil hellere lide Tab, end (at han vil) forurette nogen. Han er ikke mere syg, end (saa syg,) at han (desuagtet, trods Sygdommen) nok kan gaa i Skole.

Anm. I det sidste og lignende Tilfælde taler man dog tit om en At-Sætning, der staar som Sammenligningsled.

Hvilken faldefærdig Rønne staar der! Faldefærdig eller ikke faldefærdig (hvad enten den er faldefærdig eller ikke faldefærdig), saa bebos den af lykkelige og tilfredse Men-

nesker. Manden maa være gal! Gal eller ej (hvad enten han er gal eller ej er gal), er han dog langt klogere end de fleste af hans Standsfæller. Godt eller ondt (hvad enten det er godt eller ondt), det er os lige meget. (Hauch.) Skønt (han var) ung, var han alle sine Meddisciple overlegen. Skønt (han blev) miskendt, virkede han utrættelig for Sagen. Jeg foretrække en fast, om end lille aarlig Indtægt, ɔ: en fast aarlig Indtægt, om den end er lille. Oprigtigt talt (naar der skal være talt oprigtigt, maa jeg sige), jeg ynder ham ikke. Dette forudsat (naar dette bliver forudsat), ere vi enige. Disse to Dage regnede med (naar disse to Dage blive regnede med), varer Ferien fem Uger. Dem regnede med (naar vi lade dem blive regnede med), ere vi otte. Dette Tilfælde fraregnet (naar dette Tilfælde bliver fraregnet), har han aldrig været syg. Rigtig beset (naar Sagen bliver rigtig beset), er du nok bleven narret. Alt indbefattet (naar alt bliver indbefattet), udgør Indtægten 3000 Kr. Spøg til Side (naar Spøg sættes til Side), mener jeg, at Ideen er ypperlig. Om (det er) muligt, skal det ske. Uanset (naar det bliver uanset), at han er lidt sygelig, er han den, du vil være bedst tjent med. Alt vel overvejet (naar alt bliver vel overvejet), maa man give ham Ret. Bortset fra (naar der bliver set bort fra), at han kunde have skrevet smukkere, er Stilen udmærket. Sandt at sige (for at sige, hvad der er sandt), jeg er ked af Sagen. Han er, saa at sige (for at sige det saa eller saaledes), fallit. Jvnf.: med Tugt at melde, for høviske Ører at sige o. s. v.

Anm. 1. Uagtet, undtaget, uanset, antaget, forudsat, givet, iberegnet o. s. v. ere oprindelig forkortede Sætninger. Uagtet er nu Forholds- eller Bindeord, undtagen Tillægsord, Forholdsord eller Bindeord o. s. v. I Stillingen foran staa de i Regelen i Ental og Intetkøn, f. Eks.: uanset hans Fortjenester; givet to Trekantsvinkler à 50 Grader, hvor stor er den tredje? Dog siges: undtagen denne ene (dette, dem, disse). Derimod (efter det Ord, hvorom Talen er):

Denne Indvending undtagen, dette Tilfælde undtaget, disse Ord undtagne, disse Vanskeligheder uansete o. s. v.)

Anm. 2. Ogsaa følgende Ordforbindelser ere forkortede Sætninger: Fred med hans Støv! Held dig! Hvor dejligt! Til Lykke! God Aften! Glædelig Fest! Mere Lys! o. s. v. Og ikke alene disse, men ogsaa mange andre Udraab, der i Regelen henregnes til Udraabsordene, ere forkortede Sætninger, f. Eks.: Tys (ↄ: værer stille)! hillemænd (hellige Mænd, hjælper os! eller lign.), mare (ↄ: Marie, hjælp os! eller lign.)

5. Urigtigt byggede (konstruerede) Sætninger m. m.

1) En meget hyppig forekommende Fejl er Ombytningen af Bisætninger med Navnemaader, der ikke have samme Grundord som Hovedsætningen.

Den til en Navnemaade afkortede Bisætning har nemlig altid samme Grundord som Hovedsætningen, f. Eks.: Vandet svinder ved at fordampe (ved at det fordamper); derfor hedder det ikke: Huset bygges for at bo deri, men: vi bygge Huset for at (vi ville) bo deri, eller: Huset bygges for at (det skal) bebos. Det hedder ikke (Meier): Snebolden vokser ved at vælte den, men: ved at (den) væltes eller: ved at man vælter den (nyt Grundord). Træet bliver varmt ved at (det) gnides (ikke: ved at gnide det, men vel: ved at man gnider Træet, bliver det varmt, eller: ved at gnide Træet gør man det varmt); Vinen bliver bedre ved at (den) gemmes (men ikke: Vinen bliver bedre ved at gemme den, men vel: ved at vi gemme den). Det er urigtigt at sige: Navneordenes Ejefald dannes ved at tilføje s (men derimod: ved at der tilføjes, eller: ved at man tilføjer, eller: ved Tilføjelse af s). Urigtigt er (Kn.): Uden at tage Hensyn til det, der blev fremført til hans Forsvar, blev han hængt (derimod: uden at man tog, eller uden at der toges Hensyn til o. s. v., blev han hængt, eller: uden at tage Hensyn til det, der blev fremført til hans Forsvar, hængte man ham). Urigtigt er: Ved at berøve Køkkenurterne Lyset blive de hvide og blege (derimod: ved at be-

røves Lyset blive Køkkenurterne hvide og blege, eller: ved at berøve Køkkenurterne Lyset bevirker man, at de blive hvide og blege). Brevkortet aabnes ved, at man river Randen af (ikke: ved at rive Randen af). Husild anmeldes ved at ituslaa Ruden (i et af de københavnske Brandskabe) og ved at trække jævnt i Haandtaget inden for Ruden. (Det bør hedde: Husild anmeldes ved, at man ituslaar o. s. v.).

Naar Sætningen: «Man kunde foretage denne Forandring uden at kuldkaste (ɔ: uden at man kuldkastede) alle bestaaende Forhold» omskrives saaledes: «Denne Forandring kunde foretages uden at kuldkaste alle bestaaende Forhold» bliver «denne Forandring» Grundord i Bisætningen. Det bør derfor hedde: Denne Forandring kunde foretages, uden at alle bestaaende Forhold kuldkastedes. Sætningen: «Man indførte Besparelser for at kunne tilbagevinde det tabte» hedder i Lideform: «Besparelser indførtes, for at det tabte kunde tilbagevindes» (ikke: Besparelser indførtes for at kunne tilbagevinde det tabte, hvilket vilde være: for at Besparelserne kunde tilbagevinde det tabte.)

Urigtigt er: Et Guldur er tabt ved at gaa fra Frue Plads til Østerbro (men: man har tabt et Guldur ved at gaa o. s. v. eller: et Guldur er tabt paa Vejen fra o. s. v.) Efter at vi havde gaaet Haven rundt, (ikke: Efter at have gaaet Haven rundt) ringede Klokken. Ved at springe over Grøften sprængte jeg mine Seler (ikke: sprængtes mine Seler). Ved at dividere 6 med 2 faar man 3 til Kvotient (ikke: bliver Kvotienten 3, da Kvotienten ikke er Grundord og ikke kan dividere). Rigtigheden af min Paastand vil blive godtgjort (ikke: ved at undersøge, men:) ved at

---

[1] Hr. Cand. mag. J. Collin, der har et fint Øre og en levende Interesse for Modersmaalet, har i «Litteratur og Kritik», 1. Bd. og i «Folkeskolen» Nr. 27 og 28 (1892) meddelt en Mængde lærerige Eksempler paa urigtigt byggede Sætninger, hvoraf enkelte her ere benyttede (som oftest dog i en meget forkortet Skikkelse). Et Par andre af de her nævnte Eksempler findes hos K. Knudsen og B. T. Dahl.

man undersøger (eller ved Undersøgelse af) de paagældende Aktstykker. Urigtigt er: Ved at høre dette opstod Mistanke hos ham (derimod: ved at høre dette fattede han Mistanke, eller: Da han hørte dette, opstod der Mistanke hos ham). Han har ikke plantet alle disse yndige Træer, for at de skulle fældes af Vandaler (ikke: for at fældes af Vandaler). Urigtigt byggede ere ogsaa følgende Sætninger: «Skal vi Byens Lygter tænde for at sønderslaas af jer (skal være: for at de skulle sønderslaas af jer)?» «Gav du mig Livet,» sagde han, «kun for at dø igen, min Mand (skal være: kun for at jeg skulde dø igen)?» (Baggesen.) Efter at være bleven døbt (skal være: efter at hun var bleven døbt) førte han hende (Taterpigen) til Alteret.

2. Samstillingsled, Forholdsled o. s. v. maa ikke henføres til Ord, som de ikke skulle henføres til, ved at sættes paa et urigtigt Sted, f. Eks.: Overalt modtagen med Jubel (skal være: Da hun [Dronning Kristine] overalt blev modtagen med Jubel), lignede hendes Rejse et Triumftog. Urigtigt er: Syg, fattig og forladt, var hendes Skæbne højst sørgelig (skal være: syg, fattig og forladt, havde hun en højst sørgelig Skæbne, eller: da hun var syg, fattig og forladt, var hendes Skæbne højst sørgelig). «Forladt af alle (idet jeg var forladt af alle), opsøgte jeg ham» (ikke: jeg opsøgte ham, forladt af alle). Sparkende og bidende fik man endelig Forbryderen transporteret til St. Kongensgades Politistation (skal være: Forbryderen, sparkende og bidende [bedre: der sparkede og bed], fik man o. s. v.). Under et Ophold paa Landet bortkaldte Vorherre min elskede Hustru (skal være: Under et Ophold paa Landet bortkaldtes af Vorherre min elskede Hustru.) Tvetydigt er: Min Ven, som jeg forlod bedrøvet, saa jeg glad igen. De kørte saa rask, at Fodgængerne for at følge maatte løbe ved Siden af (skal være: at Fodgængerne ved Siden af maatte løbe for at følge). (Meier.) Af en bekendt Forfatter vil blive opført et Stykke (skal være: et Stykke af en bekendt For-

fatter vil blive opført). A. fik kun sine Penge (fsk. fra: kun A. fik sine Penge). Det hedder: Vikingetogene gik ud paa at erhverve ikke blot Bytte, men ogsaa faste Besiddelser (ikke: Vikingetogene gik ikke blot ud paa at erhverve Bytte, men ogsaa o. s. v.).

3. En meget hyppig forekommende Fejl er en urigtig Anvendelse af de Stedord, der have Afhængighedsfald (jeg, mig; du, dig; han, ham; hun, hende; vi, os; I, eder; de, dem (personl. eller paapegende); især forveksles det alene (absolut) staaende de og dem meget hyppig.

a) Som Grundord bruges tit dem i Stedet for de, f. Eks.: Alle dem, der ønske Ridetegn, ville have o. s. v. Naar dem, vi stole paa, i Slaget monne gaa o. s. v. Den Overbevisning, at dem, der føle sig forurettede, nok ville finde o. s. v.

b) Som Sætningsgenstand bruges tit de i Stedet for dem, f. Eks.: at lukke de af Kontorerne, at skænke de af hans Skrifter o. s. v.

c) Som Hensynsbetegnelse bruges ligeledes tit de i Stedet for dem: at gavne de af Læserne; de, som trængte, gav hun, hvad hun formaaede o. s. v.

d) efter et Forholdsord bruges tit de i Stedet for dem, f. Eks.: vi bør allermest vogte os for de af vore Fejl; hos de af Gæsterne; fra de af Funktionærerne; i de af Digtene; for de, som maatte ønske det o. s. v.

Anm. Af Eksemplerne under b, c og d, der tillige med nogle af de følgende for største Delen ere tagne af nogle Artikler i Berl. Tid. for 5., 7., 10. og 17. Maj 1892, ses, at Fejlen især er hyppig foran Forholdsled.

e) Naar de eller dem staar som Sammenligningsled, forveksles de ogsaa meget tit med hinanden.

aa) Naar Sammenligningsledet ved Hjælp af som eller end er knyttet til Grundordet, bruges tit dem i Stedet for de, f. Eks.: I stærkt bevægede Tider gaa saadanne Smaating (Grundord) som dem, vi her tale om, ubemærkede hen

le gaa ubemærkede hen). Jeg er bedre end alle dem, der aste mig (end alle de ere, der laste mig). Smlgn. det ulgære: Han er ældre end mig (end jeg er), større end nig (jeg) o. s. v.

bb) Naar Sammenligningsledet paa lignende Maade er nyttet til Genstanden, bruges tit de i Stedet for dem, . Eks.: at faa andre Love end de, som o. s. v. (at faa lem), at opstille andre Regler end de, som o. s. v. (at opstille dem).

cc) Naar Sammenligningsledet paa lignende Maade er nyttet til Hensynet, bruges ligeledes tit de i Stedet for lem, f. Eks.: at yde os et ringe Vederlag som de, der). s. v. (at yde dem).

dd) Naar Sammenligningsledet slutter sig til et Forholdsled bruges ogsaa tit de i Stedet for dem, f. Eks.; Under andre Forhold end de, under Forhold som de (under dem), at se ned paa os som de (paa dem) o. s. v.

f) Derimod hersker der nogen Usikkerhed, naar de staa som Støtteord. (Se Eksemplerne i E. Jessens Gram. Side 139—140!) Der bruges i denne Henseende: Det er (bliver) mig, dig, ham, hende, os, eder, dem. (Øhlenschlægers bekendte: «Ak, men det er ikke de» er kun brugt for Rimets Skyld.) Endvidere siges: Jeg vil være mig selv. (Mig er Afhængighedsfald.) Man ser, det er en selv, det kommer an paa (en bruges i Afhængighedsfald i Stedet for man). Der siges ogsaa: Naar jeg var dig, og du var mig; naar vi vare dem o. s. v. Joh. 4, 26: Ham er jeg. Den, der lever i hendes Tanker, er en anden end mig (den er en anden, mig; dog vel i Regelen: end jeg, ɔ: end jeg er). Nogle gaa nu saa vidt, at de opstille den Regel, at de Stedord, som have Afhængighedsfald, altid skulle have denne Bøjningsform, naar de staa som Støtteord, f. Eks.: De Egne, hvor der falder mest Regn, ere ogsaa dem, der o. s. v. (ikke: ere ogsaa de [Egne], der o. s. v. De Ord, der i Handleform kræve Medgenstand,

ere ogsaa dem (de Ord), der i Lideform kræve Støtteord. Sprogmændene ere dem, som bedst have Forstand derpaa. Undertiden gøres der dog en Undtagelse foran en tilbagevisende Sætning, f. Eks.: I ere ikke de, som tale (Matt. 10, 20). I ere de, som retfærdiggøre eder selv (Luk. 16, 15). I Overensstemmelse hermed kan man da vel ogsaa sige: Vi ere de, som have syndet; Børnene ere de, som bedst fatte o. s. v.

4. Man siger: Der er (eller gives) de eller dem, men ikke: der er ham (ikke: der er nu ham, som har hjulpet os) og derfor heller ikke: der er ingen anden end ham (men: han; jvnf.: der er ingen anden, end at han er der). Angaaende denne og flere andre Fejl, f. Eks. Forveksling af hans og sin, henvises til Ordlæren.

5. Meningsfejl (logiske Fejl) bør man ikke gøre sig skyldig i, f. Eks. ved at sige: Vogt dig for, at du ikke kommer Vandet for nær (skal være: vogt dig for at komme Vandet for nær)! Han er ikke hverken syg eller rejst (skal være: han er hverken syg eller rejst, eller: ikke rejst, ej heller syg). Til disse Meningsfejl høre ogsaa Forvekslinger af Ord, f. Eks. af mistænkelig og mistænksom, modtage og tage imod, fordi og endskønt o. s. v. Herodes var en mistænksom (ikke: mistænkelig) Fyrste; at modtage en Opfordring til noget er ikke det samme som at tage imod den; det hedder: endskønt vi ikke kunne gøre alt, bør vi dog gøre noget (ikke: fordi vi ikke o. s. v.) (Meier.)

6) Pleonasmer (helt overflødige Ord) bør undgaas, f. Eks.: at pløje med en Plov (skal være: at pløje; derimod nok: at pløje med en daarlig Plov); at kives med hinanden (at kives); «thi du mig kysser med din Mund» o. s. v.

Anm. Undertiden har et Udtryk, som kan undværes, dog vundet Hævd (f. Eks.: Hvor intet er, [der] har Kejseren tabt sin Ret; naar det regner, [da] bliver jeg hjemme) og tjener til at forstærke det Ord, hvortil det slutter sig (f. Eks.: at se noget med sine egne Øjne). (Se Dahls Sætningsl.)

6. Samlet Fremstilling[1] af Reglerne for Tegnsætningen (Interpunktionen).

Skilletegnene (Komma, Semikolon, Punktum, Kolon, Spørgsmaalstegn, Udraabstegn o. s. v.) skulle vejlede os ved Oplæsningen og fremme Forstaaelsen af det læste.

Angaaende Skilletegnenes Brug bemærkes følgende:

1. Komma (,) bruges:

a) **til at adskille nær forbundne Sætninger**, hvad enten disse ere sideordnede eller ikke sideordnede (over- eller underordnede); det bruges derfor:

1) foran «og», naar dette forbinder to Sætninger, f. Eks.: Drengen læste, og Pigen skrev. Derimod: Drengen læste og skrev.

Anm. Komma sættes saaledes kun, naar der kommer et nyt Grundord efter og.

2) foran «men», naar der ikke følger et nyt Grundord efter dette Ord, f. Eks.: Løven lever ikke i Europa, men i Afrika; jeg ønsker ikke gule, men grønne Baand. Derimod: Han er ikke rig; men han er lykkelig.

Anm. 1. Der sættes saaledes Semikolon foran men, naar der efter dette Ord følger et nyt Grundord.

Anm. 2. Nogle interpunktere dog saaledes: Han læste ikke men skrev; han læste ikke, men han skrev. (Der sættes saaledes intet Tegn foran men, naar der ikke følger et nyt Grundord derefter, og følger der et nyt Grundord, sættes der tit kun Komma.) Se Side 137!

3) foran de andre sideordnende Bindeord, for saa vidt der følger en Sætning efter dem, f. Eks.: Enten udleverer du Pengene, eller du er Dødsens. Enten gaar du, eller jeg (gaar). Er han vaagen, eller sover han? Derimod: Han er enten gal eller fuld. (I dette Tilfælde forbindes ingen

[1] De Enkeltheder, der lejlighedsvis ere blevne berørte eller meddelte, fremstilles her udførligere og i Forbindelse med alt, hvad der endnu ikke er blevet omtalt.

Sætninger, men kun Ord.) Derimod: Ikke alene fattig, men ogsaa syg. (Se dog ovenfor!)

Anm. Foran det sidste af de samsvarende Biord dels-dels, snart-snart sættes altid Komma, f. Eks.: Familien bor dels i Byen, dels paa Landet; han er snart syg, snart rask. Hun gik snart ud, snart ind (men: snart ud og snart ind). Jo-jo (des, desto) indlede fuldstændige eller ufuldstændige Sætninger og have derfor altid Komma foran det sidste Led, f. Eks.: Jo galere (det gaar), des bedre (er det).

4) foran «at», naar der ikke følger en Navnemaade umiddelbart efter dette Ord, f. Eks.: Jeg ved, at han skal rejse i Aften; at han er rejst, ved jeg. Derimod: Han agter at rejse; at rejse er behageligt.

Anm. Staar en Bisætning som Grundord, skilles den fra Omsagnet ved Komma, f. Eks.: At han kommer, er vist. Ligeledes: Hvad han fortæller, betvivles. Hvorom han talte, har ikke staaet i Aviserne.

5) foran de øvrige underordnende Bindeord (da, eftersom, hvis, fordi, endskønt, uagtet, for at, saa at, uden at o. s. v.), hvorved den underordnede Sætning knyttes til den forangaaende overordnede, f. Eks.: Drengen kom hjem, da Klokken slog syv.

Anm. Tvivl om, hvor Kommaet skal staa, kan man bedst faa hævet ved at forandre Sætningernes Følgeorden, f. Eks.: Tyge Brahe levede fire Aar, efter at han havde forladt Danmark (efter at Tyge Brahe havde forladt Danmark, levede han (i) fire Aar). Tyge Brahe døde, fire Aar efter at han havde forladt Danmark (fire Aar efter, at Tyge Brahe havde forladt Danmark, døde han)[1]. Han skrev til Kongen, faa Maaneder efter at han havde forladt Danmark (fsk. fra: Han skrev til Kongen faa Maaneder efter, at han havde forladt Danmark. (Meningen maa i alle Tilfælde afgøre, til hvilken Side et Biled, der staar imellem Hoved- og Bisætning, skal henføres.) Se Side 82!

6) Mellem For- og Eftersætningen, f. Eks.: Da vi havde ventet en Times Tid, gik vi slukørede hjem.

---

[1] Fire Aar efter at o. s. v. eller: fire Aar efter Afrejsen (et ved Afgrænsningsled udvidet Forholdsled; se Side 61!)

Anm. Dog mærkes: Naar han spørger: Hvad vil du? saa sig o. s. v. (derimod: naar han spørger, hvad du vil, saa o. s. v.). Jvnf.: Naar jeg kommanderer: «omkring!» saa skulle I o. s. v.

7) til at skille tilbagevisende Bisætninger fra Hovedsætningen, f. Eks.: Den Mand, som bor her, er min Onkel; den Bog, hvori vi læse, er en Morskabsbog. Gør, hvad du vil!

Anm. 1. Der sættes ogsaa Komma efter de tilbagevisende Sætninger, naar de ikke ende Sætningsforbindelsen, f. Eks.: Det Æble, som jeg har foræret dig, er modent. Derimod: Her er den Dreng, som du vilde tale med. Hvor er det Æble, som jeg har foræret dig? Vis mig den Bog, som du har købt!

Anm. 2. Ogsaa naar det tilbagevisende Stedord er udeladt, sættes Komma foran den tilbagevisende Sætning, f. Eks.: Vis mig den Kniv, (som) du har fundet! Den Mand, her bor, er min Onkel.

Anm. 3. Der maa ikke sættes Komma foran det ubestemte der, f. Eks.: Jo større Uret der blev begaaet imod ham, des stoltere rejste han sit Hoved i Vejret. Alt, hvad stort og herligt der havde tildraget sig, skildrede han med glødende Farver.

8) til at skille spørgende Bisætninger fra Hovedsætningen, f. Eks.: Jeg ved ikke, hvorledes det er gaaet til. Ved du, om han kommer? Jeg ved ikke, hvor han har været; hvor han har været, ved jeg ikke. Du kan spørge ham om, hvad hun hedder. Hvad hun hedder, kan du spørge ham om. Sig mig, hvad der er i Vejen!

Anm. Undertiden ere Sætningerne (de saakaldte Sætningsknuder) paa Grund af Sammentrækning saa indviklede, at de ikke fuldt ud kunne adskilles ved Tegn, f. Eks.: Den Mand, som jeg troede var rejst, (den Mand, om hvem jeg troede, at han var rejst,) er her endnu. Se Side 118!

9) imellem sideordnede Bisætninger, f. Eks.: Jeg har hørt, at Pigens Fader er død, at hendes Moder er syg, og at hun selv er meget brystsvag. Hvem jeg er, hvorfra jeg kommer, og naar jeg rejser, ville I snart erfare. Henner Hjulmand fik Held til at fælde Kong Abel, hvad enten han nu kløvede hans Hoved med sin Økse, eller han ramte ham med sin Pil. Jeg har hørt, baade at han har vundet

Penge, og at han har tabt dem igen. Drengen ved hverken, hvad han hedder, eller hvor hans Forældre bo.

10) foran og efter anførende Sætninger, f. Eks.: «Glæder eder,» siger Apostelen, «med de glade, og sørger med de sørgende!» «Man maa,» som Ordsproget siger, «smede, mens Jærnet er varmt.» Det vil, haaber jeg, glæde dig at gøre hans Bekendtskab. Det var, syntes han, for galt. (Derimod: Det var for galt, syntes han.)

11) foran og efter Mellemsætninger, f. Eks.: Vil du, naar du ser ham, hilse ham fra mig! Lad ham, ifald Vejret tillader det, besøge os paa Søndag!

12) foran ufuldstændige Sætninger, som dog have Grundord, f. Eks.: Han er flittig, du ikke; Herrer have frit Sprog, og Narre (have frit Sprog), ikke: Herrer have frit Sprog og Narre. (Efter Meier.)

Anm. 1. Kommaet udelades i Regelen foran korte Sammenligningsled, f. Eks.: Han er større (,) end jeg (er); han er lige saa stor (,) som jeg (er); det er bedre at være viis (,) end (det er at være rig. Se dog Side 98!

Anm. 2. Man plejer ikke at sætte Komma mellem to Bindeord, der støde sammen, f. Eks.: Han var saa træt, at (,) skønt han nødig vilde, maatte han gaa i Seng. Jeg tror, at (,) om jeg havde sagt, hun var en Engel, saa havde hun ogsaa svaret nej. I vore Egne er Nordlyset ingen Sjældenhed, og (,) jo længere man kommer imod Nord, des hyppigere ses det. Jeg maa være kommen for sent af Sted; thi (,) da jeg var i Nærheden af Stationen, gik Toget. Vi blive aldrig færdige med dette Arbejde; thi (,) hver Gang (egtl.: hver Gang, naar) vi have faaet begyndt derpaa, blive vi forstyrrede. Jeg var i Gaar hos din Onkel; men (,) da jeg begyndte at omtale dig, afbrød han pludselig Samtalen. Han skriver ellers kedeligt; men (,) hvad han har skrevet i den senere Tid, er meget morsomt. «Han vilde bide ham, og (,) som nu let kan vides, en Tømmersvend ej mer end du og jeg vil bides.» (Wessel.) «— sig ham, at (,) dersom han ej hører op at rime, saa taber han sin Estime.» (Wessel.) Se Side 77!

Anm. 3. Undertiden maa der indskydes et ekstraordinært Komma for Meningens Skyld, f. Eks.: Jeg lover, ikke at komme tilbage (fsk. fra: jeg lover ikke, at komme tilbage). Under disse

Omstændigheder bad han os, ikke at blive eller (mindre bestemt): bad han os ikke, at blive.

Anm. 4. Hovedregelen er, at alle Sætninger, saa vidt muligt, skulle adskilles ved Tegn, i det mindste ved Komma.

b) til at adskille visse Dele af Sætningen:

1) til at adskille sideordnede Ord eller Led, naar disse ikke ere forbundne ved «og» eller «eller», f. Eks.: Oksen, Faaret, Geden og Hesten ere Husdyr. Drengen har læst, skrevet og regnet. I Danmark findes hverken Guld, Sølv eller Platina. Den trofaste, ømme, kærlighedsfulde Kvinde glemmer intet. Hendes Gang var let, sikker, elastisk, næsten svævende. Se dog, hvor stor, hvor rund, hvor smuk Maanen er! I Bække, Aaer og Floder findes fersk Vand. Min lille Pudel skal lære at trække en lille Vogn, at apportere, at finde tabte Sager, at springe over en Stok, at gaa i Vandet og at give Pote. I vore Skove findes Ege-, Bøge-, Birke- og Asketræer. Man gør her ved Badestedet Udflugter til Fods, til Hest eller til Vogns. Sig mig, hvor jeg maa gaa, hvor ikke! (Smlgn.: Jeg maa gaa her, her ikke.)

Anm. 1. De to sidste Ord eller Led i en saadan Opramsning forbindes i Regelen ved «og» eller «eller», hvorpaa det da tillige kendes, hvilket af disse Ord Kommaet repræsenterer. Hvad, hvor og med hvem har du spist? Skulle vi lege Tagfat, Panteleg eller Blindebuk?

Anm. 2. Mellem flere Navne, der tilkomme samme Person, sættes ikke Komma, f. Eks.: Johan Hartvig Ernst Bernstorff, Julie Helene Maria Sørensen.

Anm. 3. Ved Angivelsen af Antal, Maal, Vægt og Værdi udelades Kommaet ligeledes mellem de sammenhørende Led, f. Eks.: 4 Gros 5 Dus. 6 Stkr., 3 Potter 2 Pægle, 7 Fod 8 Tom. 10 Lin., 5 Pd. 40 Kv. 9 Ort, 12 Kr. 50 Øre.

Anm. 4. Sætningen «Te, Mælk, Vin og Vand maa jeg faa» er tvetydig, da Vin og Vand ogsaa kan betegne en Blanding af begge Dele; man maa derfor skrive: Te, Mælk, Vin, Vand (eller Vin samt Vand) eller Mælk, Vin, Te og Vand maa jeg faa. (Efter E. Jessen.) Sætningen: «Jeg fik Middagsmad, Kaffe og Hø til min Hest» maa omskrives paa lignende Maade. (Kr. Lunde-Nielssen.)

Anm. 5. Sideordnede Tillægsord (se Side 12!) adskilles i Regelen ved Komma, f. Eks.: en ny, stor, dyr Bog (fsk. fra: en ny stor, dyr Bog; se Side 135!); ikke sideordnede Tillægsord adskilles derimod ikke ved Komma, f. Eks.: Frederik var den eneste unge Mand blandt Herrerne. Tillægsordene eneste og unge ere ikke sideordnede; thi Mand udvides ved unge, men ikke ved eneste. (Frederik var ikke den eneste Mand blandt Herrerne.) Ordet eneste udvider derimod Begrebet unge Mand eller Yngling (den eneste Yngling). De øvrige franske deputerede udebleve. (Ordet øvrige udvider «franske deputerede».) Jvnf. Side 12!

Tillægsordene i følgende Ordforbindelser ere ikke sideordnede: Denne hæderlige Mand (denne Hædersmand), de tre vise Mænd (de tre Vismænd), alle hellige Mænd (alle Helgener), hvilket rædsomt Vejr (hvilket Uvejr), min gamle Ven. Derimod: min gamle, gode Ven; din, hendes og min Ven o. s. v. (Her ere de ved Komma adskilte Ord sideordnede.)

Ved Hjælp af følgende Kendemærker skelnes de sideordnede fra de ikke sideordnede Tillægsord:

a) De sideordnede Tillægsord kunne forbindes ved og, de andre ikke, f. Eks.: et stort, dyrt (eller: et stort og dyrt) Værk; den mindste sorte Hund (af flere sorte Hunde) kan derimod ikke ombyttes med den mindste og sorte Hund, fordi den mindste af de sorte Hunde muligvis ikke tillige er den mindste Hund i Flokken. Jvnf.: Naar vi have Fuldmaane, se vi af Maanen den halve, oplyste Del (den halve og oplyste Del, den lyse Side eller Halvdel); naar vi have første og sidste Kvarter, se vi derimod kun den halve oplyste Del (det halve af den lyse Side eller Halvdel, ikke den halve og oplyste Del). (Meier.)

b) Sideordnede Tillægsord eller Tillægsord, der kunne betragtes som sideordnede, betones lige stærkt; af de ikke sideordnede Tillægsord betones det, der slutter sig til Navneordet, mindst, f. Eks.: Den lille, rødhaarede Pige (sideordnede); en lille, rar Pige; den lille (ikke den store) rødhaarede Pige (ikke sideordnede). Jvnf.: Min gamle, graa Hat og min gamle graa (ikke min ny graa) Hat. Jvnf.: en rig, lærd, agtet Mand; men: de bedste franske Silkevarer. Han og en anden, mistænkelig Person; men: Han og en anden mistænkelig Person.

c) De sideordnede Tillægsord kunne bytte Plads, de andre ikke, uden at Meningen derved forandres, f. Eks.: Den lille, flittige Pige er det samme som den flittige, lille Pige; i Stedet for de unge,

glade Mennesker kan man ogsaa sige: De glade, unge Mennesker. Vor eneste, hvide Høne (Hønen er vor eneste og hvid) er ikke forsk. fra: vor hvide, eneste Høne; derimod kan «vor eneste hvide Høne» (den eneste Høne i Flokken, der er hvid) ikke ombyttes med: vor hvide eneste Høne, hvilket vilde betyde, at vi kun havde een Høne, og at den var hvid. Man kan skrive: Den sidste, sørgelige Efterretning eller den sørgelige, sidste Efterretning, uden at Meningen derved forandres; derimod er Ordforbindelsen «den sidste sørgelige Efterretning» (hvorved der forudsættes een eller flere forudgaaede sørgelige Efterretninger) forskellig fra «den sørgelige sidste Efterretning», hvorved kun udtrykkes, at Efterretningen var den sidste, og at den var sørgelig. Jvnf.: Den første, store (den store, første) Fangst og den første store (fsk. fra den store første) Fangst. Den eneste unge Pige er ikke det samme som den unge eneste Pige. «Hans første fornuftige Svar» kan ikke ombyttes med «hans fornuftige første Svar.» «Det mindste ledige Værelse» betegner noget andet end «det ledige mindste Værelse». Kan Tillægsordenes Følgeorden saaledes ikke forandres uden Skade for Meningen, udelades Kommaet imellem dem; i alle andre Tilfælde kan det sættes. Man skriver derfor: et sort, uldent Tørklæde, men: den anden slesvigske Krig. Kvalitative (virkelige) Tillægsord (Egenskabsord) kunne dog som oftest opfattes baade som sideordnede og som ikke sideordnede, uden at Meningen derved forandres, og det er derfor ogsaa ligegyldigt, om Kommaet sættes eller udelades, f. Eks.: En lærd gammel Mand (en lærd Olding), en gammel lærd Mand (en gammel Videnskabsmand), eller: en lærd, gammel (gammel, lærd) Mand; hendes lange gule Haar eller hendes gule lange Haar; en lille rar Pige eller en rar lille Pige. Jvnf.: en beskeden ung Mand (en beskeden Yngling) eller en beskeden, ung (beskeden og ung) Mand; friske (,) hollandske Sild eller hollandske (,) friske Sild; en uhyre stor (,) russisk Hær; en retvinklet (,) ligesidet eller en ligesidet (,) retvinklet Firkant (et Kvadrat) o. s. v. (I alle disse Sætninger kan man efter Behag sætte eller udelade det indklamrede Komma.) Hvorledes man vil have Ordforbindelsen opfattet, fremgaar i disse Tilfælde som oftest af Betoningen, der i saa Fald bliver bestemmende for Tegnsætningen, f. Eks.: Hent min g a m l e sorte Kjole! Ved du, om hun har f r i s k e hollandske Sild? Se S. 13!

A n m. 6. Talord, Stedord og Biord skilles ikke ved Komma fra Tillægsordene, f. Eks.: Der var fem (mange, adskillige) unge, dannede Herrer; den meget bekendte, store Forfatter er død; den store, smukt møblerede Lejlighed er endnu ikke udlejet.

2) **Foran og efter Beskrivelses-Samstilling, f. Eks.: Irisken, (som er) en Sangfugl, findes hos os. Herved er dog at mærke, at der naturligvis sættes et andet Tegn efter Samstillingen, naar denne ender Sætningen, f. Eks.: Har du set Hr. Hansen, vor ny Lærer? Der skrives: En umaadelig Hær, (som blev) anført af Napoleon, drog ind i Rusland, men derimod: En af Napoleon anført umaadelig stor Hær drog ind i Rusland. En Mand, (som er) boende paa Vesterbro, har købt Hesten. Men: En paa Vesterbro boende Mand har købt Hesten.** Den 31te August, min Faders Fødselsdag, tilbragte jeg i Hjemmet. **Han har købt** Vaarens Evangelium, af Øhlenschlæger (ɔ: [som er] skrevet af Øhlenschlæger, ikke: Han har købt Vaarens Evangelium af Øhlenschlæger). Se Side 120 o. flgd.

Anm. 1. Staar en ikke lang Samstilling først i Sætningen, sættes i Regelen ikke Komma, f. Eks.: Sort af Kul og Støv staar jeg her (derimod: jeg staar her, sort af Kul og Støv). Men derimod: Gennemblødt af Regnen og plaget af Træthed og Sult, naaede jeg Maalet. Følgende og lignende Samstillingsled fraskilles heller ikke ved Komma: Manden gik fornærmet (stod i lang Tid fornærmet og tavs). Se Side 36!

Anm. 2. Sætningen: «Føllet laa (,) mageligt (,) udstrakt (,) i Græsset» kan varieres paa flere Maader, idet man kan udelade det 1., 2., 3., det 1. og 3. eller det 1., 2. og 3. Komma. (Smlgn.: K. Lunde-Nielssens Interpunktionslære, S. 15!)

Ved **Benævnelses-Samstilling sættes Komma kun,** naar hvert enkelt Led paa Grund af Udvidelse har særskilt Betoning, eller for at forebygge Misforstaaelse. Adam Homos højt ansete Forfatter, Frederik Paludan-Müller, er død for flere Aar siden. Jeg har læst Adam Homo og har kendt Forfatteren, (nemlig) Paludan-Müller, (fsk. fra: og har kendt Forfatteren Paludan-Müller). Derimod: Byen København, Sangfuglen Irisk o. s. v. Se Side 36!

3) **Foran Ordene nemlig, navnlig, især, særlig, i Særdeleshed, som, saasom og enkelte andre, men dog kun,** naar disse indlede en nærmere Forklaring af det forangaaende,

eller naar Tonen (f. Eks. foran en Opramsning) kræver en Standsning, f. Eks.: De fem Verdensdele, nemlig Europa, Asien o. s. v.; mange Aar derefter, nemlig i Aaret 1887, saa jeg ham igen. Mange Jøder, navnlig (især, særlig, i Særdeleshed) Farisæerne og de skriftkloge, hadede Jesus. Fra Sverrig udføres mange Ting, hovedsagelig Jærn og Tømmer. Flere store Rovdyr, som (eller saasom) Løver, Tigre o. s. v., høre til Katteslægten. Derimod: Han er nemlig hans Ven; han er især dygtig i Regning.

Anm. Foran en Sætning faa flere af de nævnte Ord (nemlig, navnlig, især o. s. v.) Semikolon foran sig. Se nedenfor!

4) før og efter en indskudt Tiltale, efter et Udraabsord og efter ja og nej, naar de indeholde et Svar, f. Eks.: Her, min Ven, er Stedet. Ak, hvad skal jeg gøre? Oh, hvor her er dejligt! Ak, hvor forandret! (Men: O Gud! o Fader i det høje! ak [aa] ja! o ja! aa [ak] nej! o nej!) Ja, jeg skal komme; nej, jeg vil ikke (men: ja selv i Modgang skulle vi takke Gud; nej dog! ja han beholdt endog hele Tiden Huen paa). Kommer han? Ja, han gør (nej, han gør ikke). Se Side 113!

2. Semikolon (;) bruges:

1) foran «men» med en efterfølgende Hovedsætning, f. Eks.: Jeg stolede paa ham; men han har skuffet mig.

Anm. 1. Bisætninger, der ere forbundne ved men, adskilles kun ved Komma, f. Eks.: Jeg fik at vide, at N. boede der, men at han med hele sit Hus var kørt ud paa Landet.

Anm. 2. Foran men med en efterfølgende (kort) Sætning sætte enkelte nyere Forfattere kun Komma, f. Eks.: Karl skriver, men Ludvig regner.

2) foran Bindeordet thi, f. Eks.: Jeg kender ham godt; thi han er min Fætter.

Anm. Ogsaa her bruge flere, især ved nærforbundne, korte Sætninger, kun Komma. (Han var lovlig undskyldt, thi han var syg.)

3) foran Sætninger, der følge efter en anden Sætning og begynde med et Biord eller et Biordsbegreb (derpaa, dernæst, imidlertid; altsaa, derfor [thi], følgelig; rigtignok,

vel; ikke desto mindre, dog, alligevel, derimod, tværtimod, kun; især, fornemmelig, navnlig; i alt Fald, i det mindste o. s. v.), f. Eks.: Han gik først frem; derpaa gik han tilbage, eller: han gik først frem, og derpaa gik han tilbage, eller: han gik først frem og derpaa tilbage, eller: han gik først frem, derpaa tilbage. Vi anførte alle mulige Grunde; dog var han ikke til at overtale. Du kan ikke maale dig med ham; dertil er du for lille og spinkel.

4) til at adskille nær sammenhørende Hovedsætninger, der ikke ere forbundne ved Bindeord, f. Eks.: Medgang gør Venner; (men) Modgang prøver dem. Franskmændene rykkede frem; (men) Russerne trak sig tilbage. Spis ikke Kirsebær med de store; (thi) du kan da let faa Stenene i Øjnene. Derimod: Formue dør, (og) Frænder dø, (og) selv dør man ligervis.

Anm. Uforbundne sammenhørende Sætningskæder, der staa ved Siden af hinanden, adskilles ikke ved Komma, men ved Semikolon, naar deres Dele ere adskilte ved Komma, f. Eks.: Han iværksatte, hvad der kunde tjene til Byens Forsvar; han svarede kækt, naar man opfordrede Byen til Overgivelse; han ofrede sin Formue, naar det behøvedes; han underholdt, da Magasinet var tomt, paa egen Regning over 200 Mand; ja, han vovede endog sit Liv og stred som en Helt.

5) Opramsninger grupperes ved Hjælp af Semikolon, f. Eks.: Enslydende Ord af forskelligt Køn ere: en Øre, et Øre; en Lem, et Lem; en Fold, et Fold o. s. v.

6) mellem Forsætningerne i en længere Periode, f. Eks.: Naar vi endnu dertil daglig se, at Menneskene forvilde i Stedet for at lede hverandre, at de kun vække Tvivl i Stedet for at befæste hverandre i det sande og gode; naar vi daglig høre de mange modstridende, uvisse, letsindige, ja forførende og fordærvelige Domme, hvorved Menneskene bedrage sig selv og hverandre; naar vi høre Ros og Dadel uddelte som efter et Lykketræf, uden Overlæg, uden Alvor og Sandhed; naar vi daglig se de sørgelige Virkninger heraf, at saa mange holdes tilbage, hvor de fyrigt skulde fare

ort, eller tilskyndes, hvor de skulde standse: da maa vi rel opfordres til at underkaste andres Domme en Dom i vort nderste, inden vi tillade os at følge dem. (Mynster.) Idet ri nu meget let kunne komme til Erkendelse af, hvor fej·ende Menneskenes Domme ofte ere, hvor lidet vi deri kunne inde den sikre Regel, efter hvilken vi kunne indrette vor Vandel; idet vi ideligen bør mindes, at der er en højere Dom end den blot menneskelige: da lader os dog vogte os for blindt hen at foragte hine Domme. (Mynster.)

Anm 1. I en kort Periode bruges kun Komma mellem Forledene samt Komma mellem Forsætningerne og Eftersætningerne, f. Eks.: Naar Markerne og Engene grønnes, Fuglene synge, og Blomsterne dufte, da er det Aarets yndigste Tid. De lange Perioder ere nu meget sjældne i god Stil. Efter et videnskabeligt Skrift meddeles her en (lidt forandret) meget lang Periode, der er fuldstændig korrekt bygget: «For saa vidt de ældgamle Sagn om Odins og Asernes, ja endog om flere Odiners Indvandring til Norden virkelig lade sig sætte i en rimelig Forbindelse med de til det højere Norden fra sydligere, af Asalæren dengang umiskendelig omfattede Egne, navnlig ved Rinen og Østersøen, i Folkevandringens Tid foregaaede Overflytninger, hvorfor overmaade meget turde tale, bliver det højst sandsynligt, at der som en Tilsætning til den i Norden for stærkt fremherskende Torsdyrkelse dengang, fortrinsvis til visse Egne, af mægtige Høvdingeætter kan være bleven indført en mere udvidet Dyrkelse baade af Odin og af flere af de ham, efter den sidste hedenske Tids Tro, omgivende eller ledsagende Aser og Asynier.»

Anm. 2. I særlige Tilfælde gør man af forskellige Grunde Brud paa de almindelig gældende Interpunktionsregler, f. Eks.: Dem (Fugleungerne, Ællingerne) lokker Luften, Vandet; Farven ham. (Øhlenschl.) Han har i flere Dage ikke kunnet komme i Skole, thi han har været syg; men nu er han rask. Man hørte Lyden af nedstyrtende Bække; dog saas de kun sjældent, thi som oftest skjulte Buskadset dem. I det første Eksempel lettes Oplæsningen og Forstaaelsen ved Semikolon; i de to sidste Sætninger bruges et Komma i Stedet for et Semikolon, fordi et andet Semikolon findes i Nærheden. Undertiden bruger man Semikolon (undtagelsesvis endog Punktum), naar to Sætningskæder, hvis enkelte Dele ere adskilte ved Tegn, forbindes ved og, f. Eks.: Og naar saa Kongen fritter om Guld og om Metal, har knap jeg som en Pil'grim min

stakkels Muslingskal; og naar saa Isabella begærer Paafuglfjer, da maa jeg skamfuld tie, naar hele Hoffet ler.» (Richardt.) «Dette er langt mere end alt, hvad jeg er kaldet til at udføre; og (eller: til at udføre. Og) uagtet jeg i mit Hovmod bildte mig ind, at min Virken var af højere Natur end din, og uagtet jeg næppe vilde regne dig med til Kunstnernes ædle Skare, er der dog ingen Kunstner paa denne Jord, der har skabt et større Værk end du.» (Hauch.)

3. Kolon (:) bruges:

1) foran en Opregning, f. Eks.: De fem Verdensdele ere: Europa, Asien o. s. v. Man har inddelt Menneskene i fem Racer: den kaukasiske, den mongolske o. s. v. Loke havde tre Børn: Fenrisulven, Midgaardsormen og Hel. Jylland har adskillige Aaer, saasom: Gudenaa, Skernaa o. s. v. De tre vanskeligste Ting ere: at bevare en Hemmelighed, at glemme en Fornærmelse og at anvende Tiden vel. Paa Auktionen købte han mange Ting: Bohave, Malerier, Sølvtøj o. s. v. Se Side 26!

Anm. 1. Man kan ogsaa skrive: Paa Auktionen købte han Bohave, Malerier o. s. v. eller: Paa Auktionen købte han (med underforstaaet følgende): Bohave o. s. v.

Anm. 2. Ved en kortere Opregning kan der ogsaa bruges Komma i Stedet for Kolon, f. Eks: Mennesket bestaar af to Dele, (nemlig) Sjæl og Legeme. Dog kan Komma undertiden give Anledning til Misforstaaelse, f. Eks.: I Himlen sidder der tre Piger smaa ved Skæbnens Rok og tyst vor Livstraad spinder; men siden gøres Knuderne derpaa af Jordens Parcer: Tanter og Veninder. (E. Bøgh.) (Den sidste Linie kan ikke interpunkteres saaledes: «af Jordens Parcer, Tanter og Veninder», fordi dette ogsaa kunde betyde: af Jordens Parcer og Tanter o. s. v.) Alle foranstaaende Eksempler kunne betragtes som opløsende Samstillinger (nærmere Udfoldning af et Begrebs Indhold); men ogsaa Sammenfatningerne (de samlende Samstillinger) kunne have Kolon foran sig, f. Eks.: De stores Gunst, Mængdens Bifald, de enkeltes Kærlighed: alt er upaalideligt. Han har solgt Møbler, Sengeklæder, Køkkentøj, Avlsredskaber, Bøger: alt, hvad han ejer. (Undertiden bruges her dog Komma i Stedet for Kolon.) Se Side 26!

Anm. 3. Der sættes sædvanlig ikke Kolon efter Forholdsord, f. Eks.: Snoren var lavet af Kattefods Døn, Kvindeskæg o. s. v. (ikke: Snoren var lavet af:).

2) foran en Forklaring (Sagen forholder sig saaledes: Min Fader havde paalagt mig o. s. v.) og en umiddelbart til et Udsagn knyttet Begrundelse (han var en meget lærd Mand: han forstod flere levende og døde Sprog).

3) foran en ligefrem Gengivelse af et Udsagn, f. Eks.: Jesus sagde: «Jeg er Verdens Lys.» Derimod: «Jeg er,» sagde Jesus, «Verdens Lys.» «Jeg er Verdens Lys,» sagde Jesus. Men: Jesus sagde, at han var Verdens Lys. (Indirekte Gengivelse.)

Anm. Undertiden bruges Kolon uden medfølgende Anførselstegn, f. Eks.: Drengen tænkte: Her ere gode Raad dyre.

4) stundom foran Eftersætningen, naar Forsætningen bestaar af flere, i Regelen ved Semikolon adskilte Led, f. Eks.: Naar Vandets tykke Isdække er brudt; naar Sneens hvide Tæppe har maattet vige for Solens Magt; naar det grønne Græs, isprængt med pragtfulde Foraarsblomster: Ranunkler, Anemoner o. m. a., spirer frem alle Vegne; naar Gøgen kukker i Mark og Skov: da føle vi nyt Liv røre sig i os, og frejdigt Haab gennemstrømmer vort Bryst. Ingen maa tro, at han kan udslette Ungdommens første Indtryk. Er han vokset op i passende Frihed og under Omgivelser, af hvilke han kun modtog gode og skønne Indtryk; have hans Ungdoms Vejledere meddelt ham, hvad han først maatte vide for lettere at forstaa det øvrige; har han lært, hvad han aldrig behøver at se til at glemme; ere hans første Handlinger blevne ledede saaledes, at han i Fremtiden lettere og bekvemmere kan fuldføre det gode uden at have noget at vænne sig af med: saa vil dette Menneske føre et renere, fuldkomnere og lykkeligere Liv end den, der er vokset op under Forhold, som vare langt mindre gunstige for hans aandelige Udvikling. Jvnf. Side 138—139!

4. Punktum (.) bruges:

1) efter en fortællende Hovedsætning eller Sætningsforbindelse, naar Meningen er afsluttet, f. Eks.: Solen skin-

ner. Hvad man i Ungdom nemmer, man i Alderdom ikke glemmer. Naar Lyset er slukt, og Døren er lukt, da er den glemt, som ude er lukt. Saa snart Cæsar blev Fjenderne var, som stormede frem med vilde Skrig, befalede han Rytteriet at angribe dem fra Siden, skønt dette, paa Grund af Egnens Beskaffenhed, var forbundet med store Vanskeligheder.

Samme Tegn bruges som Forkortningstegn, naar man for Nemheds Skyld ikke skriver et Ord helt ud, f. Eks.: Jan. (Januar), Eks. (Eksempel). Endvidere mærkes: den 13. (13de) April o. s. v.

Anm. Efter et saadant Punktum kunne naturligvis *følge* andre Tegn, f. Eks.: Punktum, Kolon, Spørgsmaalstegn o. s. v. (Han er født den 1. Febr.. Er han født den 1. Febr.? Husk d. 1. Febr.!)

5. Spørgsmaalstegn (?) bruges

efter et ligefremt Spørgsmaal, f. Eks.: Har du læst Bogen? (Derimod: Han spurgte mig, om jeg havde læst Bogen.) Dog ogsaa: Hvad jeg nu vil gøre? (spørger du.) Det skal jeg snart sige dig. Se Side 64!

Anm. a) Spørgsmaalstegnet sættes først efter alle Tilføjelser, f. Eks.: Kommer du ikke, ifald det regner? Hvorledes befinder du dig, kære Ven?

b) Ved flere forbundne Spørgsmaal sættes Spørgsmaalstegnet først efter det sidste, f. Eks.: Har du talt med din Broder, eller har du skrevet til ham?

c) Naar et Udraab fremsættes i Spørgsmaalets Form, sættes ikke Spørgsmaals-, men Udraabstegn, f. Eks.: Ak, hvorfor skulde han dø saa ung! (Se Side 66!)

d) Efter Spørgsmaalstegn bruges kun stort Begyndelsesbogstav, naar Sætningsforbindelsen er endt, f. Eks.: Hvad skal jeg gøre? Jeg er aldeles fortabt. Derimod: «Hvor har du været?» spurgte han mig.

6. Udraabstegn (!) bruges:

1) efter et umiddelbart Udtryk for Følelse, Ønske, Forlangende o. desl., f. Eks.: Hvor dog Verden er stor!

Det havde jeg sandelig ikke ventet! «Hjælp! Hjælp!» raabte en ængstelig Stemme. O Gud, forbarm dig over mig! Gør mig den Tjeneste! Ti, eller dø! Gaa! (Se Side 65!)

Anm. Udraabstegnet sættes først efter flere forbundne Led, som alle kræve dette Tegn, og efter alle Tilføjelser, f. Eks.: Frygt Gud, og følg Landevejen! Drager hjem til eders Fader, og siger til ham, at jeg lever, og at jeg er en Herre over hele Ægypten! Hvor Havet er tiltrækkende, baade naar det hviler, og naar det raser i sin Vildhed!

2) Udraabstegn bruges efter den første Tiltale i et Brev, hvor denne ikke er et Led af den paafølgende Sætning, f. Eks.: Kære Ven! Længe har jeg ventet o. s. v. Derimod: Deres Velbaarenhed bedes undskylde o. s. v.

Anm. En Tiltale inde i Sammenhængen udsondres ved Komma, f. Eks.: Har du betænkt, kære Ven, at du skader dig selv mest derved? Hvad vil du, gamle? Se Side 137!

3) Undertiden sætter man eet eller flere Udraabstegn i Parentes efter visse citerede Ord for at betegne disse som urimelige eller latterlige, f. Eks.: Han lovede os Guld og grønne Skove, naar vi vilde lade os overbevise af ham (!).

Anm. Vil man blot betegne det anførte som tvivlsomt, bruger man eet eller flere Spørgsmaalstegn paa samme Maade, f. Eks.: Spaniens Finanser ere for Tiden i den mest blomstrende Forfatning (??).

4) Udraabstegn sættes i Stedet for Spørgsmaalstegn, naar Spørgsmaalet intet Svar kræver, fordi Svaret er underforstaaet, f. Eks.: Ak, Fædreland, hvad har du tabt! Hvor hurtigt kan alt forandre sig! (Se Side 66!)

Anm. 1. Efter Udraabstegn bruges stort Begyndelsesbogstav, naar Sætningsforbindelsen er endt, f. Eks.: Herre, hvor store ere dine Gerninger! Du gjorde dem alle viselig. Derimod: Ak, jeg ulykkelige! sukkede han.

Anm. 2. Ved Brugen af Punktum, Spørgsmaalstegn eller Udraabstegn kan samme Sætning faa forskellig Betydning (blive fremsættende, spørgende, bydende o. s. v.), f. Eks.: Nu gaar du (. ? !). Du rører dig ikke af Stedet (. ? !). Se Side 64—66!

7. Anførsels- eller Citationstegnet („ “) bruges:

a) til at indeslutte en uforandret (direkte) Gengivelse af et Udsagn eller en Tanke, f. Eks.: Jesus sagde: «Jeg er Opstandelsen og Livet.» «Næste Gang,» tænkte jeg ved mig selv, «skal du bære dig snildere ad; saa skal det ikke lykkes ham at narre dig.» Anførselstegn følger efter de andre Tegn: Kolon, Punktum o. s. v., f. Eks.: «Jeg er Opstandelsen og Livet,» sagde Jesus. «Jeg er,» sagde Jesus, «Opstandelsen og Livet.» Derimod skal Anførselstegnet staa først i følgende og lignende Sætninger: Jeg sang: «Dengang jeg drog af Sted» (fsk. fra: Jeg sang, dengang jeg drog af Sted). Syng «Dengang jeg drog af Sted» ! (Efter K. Lunde-Nielssen.) Sig mig: «Hvad vil du nu gøre?» (!) (Dette Udraabstegn udelades dog i Regelen.)

b) til at antyde, at visse Udtryk ere laante andensteds, have en særlig Betydning eller kunne misforstaas, f. Eks.: Før Maaltidet tage Svenskerne sig «en Smørgaas» og «en Sup». Efter Napoleon den Stores Fald fandt mange lave Sjæle en Fornøjelse i at sparke til «den døde Løve». Hans var allerede «en stor Tamp». Der var noget «forsorent» ved ham. Synes du om «Bruden fra Rørvig» (en Bog). Hun kommer i Morgen med «Rolf» (Dampskibet). «Bikuben» (Pengeanstalten af dette Navn) er lukket. «Corsaren» (et bekendt Vittighedsblad i Fyrrerne) var frygtet.

8. Bindetegnet (-) bruges:

1) ved Afbrydelser af Ord ved Enden af en Linie. Se f. Eks. Side 142, 3. L. f. o.!

2) naar man ikke vil gentage den fælles Del af to eller flere sammensatte Ord, f. Eks.: Herre-, Dame- og Børnefodtøj. Man skal takke Gud saavel i Mod- som i Medgang. Nu- og Fremtid; Sær- og Fællesnavne; Lands-over- (Rets) samt Hof- (Rets) og Stadsrets-Prokurator. Ogsaa, men sjældnere, forekomme: Finansloven indeholder

t Overslag over samtlige Statsindtægter og -udgifter, Sølvkeer og -gafler.

3) naar Sammensætningen vilde blive alt for lang, f. Eks.: ogneraads-Forhandlingsprotokol, General-Felttøjmester, Værtsusholder-Korporationen.

4) for at forebygge Misforstaaelse, f. Eks.: Hus-Gudsyrkelse (fsk. fra Husguds-Dyrkelse, f. Eks. Leas); Nørreskovled, fsk. fra Nørreskov-Led; Staal-Penneskaft, fsk. fra Staalpenne-Skaft.

Anm. 1. Kun to virkelige Ord kunne adskilles paa denne Maade; man kan derfor ikke skrive: Boghandler og -binder; Holog England; Vi-, Ny- og Kalundborg.

Anm. 2. Kun hvor Misforstaaelse ikke er mulig (Solens Opog Nedgang, Nord- og Sydpolen, Over- og Underhuset, Folke- og Landsting, Amts- og Sogneraadet), kunne Ordene forbindes paa denne Maade. Silke- og Klædekræmmere kunde derimod betyde Kræmmere, der handlede med Silke og Klæde, medens Silkekræmmere og Klædekræmmere ere to Slags Kræmmere. I Gaden er en Bog- og Papirhandel (een Forretning); i Gaden findes en Boghandel og en Papirhandel (to Forretninger). En By- og Herredsfoged (een Person), en Byfoged og en Herredsfoged (to Personer).

Anm. 3. Særlige Forbindelser, der faa Bindetegn, ere: Sankt (St.)-Hans-Dag (Aften, Gade, Orm, Urt) o. lign.

5) ved Særnavne, f. Eks.: Ahlefeldt-Laurvig, Mecklenburg-Strelitz.

6) ved visse Ordforbindelser: teoretisk-praktisk; den tysk-franske Krig; en Knapstrupper-Hingst; nu er jeg ked af denne Løben-frem-og-tilbage (eller: denne «Løben frem og tilbage»); denne Skrigen-op, Løben-omkring, Tiggen-Penge, (eller «Skrigen op» o. s. v.).

Anm. Ordet foran Bindestregen bøjes i disse Tilfælde slet ikke. (Den tysk-franske Krig, det tysk-franske Forlig, de tysk-franske Bestræbelser; et national-liberalt Ministerium, de national-liberales Møder o. s. v.)

9. Udeladelsestegnet eller Apostrof (')

bruges for at antyde Udeladelsen af eet eller flere Bogstaver, f. Eks.: glimted', Mo'r, Fa'r, hvidho'dede, eller for at

skille et mindre bekendt Navn fra Bøjningsendelsen, f. Eks.: Kubo's.

10. **Tankestreg (—) bruges:**

1) Naar man vil betegne, at der følger noget uventet, f. Eks.: Den rige Kone blev rørt og forærede den fattige et stort Stykke — skimlet Brød. Drivvaade af Sved, skælvende af Mathed og Hede, naaede vi endelig Bjærgets Top; vi kastede hurtigt et Blik paa Egnen omkring os for at nyde Udsigten og opdagede — lutter Taage. (Efter Baggesen.) Da Karlen ikke vilde køre af Vejen for mig, saa — kørte jeg af Vejen for ham.

2) Naar man pludseligt afbryder Talen, f. Eks.: Jeg er bange for, at han bliver en — men jeg vil hellere tie.

3) To Streger, der ligne Tankestreger, bruges undertiden som Parentestegn, f. Eks.: Ak, kunde du — du kunde, om du vilde — dog gribe ret Guds rige Naade fat!

11. **Parentes eller Klammertegnet ( ) ell. [ ].**

I Parentes sættes saadanne Ord eller Forklaringer, der kunne udelades, uden at Meningen forstyrres derved, f. Eks.: Hendes Broder (du husker vel nok den gamle Etatsraad) vil hjælpe hende. Efter mine ringe Evner (jeg beskeden saa dem nævner) jeg ej rettere kan se. (Wessel.) Bed ham (glem det ikke!) om at besøge mig!

Anm. 1. Til at indeslutte en Parentes, der staar inden for en anden, bruges undertiden det egentlige Klammertegn, f. Eks.: Han viste os Beliggenheden af Palos (den By, hvorfra Kolumbus [Amerikas Opdager] sejlede ud). Se Side 33!

Anm. 2. I Stedet for Parentestegnet bruges ofte to vandrette Streger, f. Eks.: Vore hedengangne kære ville vi — hvo skulde ikke glæde sig ved denne Tanke! — genfinde hinsides Graven. Se foroven! Derimod bruges Parentestegnet undertiden i Stedet for de to Kommaer, der indeslutte en Samstilling, f. Eks.: Venderne (et Folk, der boede ved Østersøens Kyster) hærgede tit de danske Øer. Man kan saaledes skrive: Jeg kommer, om muligt, i Julen; eller: Jeg kommer — om muligt — i Julen; eller: Jeg kommer (om muligt) i Julen.

12. Forklaringstegnet (ɔ:)

æses: det er, eller: det vil sige, f. Eks.: kvær, ɔ: stille.

13. Anmærkningstegnet

Tal, Bogstav, Kors, Stjerne) henviser til en Anmærkning ınder eller efter Teksten.

14. Paragraftegnet (§)

ır et Inddelingstegn. Han oplæste § 2 og § 5 eller §§ ɔ: Paragrafferne) 2 og 5.

15. Gentagelsestegnet (|: :|)

ɔruges kun til at antyde, at den Verslinie, ved hvis Begyndelse eller Slutning det sættes, skal gentages i Sang, f. Eks.: |: Os fra Jorden op til sig :|

16. Lighedstegnet (=)

betyder «lig», f. Eks.: 2 + 3 = 5, 1 Kr. = 100 Øre.

17. Understregning i Skrift

og spærret Skrift eller **fede Typer** i Tryk tjene til at fremhæve et eller andet.

18. Tonetegn eller Accent (′)

anvendes for derved at skelne nogle Ord fra andre, der staves paa samme Maade, f. Eks.: Alle, Allé; Arme, Armé; Kanoner, Kanonér.

19. Trema (..)

betegner, at den saaledes betegnede Selvlyd skal udtales selvstændigt, f. Eks.: Danaïder, Gaëta, Sennaär (ikke: Danajder o. s. v.)

20. Afbrydelsestegnet (.....)

antyder, at der er udeladt noget, eller at Talen afbrydes, f. Eks.: Nu tier du! eller ...... Havde jeg mødt dig for fjorten Dage siden, saa ....

Anm. Tegnsætningens Vigtighed ses af følgende Eksempler: Jeg har ti Fingre, paa hver Haand fem, og tyve Negle paa Hænder og Fødder. (Udeladelsen af de to Kommaer og Tilføjelsen af et Komma efter Haand vilde give en urigtig Mening.) Han kom, efter at Døren var lukket. Derimod: Han kom efter (opdagede), at Døren var lukket. Hvad kan jeg gøre, for at hun ikke skal blive her? Hvad kan jeg gøre for, at hun ikke skal blive her? Det undrer mig, aldrig at træffe dig der. Det undrer mig aldrig, at træffe dig der. Jeg kommer, før din Afrejse, til Helsingør. Jeg kommer før din Afrejse til Helsingør. Han kom, da jeg stod paa Torvet, for at købe Blomsten. Han kom, da jeg stod paa Torvet for at købe Blomsten. Hun saa paa ham, der var vred, og gik sin Vej. Hun saa paa ham, der var vred og gik sin Vej. Husk, hvad du lovede, Fader! Husk, hvad du lovede Fader! Du har gjort Uret mod din Broder, Henrik! Du har gjort Uret mod din Broder Henrik. Er Hunden Deres, Herre? Er Hunden Deres Herre? Har du set, Ole? Har du set Ole? Vi havde Besøg af Hr. A, en Søn af den bekendte Sagfører A. (,) og en københavnsk Grosserer. Jeg tænkte, hun kom snart hjem (,) og lagde mig i Seng. Lægen siger: «Han er gal.» «Lægen,» siger han, «er gal.» Se Side 31!

Andet Afsnit.

Ordlære.

I. Ordbøjningslære.

1. Kendeordet (Artikelen).

Det ubestemte Kendeord hedder en eller et.

Navneordenes bestemte Kendeord hedder i Ental i Fælleskøn en, i Intetkøn et. I Flertal hedder det i begge Køn ene eller (efter de ubestemte Flertalsendelser e og er) ne, der hænges bag ved Navneordet, f. Eks.:

Ubestemt.			Bestemt.	
Ental.		Flertal.	Ental.	Flertal.
Aar et Aar	(flere)	Aar	Aaret	Aar-ene
Dag en Dag		Dage	Dagen	Dage-ne
Uge en Uge		Uger	Ugen	Uger-ne
Maaned en Maaned		Maaneder	Maaneden	Maaneder-ne

Navneordenes ubestemte Kendeord bruges kun i Ental, f. Eks.: A. har købt en Hest (Flertal: har købt Heste). Han har solgt et Faar (har solgt Faar). Et Barn ved ikke meget. Børn vide ikke meget. Staar der et Tillægsord

foran Navneordet, hedder det ubestemte Kendeord i Ental ogsaa en eller et, det bestemte Kendeord derimod i Ental den (Fælleskøn) eller det (Intetkøn) og i Flertal altid de, hvilket ses af følgende Eksempler:

		Ental.	Flertal.
Ubestemt:	Fællesk.:	en rød Rose	røde Roser.
	Intetk.:	et rødt Æble	røde Æbler.
Bestemt:	Fællesk.:	den røde Rose	de røde Roser.
	Intetk.:	det røde Æble	de røde Æbler.

Anm. 1. Det ubestemte Kendeord en eller et og Tillægsordenes bestemte Kendeord kunne ogsaa bruges foran Tillægsord, der staa som Navneord, f. Eks.: en retfærdig, den retfærdige, de retfærdige; den onde, de onde; det onde, det gode, det skønne.

Anm. 2. Tillægsordenes ubestemte Kendeord er saaledes ligt Navneordenes og kaldes derfor blot det ubestemte Kendeord, hvorimod der maa skelnes mellem Navneordenes bestemte Kendeord (en, et; Flt.: ene eller ne) og Tillægsordenes bestemte Kendeord (den, det; Flt.: de).

Oversigt over Kendeordene:

a) Det ubest. Kendeord.

1) Ental:
Fælleskøn: en.
Intetkøn: et.

2) Intet Flertal.

b) Det best. Kendeord.

1) Navneordenes bestemte Kendeord.
a) Ental:
Fælleskøn: en.
Intetkøn: et.
b) Flertal:
I begge Køn: ene eller ne.

2) Tillægsordenes best. Kendeord.
a) Ental:
Fælleskøn: den.
Intetkøn: det.
b) Flertal:
I begge Køn: de.

Anm. Hvad der i øvrigt er at bemærke med Hensyn til Kendeordenes Bøjning, Brug o. s. v., omtales under Navneordene.

2. Navneord (Substantiver).

A. Navneordenes Inddeling.

Et Ord, hvormed noget (en Forestilling) for sig alene benævnes, f. Eks.: Peter, København, Dreng, By, Snegl, Blomst, Bord, Sten, Handling, Flid o. s. v., kaldes et Navneord eller Substantiv. Nogle Navneord betegne virkelig for sig selv bestaaende (selvstændige) Ting, f. Eks.: Hus, Dyr, Gud; andre betegne noget, der ikke eksisterer for sig selv, men kun kan findes hos noget andet og kun i den menneskelige Forestilling har en selvstændig Tilværelse. Saadanne Navneord ere f. Eks.: Sygdom, Søvn, Had, Løb o. s. v.; thi de ved disse Ord betegnede Ting eksistere ikke for sig selv eller uafhængige af noget andet, idet der i Virkeligheden ikke findes andet end et Væsen, der er sygt, sover, hader, løber. Begreberne Sygdom, Søvn o. s. v. forekomme først derved, at man i Tankerne abstraherer (ɔ: fradrager, afsondrer) visse Virksomheder (Hug, Stød, Fald, Søvn, Sorg) eller Egenskaber (Længde, Højde, Sundhed, Vrede) fra en Genstand samt betragter og benævner de saaledes dannede Begreber som særskilte Ting. Navnene paa selvstændige Ting kaldes konkrete Substantiver; Navnene paa uselvstændige Ting kaldes abstrakte Substantiver. Vi have saaledes to Slags Navneord: konkrete og abstrakte. De konkrete Substantiver ere enten Særnavne eller Fællesnavne.

Et Særnavn (Proprium) er et Navn, der kun bruges til at betegne en enkelt Genstand (om end muligvis flere andre Genstande tilfældigvis have samme Navn), f. Eks.: Peter, Sørensen, Karo, Korint, Særimner, Skræp, Mjølner.

Et Fællesnavn (nomen commune) er et Navn, som alle Genstande af samme Art eller Slags have til fælles. Særnavnene Svadilfar, Slejpner og Bukefalos betegne tre enkelte Genstande, der have Navnet Hest til fælles; Skøfnung, Skræp, Mimmung og Tyrfing ere Særnavne; det til-

svarende Fællesnavn er Sværd. Ætna er et Særnavn; Vulkan og Bjærg ere Fællesnavne. Et Særnavn angiver saaledes, hvad en Person eller Ting hedder (Hans, Paris), et Fællesnavn, hvad den er (Dreng, Menneske, Elev, By, Hovedstad).

Nogle Fællesnavne betegne tællelige Ting, f. Eks.: Faar (to, tre, fire, mange Faar) og kaldes derfor Mængdenavne; andre, som kaldes Massenavne eller Kollektiver[1], betegne Ting, der ikke danne bestemt fra hverandre adskilte Enheder, men en samlet Masse og derfor ikke kunne tælles, men kun kunne maales eller vejes, f. Eks.: Vin, Øl, Smør, Grød, Vælling, Garn. Til Massenavne kan man selvfølgelig ikke føje saadanne Ord, som betegne et større eller mindre Antal, f. Eks.: to, tre, mange og flere, men kun saadanne, der antyde en større eller mindre Masse, f. Eks.: meget, lidt. Man siger derfor: megen (ikke mange) Grød, Kaal, Mælk, Olie, Sæd, Vin; meget Kød, Smør, Tin o. s. v. Derimod siger man selvfølgelig: mange Flasker Vin, flere Tønder Sæd, flere Pund Kød, Smør o. s. v., fordi det i saa Fald er Flaskerne, Tønderne, Pundene, ikke Vinen, Sæden o. s, v., der tælles. Massenavnene maa henregnes til Fællesnavne, fordi ethvert Massenavn kan anvendes paa en hvilken som helst Masse af samme Slags. De abstrakte Substantiver ere ogsaa Fællesnavne; thi ethvert Begrebsnavn (f. Eks.: Kulde, Sygdom, Frygt, Suk) er en Benævnelse, der kan tillægges enhver lignende substantivisk opfattet Egenskab eller Virksomhed. De abstrakte Substantiver kunne ogsaa betegne saavel tællelige som utællelige Ting; de ere derfor, ligesom de konkrete, enten Mængdenavne, f. Eks.: (flere) Følelser, Bekymringer, Omløb, Stød o. s. v., eller Massenavne, f. Eks.: (ikke: mange, men megen) Godhed, Frygt, Troskab o. s. v. Baade de kon-

---

[1] Af det lat. Ord colligere, ɔ: samle. Navnet Kollektiver bruges dog undertiden om Samlingsnavne, f. Eks.: Flaade, Hær o. s. v. Se nedenfor, Anm. 7!

krete og de abstrakte Fællesnavne ere saaledes enten Mængde- eller Massenavne. Herved er dog at mærke, at der gives en Del Genstande, som rigtignok kunne tælles, men paa Grund af deres Mængde og Lidenhed som oftest opfattes massevis, f. Eks.: Frø, Korn, Siv, Løv, Haar. Disse og lignende Benævnelser kunne derfor opfattes enten som Mængdenavne (to, tre, flere, mange Frø, Korn, Siv) eller som Massenavne (meget Frø, Korn, Siv). Dog bruges f. Eks.: Ordene Gryn (tre Gryn i Vællingen), Ribs o. s. v. kun som Mængdenavne; Ordene Træ, Jærn o. s. v. kunne derimod, men kun med forandret Betydning, baade være Mængde- og Massenavne (mange Træer, meget Træ; et spidst Jærn, meget Jærn). Fisk er et Mængdenavn; men menes der tillavet Fisk, er Ordet et Massenavn. At fortjene megen Tak (Massenavn), at skulle have mange Tak (ɔ: Taksigelser; Mængdenavn).

Navneordene inddeles saaledes i Sær- og Fællesnavne. Særnavnene ere altid konkrete, Fællesnavnene derimod enten konkrete eller abstrakte Substantiver, og begge de sidstnævnte Klasser kunne igen inddeles i Mængdenavne og Massenavne. Man kan ogsaa udtrykke dette saaledes, at Fællesnavnene efter den forskellige Inddelingsgrund (de benævnte Genstandes Selvstændighed eller Tællelighed) kunne inddeles paa forskellig Maade. Dette vil blive mere indlysende ved Hjælp af følgende Oversigt:

Navneordene kunne være:

	A. Fællesnavne.		B. Særnavne.
Fællesnavnene kunne være:	1) Mængdenavne.	2) Massenavne.	
a) Navne paa selvstændige Ting (konkrete Substantiver).	Stol, Draabe, Fugl, Bogstav, Sjæl, Stjerne, Tysker.	Flæsk, Hø, Vin, Silke, Mad, Honning, Is.	Tor, Hugin, Mimmung, Rom, Sirius, Vesuv, Fylaks.
b) Navne paa uselvstændige Ting (abstrakte Substantiver),	Drøm, Forhold, Rejse, Savn, Stød, Ønske, Uheld.	Flid, Kulde, Styrke, Viden, Foragt, Modstand, Nervøsitet.	

Anm. 1. Mængdenavne kaldes ogsaa Apellativer; men undertiden bruges denne Benævnelse om alle Fællesnavne eller Begrebsnavne. I nogle Grammatikker menes med Begrebsnavne kun de abstrakte Substantiver, skønt andre Fællesnavne, f. Eks.: Hest, ogsaa betegne et Begreb. Kun Særnavnene betegne intet Begreb (intet alment), men kun et enkelt, konkret. (I de ovennævnte Grammatikker siges derfor, at Navneord ere Benævnelsen paa levende Væsner, Ting og Begreber.)

Anm. 2. Undertiden bruges et Særnavn som Fællesnavn, f. Eks.: Han er en Nimrod (en vældig Jæger), en Demosthenes (en meget veltalende Mand), en Krøsus (en umaadelig rig Mand); hun er en Xantippe (en arrig Kvinde); Byen var et Sodoma (en meget ugudelig By). I dette Tilfælde kan man ogsaa tale om flere Nimroder (dygtige Jægere), Krøsusser (Rigmænd) o. s. v.

Anm. 3. Der siges ogsaa: Hun er en Bartholin, Irminger (ɔ: af Slægten Bartholin, Irminger) o. s. v.

Anm. 4. Nogle Særnavne indeholde tillige Tingens Fællesnavn, f. Eks.: Arresø, Øksnebjærg. Disse Navne kaldes Halvproprier, som kun adskille sig derved fra de egentlige Proprier, at Ordets sidste Del som oftest kan oversættes (Bodensee, Bodensø; Ascension, Himmelfartsø, Himmelfahrtsinsel; Himmelbjærget, Himmelberg). Det vilde ogsaa være pleonastisk, at sige Bjærget Himmelbjærg, Søen Arresø o. l. (derimod: Bjærget Vesuv, Søen Venern). Dette

gælder dog ikke med Hensyn til Ønavnene Samsø, Læsø, Kristiansø, Ærø, Aarø, Sprogø o. s. v., der af Sprogbevidstheden ikke opfattes som Halvproprier, men som virkelige Proprier, hvorfor man f. Eks. siger: Øen Samsø o. s. v.

Anm. 5. Blandt Særnavnene fremhæves undertiden som særlige Afdelinger:

a) Personnavne, f. Eks.: Ole;

b) Familienavne (Patronymica), f. Eks.: Peliden, Karolingen, Skjoldungen (Søn eller Efterkommer af Peleus, Karl den Store, Skjold), Sørensen, Petri;

c) Folkenavne (gentilia), f. Eks.: Tyrk, Tysker, Svensker;

d) geografiske Navne, f. Eks.: Rom, Rumænien;

e) Dyrs, Planters og andre Tings Særnavne, f. Eks.: Fylaks (Hundenavn), Ygdrasil (Navn paa et Træ), Aluminia (Navn paa en Fabrik), Kolosseum (Navn paa en Bygning), Zampa (Navn paa et Skib) o. s. v.

Anm. 6. Blandt Fællesnavnene fremhæves undertiden Formindskelsesnavnene eller Diminutiverne, f. Eks.: Vænge, Læddike, Mandsling, Datterlil o. s. v.

Anm. 7. Under Begrebet Samlingsnavne henfører man undertiden saadanne Navne, der betegne en Helhed, som bestaar af flere anderledes benævnte Enkeltheder, f. Eks.: Bunke, Par, Snes, Hob, Mængde, Klynge, Skare, Flok, Forsamling, Folk, Flaade, Hær, Hjord, Skov, Høns, Penge o. s. v.; men disse Ord ere i grammatikalsk Henseende Mængdenavne (to, tre, flere Par o. s. v.), hvorimod andre lignende, f. Eks.: Bohave, Kvæg, Utøj (meget Bohave o. s. v.) ere Massenavne, og i grammatikalsk Henseende indtage alle de nævnte og lignende Ord ingen Særstilling.

Anm. 8. Maanedernes Navne ere Særnavne, Dagenes Fællesnavne.

Anm. 9. De fleste Særnavne have oprindelig været Fællesnavne eller Tillægsord, f. Eks.: Aarhus (oldn. Ár-óss, ɔ: Aaens Munding), Nystad (Neustadt, Neapel, Nowgorod, Karthago), Norge (Norvegr, ɔ: Nordvej), Møller, Margarete (en Perle), Sofus (den vise) o. s. v.

Anm. 10. Ved egentlige Substantiver forstaas saadanne, der have substantivisk Bøjning (kunne forbindes med det efterhængte Kendeord, sættes i Flertal o. s. v.)

Til de egentlige Navneord henregnes derfor:

1) Alle Benævnelser paa virkelige eller indbildte selvstændige (levende eller livløse) Ting (Gud, Odin, Verden, Sol, Konge, Karl, Hest, Danmark, Fyn, Møen, Paris, Spøgelse o. s. v.)

2) Alle Ord, der ere afledte ved Hjælp af saadanne Endelser, som ere ejendommelige for Navneordene, f. Eks.: hed, dom, skab, ing, ning, ling, else, sel, i, eri o. s. v. (Kærlighed, Særdeleshed, Rigdom, Venskab, Tælling, Strygning, Yndling, Røgelse, Trængsel, Værdi, Skriveri o. s. v.). Blandt disse fremhæves særlig:

a) en Del af Navnemaader ved Endelsen en afledte Navneord (infinitiviske Substantiver), f. Eks.: Gaaen (en Omgaaen, den megen Gaaen), Løben, Staaen, Talen, Elsken, Haden, Liden o. s. v.;

b) en Del af Tillægsord dannede Navneord, der ende paa e, f. Eks.: et Gode (Goder), et Onde (Onder), et Hele, et Indre, et Ydre (men: det gode, det onde, det hele, det indre, det ydre), et Højre, et Venstre (politiske Partier: et enigt Højre, det yderste Venstre); en Unge (Unger);

c) en Del Navneord, der ere dannede af Tillægsmaader paa ende: et Andragende (Andragendet), Befindende, Dybgaaende, Vel-, Ilde-, Godt- og Forgodtbefindende, Foretagende, Tilgodehavende, Tilliggende, Udseende, Vedkommende (for mit Vedkommende), Vidende (uden mit Vidende), en Henseende (i flere Henseender); i Forbigaaende, i Tiltagende (ɔ: i Tiltagen) o. s. v.;

d) en Del Navneord, der ere dannede af Tillægsordenes Intetkønsform: et Vildt (Vildtet), Grønt (Spanskgrønt, Vintergrønt), eller af en lidende Tillægsmaade: en Bekendt (den gode Bekendt, ikke: den gode bekendte, jvnfr.: den lidende retfærdige), en Betjent (Betjenten);

e) en Del Ord, der ere dannede af anden Sammenligningsgrad: en Kæreste (Kæresten), Næste, Øverste, Ældste (f. Eks.: Kirkeældste) o. s. v. (Man kan derimod ikke sige: en bedste, største o. s. v.);

f) en Del af Stedord dannede Navneord eller substantiviske Pronominer, brugte i abstrakt Betydning (mit Jeg [Jeget], Selvet, Altet, et Intet);

g) nogle af Tillægsord dannede Navneord i bestemt Form, der betegne et Sprog eller et Folk (Dansken, Fransken, Tysken).

Tillæg. Kristen er snart Navneord, snart Tillægsord. Smlgn.: en kristen Kvinde, den kristne Kvinde; men: den sande Kristen (ikke: kristne [jvnf.: den sande retfærdige], men: de sande Kristne [egtl. kristne], o Kristen [jvnf.: o barmhjertige!]). En Militær er et Navneord; thi det hedder f. Eks.: den gamle Militær (ikke: militære).

h) En Del Ord, som alene ved deres Betydning tilkendegive sig som Navneord. De fleste Navneord kunne kendes derpaa, at Kendeordet kan sættes foran eller hænges bag ved dem, og at de

kunne bøjes (sættes i Flertal og i Ejefald), f. Eks.: en Unge (Ungen, Unger, Ungerne, Ungens, Ungers, Ungernes), et Dyb (Dybet). en Dansk (Dansken), en Tysker, Dommer, Elsker, Ener, Tier, et Hundrede, Tusinde (men: hundrede Mennesker, tusinde Kroner), en Tjeneste o. s. v.; men paa enkelte finde ikke alle de nævnte Kendemærker Anvendelse, f. Eks.: en Hygge (Hyggen), en Hævd (Hævden), en Kiv, et Komme, et Levned (Liv), en Lise, Nyet, et Nys (om noget). Prent (Smaaprenten), Prunk, et Slags (Slagset), et Vel (Almenvellet), et Velvære (Velværet), et Vildt (Vildtet), og mange Ord kunne slet ikke kendes paa denne Maade, f. Eks.: Dobbel (Navn paa et Spil), Spanskgrønt (Navnet paa et Farvestof), Kommen (et Plantenavn) o. s. v. For flere Ords Vedkommende fremgaar det alene af deres Betydning, at de ere Navneord og ikke kunne være andet, f. Eks.: Agt (Hensigt), Avind (Fjendskab, egentl. Av-und, ɔ: Misundelse), Blu (Undseelse), Blaa (Blaahed), Forlov (Tilladelse), Fynd og Klem (Kraft og Eftertryk), Gru (Rædsel), Id (Foretagende), Indpas (Adgang), Kans (Lejlighed, Snit), Kap (Iver, Strid), Kende (Smule), Lempe (Forsigtighed, Lemfældighed), Lid (Tillid), Lov (Tilladelse eller Rygte (et godt Lov), Mag (det modsatte af Umag eller Umage), Men (Fejl), Orlog (Krigstog, Leding) o. s. v.

Anm. 11. Man taler undertiden om uegentlige Navneord, ɔ: saadanne Ord, der egentlig ikke ere Navneord, men dog betegne det samme, som ellers betegnes ved et Navneord (staa i Stedet for et Navneord). Som uegentlige Navneord kunne bruges: Stedord, Tillægsord, Talord, Udsagnsordenes Tillægsmaader og Navnemaader, hele Sætninger og Ord, der blot omtales. Se Side 5, 7, 34, 42, 44 o. s. v.

Anm. 12. De egentlige Navneord skrives med stort Begyndelsesbogstav. Det samme gælder med Hensyn til følgende Ord:

a) alle substantivisk brugte Adjektiver, der betegne Sprog (Latin, Græsk, Dansk), Folkeslag (de Svenske), Religionsbekendere (de Kristne, de Romerskkatolske, de Reformerte, de sidste Dages Hellige);

b) enkelte Adjektiver, brugte som et Slags Særnavne paa Personer: den Almægtige (Gud), den Korsfæstede (Kristus), den Onde (Djævelen);

c) Adjektiver og Ordenstal, der bruges som Tillægsord til Personers Navne (Gorm den Gamle, Kristian den Niende, Hellig Knud, Ludvig den Fjortende), eller som sammen med et Substantiv danne et Egennavn (Vestre Kirkegaard, Store Kongensgade, Store Bælt, Lille Bælt);

d) Tiltalestedordene I, De, Dem, Deres (ligeledes Han og Hun, anvendte i Tiltale). Der skrives: Hans (eller Hendes) Majestæt, kongelige Højhed o. s. v.

Derimod skrives andre substantivisk brugte Tillægsord ikke med stort Begyndelsesbogstav; man skriver f. Eks.: den rige, den fattige, den rejsende, en rejsende, det gode, det onde, det hele, det ydre; alle vedkommende, ingen uvedkommende, en viis, en voksen, et helt, en ansvarhavende, en næstkommanderende o. s. v.

Tillæg. Man skriver: Det gøres behov, at have sit Behov; at gøre sig rede, at finde Rede i noget, at bringe noget i Urede; at slaa fejl, at tage fejl, at gøre Fejl; at gaa Glip af noget, at slaa Glip; at give Slip paa noget; at holde Stik (billedligt Udtryk, hentet fra Læderet); at gøre Fyldest (Fyldest, et forældet Navneord); at tage sig i Vare, at tage Vare paa noget; at give Agt paa noget, at tage sig i Agt for noget; med Nød og næppe; til syvende og sidst; at faa Nys om noget; at faa ondt; at gaa fallit; at spille Fallit; at byde Farvel; at slaa Smut; at tygge Drøv; paa maa og faa; min Sandten eller minsandten; det ved jeg Skam (eller skam) ikke o. s. v.

B. Navneordenes Køn (Genus).

Ifølge deres naturlige Køn ere de levende Ting enten Hankøn (Masculinum) eller Hunkøn (Femininum). Det hedder: Drengen er doven; han lærer aldrig sine Lektier; men: Pigen er flittig; hun faar Ros. Han- eller Hunkøn betegnes undertiden:

a) ved særlige Ord, f. Eks.: Mand, Kvinde, Kone; Herre, Frue; Fader, Moder; Søn, Datter; Broder, Søster; Dreng, Pige; Knøs, Tøs; Yngling, Mø; Hingst, Hoppe; Tyr, Ko, Kvie; Buk, Ged; Væder, Faar; Orne, So; Hjort, Hind; Hane, Høne; —

b) ved særlige Endelser: Tor, Tora; Frederik, Frederikke; Jens, Jensine; — Slave, Slavinde; Husholder, Husholderske; — Økonom, Økonoma; Baron, Baronesse; Abbed, Abbedisse; Acteur, Actrice; Debitor, Debitrice; — Gaas, Gase; Ulv, Ulvinde; And, Andrik; Due, Duerik; —

c) ved Sammensætninger: Bondemand, Bondekone; Enke-

mand, Enkekone eller -frue (Enke); Nabo, Nabokone; Spaamand, Spaakvinde; Troldmand, Troldkvinde; Heks, Heksemester; Kok, Kokkepige; Tjenestekarl, Tjenestepige; Tiggerdreng, Tiggerpige; — Væderlam, Gimmerlam; Raa, Raabuk; Hankat, Hunkat; Hanbjørn, Hunbjørn; Hanspurv, Hunspurv; Hanhund, Tæve; Kanariehan, Kanariehun; Mælkesild, Rognsild; Brud, Brudgom (oldn.: gumi, ɔ: Mand); Frænde, Frænke (egtl. Frændekone) o. s. v.

Anm. Medens ellers i Regelen Hankønsbenævnelsen er den oprindelige, ere Ordene Gase, Andrik, Duerik, Raabuk, Enkemand, Heksemester og Brudgom dannede af de tilsvarende Hunkønsord.

I de allerfleste Tilfælde have Han- og Hunkøn dog samme Benævnelse. De livløse Ting ere ifølge Sagens Natur hverken Han- eller Hunkøn. Men i de Sprog, som have et grammatikalsk (ɔ: ved grammatiske Former antydet) Køn, ere dog Navnene paa saadanne Ting i mangfoldige Tilfælde blevne til Hankøns- eller Hunkønsord. I andre Tilfælde danne derimod saadanne Ord en egen grammatikalsk Klasse, idet de henføres til det saakaldte Intetkøn eller Neutrum (ɔ: ingen af Delene). Naturligt og grammatikalsk Køn ere altsaa to helt forskellige Ting.

Ligesom i Oldnordisk var der endnu i Gammeldansk tre grammatikalske Køn; men i nyere Dansk faldt Han- og Hunkøn sammen til det saakaldte Fælleskøn (genus commune), medens det i Tillægsordenes, Stedordenes og Kendeordenes Form stærkere udprægede Intetkøn holdt sig adskilt (en god Mand, en god Kone, men: et godt Bord)[1]. I Almuesproget er Adskillelsen mellem Hankøn og Hunkøn dog endnu for en Del bevaret[2]. Paa den anden Side gives der danske (vestjydske) Dialekter, hvori alt grammatikalsk Køn er tabt ligesom i Engelsk.

---

[1] I de romanske Sprog (Fransk o. s. v.), hvor Hunkønnet var mest udpræget, holdt dette sig, medens Hankønnet og Intetkønnet faldt sammen til et saakaldt «Hankøn». I Engelsk er al Kønsadskillelse forsvunden (undtagen for saa vidt, at det personlige Stedord for 3 Pers. Ent. har Formerne he, she og it, svarende til dansk han, hun, den, det).

[2] F. Eks. sjællandsk: in Hest, 'in Hat (Hankøn), en Mus, en Hue (Hunk.), min Hat (Hank.), men Hue (Hunk.); fynsk: Ræevi (Ræven, Hank.), Maani (Maanen, Hank.), Solen (Hunk.) o. s. v. Om Hesten, Hatten, Ræven, Maanen o. s. v. bruges derfor han, om Musen, Huen, Solen o. s. v. hun. I Almensproget bruges han og hun nu i Regelen kun om Personer.

Ordenes Køn kendes dels af deres Betydning, dels af deres Form.

I. Fælleskøn ere følgende Ord:

A) I Henhold til Betydningen:

a) Navneord, som betegne Personer af Han- eller Hunkøn (f. Eks.: Gud, Engel, Djævel, Mand, Kvinde, Maria, Lærerinde, Smed, Kæreste, Nisse).

Undt. 1. En Del Benævnelser paa Personer, hvis Køn er ubestemt, f. Eks.: et Barn, et Nor, et Bud, et Drog, et Fjog, et Menneske, et Tyende, et Vidne, et (tidl. en) Gidsel (isl.: gisl, t.: Geissel); men: en Person, en Kunde, en Kynding, Slægtning, Falstring, Lollik, Jyde o. s. v.

2. Ordene Mandfolk, Kvindfolk, Drenge- og Pigebarn, fordi det hedder: et Folk, et Barn.

3. Ordet Fruentimmer (t.: das Frauenzimmer, egtl. Kvindestuen), der betegner Kvinderne, ligesom Folkestuen paa Dansk undertiden bruges i Stedet for Tjenestefolkene.

4) Billedlige Benævnelser paa Personer beholde deres oprindelige Køn: et Lem, Medlem; et Hoved, Overhoved; et Uhyre, Utyske o. s. v.

b) Navne paa Dyr (en Løve, Hest, Ræv, Kvie, Kalv, Hvalp, Kat, Brok [Grævling], Fugl, Spurv, And, Høg, Fisk, Gedde, Torsk, Slange, Padde, Flue, Snegl, Musling, Orm, Myre, Mide o. s. v.)

Undt.: Et Asen, Egern, Faar, Føl (men: en Fole), Fæ, Hors, Høved, Kid, Kreatur, Kræ, Kryb, Lam, Nød (Slagtekvæg), Svin, Æsel (en Æsel, et Skældsord), Øg, en eller et Lama, en eller et Møl. Endvidere hedder det: Kvæget (det levende), et Bæst, et Næshorn (et Horn).

c) Navne paa Planter, Frugter og Stene: en Ask, Bøg, Gran, Bregne, Blomst, Nellike, Rose, Skarntyde, Tulipan, Skovmærke, Kærminde, Forglemmigej; Rugen, Havren, Hveden; — en Bog, Pære, Kartoffel, Melon; — en Diamant, Flint, Krystal, Skifer, Topas.

Undt. Byggen eller Bygget; et Træ (Æbletræ, Pæretræ o. s. v.); Rør, Mos, Græs, Straa, Ukrudt o. lign. Benævnelser, der bruges eller kunne bruges kollektivisk (men dog: en eller et Siv, Lyngen, Halmen); et Agern, Bær, Frø, Korn, Løg (men: vild Løg, Hvidløgen [Planten i dens Helhed] i Modsætning til Hvidløget [den underjordiske Del af samme] o. desl.), Æble, Græskar (et Kar); — Marmor.

d) Fællesnavne, der betegne Dele af Land og Vand, samt Floders, Indsøers og Kilders Navne: Mark, Ager, Eng, Mose, Hede, Dal, Strand, Ø, Holm; Kilde, Bæk, Aa, Elv, Flod, Strøm, Bugt, Fjord, Kanal, Sø, Dam; Neva, Rinen, Rone, Nilen; Mælaren, Ladoga; Gejser, Strokkur.

Undt. Bjærg, Fjæld, Kær, Næs, Rev, Skær; Bælt, Sund, Stræde.

e) Navne paa Himmellegemer, Vejrfænomener, Vinde, Tidsafdelinger og Tider (Aarstider, Maaneder, Festdage o. s. v.): Stjerne, Sol, Maane, Komet; Sky, Regn, Sne, Torden, Taage, Kulde, Frost; Blæst, Storm, Passat, Sirokko; Kvæld, Aften, Morgen, Nat, Dag (Tirsdag, Onsdag o. s. v.), Time, Maaned; Vaar, Vinter, Sommer, Høst, April, Maj; Jul, Paaske.

Undt. Et Aar, et Døgn, en eller et Minut, en eller et Sekund, et Kvarter; endvidere: et Havblik, Isslag, et Efteraar, Foraar o. s. v. (fordi det hedder: et Blik, Slag, Aar), et Karneval (et Vale, ɔ: et Levvel).

f) Benævnelserne paa Delene af det menneskelige og dyriske Legeme: en Isse, Pande, Lok, Krølle, Hjerne, Næse, Mund, Tand, Tunge, Kind, Hage, Læbe, Kæbe, Gane, Strube, Hals, Nakke, Skulder, Krop, Ryg, Bag, Barm, Mave, Navle, Haand, Næve, Finger, Negl, Hofte, Lænd, Læg, Vrist, Hæl, Saal, Taa, Nyre, Lunge, Lever, Milt, Tarm, Aare, Sene, Hud, Snude, Skank, Hase, Hov, Hale, Man, Bælg, Tryne, Klo, Vinge, Fjer, Kam, Uld, Gælle, Finne, Ham o. s. v.

Undt.: Led, Lem, Hoved, Øje, Bryn, Øre, Hjerte,

Bryst, Knæ, Laar, Næb, Horn, Yver; Massenavnene Huld, Kød, Blod, Skæg, Skind samt Ordene Haar, Ben o. s. v.

g) Benævnelser paa Retter (Suppe, Vælling, Grød, Steg, Kage, Budding o. s. v.)

h) Benævnelser paa Sygdomme (Astma, Hoste, Snue, Rosen [den slemme Rosen], Krampe, Feber, Gigt, Tyfus, Kolera, Kræft, Kvalme, Gigt, Kolik, Snive, Kuller, Spat o. s. v.

Undt.: **Et Brok, Fnat, Flaad, Slag, Udslæt** o. s. v.

i) Benævnelser paa Bygninger og deres Dele: en Borg, Gaard, Hytte, Hal, Stald, Sti; en Skorsten, Lægte, Bjælke, Gavl, Dør, Luge, Tærskel, Mur, Væg o. s. v.

Undt.: **Et Hus, Slot, Telt; Tag, Taarn, Spir, Gulv, Rum, Vindue samt et Kapel, Palads, Herberge, Hotel og andre fremmede Benævnelser paa Boliger.**

k) Benævnelser paa Skibe o. lign. **og deres Dele: en Baad, Jolle, Pram, Skude, Snække, Skonnert, Galease, Brig, Fregat, Kuf, Jagt, Slup; Køl, Stavn, Mast, Raa, Aare** o. s. v.

Undt.: **Et Ror, Sejl, Anker, Tov, Reb, Ruf, Mærs, Skrog, Vrag** o. s. v.

l) Benævnelser paa Værktøj, Redskaber og musikalske Instrumenter (Hammer, Kniv, Gaffel, Ske, Børste, Rasp, Sav, Saks, Syl, Tang; Le, Plov, Plejl, Hakke, Rok, Haspe, Vinde, Aare; Violin, Fløjte, Basun, Guitar, Harpe, Trompet).

Undt.: **Bor, Naver, Kompas, Sold, Brækjærn** (et **Jærn); Bækken, Horn, Klaver, Orgel, Pianoforte.**

m) Mønters Navne (Krone, Øre, Rigsmark, Frank, Gylden, Rubel, Dollar, Dukat o. s. v.)

n) Liniers Navne: Linie, Diagonal, Katete, Radius, Kreds, Periferi, Tangent o. s. v.

Anm. Det er ikke givet, at Benævnelserne paa de til en vis Klasse hørende Ting have samme Køn som Klassenavnet. Det hedder rigtignok: en Person, Plante, Frugt, Sten, Vind, Tid, Ret, Sygdom, Bygning, Mønt, Linie o. s. v., men derimod: et Land, Vand, Vejr eller Vejrlig (Regnvejr, Tordenvejr), Legeme (Lig), Skib (Fartøj), Værktøj, Redskab, Instrument o. s. v.

B) I Henhold til Formen:

a) Alle abstrakte Navneord, der ere afledte af Navnemaader ved Endelsen en: Løben, Læsen, Viden. (Den blotte Viden er ikke tilstrækkelig.) Derimod: et Bækken, Dækken, Køkken, Lagen.

b) Afledte Ord, der ende paa d, de, dom, else, hed, ing, ning, ling, me og ske, f. Eks.: en Bygd, Byld, Byrd, Dyd, Færd, Hævd; Byrde, Længde, Mængde; Rigdom, Sygdom; Forøgelse, Skrivelse, Stavelse; Sandhed; Forundring; Læsning; Særling, Tvilling; Fedme, Kvalme, Rødme; Vædske.

Undt.: Et Lægd, Skjold, Smuld, Spjeld; et Spøgelse, Værelse (men: en Fra-, Nær-, Over-, Tilværelse); paa dom (i Betydning af dømme): et Herredom o. s. v.

c) De fleste afledte Ord, der ende paa e, st, este, t og te: en Hede, Kulde, Varme, Styrke, Vælde (Adels-, Ene-, Folkevælde), Dyne, Navne, Ælde, Aande, en Rive, Gave, Klage, Støtte; Fangst, Frost, Hælvt, Kunst, Vækst; Angest, Hyldest, Yndest; Tjeneste; Bægt, Drift, Dragt, Dræt, Fart, Kæft, Ægt; Hægte, Hætte.

Undt.: Et Bælte, Gærde, Hjalte, Hjørne, Mæle, Spænde, Stænge, Stævne, Vænge, Ærme; et Gode, Onde, Mørke, Rige, Smykke, Øde, Eje, Fæste, Føre, Gemme, Hæfte, Komme, Lukke, Minde, Møde, Mærke, Nemme, Rygte, Røre, Skøde, Sæde, Søle, Skifte; Arbejde, Brænde, Bytte, Dække, Skue, Tykke, Ønske; et Aflukke, Indelukke, Omdømme, Selvstyre, Udkomme, Værge (i mit Værge; men: en Værge, en Person); et Ansigt, Bundt, Ridt, Skridt, Snit, Vildt; et Løfte.

d) De fleste af Tillægsord og Tillægsmaader ved Hjælp af Endelsen skab afledte Navneord, f. Eks.: Egenskab, Dovenskab, Drukkenskab, Fuldskab, Huldskab, Kundskab (af det t. Tillo. kund, ɔ: bekendt), Kælenskab, Ondskab, Troskab, Videnskab o. s. v. samt Ordene Daarskab, Lidenskab, Morskab.

Undt.: En eller et Arrigskab, et Bekendtskab, Beredskab, Efterladenskab, Fangenskab, Fællesskab, Hedenskab (af heden, isl. heiðinn, ɔ: hedensk), Svangerskab, Vornedskab.

Anm. Navneord, der ved Endelsen skab ere afledte af andre Navneord, ere sædvanlig Intetkøn. Se nedenfor!

e) Abstrakte afledte Navneord, der ende paa sel (Advarsel, Forespørgsel, Fødsel, Glemsel, Kørsel, Længsel, Skændsel, Skaansel, Trussel, Trængsel, Udførsel o. s. v.)

Undt.: Et Varsel. (Et Barsel, af Barns-øl.)

Anm. Konkrete Navneord paa sel ere derimod i Regelen Intetkøn. Se nedenfor!

f) De fleste Ord, der ende paa el: Adel, Aksel, Ampel, Ankel, Dadel, Digel, Drossel, Fabel, Hammel, Himmel, Hæssel, Jubel, Kapsel, Kjortel, Knevel, Knokkel, Lømmel, Mangel, Muskel, Partikel, Pensel, Pøbel, Sabel, Sadel, Seddel, Tøffel, Tidsel, Veksel, Yngel o. s. v.

Undt.: Et Bændel, Kobbel, Middel, Stempel, Eksempel, Mirakel, Møbel, Orakel, Sekel (seculum, ɔ: 100 Aar; men en Sekel, jødisk Mønt), et Skrammel og et Æsel (se Side 160!), et Orgel (Instrument), et Tempel og et Tabernakel (Bygninger), et Takkel, et Taffel.

g) Alle Navneord (Formindskelsesnavne), der ere afledte ved Endelserne lil, ike, eke, like, ken o. s. v. (Duelil, Læddike, Sønneke, Dullike, Sisken).

h) Alle Personnavne paa er, ner, ske, inde, esse, isse, trice; e, a, ine o. s. v. (Bager, Lærer; Portner; Forbryderske; Fyrstinde; Komtesse; Diakonisse; Aktrice; Frederikke, Teodora, Jakobine).

i) En Mængde fremmede Navneord med forskellige Endelser (a, aille, ak, al, an, ance, ans, ant, asme, e, ence, ens, eur (ør), i, ie, ik, ion, is, isme, ist, its, meter, on, tet, ur, us), f. Eks.: Villa; Bataille; Kloak, Kosak; Kapital, Koral, Lineal, Portal; Altan, Kumpan, Sakristan; Balance, Distance, Korrespondance; Dissonans, Ordonans, Substans; Foliant, Musikant; Entu-

siasme, Pleonasme, Sarkasme; Komité, Frisure, Mine, Ode; Excellence, Konkurrence, Korpulence; Accidens, Essens, Potens, Reminiscens, Reverens; Directeur (Direktør), Dusør, Favør, Honnør, Likør, Malør; Fantasi, Filosofi, Fotografi, Geografi, Inerti, Ironi, Kemi, Koloni, Kopi, Liturgi, Magi, Mani, Melodi, Poesi, Profeti, Teologi, Teori; Historie, Injurie; Butik, Kritik, Logik, Musik, Politík, Rubrik, Taktik; Auktion, Konvention, Million, Nation, Portion; Krisis, Pluralis, Singularis; Mekanisme, Patriotisme, Realisme; Kancellist, Kautionist, Nihilist; Justits, Milits, Notits; Centimeter, Diameter; Pardon, Ræson, Sæson, Patron, Perikon; Bonitet, Kalamitet, Kvantitet, Nationalitet, Pietet, Prioritet, Varietet; Arkitektur, Censur, Dressur, Glasur, Kommandantur, Litteratur, Natur, Politur, Tortur; Kasus, Kultus, Luksus, Radius, Status o. s. v.

Undt. 1. Af de Ord, der ende paa a, undtages de, der ende paa ma (et Drama, Firma, Komma, Paradigma, Skisma) samt Ordet Delta o. s. v.; desuden undtages en Del Ord paa al (et Arsenal, Foderal, Hospital, Ideal, Kvartal, Mineral, Ritual, Signal, Tribunal o. s. v.), paa e: Klenodie, Konklave, Kostume, Parterre samt Ordene paa ale: Personale (men en eller et Finale), paa i, f. Eks.: Batteri, Diplomati (Diplomaterne, men Diplomatien, den diplomatiske Kunst), Fotografi (et Billede, men Fotografien, den fotografiske Kunst), Galleri, Geni, Parti, Politi samt de Ord, der ende paa arki og krati (Monarki, Demokrati), paa in (Magasin, Officin), paa on (et Leksikon, en eller et Mammon), paa ur (Agentur, Diktatur, Kreatur, Pulpitur), paa us (Corpus, Genus, Kursus, Minus, Tempus), samt flere andre Ord, f. Eks.: Humør, Barometer, Hygrometer, Termometer o. s. v.

2. Ord paa tet, der betegne en Anstalt, en Stiftelse, et Samfund eller en Institution: et Universitet, Fakultet, Kommunitet, Admiralitet, Societet o. s. v.

Anm. Navne paa Videnskaber og Kunster samt andre Fagord, der som oftest stamme fra græske, latinske eller franske Ord af Hunkønnet (f. Eks.: Filosofi, Medicin, Arkitektur, Musik, Fotografi o. s. v.), ere paa Dansk Fælleskøn.

II. Intetkøn ere følgende Ord:

A. Efter Betydningen:

a) Bjærges, Landes, Distrikters, Byers og Landsbyers, Bygningers og Skibes Benævnelser, f. Eks.: Det ildsprudende Vesuv, det mørke Afrika, det frugtbare Danmark, et Eden, det mindste Amt (Herred, Sogn, Syssel, Departement, Gouvernement, Kanton o. s. v.), det frugtbare Als, det store Paris, det lille Sæby (Frederikshavn), det smukke Ordrup, det yndige Frederiksdal, det bekendte Romsdal (Stedet, men: den bekendte Romsdal, Dalen), det smukke Fredensborg, det gamle Roskilde, det ejendommelige Rosenborg, det meget besøgte Sandefjord (Badestedet), det bekendte «Gejser» (Skibet, men: den bekendte Gejser, Kilden), det smukke «Dannebrog» o. s. v.

Undt.: Orienten; en Stat, en Provins.

b) Navne paa selvstændige Massenavne og paa Mængdenavne, der kunne bruges som Massenavne, f. Eks.: Allun, Beg, Blod, Bly, Blæk, Brød, Brænde, Cement, Dynd, Fedt, Flæsk, Fæ, Garn, Glas, Grus, Græs, Guld, Hø, Ister, Jærn, Kit, Klid, Klor, Kobber, Korn, Krat, Kridt, Krudt, Kvas, Kvæg, Kød, Lak, Ler, Liv, Læder, Lærred, Løv, Malt, Marmor, Mel, Mudder, Malm, Mundgodt (af oldn. mungát, ɔ: Øl), Møg, Pap, Papir, Peber, Pudder, Pulver, Purpur, Rav, Salt, Sand, Skarn, Skum, Smuld, Smør, Snavs, Spyt, Spæk, Staal, Sukker, Svovl, Sølv, Tin, Tøj, Tømmer, Tønder, Vand, Ved (men: en Benved, en Plante), Øl; Ben, Brød, Dun, Foder, Folk, Haar, Korn, Kul, Land, Reb, Straa, Tov o. s. v.

Undt.: Arsenik, Bærme, Damp, Dej, Eddike, Flint, Fløde, Føde, Gift, Grød, Halm, Honning, Hør, Ild, Is, Jod, Jord, Kaffe, Kalk, Lim, Luft, Mad, Mergel, Mjød,

Mælk, Okker, Olie, Ost, Salve, Silke, Sirup, Smergel, Sne, Suppe, Snus, Te, Uld, Valle, Vin, Vismut o. s. v., men: en eller et Muld, Klæg, Kobolt, Zink o. s. v.

c) Navne paa Beklædningsstoffer o. l. (Bukskin, Damask, Drejl, Fløjl, Klæde, Lærred, Merino, Dyffel, Vadmel, Tarlatan, Trikot, Hermelin, Purpur, Voksdug o. s. v.).

Undt.: en eller et Filt.

d) Sprogenes Navne, dog kun naar Kendeordet staar foran dem (et smukt Dansk, Fransk; det smukke Dansk, det elegante Fransk, det gamle Sanskrit), eller naar de staa uden Kendeord (paa godt Dansk, paa smukt Fransk o. s. v.); men derimod: Fransken, Tysken, Svensken (ɔ: den eller det Svenske).

e) Sproglige Led (Bogstaver, Stavelser, Ord, Sætninger o. s. v.) og Cifre: et A, et Jeg, et Ja, Nej, Men, Og, Ak, Bliv; et Farvel, Hurra; et «om Forladelse», et «Tak for sidst» (fsk. fra en Tak for sidst); det ubekendte «Hisset»; et «noli me tangere». Min Hat er ødelagt, og min Frakke er det ogsaa. At arbejde (det) er sundt. At Skibet er forlist, (det) er sørgeligt. Drengen siger, at han har tabt Pengene; men det tror jeg ikke. Jeg stødte min Fod, hvilket gjorde meget ondt; et Syv, et Nul o. s. v.

f) Billedlige Benævnelser paa noget daarligt og uordentligt (paa Juks og Virvar): Pak, Miskmask, Krimskrams, Ripsraps, Vrøvl, Pjat, Sniksnak, Lirumlarum.

B. Efter Formen:

a) Abstrakte verbalske Mængdenavne, der have samme Medlyd som det tilsvarende Udsagnsord, men have bortkastet dettes Slutnings-e, f. Eks.: et Brud, Dik, Døn, Fald, Fund, Laan, Løb, Mord, Raab, Savn, Skrig, Skøn, Spil, Spring, Skub, Tab, Besøg, Forhør o. s. v. (men f. Eks.: en Lyd, en Drøm).

Anm. 1. Andre lignende Navneord, der ikke ere abstrakte Mængdenavne, ere som oftest Fælleskøn:

aa) Abstrakte Massenavne, f. Eks.: (megen) Fryd, Glans,

Graad, Hjælp, Kiv, Larm, Pral, Prunk, Ros, Skræk, Skyld, Smag, Snak, Splid, Spot, Skæmt, Strid, Støj, Svig, Tvæt, Trøst, Tørst, Frygt, Lugt, Røgt, Tugt (og alle lignende Ord, der ende paa gt), Klang, Trang, Tvang (og alle lignende Ord, der ende paa ang), Gengæld, Tidsfordriv (men et Begær, Behov, Besvær, Flaad, Had, Haab, Nag, en eller et Helbred, en eller et Sammenhæng o. s. v.)

bb) Lignende, abstrakte Navneord, der kunne være baade Massenavne og Mængdenavne, f. Eks.: Dans (megen Dans, mange Danse), Kamp, Krig, Leg, Sang, Sans, Storm, Straf, Strøm, Træk, Tvivl o. s. v. (men f. Eks.: et Folk).

cc) Lignende konkrete verbalske Mængdenavne, f. Eks.: en Aand, Bælg, Dam, Drik, Fals, Flab, Fragt, Gjord, Gløk, Grav, Gaard, Kam, Lap, Prik, Skal, Skovl, Split, Spuns, Steg, Sværm o. s. v. (men dog: et Baand, Bind, Digt, Drev, Flag, Hegn, Lag, Læs, Sold, Saar, Sejl, Skæl, Skaar, Slæb, Slør, Svælg, Telt [Tjald, tjælde] Tøjr o. s. v.)

Anm. 2. Lignende verbalske Navneord, der kunne betegne baade en konkret og en abstrakt Genstand, ere dels Intetkøn (et Trin, Indløb, Offer o. s. v.), dels Intetkøn (Handlingen) eller Fælleskøn (den konkrete Genstand), f. Eks.: Bid (et Bid, Handlingen at bide; en Bid, en Smule), Dryp, Snært, Visk, Klap, Prik, Tryk (et Tryk, men: en fin Tryk), Træk (flere Træk, megen Træk), Væv (et Væv, f. Eks. af Usandhed; en Væv, hvorpaa der væves) o. s. v.

Tillæg. Medens Handlingen ellers betegnes ved Intetkøn, er det modsatte til Dels Tilfældet med Ordet Brug, idet man f. Eks. siger: en Brug (Skik), en Misbrug, til daglig Brug (men dog til eget, sit, et vist Brug), medens Ordet i Betydning af Forretning, Fabrik o. s. v. altid er Intetkøn: et Landbrug, Havebrug, Savbrug o. s. v.

b) Navneord, som ere dannede af Udsagnsord ved Endelsen ende (af Udsagnsordenes Tillægsmaade i Handleform): et Anliggende, Foretagende, Udseende, Vidende (f. Eks.: uden mit Vidende) o. s. v. (Derimod: en Tidende, en Tiende.)

Undt.: en Henseende.

c) Afledte Ord paa dømme, i og eri (et Bispedømme, Hertugdømme; Abbedi, Provsti; Maleri, Rytteri, Tyveri).

Undt.: Ordene Værdi, Profeti, Selleri (en Plante), Kolibri (et Dyr), samt Ordet Periferi (Omkreds) og en Del andre fremmede Ord, der ende paa i. Se nedenfor!

d) Ord, der ved Endelsen skab ere afledte af Navneord: Adelskab, Djævelskab, Fjendskab, Grevskab, Herskab, Naboskab, Redskab, Slægtskab, Venskab, Ægteskab. Derimod: en Egenskab, Galskab o. s. v. Se Side 165!

e) Konkrete afledte Navneord paa sel (Bidsel, Bindsel, Brændsel, Dæksel, Fængsel, Hængsel, Vindsel, Aadsel).

Undt.: En Ransel.

Derimod: En Forespørgsel, Længsel, Kørsel, Opførsel, Trængsel, Skræmsel (og derfor ogsaa en Fugleskræmsel, skønt dette er et konkret Navneord).

f) Fremmede Ord paa akel, ale (se S. 165!), at, dict (dikt), ek, em, ent, eri, ium, iv, jekt, ma (se S. 165!), ment, om, um, ut, f. Eks.: Mirakel, Orakel, Spektakel; Personale; Direktorat, Internat, Konkordat, Konsulat, Legat, Mandat, Ornat, Prædikat, Rektorat, Senat, Sirat, Triumvirat; Interdikt; Apotek, Bibliotek; Diadem, Filosofem, Problem; Kontinent, Kontingent, Patent, Talent; Galanteri, Pedanteri; Kollegium, Ministerium, Stadium, Stipendium, Studium; Arkiv, Initiativ, Korrektiv, Kreditiv, Motiv, Palliativ, Positiv (Instrument), Recitativ; Adjekt, Projekt; Firma, Paradigma; Argument, Dokument, Firmament, Instrument, Monument, Pergament, Sakrament, Supplement, Testament; Diplom; Centrum, Kollegium, Lustrum, Monstrum, Publikum, Punktum; Attribut, Azimut, Institut o. s. v.

Undt.: En Debat, Fregat, Magistrat, Oblat, Plakat, Rabat, Sabbat, Soldat, Traktat og selvfølgelig en Akrobat, Apostat, Diplomat, Licentiat, Renegat, (Agat); en Ekspedient, Fallent, Regent, Student o. s. v.; grammatikalske Benævnelser, der ende paa tiv: en Genitiv, Komparativ, Konjunktiv, Nominativ, Optativ, Positiv, Superlativ; men: et Adjektiv, Substantiv (Ord), en eller et Minut o. s. v.

Anm. 1. Foruden de Ord, der kunne henføres til de i det forangaaende fremsatte Kønsregler, er der en hel Del andre, som ikke kunne indordnes under bestemte eller i alt Fald ikke under

tilstrækkelig omfattende, nogenlunde praktiske Regler. Angaaende disse Ords Køn maa der derfor henvises til Ordbøgerne. Kun c. 1/5 af de danske Navneord ere af Intetkøn.

Anm. 2. En Del Ord, som oprindelig ere identiske (eller dog nærbeslægtede) have forskelligt Køn efter deres forskellige Betydning, f. Eks.: (en eller et) Abc, Bo, Bid, Dryp, Fold, Følge, Kende, Klap, Lod, Plan, Raad, Skjold, Skraa, Skrift, Snært, Støv, Syssel, Søm, Talent, Ting, Tryk, Træk, Ve, Værge, Væv, Æsel o. s. v.

Anm. 3. Herhen høre ikke saadanne Ord, som vel falde sammen i Lyd, men ere af forskellig Oprindelse, f. Eks.: (en og et) Aa, Frø, Lem, Nøgle o s. v.

Anm. 4. For flere Ords Vedkommende er Kønnet vaklende. Man siger saaledes: en eller et Alvor, Fond, Mylder, Pløre, Sammenhæng, Slags, Spøg (en Spøg; det er mit Spøg), Tant, Tornister o. s. v. (Byg, Muld, Møl, Minut, Sekund, Helbred, Sammenhæng o. s. v. ere tidligere omtalte.)

Anm. 5. En Del Ord have i Tidens Løb skiftet Køn. Af Intetkøn vare f. Eks. fordum Nyre, Lunge, Vaar (Foraar), Sommer, Høst, Regn, Lyd, Trold o. m. a.; af Hankøn Skjold, Kuld, Legeme o. s. v.; af Hunkøn Sogn, Syn, Menneske o. s. v. I enkelte Tilfælde findes der endnu Spor af det ældre Køn, skønt Ordet i det hele har antaget det nyere Køn. I Stedet for Brændevinen hører man saaledes endnu Brændevinet, fordi det tidligere hed: et Vin. Fra det gamle «en Menneske» hidrører det bibelske Udtryk «Menneskens Søn». Fordi man tidligere sagde «en Bogstav», siger man endnu: at gaa efter Bogstaven, Bogstaven ihjelslaar. Fordi det tidligere hed «en Sted», bruger man endnu undertiden en-, ingen-, nogensteds i Stedet (eller i Steden) for et- (intet-, noget-) steds. Ordet Ting, som (i Betydning af Genstand) nu er et Fælleskønsord, har tidligere været et Intetkønsord. Det gld. al thing (ɔ: alle Ting) er Intetkøn i Flertal. (Ental vilde have hedt: alt thing, og Flertal i Han- eller Hunkøn: allæ thing, medens Tillægsordet i Intetkøn i Flertal fordum ingen Endelse fik.) At Ting har været et Intetkønsord, spores endnu, idet man f. Eks. siger: alting er galt. At «alting» nu behandles som ensbetydende med alt, beror paa, at Formens Betydning ikke længere forstaas.

Anm. 6. Udtrykkene Alterens Sakrament, Øjens Lyst o. s. v. hidrøre ikke fra Kønsskifte, men fra gamle Bøjningsforhold. Se nedenfor!

Anm. 7. Talemaaden «at gaa i Taaget» beviser ikke, at Ordet Taage har skiftet Køn. Taaget er tværtimod den bestemte Form af Taag, en gammel Sideform til Taage. Begge Ord havde for Resten

omtrent samme Betydning, hvilket ses deraf, at Ordet Taaget, der forekommer i Bibelen fra 1550, i senere Udgaver (fra 1607, 1647 o. s. v.) findes ombyttet med Taagen (Es. 60, 2), og «it taag» (1 Moseb. 2, 6) med «Damp».

Alle hidtil fremsatte Regler for Ordenes Køn angaa kun usammensatte Ord. Sammensatte Ord, hvis sidste Del er et Navneord, faa dette Ords Køn, f. Eks.: en Bordplade, et Haandspejl, Æggehviden, en Skabsdør, et Dukkehus; et Halvark, et Hestehold o. s. v. Ogsaa Ordets Betydning retter sig i Regelen efter det sidste Ord. (Et Lommeur er et Ur; en Urlomme er en Lomme.) Er dette ikke Tilfældet, retter Kønnet sig heller ikke efter det sidste Ord og bestemmes da som oftest efter Ordets Betydning, f. Eks.: et Raad, men: en Etatsraad (Person); endvidere (som Navne paa Dyr, Planter o. s. v.): en Graaben (Ulv), en Negenøje (Niøje; en Bruskfisk), en Flødeskæg, Graaskæg, Ødeland; en Kærminde, Benved, Stenbræk; et Voksdug (se Side 167!) o. s. v., men dog: et Kongelys, et Firben, et Tusindben, et Tykhoved, et Hængehoved, en eller et Hældøre. At Kønnet ikke retter sig efter Sammensætningens sidste Del, finder særlig Anvendelse paa visse Særnavne, f. Eks.: Den tapre Tordenskjold (et Skjold), det store København (en Havn), det befæstede Kronborg (en Borg), det gamle Roskilde (en Kilde), det ufrugtbare Fanø (en Ø), det ældgamle Slesvig (en Vig), det lille Rødby, det smukke Frederiksborg o. s. v. Mærkes bør: Prøvestenen, men: det bekendte Prøvesten, det dejlige Søndermarken o. s. v.

Anm. 1. Det hedder: en Jærnbyrd, men: et Vidnesbyrd; en Egenskab, men: et Livegenskab; en Færd (Ligfærd, Retfærd), men: et Folkefærd, Genfærd; en Figen, men: et (en) Ørefigen; en Mor (ɔ: Moder), men: et Perlemor; et Ud- og Indseende, men: en Henseende; en Hen-, Ind-, Op-, Udsigt, men: et Ansigt; et Skel, f. Eks.: Markeskel, men: en Forskel; en Efterslæt, Høslæt, Islæt, Mandslæt, men: et Klokkeslæt, Udslæt; et Varsel (gl. en Varsel), men: en Advarsel; en Tryk, men et Aftryk, Eftertryk o. s. v.

Anm. 2. Naar den første Del af et sammensat Ord er et Navneord, den sidste et Tillægsord, retter Kønnet sig efter det første

Ord, f. Eks.: en Haandfuld (to Haandfulde), en Mundfuld, Skefuld, Sækfuld (men: en Sæk, fuld af Brænde, o. s v.), et Fadfuld, et Livfuld, en Ildløs, en Fod(s)bred, en Fingersbred, en Haandsbred, et Haarsbred; en Farlille, en Morlille; en Reguladetri (regula de tribus, Regel om tre [Led]); en Sving(en)om.

Anm. 3. Tillægsord, der bruges som Navneord, ere Fælleskøn, naar de betegne Personer (den gode, en rig, en ubekendt, en døvstum, en rejsende), men i andre Tilfælde Intetkøn (det gode, noget ubekendt, et helt, det hele, noget stort). Se nedenfor!

C. Navneordenes Bøjning (Fleksion).

Navneordene bøjes i Henseende til Bestemthed (Manden), Tal (Mænd) og Fald (Mands).

I. Navneordenes Bestemthed.

Nævnes Navneordet kun i ren Almindelighed eller helt ubestemt, har det intet Kendeord. Staar det ubestemte Kendeord foran Navneordet, fremhæves en enkelt aldeles ubestemt Ting af den store Mængde; men hænges det bestemte Kendeord bag ved Navneordet, udpeger det en bestemt Genstand. Siger jeg f. Eks.: «Der gaar en Dreng», er det ubestemt, hvilken Dreng det er; men siger jeg derimod: «Der gaar Drengen», er der Tale om en bestemt Dreng, f. Eks. om en, der lige er bleven omtalt eller deslige. Navneordet staar ubestemt, naar man siger: En Ulv og et Lam kom til en Bæk for at slukke deres Tørst; men ikke mere, naar man derefter siger: «øverst stod Ulven (den omtalte Ulv), nedenfor Lammet» (det omtalte Lam). Ulven og Lammet staa saaledes bestemt. Eller: Der var engang en Mand (ubestemt); Manden (bestemt) havde en Søn og en Datter (ubestemt). Sønnen (bestemt) hed Ole. Skriv et A og et B! A'et er for stort. Jeg bød ham et Æble og en Pære; han spiste Æblet o. s. v. Se Side 175!

Anm 1. Det ubestemt ladende eller saakaldte ubestemte Kendeord en (et) er afledt af Talordet een (eet), hvorfra det nu adskiller sig ved Betoning og Skrivemaade. Smlgn.: en Dreng kan ikke bære Kurven (hvorimod en Mand kan bære den); een Dreng

kan ikke bære Kurven (men to kunne bære den). Det bestemmende eller saakaldte bestemte Kendeord (-en, -et) har sin Oprindelse af det paapegende Stedord hin, hit, ɔ: hint (jvnf. min, mit), der blev sat eller hængt bag ved Ordet og mistede sin Forlyd (h).

Anm. 2. Med Hensyn til Navneordenes bestemte Kendeord bemærkes, at der ikke føjes en eller et, men kun n eller t til Navneord, som ende paa et tonløst e, f. Eks.: Aben, Herren, Kæmpen, Klædet, Mindet, Vinduet. Derimod: Kaffeen (fsk. fra Kaffen), Leen, Skeen, Sneen, Teen, Alleen, Ideen; B'et, T'et.

Anm. 3. Navneord, der ende paa tonløst el, er og en, bortkaste for Vellydens Skyld undertiden Endelsens e foran det bestemte Kendeord, f. Eks.: Bidslet, Eksemplet, Midlet, Miraklet, Templet; Himmelen eller Himlen, Regelen eller Reglen, Seddelen eller Sedlen, Kjortelen eller Kjortlen, Apostelen eller Apostlen, Djævelen eller Djævlen, Engelen eller Englen, Mandelen eller Mandlen, Æselet eller Æslet (men: Adelen, Handelen, Mangelen); Barometret, Termometret, Teatret, Klosteret eller Klostret, Nummeret eller Numret, men: Ageren, Bageren, Alderen, Cylinderen, Feberen, Ministeren; Vaabnet (men: Lagenet) o. s. v. Derimod altid: Kamelen, Fænomenet, Karakteren, fordi Endelsen er betonet.

Tillæg 1. I Tvivlstilfælde kan den sammentrukne Form anbefales, naar den ikke støder Øret ved for stærkt Konsonantsammenstød.

Tillæg 2. Der maa dog skelnes imellem Hammeren og Hamren (den megen Hamren), Sysselen og Syslen, Skulderen og Skuldren, Tummelen og Tumlen, Hagelen og Haglen, Yngelen og Ynglen o. s. v.

Tillæg 3. I Poesi anvendes Sammentrækningen af Endelserne el, en, er hyppigere end i Prosa (Vint'ren). Dog kunne kun de Ord, der i Prosa kunne eller skulle sammentrækkes i ubestemt Flertal, i Poesi sammentrækkes i Ental, f. Eks.: Ag'ren, Englen, Himlen, Lagnet, men ikke: Bag'ren, Dom'ren o. s. v.

Anm. 4. For Vellydens Skyld føjes Navneordenes bestemte Kendeord aldrig til Navneord, der ved Endelsen en ere afledte af Udsagnsord (Higen, Løben, Mumlen, Raaben, Syngen, Væren); til andre Ord, der ende paa tonløst en (f. Eks.: Aften, Morgen, Alen, Eksamen) føjes det undertiden (Aftenen, Morgenen, Jærnalenen o. s. v.) eller aldrig (f. Eks. Olden, Norden, Østen), og Navneordenes bestemte Kendeord et føjes ikke til Ord, der ende paa tonløst et (Levnet). Derimod tilføjes en (et) efter betonet en (et), f. Eks.: Renen, Stenen, Tenen, Tapetet, Fakultetet, Signetet

o. s. v. Skal Bestemtheden for de ovennævnte Ords Vedkommende, der ikke kunne forbindes med Navneordenes bestemte Kendeord, alligevel betegnes, maa dette ske paa anden Maade, f. Eks.: Den megen Raaben, al den Løben frem og tilbage, Børnenes Hylen o. s. v. I Ordet Verden (sv.: verld, eng.: world; gld.: wæræld; jvnf. Verds-ens, verds-lig) er Endelsen en egentlig Kendeordet, hvilket dog næsten er glemt, hvorfor man i Regelen skriver: den hele Verden (dog kun: hele Verden, ikke: hele Verdenen, men derimod: Verdener, Verdnerne samt Efterverdenen, Dyreverdenen, Studenterverdenen, Kunstnerverdenen o. s. v. (i overført Betydning). En i Ordet Ørken er rimeligvis ogsaa Kendeordet (jvnf.: en Udørk); nogle anse dog Ørk for en Forkortning af Ørken (gld. Øthken). Man skriver i Regelen Ørkenen (Ørkener, Ørknerne).

Enkelte andre Ord bruges aldrig med Navneordenes bestemte Kendeord, f. Eks. Lov (Rygte), Old, Debitor, Maximum o. s. v. (derimod nok: det gode Lov o. s. v.). Ordene Faktum og Publikum bruges bestemt uden Navneordenes bestemte Kendeord.

Anm. 5. En Del Navneord bruges heller ikke med det ubestemte Kendeord, f. Eks.: (om) Kap, (tage til) Ægte, (tage) Overhaand, (sætte noget over) Styr; derimod bruges Vrangen, Vælten, Kullen, Almindingen o. s. v. kun med det bestemte Kendeord.

Anm. 6. Naar der staar et Tillægsord foran Navneordet, hedder det bestemte Kendeord ikke -en eller -et, men den eller det (i Flertal: de), f. Eks.: den gode Dreng, det gode Barn, de gode Drenge (Børn). Se Side 11! Ogsaa foran et Tillægsord, der staar i Stedet for et Tillægsord og Navneord, f. Eks.: den flittige (den flittige Dreng, Pige o. s. v.), det barnagtige (det barnagtige Væsen, Forhold) eller foran et Tillægsord, der staar som Navneord, bruges i bestemt Form altid den og det. (Se under Tillægsordene!) Derimod er det urigtigt at bruge Kendeordet den, det, de (Tillægsordenes bestemte Kendeord) i andre Tilfælde, f. Eks. i Ordføjninger som: Johannes den Døber (i Stedet for Johannes Døber eller Døberen Johannes; jvnfr. Per Smed), Brevet til de Romere (i Stedet for: til Romerne) o. s. v. Dog bruger man endnu i Regelen: den Helligaand i Stedet for Helligaanden, og der siges tit «de Herrer» i Stedet for Herrerne; endvidere bruges: de Venders og Goters, de Torys og Whigs, de Vonner og Vanner, de Juelers Stamtavle i Stedet for Vendernes og Goternes o. s. v. I Poesi forekommer ogsaa: Den Herre sadler sin hurtige Hest (Hertz); de Vover saa sagtelig trille (Storm); de Kroner paa Skjoldungens ægte Børn (Øhlenschl.) o. s. v.

Anm. 7. Kendeordet den, det, de er oprindelig det samme Ord, som det ligelydende paapegende Stedord, hvorfra det kun adskiller sig derved, at det har mistet Tonen. Smlgn.: «den brune Hest» og «den brune Hest»!

Anm. 8. Angaaende Brugen af Kendeordene i Forbindelse med Navneordene tilføjes følgende specielle Bemærkninger:

1) angaaende Brugen af det ubestemte Kendeord:

a) Det ubestemte Kendeord, der udhæver en enkelt (ligegyldigt hvilken) Genstand af Mængden, f. Eks.: et Æble, føjes selvfølgelig ikke til Særnavne, medmindre disse bruges som Fællesnavne, f. Eks.: en Krøsus (en umaadelig rig Mand), en Demosthenes (en meget veltalende Mand) o. s. v.

b) Det ubestemte Kendeord sættes heller ikke foran Massenavne, f. Eks.: Hun købte Kød (men: hun købte en Hat). Fiskene have rødt, koldt Blod (ikke: et rødt o. s. v.); men: Fiskene have en Svømmeblære. Der sælges ferskt Kød, østersøisk Rug, fedt Kvæg. Han viste Taknemmelighed mod sine Forældre. Kun naar der menes Arter eller begrænsede Dele af Massen, kunne kollektiviske Ord bruges med det ubestemte Kendeord: en Vin, en god (Sort) Vin, en fin Tobak, en frugtbar (Del) Jord, at varme sig ved en Ild, en mageløs Flid og Troskab, en overdreven Lyst til Spil. Derimod bruges det ubestemte Kendeord foran ubestemte Mængdenavne, f. Eks.: Jeg har købt et Faar, solgt en Hest, set en Bjørn o. s. v.

2) angaaende Brugen af det bestemte Kendeord: Der siges: Jeg bød ham Kød og Kartofler (ubestemt); han spiste Kødet, men ikke Kartoflerne (bestemt). Af Druer laves Vin; men Druerne i vor Have blive aldrig modne. Vin er en god Drik; men Vinen (denne Vin) er god. Peters Svigermoder havde Feber; men da Jesus tog hende ved Haanden, forlod Feberen hende. Han mangler ikke Mod; men Modet (det Mod, han besad) forlod ham. Med frejdigt Mod gik han Faren i Møde; men Modet svigtede ham i det afgørende Øjeblik. Bonden købte i Gaar et Faar (ubestemt) og en Hest; men Faaret (det bestemte Faar) solgte han straks igen. Opholdet varede fem Minutter. Det bestemte Kendeord bruges saaledes ved Mængdenavne, naar der er Tale om en bestemt enkelt Genstand eller om flere bestemte Genstande, og ved Massenavne, naar der er Tale om en bestemt udpeget Del af Massen. Det bruges desuden, naar der ved Fællesnavnet betegnes Arten eller Stoffet i Almindelighed, f. Eks.: Mennesket og Hunden findes næsten overalt; Sølvet har tabt meget i Værdi.

Navneordenes bestemte Kendeord udelades dog:

a) ved Særnavne (Navne paa Bjærge, Floder, Byer, Lande, Stjerner, Maaneder, Personer o. s. v.), f. Eks.: Montblanc, Volga, Athen, Theben, Helsingør, Italien, Spanien, Uranus, Aldebaran, Venus, Sirius, Orion, Jupiter, Maj, Correggio, Julie. Det bestemte Kendeord udelades her, fordi disse Ord i sig selv ere bestemte. Det samme er Tilfældet med en Del andre Ord, der betegne en enkelt og bestemt Genstand, f. Eks.: at være hos Gud, i Paradis (eller i Paradiset), i Helvede, under Ækvator o. s. v. Dog mærkes: Djævelen, Jorden, Solen, Maanen, Himmelen, (Verden), Syvstjernen, Polarstjernen, den store Bjørn eller Karlsvognen o. s. v.

Undt. 1. Til Navne paa Folk og Sprog føjes undertiden det bestemte Kendeord, f. Eks.: Dansken eller Danskerne (i Alm.), Tysken eller Tyskerne, Grækeren eller Grækerne, Latinen o. s. v.

Undt. 2. Der siges: Kølen, Harzen (m. H. t. Alperne o. s. v., se nedenfor); Ejderen, Elben, Oderen, Rinen, Ronen, Themsen, Tiberen, Nilen.

Endvidere føjes det bestemte Kendeord til følgende Ord:

aa) til Landes Navne paa i: Tyrkiet (Tyrkernes Land), Bukariet, Mantschuriet, Mongoliet, Tartariet, Vallakiet o. s. v.;

bb) til Halvproprier: Bodensøen, Furesøen, Genfersøen, Østersøen, Vesterhavet, Kattegattet, Kongekilden (men Roskilde, ɔ: Ros Kilde, ikke Ros Kilden), Øresundet, Golfstrømmen, Ildlandet o. s. v.

cc) Tillægsordenes bestemte Kendeord bruges, naar der staar et Tillægsord foran Propriet eller Halvpropriet, f. Eks.: Det sydlige Rusland, det urolige Vesterhav, det fri Tartari, den rige Krøsus, den anden Napoleon, det dejlige Øresund, den lysende Sirius.

b) Ved en foran Særnavnet tilføjet Benævnelse paa Embede, Stilling, Værdighed, Titel og Haandtering, f. Eks.: Borgemester Hansen, Direktør Andersen, Stiftsprovst Paulli, Etatsraad Flor, Snedker Oxelberg o. s. v. Derimod: Drengen Johannes, Gæstgivergaarden Løven o. s. v. Se Side 24!

c) Ved grammatikalske Benævnelser (at staa i Ejefald, Lideform o. s. v.).

d) Foran Navneord, der paa anden Maade ere bestemte. Kendeordet udelades derfor:

aa) i Tiltale (Fader!), og naar Navneordet i sig selv er bestemt, f. Eks.: Er Fader hjemme? Moder har sagt det. Tante er syg; næste Søndag.

bb) Efter Ejefald (Marias Bog, hendes Moder).

Tillæg. Et Navneord, der følger efter et Ejefald, som svarer paa Spørgsmaalet hvis, er bestemt (se Side 11); skal det være ubestemt, maa Ejefaldet ombyttes med et Forholds-

led, f. Eks.: Eddisons Opfindelse; en Opfindelse af Eddison. (Se Side 16!)

cc) Efter bestemmende Stedord (min, denne Bog). I alle disse Tilfælde er der ikke Tale om en hvilken som helst Genstand af samme Slags, men om en bestemt Genstand. Yderligere Bestemmelse ved Hjælp af Kendeordet finder derfor ikke Sted. Se mere herom under Tillægsordene!

II. Navneordenes Tal (Numerus).

Et Navneord kan enten betegne een Genstand (staa i Ental eller Singularis) eller flere (staa i Flertal eller Pluralis). Navneordenes Flertal er undertiden ikke forskelligt fra Entallet (f. Eks.: eet Aar, flere Aar), men dannes som oftest ved Tilføjelse af e, r eller er til Navneordet i Ental (Dage, Uger, Maaneder). Det saaledes dannede Flertal kaldes Navneordenes ubestemte Flertal, fordi det kan sigte til en hvilken som helst Flerhed af de betegnede Genstande. (Jeg købte Pærer og Æbler [ubestemt], gav Børnene Pærerne [bestemt] og beholdt selv Æblerne [bestemt]).

a) Navneordenes ubestemte Flertal.

1. Uforandrede i Flertal blive:

De fleste Enstavelsesord af Intetkøn, der ende paa en Medlyd, f. Eks.: (flere) Baand, Dyr, Faar, Haar, Kast, Køn, Lam, Lod, Lys, Pund, Slag, Skrin, Skur, Suk (poet. undertiden: Sukke), Svin, Sværd, Søm, Ting, Vrag, Vraal, Væld, Tog, Æg, Aag, Aar.

Undt.: aa) e føjes i Flertal til følgende Ord: Bad, Bed, Bjærg, Blad, Bord, Brev, Bur, Digt, Fad, Fjæld, Gulv, Hav, Hus, Land, Navn, (Salt), Skab, Skib, Skjold, Sogn, Slot, Spejl, Sund, Tag, Telt, Torv, Trug, Taarn, Ur, (Vand) o. s. v.

bb) er føjes til følgende Ord: et Amt, Bal, Birk, Bryst, Bræt (Bræder eller Brætter, f. Eks.: Dam-, Tegnebrætter), Bundt, Bælt, Bæst, Es, Felt, (Finger)bøl, Fort, Gnid, Gods, Hak (i Betydn. Skaar, Indsnit), Hul,

Hof, Lem, Lod (f. Eks. i Lotteriet), Loft, Lægd, (Mos), Nul, Pant, Pas, Plan (et Plan), Punkt, Skaft, Skørt, Spant, Sted, Stift, (Stof), (Tøj), Togt, Vant, Værft, Værk.

Tillæg. Blik hedder nu i Regelen i Flertal Blikke (med forelskede Blikke), men i Sammensætninger til Dels Blik (dybe Indblik, men: faa Øjeblikke). Desuden mærkes: Tov (Tove eller Tov), Lod (Lod, f. Eks. 2 Lod, eller Lodder, f. Eks. paa et Ur), Skilt (Skilter eller Skilte), Syn (Syn, f. Eks. Hensyn, Luftsyn, eller Syner, ɔ: Visioner). Barn hedder i Flertal Børn.

2. I Flertal føjes e til følgende Ord:

a) til Enstavelsesord af Fælleskøn, der ende paa en Medlyd (flere Bjørne, Dage, Dukse, Grave, Hekse, Hingste, Hjorde, Høje, Koste (Fejekoste), Love, Maare, Raspe, Slurke, Strudse, Særke, Toppe, Vange.

Tillæg. I Navneord, der ende paa en Medlyd efter en kort, betonet Selvlyd, finder i Flertal Medlydsfordobling Sted (Domme, Hatte, Stokke o. s. v.).

Undt. aa) Uforandrede blive: Fejl, Krebs, Laks, Lus, Mus, Myg, Ol, Sild, Ting, Torsk, Tvivl, Tørv, Aal.

bb) Gaas og Mand hedde i Flertal henholdsvis Gæs og Mænd (faa Omlyd).

Anm. Flere af disse Ord, f. Eks.: Fejl, Lyd, Myg, Ting vare tidligere Intetkøn. Lyd bruges nu baade med det ældre Flertal Lyd og det til Fælleskønsformen svarende Lyde [1].

cc) er føjes til alle ved Endelserne d, t og st afledte Ord, f. Eks.: Bygd, Byld, Dyd, Lægd, Sæd; Bugt, Bundt, Bylt, Bægt, Dragt, Drift, Fart, Flint, Grøft, Jagt, Kløft, Kæft, Magt, Pligt, Rift, Skakt, Skrift, Slægt, Stift, Tylt, Vagt, Vært, Ægt; Blomst, Fangst, Knyst, Kunst, Læst, Provst, Præst, Vækst o. s. v.

---

[1] Jvnf.: Spejl, der fordum hed en Spejl, har derfor bevaret Flertallet Spejle.

Anm. De sammensatte Ord Ansigt, Hensigt, Indsigt, Udsigt, Idræt, Indtægt, Vedtægt, Indkomst o. s. v. følge samme Regel (Ansigter, Hensigter o. s. v.).

Undt. Vægt hedder i Flt. Vægte, og Gift Gifte eller Gifter.

dd) er føjes desuden til følgende Ord:

Akt, Alf, Art, Aand, Bank, Bark (Skib), Bas, Bavn, Bet, Bisp, Blegn, Bod, Bort, Bred. Brems, Brig, Brik, Briks, Brink, Brøk, Bulk, Bøn, Dok, (en) Dryp, Drost, Drot, (Dunst), Dup, Ed, Fest, Fin, Flip, Flis, Flod, Fold, Form, Fos, Fragt, Frugt, (Gas), Ged, Gig, Glug, Glut, Gløđ, Gnist, Grad, Gran, Gud, Gut, Gæst, Haj, Hal, Han, Hud, Hun, Hval, Jord (Jorder, ɔ: Marker), Kant, Kind, (en) Klap, Klat, Klint, Klit, Klods, Klub, Klump, Kost (Tyvekoster), Knap, Knast, Knop, Knort, Kop, Kval, Kvart, Kvast, Kyst, Lab, Lap, Las, Last, (en) Led, Lods, Lok, Lort, Los, Lyst, Lænd, Læst, Mark, Marsk, March, Mast, Mulkt, Mønt, Nød (Frugt), Pagt, (Pap), Part, Pjalt (om Personer: flere Pjalte), Plads, Plan, Plet, Pol, Post, Pot, Prik, Prins, Pris, Prop, Puf, Pynt, Rad, Raft, Ren, Rest, Ret, Rus (ung Student), (en) -raad (f. Eks.: Etatsraad), Røst, Saft, Sag, Sans, Sekt, Sej, Sjat, Skaal (Skaaler, ɔ: Toaster; Skaale[1], ɔ: Kar), Skal, Skank, Skat (Afgift), Skrænt, Snip, Sok, Sorg, Sort, Spaan, Spant, Splint, Spids, Split, Spuns, Stat, Stift, Streg, Stump, Stuv, Stund, Sum, Sut, Synd, Sæl, Søn, Tak, Takt, Takst, Tekst, Tid, Tip, Tjavs, Toft, Tomt, Top (at køre med Topper), Tot, Tragt, Trumf, Trævl, Tut, Tyrk, Urt, Vant, Ven, Værft, Vært, Ært.

Anm. 1. Det hedder flere Fukse eller Fukser, Hvepse eller Hvepser, flere Remme, men dog: alt, hvad Remmer og Tøj kan holde.

Anm. 2. Følgende Ord, der i Flertal faa er, faa tillige Omlyd: And (Ænder), Haand (Hænder), Stand (Stænder), Tand (Tænder); Stang (Stænger), Tang (Tænger); Stad (Stæder); Kraft (Kræfter); Nat (Nætter); Fod (Fødder), Rod (Rødder).

---

[1] Men dog (Aab. 16, 1): »sin Vredes Skaaler« o. s. v.

b) til **Flerstavelsesord,** der ende paa tonløst **er** eller **dom** (Talere, Rigdomme).

Anm. Ordene Fader, Moder, Broder, Datter (gl. Dotter) hedde i Flertal Fædre, Mødre, Brødre, Døtre. Disse fire Ord faa altsaa Omlyd, og de bortkaste tillige i Flertal e'et foran Ordets r. Det sidste er ogsaa Tilfældet med næsten alle Ord paa er, der ere eller forekomme os at være Stamord (med alle saakaldte ægte eller uægte Stamord paa er), f. Eks.: Ager (Agre), Alter, Anker, Feber, Fiber, Finger, Fjeder, Hammer, Hamster, Kammer, Kloster, Lager, Neger, Nummer, Offer, Plaster, Skulder, Sommer, Svoger, Søster, Tiger, Vinter o. s. v. (af hvilke dog nogle, f. Eks. Alter, Anker, Nummer, Sommer o. s. v. vakle mer eller mindre mellem Sammentrækning og Ikke-Sammentrækning) og med nogle fremmede Ord: Cylinder (Cylindre), Magister, Minister, Register, Teater, Termometer, Barometer o. s. v. Derimod bortkastes e'et ikke i Flertallet af de Navneord paa er, der ere afledte af Udsagnsord, Navneord og Talord, samt i Flertallet af de fleste Folkenavne, f. Eks.: Bager (Flt. Bagere), Digter, Dommer, Farver, Læser, Proptrækker, Skriver, Støder, Sætter, Vogter, Vægter, Snedker, Skomager; Eventyrer, Politiker, Borger, Kunstner, Skipper, Skrædder; Ener, Tier; Københavner, Romer, Athenienser, Englænder, Græker, Pariser, Portugiser, Sjællænder, Svensker, Tysker, Tater, Lutheraner, Grundtvigianer o. s. v.) og i nogle andre Navneord paa er, f. Eks.: Banner (Flt. Bannere), Bæver, Daler (t.: Thaler, af Thal, opr. Joachimsthaler, fordi de første Dalere prægedes i Joachimsthal), Deger, Fadder, Fætter, Gørtler, Hummer, Ilder, Kejser, Kobber, Kogger, Lever, Lugger, Mester (Borgemester), Morter, Mørser, Odder, Panser, Pulver, Suder, Sæter, Under, Yver o. s. v. Man bruger baade Altere og Altre, Aldere og Aldre, Bægere og Bægre o. s. v.

Undt. Uforandrede blive: Centner, Fruentimmer, Kuller (Fiskenavn; egtl. Flt., forhen en Kulle).

3. **De Navneord, som ende paa et tonløst e, bortkaste dette i Flertal foran er, hvilket dog sædvanlig opfattes saaledes**[1]**, at der kun føjes et r til Entalsformen, f. Eks.: Aktier, Haver, Mennesker, Piger, Koner, Roer, Æbler; derimod: Allé-er, Idé-er, Ske-er.**

Anm. 1. En Del Navneord, der ende paa tonløst e, men ogsaa bruges uden dette, f. Eks.: Arbejd, Billed, Embed, Herberg,

---

[1] Se E. Jessens Gramm.

Legem, Tind, Tusind o. s. v., ende i Flertal paa er (Arbejder, Billeder o. s. v.)

Anm. 2. Omlyd faar Ordet Bonde, der i Flertal hedder Bønder.

Undt. 1. Ordene Lige (Ligemand), Penge og Tilfælde have Flertal lig Ental (sine Lige, flere Penge o. s. v.)

Undt. 2. Okse hedder i Flertal Okser eller (undertiden i højere Stil) Øksne (oldn. øxn, yxn), Øje hedder Øjne (Synsredskaberne) eller (figurl.) Øjer, Øre hedder Øren (Høreredskaberne) eller Ører (Hanke), og Høne hedder Høner eller Høns. Øjne (gl. Øjen, sv. ögon) og Øren (sv. öron) indeholde Levninger af en gammel Flertalsendelse; Høner er Hunkøn; Høns (gl.: et Høns, flere Høns) betegner begge Køn.

4. I Flertal føjes Endelsen er til følgende Ord:

a) til alle Enstavelsesord af Fælleskøn, som ende paa en betonet Selvlyd, f. Eks.: Bi, Bier; Ble, Bleer; Bro, Broer; By, Byer; Gi, Gier; Ø, Øer; Aa, Aaer; endvidere mærkes: Jomfru, Jomfruer; Mama, Mamaer; Saga, Sagaer o. s. v.

Tillæg. Uforandrede blive derimod: et Frø, Fæ, Knæ (men dog: Skibsknæer, «at komme paa Knæerne» og lign. i daglig Tale), Kræ, Straa og en Sko. Et Træ hedder i Flertal Træer.

Anm. 1. Nordbo hedder i Flertal Nordboer. Det hedder ikke: en Nordboer (flere Nordboere). Det hedder ogsaa: en Nabo, Genbo, Fynbo (Flt. Naboer o. s. v.). Formerne Naboer og Genboer findes dog i Naboerske og Genboerske.

Anm. 2. Omlyd faa: Ko (Køer), So (Søer), Raa (Ræer), Taa (Tæer).

b) til Egennavne, f. Eks.: Flere Judasser, de to Marier, Danmarks Valdemarer, de to Ørsteder, Danmarks tre Nykøbinger, vore Jenser, de to Hansener, Juelernes Æt o. s. v.

c) til alle usammensatte Flerstavelsesord, som ende paa el (sel), en, ing (ning, ling), hed, skab, eri, i o. s. v., og som ikke ere indbefattede under de foregaaende Regler,

f. Eks.: Bændel, Hængsel, Kjortel, Regel, Sadel, Æsel, Veksel, Trængsel; Lagen, Tallerken; Arving, Forening, Samling, Digtning, Dronning, Dæmning, Ladning, Skabning, Tvilling, Kylling; Dumhed, Daarskab; Skriveri, Provsti o. s. v. (Derimod: [flere] Læsere, Fordomme; — Tilbagefald, Bavnehøje o. s. v.)

Undt. 1. Uforandrede blive: Agern, Dusin, Egern, Eventyr, Glavind, Gylden, Hagel, Karat, Kvintin o. s. v.

Undt. 2. De fremmede Ord Apostel, Discipel, Djævel, Engel og Himmel samt Ordene Stimmel og Vrimmel faa kun e i Flertal. Ogsaa Ordene Udlænding, Olding, Slægtning, Flygtning, Lærling, Pebling, Særling, Vellystning, Yndling, Yngling, Ætling og lignende Ord paa ing, ning og ling, der betegne Mandspersoner (undtagelsesvis ogsaa Kvinder), faa i Regelen kun e i Flertal. Men dog: Niddinger, Skrællinger, Arvinger, Skiftinger, Dronninger, Kællinger, Puslinger, Rollinger, Uslinger, Hedninger eller Hedninge o. s. v. Helgen hedder i Flt. Helgene eller Helgener. Ordene Bekendt, Betjent, Brudgom, Penning, Pilegrim o. s. v. faa kun e; Bolig, Bryllup o. s. v. faa derimod er.

Anm. 1. Ord, der ende paa tonløst el, bortkaste i Regelen e'et foran l, naar Ordet sættes i Flertal, f. Eks.: Artikler, Aurikler, Djævle, Engle, Himle, Længsler, Handler, Mandler, Mangler, Regler, Templer, Orgler eller Orgeler o. s. v. Men: Kameler, Periheler, Juveler. Ord paa tonløst en bortkaste ogsaa undertiden e'et foran n, naar Ordet sættes i Flertal, f. Eks.: Lagen, Lagner; Helgen, Helgener eller Helgner; Ankre (Skibsankre) eller Ankere (f. Eks.: Ølankere); Væsen, Væsner; Asen, Asener eller Asner; Aften, Aftener eller Aftner. Derimod: Ferskener, Figener[1], Hilsener, Tallerkener, Vaabener, Bækkener, men selvfølgelig: Fænomener, Mæcener. Uselvstændige Navneord paa en (Gaaen, Løben, Skrigen) sættes aldrig i Flertal.

Anm. 2. Ordene Nødder, Venner o. s. v. fordoble Medlyden (se S. 178!); i Ordene Fakler, Midler, Stakler o. s. v. bortfalder den ene Medlyd, fordi en Medlyd aldrig maa fordobles foran en anden.

---

[1] Fersken og Figen ere egentlig Flertalsformer.

Anm. 3. I Ord, der ere sammensatte af flere Navneord, faar kun det sidste Flertalsmærke, f. Eks.: Husmænd, Skolelærere, Stokværker, Søofficerer, Gadedørsnøgler o. s. v. Er Flerstavelsesordet dannet ved Hjælp af en Forstavelse, retter Flertallet sig ogsaa efter Ordets sidste Del, f. Eks.: Anfald, Beløb, Opgange, Beskrivelser, Udyder o. s. v.

Undt. 1. Ordene Barn og Bonde sættes undertiden, naar de udgøre Sammensætningens første Del, tillige med Hovedbegrebet i Flertal, for saa vidt Forestillingen kræver det. En Barnepige hedder f. Eks. i Flertal Barnepiger (fordi der kun tænkes paa eet Barn), Barnevogn hedder i Flertal Barnevogne. (Børnevogne, smaa Vogne, som Børn lege med.) Ved Barnestreg tænker man paa eet, ved Børnestreger paa flere Børn. Barnebarn hedder dog i Flertal altid Børnebørn, selv om der kun er Tale om Børn af eet Barn (af Barn og Svigerbarn?). Barnlille hedder i Flertal Børnlille; Bondemand hedder Bondemænd, Bondegaard Bøndergaarde o. s. v.

Undt. 2. Følgende Ords Flertal retter sig ikke efter Sammensætningens sidste Del: Begreb, Begreber (flere Greb); Bogstav, Bogstaver; Donkraft, Donkrafter; Forsæt, Forsætter; Gen-, Op-, Paa- og Tilstand (-stande); Husbond, Husbonder; Hældøre, Hældører; Negenøje, Negenøjer samt alle herhenhørende Egennavne (f. Eks.: Danneskjold, Danneskjolder). Ørefigen hedder i Flt. Ørefigen eller Ørefigener.

d) til Ordlydsudtryk: 10 Jaer, 5 Nejer, flere Og'er o. s. v.

e) til de fleste fremmede Ord af latinsk, græsk o. s. v. (dog ikke til dem af tysk) Oprindelse (paa de Side 164 og 169 nævnte og flere Endelser): Kloak, General, Koral, Lineal, Fasan, Altan, Kumpan, Organ, Titan, Dissonans, Foliant, Pedant, Intendant, Idé, Potens, Essens, Planet, Komet, Poet, Profet, Inspektør, Geni, Koloni, Melodi, Fabrik, Nation, Citron, Realist, Tenor, Kanon, Autoritet, Patriot, Hejduk, Figur, Kreatur; — Internat, Viadukt, Apotek, Diadem, Regent, Student, Testament, Infinitiv, Recitativ, Moment, Diplom, Institut, Eksempel, Mirakel, Kamel, Viol, Kamin, Harpun, Husar, Barbar, Gardin, Kontor, Major, Meteor, Rektor, Professor, Prokurator, Filosof, Patriot, Insekt, Telegraf, Kontrakt, Karakter,

Kvarter, Millionær, Sekretær, Provins, Fantast, Bataillon, Figur, Basun, Satyr, Martyr o. s. v.

Undt. 1. Fremmede Ord paa tonløst er faa i Flertal e, f. Eks.: Alter (Altre), Barometer (Barometre), Teater (Teatre); Morter hedder i Flertal Mortere; Mortér hedder derimod Morterer, idet der føjes er til alle fremmede Ord paa betonet er: Officerer, Grenaderer, Karakterer, Lansenerer, Barberer (af Ent. Barber) eller Barberere (af Ent. Barberer) o. s. v.

Undt. 2. Et Kor (flere Kor), et Eventyr (flere Eventyr), en Tur (flere Ture), flere Apostle, Disciple o. s. v. samt stærkt daniserede Ord, f. Eks.: Degne, Pæle, Vine, flere Par, Vers o. s. v. (men dog: Præster, Biskopper).

Tillæg 1. Naar fremmede Ord paa tonløst or sættes i Flertal, gaar Tonen over paa Afledningsendelsen, f. Eks.: Doktor, Doktorer; Prokurator, Prokuratorer; jvnf. Martyr, Martyrer; Satyr, Satyrer.

Tillæg 2. Enkelte fremmede Ord beholde regelmæssigt eller undtagelsesvis deres fremmede Flertal, f. Eks.: Datum (Data; i anden Betydning Datumer), Faktum (Fakta), Pensum (Pensa), Multiplum (Multipla), Lexikon (Lexika), Kerub (Keruber eller Kerubim), Genus (Genera), Examen (Examina, Examiner eller Examener), Pronomen (Pronomina, Prominer eller Pronomener), Conto (Flt. Conti eller Contoer), Colli (egtl. Flt. [af Ental: Collo]; i Flt. bruges Kollier; bedre havde været Ent. Kollo, Flt. Kolloer) o. s. v. Andre fremmede Ord bortkaste den fremmede Endelse foran den danske Flertalsendelse, f. Eks.: Verbum, Punktum, Radius, Globus, Centrum, Museum, Seminarium, Studium, Evangelium, Mysterium, Krisis (Krise) hedde i Flertal Verber, Punkter (men: Punktum, Punktummer), Radier, Centrer o. s. v.

De fremmede (latinske og græske) Substantiver bortkaste dog ikke gerne den fremmede Endelse foran den danske Flertalsendelse, medmindre Ordet kan beholde Hovedtonen tæt foran Flertalsendelserne er og ier, f. Eks.: Camiller og Servier; derimod: Romulusser, Sokratesser (ikke: Romuler, Sokrater). Casus og Cursus blive dog i Flertal uforandrede. Ansjos, Asters, Slips, Turnips, Yams, Kapers, Østers o. s. v. ere egentlig fremmede Flertalsformer, skønt vi ogsaa bruge dem i Ental. Ogsaa Kollektivet Nips er en Flertalsform.

Anm. 1. Flere enslydende Ord have efter Ordenes Køn og Betydning forskelligt Flertalsmærke, f. Eks.: en Alen (flere Alen), en Alen (flere Alener); en Bank (fl. Banker), et Bank (fl. Bank); en Buk (fl. Bukke), et Buk (fl. Buk); en Fold (fl. Folder), en Fold (fl. Folde), et Fold (fl. Fold); en Frø (fl. Frøer), et Frø (fl. Frø); en Klap (fl. Klapper), et Klap (fl. Klap); en Lem (fl. Lemme), et Lem (fl. Lemmer); en eller et Lod (fl. Lodder), et Lod (fl. Lod); en Pisk (fl. Piske), et Pisk (fl. Pisk); en -raad (fl. -raader), et Raad (fl. Raad); en Segl (fl. Segle), et Segl (fl. Segl); en Skjold (fl. Skjolder), et Skjold (fl. Skjolde): et Syn (fl. Syn), et Syn (fl. Syner); en Søm (fl. Sømme), et Søm (fl. Søm); et Knæ (fl. Knæ), et Knæ, f. Eks. Skibsknæ (fl. Knæer); en Mark (fl. Marker), en Mark, ɔ: 16 Skilling (fl. Mark); en Ren (fl. Rene; Agerrene), en Ren (fl. Rener; Rensdyr); en Skat (fl. Skatte), en Skat (fl. Skatter); et Vaaben (fl. Vaaben), et Vaaben (fl. Vaabener, ɔ: Skjoldmærker).

Anm. 2. Nogle Navneord forekomme kun i Flertal, f. Eks.: Forfædre, Aner, Forældre, Søskende; Prygl, Skænd; — Frisler, Kopper, Mæslinger, Sprinkler, røde Hunde; — Benklæder, Bukser, Briller, Glarøjne; — Grunker, Penge, Finanser, Subsidier; — Fagter, Lader, Løjer, Optøjer, Spilopper, Rænker, Noder (ɔ: Fagter, Nykker; men: en Unode, Flt.: Unoder), Emmer, Indvolde, Kaar (men: et Vilkaar), Oldsager, Emter, Vegne o. s. v.

Anm. 3. Nogle Navneord have Ental, men ikke i den til Flertallet svarende Betydning, f. Eks.: Klæder, Penge, Prygl. (Et Klæde, en Penge, en Prygl o. s. v. betyde noget andet.) Jvnf.: Bukser, Strambuks o. s. v.

Anm. 4. Særnavne, der som saadanne altid kun sigte til een Person eller Ting (Peter, Vesuv), og Massenavne, f. Eks.: Blod, Mælk, Øl, Godhed, Fryd, Omhu, have ikke Flertal. Dog kunne Særnavne sættes i Flertal, naar der tales om flere ensbenævnte Personer eller Genstande (de to Marier; Danmarks Valdemarer, de

to Ørsteder, Juelernes Æt, de tre Nykøbinger o. s. v.), eller naar Særnavne bruges som Fællesnavne, f. Eks.: flere Xantipper, Mæcener o. s. v. «Konger har hvert Sekel flere, Griffenfelder ingen mere.» Nogle Særnavne, der egentlig indeslutte en Flerhed, have kun Flertalsform, f. Eks.: Klareboderne (St. Claras Boder), Alperne (Ental: en Alp), Antillerne, Færøerne, Hebriderne, Kurilerne, Dardanellerne, Karpaterne, Pyrenæerne, Andesbjærgene o. s. v. Massenavne kunne sættes i Flertal, naar der menes begrænsede Dele eller forskellige Arter af den Masse, de betegne, f. Eks.: Megen Damp (Dunst), flere Dampe (Dunster), meget Metal, flere Metaller (Slags Metal); megen Varme, flere Varmer (ɔ: enkelte Ophedninger; «ved Smedningen af en Klinge behøver man gerne i alt 15 Varmer»); megen Ost, flere Oste (at sælge tre Oste; men: at lave Ost, handle med Ost, købe 3 Pd. Ost o. s. v.), meget Vand, flere Vande (Vandmasser, f. Eks.: tusinde Vande kunne ikke udslukke Kærligheden, eller Slags Vand, f. Eks. mineralske Vande), megen Vin, flere Vine (Slags Vin), meget Tobak, flere Tobakker (Slags Tobak), meget Tøj, flere Tøjer (Slags Tøj); megen Storm, flere Storme o. s. v. Dog siger man ikke: Flere Ølle, Fiske, Vællinger, Garner, men flere Sorter Øl, Fisk o. s. v.

Noget lignende gælder ogsaa med Hensyn til de abstrakte Navneord, der ere Benævnelser paa utællelige Ting (Massenavne), f. Eks.: (megen) Dumhed, Glæde, Latterlighed, Sandhed, Skønhed, Herlighed, Sygdom, Frihed, Løgn, Berømthed, Ærgerrighed, Kundskab, Videnskab, Stridighed, Følelse, Højde, Dybde o. s. v., men derimod: (mange) Dumheder (dumme Handlinger), Sandheder (sande Sætninger), Skønheder (skønne Kvinder), Herligheder (herlige Ting), Sygdomme (enkelte Sygdomme), Friheder (Friheder i flere Retninger), Løgne (løgnagtige Udsagn), Berømtheder (berømte Mænd), Ærgerrigheder (ærgerrige Personer) o. s. v.

Tillæg. Ordene paa else, ing og ning kunne næsten altid bruges paa begge Maader, f. Eks.: (megen) Bevægelse, (flere) Bevægelser, Forbindelse, Rystelse, Blanding, Berøring, Betænkning o. s. v.

Anm. 5. Ordene Fjer, Fisk, Frugt, Sten, Kløver, Korn, Orm o. s. v., der kunne bruges baade som Mængde- og Massenavne, faa ikke Flertal, naar de bruges som Massenavne, ɔ: naar man ikke tænker paa de enkelte Ting, men kun paa den samlede Masse (der sælges Fjer, købes Fisk, plukkes Frugt, brydes Sten, høstes Kløver, gaar Orm i Træet); derimod faa de Flertalsmærket, naar man vil fremhæve hvert enkelt Eksemplar. (Han gik ud for

fange Fisk, men fik kun tre smaa Fiske; af deres Frugter skulle kende dem.) Jvnf. i Sivet (Massen), mellem Sivene (Mængden).

Anm. 6. Flere Ord, som ellers have Flertal, blive ved Anvelse af Antal, Maal, Vægt og Værdi (som Afgrænsningsled) uforıdrede, f. Eks.: ti Mand, alle Mand i Seng, tolv Mands Styrke; m Fod, to Alen, fem Fjerdingvej, tre Kvarter, syv Meter, tyve entimeter; fem Kvint, ti Centner; to Øre (ikke ti Mænd, fem Fødɘr o. s. v.). Ti Mand er nemlig ikke altid det samme som ti ænd, fem Fod ikke det samme som fem Fødder, to Ører ikke det ımme som to Øre, der ogsaa kunne betales med een Toøre, og to lener (Alenmaal) ikke det samme som to Alen. Dog føjes Flerılsmærket til alle Benævnelser paa e (to Kroner, tre Tommer, re Tønder, fem Skæpper o. s. v.), undtagen Øre, der følger Hovedɘgelen og bliver uforandret, samt til alle Maal for flydende Varer Fade, Oksehoveder, Ankere, Kander, Potter, Pægle), til alle Tidsenævnelser, f. Eks.: Timer, Minutter, Sekunder, Tertier, Dage,]ger, Maaneder, (Aar), Aarhundreder, og til en Del Benævnelser ıaa Møntsorter (Dukater, Louisdorer, Pjastre, Rubler, men dog: flere)aler, Skilling, Penning, Rigsmark), og til enkelte andre Benævnelıer, f. Eks.: flere Snese, Tylter, Læster, Bøger (2 Bøger Papir). Det ıedder: flere Mil eller Mile.

b. Navneordenes bestemte Flertal.

Navneordenes bestemte Flertal dannes af det ubestemte ved Tilføjelse af ne eller ene (Navneordenes bestemte Kendeord i Flertal), f. Eks.: Drenge-ne, Bønder-ne, Børn-ene. Til de Ord, der i ubestemt Flertal ende paa e eller er, føjes kun ne (Himlene, Faklerne), til de andre ene (af hine, der efterhaanden er blevet til ene; se Side 173!) f. Eks.: Faarene. [1]

Undt. 1. Menneske, der i ubestemt Flertal hedder Mennesker (gl. Menneskæ), har i bestemt Flertal beholdt den gamle Form og hedder Menneske-ne (ikke Mennesker-ne).

Undt. 2. De Ord paa tonløst er, der i ubestemt Flertal beholde Ordets e, bortkaste i bestemt Flertal det ube-

---

[1] I Oldnordisk bruges hin (hinn, inn, enn) ogsaa foran Tillægsord, f. Eks.: Haraldr hinn hárfagri (Harald den Haarfagre), Jvnf.: Ormen hin lange, Hanen hin røde.

stemte Flertals e (Vævere, Væver-ne; Bagere, Bagerne; Bæverne, Snedkerne, Sekterne, Bægerne eller Bægrene.

Undt. 3. Nogle Ord paa tonløst el og en, der i ubestemt Flertal for Vellydens Skyld beholde Ordets e (se Side 180!), bortkaste det i bestemt Flertal: Orgeler eller Orgler, Orglerne; Aftener eller Aftner, Aftnerne; Ferskener, Fersknerne; Figener, Fignerne; Hilsener, Hilsnerne; Tallerkener, Tallerknerne; Vaaben (Værge), Vaabnene; Vaaben (Skjoldmærke), Vaabenerne eller Vaabnerne; Helgen, Helgener (eller Helgene), Helgnerne; men: Bækkener, Bækkenerne. Derimod: Kamelerne, Fænomenerne, Kavalererne (fordi el, en, er i disse Ord ere betonede).

Anm. Sjældent sammentrækkes andre Endelser (Foged, Fogeden eller Fogden, Fogeder eller Fogder, Fogderi).

Undt. 4. Øjne, Øren og Øksne hedde i bestemt Flertal Øjnene, Ørene, Øksnene. Egern, Agern, Olden o. s. v. kunne ikke forbindes med ene.

B. Navneordenes Fald.

I Sætningen «Hesten trækker Vognen» staar Ordet Hest som Grundord. I Sætningen: «Manden strigler Hesten» staar det som Genstand. I Sætningen: «Manden giver Hesten Foder» staar det som Hensyn, og i Sætningen: «Hestens Manke er smuk» i Ejefald. Til at betegne de nævnte fire Forhold havde Oldsproget 4 Fald: Nævnefald eller Nominativ: hestr, Genstandsfald eller Accusativ: hest, Hensynsfald eller Dativ: hesti og Ejefald eller Genitiv: hests. Af disse fire Bøjningsformer (Fald) ere nu kun to tilbage: Genstandsfald, der er bleven Nævnefald (Hest), og Ejefald (Hests). Ejefald dannes i Regelen ved Tilføjelse af et s til Nævnefald (Træs, Vands, Fisks, Bisps, Læsts, Træets, Træernes). Til Fællesnavne og Særnavne, der ende paa s (x og z) føjes dog i Ejefald es (Huses, Jenses, Anders'es, Andreas'es, Brix'es, Suez'es). I Regelen sætter man Apostrof foran Særnavnes Ejefaldsmærke, for at det egentlige

Navn skal være kendeligt, f. Eks.: Huss'es Død, Danton's Fald, Kubo's Herredømme. Ejefald af Asters, Østers, Bagers, Stegers o. s. v. maa helst undgaas.

Fremmede Ord beholde i enkelte Tilfælde deres fremmede Ejefaldsbøjning; Jesus hedder saaledes i Ejefald Jesu, Paulus Pauli, Mattæus Mattæi, Moses Mose o. s. v.

Staar Navneordet med det bestemte Kendeord efter sig, sættes Ejefaldsmærket bag efter dette baade i Ental og i Flertal (Hjertets, Stjernernes). Staar et Tillægsord med eller uden Kendeord foran Navneordet, faar kun dette Ejefaldsmærket (en god Mands, den gode Mands, de gode Mænds, gode Mænds o. s. v.). Ogsaa af flere sammenhørende Ord, som for Tanken kun udgøre et enkelt Begreb (der kan her være Tale om Vedføjning, Navneføjning, om ikke ved Komma adskilt Samstilling, om Hosstilling, Forholdsled o. s. v.), faar kun det sidste Ejefaldsmærke, f. Eks.: en rig Mands Søn, den gode Moders Formaning, Ole Larsens Gaard, Niels Kaas'es Virksomhed, Hans Kristian Ørsteds Opdagelse, Marcus Tullius Ciceros Taler, Billedhugger Bissens Værksted, Kong Kristian den Niendes og Dronning Louises Guldbryllup, Historieskriveren Arild Hvitfeldts Krønike, Frederiksborg lærde Skoles Afgangsprøve, Kejseren af Ruslands Besøg, Dronning Viktoria af Englands Rejse, Grev Friis til Juellinges Besiddelser; jeg talte med en af Drengenes Forældre (ɔ: med Forældrene til en af Drengene), med et af Børnenes Lærerinder (fsk. fra: med en af Børnenes Lærerinder). Det undgik ingen (nogen, flere) af de rejsendes Opmærksomhed. Efter Aar og Dags (ɔ: et fuldt Aars) Forløb. Med Aar og Dags Varsel. Gør det for Gud i Himmelens Skyld ikke. Skolelærer og Kirkesanger Petersens Ansøgning. Roar og Helges Tilhængere (eet Parti; fsk. fra: Roars og Helges Tilhængere, hvilket vilde betegne to Partier), Borgen og Rungs Abc (een Bog), men: Erslevs og Granzows Geografier (flere Bøger); en og andens Bemærkninger; alle og enhvers Mening. Derimod bøjes hvert af de forbundne Ord,

naar de i Tankerne kunne adskilles, f. Eks.: Byens og Omegnens Præster, Himmelens og Jordens almægtige Skaber, fleres og fleres Mening o. s. v.

Mærk: Man siger dog ikke: Budene i Magistratens (ved Sygekassens) Lønning (men: Magistratsbudenes Lønning), Præsten ved Holmens Kirkes Afgang (men: Afgangen af Præsten ved Holmens Kirke) o. s. v. Sætningen: «Tilbederen af en attenaarig Pige, en ung Person af fornem Byrd og ædel Tænkemaade, o. s. v.» kan ikke omskrives saaledes: «En attenaarig Piges, en ung Person af fornem Byrd og ædel Tænkemaades, Tilbeder o. s. v.»

Tillæg. Ejefald betegner:

a) et Tilhøringsforhold (Tilhørings-Ejefald):

1) en Ejendom, f. Eks.: Oles Hat, Drengens Hue, Mandens Hest, Pavens Trone.

2) en Besiddelse af Dele eller Egenskaber, f. Eks.: Faarets Uld, Blomstens Blade, Træets Rod, Bladets Farve, Egnens Skønhed, Husets Højde, Kongens Magt, Moderens Kærlighed, Menneskets Svaghed.

3) et Slægtskabsforhold, f. Eks.: Faderens Søn, Pigens Tante, Mors Unge.

4) Ophavet eller Aarsagen, f. Eks.: Øhlenschlægers Aladdin, Blochs Billede, Napoleons Krige, Drengens Skygge, Arbejdets Udbytte, Gensynets Glæde, Naadens Gerning.

5) et Stedforhold: Gaardens Folk, Havens Træer, Himmelens Fugle, Skolens Elever, Englands Dronning.

6) et Tidsforhold: Aftenens Ro, Dagens Varme, Vinterens Glæder, Oldtidens Skikke.

7) et Hensynsforhold, f. Eks.: Dommerens Plads (Plads for Dommeren), Præstens Offer (Offer til Præsten), Barnets Leje (et Leje for Barnet).

8) et Samstillings-Forhold: Zions Borg (Zion [som var en] Borg), Danmarks Rige, Edens Have, Jordans Flod.

b) et Virksomhedsforhold (Virksomheds-Ejefald):

1) Grundordets Ejefald (det styrede Ord som Grundord): Kolumbus'es Opdagelse (Kolumbus opdager), Blochs Maleri (Bloch har malet), Guds Bud (Gud byder), Solens Opgang (Solen gaar op),

Kornets Leje (Kornet ligger), Hundens Gøen (Hunden gør), Folkets Yndling (Folket ynder).

2) Genstandens Ejefald (det styrede Ord som Genstand), f. Eks.: Amerikas Opdagelse (Amerika opdages, eller: Man opdager Amerika; Genstanden i den handlende eller Grundordet i den lidende Sætning er saaledes sat i Ejefald); Landets Beskrivelse, Roms Grundlæggelse, Rigets Arving, Godsets Forvalter, Husets Ejer, Bogens Trykning, Dyrets Afbildning.

Anm. 1. Paris'es Erobring er Genstandens Ejefald (Paris erobres), Paris'es Modstand (Paris modstaar) Grundordets Ejefald. Om Ejefald betegner et Grundords- eller Genstandsforhold, maa undertiden fremgaa af Sammenhængen (Fjendernes Opdagelse, Mandens Drab).

Anm. 2. Det samme Ord kan ikke paa een Gang styre baade Grundordets og Genstandens Ejefald. Man kan sige: Kolumbus'es Opdagelse af Amerika eller: Amerikas Opdagelse ved Kolumbus, men ikke: Kolumbus'es Amerikas Opdagelse. Smlgn.: Dette østerlandske Eventyrs Bearbejdelse ved Øhlenschlæger eller: Øhlenschlægers Bearbejdelse af dette østerlandske Eventyr, men ikke: Øhlenschlægers dette østerlandske Eventyrs Bearbejdelse.

3) det handlende Ejefald (der betegner det styrende Ords Handling), f. Eks: Trøstens Ord (Ordet trøster), Beskrivelsens Samstilling.

4) det lidende Ejefald, der betegner det styrende Ord som Grundord i en lidende Sætning, f. Eks.: Forjættelsens Søn (Sønnen var bleven forjættet), Fordømmelsens Barn, Velsignelsens Kalk.

c) et Egenskabs- eller Beskaffenhedsforhold (Beskrivelsens Ejefald):

aa) en Stofbetegnelse (Stoffets Ejefald), f. Eks.: en Atlaskes Kjole, et Damaskes Betræk, et Egetræs Bord, en Fløjls Kaabe, en Klædes Frakke.

Anm. Stofbetegnelsen udtrykkes, især for korte Ords Vedkommende, hyppig ved Sammensætning (Guldur, Jærnstang, Træbord, Uldvanter).

bb) en Egenskab, f. Eks.: en Pokkers Tøs, et Skarns Menneske, en Nyfundlands Hund.

Anm. Navneord i Ejefald, der betegne en Egenskab, blive hyppig til Tillægsord (alskens, fælles, nymodens, stakkels o. s. v.).

cc) et Afgrænsningsforhold eller Angivelse af Maal, Vægt, Grad, Værdi, Tid o. s. v. (Afgrænsnings-Ejefald), f. Eks.: en fem Alens Stang, en tyve Favnes Vej (bestemt: tyve Favne Vej), tre

Tønders Udsæd (men: tre Tønder Rug), et otte Punds Rugbrød, ti Graders Varme, en tre Kroners Penge, et Tiøres Frimærke, et fire Aars Barn, en halv Times Tid, en tre Dages Rejse, et fem Maaneders Ophold, en Maaneds Frist o. s. v.

Anm. 1. De under a og b omtalte Slags Ejefald (Tilhørings- og Virksomheds-Ejefald) ere i grammatikalsk Henseende forskellige fra det under c nævnte Beskrivelses-Ejefald, der ikke som hine virker bestemmende, men kun beskrivende. Se Side 203!

Anm. 2. I Oldsproget bøjedes ikke alene det vedhængte Kendeord, men ogsaa Navneordet, og Kendeordets Ejefald var i Han- og Intetkøn i Ental ens, idet baade hin og hit i Ejefald hed hins. Ved Hjælp heraf forklares Former som alskens (als-Køns, ɔ: al Slags), Døds-ens, Freds-ens, Havs-ens, Lands-ens, Livs-ens, Aars-ens, Rigs-ens (senere Form: Rigens, f. Eks. Rigens Raad, Marsk) o. s. v. En senere Dannelse er Naads-ens, da Ordet (oldn. náð) oprindelig var af Hunkøn. Det samme gælder om Verds-ens. Ord, der havde den svage Bøjning, fik (ligesom Hunkønsord af den stærke Bøjning) ikke s i Navneordets Ejefald, f. Eks.: Alterens Sakrament (gl. Nævneform: altari), Øjenslyst. Hjertens (middelnedertysk hertens [Ejef. af herte, ɔ: Hjerte], højt. Herzens) hører ikke herhen. (Se Saabys Ordbog!)

Anm. 3. For Vellydens Skyld omskrives Navneordenes Ejefald undertiden ved et Forholdsord (et Lyses Skin, Skinnet af et Lys, mit Værelses Istandsættelse, Istandsættelsen af mit Værelse o. s. v.). Se Side 16!

Anm. 4. De fleste Arter af Ejefald kunne ombyttes med et Forholdsled, f. Eks.: Snedkerens Søn (en Søn af Snedkeren), Drengens Moder (Moderen til Drengen). Kun Ejendoms-Ejefald (Mandens Hest), Samstillings-Ejefald (Tabors Bjærg) og Egenskabs-Ejefald (et Skarns Menneske) kunne ikke omskrives paa denne Maade.

Anm. 5. Ejefald er af adjektivisk Natur og kan derfor som oftest omskrives ved et Tillægsord, f. Eks.: Guds Bud (det guddommelige Bud, Englands Dronning (den engelske Dronning) o. s. v. Se Side 107!

Anm. 6. Navneordenes Nævnefald bruges overalt, hvor Ejefald ikke bruges, altsaa som Grundord, Støtteord, Genstand, Medgenstand, Hensyn o. s. v., og for at kunne skelnes fra hverandre, maa disse Led, hvor Misforstaaelse ellers kunde være mulig, indtage deres bestemte Plads i Sætningen. Se Side 58!

3. Tillægsordene (Adjektiverne).

I. Tillægsordenes Begreb.

Et (egentligt) Tillægsord er et Ord, der kan lægges eller henføres til et Navneord og angiver en Egenskab eller Beskaffenhed ved det, Navneordet betegner, f. Eks.: en lille Dreng (Drengen er lille), en tung Sten (Stenen er tung).

Anm. Foruden de egentlige Tillægsord, der angive en Egenskab ved det, Navneordet betegner, gives der en Del Ord (Kendeord, Talord, Stedord og Udsagnsordenes Tillægsmaader), der betegne forskellige andre Forhold ved Navneordene og kunne føjes (lægges) til disse og oftest bøjes ligesom de egentlige Tillægsord (en Hest, et Faar, syv Høns, min Moder, mit Barn, mine Bøger, hvilket Hus, dette Faar, et grædende Barn, et skrevet Brev). Disse Ord kaldes uegentlige Tillægsord. Se Side 11!

II. Tillægsordenes Brug.

Et Tillægsord kan staa:

a) vedføjet (attributivt) eller som Udvidelse foran et egentligt eller uegentligt Navneord, f. Eks.: et grønt Blad, en bekendt rejsende, det bestemte Nej, noget nyt, alt godt, denne retfærdige, et lydeligt «Kom ind!»

b) fraskilt (absolut), ɔ: skilt fra Navneordet.

Tillægsordet er fraskilt, naar det staar:

1) som Støtteord i Sætningen, f. Eks.: Bladet er grønt; Drengen blev syg.

2) som Medgenstand: Læreren kalder mig doven; jeg finder det morsomt.

3) i Samstilling, f. Eks.: Et Træ, (som var) fuldt af Blomster, stod midt i Haven; Træerne i Haven stod fulde af Blomster.

c) som Navneord (substantivisk), f. Eks.: den syge (Mand, Kone, Dreng o. s. v.; Patienten) vil snart komme sig. Substantivisk bruges Adjektivet:

aa) naar det staar uden Navneord med det ubestemte Kendeord en eller i ubestemt Flertal eller med det bestemte

Kendeord i Fælleskøn i Ental eller Flertal og betegner en Person, som har den Egenskab, Tillægsordet angiver, f. Eks.: en retfærdig (en retfærdig Mand, Kvinde o. s. v.), onde (Mennesker) og gode (Mennesker), den flittige (Dreng, Pige, Arbejder eller lign.), den dumme (Dreng, Person), de dumme (Personer, Mennesker);

bb) naar det staar uden Navneord med det bestemte Kendeord i Intetkøn eller i Intetkøn uden Kendeord, f. Eks.: det gode, det onde, det sande, det skønne, det høje; at gøre godt, at høre nyt; at sælge baade gammelt og nyt; at faa hverken vaadt eller tørt; at opleve noget mærkeligt, sørgeligt; Guds Visdom spejler sig i stort og smaat (i det, som er stort, og i det, som er smaat, eller i det store og i det smaa) o. s. v.

Anm. 1. Den gode, den retfærdige o. s. v. ere Mængdenavne (10, 20, mange retfærdige); det gode. det onde o. s. v. ere uselvstændige Massenavne (meget [ikke mange] godt, ondt o. s. v.).

Anm. 2. Rent undtagelsesvis kan et Tillægsord i Intetkøn ogsaa have det ubestemte Kendeord foran sig (et helt, ɔ: et Hele).

cc) I alle de nævnte Tilfælde staar Tillægsordet substantivisk, fordi det betegner noget i vor Forestilling selvstændigt, og der er i Sammenhængen ikke noget Ord, hvortil det kan eller skal henføres. Siger jeg derimod: Det sidste Tempel forherligedes fremfor det første, saa henføres Ordet «første» i Tankerne som Vedføjning til det før nævnte, nu underforstaaede Ord Tempel. Smlgn.: Han solgte de gode Æbler, men beholdt de daarlige (Æbler); et gammelt Hus er tit behageligere end et nyt (Hus). Man skal ikke kaste det skidne Vand bort, førend man har det rene (Vand). Men ogsaa i disse og i alle lignende Tilfælde staar Tillægsordet substantivisk, fordi det staar i Stedet for et Navneord med Tillægsord.

Nogle Tillægsord kunne kun staa vedføjede (attributivt), f. Eks.: alskens, fordums, idelig, idel, lutter, højre og venstre (i oprindelig Betydning), indbyrdes, laber (laber Kuling), op-

tænkelig samt stakkels og lign. oprindelige Ejefald, stik (stik Modvind); afvigte (vigt, gl. Tillægsmaade af vige), forrige, øvrige; — andre kunne kun staa fraskilte, f. Eks.: angest, bange (men dog: en bange Anelse), ked, kvit, mod, nødt, rede (men dog: rede Penge, paa rede Haand), værd, ør. Ordene alskens, indbyrdes, ked, ør og de fleste andre her nævnte Ord kunne ikke bruges substantivisk; forrige og øvrige kunne dog bruges baade vedføjede og som Navneord.

Anm. 1. Højre, venstre bruges substantivisk f. Eks. i Udtrykkene til højre, til venstre; derimod: et Højre, et Venstre (se Side 156!).

Anm. 2. Ogsaa de uegentlige Tillægsord kunne som oftest staa attributivt, absolut eller substantivisk, f. Eks.: syv Høns, han er den anden, hils dine! Hvilken Bog er din? Hvilken tager du?

III. Tillægsordenes Bøjning.

Tillægsordene bøjes, idet de i visse Henseender rette sig efter det Navneord, hvortil de høre, eller som de staa i Stedet for.

1) Tillægsordenes Bøjning i Køn.

Tillægsordet retter sig i Køn efter det Ord, hvortil det hører, hvad enten det staar vedføjet eller fraskilt (som Støtteord, som Medgenstand eller i Samstilling). Det hedder derfor: En Hest, som var brun (et Tørklæde, som var brunt), er solgt; en Kind, rød som Blod; et dødeligt Menneske, ligt alle andre; jeg finder Fortællingen kedelig (Digtet kedeligt).

Tillægsordene have saaledes baade Fælleskøns- og Intetkønsform. Fælleskønsformen er den Form, Tillægsordet har, naar det hører til et Navneord af Fælleskøn. Tillægsordenes Intetkønsform dannes i Regelen af Fælleskønsformen ved Tilføjelse af et t. Intetkønsformen bruges, naar det Navneord, hvortil Tillægsordet hører, staar i Intetkøn og Ental enten uden Kendeord (godt Brød) eller med det ubestemte Kendeord (et smukt Hus).

Anm. 1. Er det Ord, hvortil Tillægsordet hører, Han- eller Hunkøn, faar Tillægsordet Fælleskønsform, f. Eks.: Han (hun) er syg; Peter (Sofie) er syg. Undertiden maa Tillægsordet rette sig efter et underforstaaet Ord, f. Eks.: Af Børnene var Datteren det yngste (Barn). Jvnf.: Rosenborg Slot er en (ikke: et) af de smukkeste Bygninger i København. Mennesket (han) er gal. København er stort (eller stor; i dette Tilfælde underforstaas Byen [Byen København er stor]). At spille hundrede og eet (Points). Klokken er eet (paa Slaget eller Tallet eet).

Anm. 2. Man siger: Døren stod paa vid (ikke vidt) Gab (Gavl? Sv.: paa vid gavel).

Anm. 3. Tillægsord, der ende paa v efter en forudgaaende Selvlyd, ende i Intetkøn paa vt eller ft. Vt bliver til ft, naar den forudgaaende Selvlyd er kort, medens det bliver uforandret, naar den forudgaaende Selvlyd er lang, eller v har den brede Lyd af w (som i Sav, flov). Derfor skrives: stift (fordi Selvlyden er kort), lavt, sløvt, døvt, skævt o. s. v. (fordi Selvlyden er lang) og flovt (fordi her ikke høres v, men w; jvnf. den gamle Skrivemaade flou)[1]. (Smlgn. Ordene Drift [af drive], Grøft [af grave] og haft [af have]!)

Undt. Tilføjelse af t i Intetkøn finder dog ikke Sted:

1) naar Tillægsordet ender paa t. Uforandrede blive saaledes Ordene glat, let, mæt, tæt, enøjet, stribet, stolt, kort, fast, bedst, sidst, størst, angest o. s. v. og alle Tillægsmaader paa et eller t (lappet, elsket, fyldt, knust o. s. v.).

2) naar Tillægsordet ender paa en Selvlyd (e, o, u, y), altsaa ved Ordene bange, ene, eneste, føje, ilde, lige, lille, nøje, ringe, sagte, samme, stille, ægte, øde, aarle o. s. v. samt ved alle Sammenligningsgrader paa ere og re (højere, bedre), alle Ordenstal paa dje, de, te, ende (tredje, fjerde, femte, syvende), alle Tillægsmaader paa ende, f. Eks.: troende, og ved Ordene fro, tro, vantro; ru, snu, sanddru, ublu, ædru; bly, kry, sky o. s. v.

Mærk. Intetkønsmærket faa: Tillægsord paa aa (blaat, graat, skraat, raat, smaat) samt Ordene fri og ny (frit og nyt).

---

[1] Der siges baade grovt og groft, men skrives groft.

3) naar Tillægsordet ender paa es (afsides, fælles, forgæves, indbyrdes, indvortes, udvortes, overvættes), samt i Ordene indenbys, udenbys, utilpas.

4) naar Tillægsordet ender paa et s, der har en Medlyd umiddelbart foran sig (dagligdags, gammeldags, gængs, stakkels, fordums, alskens, ens, lens, nymodens, snavs, udenbords, vims).

Undt.: betids, spids, tilfreds, studs (der dog kun paa Papiret have en Medlyd foran s), fiks og tavs.

5) ved Tillægsord, der ende paa sk, f. Eks.: apostolisk, dyrisk, filosofisk, forførerisk, fæisk, historisk, karakteristisk, mistroisk, nordisk, overtroisk, profetisk, prosaisk; — dansk, engelsk, fransk, hollandsk, norsk, slesvigsk, svensk, tysk; djævelsk, himmelsk, katholsk, krigersk, rebelsk; — bidsk, glubsk, hadsk, gridsk o. s. v. Dog faa Enstavelsesord paa sk, f. Eks.: besk (isl.: beiskr), dvask, frisk, rask, barsk, harsk, fersk, dorsk, falsk o. s. v., undertiden t i det substantivisk brugte Intetkøn (noget beskt, friskt o. s. v.).

6) ved en Del Ord, der ende paa et d, som følger umiddelbart efter en Selvlyd (fremmed, glad, lad, ked, kaad, mod, prud, ræd, nitid) samt i Ordene lærd, absurd o. s. v.

Derimod: bredt, fedt, blidt, solidt, splendidt, godt, spædt, blødt og undertiden: fadt, ledt (fælt) o. s. v.

Anm. Det hedder: et lad Menneske; det er min Ære for nær; paa nært Hold; et nært Slægtskab. Man siger: 3 + 2 (ɔ: Summen af 3 + 2) er lig fem; to Kroner er lig 200 Øre. (Se Side 75!) Derimod: Maleriet er ham ikke ligt; de ere hinanden lige i Alder.

7) Ved de fleste Tillægsord, der kun kunne bruges enten attributivt eller prædikativt (angest, dannis, fløjten, idel, laber, lutter, ked, kvit, rede, værd o. s. v.) samt ved Ordet nok.

Anm. Der siges undertiden: Det er ikke værdt (ikke Umagen værdt); men: Billedet er ikke 20 Kr. værd. Det er al Ære værd.

I alle andre Tilfælde tilføjes Intetkønsmærket, f. Eks.: et tydeligt Foredrag, et lykkeligt Liv, det er rigtigt, om muligt, saa vidt muligt. Dog mærkes, at alle uegentlige Tillægsord, der ende paa n, bortkaste dette foran t'et: en, et (ikke: ent); een, eet; den, det; min, mit; din, dit; sin, sit; — hvilken, hvilket; anden, andet; megen, meget; nogen, noget; bunden, bundet; funden, fundet; runden, rundet; bleven, blevet; skreven, skrevet; en paatagen Mine, et paataget Væsen, paatagne Miner; en vunden Sejr, et vundet Slag, vundne Laurbær. Derimod: dovent, fornødent, gyldent, kræsent, hovent, mullent, skident, vrantent o. s. v. (egentlige Tillægsord).

Anm. 1. Noget afvigende ere: denne, dette; mangen, mangt; ingen, intet; liden, lidet og lidt; egen, eget og egent (ɔ: særegent); — lidt og somt (der er forældet) fattes Fælleskøn.

Anm. 2. I ældre Tid hed det ogsaa: aabet, nøget, kristet o. s. v. i Stedet for aabent, nøgent, kristent o. s. v.

Anm. 3. Følgende Ord beholde n'et i Intetkøn:

a) Ordene hin, hint; saadan, saadant;

b) oprindelige Tillægsmaader eller Sammensætninger med Tillægsmaader paa en, der ere blevne virkelige Tillægsord, f. Eks.: bullent, forfløjent, forvovent, forslagent, forsorent, gudsforgaaent, (helt og) holdent, hengivent, langtrukkent, lystent, mensvorent, runkent, svullent, velbaarent, velkomment o. s. v. Der er Forskel paa: brustent og bristet, drukkent og drukket, fangent og fanget, forkomment og forkommet, hengivent og hengivet, knebent og knebet, overdrevent og overdrevet, overgivent og overgivet, stjaalent og stjaalet, svedent og svedet, tvungent og tvunget, voksent (Flt.: voksne) og vokset (Flt.: voksede). Man sammenligne f. Eks.: et bristet Baand, et brustent Øje; drukket Øl, et drukkent Menneske; hengivet til Drik, et mig hengivent Menneske; et slebet Sværd, et slebent Væsen; et stjaalet Ur, et stjaalent Øjekast; et undertvunget Folk, et tvungent Smil o. s. v.

Formen paa et betegner i Almindelighed Ordets ligefremme Betydning, Formen paa ent den overførte. (Smlgn.: stjaalet, stjaalent; slebet, slebent!)

2) Tillægsordenes Bøjning i Tal.

Ogsaa i Tal retter Tillægsordet sig efter det Ord, hvortil det hører, f. Eks.: en rød Rose, et rødt Tørklæde; røde Roser, røde Tørklæder. Roserne ere røde. Roserne, (som vare) røde og hvide, smilede os overalt i Møde. Vi ønskede Tørklæderne røde.

Anm. 1. Ord, som ende paa en Medlyd, der følger efter en kort betonet Selvlyd, fordoble Medlyden, f. Eks.: lette, tykke, stramme o. s. v. Smlgn. Side 178! Derimod: sete, ansete, udlete; — glade, gale, væne, rare, gæve o. s. v.

Anm. 2. Tillægsordenes Flertal dannes i begge Køn i Regelen ved Tilføjelse af e til Fælleskønsformen, f. Eks.: rød, røde; sort, sorte. Ord, som ende paa tonløst el, en, er, bortkaste Endestavelsens e (gamle, usle, ædle, egne, uldne, aabne, fløjtne[1]; fagre, tapre, vakre). Derimod: fidele, gemene, efemere o. s. v.

Undt.: Gudsforgaaen (gudsforgaaent) hedder i Flertal gudsforgaa'ene.

Anm. 3. De Ord, som ende paa et kort tonløst et, forvandle dette til ede, f. Eks.: betroet, betroede; broget, brogede; enøjet, enøjede; stribet, stribede; elsket, elskede; tegnet, tegnede; vævet, vævede; tykhovedet, tykho(ve)'dede. Derimod: honnette, komplette, kokette, violette (fordi e'et er betonet), konkrete (fordi e'et er langt og betonet, se ovenfor!) o. s. v. Undertiden, især i Poesi, sammentrækkes ogsaa tonløst et, saa at der f. Eks. bruges elskte i Stedet for elskede o. s. v.

Anm. 4. De Tillægsmaader, som have dobbelt Form, faa i Flt. ne i Stedet for en eller et, f. Eks.: fangen, fanget, fangne; skreven, skrevet, skrevne.

Anm. 5. Anden hedder i Flertal andre; den og det hedde de, denne og dette hedde disse, og hvilken og hvilket hedde hvilke.

Megen (meget) bruges ikke i Flertal, men kun kollektivisk. Liden[2] (Intetk.: lidet) eller lille mangler Flertal, som erstattes af smaa, f. Eks.: en liden (lille) Dreng, smaa Drenge; et lidet (lille) Barn, smaa Børn. Lille bruges kun om Mængdenavne, liden (lidet) baade om Mængde- og Massenavne (en liden Fugl, et lidet Barn;

---

[1] Jeg tror, at baade Trop og Pryssing og Studenten ere fløjtne. (Heiberg.)

[2] Forhen: en liden (ikke: en lille), den lille; nu kan lille bruges i begge Tilfælde.

liden Ro, lidet Haab; det lidet, jeg formaar), den lille hedder i Intetkøn ikke det lille, men det smaa (i stort og smaat); Intetkønsformen lidt og Ordet smaa i Ental bruges kun om Massenavne (lidt Smør, smaat Byg). Liden (lidt) sigter paa den hele Masse (liden Tro, lidt Smør), smaa til de Enkeltheder, hvoraf Massen bestaar: Smaat Græs, Korn, Kvæg, Brænde, for smaat Fodtøj o. s. v., fsk. fra: lidt Græs, Korn o. s. v. Smaat (f. Eks.: smaat Brød, Kvæg) er det modsatte af stort, lidt (liden) det modsatte af meget (megen). Jvnf.: at skrive smaat (smaa Bogstaver) og at skrive lidt (ikke meget); det gaar kun smaat[1]. Se for Resten Side 20!

Undt.: Uforandrede i Flertal blive:

1) Alle Tillægsord, der ende paa en Selvlyd, f. Eks.: levende, graa, snu o. s. v.

Undt.: Fri og ny hedde i Flt. fri og ny eller frie og nye.

2) Alle Tillægsord paa ubetonet es (indbyrdes, udvortes o. s. v.) samt indenbys, udenbys og utilpas; derimod: løse, hæse, vise, hvasse o. s. v.

3) Alle Tillægsord, der ende paa et s, som har en Medlyd umiddelbart foran sig (ens, gammeldags, stakkels, alskens, snavs).

Undt.: betids, spids, studs, tilfreds, der i Udtalen ikke have d foran s, samt fiks, gængs og tavs.

4) De fleste Tillægsord, som kun kunne bruges enten attributivt eller prædikativt (angest, idel, lutter o. s. v.).

Undt.: ør og ked hedde i Flt. øre og kede.

5) Anden Sammenligningsgrad, der ender paa est eller st, faar, naar den staar fraskilt (som Støtteord, i Samstilling eller som Medgenstand), intet e i Flt., f. Eks.: Disse Bjærge ere højest (eller: de højeste). Disse Mænd, (som vare) besindigst (eller de besindigste) blandt alle, raadede o. s. v. Hvor Bjærgene ere højest, pleje Dalene at være dybest. Jeg kalder disse Mænd klogest (eller: de klogeste). Se Side 72!

---

[1] Smlgn. Meiers Gram. S. 58!

3) Tillægsordenes Bestemthedsbøjning.

Bestemthedsmærket i begge Køn og Tal er et e, der føjes til Tillægsordets Fælleskønsform i følgende Tilfælde:

a) efter bestemmende Ord:

aa) efter Tillægsordets bestemte Kendeord (det sorte Baand).

Anm. Man lægge Mærke til: den Helligaand (Helligaanden), fsk. fra: den hellige Aand.

bb) efter bestemmende Stedord: personlige Stedord, Ejestedord, paapegende Stedord (undtagen slig og saadan) og bestemt tilbagevisende Stedord, f. Eks.: jeg (du) gamle Nar, min (din, sin, hans, hendes, dens, dets, vor, eders, deres) smukke Bog; mit (dit, sit) dejlige Lysthus; i egen høje Person; denne (disse, den, hin, hine, samme, begge) store Torsk; dette (det, hint) smukke Dyr o. s. v.

Derimod staar Tillægsordet ubestemt: som Støtteord (det er godt), som Vedføjning til et Navneord uden Kendeord (nyt Brød) eller med det ubestemte Kendeord (en gammel Mand), efter de paapegende Stedord slig og saadan (slig [en] stor Fornøjelse), efter spørgende, ubestemt tilbagevisende eller ubestemte Stedord, f. Eks.: Hvad nyt? Hvad for en (hvilken) sørgelig Efterretning have I modtaget? Hvilken (en) skøn Egn! Hvilken [en] gammel Nar! Hvilket [et] smukt Barn! Hvad for en ung Mand? Ingen vægtig Grund. En anden bekendt Forfatter. Ikke nogen stor Ros. Megen personlig Agtelse. Enhver flittig Pige. Hver fjendtlig By. Hvert højt Taarn og hver fast Mur.

Anm. 1. Der siges: hver evige Dag, fordi her vel er underforstaaet det bestemmende den (hver den evige Dag). Jessens Gr. S. 150. Derimod siges: min salig (ikke salige) Mand; hendes salig Fader, salig Kongen.

Anm. 2. Hvilken kan baade være et spørgende og et tilbagevisende Stedord, og det tilbagevisende hvilken kan enten være bestemt eller ubestemt tilbagevisende. Kun det bestemt tilbage-

visende hvilken, der sigter til noget, som staar i Forvejen, er bestemmende. Det bestemmende hvilken kendes let derpaa, at det kan ombyttes med «og denne (dette, disse)», f. Eks.: Du kender Lignelsen om den barmhjertige Samaritan, hvilken (og denne) smukke Fortælling læses hos Lukas. Den næststørste Verdensdel er Amerika, hvilket (og dette) store Land opdagedes af Kolumbus. I skulle læse noget om Cicero, af hvilken store Talers Skrifter I have læst nogle. Denne Mand var udrustet med alt det, som udfordres til at være en stor Taler, hvilket (og dette) ypperlige Anlæg var ham til megen Nytte. Kan hvilken derimod ombyttes med hvilken en (hvilket et, hvad for en, hvad for et, hvad for nogle) er det ikke bestemmende, f. Eks.: Hvilken (hvad for en) god Mand har hjulpet dig? Hvilket (hvad for et) smukt Barn! Har du lagt Mærke til, hvilken (hvilken en) ypperlig Mimik og hvilket (hvilket et) smukt Organ han er i Besiddelse af? Han huskede, hvilken (hvad for en) stor Tjeneste den gamle engang havde gjort ham. Du kan faa, hvilket (hvad for et) rundt Bord du ønsker. Hvis (Ejefald) er altid bestemmende, f. Eks.: Jeg ved ikke, hvis gamle Hat jeg har faaet i Stedet for min ny. Se Side 82!

Anm. 3. De Ord, der i Flertal faa e, faa ogsaa e i bestemt Form, og de Ord, der ikke faa e i Flertal, faa det heller ikke i bestemt Form (den blaa, graa, tro, snu, bly, fri eller frie, ny eller nye, den livegne Mand, det særegne Tilfælde, den agtede, gamle, fordrevne, vakre, trætte, ansete, udenbys, stakkels Mand). Herved er dog at mærke, at Ordet egen, der i Flertal hedder egne (mine egne Heste), i Ental, naar det staar bestemt, hedder egen (min egen Bog, mit eget Hus, men: mine egne Bøger. (I Betydning «særegen» faar det derimod altid Bestemthedsbøjning, f. Eks.: den ham egne Godmodighed.) Megen, liden og anden blive uforandrede, f. Eks.: den megen Læsning, det meget Affald, Luthers liden Katekismus, den anden Artikel, det andet Bud; een hedder bestemt ene. Ingen, nogen, mangen, al, hver, enhver, slig, hvordan, saadan, ligedan, lidt og somt kunne ikke bruges bestemt; afvigte, næste, første, sidste o. s. v. bruges vedføjede kun i bestemt Form. Undertiden er Tillægsordets e baade Flertals- og Bestemthedsmærket, f. Eks.: de røde Roser, mine (Mandens) gule Blommer.

cc) efter Ejefald, der svarer paa Spørgsmaalet hvis (Drengens sorte Trøje, hans eller hvis gamle Hue).

Anm. Mærkes bør ogsaa: Kolding (ɔ: Koldings) lærde Skole og lign. Ordforbindelser.

Undt.: Beskrivelses-Ejefald (Stoffets Ejefald, Egenskabs-Ejefald og Afgrænsnings-Ejefald), der ikke svare paa Spørgsmaalet «hvis?», ere heller ikke bestemmende, f. Eks.: en Fandens (Helvedes) klog Karl (derimod: Helvedes mægtige Fyrste); en Pokkers rask Tøs, et tre Tommers nyt Søm, et otte Punds gammelt Brød, et to Skillings (toskillings) rødt Lys, efter tre Maaneders strengt Sygeleje, et halvandet Aars dejligt Føl (men: Bondens halvandet Aars dejlige Føl), femten Aars lykkeligt Ægteskab, to Aars strengt Fængsel, efter mange Aars (en mangeaarig) uafbrudt Flid, en tre Timers hurtig March, en syv Aars (syvaars) sund Dreng, en otte Dages lykkelig Rejse, flere Aars (en fleraarig) frodig Vækst, flere Maaneders behageligt Sommerophold, tre Maaneders strengt Arbejde, 80 Graders nordlig Bredde o. s. v. Derimod: Vort tre Timers kedelige Ophold o. s. v. Dog siges som oftest: tre Timers lange Ventetid, et Aartusindes lange Tidsrum o. s. v., fordi Tidsmaalet i disse Tilfælde udgør Tillægsordets Indhold. (Jvnf. Lefoliis Sprogl., Side 62!)

b) hvor det bestemmende Ord er udeladt, fordi der altid tænkes paa noget bestemt:

aa) i Tiltale, f. Eks.: (du eller min) gode Gud! (du eller min) kære Ven! ærede Frue!

bb) i visse Udtryk, der betegne noget bestemt, f. Eks.: (den) vestre Friskole, (det) hele Europa, sorte Peter, gamle Frederik, Store Bededag, Store Bælt, undertegnede, afdøde Snedkermester O., til rette Tid, paa høje Tid, af yderste Evne, at være i øverste Afdeling, ikke at have fjerneste Anelse (mindste Haab) om noget, at faa bedste Karakter, ikke at være til mindste Nytte (til ringeste Gavn); — Olaf Digre (ɔ: digre Olaf), Skjalm Hvide (ɔ: hvide Skjalm) o. s. v.

Anm. I visse Udtryk, der i sig selv ere bestemte, bruges Bestemthedsmærket endog efter det ubestemte Kendeord, f. Eks.:

et højeste Gode (ɔ: et Gode, som er det højeste), et højeste Væsen, et øverste Raad, en højeste Myndighed, en yderste Dag, en første Klasse o. s. v.

4) Tillægsordenes Bøjning i Fald.

Naar et Tillægsord staar substantivisk (i Stedet for et Tillægsord og Navneord), kan det sættes i Ejefald, f. Eks.: Den fattiges (den fattige Mands) Skæbne hinsides Graven var bedre end den riges (den rige Mands). Bogen er ikke min, men den lilles (den lille Piges). Barnet var den gamles (den gamle Kones) Trøst. Den retfærdiges (den retfærdige Mands) Bøn formaar meget. Den lille Piges Arbejde er bedre end den stores (den store Piges). Det sidste Tempels Herlighed skulde blive større end det førstes (det første Tempels). Han tror paa det godes Værd. Han er Drengens, den lilles, Lærer.

Langt sjældnere forekommer den ubestemte Form (f. Eks.: en lilles, en stors, en rigs, en ungs, en hæs'es Røst), og Former, der vanskeligt kunne udtales (en stolts, noget hvidts, en frelsts), bør undgaas.

Ejefaldsmærket s tilføjes derfor i Regelen kun, naar Tillægsordet ender paa e, altsaa bl. a. naar det staar bestemt eller i Flertal, f. Eks.: De unges Forbund, det godes Sejr, de vises Sten, en af de spillendes Held, fleres Mening, den rigestes Bidrag; men der siges dog ogsaa: hver enkelts Mening o. s. v.

Anm. 1. Et Tillægsord i Ejefald kan staa i Samstilling (hans, den retfærdiges, Dom), men kun tilsyneladende som Støtteord og Medgenstand, f. Eks.: Bogen er den lilles (Bog); vi kalde denne Stue den gamles (Stue).

Anm. 2. I Oldnordisk havde Tillægsordene baade i Ental og Flertal særskilte Endelser for alle tre Køn og for 3—4 Fald.

Nævnefald havde i Hankøn i Ental Endelsen r (goðr, smlgn. t.: guter); deraf kommer den ubestemte Form paa er, som meget hyppig forekommer i ældre Dansk: en unger Svend (nu: en Ungersvend), en frommer Helt.

Genstandsfald i Hankøn havde i Ental Endelsen an (goðan,

mlgn. t.: guten), hvoraf der haves en Levning i Endelsen en (for egge Køn) i Udtryk som: i vilden[1] Sky og (i Poesi) ved breden Bord, over salten Hav, ved højen Mast, i sorten Jord, af røden Guld, i allen Stad o. s. v. Ordet har i dette Tilfælde aldrig Kendeord.

Nogle Tillægsord (ingen, liden, nogen, megen, anden o. s. v.) have beholdt den gamle Genstandsform en som almindelig Fælleskønsform.

Hensynsfald havde i Intetkøn Endelsen u (goðu), hvoraf der endnu haves en Levning i Udtryk som med Rette (opr. Tillægsord), til gode, til fulde. (Til styrede oprindelig Ejefald.)

Ejefald havde i Hankøn og Intetkøn Endelsen s, hvoraf vi endnu have en Levning i Ordet alskens, ɔ: alskøns (oldn.: alls kyns, ɔ: alle Slags).

IV. Tillægsordenes Graddannelse (Komparation)[2].

Samme Egenskab kan findes hos forskellige Ting i forskellig Grad. A er rig, B rigere, og C, som er rigere end hver af de andre, er rigest. I de to sidste Tilfælde er der Tale om Graddannelse eller Komparation. Tillægsordets Grundform kaldes **Positiv**, de to Sammenligningsgrader (1. og 2.) kaldes **Komparativ** og **Superlativ**.

A. Første Sammenligningsgrad dannes af Tillægsordets Fælleskønsform (Tillægsordets Grundform) ved Tilføjelse af ere (dyb, dybere; sød, sødere; løs, løsere). I Stedet for ere tilføjes re: a) efter tonløst e (ringe, ringere), b) naar Ordet faar Omlyd (stor, større; ung, yngre).

Undt.: lang, længere (rettere: længre).

Anden Sammenligningsgrad dannes af Tillægsordets Grundform ved Tilføjelse af est (dybest, sødest). I Stedet for est tilføjes st:

---

[1] Ordet vildene (det vildene Hav) er ikke den bestemte Form af vilden, men rimeligvis Nutids-Tillægsmaaden af at vilde (jvnf. norsk og svensk villande). Ordet hedder i gl. D. ogsaa i ubestemt Form «vildende» (f. Eks.: en vildende Ørken, en villende Skov), og ved Siden af vildende og villende findes temmelig tidligt Formen «vildene». Jvnf. Saabys Ordbog!

[2] Komparationen, der af nogle (f. Eks. E. Jessen) endog henlægges til Orddannelseslæren, er i alt Fald ingen Bøjning i sædvanlig Forstand; det saakaldte «gradbøjede» Tillægsord kan jo netop bøjes (i sædvanlig Betydning), f. Eks.: bredest, bredeste. Vi tale derfor her om Tillægsordenes Graddannelse.

a) efter tonløst e (ringest);

b) efter tonløse Stavelser, der ende paa ig, lig eller som, f. Eks.: arrigst, blodigst, farligst, flittigst, fyldigst, gyldigst, heldigst, modigst, mægtigst, vigtigst, værdigst, yppigst, hyppigst, hyggeligst, nydeligst, rigeligst, sildigst, venligst, ærligst; — frygtsomst, grusomst, langsomst, morsomst, nøjsomst, sparsomst, varsomst, virksomst, voldsomst, og sædvanlig efter Ordet fornem (altid i Betydningen vigtig). Derimod: rigest (med betonet ig), folkerigest, sindrigest, formrigest (men: talrigst), ligest o. s. v.;

c) naar Ordet faar Omlyd (længst, størst, yngst).

Anm. 1. I Ordene lettere, lettest; tættere, tættest; smukkere, smukkest o. s. v. fordobles Medlyden. Se Side 199!

Anm. 2. I Ord, der ende paa tonløst el, en, er, bortkastes Endelsens e ved Graddannelsen, f. Eks.: ussel, uslere, uslest; ædel, ædlere, ædlest; beskeden, beskednere, beskednest; doven, dovnere, dovnest; kælen, kælnere, kælnest; skiden, skidnere, skidnest; mager, magrere, magrest; sikker, sikrere, sikrest; vakker, vakrere, vakrest; fager, fagrere, fagrest eller fejrest (oldn. fagr, fegri, fegrstr). Smlgn. Side 173 og 182!

Anm. 3. I Ordene uslere, uslest; sikrere, sikrest o. s. v. bortkastes den ene Medlyd. Se Side 182!

Undt.: Graddannelse ved Hjælp af Endelser finder ikke Sted:

1) ved Ord, der ende paa tonløst et (bakket, broget, kejtet, langhalset, pjaltet, plettet, stivarmet, stjernet) samt ved enkelte andre paa t: enkelt, angest, ubevidst o. s. v. Derimod: let (med betonet et), lettere, lettest; ret, rettere, rettest; koket, kokettere, kokettest o. s. v.

Anm. Ovenstaaende Regel finder ogsaa Anvendelse paa alle Tillægsmaader paa et eller t (agtet, opstyltet, sminket; skjult, udstrakt o. s. v.).

Undt.: Tillægsmaader paa t, der ere blevne virkelige Tillægsord (f. Eks.: berømt, bestemt), kunne kompareres ved Hjælp af Endelser.

2) ved alle Tillægsmaader paa ende (levende, vellugtende, uvidende).

3) ved alle Tillægsord, der ende paa es (fælles, udvortes o. s. v.).

4) ved Tillægsord, der ende paa et s, som har en Medlyd umiddelbart foran sig (aflægs, gammeldags, nymodens o. s. v.).

Undt.: (spids, tilfreds), fiks, tavs.

5) ved Tillægsord, afledte ved Tilføjelse af isk eller sk til Stamordet, f. Eks.: dyrisk, fæisk, hundsk, springsk, djævelsk, himmelsk, krigersk o. s. v. Dog kompareres nogle Enstavelsesord paa -sk: (frisk, friskere, friskest), gridsk, besk, bidsk, hadsk, rask; barsk, harsk, fersk, dorsk, falsk; glubsk; dansk (i Betydn. dansksindet).

6) ved enkelte Ord, der ende paa d umiddelbart efter en Selvlyd: ked, mod, fremmed o. s. v.

Derimod: glad, gladere, gladest; kaad, kaadere, kaadest o. s. v.

7) ved saadanne Ord, der kun kunne bruges enten attributivt eller prædikativt, f. Eks.: idel, lutter, stakkels, alskens, afvigte, forrige, ør, værd o. s. v.

8) ved egentlige og uegentlige Tillægsord paa tonløst en (egen, forlegen, gnaven, gudsforgaaen, muggen, opløben, rusten, raadden, skranten, sleben, slikken, sulten, tilbageholden, dreven, ulden, valen o. s. v.) samt paa voren: knarvoren, slikvoren o. s. v.

Undt.: Enkelte Tillægsmaader paa en, der ere blevne virkelige Tillægsord, kunne kompareres, f. Eks.: fuldkommen (fuldkomnere, fuldkomnest) o. s. v. Hengivnest, druknest o. s. v. maa dog helst omskrives.

Ved alle de Ord, ved hvilke Graddannelse ikke kan finde Sted, bruges der i Stedet for denne Omskrivning ved Hjælp af Ordene mere (1. Sammenligningsgrad) og mest (2. Sammenligningsgrad), f. Eks.: mere fremmed, mest fremmed; mere broget, mest broget. Ogsaa ved de Tillægsord, der kunne danne Graderne ved Hjælp af Endelser, kan man anvende Omskrivning, f. Eks.: glad, gladere, gladest eller

glad, mere glad, mest glad; lærd, lærdere, lærdest (eller lærd, mere lærd, mest lærd).

Omskrivning skal altid bruges, naar Graden af 2 forskellige Egenskaber hos samme Genstand sammenlignes, f. Eks.: Han er mere letsindig end ond (ikke: letsindigere end ond) o. s. v.

Anm. Modsætningen til Tillægsordenes Udvidelse ved mere og mest danner Udvidelsen ved mindre og mindst, f. Eks.: fattig, mindre fattig, mindst fattig; at være mindre ond end dum.

B. Nogle Tillægsord komparereres afvigende:

1) Omlyd faa:

Grundform.	1. Sammenligningsgr.	2. Sammenligningsgr.
stor	større	størst
ung	yngre	yngst
lang	længere (længre)	længst
faa	færre	færrest[1]

2) Uregelmæssigt komparereres: nær, nærmere, nærmest.

Anm. 1. I dette Tilfælde ere 1. og 2. Sammenligningsgrad dannede ved Sammensætning med mere og mest: nærmere, ɔ: mere nær; nærmest, ɔ: mest nær. Den regelrette Superlativ er næst. Se nedenfor!

Anm. 2. Da Kusken i gamle Dage sad paa — og endnu gaar ved — venstre Side, betegnes den venstre og den højre Hest henholdsvis med Benævnelserne den nærmer og den fjermer (den mer nær og den mer fjerne).

3) Med Benyttelse af fremmed Positiv komparereres:

Grundform.	1. Sammenligningsgr.	2. Sammenligningsgr.
god	bedre[2]	bedst
ond	værre	værst
lille (liden)	mindre	mindst
gammel	ældre	ældst
megen	mere	mest
mange	flere	flest

---

[1] I Stedet for den regelmæssige Form fæst.
[2] Besl. med Baade (Gavn).

Anm. Som Udraab bruges ogsaa: Du godeste Gud!

4) En Del Tillægsord, mest dannede af Biord eller Forholdsord, mangle Positiv og have kun Sammenligningsgraderne eller den ene af dem.

a) Første og anden Sammenligningsgrad have:

	1. Sammenligningsgr.	2. Sammenligningsgr.
(ind)	indre [1]	inderst [2]
(ud)	ydre	yderst
(over)	øvre	øverst
(ned)	nedre	nederst

b) Kun anden Sammenligningsgrad have:

	2. Sammenligningsgr.
(før)	først
(siden)	sidst
(nær)	næst
(een)	eneste
(mellem)	mellemst
(under)	underst
(agter)	agterst
(frem)	fremmest
(bag)	bagest
(midt)	midterst
(op)	ypperst

Anm. Næst er ikke det samme som nærmest. Nærmest sigter til Rummet, næst til Følgeordenen. Nærmest er Modsætningen til fjernere og fjernest, næst til det forrige, forangaaende. Nærmest Døren, næst Kongen; den nærmeste Vej til den næste By.

c) Kun første Sammenligningsgrad have:

	1. Sammenligningsgr.
(nord)	nordre
(sønden)	søndre

[1] Indre, ydre o. s. v. have tabt deres sammenlignende Betydning.
[2] I Stedet for de regelmæssige Former indst, ydst, øvst, nedst.

	1. Sammenligningsgr.
(øst)	østre
(vest)	vestre
	højre[1]

C. Nogle Tillægsord kunne ifølge deres Begreb slet ikke kompareres, f. Eks.: alenlang, algod, almægtig, alskens, bælgmørk, drivvaad, dyngvaad, evig, faderløs, firedobbelt, firkantet, forrige, gylden, hel, idel, iskold, knastør, kuglerund, kulsort, linned, luddoven, lutter, nok, pilraadden, propfuld, ravgal, stendød, skindmager, skrupsulten, smækfed, splinterny, splittergal, stokdøv, ulden, aarlig, død (men dog: mere [aandelig] død) o. s. v.

Anm. 1. Ved Komparation tænkes der ikke altid paa en Sammenligning af samme Egenskab hos forskellige Genstande. Ogsaa Graden af den samme Egenskab hos samme Genstand til forskellige Tider og under forskellige Forhold kan sammenlignes, f. Eks.: I Dag er det koldere, end det var i Gaar. I Forgaars var jeg bedrøvet, i Gaar mere bedrøvet, og i Dag er jeg mest bedrøvet. Endvidere kan Virkeligheden sammenlignes med Forestillingen, f. Eks.: Han er stærkere, end jeg havde tænkt.

Anm. 2. Kun med Hensyn til de Genstande, der sammenlignes, afgive Sammenligningsgraderne en Maalestok. Peter, der er den ældste Søn i Familien, er maaske yngre end hans Søster og kan være den yngste Dreng i Klassen.

Anm. 3. Undertiden underforstaas det, hvortil Sammenligningen sigter, f. Eks.: En flittigere Dreng (end denne) kan man ikke tænke sig; du maa (herefter) være flittigere (end du hidindtil har været).

Anm. 4. Anden Sammenligningsgrad kan forstærkes ved aller (af oldn. Ejef. i Flt. allra, ɔ: af alle): allerstørst (allra stoerstr, størst af alle), allersidst, allermest.

Anm. 5. En nøjere Bestemmelse af en Egenskabs Grad finder Sted ved Biord, f. Eks.: ikke flittig, temmelig flittig, meget flittig, særdeles flittig, overordentlig flittig, langt (meget, lidt) større o. s. v.

Anm. 6. Ogsaa Sammenligningsgraderne kunne bruges som Biord, f. Eks.: grundigere (grundigst) lært.

---

[1] Af det isl. hoegr, ɔ: bekvem, belejlig.

Anm. 7. Undertiden bruges Sammenligningsgraderne som Biord, uden at der finder en bestemt Sammenligning Sted, f. Eks.: et mindre (ikke meget) gunstigt Svar, en yderst (i høj Grad) tarvelig Anretning.

Anm. 8. Ogsaa ved et Sammenligningsled kan et Tillægsord bestemmes nærmere. Tilknytningen til det ikke komparerede Ord finder Sted ved som (saa dum som en Østers; saa fattig som en Kirkerotte; saa hvid som en kalket Væg), ved en Følgesætning (saa klog, at han kan høre Græsset gro) o. s. v. Jvnf. Side 98!

Anm. 9. Første Sammenligningsgrad har, ligesom andre Tillægsord paa e, ingen Bøjning i Køn og Tal, f. Eks.: et større Stykke, Stykkerne ere større o. s. v. Naar anden Sammenligningsgrad staar fraskilt, er den ubøjelig, f. Eks.: Lidenskaberne ere kraftigst hos det raa Menneske. Han fandt Æblerne dyrest. Se Side 72!

Vedføjet kan anden Sammenligningsgrad staa enten uden Kendeord (størst Flid, mest Ulejlighed, flest Stemmer) eller med det bestemte Kendeord (den største Ulykke, den meste Ulejlighed, de fleste Stemmer). I bestemt Form faar anden Sammenligningsgrad altid e, f. Eks.: Af hans fire Børn er Sønnen det mindste (Barn). Slottet er en (Bygning) af Landets mærkeligste Bygninger.

I Udtryk som: af dybeste Nød, i største Hast, af yderste Vigtighed o. s. v. er det bestemmende Ord underforstaaet. Se Side 203! Nogle Superlativer (første, sidste o. s. v.) bruges attributivt altid i bestemt Form. Se Side 202!

Tillæg. Man sammenligne følgende Udtryk: «at gøre noget med største (højeste Grad af) Fornøjelse» og «at gøre noget (i Sammenligning med noget andet) med størst Fornøjelse»; «noget volder en ikke mindste (slet ingen) Fornøjelse» og: «af de forskellige Arbejder, jeg har, volder dette mig ikke mindst Fornøjelse»; «at lægge ikke mindste (ingen) Vægt paa noget» og: «at lægge ikke mindst (megen) Vægt paa noget. Jvnf. E. Jessens Gram. S. 150!

Anm. 10. Sammenlignes kun to Genstande med hinanden, bruges anden Sammenligningsgrad, f. Eks.: Fik A. eller B. flest (ikke flere) Stemmer? Hvem af disse har gjort sit Fædreland størst (ikke større) Nytte? Du kan komme til Norge eller til Svejts; hvad har du mest Lyst til? Af de to Døtre er Helene den ældste, Marie den yngste. Den yngste af hans to Sønner er død; den ældste er i Amerika. Af to ubehagelige Ting valgte jeg den mindst ubehagelige. Hvilket er lettest (ikke lettere) at sige: dine Synder ere dig forladte, eller at sige: staa op og gaa?

Tillæg 1. Man siger dog: den ældre og den nyere Histori i Modsætning til den ældste og den nyeste Historie.

Tillæg 2. Man siger: Helene er den smukkeste af Damern o. s. v.; derimod bruges aldrig den bestemte Form, naa der kun er Tale om en Sammenligning af forskellige Til stande hos samme Person eller Ting, f. Eks.: Hun er smuk kest i den røde Kjole, yndigst i sin Morgendragt. Det e koldest om Natten. Derimod: Det er det værste, jeg ha oplevet.

Anm. 11. Undtagelsesvis bruges 1. Sammenligningsgrad i Stedet for Grundformen, f. Eks.: Flere Forfattere have ment o. s. v. «Mange Forfattere» vilde her betegne et større Antal end flere, der kun skal antyde, at der var flere end een (et Par, nogle, men ikke mange). Smlgn.: en ældre Herre (hvilket ikke betyder en gammel, men en ikke ung Herre), en yngre Person o. s. v.

4. Talordene (Numeralierne).

I. Nøjere Bestemmelse af Begrebet Talord. Talordenes Inddeling.

De egentlige Tillægsord (Egenskabsordene) angive, hvorledes en Ting er beskaffen. Til Tillægsordene (eller til de Ord, der kunne lægges til Navneord) henhøre imidlertid ogsaa andre Ord, der ikke angive Tingens Beskaffenhed, men adskillige andre Forhold. Til disse saakaldte uegentlige Tillægsord høre Talordene, der angive Genstandenes Antal eller en Genstands Plads i en Række. Talordene svare saaledes enten paa Spørgsmaalet: «Hvor mange?» eller paa Spørgsmaalet: «Hvilken i Rækken?» og inddeles herefter i Mængdetal, f. Eks.: 1, 2, 3, og Ordenstal (den første, anden o. s. v.). Mængdetallene kaldes ogsaa Grundtal (Cardinalier), fordi Ordenstallene (Ordinalierne) afledes af dem. Ordenstallene sigte altid til en enkelt Genstand (den tredje, femte); Mængdetallene (undtagen een) betegne altid flere Genstande (tre, fem) og altid et bestemt Antal af dem. De adskille sig saaledes fra Ord som faa, nogle, adskillige, somme, mange, flere, alle o. s. v., der betegne

et ubestemt Antal Genstande og af nogle kaldes ubestemte Talord, af andre helt eller til Dels henregnes til de ubestemte Stedord. Til samme Klasse henhører ogsaa Ordet ingen (= Nul), der dog ikke kan kaldes et ubestemt Talord. Ordet begge, der ogsaa indeholder et Talbegreb, henføres paa Grund af sin paapegende Natur (A og B gaa i Skole; begge ere flittige) i Regelen til de paapegende Stedord.

Ogsaa adskillige Navneord angive et vist Antal, f. Eks.: Deger, Dusin, Ol, Par (ɔ: enten to eller nogle; lat. par, ɔ: lige, Mage, Par), Skok, Snes, Tylt o. s. v., men henregnes dog ikke til Talordene (de Ord, hvormed der tælles). Ogsaa visse Biord indeholde et Talbegreb, f. Eks.: tit (mange Gange), ofte, hyppig, sjælden, dobbelt (to Fold) o. s. v.; men disse henregnes i Regelen heller ikke til Talordene. De Ord, vi kalde Talord, ere saaledes enten Navneord (en Million) eller Tillægsord (fem Piger, den femte Dag). Naar de staa som Tillægsord, kunne de ogsaa bruges substantivisk (fem vare syge; den femte blev rask). Mængdetal kunne fremhæves ved Ordene begge (begge to), hele (hele hundrede), alle (alle syv), fulde (fulde 5 Kvarter), samfulde (samfulde 4 Dage) og sine (maale sine 3 Alen).

Anm. Navneord ere: a) alle Talord, der ende paa illion; b) alle Brøkbenævnelser, fordi disse ende paa et Navneord (-del); c) Ordene hundrede og tusinde, naar de have et Kendeord (et Tusinde, Tusindet, et halvt Tusinde, det halve Tusinde) eller et Talord eller Talbegreb (eet Tusinde, to, mange Tusinder) foran sig, samt naar de staa i Flertal (Tusinder have velsignet ham; Tusinder af Mænd og Kvinder; Hundreder af Kroner o. s. v.). Staa Hundrede og Tusinde som Afgrænsningsled foran et Navneord, blive de uforandrede. Der siges saaledes: to Hundrede Kroner, fem Tusinde Mand (jvnf.: fem Fod Gulv). De øvrige Talord ere uegentlige Tillægsord (fem Faar). Det samme gælder med Hensyn til hundrede og tusinde, naar de kunne ombyttes med ti eller et andet ikke substantivisk Talord, f. Eks.: hundrede (ti) Øre. Derimod: to Hundrede Faar. (Hundrede kunde i dette Tilfælde ikke ombyttes med ti.)

II. Talordenes Dannelse[1].

Af Talordene ere de første ti Mængdetal (een, to o. s. v.) Stamord; de øvrige sammensatte eller afledte.

I Stedet for to og tre bruges i højere Stil undertiden tvende og trende, der oprindelig vare distributive Talord (betegnende to, tre for eller til hver). Formen tve (tvi-) for to forekommer endnu i Sammensætninger og Afledninger, f. Eks.: tvefold, Tvekamp, tvetunget, tveægget, en Tvege (en tvekløftet Gren), Tvilling, Tvist, Tvivl. Elleve betyder maaske: een levnet[2] eller tilovers (nemlig efter at man har taget ti), tolv maaske: to levnede eller to flere end ti, tretten betyder tre og ti, fjorten fire og ti, femten fem og ti o. s. v., idet -ten (jvnf. højt.: zehn) betyder ti. Tyve (gld.: tiughæ) er opr. Flt. af et Navneord tiugh (jvnf. det glsv. tiugh-ær), der har betegnet et Antal af ti (Oldn.: tig-r eller tug-r). Tiughæ betyder altsaa egentlig kun Tiere; naar det har faaet Betydning af to Tiere, maa det være sket derved, at Betegnelsen af to er bortfalden (jvnf. oldn. tuttugu). Den oprindelige Betydning viser sig endnu i tredive (hvor dive er en afvigende Form for tyve) og fyrretyve (tre Tiere og fire Tiere), og engang har man (ligesom i Oldn.) talt paa samme Maade lige til hundrede; men efter at tiughæ havde faaet Betydningen 20, begyndte man ogsaa at multiplicere dermed, og denne Betegnelsesmaade bruge vi nu for de følgende Tiere indtil hundrede, idet vi kalde dem halvtredje-, tre-, halvfjerde-, fire-, halvfemte Sinde (ɔ: Gang) tyve eller halvtredsindstyve, tresindstyve, halvfjerdsindstyve, firsindstyve, halvfemsindstyve[3].

---

[1] Talordenes Dannelse behandles her, fordi den har saa lidt til fælles med Dannelsen af de andre Ordklasser. Noget lignende gælder med Hensyn til Stedordene og flere andre Ordklasser.

[2] Hvad elleve (gotisk: ainlif) og tolv (gotisk: twalif) egentlig betyder, er uvist, idet Betydningen af lif er usikker. Rask afleder Endelsen af lifa, være tilovers.

[3] Af Hensyn til Udtalen bortkastes t mellem m og s i halvfemsindstyve (halvfems).

I daglig Tale siger man ofte kun halvtreds, tres i Stedet for halvtredsindstyve, tresindstyve o. s. v.; foran Navneord bør denne Forkortelse dog ikke finde Sted. Der bør derfor ikke siges halvfjerds, men halvfjerdsindstyve Heste; ikke firs, men firsindstyve Tusinde; Peter tabte tresindstyve Øre i Spil, men Jens kun halvtredsindstyve (eller halvtreds). Det hedder: det halvtredsindstyvende Aar (men: Aar halvtreds eller i Aaret halvtreds efter Kristi Fødsel).

Anm. Paa Norsk benævnes Tierne: ti, tyve, tretti, firti, femti, seksti, sytti, otti, nitti. (Noget lignende gælder paa Svensk.) Een og tredive hedder paa Norsk tretti een, den een og tredivte den tretti første, den to og tredivte den tretti anden o. s. v.

Tallene mellem Tierne dannes ved Sammenstilling af de øvrige Talord. Indtil hundrede sættes det mindste Tal foran med «og» efter sig (fem og tyve). Er Tallet større end 100, sættes det største Tal foran med og efter sig (hundrede og een). Skrider Tællingen ud over Hundrederne, nævnes de højere Ordener foran de lavere, med hvilke de forbindes ved og; dog nævnes Enerne foran Tierne, og af tvende efter 100 følgende Og'er kan det første udelades, f. Eks.: tre Tusinde og fire Hundrede (og) een og tyve (3421). Tallet 53653653653O506 læses saaledes: 5 H. (og) 6 og 30 Bill. og 5 H. (og) 6 og 30 Tus. og 5 H. (og) 6 og 30 Mill. og 5 H. og 30 Tus. og 5 H. og 6. (I. N. Meier.)

Af een hedder Ordenstallet første, og af to anden. Første er beslægtet med før, for, forrest o. s. v. Anden kan ogsaa være et ubestemt Stedord. Det er et Talord, naar det er modsat den første (f. Eks.: ikke den første, men den anden April); er det derimod modsat denne eller en, er det et ubestemt Stedord, f. Eks.: denne Pære er ikke moden; lad mig faa en anden! En og anden har paastaaet det. Den ene Haand vadsker den anden. Af tre og fire dannes Ordenstallene henholdsvis ved dje og de; af fem, seks,

elleve, tolv, tredive og af alle Ord, som ende paa -illion, afledes Ordenstallene ved Hjælp af te. Ordenstallene syvende —tiende samt tyvende (med Sammensætninger halvtredsindstyvende—halvfemsindstyvende) ende paa -ende; trettende—nittende paa -de. Af hundrede og tusinde dannes ingen Ordenstal, hvilke derfor maa erstattes af Mængdetallene. Den syvende, ottende, femtende, femte o. s. v. skrives ogsaa saaledes: den 7ende (7de), 8nde (de), 15de, 5te eller den 7., 8., 15., 5. o. s. v.

Ordenstal, der ere dannede af Bogstavudtryk, afledes ved ende, naar Grundbenævnelsen ender paa en Selvlyd (b'ende), men ellers ved te (nte, nulte [0te Potens]).

Anm. 1. Af flere forbundne Talord faar kun det sidste Ordenstalsform, f. Eks.: den een og tyvende Decbr., det een og tyvende Kapitel; den hundrede og første. (Den een og tyvende December er een Dag; den første og tyvende December vilde være to Dage.)

Anm. 2. Mængdetal bruges i Stedet for Ordenstal ved Angivelse af Aarstal, Sidetal, Klokkeslæt, Nummer og sættes da bag efter Benævnelsen, f. Eks.: Aar 1889 (i Stedet for det 1889nde Aar), Side 11, Nummer 12, Klokken 7, at bo Nr. 390 o. s. v. Ved Angivelsen af Aarstal efter Kristi Fødsel plejer man dog ikke at nævne højere Ordener end Hundreder (18 Hundrede og 93, ikke: 1 Tus. og 8 H. og 93). Derimod: Fire Tusinde Aar før Kristi Fødsel.

Anm. 3. Ved Sammensætning med Del dannes Benævnelser paa Brøker (een Ottendedel, tre Ottendedele (eller sædv.: Ottendedel), 3 Ellevtedel (sjældnere: -dele) Time, to Femtedel (eller Femtedele) Tønde (eller af en Tønde); $^{2}/_{101}$ (to Hundredeogentedele).

Anm. 4. Det hedder: en Hundrededel, Hundrededelen, Tusindedelen, men: den hundrede Del f. Eks. af et stort Værk o. s. v.

Anm. 5. Efter en Brøk eller et blandet Tal staar Navneordet i Ental, f. Eks.: $^{3}/_{5}$ Pot, $4^{1}/_{2}$ Dag (ikke: Dage), $2^{3}/_{4}$ Uge, $3^{7}/_{8}$ Tønde, men: 2 Uger, 3 Tønder.

Anm. 6. Af substantiviske Udtryk, der bruges til at betegne Dele af visse Enheder, mærkes bl. a. følgende: en Fjerding Smør ($^{1}/_{4}$ Td.), en Otting Sæbe ($^{1}/_{8}$ Td.), et Fjerdingkar, et Ottingkar, et Fjerdingaar, en Fjerdingvej, et Fjerdingspund, en Fjerdepart eller en Fjerdedel (fsk. fra: en fjerde Del, f. Eks. af et Værk).

Anm. 7. Ved at sætte halv foran et Ordenstal kan man danne en Række særegne Taludtryk, f. Eks.: halvanden ($1^1/_2$), halvtredje o. s. v. Halvtredje betyder: 2 + det halve af den eller det tredje. (Jvnf.: Klokken er halv to, halv tre o. s. v.). Denne Udtryksmaade bruges dog kun ved de lavere Tal (indtil 20). Et saadant Udtryk forbindes ogsaa med Navneordets Ental, f. Eks.: halvtredje Dag, halvfemte Million.

Anm. 8. De lavere Ordenstal kunne ogsaa sammensættes med selv, f. Eks.: at møde selvanden, selvtredje (man er selv den anden, tredje) o. s. v. I disse og lignende Tilfælde betegnes Mængden ved Hjælp af Ordenstal.

Anm. 9. Mærkes bør Forbindelserne hver anden, hver tredje, hver tiende o. s. v.

I Udtrykket hver ottende Dag regnes den første Dag i den nærmest paafølgende Uge med, hvilket derimod ikke er Tilfældet i Udtrykket: hver fjortende Dag.

Anm. 10. En Fordeling betegne Udtrykkene to og to (ɔ: parvis), tre og tre, to ad Gangen o. s. v. Disse Ordforbindelser ere imidlertid adverbialske. Ved Hjælp af Ordet dobbelt dannes Sammensætningerne: tredobbelt, ɔ: trefold, firedobbelt, ɔ: firefold o. s. v.), som dog kun bruges for de lavere Tals Vedkommende; man siger f. Eks. ikke sekstendobbelt eller lign., men derimod: 16 Gange saa meget. I visse Forbindelser bruges altid Fold, f. Eks.: at høste tre Fold, fire Fold, hundrede Fold, mange Fold (fsk. fra et Mangefold, der, som Betoningen viser, er et sammensat Ord).

III. Talordenes Bøjning.

a) Een og anden ere de eneste Talord, der have Kønsbøjning (eet og andet). Af flere sammenhørende Talord bøjes kun det sidste, f. Eks.: Han er hundrede og eet Aar gammel, men: Hun har fyldt sit een (ikke eet) og tyvende Aar, een og tyve (ikke: eet og tyve) Faar, een og tyve Tusinde, det een og tyvende Kapitel.

b) Talordet een hedder i bestemt Form ene (den ene Bog, det ene Bind). Anden danner ikke bestemt Form: den anden Artikel, det andet Bud. Alle de øvrige Ordenstal bruges kun i bestemt Form.

Anm. To hed i Oldsproget i Intetkøn tu (to Hænder, men tu Lys). Intetkønsformen forekommer endnu i Ordet itu (ɔ: i tu eller to Stykker).

c) Een er Ental; alle andre Mængdetalsord ere Flertal. Alle Ordenstal ere Ental, undtagen første, der ogsaa kan bruges i Flertal (den første Bog, det første Blad, de første Blade). Million og Billion og alle andre Talord, der ende paa illion, bøjes i Tal (Millioner). Hundrede og Tusinde faa kun til Dels Flertalsendelse (se S. 213, Anm. 1), naar de staa som Navneord.

Anm. Herhen høre ogsaa Udtryk som: i Tyverne (1821—29), fra Fyrrerne, i Halvfjerdserne o. s. v.

d) De virkelige Navneord blandt Talordene kunne i det hele taget bøjes som andre Navneord (en Millions, Millionens, Millioner, Millioners, Millionerne, Millionernes, tre Millioners o. s. v.). Naar de øvrige Talord staa som Navneord, kunne de bøjes i Fald, f. Eks.: de tvendes Oplevelser, de fires (den fjerdes) Hjemkomst. Haarde Former bør dog undgaas (ikke: de tolvs Udvælgelse, men: Udvælgelsen af de tolv). Naar et ikke substantivisk Talord staar i Ejefald (den fjerdes), bruges det altid substantivisk.

5. Stedord (Pronominer).

I. Nøjere Bestemmelse af Begrebet Stedord. Stedordenes Inddeling.

I Stedet for de virkelige Navneord kan man bruge andre Ord (Tillægsord, Talord, Tillægsmaader), der udtrykke et Navneords Begreb, f. Eks.: den ødsle (Ødelanden), den talende (Taleren), de tolv (Tylvten). Disse Ord kaldes dog ikke Stedord, men uegentlige Navneord.

Til Stedordene henregnes derimod:

a) en Del Ord, der altid staa alene i Stedet for Navneord (jeg, du, han, hun, den, det, vi, I, de; hvo eller hvem, hvad; man, en, det);

b) en Del Ord, der staa alene i Stedet for Navneord, dog kun naar de kunne vise tilbage til disse (som, der);

c) af forskellige Grunde en Del Ord, der hverken ere virkelige Tillægsord (Egenskabsord), Tillægsmaader eller vir-

kelige Talord (Ord, hvormed man tæller), men dog kunne lægges til Navneord og i Lighed med andre Tillægsord kunne staa substantivisk (min, din, sin, vor; den, denne, hin, samme, slig, saadan, begge; hvilken, hvad for en [hvad], ingen, nogen o. s. v.). Derimod udelukkes en Del Ord, som ikke staa i Stedet for et Navneord alene, men derimod i Stedet for et Forholdsled, f. Eks.: her (paa dette Sted), nu (i dette Øjeblik), saaledes (paa denne Maade), hvor (paa hvilket Sted), hvorfra (fra hvilket Sted), hvornaar (paa hvilken Tid), hvorledes (paa hvilken Maade), ingenlunde (paa ingen Maade), anderledes (paa anden Maade), andensteds (paa et andet Sted) o. s. v. Disse Ord, der føjes til Udsagnsord, f. Eks.: det tildrog sig her (nu, saaledes o. s. v.), henregnes derfor til Biordene.

Efter deres Betydning og Anvendelse kunne vi inddele de Ord, vi kalde Stedord, i følgende Klasser:

	1) Personlige Stedord.	2) Ejestedord.	3) Spørgende Stedord.	4) Tilbagevisende Stedord.	5) Paapegende Stedord.	6) Ubestemte Stedord.
a) Stedord, der kun bruges i Stedet for Navneord.	Jeg, du, han, hun, den, det, vi, I, de, sig, hinanden, hverandre.		hvo eller hvem, hvad.	som, der, hvem, hvad.		man, en, det.
b) Stedord, der bruges som Tillægsord og ligesom andre Tillægsord tillige kunne bruges substantivisk.		min, din, sin, vor, (jer).	hvilken, hvad for en (et o. s. v.) eller hvad.	hvilken, hvad.	den, denne, hin, (selv), samme, slig, saadan, begge.	ingen, nogen, anden, hver, enhver o. s. v.

Stedordene kunne ikke alene sættes i Stedet for virkelige, men ogsaa i Stedet for uegentlige Navneord, f. Eks.: den syge bliver snart rask; han har nu begyndt at spise. Min Ven har lært at svømme; det (at svømme eller Svømning) har jeg ikke lært. Ministeren skal allerede være rejst, hvilket (at han er rejst, eller hans Afrejse) omtales i Aviserne. Endvidere kunne de staa i Stedet for egentlige eller uegentlige Tillægsord, f. Eks.: Der siges, at han er syg (den første, rasende, frelst); men det (syg o. s. v.) er han ikke. Navneord og Tillægsord kaldes tilsammen Nævneord (nomina), og Stedordene, der kunne træde i Stedet for dem begge, kaldes derfor pronomina.

Anm. 1. Ved Ordet pronomen tænker man dog mindst paa Adjektivernes Repræsentation.

Anm. 2. I Stedet for et Biord staar Stedordet kun, naar Biordet udtrykker et adjektivisk Begreb, f. Eks.: Mine Penge ere borte (ɔ: forsvundne), og mit Haab er det ogsaa (er ogsaa borte eller forsvundet).

Anm. 3. Et Stedord, der staar i Stedet for et Sætningsled eller en Sætning, er altid Intetkøn. Se Side 167!

II. Stedordenes Bøjning.

A. De personlige Stedord (pronomina personalia).

De personlige Stedord ere: jeg, du, han, hun, den, det, vi, I, de samt sig, hinanden og hverandre. Disse Ord kaldes personlige Stedord, fordi de bruges i Stedet for Personbenævnelser. Man skelner mellem tre Personer: den første, anden og tredje. Med første Person menes den, som taler (eller de, som tale), med anden Person den eller de, som tiltales, og med tredje Person den eller de, som omtales. De saakaldte Personer behøve ikke altid at være levende Væsner, f. Eks.: Efter at Stormen (Uvejret) havde raset i 24 Timer, hørte den (det) op. Første Person hedder i Ental jeg og i Flertal vi, anden Person i Ental du og i Flertal I; tredje Person, der staar i Stedet for alle andre Grundord, hedder i Ental han, hun, den eller det og i

Flertal de. Han bruges om mandlige, hun om kvindelige Personer; er der Tale om andre levende Væsner eller om livløse Ting, hedder tredje Person i Fælleskøn den, i Intetkøn det og i Flertal i alle Tilfælde de, f. Eks.: Drengen blev glad, da han fik en Tiøre. Pigen græd, da hun havde faaet Skænd. Katten blev glad, da den fik Mælk. Faaret brægede, da det ikke saa Lammet. Drengene græd, da de ikke fik deres Vilje. Om Dyr bruges han og hun i Poesi (Torbisten hun kravler i mørken Jord; hun har to Vinger saa prude) og stundom i daglig Tale (Hent Hoppen! Hun skal spændes for). I Poesi bruges han og hun endog om livløse Ting, f. Eks.: Tiden æder med skarpen Tand; saa lidet monne hun levne. (Øhl.) Natten hun er nu omme. (Gr.) Hun skal hedde Frihedsstøtte. (Gr.)

Han og hun (samt det refleksive sig) ere de oprindelige Stedord for 3. Person; den og det (Flt. de) ere de ubetonede Former af de ligelydende paapegende Stedord. Fælleskønsformen den kan i Regelen ikke bruges om Personer; men naar det naturlige Køn er ubestemt, kan Intetkønsformen det ogsaa bruges i Stedet for Personnavne af Intetkøn, f. Eks.: Barnet græder; det er sygt. Dog bruges det kun om Ordet Menneske, naar man mener Menneskene i Almindelighed, f. Eks.: Bogen handler om Mennesket og dets Bestemmelse. Mennesket skal ikke glemme, at det er dødeligt. Er der Tale om et bestemt Menneske, bruges han eller hun, f. Eks.: Mennesket vidste ikke, hvad han (hun) skulde gøre. Noget lignende gælder med Hensyn til andre Benævnelser paa Personer, hvis naturlige Køn er ubestemt, f. Eks.: Budet var træt, fordi han (sjældnere: det) havde gaaet den lange Vej; Fruentimmeret paastod, at hun havde afleveret Pengene, og efter Stedord bruges altid han, f. Eks.: Hvo der (den, som) ej vil høre, han maa føle. Højere Væsner end Mennesket (Gud og Englene) ere altid Hankøn. Om de hedenske Guder og Gudinder bruges dog selvfølgelig henholdsvis han og hun. De personlige Stedord, der altid

bruges som Navneord, rette sig i Køn og Tal efter det Navneord, de staa i Stedet for, men ikke efter det Ord, hvortil de i Ejefald blive føjede, f. Eks.: hans (Peters) Bog, hans Bøger, dets (Menneskets) Trøst (Forhaabninger).

De personlige Stedord have 2—3 Fald (undtagen sig), nemlig:

a) Nævnefald, der staar som Grundord (han læser);

b) Ejefald (hans Hest);

c) Afhængighedsfald, der bruges i alle andre Tilfælde, f. Eks.: som Genstand (jeg saa ham), Hensyn (giv ham Bogen!), Støtteord (det er mig [1], bliver ham [se nedenfor!]), efter et Forholdsord (af ham) og som Grundord efter det ubestemte der, dog ikke regelmæssigt, men kun i visse Forbindelser (der er eller gives de eller dem). Se Side 128!

Anm. 1. Foruden de personlige Stedord (undtagen den og det) have det paapegende Stedord de (Flertal) og det spørgende Stedord hvo en særskilt Form for Afhængighedsfald (dem, hvem). Det er dem. Hvem er det?

Anm. 2. Naar de personlige Stedord og det paapegende de staa som Støtteord, især efter «det er» og «det bliver», sættes de i Afhængighedsfald (se Side 7) [2]. Dog siges f. Eks.: De første Historier ere de (eller dem), som behage mig mest (se Side 127!)

---

[1] Men: Er du min Ven? Ja, jeg er, eller: det (Støtteord) er jeg (Grundord).

[2] Da Nævnefald forsvandt, og Genstandsfald blev Nævnefald (se S. 188!), tabtes Følelsen for denne Form, hvilket i Dansk (men ikke i Norsk og Svensk) havde til Følge, at Nævnefald i de Tilfælde, hvor Adskillelsen undtagelsesvis holdt sig (i Stedordene med deres afvigende Former), hovedsagelig kun bevaredes i det Forhold, samme nærmest betegner, nemlig Subjektsforholdet. Brugen af Afhængighedsfald i Stedet for Nævnefald i visse andre Tilfælde, f. Eks.: det er mig (forhen: jeg; se Side 7!) synes at have taget sin Begyndelse omtrent ved 1600. I Matth. 14, 27—28 staar i Bibeludgaven for Aaret 1607: Det er ieg — — er det dig.

De personlige Stedord og deres Bøjningsformer ses af følgende Oversigt:

Personlige Stedord.		1. Person.	2. Person.	3. Person.				Refleksive Stedord.	Reciprokke Stedord.
		Alle Køn.		Hankøn.	Hunkøn.	Fællesk.	Intetkøn.	Alle Køn.	
Ental.	Nævnefald.	jeg	du	han	hun	den	det	—	
	Afhængighedsfald.	mig	dig	ham	hende	den	det	sig	
	Ejefald.	—	—	hans	hendes	dens	dets	—	
Flertal.	Nævnefald.	vi	I	de				—	—
	Afhængighedsfald.	os	eder (jer)	dem				sig	hinanden, hverandre
	Ejefald.	—	eders (jeres)	deres				—	hinandens, hverandres

Anm. 1. Hendes, der er et personligt Stedord, er fremkommet derved, at det gld. Ejefald hennæ (henne), der ikke mere føltes som saadant, fik Ejefaldsmærket s. Eders (jeres), der overensstemmende med den sædvanlige Opfattelse medtages her, er dannet ved

Tilføjelse af Ejefaldsmærket s til et gammelt Ejestedord[1] og hører derfor lige saa lidt som vores til de personlige Stedord, men derimod til Ejestedordene. Deres er opstaaet af det gld. dere (there), der er Flertals-Ejefald af det paapegende og personlige Stedord de (the), og fik det sædvanlige Ejefaldsmærke s, da man ikke længere følte dere som Ejefald. Ham hed i Gld. hanum (senere hannem). Dennem (gld. them) er dannet efter falsk Analogi med hannem og har næppe nogen Sinde været brugt i Talesproget, men kun som en stilistisk Form, f. Eks. i Nadver-Indstiftelsesordene.

Anm. 2. Jeg, du, han, hun og den ere altid Fælleskøn, f. Eks.: Jeg (du, han, hun, den) er ung; kær est du, Fødeland (du est kær). Til jeg og du (han) svarer i Flertal vi, til du og han I. Hvor Personerne saaledes forbindes, har 1. Person Fortrin for 2., 2. for 3. o. s. v. Peter (3. Pers.) og jeg (1. Pers.) (vi; 1. Pers.) vare i Teatret; du (2. Pers.) og han (3. Pers.) (I; 2. Pers.) maa gerne lege med.

Anm. 3. Første og anden Persons Stedord (samt man og en) bruges, uden at den Genstand, der betegnes, forhen er nævnt (jeg gaar; du ser daarlig ud). Derimod maa tredje Persons Stedord ikke bruges, naar det Ord, i hvis Sted det staar, ikke i Forvejen er nævnt, f. Eks.: Bøj Grenen, medens den er ung (ikke: bøj den, medens Grenen er ung). Kun ved Omstilling af Sætningsledene og Bisætningerne kan det undertiden tillades, f. Eks.: Adlydende Loven, saa længe deres Samvittighed tillod dem det, oppebiede de Kristne den Dag, da man forlangte, at de skulde ofre Røgelse for Kejserens Billede (de Kristne, adlydende Loven, o. s. v.) Uagtet jeg har anvendt al mulig Umage for at forhindre det, har han faaet Pladsen. Det er vist, at han er syg (at han er syg, er vist).

Det er urigtigt at sige: «De sige, de fortælle» i Stedet for: man siger, man fortæller, eller: Folk sige, Folk fortælle. (I Poesi forekommer dog: Til Roskilde har de Kong Frederik bragt o. l.)

Tredje Persons Stedord maa ikke tilføjes, naar det Ord, i hvis Sted det staar, findes i Sætningen, f. Eks.: Drengen (han) har været her. Dog gøres Undtagelser fra denne Regel dels i Poesi (De fremmede de tænkte o. s. v.; Tommeliden han var sig en Mand o. s. v.), dels for Eftertryks og Tydeligheds Skyld, hvilket f. Eks. hyppig er Tilfældet, naar «den, som», «den, der», «hvo der», «hvad der» gaar forud (hvo der ej vil arbejde, han skal heller ikke have Føden; hvo der har Øren at høre med, han høre; den, der frygter Gud, han behøver ej at frygte for Mennesker), samt naar Omsagnet ved indskudte Udvidelser bliver skilt alt for langt fra

[1] 2. Persons Ejestedord hed i Oldnordisk yðarr (yður, yðart).

Grundordet, f. Eks.: Hin Mand, hvis Hjerte altid slog varmt for den nødlidende, og hvem mangfoldige endnu velsigne efter hans Død, ham ville vi længe mindes. Penge — hvo har ej faaet Øjet opladt for denne sørgelige Sandhed! — de kunne udrette alt.

Anm. 4. Regerende Personer (Konger og Fyrster) bruge i Regeringssproget Vi i Stedet for jeg, f. Eks.: Vi, Kristian den Niende; thi byde og befale Vi. (Efter denne saakaldte pluralis majestaticus følger altid Flertal.) Ogsaa Forfattere, især Redaktører, bruge undertiden vi, hvor det kun betegner og kun kan betegne Forfatteren alene. Som Skældsord og ved Beklagelser bruges som oftest Ejestedordet din i Stedet for det personlige Stedord du, f. Eks.: din Hund, Slyngel, Stakkel; dit Afskum, Fæ, Skarn o. s. v., f. Eks.: Vil din Hund (Slyngel) lade os være i Fred! E. Jessen siger herom: «Din Hund, Bjørn, Ræv turde være hedensk Omtale af Fylgjen i Stedet for Tiltale til Personen; i saa Fald er din Løgner, Tyran, Stakkel senere Udvidelse af Maneren.» I den ædlere Stil bruges dog ikke din, men du (du Stakkel). Det hedder ogsaa: Jeg beklager jer (ikke eder) Stakler (jer stakkels Børn); jeg vil ikke have med jer Tossehoveder at gøre. Stedordet I skriver man for Tydeligheds Skyld (for at skelne det fra Forholdsordet i) med stort Begyndelsesbogstav.

I Tiltale bruges tit De (udt. di[1]), Dem, Deres som Høflighedsudtryk i Stedet for du, dig, din, I, eder, eders (3. Person i Flt. i Stedet for 2. i Ent. eller Flt.). I Tiltale skriver man, for at forebygge Forveksling, De, Dem og Deres med stort Begyndelsesbogstav; det samme er Tilfældet med Han og Hun, for saa vidt de endnu undtagelsesvis bruges som Tiltalestedord.

Naar De (I) bruges som Tiltale til en enkelt Person, blive de af Tiltalestedordet afhængige Ord dog ikke satte i Flertal, f. Eks.: De ser, min Herre; men: De se, mine Herrer. Jeg ser, at De (Flt.) læse. Ental: De ved det ikke? Flt.: De vide det ikke?

Fejlagtigt skrives tit som Udskrift paa Breve (altsaa

[1] De bliver til di, ligesom det gamle e til i. Muligvis har di dog faaet sit i ved Ligedannelse med vi og I. De er en ligefrem Oversættelse af det tyske Tiltalestedord Sie og kom først i Brug for omtrent 100 Aar siden. Den oldnordiske Totalsform þit (I to), hvorfra man har villet aflede det, kan ikke paavises i Dansk.

i Omtale): Til Deres Højærværdighed eller lign. i Stedet for: Til Hans o. s. v., hvorimod Deres bør bruges i Tiltale i Overskriften og Konteksten, f. Eks.: I Henhold til Deres Excellences Skrivelse af 18. ds. o. s. v. I Stedet for Formerne eder og eders har Sproget ogsaa Formerne jer og jeres, der dog kun bruges i Talesproget (han vil besøge jer, jeres Skole), og hvor man efterligner dette.

Anm. Følgende tvetydige Sætning maa omskrives: A meddelte B, at han (A eller B?) havde vundet det store Lod i Lotteriet (at denne havde vundet o. s. v.).

Er Sætningens Grundord og Genstand samme Person, bruges i 1. og 2. Person Stedordets Afhængighedsfald til at betegne Genstanden, f. Eks.: Jeg stødte mig. Du stødte dig. Vi more os. I betænkte eder. Vilde man i 3. Person gøre det samme, vilde dette muligvis fremkalde Misforstaaelse, f. Eks.: han støder ham (en anden). I Stedet for ham, hende, den, det, dem bruges derfor sig, naar det skal udtrykkes, at Subjektet indvirker paa sig selv, f. Eks.: Han stødte sig (Genst.). Det samme er Tilfældet, naar Sætningens Hensyn skal være ligt Grundordet, f. Eks.: Han skader sig (Hens.); Hedningerne ere sig (ikke: dem) selv en Lov (Rom. 2, 14, 15). Sig kaldes derfor et tilbagevisende (refleksivt) personligt Stedord. Det tilbagevisende sig bruges dog ikke blot, naar Genstanden eller Hensynet er identisk med Grundordet, men ogsaa i følgende Tilfælde:

a) efter Navnemaader, som kunne omskrives til Sætninger, der have man til Grundord og det derved betegnede Begreb til Genstand eller Hensyn, f. Eks.: at øve sig (at man øver sig; derimod: at øve ham, ɔ: en anden); at skade sig o. s. v.

b) i en Del Sætninger, der have et Udsagnsord i Navnemaade som Medgenstand, f. Eks.: Han saa ham anstrenge sig (ɔ: han saa, at han anstrengte sig). Man bruger her sig, naar det ved Sætningens Opløsning viser sig, at Genstanden i Bisætningen viser tilbage paa dennes Grundord,

f. Eks.: Han (A) bad ham (B) skjule sig (B), ɔ: han (A) bad ham (B) om, at han (B) vilde skjule sig (B); derimod: A bad B om at (han, ɔ: B, skulde) skjule ham (A eller en anden, men ikke B). Karl bad Frederik skænke sig (Fr.) et Glas Øl. Karl bad Frederik skænke ham (Karl eller en anden) et Glas Øl. Man saa ham (A) skjule sig (A). Jeg hørte ham forbande sig. Det blev paalagt Officeren at skaffe sig (Officeren) Underretning om Slagets Gang. Kongen bød Dværgen at skaffe ham (Kongen) det bedste Sværd. Medens Jobs Børn vare forsamlede, styrtede Huset sammen over dem. Nordboerne lod Sværdet dømme mellem dem (ikke sig, ɔ: Sværdet) og deres Fjender. A bad ham (B) give sig (B) Tid. A bad B give ham (A) Tid. Hver er sig selv nærmest. Stærkodder fik for Betaling en anden til at paatage sig det Hverv at halshugge ham (St.)

Det kan saaledes anses for en almindelig Regel, at sig viser tilbage paa det nærmeste Prædikats logiske Subjekt. Dog afviger man fra denne Regel, naar der netop ved dens Anvendelse vilde fremkomme Tvetydighed eller Misforstaaelse, som ved Afvigelsen fra samme kan undgaas, f. Eks.: A bad sin Ven besøge sig (A). (Ham i Stedet for sig kunde ogsaa betegne en tredje Person, medens sig ikke kan misforstaas, da Vennen selvfølgelig ikke kan besøge sig selv.) Noget lignende gælder med Hensyn til følgende Sætninger: Han bad mig komme til sig. Han bad mig følge sig hjem. Han (A) opfordrede ham (B) til at kappes med sig (A; B kan ikke kappes med sig selv). Han saa en Mand staa bag ved sig. Han lod flere Retter gaa forbi sig. De bad ham vise sig (dem vilde være tvetydigt) Vejen. Maximus tvang Eudoxia til at ægte sig. (Sig kan ikke sigte til hende selv; ham vilde være tvetydigt.) (Meier.)

En saadan Afvigelse fra Hovedregelen er dog ikke nødvendig, naar Meningen er tilstrækkelig klar af Sammenhængen, f. Eks.: Han, som hidtil havde anset sig for det eneste større levende Væsen paa den umaadelige Slette, saa

langt borte en Mand komme ham (bedre: sig) i Møde. Undertiden bliver Sætningen tvetydig baade paa den ene og paa den anden Maade, f. Eks.: «Saul bød sin Vaabendrager at dræbe sig», er urigtigt, idet sig her kan betyde Vaabendrageren; ombyttes sig med ham, kan der være sigtet til en tredje Person. Sætningen maa derfor helst omskrives, for saa vidt Meningen ikke er klar af Sammenhængen.

Anm. 1. Kan Udsagnsordet kun bruges tilbagevirkende, kan sig ikke gaa tilbage paa det egentlige Grundord, f. Eks: Hun bad ham skynde sig.

Anm. 2. Navneord, der ere afledte af Udsagnsord (Verbal-Substantiver), betragtes i Henseende til Brugen af sig som Udsagnsord, f. Eks.: Man skal ikke tro paa hans Fortællinger om sig selv (paa det, som han fortæller om sig selv). Han har ringe Tanker om sig selv (tænker ringe om sig selv), har ingen Tillid til sig selv (lider ikke paa sig selv). David anede ej sin Søns skrækkelige Sammensværgelse imod sig o. s. v.

c) ved vedføjede Tillægsmaader og Tillægsord bruges sig, naar Vedføjningen, forvandlet til en tilbagevisende Sætning, vilde kræve det refleksive Stedord, f. Eks.: En sig selv rosende Mand (en Mand, som roser sig selv,) er mig modbydelig. En ved et ryggesløst Liv sig selv vanærende Mand (en Mand, som ved et ryggesløst Liv vanærer sig selv,) fortjener ingen Agtelse. Gud ophøjer den sig selv fornedrende (den, som fornedrer sig selv). Derimod: Han udførte det ham paalagte Arbejde (det Arbejde, som var paalagt ham). De gjorde ikke Brug af den dem givne Tilladelse (af den Tilladelse, som var given dem). Han faar ikke den for ham nødvendige Hvile (den Hvile, som er nødvendig for ham).

Ved Tilføjelse af det eller de underforstaaede Ord vil man ogsaa indse Rigtigheden af følgende Talemaader: Bøgerne indbindes hver Del (værende) for sig eller: saaledes, at hver Del er for sig. I og for sig (som Sagen er i og for sig) har jeg intet derimod.

Anm. 1. Naar der i Tiltale bruges De, hedder det tilbagevisende Stedord ikke sig, men Dem, f. Eks.: Hvorledes befinder

De Dem (ikke sig)? Stødte De Dem? Tag (De) Dem i Agt! Gør (De) Dem ingen Ulejlighed. Hr. Baronen morer Dem vist ikke? Derimod: Hvorledes befinde de (Børnene) sig?

Anm. 2. Sig (oldn. sik) er egentlig Genstandsfald; det tilsvarende Hensynsfald haves i Ordene sær og især; hver især, ɔ: hver for sig.

Anm. 3. Sig bruges i begge Tal og Køn. Det kan staa som Genstand (han plagede sig), Hensyn (han hjælper sig, som han bedst kan) og efter et Forholdsord (Dampskibet havde en Røghale efter sig).

Til de personlige Stedord høre ogsaa de gensidige (reciprokke) Stedord hinanden og hverandre. Hinanden, ɔ: hin (en) den anden, bruges om to, hverandre (ɔ: hver de andre) om flere, f. Eks.: Peter og Povl hjælpe hinanden; Børnene lege med hverandre. Hinanden og hverandre kunne ikke bruges i Nævnefald, men kun i Ejefald og Afhængighedsfald i Flertal.

Anm. I det ældre Sprog havde man ogsaa Formen hveranden (jvnf. sv. hvarannan, fork. hvarann) ved Siden af hverandre.

Alle personlige Stedord (undtagen Ejefald samt hinanden og hverandre) kunne forstærkes ved Tilføjelse af det paapegende Stedord selv (han selv, eder selv, sig selv o. s. v.), der ogsaa kan føjes til Navneord, f. Eks.: Manden selv (men: selve Manden). Ejefald bestemmes ikke ved selv, men ved egen, f. Eks.: hans egen Bog, Mandens egen Hat, Marias egen Hat, hendes egne Bøger.

B. Ejestedord (possessive Pronominer).

De personlige Stedord han, hun, den, det, I og de have Ejefald; dette er derimod ikke Tilfældet med Stedordene jeg, du og vi. I Stedet for disse Ords Ejefald (jegs, dus o. s. v.) bruges Ejestedordene min, din og vor. Min (Flt. vor) er første Person, din anden Person. I Stedet for de personlige Stedords Ejefald hans, hendes, dens, dets bruges i visse Tilfælde sin (tredje Person).

Oversigt over Ejestedordene.

<table>
<tr><th></th><th colspan="2"></th><th>1. Person.</th><th></th><th>2. Person.</th><th></th><th>3. Person.</th></tr>
<tr><td rowspan="3">Ental af Personen.</td><td rowspan="2">Een Ejer og een Ting</td><td>Fælleskøn</td><td>min</td><td></td><td>din</td><td></td><td>sin</td></tr>
<tr><td>Intetkøn</td><td>mit</td><td></td><td>dit</td><td></td><td>sit</td></tr>
<tr><td>Een Ejer og flere Ting</td><td>Flertal i begge Køn</td><td>mine</td><td></td><td>dine</td><td></td><td>sine</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Flertal af Personen.</td><td rowspan="2">Flere Ejere og een Ting</td><td>Fælleskøn</td><td>vor</td><td rowspan="3">eller: vores</td><td>(jer)</td><td rowspan="3">eller: eders (jeres)</td><td rowspan="3"></td></tr>
<tr><td>Intetkøn</td><td>vort</td><td>(jert)</td></tr>
<tr><td>Flere Ejere og flere Ting</td><td>Flertal i begge Køn</td><td>vore</td><td>(jere)</td></tr>
</table>

I Oldsproget havde første, anden og tredje (tilbagevisende) Person i Ejefald min o. s. v., hvoraf Ejestedordene ere dannede.

I Stedet for vor, vort, vore, der nu næsten kun tilhøre Skriftsproget, bruges i utvungen Tale som oftest Formen vores i begge Køn og Tal. Først brugtes vores o. s. v. kun, naar vor o. s. v. ikke var vedføjet Navneordet, men stod alene, fordi man følte Trang til ved et tilføjet s udtrykkelig at betegne det possessive Forhold; men nu bruges vores saavel vedføjet som enestaaende. Man siger lige saa vel «Hunden (Faaret) er (Hønsene ere) vores», som man siger «vores Hund (Faar, Høns). Svarende til vor, vort, vore brugtes tidligere for 2. Person eder, edert, edre (af det oldn. yð[v]arr, yður, yð[v]art) og senere jer, jert, jere. Ogsaa den sidste Form maa vel nu betragtes som forældet i Almensproget, idet man i utvungen Tale nu kun bruger

eders eller jeres, der ere dannede paa samme Maade som vores.

Anm. Af det forældede dere (Flertals-Ejefald af det personlige Stedord de) dannedes i nogle Dialekter et Ental: der, dert efter falsk Analogi med det possessive jer, jert, jere, og der, dert dere bleve nu brugte som Ejestedord i Lighed med jer, jert, jere. Men de nævnte Former, som ere fremkomne ved en yngre, rent forstandsmæssig Udvikling, vedkomme ikke Almensproget, skønt de undtagelsesvis forekomme hos Digterne (f. Eks. Ewald og Pal.-Müller).

Ejestedordene bruges som Tillægsord og rette sig derfor i Køn og Tal efter det Ord, hvortil de høre (min Bog, mit Hus, mine Bøger). De kunne ogsaa bruges som Navneord, f. Eks.: Enhver gik til sit (sit Arbejde, Hjem eller lign.). Naar de staa som uegentlige Navneord, kunne de tilsyneladende være Støtteord, f. Eks.: Bogen er min (Bog), Genstand (Hils dine), Hensyn (han sendte mine en Hilsen) o. s. v.

Ligesom de personlige Stedords Ejefald kan ethvert Ejestedord forstærkes ved Tilføjelse af Tillægsordet egen (eget, egne), f. Eks.: min egen, vor egen, mit eget, vort eget, vore egne o. s. v.

Naar Ejestedordene staa som Navneord eller alene, kunne de modtage Ejefaldsmærke, f. Eks.: Modtag mines venligste Hilsen! Vores (vore Soldaters) Tapperhed skaffede os Sejren. Mine Børns Klæder ere ikke saa smukke som dines (dine Børns). Paa mines, dines, sines, vores Vegne (fsk. fra: paa mine, dine o. s. v. Vegne).

Af Ejestedordene bruges første og anden Person ogsaa tilbagevisende (jeg tog min Bog, du tog dit Papir).

I Stedet for Ejefald af de personlige Stedords 3. Person (hans, hendes, dens, dets) bruges sin (sit, sine), naar der sigtes til Sætningens Grundord, f. Eks.: Peter tog sin (ɔ: Peters) Bog, sit Tørklæde, sine Støvler. Derimod: Peter tog hans (en andens) Bog, forbrugte alle hans (en andens) Penge. Jubelen havde naaet sit højeste Punkt. A gav B sin (A's) Part, men: A gav B hans (B's) Part. Alle sine Evner og al sin Formue brugte han til at fremme dette

Formaal. I sit (ikke hans) tyvende Aar grundlagde han sin (ikke hans) store Forretning. Han er hans (en andens) Ven. Men: Han er sin egen Fjende. Værten satte ham ved sin (Værtens) Side. Han (A) fandt ham (B) i sin (A's) Stue; derimod: i hans (i B's eller en andens) Stue. Peter tabte sit Lommetørklæde og laante hans. Han elsker sin Moder og søger altid at opfylde hendes Ønsker. Konen blev begravet hos sin (ikke hendes, en andens) første Mand. Han opløste Tallet i dets Primfaktorer. Han bebrejder sig sine Fejl. Men: Han kan ikke godt lide, at nogen (en anden) bebrejder ham hans Fejl. Min Hat fløj sin Vej. Vi gik hver sin Vej (hver gik sin Vej). Men: Vi gik vor Vej. De læste hver sit Vers (hver læste sit Vers). Det er af sine egne, man skal have det (man skal have det af sine egne). Han var paa sin (ikke paa hans, en andens) Vis meget høflig. I Flertal bruges derimod altid deres, f. Eks.: De tog deres (ikke: sine) Støvler. Paa Norsk bruges ogsaa i dette og lignende Tilfælde sine, f. Eks.: Bierne følge sin Dronning (i Stedet for: deres Dronning). Ejestedordet sin bruges dog ikke alene, naar det viser tilbage paa Sætningens Grundord, men ogsaa:

a) efter Navnemaader, som kunne omskrives til Sætninger, der have man til Grundord og samme Begreb som Udvidelse til Genstanden, f. Eks.: at hjælpe sin nødlidende Næste (at man hjælper sin [ikke ens eller mans] nødlidende Næste), er rimeligt. Det er haard Kost at æde sine egne Ord.

b) i en Del Sætninger, der have et Udsagnsord i Navnemaade som Medgenstand, f. Eks.: Saa du ham tage sit Papir (eller: saa du, at han tog sit Papir?) Sin bruges (jvnf. sig!), naar det ved Sætningens Opløsning viser sig, at det sigter til Bisætningens Grundord, f. Eks.: Han saa ham staa i sin Port, ɔ: han (A) saa, at han (B) stod i sin (B's) Port; derimod: i hans (A's) Port. Derimod: A saa B i sin (A's) Port; A saa B i hans (B's) Port. Læreren bød Karl at rette sin Stil, ɔ: Læreren bød Karl, at han

skulde rette sin (Karls) Stil. Han (A) saa, at Karlen (B) løb (saa Karlen løbe) med sit (Karlens) Tøj; derimod: han saa, at Karlen løb (saa Karlen løbe) med hans (A's eller en andens) Tøj. Han bød ham at tage sine Sager og at gaa sin Vej. Jeg saa ham tage sin Hest og ride bort. A saa Slagteren slagte sin (Slagterens) Ko; derimod: hans (A's eller en andens) Ko. Lad ham (A) skrive sit (A's) Navn under Ansøgningen. Konen bad sin Mand købe en ny Hat. Jeg lod ham passe sine Faar. Jeg nødte ham til at vende tilbage til sin Moder. Man fandt ham sovende (at han sov) i sin Sofa. Han (A) bad hende (B) hjælpe sin (B's) Slægtning. Han (A) bad hende hjælpe hans (A's eller en andens) Slægtning. A fik ved sine (A's) gode Ord B til at paatage sig (B) det Arbejde at pløje hans (A's) Mark. Abel tillod sin Ven Lave Gudmundsøn at tage hans (Abels) Broder Erik af Dage. Høvedsmanden bad Jesus helbrede hans (Høvedsmandens) Søn. Kongen lod hans (en andens) Fæstninger sløjfe for at sikre sit (Kongens) Riges Grænser. Kong Gorm hadede Kristendommen og forfulgte dens (Kristendommens) Bekendere. (Men: Kristus vil paa den yderste Dag kendes ved sine Bekendere.) Nu var det den belejligste Tid for hende til at udføre sit Forsæt. Hun ønskede at se hendes (en andens) Broder. Alexander lod Apelles male hans (Alexanders) Billede. (Sit Billede vilde have været Apelles'es; hans kunde dog ogsaa sigte til en tredje Person, og derfor kan man omskrive hele Sætningen: Alexander lod sit Portræt male af Apelles.)

Sin bruges saaledes (jvnf. sig) overalt, hvor det skal vise tilbage paa det nærmeste Prædikats logiske Subjekt. Verbal-Substantiver (af Udsagnsord afledte Navneord) betragtes i denne Henseende som Udsagnsord, f. Eks.: Mandens Fortælling (hvad Manden fortæller) om sine Bedrifter; A glæder sig over B's Ankomst (at B er ankommen) til sit Hjem. Negerens Bortførelse (Negeren bortføres) fra sit (Negerens, ikke fra en andens) Fædreland. Forfatterens

Fremstilling af Logikken i dens (ikke Forfatterens, men Logikkens) Grundtræk. Jesu Tale om sin Død; Jesu Bøn for sine Fjender. Drengen forstyrrer Læreren i (ikke: sin, ɔ: Drengens, men) hans (Lærerens) Virksomhed. Opdrageren kan lære meget af Sokrates'es Samtaler (af det, som Sokrates talte) med sine Disciple. En Lærers sidste Ord til sine Disciple. (Læreren taler for sidste Gang til sine Disciple.) Johannes saa mange komme til sin (Johannes'es) Daab. A traf B paa hans (B's) Vandring med sine Børn (B vandrede med sine Børn). Han elsker sin Broder og glæder sig til hans Ankomst (til, at han kommer). Han holdt fast ved Overbevisningen (var overbevist) om sin Ret. Hver er sin Lykkes Smed (smeder sin Lykke). Han røbede sin Misfornøjelse med sine Disciple (at han var misfornøjet med sine Disciple). Ved sin slette Opførsel har han skaffet sig mange Uvenner. Under sit Ophold i Danmark besøgte han mig. Under hans Ophold i København besøgte vi ham. Ved sin Overtalelse fik han ham til at gaa hans Ærinde. Han var Vidne til hans (en andens) Hjems Opløsning. Ved hans Bedragerier tabte Købmanden sin Formue. Han lod sig røre ved hans Bønner.

Det hedder: Uret vinder under sin (Urets) Gang (medens det gaar), men: Uret staar under dets Optrækning (ikke under sin egen, men en andens optrækkende Virksomhed, eller: medens det bliver trukket op). Ejestedordet sin bruges saaledes, naar der dermed sigtes til den ved Verbal-Substantivet betegnede Virksomheds Subjekt. Derimod bruges det ikke, naar det derved betegnede er Genstand for denne Virksomhed, f. Eks.: Koen tygger Drøv saavel paa sin (Koens) Vandring (ɔ: medens den vandrer) som under dens Malkning (ɔ: medens den malkes; under sin Malkning vilde betyde, at Koen var den malkende). Maanen er ofte rød saavel i sin Opgang (naar den gaar op) som under dens Formørkelse (naar den formørkes). (I. N. Meier.)

c) efter vedføjede Tillægsmaader, som kunne opløses i

tilbagevisende Sætninger: den for sit Vid bekendte Ludvig Holberg (Ludvig Holberg, som er bekendt for sit Vid,) døde i Aaret 1754. Derimod: Han blev plejet af sin ved hans Ødselhed i Fattigdom·nedsunkne Moder (af sin Moder, som ved hans Ødselhed var nedsunken i Fattigdom). Hærføreren gik frem med det ham egne Maadehold (det Maadehold, som var ham egent). Hun modtog den hende tilfaldende Del af Arven (den Del af Arven, som tilfaldt hende). Teodorik besad en paa hans Tid sjælden Dannelse (en Dannelse, som var sjælden paa hans Tid). «Selskabet tilstillede os sine egne (Selskabets) og de paa dets Forlag udkomne Skrifter (de Skrifter, som vare udkomne paa dets, ɔ: Selskabets, Forlag).»

d) Dog afviger man tit fra ovenstaaende Regel, naar Misforstaaelse kan forebygges derved, f. Eks.: Kongen tillod Prinsen at bejle til sin (der maa være ment Kongens) Søster («hans Søster» behøvede ikke at være Kongens Søster). Han (A) bad os hilse sin (A's) Broder. (Vor Broder kan ikke være ment, og «hans» Broder kunde betyde en andens Broder.) Hvor Meningen er klar af Sammenhængen, er en saadan Afvigelse fra Hovedregelen dog ikke nødvendig, f. Eks.: Lykurg formanede Spartanerne til at holde hans Love. (Ingen vil her tænke paa andre Love end Lykurgs.) Jeg saa ham i hans (sin) ny Uniform. (Hans ny Uniform kan ogsaa betyde en andens; men det vil man ikke tænke paa.)

e) Ogsaa i visse andre Tilfælde, hvor Tydeligheden kræver eller tillader det, bruges det tilbagevisende sin uregelret, f. Eks.: Læg det paa sin Plads! (Paa dets Plads kunde betyde en anden Genstands Plads.) Paa lignende Maade hedder det: Herom vil der blive talt paa sit Sted og i sin Tid. Som en Undtagelse fra alle Regler mærkes: At give enhver sit (ɔ: hvad hans er; maaske efter det latinske «suum cuique dare»). Gud skal betale enhver efter sine Gerninger» o. s. v.

Anm. 1. Hvor De bruges i Tiltale, bruges Deres i Stedet for det tilbagevisende sin, f. Eks.: Har De glemt Deres (ikke: sin) Hat (Deres, ikke sine, Støvler)? Frøkenen skulde tage Deres Kaabe paa.

Anm. 2. Foran Grundordet kan Ejendomsforholdet ikke udtrykkes ved sin, men kun ved hans, hendes, dens, dets, f. Eks.: Hendes bedste Veninde er død. Moderen, hendes Datter og Søn rejste i Gaar. Kirken og dens Spir ere brøstfældige. Dette Træ er over hundrede Aar gammelt; dets Krone har et meget stort Omfang. Kolibrien er en liden Fugl; dens Rede er ligeledes meget lille. Jeg holder meget af denne Hund; dens Troskab er stor. Man maa aldrig pine et Dyr; dets Skaber er ogsaa vor Skaber. Riget var samlet under eet Overhoved, og dets Grænser vare sikrede. Kongen og hans Ministre vare til Stede; derimod: Kongen med sine Ministre (Afhængighedsfald); sin (ikke hans) fromme og elskelige Hustru (Genstand) mistede han for ti Aar siden; han tillod, at hans (tvetydigt) Broder kom; men: han tillod sin Broder (Hensyn) at komme (Genstand). Tjeneren led samme Behandling som hans (ikke: sin) Herre (led), men: lige Behandling med sin (hans kunde ogsaa være en andens) Herre; dog siges: Sommeren med (og) dens Behageligheder; Hovedsætningen med dens Bisætninger o. s. v. Korrekt siger man: Han er lige saa rig som (rigere end) hans Broder (er); men da dette hans ogsaa kunde sigte til en andens Broder, bruger man her undertiden sin. Smlgn.: Han er ældre end hans (sin) Søster eller: ældre end Søsteren. Der siges undertiden: Han (A) har flere Penge end sin (A's) Broder; men: han (A) har flere Penge end hans (B's) Broder. Sætninger, der baade paa den ene og paa den anden Maade ville blive tvetydige, maa omskrives, f. Eks.: Deres Ven har meldt sin Onkel, at hans (Vennens eller Onkelens?) Søster ligger meget syg. (Sætningen kan dog muligvis være klar for den læsende, for saa vidt han f. Eks. ved, at den ene af dem ingen Søster har eller desl.).

Anm. 3. Selv hos vore klassiske Forfattere findes megen Usikkerhed med Hensyn til Brugen af sig og sin. Se E. Jessens Gram., Side 178!

C. Spørgende Stedord. (Interrogative Pronominer.)

De spørgende Stedord ere hvo eller hvem, hvad eller hvad for en (et, noget, nogle) og hvilken.

Hvo eller hvem bruges om Personer (hvem banker?), hvad om Ting (hvad faldt?), hvilken paa begge Maader,

f. Eks.: Her ere Drengene. Hvilken af dem kender du? Her ligge to Æbler. Hvilket tager du?

Hvad og hvilken kunne bruges baade som Tillægsord og som Navneord. (Hvad Haab har du? Hvad siger du? Hvilket Hus er dit? Hvilket har du solgt?) De øvrige spørgende Stedord bruges kun som Navneord. (Hvo eller hvem græder?)

Hvilken bøjes i Køn, Tal og Fald (hvilken, hvilket, hvilke [Ejefald hvis]), hvo eller hvem i Fald: Hvo (Nævnefald) skulde have anet det? Hvem (Genstand) traf du? Salig er den, hvem (Genstand) du lutrer i Smerte. Hvem (Hensyn) leverede du Brevet? Hvis (Ejefald) er denne Bog? Da hvem ogsaa kan bruges i Nævnefald i Stedet for hvo, er f. Eks. følgende Sætning tvetydig: Hvem elsker den egoistiske? (Hvem kan være baade Grundord og Genstand.)

I Stedet for det spørgende hvilken bruges tit: hvad for en (et, nogle), f. Eks.: hvad for en Dreng, hvad for et Barn, hvad for Børn, hvad for noget eller (forkortet) hvad, f. Eks.: Hvad Svar gav du ham? Jeg aner ikke, paa hvad (hvad for en, hvilken) Maade han er sluppen bort. Hvad for bruges i begge Køn og Tal, f. Eks.: Hvad for en Dreng? Hvad for et Barn? Hvad for Børn? Hvad for nogle (hvilke) tager du? Hvo (hvem) er altid Fælleskøn. (Hvem er lykkelig?) Naar hvad bruges substantivisk, er det altid Intetkøn (hvad er sandt?) Hvo (hvem) og det substantivisk staaende hvad kunne kun bruges i Ental (hvad angaar). Adjektivisk bruges hvad i begge Køn og Tal (hvad Glæde, hvad Tab, hvad nyt, hvad Nyheder bringer du?). I nogle af disse Forbindelser kan hvad dog ogsaa opfattes substantivisk (som Afgrænsningsled). Se Side 20!

De spørgende Stedords Forhold til hverandre ses af følgende Eksempler: Hvem banker? En Mand. Hvad for en Mand? Et Bud. Hvilket Bud? Et Telegrafbud.

Oversigt over de spørgende Stedord:

Ental	Nævnef.	hvo	hvad	hvad for	hvilken, hvilket
	Afhængighedsf.	hvem	hvad	do.	do.
	Ejef.	hvis			hvis
Flertal	Nævnef.			hvad for	hvilke
	Afhængighedsf.			do.	do.
	Ejef.				hvis

Anm. 1. Naar de spørgende Stedord hvo, hvem (oprindelig Hensynsfald i Hankøn af hvo) o. s. v. staa som Grundord i en Bisætning, indskydes som oftest det tonløse der, f. Eks.: Ved du, hvo (hvem, hvad, hvilken, hvad for en) der er glemt? Se Side 80!

Anm. 2. Hvo og hvad kunne sammensættes med i (= e, ɔ: altid[1]), f. Eks.: ihvo, ihvad (jvnf.: ihvor). I Stedet for ihvo og ihvad bruges dog nu oftest hvo (hvem) som helst, hvad som helst, hvilken (hvilket, hvilke) som helst eller blot Ordet end, f. Eks.: ihvad du gør (hvad du end gør)[2].

D. Tilbagevisende Stedord (relative Pronominer).

De tilbagevisende Stedord ere: som, der, hvilken (hvilket, hvilke), hvo (hvo der), hvem (hvem der), hvad (hvad der).

Som er det samme Ord som Bindeordet som. Der er det samme Ord som Biordet der og det ubestemte der. Man sammenligne: Den Mand, der staar (som staar der), og: den Mand, der staar (f. Eks.: henne ved Vinduet). Endvidere: Den Sag, der tales om, og: den Sag, der tales om. Dog have disse to Ord nu faaet saa forskellig Betydning, at de godt kunne staa ved Siden af hinanden, f. Eks.: Det, der (som) der tales om (det, der tales om).

---

[1] Jvnf.: Erik (den altid mægtige) Ejegod (Egod, den altid gode), Emun (den altid mindede) o. s. v.

[2] Hvo (hvad) end (t.: wer [was] auch immer).

Hvo hedder i Afhængighedsfald hvem, i Ejefald hvis. Hvis erstatter ogsaa det manglende Ejefald af de øvrige relative Stedord. Der kan kun staa som Grundord og bruges kun i Nævnefald. For de øvrige tilbagevisende Stedords Vedkommende er Afhængighedsfald ligt Nævnefald. (I Stedet for hvo bruges ogsaa i Regelen hvem i Nævnefald.) I øvrigt bøjes de tilbagevisende Stedord kun i Fald, undtagen hvilken, der bøjes i Køn, Tal og Fald (hvilken, hvilket, hvilke, hvis). Som, der og hvo (hvem) bruges altid som Navneord, hvad og hvilken baade som Navneord og Tillægsord, f. Eks.: Han har vundet i Lotteriet, hvilket (subst.) han har fortalt mig; Sønnen har faaet Embede, hvilken (adj.) Glæde kom Faderen højst uventet. I sidste Tilfælde retter hvilken sig i Køn og Tal efter det Ord, hvortil det hører (hvilken Sorg, hvilket Haab, hvilke Mænd), medens hvad er ubøjeligt.

Oversigt over de tilbagevisende Stedord:

		Som	der	hvilken, hvo eller hvem, hvad.
		Begge Køn	Begge Køn	
Ental	Nævnef.	som	der	Se de spørgende Stedord!
	Afhængighedsf.	som		
	Ejef.	hvis	hvis	
Flertal	Nævnef.	som	der	
	Afhængighedsf.	som		
	Ejef.	hvis	hvis	

Der og som kunne vise hen til Ord i begge Køn og Tal (den Hest [det Faar], der [eller som] blev solgt; de Faar, der [eller som] bleve solgte). Som, der og hvis vise i Regelen tilbage til det nærmeste egentlige eller uegentlige Navneord, f. Eks.: Hvad hed den Mand, som (der) opdagede Amerika? Det gode, som jeg vil, gør jeg ikke. Der er

derfor Forskel paa Ordforbindelserne: «Barnets Moder, som døde», og «Moderen til Barnet, som døde.» I det første Tilfælde var det Moderen, i det sidste Barnet, som døde. Formelt urigtig er derimod følgende Sætning: Jeg traf en Mand paa Heden, som var faret vild.

Som og der kunne dog godt være skilte fra det Navneord, hvortil de henføres, ved saadanne Ord, hvortil de ikke kunne sigte, f. Eks.: Den ler bedst, som ler sidst (den, som ler sidst, ler bedst).

Er der et paapegende Ord i Hovedsætningen, slutter Relativet sig ikke engang altid til det nærmeste Navneord, f. Eks.: Den Side af Manuskriptet, som er skreven smukkest, er den første. Han har solgt den Del af Marken, som laa nærmest Søen. Se Side 78!

Til et Ejefald kan en relativ Sætning kun have Hensyn, naar det er bestemt ved et paapegende Stedord, f. Eks.: Jeg holder meget af de Blomsters Duft, som du købte i Morges. De Koppers Form (Formen af de Kopper), som du har købt, kan jeg ikke lide. Se Side 78!

Sigter Relativet i andre Tilfælde end det her nævnte ikke til det sidste substantiviske Begreb, bør dette være kendeligt paa en eller anden Maade, f. Eks.: Vi skulle drikke Te i Lysthuset i Haven, som er meget rummeligt. Det var en Kærligheds Udslag, der var stærk som Døden. Se Side 78!

Hvor Tvetydighed ikke kan forebygges paa anden Maade, bruges i Stedet for der eller som undertiden hvilken, der viser tilbage til det nærmeste Ord af samme Køn og Tal, f. Eks.: Jeg har sendt dig nogle Æbler i en Kasse, hvilke (Æblerne) du vel har faaet. (Hvilken eller som vilde betyde Kassen.) Han havde en Kanarifugl i et Bur, hvilken hans Fader havde foræret ham. «Voldene om København, hvilke (ɔ: Voldene) vare i Forfald; Voldene om København, som (ɔ: København) tidligere ikke havde været befæstet, bleve da opførte.» Se Side 78!

Mellem som og hvilken, brugte som Grundord i den lative Sætning, er der dog en vis Forskel i Henseende Betydningen. Det vilde f. Eks. være urigtigt at sige: Der ves ogsaa sorte Folk, som kaldes Negre. (Der gives ingen rte Folk, der kaldes anderledes, ej heller Folk, der ikke e sorte, som kaldes saaledes.) Der bør i dette Tilfælde ges: Der gives ogsaa sorte Folk, hvilke (ↄ: og disse) kal- s Negre. Jvnf. følgende Sætning: Ved Arnhem afsætter inen atter en Flod, hvilken (og denne) hedder Yssel. (Den rrige hed ikke saaledes, hvilket som kunde betyde.) (Meier.) er og i flere Tilfælde kan den ved Hjælp af «hvilken» ind- dede tilbagevisende Sætning sammenlignes med en mindre æsentlig med Hovedsætningen løselig forbunden Parentes, iedens som betegner en inderligere, adjektivisk Forbindelse ied det Ord, hvortil den relative Sætning slutter sig. Man ammenligne: Vi have kun eet Værelse, som er stort (kun et stort Værelse og maaske flere smaa); men vi have kun et Værelse, hvilket (og dette) er stort (og ikke flere Værel- er). Vi have to Klassekammerater, som hedde Peter (to Peter heddende Klassekammerater); men: vi have fire Aars- ider, hvilke (og disse) kaldes Foraar, Sommer o. s. v. I let sidste Tilfælde kunde man ikke sige: fire Foraar, Som- ner o. s. v. heddende Aarstider. Som (der) bruges saa- edes som Grundord, naar den tilbagevisende Sætning kan ombyttes med en Vedføjning, hvorimod man bruger hvilken, ıvor man kunde sætte «og denne (dette, disse)». Man siger lerfor: Han holder meget af Æbler, som ere modne (af nodne Æbler, ikke af andre), men: han holdt meget af Børn, hvilke (og disse) plagede ham hele Dagen (ikke: af ham hele Dagen plagende Børn).

Hvilken staar dog ikke altid som Sætningens Grundord, men kan selvfølgelig ogsaa staa som Genstand, Hensyn o. s. v. og er da ensbetydende med som, f. Eks.: De Venner, hvilke han besøgte, bleve glade over hans Ankomst; de Børn, hvilke han gav Foræringer, takkede ham ikke. Den Mand,

paa hvilken han stolede, bedrog ham. Men en saadan unø vendig Anvendelse af hvilken bør helst undgaas. Derimo maa hvilken (hvilket) bruges, naar der skal vises tilbag paa et Sætningsled, f. Eks.: Ole er flittig, hvilket (flittig Peter ikke er; han har lært at vente, hvilket jeg ikke ha eller paa en hel Sætning, f. Eks.: Man fornærmede mi Ven, hvilket bedrøvede mig; han er en Idiot, hvilke jeg saa tit har sagt. Ogsaa naar hvilket viser hen til e hel Sætning, kan det ombyttes med «og dette», f. Eks. Han havde glemt sin Bog, hvilket (og dette) var meg kedeligt for ham. Han rejste bevæbnet, hvilket (og dette var en meget rosværdig Forsigtighed[1].

Ogsaa hvad kan vise tilbage paa en hel Sætning elle et Sætningsled, f. Eks.: O. venter at faa Præstekald, hva der dog turde være temmelig sangvinsk. Ole er begavet hvad (begavet) hans Broder ikke er. Hvad kan end videre sigte til Ordet alt, f. Eks.: Han faar alt, hva han ønsker.

Naar det tilbagevisende Stedord skal henvise til e Person, bruges i Afhængighedsfald (naar Ordet staar som Genstand eller Hensyn) tit hvem i Stedet for som eller hvil ken (han, hvem du roste; han, hvem du forærede Bogen) hvorved undertiden Misforstaaelse kan forebygges, f. Eks. den yngste Elev i første Klasse, hvem du roste. (Som vild have sigtet til Klassen.) Hvem sigter altid til den nær meste Personbenævnelse.

De tilbagevisende Stedord henvise altsaa i Regelen ti det Ord, Relativet eller dettes Form tyder paa; men naa et paapegende Ord gaar forud, sigte de til dette eller ti det derved udvidede Begreb (den af min Onkels Heste, som er bleven syg, kan for Øjeblikket ikke bruges; det Hus i Nærheden af Byen [Slottet], som du fandt saa smukt, e solgt).

---

[1] Smlgn.: Jeg har fattet en ny Plan, hvilken jeg har meddelt dig (hvilket jeg har meddelt dig, eller: som [Bindeord] jeg har meddelt dig).

De tilbagevisende Stedord kunne staa:

1) som Grundord (den Regn, der faldt i Gaar, gjorde megen Nytte);

2) som Genstand (den Verdensdel, som Kolumbus opdagede, blev kaldt Amerika);

3) som Hensyn (den lille Pige, som [hvem] du gav en Tiøre, var henrykt);

4) som Støtteord, f. Eks.: Han er ikke mere den, som han var i sin Ungdom; han er ikke den Mand, som han syntes at være (har været); det er noget, som han aldrig kan blive.

5) som Medgenstand: Har du glemt det, som Læreren kaldte ham?

6) som Afgrænsningsled, f. Eks.: den Tur (den Mil), som vi gik, var trættende; den Uge, vi tilbragte der, var behagelig;

7) styrede af et Forholdsord (den Sag, som vi talte om, eller: om hvilken vi talte, er afgjort).

Men i de under Nr. 2—7 nævnte og lignende Tilfælde kan som eller det tilsvarende Stedord (hvem, hvilken o. s. v.), der følger umiddelbart efter det Ord, hvortil det sigter, ogsaa udelades, f. Eks.: Den Verdensdel, Kolumbus opdagede; den Pige, du gav en Tiøre; han er ikke den, han var o. s. v. Kun naar Relativet staar som Grundord, kan det ikke udelades, medmindre et af de paapegende Stedsbiord her eller der (samt hist) eller en kendelig (en fra Nævnefald forskellig) Dativ (mig, dig, ham, dem) staar i Spidsen for den tilbagevisende Sætning, f. Eks.: Det Træ, der (her, hist) staar (eller: det Træ, som staar der), skal flyttes; det Papir, der ligger; de Varer, her falbydes; det bedste, ham kunde times, var Døden; at give enhver det, ham tilkommer; det Hverv, mig er betroet, o. s. v. Se Side 79!

Anm. 1. I ældre Tid blev Relativet ikke alene udeladt foran en hvilken som helst Stedsbestemmelse, f. Eks.: Alle smaa Fugle,

i Skoven er o. s. v.; hver Fjer, i Dynen er, beder os om Morgenen ligge, men ogsaa i andre Tilfælde, f. Eks.: Han kommer og frem, med Øksne ager (P. Laale); Gud hjælper alle, til hannem fly. Den Mand, nu taler; Tabet, derved lides o. s. v. Jvnf. i Sagastil: Skallagrim havde en Søn, (som eller han) hed Ejgil.

Anm. 2. Der er dog af Vellydshensyn liden Tilbøjelighed til at udelade det tilbagevisende Stedord, naar Hensynet kommer i Spidsen af Sætningen. I Stedet for «den Ære, ham blev vist», siger man hellere: «den Ære, der blev vist ham.»

Anm. 3. Det tilbagevisende Stedord kan, men skal ikke udelades i alle de nævnte Tilfælde; det kan tværtimod bruges overalt og skal kun udelades af Vellydshensyn, naar et andet ligelydende Ord er i Nærheden. Derfor bruger man, om muligt, ikke der, naar et ubetonet der (det tilbagevisende Stedord eller det ubestemte der) er i Nærheden, og som bruges ikke, naar et andet som (det tilbagevisende Stedord, Sammenlignings- eller Tidsbindeordet som) er i Nærheden, f. Eks.: En Hændelse, der var lige saa uventet, som den var ubehagelig ved den Opsigt, den gjorde. Kristus er den, der (ikke: som) staar som Midler mellem Gud og Mennesket. Vi traf undervejs en Landmand, der var gaaet fallit, som saa mange andre.

Hyppig udelades Relativet:

a) efter et Navneord med et paapegende Stedord foran, f. Eks.: Den Sten, man ej kan rokke, maa man lade ligge;

b) efter 2. Sammenligningsgrad, f. Eks.: det eneste, han bad om, var en Drik Vand;

c) naar Hovedsætningen kun er et fremhævet Led af Bisætningen, f. Eks.: Det var ikke ham, jeg søgte (jeg søgte ikke ham).

Hvis kan aldrig udelades.

Anm. 1. Man kan ikke udelade som i saadanne Tilfælde, hvor det tilsyneladende er Støtteord eller Medgenstand, men i Virkeligheden staar paa eller har overskredet Grænsen mellem Stedordet og Bindeordet, f. Eks. i følgende Sætninger: Syg, som (hvilket?) han var, kunde han ikke komme. Tvetydige, som jeg finder dine Udtalelser, ere de lidet tilfredsstillende. Som bør nemlig her opfattes som Bindeord, og Sætningen «som han var» (jvnf. t.: wie er war, eng.: as he was; fr.: comme il est) som en Konjunktionssætning, der slutter sig til det Tillægsord, som staar i Samstilling med

Grundordet i Hovedsætningen. Jvnf. hermed følgende Sætninger, der have ombyttet Tillægsordet med et Navneord: Et Fæ, som han var, kunde han ikke bruges. Lad os være fri for Bagvadskelse, som det hele er. En Idiot, som du kalder ham, er han langtfra. Ogsaa i disse Sætninger har som endnu noget af Bindeordets Natur og kan ikke udelades. Derimod (med Tilslutning til et Stedord): Han er det, (som) han synes; han kaldes det, (som) han er.

Anm. 2. Undertiden, men ikke hyppig, bruges det paapegende Stedord den (i afhængige Forhold) som relativt, f. Eks.: Rinens yndige Bugtninger, den (ɔ: Rinen) vi endnu bestandig af og til opdagede (Baggesen); det havde givet Penge, dem han fik til at vokse (H. C. Andersen); dyrkelige Sletter, dem Flid og Møje aftvinger en sparsom Grøde (Blicher). Sorg og Nød, dem Herren sender; Hemmeligheden, den han bevarede; Forældrene, dem han elskede; «en Mand af Smag i alt, den daglig han forøger.» (Pal.-Müller.) De ere som Avner, dem Vinden henvejrer.

Anm. 3. Sideordnes flere tilbagevisende Sætninger, kan det andet Relativ have et Bindeord foran sig, f. Eks.: Det var ham, som (eller der) besøgte os, og som (ikke: der, fordi det er Afhængighedsfald) du talte med i Juleferien. Se Side 81!

Anm. 4. Som kan ikke have et Forholdsord foran sig. Der siges derfor: den Sag, som vi talte om (tænkte paa) o. s. v. Skal Forholdsordet staa foran Relativet, maa man bruge hvem eller hvilken (hvad), f. Eks.: Den Mand, om (med) hvem du talte, kender jeg ikke; det Hus, i hvilket han bor, er meget gammelt. Om Personer bruges hvem med et Forholdsord foran (Manden, af hvem du fik Bogen); om andre Ting kan ogsaa bruges et Biord (et Forholdsord forbundet med hvor), f. Eks.: Hvor er den Avis, hvori (i hvilken) det staar (som det staar i)? Man kan saaledes sige: Det Hus, som han bor i; det Hus, i hvilket han bor, og: det Hus, hvori han bor. Derimod kan man ikke sige: Den Dreng (Fælleskøn), hvormed du kom i Klammeri, i Stedet for: den Dreng, med hvem du kom i Klammeri, eller: som du kom i Klammeri med; men nok: Det Selskab (Intetkøn), hvormed de kom i Klammeri o. s. v. Se Side 81!

Hvis kan have et Forholdsord foran sig (den Mand, paa hvis Troskab jeg stolede). Hvis, hvem, hvilken, hvilket (hvad) kunne ogsaa have Forholdsordet bag efter sig, f. Eks.: En Mand, hvis Troskab (hvem, hvilken, o. s. v.) jeg stolede paa. Se Side 81!

Anm. 5. Med hvori (i hvilket), hvoraf (af hvilket) o. s. v. kan sammenstilles deri (i det), deraf (af det), heri (i dette), heraf (af dette) o. s. v.

I Stedet for det personlige, spørgende og tilbagevisende Sted-

ord, styret af et Forholdsord, bruges saaledes tit et Biord, der er sammensat med Forholdsordet, f. Eks.: deri, derfra i Stedet for i det, fra det; hvori, hvorfra i Stedet for i hvilken, fra hvilken o. s. v.

Anm. 6. De tilbagevisende Stedord hvo, hvem, hvilken (hvilket, hvilke) og hvad kunne forstærkes ved Tilføjelse af som helst (hvo som helst, hvad som helst o. s. v.).

Alle med hv begyndende Stedord kunne bruges baade spørgende og tilbagevisende. Alle tilbagevisende Stedord, undtagen som og der, kunne saaledes ogsaa bruges spørgende. I en enkelt Sætning ere hvo, hvad, hvilken altid spørgende: Hvo eller hvem har sagt det? Hvad er der i Vejen? Hvilket af disse to Æbler foretrækker du? I Bisætninger (Sætninger, der ere Dele af andre Sætninger) ere de tilbagevisende:

a) naar et af de nævnte Ord staar i Stedet for selve Hovedsætningen eller i Stedet for et Sætningsled, f. Eks.: Han siges at være rejst, hvilket jeg ikke tror; han kan tale Fransk, hvilket jeg ikke kan; han er flittig, hvad du ikke er; det er alt, hvad jeg ved.

b) naar de nævnte Ord kunne ombyttes med «den, som (det, som; dens eller dets, hvis o. s. v.)», f. Eks.: Jeg er fornøjet med, hvad (det, som) jeg har. Jeg bryder mig ikke om, hvad (det, som) han siger[1]. Hvad (det, som) du siger, er ikke sandt. Hvo der ikke vover (den, som ikke vover), vinder ikke. Hvem der (den, som) siger det, lyver. Tag, hvilken (tag den, som) du vil! Se Side 79!

Derimod ere de samme Stedord spørgende i følgende Sætninger: Hvo der har gjort det, vides ikke. Ved du, hvem der skal tale? Bisætningen kan i disse Tilfælde omdannes til en ligefrem Spørgesætning (Hvem skal tale?) og maa omskrives paa anden Maade end de ubestemt tilbagevisende Sætninger, f. Eks.: Spørg ham, hvem (det er) der skal tale! Se Side 84!

---

[1] T.: Ich bin zufrieden mit dem, was ich habe; ich bekümmere mich nicht um das, was er sagt.

Anm. 1. Hvem kan som Grundord, Genstand, Hensyn o. s. v. slutte sig til et Navneord; hvo (det egentlige Nævnefald) kan kun bruges som Grundord og ubestemt tilbagevisende, og selv da bruges som oftest hvo der, f. Eks.: Hvo der (den, som) ej vil høre, (han) maa føle; hvo (eller hvem) der kommer først til Mølle, faar først malet. Hvo alene kan kun bruges, hvor det tonløse der maa vige for et bestemmende Led (Biord, Genstand o. s. v.), f. Eks.: Hvo snart hjælper (hvo der hjælper snart), han hjælper dobbelt. Hvo lidet saar (hvo der saar lidet), han lidet faar. Hvo aveløs lever (hvo der lever aveløs), han æreløs dør. Ogsaa naar hvad staar som Grundord i Spidsen for en ubestemt tilbagevisende Bisætning, bruges som oftest «hvad der», f. Eks.: Hvad der er Ret (det, som er Ret), vil jeg give eder; men: Hvad Ret er, vil o. s. v. Se Side 80!

Anm. 2. Det samme gælder med Hensyn til de fleste andre tilbagevisende Stedord, der dog mindre hyppig forekomme i tilsvarende Forbindelser. Der siges saaledes: Tag, hvilken (hvad for en) der (den, som) behager dig (eller: hvilken dig behager)! Derimod: Han tog, hvem (hvad, hvilken; Genst.) han fandt passende.

Anm. 3. Noget lignende gælder med Hensyn til de spørgende Stedord (se Side 84!). Alle med hv begyndende Stedord, der staa som Grundord i en Bisætning, faa saaledes det ubestemte der efter sig, naar det ikke maa vige for et andet Sætningsled.

Anm. 4. Naar hvo der, hvad der o. s. v. omskrives ved «den, som», «det, som» o. s. v., bortfalder i Skriftsproget det tonløse der, f. Eks.: Det, som (ikke: som der) behager mig bedst, er Lejligheden; den, som gør os mindst Ulejlighed, er Manden. Skriftsproget bruger i det hele taget ikke «som der», og hvor denne Forbindelse tilsyneladende findes, beror dette paa Ordenes tilfældige Sammenstød. Se Side 255!

D. Paapegende Stedord. (Demonstrative Pronominer.)

Oversigt over de paapegende Stedord:

Ental.		Flertal
Fælleskøn.	Intetkøn.	for begge Køn.
den	det	de
denne	dette	disse
hin	hint	hine
selv	selv	selv

Ental.		Flertal
Fælleskøn.	Intetkøn.	for begge Køn.
samme	samme	samme
slig	sligt	slige
saadan	saadant	saadanne
		begge

De paapegende Stedord bruges dels som Navneord (det, dette gaar ikke), dels som Tillægsord (disse Mennesker). De bøjes, naar de staa alene, i Ejefald ved Tilføjelse af s; men de haarde Former, f. Eks.: hints, sligts o. s. v., bør undgaas. Selv kan dog ikke staa substantivisk og har kun Bestemthedsbøjning. Se nedenfor!

«De» hedder i Afhængighedsfald «dem» og i Ejefald «deres». De, som bekende Kristus, ere kendte af ham. Dem, som bekende Kristus, vil han engang kendes ved.

Naar de paapegende Stedord staa foran et Navneord, bøjes de, ligesom de egentlige Tillægsord, kun i Køn og Tal, f. Eks.: dette Folks Hjerte er forvendt, disse Mænds Arbejde er spildt; Muldvarpene søge helst de (ikke: dem) Steder, som ere tørre; derimod søge de at undgaa dem, der ere fugtige. Ligesaa: Gaar du med de ny Støvler eller med dem (det paapegende de i Afhængighedsfald, styret af Forholdsordet med), der ere lappede? Nævn alle de Ord, som o. s. v. Nævn de faa Ord, som o. s. v. Nævn dem, som o. s. v. Man overdøvede de Mænds Ord. Men: Man overdøvede deres Ord. Jeg holder med de forurettede, ikke med dem, som undertrykke andre; jeg staar paa de undertryktes Side, ikke paa deres, som gøre Uret. Jvnf. mines, mine kæres, mine kære paarørendes, disse mine gode Venners Raad. Af disse og lignende sammenhørende Ord faldbøjes kun det sidste. Jvnf. Side 189!

Denne og den forholde sig til hinanden som her og der; denne viser hen til den talende, den bort fra ham. (jvnf. Udtrykkene: denne her, den der!). Denne viser tilbage,

den fremad, hvilket ses af følgende Eksempler: Faderen overøste sin Søn med Velgerninger; men denne lønnede ham ilde derfor. Hil være den, der ikke bliver overmodig i gode og ikke forsagt i onde Dage!

Mellem denne og hin er Forholdet dette, at denne bruges om den nærmeste eller sidst nævnte Ting, hin om den fjerneste eller først nævnte, f. Eks.: Dette Lys brænder længere end hint. Rosen og Tulipanen ere smukke Blomster; denne er uden Lugt, hin er meget vellugtende. Naar hin staar alene, betegnes derved det i Tid og Rum fjerne. (Paa hin Dag; kender du hint skønne Land? Hin store Erobrer, Napoleon, fødtes paa Korsika.)

Selv er forstærkende og kan føjes til personlige Stedord og til Navneord, f. Eks.: han selv, Kongen selv. Foran bestemte Navneord staar det i bestemt Form og hedder baade i Ental og Flertal selve (selve Kongen, selve Sagen, selve det gamle Slot; selve Børnene), men er ellers ubøjeligt (Manden, Barnet, Børnene selv). Se Side 14!

Samme kan have Tillægsordets bestemte Kendeord foran sig (samme Mand eller den samme Mand; paa samme Maade, det samme Hus; jeg har ikke set samme; med det samme). Det kan for Tydeligheds eller Velklangs Skyld træde i Stedet for det personlige eller paapegende Stedord, f. Eks.: Han har udgivet Bogen og sendt mig den med Anmodning om at læse samme.

Selvsamme er en Forstærkning af samme.

Slig[1] og saadan (ndt.: so[ge]dan, ɔ: saaledes gjort), der i Regelen opføres som paapegende Stedord, have ogsaa et paapegende Begreb, men ere i øvrigt enten Tillægs- eller Biord. Som Tillægsord bøjes de (slig, sligt, slige; saadan, saadant, saadanne) og kunne staa substantivisk (sligt eller noget saadant har jeg aldrig før oplevet). Slig og saadan kunne staa foran det ubestemte Kendeord, f. Eks.: slig en

---

[1] Maaske af saa-lig. Glsv.: Soliker, seliker eller siliker, sliker. Isl.: slikr.

Mand eller en slig Mand, saadant et Tilfælde eller et saadant Tilfælde. Se Side 14!

Begge er gl. Ejefald af baade («med baade Hænder»); men da den afvigende Form begge ikke let opfattedes som Ejefald af baade, føjedes der temmelig tidlig et genitivisk s til begge, hvorved dette Ord rykkede op til at blive et selvstændigt Ord (i Stedet for at være Ejefald af et saadant) og fortrængte det gamle baade, der nu kun forekommer som Bindeord (baade — og). Begge føjes til personlige Stedord, Ejestedord og paapegende Stedord samt Navneord (vi begge, os begge, dem begge, begge mine, begge disse, begge Brødre). Begge viser hen paa to føromtalte Genstande, f. Eks.: Kr. IV. og Gustav Adolf regerede omtrent samtidig. Begge vare dygtige Konger o. s. v. Det kan have Navneordet med det bestemte Kendeord efter sig (begge Brødrene eller begge Brødre, de to Brødre). Det hedder i Ejefald begges, men er ellers ubøjeligt. Vi begge o. l. kan ikke sættes i Ejefald. Man kan ikke sige: Det er vi begges Pligt; men: det er Pligt for os begge. Smlgn. Side 33!

De paapegende og tilbagevisende Stedord henvise til hinanden. De paapegende vise nemlig fremad paa et efterfølgende tilbagevisende, de tilbagevisende tilbage paa et forudgaaende paapegende. Hvor der skal peges paa en efterfølgende tilbagevisende Sætning, bruges derfor som oftest et paapegende Stedord og ikke vedhængt Kendeord, f. Eks.: Det Mod og den Udholdenhed, han viste, skaffede ham en velfortjent Anseelse. I den Egn (ikke i Egnen), hvor han opholdt sig, rasede hyppig stærke Storme. Det Bælte (ikke Bæltet), der ligger mellem Trægrænsen og Snegrænsen, kalde vi Alpebæltet, og de Vækster (ikke Væksterne), som her findes, Alpeplanter. Jvnf.: Den Kendsgerning (ikke Kendsgerningen), at denne Flora stemmer overens med Polarfloraen, o. s. v.

Dog bruges det paapegende Stedord ikke, naar der ikke

er noget, der særlig skal fremhæves, f. Eks.: Den Hest (af flere), som blev solgt paa Auktionen, kostede 1000 Kr.; men: Hesten (Mandens eneste), som blev solgt paa Auktionen, kostede 1000 Kr. Drengen fandt den Ko (en af flere), som var bleven borte i Skoven; men: Manden fandt sin Ko eller Koen (sin eneste), som var bleven borte i Skoven. Barnet skrev paa Papiret, som var vaadt. (Der var ikke andet Papir.) Drengen skrev paa det Papir, som var vaadt (ikke paa det tørre Papir). Man sammenligne: «Den Mand, som sover længe, udretter ikke meget» med: «Konen er altid i Virksomhed; men Manden, som sover aarle og silde, udretter ikke meget.»

Det er i ovennævnte Henseende ligegyldigt, om som er udeladt eller underforstaaet, f. Eks.: Jeg har aldrig set den Mand, (som) du talte om. Jeg har aldrig læst noget om Solpletterne, (som) du talte om (ikke: om de Solpletter, som du o. s. v.).

E. Ubestemte Stedord (indefinite Pronominer).

De ubestemte Stedord staa i Stedet for nogen eller noget, som ikke bestemt betegnes. Til dem henregnes:

a) De ubestemte personlige Stedord: man, en og det.

Man (af Mand), en og det bruges som Navneord, f. Eks.: Man (Publikum) siger; en (en Person) har paastaaet; en slem en. Det (Skyen) regner.

Anm. Der, som egentlig er et pronominelt Biord med svækket Betydning, medtages tit her, fordi det udfylder den Plads, der tilkommer et Navneord (Grundordet), men kan ikke henregnes til Stedordene, fordi det ikke udtrykker Navneordets Begreb.

Man og det bøjes ikke; en har ikke Flertal, hedder i Ejefald ens, men bliver i øvrigt uforandret. (Intetkøn: et sigter ikke til Personer, men til Ting, f. Eks.: Et og andet savner jeg.)

Nævnefald: Der kom en (en kom), som vilde tale med ham.

Afhængighedsfald: Jeg fandt en (Genst.) hos ham.

Ejefald: Det gør en (Hens.) ondt (Genst.), naar ens (Ejef.) gode Navn og Rygte bliver angrebet.

En træder hjælpende til for at udfylde de manglende Fald af man, f. Eks.: Man kan ikke have Fred længere end ens (ikke: mans) Nabo vil. Modet kan let svigte en, naar man ser, at alle (ikke: mans, men) ens Anstrengelser have været forgæves. Man kunde bede ham, saa tit man vilde; han gav en (Hens.) aldrig noget.

For man bruges i tilbagevisende Form sig, f. Eks.: Det gør en ondt, naar man ser sig (ikke: man eller en) miskendt.

«Det» bruges:

a) ved helt upersonlige Udsagnsord (Ord, der betegne Naturfænomener og andre Ting, som ikke henføres til en bestemt Aarsag), f. Eks.: det regner, sner, tør, lyner, dages, vaares, spøger o. s. v.

Anm. Naar man siger, det sker, hændes, lykkes, rygtes, behøves ikke, sømmer sig o. s. v., bruges tredje Persons Stedord i Stedet for en Ting (en Forandring skete, en Ulykke hændte, et Forsøg lykkedes) eller en hel Sætning, f. Eks.: At du ikke takker din Velgører, (det) sømmer sig ikke. (Stærkere betonet bliver «det» et paapegende Stedord.)

b) ved en Del uindvirkende Udsagnsord i Handleform, som i visse Forbindelser kunne bruges upersonligt, f. Eks.: Det tordner, fyger, ryger, knager, gaar godt (ilde, ikke) o. s. v. Derimod: Kanonerne tordne, Sneen fyger, Skorstenen ryger, Bjælkerne knage, Forretningen gaar godt.

c) ved de uselvstændige Udsagnsord er og bliver (vorder) med paafølgende Støtteord, f. Eks.: Det er Søndag. Det er lummert. Det er længe siden. Det er daarligt Føre. Det var Nat. Det var et Tordenskrald. Det bliver Vinter. Det vorder Efteraar. Det bliver koldt.

Anm. «Det» bruges i disse Tilfælde absolut, uden Hensyn til Køn eller Tal, f. Eks.: Det er en god Mand. Det er en stor For-

andring. Det er de samme Folk, vi saa før. Det vil blive anstrengende Dage. Det var Røvere. Det er Børnene, der lege.

Undt. I Stedet for det bruges dog det ubestemte der, naar det uselvstændige Udsagnsords Støtteord er et Tillægsord, hvortil der er føjet en Stedsbestemmelse. Man siger: Det er koldt, det er koldt om Natten; men: Der (ikke: det) er koldt ved Polerne. Der er varmt herinde. Der er mørkt i Stuen. Der er henrivende ved Havet o. s. v.

d) Det bruges som Grundord foran handleformede Udsagnsord, hvis virkelige Grundord er en Navnemaade eller Sætning, der kan betragtes som staaende i Samstilling til «det», f. Eks.: Det er smukt at tilgive. (Det, [nemlig] at tilgive, er smukt.) Det sinker ikke at bede. Det er godt, at du er bleven rask. Det er uvist, om han kommer. Det glæder mig, at han kommer. Det gør ham ondt, at han ikke kan hjælpe dig. Det voldte ham megen Glæde, at du besøgte ham.

I andre Tilfælde bruges der, hvilket altsaa sættes paa Grundordets Plads:

a) Foran lideformede Udsagnsord, som derved blive upersonlige, f. Eks.: Der ringes, der synges, der siges, der fortælles.

b) Foran lideformede Udsagnsord, hvis efterfølgende Grundord er en Navnemaade eller en Sætning, og foran handle- eller lideformede Udsagnsord, der efterfølges af andre substantiviske Grundord, f. Eks.: Der læres at læse. Der siges, at hun har været smuk. Der staar skrevet: Du skal ikke stjæle. Der holdes Fest i Byen. Der skrives Breve. Der hændes meget. Der fortælles mærkelige Ting om denne Mand. Der lød et Tordenskrald. Der faldt en stærk Regn i Gaar. Der er Stilhed i Graven. Der er mange fremmede i Byen. Der er syv Dage i en Uge. Der er en Gud. Der gives to Poler. Der er (gives) mange, som tro det. Der er en, som ikke vil give efter. Der er en Plante, som kaldes Kandebæreren.

Undt.: Er det virkelige Grundord en Sætning, kan der foran Lideformen dog ogsaa bruges det i Stedet for der, f. Eks.: Det eller der meldes, at han kommer; det eller der kendes for Ret, at o. s. v. «Der» er da mere fortællende og ubestemt (der menes, at han er syg; der siges, at en kold Maj er gavnlig for Landmanden), «det» mere afgørende og bestemt (det vides, at han er insolvent; det fremgaar heraf, at han har taget fejl).

Det ubestemte der kan dog udelades:

aa) naar det virkelige Grundord træder i dets Sted, f. Eks.: Der kom mange; mange kom. Der haves to Udveje; to Udveje haves. Dog beholdes det ved Omstillinger undertiden for Vellyds Skyld, men rykkes da tilbage, f. Eks.: Der kom ikke mange (mange kom der ikke). Der gives een Udvej (een Udvej gives der). Der skal være Orden alle Vegne (Orden skal der være alle Vegne) o. s. v.

bb) ved mange lideformede indvirkende eller uindvirkende Udsagnsord uden efterfølgende Grundord, naar et Biord, et stedsbestemmende Forholdsled o. s. v. træder i dets Sted, f. Eks.: Her rulles. Der synges. Overalt støjedes. I Skolen læses. Hvor læses? Hvorom tales? Derom tvivles. Her er varmt. I rørt Vand fiskes bedst. Men ogsaa: Hvorom tales der? o. s. v.

cc) i visse Talemaader, f. Eks.: Som skrevet staar; mig fattes Evne.

Anm. Man siger: Der er (gives, findes) de eller dem, der mene det; men: der gives de Videnskabsmænd, som paastaa det, o. s. v.

c) Det ubestemte der staar ogsaa paa Grundordets Plads efter spørgende og tilbagevisende Biord samt efter Bindeord, der indlede en Bisætning, naar et partitivt Tillægs- eller Stedord (f. Eks.: ingen, nogen, faa, mange, flere, lidt, meget) eller et ubestemt staaende Navneord er Sætningens Grundord, f. Eks.: Læg Mærke til, hvor ofte der kommer nogen for at tigge! Forstaar du, hvorledes der

kunde tjenes saa meget i den korte Tid? Hvem købte den Gaard, hvorfor der blev betalt saa meget? Hvor der intet er (dog ogsaa: hvor intet er), der har Kejseren tabt sin Ret. Vi ventede ikke, at der vilde komme saa mange. Ifald der kommer flere, maa vi vælge et andet Lokale. Jeg ved ikke, hvorfor der ikke kan faas et større Værelse. Det er en Skole, hvorfra der er udgaaet dygtige Elever (flere berømte Mænd) eller: hvorfra dygtige Elever ere udgaaede. Ved du, om der er fremmede hos dem? «Om der end er lige saa mange Djævle i Worms, som (Bindeord) der er Tagsten paa Husene, vil jeg dog derhen.» Luther.

Ogsaa naar det tilknyttende spørgende Biord slutter sig til Grundordet, følger det ubestemte der bagefter, f. Eks.: Han anede ikke, hvor mange der misundte ham hans Skæbne.

Anm. 1. Angaaende Brugen af hvo der, hvem der, hvad der, hvilken der o. s. v. i Bisætninger henvises til Side 247, Anm. 3.

Anm. 2. Findes det ubestemte der i en fortællende Sætning, beholdes det, naar denne forvandles til en spørgende Sætning, f. Eks.: Der fløj en Fugl. (Fløj der en Fugl?) Der er Stilhed i Graven. (Er der Stilhed i Graven?) o. s. v.

Anm. 3. I Regelen indskydes det ubetonede der ogsaa efter uselvstændige Udsagnsord og efter Hjælpeudsagnsord i Hovedsætninger, der begynde med hvad som Grundord, f. Eks.: Hvad er (bliver) der gjort ved Sagen? (Der bliver gjort hvad.) Hvad kan (bør, skal o. s. v.) der gøres? Følger der et uindvirkende Udsagnsord efter hvad, kan det ubestemte der indskydes, f. Eks.: Hvad hændte (der)? Hvad faldt (der) dig ind? Hvad kom (der) i Vejen? Derimod: Hvad er her foregaaet (hvad er der foregaaet her)?

Anm. 4. Det ubestemte der kan tilfældigvis komme til at følge umiddelbart efter det tilbagevisende som, naar dette som Hensynsled eller styret af et Forholdsord udvider et lidende Udsagnsord, f. Eks.: Der var mange, som der blev ydet (ydedes) Hjælp (der blev ydet Hjælp, Hjælp blev ydet mange [som]). I Serbien er der foregaaet et Ministerskifte, som der i den udenlandske Presse tillægges stor Betydning. Den Sag, som der blev talt om (der blev talt om Sagen [som]), var meget kedelig. Ogsaa naar Udsagnsordet er handlende, kan der indtræffe et Sammenstød af det af et Forholdsord styrede Relativ som og det ubetonede der, f. Eks.: Det er

den største Belønning, som der kan være Tale om (hvorom der kan være Tale). Der er en, som der tilkommer Ros (tilfaldt en Arv). Der er mange Møbler, som der ikke er Plads til.

Anm. 5. Naar det ubetonede der i Tilfælde, hvor det bliver fortrængt fra Grundordets Plads, alligevel beholdes og kun skydes længere tilbage, forveksles det undertiden med Relativet der og faar Komma foran sig, hvilket man dog let kan undgaa ved at lægge Mærke til, at «der» ikke er det tilbagevisende Stedord, naar det ikke kan ombyttes med «som». I følgende Sætninger skal der derfor ikke staa Komma foran der: Han anede ikke, hvilke store Vanskeligheder der vare at overvinde. Tiberius, der levede paa Capreæ, anede ikke, hvilken Fjende for Romerriget der udgik fra Jødelandet. Vil du høre Ordet til din Sjæls Frelse, da se til, hvilken Kristus der forkyndes dig! Der sættes heller ikke Komma foran der i Ordforbindelserne «hvo som», «hvad som» (gld.: hwa sum, hwat sum o. desl.), der i ældre Tid brugtes i Stedet for «hvo der», «hvad der». I Stedet for «hvo som» bruges nu oftest «den, som» (den, der) eller «hvo der», og i Stedet for «hvad som» «det, som» (det, der) eller «hvad der».

Anm. 6. De ubestemte Stedord man, en og det ere som Grundord altid Ental, f. Eks.: Man siger, en har fortalt, det tordner. Angaaende «det» (og «der») kan efterses Side 72!

Anm. 7. Den (det, de) kan være baade Kendeord og Stedord.

a) Staar den (det, de) foran et Tillægsord med eller uden Navneord og uden Eftertryk (den vise Mand, den vise) er det Tillægsordenes bestemte Kendeord.

b) Det er derimod et paapegende Stedord:

aa) naar det staar foran et Tillægsord med eller uden Navneord og er betonet (har du vundet d e t store Maleri?). Det kan i saa Fald ombyttes med denne (dette, disse).

bb) naar det staar umiddelbart foran Navneordet, f. Eks.: Den Dag var jeg fraværende. Købte d e n (Stedord) Mand den (Kendeord) lille Hest? Købte den Mand d e n (betonet og derfor Stedord) lille Hest?

cc) naar det staar alene og har Eftertryk: D e n tager jeg. D e n, som ej vil høre, maa føle. «Have de i Aften d e n Hjort paa Bordet, som Fader har skudt?» (Hertz.) D e n s (den Mands) Skæbne er tung, som staar ene. D e t, at du har tabt alle dine Penge, er sørgeligt. Derimod: Det (pers. Stedord; t.: es, eng.: it) er sørgeligt, at o. s. v. Man ansaa det (pers. Stedord) for et Held, at Afstemningen blev udsat; men: D e t (paap. Stedord), at Afstemningen blev udsat, ansaa man for et Held. Hans tunge Rustning

gjorde det (pers. Stedord) umuligt for ham at redde sig ved Svømning. Han har gjort det til sin Livsopgave at forbedre de fattiges Kaar.

dd) naar det henviser til en efterfølgende tilbagevisende Sætning, f. Eks.: den Mand (eller: den), som jeg vilde tale med, er flyttet; det, du nu siger, er netop det (paap. Stedord), jeg har paastaaet.

ee) naar det viser hen til Indholdet af en Sætning, f. Eks.: han fortalte, at Præsten var meget syg; men det (betonet) tror jeg ikke.

c) Antyder det derimod en nævnt Genstand, er det et personligt Stedord, f. Eks.: Du ledte efter Griffelen i din Lomme; men den laa paa Gulvet. Hent Bogen! Den ligger paa Bordet. Jeg stod ved Havet og hørte dets Susen. Hvor er min Bog? Jeg har ikke set den. Jeg gjorde mig Umage for at træffe ham, og det lykkedes.

d) Antyder Intetkønsformen noget ubestemt, er det et ubestemt Stedord (det sner). Et saadant ubestemt det staar ogsaa undertiden paa Genstandsordets Plads, f. Eks.: Jeg har det (Genst.) godt (Medgenst.); han gør mig det for broget; han mener det godt o. s. v.

b) andre ubestemte Stedord:

Fælleskøn.	Intetkøn.	Flertal.
ingen	intet	ingen
nogen	noget	nogle
		somme
anden	andet	andre
hver	hvert	
enhver	ethvert	

Ingen betyder e(i)n-gi, ɔ: een ikke eller ikke een (Intetkøn: etki, ekki, ɔ: ikke eet, intet). Ingen opløses hyppig i ikke nogen eller ikke een, intet i ikke noget eller ikke eet (ikke nogenting, ingenting).

Nogen[1] betyder ikke ingen. Ikke nogen er omvendt det samme som ingen. Nogen er saaledes modsat ingen.

---

[1] Nogen, gld. noker, antages for gammelt Contractum for ne weet ek hwerr (jeg ved ikke, hvilken). Efter E. Jessen.

Nogen hedder i daglig Tale i Flertal nogen, men i Skriftsproget altid nogle. Nogle kan ogsaa være modsat andre, f. Eks.: Nogle Elever ere flittige, andre dovne. Somme betyder omtrent det samme som nogle. Somt (ɔ: noget) forekommer nu kun i Dialekter.

Anden staar som oftest i Modsætning til en, f. Eks.: En kan være heldig, en anden uheldig; ens Død en andens Brød; et er at høre Talen, et andet at fatte Moralen.

Stedordet anden kan dog ogsaa være modsat denne, f. Eks.: Denne Bog kan jeg ikke lide; lad mig hellere faa en anden. «Hvert andet Land mod det er som et Fængsel.» Jeg saa ikke ham, men en anden. Naar anden er modsat første, er det et Talord, f. Eks.: Hun er hans anden Kone. Derimod: Han blev gift med en anden (Stedord). I Ental er Stedordet anden i Regelen forbundet med det bestemte eller ubestemte Kendeord (den anden, en anden); i Flertal hedder det andre eller de andre.

Ingen bruges i Flertal, naar det er Tillægsord (ingen Venner), men ikke, naar det staar substantivisk (ingen ser det, men dog: Jeg vilde laane nogle Penne af ham, men fik ingen). Noget og andet kunne ikke staa i Flertal, naar de bruges kollektivisk (noget Smør).

De ubestemte Stedord hver eller enhver (hvert eller ethvert), ingen (intet) og nogen (noget) kunne, ligesom flere andre Stedord, forstærkes ved Tilføjelse af «som helst», f. Eks.: enhver som helst, intet som helst. Som Navneord bruges i Intetkøn altid hvad som helst i Stedet for den tilsvarende Form af enhver som helst. (Enhver som helst eller hvem som helst der kommer; men hvad som helst [ikke: ethvert som helst] der sker. Som helst, ɔ: som oftest, i Almindelighed; jvnf.: Liden Gunver vandrer som helst i Kvæld.)

De ubestemte Stedord kunne staa i Ejefald (ingens, nogens, nogles, sommes, andres o. s. v.). Der siges: ingens Ven, nogles Mening, sommes Forsøg o. s. v.; af intets

Skød fremkaldte Gud alt. Dog bør andets, ethverts og lignende haarde Former helst undgaas ved Hjælp af Omskrivning, f. Eks.: altings (ikke alts) Skaber, ingentings (ikke: intets), nogentings (ikke: nogets) o. s. v.

Anm. 1. Kun de ovenfor omtalte Ord (man, en, det; ingen, nogen, anden, hver, enhver), der fra gammel Tid af have haft Ejendommeligheder i Bøjningen, henregnes af Dr. Lyngby og flere til de ubestemte Stedord; andre tage derimod Hensyn til Betydningen og henføre til de ubestemte Stedord alle uegentlige Tillægsord (se Side 11!), der ikke høre til andre Ordklasser (altsaa ikke ere Kendeord, egentlige Tillægsord, bestemte Talord, Tillægsmaader, Ejestedord, spørgende, tilbagevisende eller paapegende Stedord). I saa Fald medtages i Regelen følgende Ord, som ogsaa kaldes partitive Stedord, fordi de betegne et vist Antal eller Kvantum:

Et Antal betegne:			En Masse betegne:	
Ental.		Flertal.	Fælleskøn.	Intetkøn.
Fælleskøn.	Intetkøn.	Begge Køn.		
ingen	intet	ingen	ingen	intet
—	—	faa	liden (lidt)[1]	lidet (lidt)[1]
nogen	noget	nogle somme adskillige forskellige flere	nogen (noget)[1]	noget (somt) adskilligt forskelligt
anden	andet	andre		andet
mangen (en)	mangt (et)	mange mangfoldige	megen(meget)[1]	meget
hver	hvert			
enhver	ethvert			
		alle	al	alt alting

De fleste af disse Ord kunde henføres til de ubestemte Talord, dersom man havde en saadan Klasse. Et Par af Ordene, f. Eks.

[1] Se Side 20!

ingen, hver, alle, alt o. s. v., betegne ikke, som de andre, et ubestemt Antal eller Kvantum og kunne derfor, strengt taget, ikke kaldes ubestemte Stedord.

Ved at medtage Ord som visse o. s. v. overskrider man den Grænse, der skiller de uegentlige fra de egentlige Tillægsord. De ovenfor nævnte Ord faa, mange, lidt, meget have det til fælles med de virkelige Tillægsord, at de kunne komparereres.

Anm. 2. I deres nuværende Skikkelse danne Stedordene, hvis Stamord findes i Grundsproget, ingen egentlige Afledninger og kun meget faa Sammensætninger (hinanden, hverandre, saadan, ihvad, enhver o. s. v.)

6. Udsagnsordene (Verberne).

A. *Nøjere Udvikling af Begrebet Udsagnsord.*

Et Udsagnsord (f. Eks.: pløje, pløjes) betegner en Gerning eller Virksomhed (hvad nogen eller noget gør, eller hvad der gøres ved nogen eller noget), og det adskiller sig derved fra andre Ord, der ogsaa betegne en Virksomhed (Læsning, Fald, Løben, Løb, Ophøjelse, gængs o. s. v.), at det tillige angiver Tidsforholdet (pløjer, pløjede o. s. v.). Betegnelsen af Tidsforholdet er ejendommelig for alle Udsagnsord, selv for dem, i hvilke Begrebet om Virksomhed er mindre fremtrædende (f. Eks.: dø, sove, ligge, gulne, visne, ældes, ske, eksistere) eller tilsyneladende aldeles forsvundet (f. Eks.: være, burde). Tidsforholdet alene udtrykkes ved Ordene nu, da, snart o. s. v.; men disse ere ikke Udsagnsord, fordi de ikke betegne nogen Virksomhed.

At Sproget for Udsagnsordenes Vedkommende fastholder Begrebet om Virksomheden, selv hvor denne er saare lidet fremtrædende, ja næsten forsvindende, ses af følgende Udtryk: Eksisterer dette Firma endnu? Nej, det *gør* ikke. Visner Blomsten allerede? Ja, den *gør*. *Skete* der noget mærkeligt? Ja, der *gjorde*.

I Stedet for Hjælpeudsagnsordene kan man rigtignok ikke bruge *gøre*; men et Blik paa deres Oprindelse viser, at de ere udgaaede fra Hovedudsagnsord, der kunne om-

byttes med det nævnte Ord, f. Eks.: at være, besl. med Sskr. vas, opholde sig; burde, besl. med det t. Ord gebühren, ɔ: tilkomme en, sømme sig (jvnf. det bør os) o. s. v. Paa Grund af de omtalte Kendemærker har man kaldt Udsagnsordene Gerningsord eller Tidsord; men Udsagnsordene ere begge Dele. Navnet Udsagnsord har man valgt, fordi enhver Sætning, hvori der udsiges noget om en Ting, indeholder et selvstændigt eller et uselvstændigt Udsagnsord, f. Eks.: Drengen læser; Manden ligger syg; Frugten er (bliver) moden. Ordet at kaldes undertiden Udsagnsordenes Kendeord (at være, blive, sove, læse).

B. Udsagnsordenes Inddeling.

Efter Beskaffenheden af det Grundord, Udsagnsordene kunne forbindes med, ere de enten personlige eller upersonlige. De personlige Udsagnsord kunne forbindes med de personlige Stedord, f. Eks.: Jeg (du, han, hun, den, det, vi, I, de, man) gik. De upersonlige Udsagnsord kunne kun forbindes med det ubestemte det, f. Eks.: det (noget ubekendt eller unævnt) blæser, lyner, tordner, hagler, sner, spøger, dages, mørknes o. s. v.

Nogle Udsagnsord kunne bruges baade personligt og upersonligt, f. Eks.: det fryser (Vandet fryser), det hændte (Ulykken hændte), det lykkedes (Forsøget lykkedes). Undertiden kunne upersonlige Udsagnsord i figurlig Betydning bruges personligt, f. Eks.: Kanonerne tordne, Sværdene lyne, og omvendt kunne de personlige Udsagnsord efter det ubestemte der bruges upersonligt, f. Eks.: der arbejdes, siges, spilles, tales o. s. v.

Som Sætningens Udsagnsord ere Udsagnsordene enten selvstændige (ɔ: de kunne uden Hjælp af andre Ord danne et fuldstændigt Omsagn), f. Eks.: Helene læser, eller uselvstændige (ɔ: de kræve et udfyldende Ord, et Prædikats-, Omsagns- eller Støtteord, for at kunne danne et fuldstæn-

digt Omsagn), f. Eks.: Rosen **er** rød, Pigen **blev** rød, hun hedder Marie, det **synes** rimeligt o. s. v. Se Side 6!

De uselvstændige Udsagnsord ere enten **indvirkende** (**transitive**) eller **uindvirkende** (**intransitive**). De uindvirkende Udsagnsord betegne blot en Gøren, Handlen eller Virken (at tale, sove, ligge); de indvirkende betegne tillige en Behandlen af, en Indvirken paa noget og kræve derfor paa Spørgsmaalet hvem eller hvad Tilføjelsen af et Ord, der angiver Handlingens **Genstand** eller **Objekt**, f. Eks.: Gartneren planter Træet.

De uindvirkende Udsagnsord have ingen Genstand (Manden arbejder, sover o. s. v.).

Indvirkende ere f. Eks. Udsagnsordene agte, frembringe, hente, lægge, miste, ægte, ødelægge o. s. v.

Uindvirkende ere f. Eks.: bo, bræge, glimre, gyse, knalde, lyse, nikke, nyse, snakke, sygne, tie, være og alle uselvstændige Udsagnsord.

Nogle uindvirkende Udsagnsord betegne en Bevægelse (falde, komme, gaa, løbe, ride, gynge, svømme, stige, synke), andre en Hvile (staa, sidde, ligge, sove), en Overgang fra en Tilstand til en anden (fryse, rødme, blegne, vokse, vaagne, visne, ældes) o. s. v.

Baade indvirkende og uindvirkende (med og uden Genstand) kunne bruges: bage, bytte, koge, høre, læse, regne, skrive, spille, spise, drikke, standse, sy, tabe o. s. v., f. Eks.: Konen bager. Konen bager Kager. Skulle vi bytte? Vi byttede Stole. Han spillede uden at tabe; jeg tabte tre Kroner.

Nogle Udsagnsord ere efter deres forskellige Betydning enten indvirkende eller uindvirkende, f. Eks.: Slagteren vejer Kødet (indvirkende); Kødet vejer 4 Pd. (uindvirkende). Hatten koster 10 Kr. (uindvirkende). Jeg har kostet mig en ny Hat; han har kostet meget paa sine Børn (indv.). Hun kommer (uindv.). Hun kommer Salt i Maden (indv.).

Uindvirkende Udsagnsord blive undertiden indvirkende,

idet de blive fremvirkende, ɔ: selv frembringe deres Genstand, hvis Benævnelse som oftest afledes af Udsagnsordet og sædvanlig forbindes med et Tillægsord, f. Eks.: at dø en smuk Død, at dø Straadød, at løbe et Løb, at stride den gode Strid, at sove den sidste Søvn, at gaa en tung Gang, at leve et lykkeligt Liv, at græde bitre Taarer.

Anm. Ogsaa indvirkende Udsagnsord, kunne undertiden være fremvirkende, f. Eks.: at grave Jorden, at grave en Grav; at tage et Æble, at tage et Tag; at slaa et Barn, at slaa et Slag; at ridse et Bord, at ridse en Ridse o. s. v.

Nogle Udsagnsord ere altid indvirkende, f. Eks.: at fornærme, opspore, ægte en; andre ere altid uindvirkende, f. Eks.: at sidde, ligge, staa.

Nogle uindvirkende Udsagnsord blive indvirkende, naar de enten sammensættes med Forstavelser eller udvides ved et Biord, et Forholdsled eller et Medgenstandsord, f. Eks.: at anraabe en, at erfare noget, at undgaa en, at indgaa en Akkord, at overkomme noget, at udruge Kyllinger, at overgaa nogen, at overskride Grænsen, at udle en (le en ud), blive noget var, at løbe nogen omkuld (over Ende), at ride en Hest ihjel, at sidde en Stol i Stykker, at gaa sig træt, at ligge sig øm o. s. v.

Anm. 1. Nogle Udsagnsord kræve ikke Genstand, men derimod altid et Forholdsled: at minde en om noget (men: at mindes noget), at pønse paa noget, stole paa noget, trænge til noget, ymte om noget.

Anm. 2. Genstandsordet sættes foran en fraskilt Forstavelse, der staar som Biord, f. Eks.: at opskrive noget (men: at skrive noget op), at opsøge en (at søge en op), at udstøde en Tand (at støde en Tand ud); derimod: at omtale noget (at tale om [Forholdsord] noget), at paabegynde noget (at begynde paa noget) o. s. v.

Anm. 3. De uindvirkende Udsagnsord kunne ofte tage et Afgrænsningsled efter sig, f. Eks.: Skibet sank 20 Favne, hun gik nogle Skridt frem, Brødet vejer otte Pund.

En særegen Slags indvirkende Udsagnsord ere de tilbagevirkende og de gensidigvirkende. Tilbagevirkende (refleksive) kaldes de Udsagnsord, der have

Grundordet selv til Genstand, f. Eks.: Drengen stødte sig (ɔ: Drengen).

Udtrykker Udsagnsordet, at to eller flere virkende Personer eller Ting tillige ere Genstand for hinanden, kaldes det gensidigvirkende (reciprokt), f. Eks.: Drengene slaas (ɔ: slaa hinanden, ɔ: den ene slaar den anden, saa at f. Eks. A slaar B, og B igen A). De gensidigvirkende Udsagnsord have derfor altid et Grundord, der staar i Flertal.

Nogle Udsagnsord ere altid tilbagevirkende, f. Eks.: at blære, bryste, driste, dy, egne, flokke, forbarme, forregne, forse, forsynde, hovmode, indfinde, jamre, kro, raadføre, snige, spejle, summe, sømme, te, tildrage, undse, vægre, vaande, ømme sig o. s. v. Nogle indvirkende Udsagnsord ere kun undertiden tilbagevirkende, f. Eks.: at pine, rose, slaa (sig eller en anden), at bade sig (sin Haand), at bekymre sig (det bekymrer mig), at betænke sig (en i Testamentet), at gotte sig (det gottede ham), at græmme sig (det græmmer mig), at hænde sig (det hænder ham ofte), at nærme sig (Forholdene nærmede dem til hinanden), at undre sig (det undrer mig) o. s. v.; andre ere aldrig tilbagevirkende, f. Eks.: at feje, synge, tilkalde, ægte o. s. v.

Anm. De Udsagnsord, der ere tilbagevirkende i et Sprog, ere det ikke altid i et andet. Paa Fransk hedder det f. Eks.: se promener (at spadsere sig) og paa Tysk sich fürchten (at frygte sig).

Uindvirkende Udsagnsord blive undertiden tilbagevirkende, naar de udvides, f. Eks.: at arbejde sig op, se sig om, trænge sig frem, spise sig mæt, komme sig af en Sygdom o. s. v. De altid tilbagevirkende Udsagnsord have som oftest et Forholdsled efter sig, f. Eks.: at bekymre sig om noget, betænke sig paa noget, undse sig for noget o. s. v.

I Sætningen: «Marie vadsker Tørklædet» er vadsker virkende og udtrykker, hvad Marie gør. Ved Tørklædet (Genstanden i Sætningen) bliver der derimod gjort noget, det bliver vadsket eller vadskes. I Sætningen: «Hunden

bed Drengen», er Hunden den, som gør noget, Drengen den, som der gøres noget ved (som lider noget); Hunden bider, Drengen bides. Formerne vadsker og bider kaldes Handleformer, vadskes og bides Lideformer.

De Udsagnsord, der have Genstand (de indvirkende Udsagnsord), ere med Undtagelse af de tilbagevirkende og gensidigvirkende, tveformede (handle- og lideformede), f. Eks.: Jeg skriver Brevet; Brevet skrives. De uindvirkende Udsagnsord ere ikke tveformede; dog kunne de, der forbindes med have, f. Eks.: tale, hvile, sove, synde (jeg har talt, hvilet, sovet, syndet), bruges i Lideform efter det ubestemte der, f. Eks.: der tales, hviles, soves, syndes, syndedes, skønt de vedblive at have handlende Betydning (der tales, ɔ: man taler).

De nævnte Udsagnsord kaldes ufuldkomment tveformede. De øvrige Udsagnsord ere enkeltformede (enten blot handle- eller blot lideformede). Handleformede alene ere de øvrige uindvirkende Udsagnsord (de, som forbindes med være), f. Eks.: komme, falde (jeg er kommen, falden), alle tilbagevirkende Udsagnsord (at bryste sig, kro sig), de fleste upersonlige Udsagnsord (det regner, sner o. s. v.) og Hjælpeudsagnsordene, f. Eks.: være, maatte, burde, kunne, skulle.

Anm. Naar Hjælpeudsagnsordene bruges som Hovedudsagnsord, kunne de undertiden have Lideform, f. Eks.: der haves, villes, det kan faas, skal kunnes o. s. v.

Lideformede alene ere mange Udsagnsord, der ende paa es, f. Eks.: blues, grønnes, kappes, længes, ræddes, vredes, ældes, vaares, dages, færdes, lykkes, rygtes, times, væmmes, synes, tykkes, trives o. s. v. Disse og lignende Udsagnsord, der have Lideform, skønt de have handlende Betydning, kaldes omvendtformede (deponente) Udsagnsord.

Nogle omvendtformede Udsagnsord ere indvirkende, f. Eks.: at mindes noget, at omgaas nogen o. s. v.; andre ere uindvirkende, gensidigvirkende eller upersonlige.

Uindvirkende ere: blues, dages, færdes, grønnes, harmes, hændes, lykkes, længes, løves, modnes (eller modner), nøjes, rygtes, ræddes, synes, times, trives, tykkes, tækkes, vederfares, vredes, væmmes, vaares, ynkes, ældes o. s. v. Gensidigvirkende ere de omvendtformede Udsagnsord bides, enes, forliges, følges, kappes, klappes (klappe hinanden), klamres, kives, kysses, kævles, mundhugges, mødes, nappes, næbbes, omgaas, rives, skilles, stanges, skændes, slaas, trættes o. s. v.

Anm. 1. Nogle omvendtformede Udsagnsord ere altid gensidigvirkende, f. Eks.: kappes, kives, skændes.

Anm. 2. Undertiden bliver et Udsagnsord gensidigvirkende ved Forbindelse med et Biord, f. Eks.: at følges ad, hjælpes ad, tales ved.

Upersonlige ere: (det) dages, mørknes, vaares o. s. v.

Anm. Aner, fattes, fejler, mangler, synes, tykkes o. s. v. brugtes i ældre Tid altid upersonligt (det aner mig, mig fattes, fejler, mangler, synes, tykkes noget o. s. v.). Endnu længere tilbage i Tiden findes: mig længes, tørster o. s. v. Nu betragtes alle de nævnte Ord (til Dels med en noget modificeret Betydning) i Regelen som personlige Udsagnsord, idet Hensynsordet bliver Sætningens Grundord, f. Eks.: Jeg fattes (mangler) Penge, jeg synes (det forekommer mig, jeg mener), at o. s. v.

Naar et lidedeformet Udsagnsord bruges tilbagevirkende med tilføjet sig, bortfalder Lideformen, f. Eks.: at endes (ende sig), at flokkes (flokke sig), at harmes (at harme sig), at hændes (at hænde sig), at kedes (at kede sig), at nøjes (at lade sig nøje), at opløses (at opløse sig), at sammles (at samle sig), at undres (at undre sig), at ængstes (at ængste sig) o. s. v. Denne Forandring har sin Grund i selve Sagen. Lideformens s, i Oldsproget sk, er nemlig opstaaet af sik (sig), der fra 3. Person blev udstrakt til alle Personer. Formen har altsaa oprindelig tilbagevirkende Betydning. Paa Grund af sin Betydning bruges Lideformen heller ikke, naar et gensidigvirkende Udsagnsord skulde forbindes med Stedordet hinanden, f. Eks.: at mødes (at møde hinanden; t.: sich begegnen), ses (se hinanden), træffes (træffe hin-

anden), bides (bide hinanden), rives (rive hinanden), slaas (slaa hinanden), stanges (stange hinanden), kysses (kysse hinanden), følges ad (følge med hinanden), tales ved (tale med hinanden). Dog modificeres Betydningen tit ved Omskrivningen, f. Eks.: Vi mødes hver Aften (forsætlig, paa et aftalt Sted) er forskelligt fra: Vi møde hinanden hver Aften (tilfældigt, paa Gaden).

Til at omskrive Lideformen bruger man Ordet blive, f. Eks.: Marken pløjes eller bliver pløjet. Den omskrevne Lideform, der i Oldsproget dannedes ved Hjælp af vera, ɔ: være, og senere undertiden ved verda (vorde, ɔ: blive, t.: werden), var oprindelig den eneste brugelige Form, hvorimod Formen paa sk kun brugtes tilbagevirkende (at kedes, ɔ: at kede sig, ved noget) eller gensidigvirkende (at træffes, ɔ: at træffe hinanden, opr. sig, t.: sich treffen) og først senere fik Betydning af Lideform (Huset sælges, ɔ: oprindelig: sælger sig). Refleksivformen (-sk) havde dog allerede i Oldnordisk ikke sjældent passiv Betydning, idet man havde glemt dens oprindelige Betydning som en Følge af, at man ikke mere vidste, hvad -sk skulde sige. Omskrivningen ved blive (af det middelnedertyske bliven[1]) blev først optagen i Dansk i det 14de—15de Aarhundrede; langt ældre er Omskrivningen ved være, hvoraf der endnu findes Spor i Daabsformularen: Vil du paa denne Tro være døbt o. s. v. (E. Jessen.)

De omvendtformede Udsagnsord omskrives kun undtagelsesvis ved blive og da ikke ved Hjælp af et Udsagnsord, f. Eks.: Træet grønnes (bliver grønt), han ældes (bliver gammel), det dages, mørknes, vaares (bliver Dag, mørkt, Vaar).

Blive og lignende Ord, som man forbinder med andre Udsagnsord (Hovedudsagnsord) for at betegne Tiden (jeg har læst, det vil fryse i Nat, Brevet bliver skrevet, blev

---

[1] Bliven er samme Ord og har samme Betydning som det højtyske bleiben; men i Dansk fik det ogsaa Betydningen af vorde, hvilket Ord det nu næsten har fortrængt.

skrevet) eller Maaden (jeg **kan** læse, ɔ: det er muligt; jeg bør læse, ɔ: det er min Pligt o. s. v.) kaldes **Hjælpeudsagnsord**, der altsaa enten ere **Tids-** eller **Maades Hjælpeudsagnsord**.

Tidshjælpeudsagnsord ere: have, være; skulle, ville, faa; blive (vorde).

Maadeshjælpeudsagnsord ere: burde, turde, kunne, skulle, ville, maatte, monne, gide, lade, faa.

Hjælpeudsagnsordene **ville**, **skulle** og **faa** kunne bruges baade til at betegne Tiden og Maaden, f. Eks.: Hvo der **vil**[1] behage alle (Maadeshjælpeudsagnsord), **vil**[2] (Tidshjælpeudsagnsord) ikke behage nogen.

Anm. 1. Hjælpeudsagnsordene kunne dog ogsaa med forandret Betydning staa som Hovedudsagnsord, f. Eks.: Gud er (eksisterer) og bliver (vedvarer). Hun har (ejer) ikke meget. Man kan (formaar) det, som man alvorligt vil (foresætter sig). Jesus lod (hengav) sit Liv.

Anm. 2. De Udsagnsord, der betegne en Bevægelse, kunne udelades efter maatte, skulle og ville foran en adverbialsk Udvidelse, f. Eks.: Jeg maa (skal, vil) bort eller af Sted (drage bort eller af Sted).

C. Udsagnsordenes Bøjning.

Udsagnsordene bøjes i Tal, Tid, Maade, Form. Bøjningen i Person (jeg er, skal, vil; du est, skalt, vilt) er forældet.

Anm. I det følgende behandles først Udsagnsordets forskellige Maader i Handle- og Lideform, og ved hver enkelt Maade behandles de forskellige Tider og Tal.

Den Form af Udsagnsordet, der følger efter at, hedder **Navnemaaden (Infinitiv)**, fordi Ordet i denne Form træder i et Navneords Sted, f. Eks.: At læse (Læsning) gavner.

Anm. Navnemaaden er dog ikke altid forbunden med at, f. Eks.: Jeg kan læse.

Udsagnsordet kan ogsaa staa som Tillægsord, f. Eks.: en Løve, som brøler, kaldes en brølende Løve; et Brev,

[1] t.: will.
[2] t.: wird.

om er blevet skrevet, kaldes et skrevet Brev. Brølende, skrevet og lign. Former af Udsagnsordene kaldes Udsagnsordenes Tillægsmaader. Navnemaaden og Tillægsmaaden kaldes de upersonlige Maader, fordi de ikke umiddelbart, men kun ved Hjælp af andre Udsagnsord kunne forbindes med de personlige Stedord (det er at bedrage [Bedrageri], det var oprørende, han lærer at læse), hvorimod Udsagnsordenes andre Maader (den fremsættende Maade, Ønske- og Bydemaaden), der kunne forbindes med de personlige Stedord, kaldes de personlige Maader. (Jeg læser, han leve, gaa [du]!)

I. De upersonlige Maader.

a) Tillægsmaaden.

Af de to Tillægsmaader er den ene handlende (f. Eks.: brølende), den anden lidende (skrevet, skudt). Den handlende Tillægsmaade kan knyttes til enhver Tid, dér er Tale om (f. Eks.: Varmen var i Gaar, er i Dag og vil maaske ogsaa i Morgen være trykkende).

Den lidende Tillægsmaade kan ligeledes forbindes med de forskellige Tider (Bogen er, var, er bleven, vil blive, vil være bleven læst). Baade ved den handlende og lidende Tillægsmaade er Handlingens Forhold til Tiderne saaledes faldet bort paa det nær, at den handlende Tillægsmaade betegner en Handling, som er samtidig med Hovedhandlingen (skælvende af Mathed naar [naaede] jeg endelig Bjærgets Top), den lidende Tillægsmaade derimod en Handling, der er gaaet forud for Hovedhandlingen (berøvet alle mine Ejendele, stod (staar) jeg aldeles hjælpeløs.

Den handlende Tillægsmaade kaldes derfor ogsaa tit den samtidige (Samtidens), den lidende den førtidige (Førtidens) Tillægsmaade.

Et Udsagnsord i Tillægsmaaden kan ligesom et egentligt Tillægsord staa vedføjet (et brændende Lys, den lidende [undertrykte] retfærdige), som Støtteord (Lyset var tændt),

som Medgenstand (jeg fandt det slukket), i Samstilling (Drengen kom løbende, henrykt over sit Held) samt som Navneord (den sørgende; at yde trængende Hjælp). Staar Tillægsmaaden substantivisk, kan den staa paa alle de Maader, et Substantiv kan staa paa (undtagen i Hosstilling). Tillægsmaaden kan derhos modtage de samme Udvidelser, som et egentligt Tillægsord kan modtage (ilde lydende, grædende af Glæde, et tydeligt besvaret Spørgsmaal o. s. v.), og ved Siden heraf har den ikke tabt Evnen til at modtage lignende Udvidelser som Udsagnsordet, f. Eks.: et ham styrkende Lægemiddel; syngende en Vise; et Ord, talt i rette Tid; et med sort Lak forseglet Brev o. s. v. Derimod kan den ikke staa som Sætningens Udsagnsord. Tillægsmaaden kan saaledes hverken henregnes til Tillægsordene eller til Udsagnsordene alene, men har Del (participerer) i begge Ordklasser, hvorfor den ogsaa paa Latin kaldes Participium.

1. Den handlende Tillægsmaade.

Udsagnsordets forskellige Former dannes af Ordets Stamme. Stammen er ikke det samme som Stamordet. Ordet «højne» er f. Eks. afledt af høj, der saaledes er Stamordet; men Stammen er «højn» (højn-e, Forhøjn-ing). I Ordene skum-re, skumm-el, skum-le, er skum (ɔ: mørk) Stamordet; men i skumr-e, Skumr-ing, skumr-ende hedder Stammen skumr. Stammen er nemlig det, som bliver tilbage af Ordet, naar alle Bøjningsendelser tages bort (tal-e, tal-te, tal-t). Udsagnsordets Stamme findes i regelmæssigt bøjede Udsagnsord altid ved Bortkastelsen af Navnemaadens tonløse e. Ender Ordet paa et betonet e eller en anden Selvlyd, er Stammen lig Navnemaaden (se, bo).

Den handlende Tillægsmaade dannes ved Tilføjelse af ende (læs-ende, vord-ende, tru-ende, se-ende, gaa-ende) og er ubøjelig. Graderne dannes ved Omskrivning, f. Eks.: trængende, mere trængende, mest trængende.

2. Den lidende Tillægsmaade.

Den lidende Tillægsmaade dannes ved Tilføjelse af «et» eller t til Udsagnsordets Stamme (taget, hørt, kaldt). Nogle Tillægsmaader paa et have tillige en Fælleskønsform paa en (skreven, skrevet), og disse rette sig i Køn efter det Ord, hvortil de høre, f. Eks.: en skreven Bog, et skrevet Brev; Bogen er skreven, Brevet blev skrevet; han fik Visen, skreven med min egen Haand o. s. v. De dobbeltformede Tillægsmaader faa i Flertal ne (en skreven Bog, et skrevet Brev, skrevne Bøger og Breve). For Resten forandres Tillægsmaadernes tonløse Endelse et i Flertal til ede (elsket, elskede); til betonet et føjes e (sete, indesnete), og de Tillægsmaader, som ende paa t efter en Medlyd, faa ligeledes e (holdte, skjulte). Tillægsmaadens Lideform dannes saaledes af Udsagnsordets Stamme paa tre forskellige Maader:

1) Der tilføjes et (i Flt. ede), f. Eks.: elsket, elskede; gaaet, gaaede.

2) Der tilføjes t (i Flt. te), f. Eks.: holdt, holdte; læst, læste; set, sete.

3) Der tilføjes en eller et (i Flt. ne), f. Eks.: kommen, kommet, komne; fangen, fanget, fangne; dreven, drevet, drevne.

Anm. 1. Tillægsmaader, som i Flt. ende paa ne, kunne i Regelen bruges dobbeltformede.

Anm. 2. Undertiden bruges Endelsen en dog kun, naar Tillægsmaaden staar som Tillægsord i Samstilling, f. Eks.: Han ligger begraven (eller begravet) i Roskilde; men: han er begravet, han blev begravet i Gaar.

Anm. 3. Alle Tillægsmaader rette sig i Tal efter det Ord, hvortil de høre (sete Forestillinger, Foredragene bleve holdte, de ere gaaede, Brevene ere skrevne).

Anm. 4. I bestemt Form har den lidende Tillægsmaade samme Form som i Flertal, f. Eks.: det byggede Hus (de byggede Huse), den brændte Gaard, den bortfløjne Fugl o. s. v.

Den lidende Tillægsmaade har til Dels faaet handlende Betydning. Ordforbindelsen: «Jeg har læst (handlende) Bogen» er opstaaet af: «jeg har Bogen læst (lidende; Bogen

er bleven læst).» I Oldsproget vare begge Ordforbindelser oprindelig enstydige; men senere fik hvert Udtryk sin særegne Betydning. Det er derfor ikke ligegyldigt, hvilket man bruger. Naar jeg har læst Bogen, har jeg ogsaa Bogen (værende) læst, men ikke altid omvendt, idet Bogen jo kunde være læst af en anden. Jvnf. hermed: Jeg har skrevet det, jeg har (ejer) det skrevet; han har trykt Foredraget (Foredragene), han har Foredraget trykt (Foredragene trykte). Jeg fik lukket Brevene, jeg fik (modtog) Brevene lukkede; jeg faar indbundet Bogen, eller jeg faar Bogen (Bøgerne) indbundet; men: jeg faar (modtager) Bogen indbunden (Bøgerne indbundne). Jeg faar Atlasset indbundet eller indbundet Atlasset, jeg købte Atlasset indbundet (Atlasserne indbundne); jeg fik Varerne fordærvet, jeg fik Varerne (værende) fordærvede. Hun har opstrøget Haaret, hun har Haaret opstrøget. Den lidende Tillægsmaade som saadan kan nu kun forbindes med er og bliver; følger den samme Form som Genstand efter har eller faar, er den a) ubøjelig (ender altid paa t), f. Eks.: Manden har skrevet, Barnet har skrevet, vi have skrevet; b) ikke adjektivisk, men verbalsk og c) ikke lidende, men handlende, hvorfor den ogsaa kan styre de samme Sætningsled, som Udsagnsord i Handleform kunne styre, f. Eks.: Hun har foræret mig en Bog. Derimod: en mig af hende foræret Bog, Bogen er foræret mig af hende. Paa Grund heraf skelner man mellem den lidende Tillægsmaade og Biformen (Fuldbyrd, Supinum), der endog dannes af Udsagnsord, som aldeles ikke kunne bruges lidende, f. Eks.: (jeg har) kunnet, skullet, villet, maattet, burdet, turdet, boet o. s. v. Udsagnsordets Biform (Exaktum) findes, naar man sætter har (jeg har læst), og Tillægsmaaden (Perf. participium), naar man sætter er eller bliver foran Udsagnsordet (at være eller blive læst, skreven eller skrevet).

Naar man siger: «Tante har opdraget Barnet», har man Biform. Siger man: «Barnet blev opdraget (Drengen

blev opdragen) hos sin Tante» har man Tillægsmaaden, jvnf.: Drengen er velopdragen (Barnet er velopdraget); en velopdragen (Tillægsm.) Dreng, et velopdraget Barn, velopdragne Børn o. s. v.

Tillæg. Af Tillægsmaaderne mangle Nutidens Lideform, Fortidens Handleform og Eftertidens Handle- og Lideform. I denne Henseende er der at bemærke:

1) En lidende Tillægsmaade, der betegner en foregaaende Indvirkning og saaledes svarer til den handlende Tillægsmaade, forekommer i det ældre Sprog, f. Eks.: Vrag kommer drivendes (ɔ: drevet blivende; eller: idet det bliver drevet); et Folk, kaldendes (ɔ: kaldet blivende, eller: som bliver kaldt) Daner; en ventendes Arv (en Arv, som bliver ventet); men disse Former bruges ikke mere og maa derfor omskrives. Saadanne Udtryk som: mit førende Skib (det af mig førte Skib, men ifølge Ordlyden: mit Skib, som fører), mit iboende Hus, mit underhavende Mandskab o. s. v. ere formelt urigtige.

2) Fortidens handlende Tillægsmaade betegnes undertiden ved den lidende. Man taler f. Eks. om en studeret Person og mener dermed en Person, som har studeret (en studeret havende Person), skønt det er Videnskaben eller Kunsten, der er studeret (bleven studeret). Paa lignende Maade tales om en belæst, berejst, bevandret, erfaren, fattet, fortjent, sat, udspekuleret[1] o. s. v. Person.

3) Eftertidens handleformede Tillægsmaade maa altid omskrives. Man siger ikke: en rejseskullende Mand, men: en Mand, som skal rejse.

4) Eftertidens lideformede Tillægsmaade betegnes undertiden formelt urigtigt ved Nutidens handlende Tillægsmaade, f. Eks.: den ansættende Lærer (hvilket efter Ordlyden betyder: den Lærer, som ansætter, men skal betyde: den

[1] Udtrykket «en kendt Mand» betyder ikke «en Mand, som er kendt», men en med Farvandet, Forholdene o. s. v. bekendt Mand.

Lærer, som skal ansættes, eller den ansættesskullende Lærer), det sælgende[1] (sælgesskullende) Hus, den afholdende Auktion o. s. v.

Anm. 1. Brugen af Udsagnsordenes handlende Tillægsmaade med lidende Betydning forekommer for Resten allerede i Oldsproget.

Anm. 2. Formelt urigtige ere ogsaa Udtryk som: et blivende Sted (maaske et Sted, Stade eller Hjem, som er blivende), et svimlende Dyb, et stillesiddende Liv, i levende Live, at faa noget forærende (ɔ: i Foræring) o. s. v. Man taler nu sjældnere om staaende og siddende Pladser i Stedet for Staa- og Siddepladser, om blæsende Instrumenter i Stedet for Blæseinstrumenter o. s. v.

b) Navnemaaden.

I Navnemaaden ender Udsagnsordet paa et tonløst e (at elske, tie, grue) eller paa Stammens Selvlyd (at se, fri, gro, dræ, tø, fly, saa). Navnemaaden, der staar i Stedet for et Navneord, kan staa:

1) Som Grundord, f. Eks.: at danse (Dans) keder mig.

2) Som Støtteord, f. Eks.: At tilvende sig andres Ejendom er at stjæle (Tyveri); det var at bevise (bevisesskullende[2]).

3) Som Genstand, f. Eks.: Barnet lærer at læse (Læsning).

Anm. 1. Efter være, blive og vorde følger altid Tillægsmaaden som Støtteord (han er rasende, det blev skrevet, det vorder ødelagt o. s. v.); efter Tidshjælpeudsagnsordene have og faa følger altid Biform som Udsagnsordets Genstand (at have læst, faa læst); efter gide følger enten Biform eller Navnemaade (se nedenfor), efter ville, kunne, skulle, maatte, burde, turde, monne, faa (Maadeshjælpeudsagnsordet) og lade, altsaa efter alle andre Maadeshjælpeudsagnsord, følger som Genstand Navnemaaden uden at, f. Eks.: Han vil (kan, skal o. s. v.) læse o. s. v.

Anm. 2. Det samme gælder, naar gøre undtagelsesvis optræder som Maadeshjælpeudsagnsord, f. Eks.: Sladre gjorde de (de gjorde sladre) hele Tiden. (Gjorde udtrykker i saa Fald Virkeligheden.)

---

[1] Egtl.: det at sælgende (t.: das zu verkaufende) Hus.
[2] Lat.: demonstrandum.

Anm. 3. Efter gide fulgte tidligere Biform, f. Eks.: Jeg gider ikke set hende[1]. «Og det kommer an paa hvers Behag, om han gider gaaet i Skole.» Chr. Winther. Nu siges som oftest: «Jeg gider ikke læse det; jeg gad vide». Se Side 35! Derimod altid, med udeladt have: Jeg gad (have) vidst, jeg burde (kunde) vidst (ɔ: have vidst) o. s. v. Se Side 35!

Efter alle andre Udsagnsord følger som Genstand Navnemaaden med at, f. Eks.: Han agter (har i Sinde) at rejse, begynder at komme sig, forstaar at tjene Penge, formaar at hjælpe mig, haaber (magter, stræber, ønsker, søger) at løse en Opgave, ophører at komme, faar at møde (eller faar møde), plejer at gaa ud, undlader at melde, vover at sige, vedbliver at være syg, vilde ikke have kunnet undlade at skrive; Brevet, som han har forlangt at se (Genst.), har jeg afsendt.

4) Som Medgenstand, f. Eks.: Jeg kalder det at bedrage (Bedrageri).

Anm. 1. Udsagnsordene høre, se, føle, bede og lade tage foruden Genstanden en Navnemaade uden at til sig. Omdannet til en personlig Maade vilde denne Navnemaade have det forangaaende Udsagnsords Genstand til Grundord, f. Eks.: Jeg hører ham synge (hører, at han synger), saa ham komme (saa, at han kom), følte Hjertet banke i mit Bryst, følte Modet vokse, bad ham komme (dog ogsaa at komme eller om at komme), lod ham løbe o. s. v.

Tillæg. Man hører ogsaa undertiden: Jeg bød ham være ved godt Mod i Stedet for: at være ved godt Mod. Her er imidlertid Formen med at den korrekte; ham er nemlig Hensynsordet, medens der i de forangaaende Eksempler stod et Genstandsord foran Navnemaaden. Der siges: noget høres, ses, føles, nogen bliver bedt, men ikke: han bliver budt (befalet), derimod: ham bliver budt, eller: der bliver budt ham, og efter Hensynet kræves i alle andre Tilfælde en Navnemaade med at som Genstand, f. Eks.: Jeg lærte ham (Hens.) at stave (Genst.); han foreslog mig at tage med til Paris. Han befalede (bød, forbød, paalagde, raadede, tillod o. s. v.) mig (Hens.) at rejse.

Hvor der saaledes følger en Navnemaade efter Sætningens Genstand, have vi noget, der svarer til den latinske Grammatiks accusativus cum infinitivo (Genstand med Navnemaade), og med et kort grammatikalsk Udtryk kunne vi

[1] Se Molbechs Ordbog!

sige (E. Jessen), at Navnemaaden her staar som Medgenstand i Sætningen. Se Side 38!

Anm. 2. Ordet faa kan betyde: a) at modtage, opnaa: faa Mæslinger, faa ondt, faa Straf o. s. v.; b) bevirke, at noget sker: faa en anholdt, faa en til at gøre noget, faa Fødderne kolde; c) at man maa eller bør gøre noget (det faar gaa, jeg faar hjælpe ham). I dette Tilfælde staar faa som Maadeshjælpeudsagnsord og kan ogsaa have en Navnemaade med at efter sig: Vi faa at finde os deri; d) noget førfremtidigt, naar det staar som Tidshjælpeudsagnsord med Biform efter sig (jeg faar læst).

Anm. 3. Efter bør brugtes i det ældre Sprog at, f. Eks.: Dommen bør ved Magt at stande; ham bør det at vokse. Se Side 35!

5) Som Hensyn, f. Eks.: At ride (Ridning) giver jeg Fortrinnet.

6) Styret af et Forholdsord, f. Eks.: Han øver sig i at læse (i Læsning); jeg tvang ham til at bekende (til Bekendelse).

Anm. Efter et Forholdsord bruges altid Navnemaaden med at.

7) I Samstilling, f. Eks.: Den Kunst at skrive (Skrivning) er meget gammel; der var meget at lære (som skulde læres).

Anm. 1. Navnemaaden kan ikke være Sætningens Udsagnsord, kan ikke bøjes og ikke udvides ved Ejefald og Tillægsord; men den kan modtage alle de Udvidelser, som et Udsagnsord kan modtage, f. Eks.: at læse Historier (højt, i en Bog, hele Aftenen) morer ham.

Anm. 2. At kan udelades: a) Naar Navnemaaden staar som Grundord, f. Eks.: Løbe (men dog i Regelen: at løbe) er forbudt. b) Naar Navnemaaden trækkes frem i Spidsen af Sætningen, uanset hvad Sætningsdel den danner, f. Eks.: Sulte (eller at sulte) kan han ikke komme til. c) Naar Navnemaaden staar som Genstand eller Medgenstand efter visse Udsagnsord. (Se ovenfor!)

Navnemaaden har følgende forskellige Former:

1) Handleformens Navnemaade.

a) Nutidens: at regne, læse, skrive.

b) Fortidens: at have regnet, læst, skrevet.

c) Fremtidens: at skulle regne, læse, skrive.

2) Lideformens Navnemaade.

a) **Nutidens:** **at blive regnet, læst, skreven (skrevet) er: at regnes, læses, skrives.**

b) **Fortidens:** **at være bleven regnet, læst, skreven revet).**

c) **Fremtidens:** **at skulle blive regnet, læst, skreven revet) eller: at skulle regnes, læses, skrives.**

Anm. 1. Den handlende Navnemaade bruges undertiden i ɜdet for den lidende, blandt andet efter nogle Tillægsord, f. Eks.: ɩ er værd at se (ɔ: at blive set, at ses). Se Side 54!

Anm. 2. Den handlende Navnemaade bruges ogsaa i Stedet ' den lidende efter Udsagnsordene høre og lade, f. Eks.: Jeg har rt sige (egtl. siges, blive sagt), at o. s. v., medmindre man vil derforstaa noget: Jeg har hørt (nogen) sige, (at) o. s. v. Han d Huset sælge (egtl. sælges), Faaret klippe, Gulvet vadske o. s. v. ler: Han lod sælge Huset, klippe Faaret o. s. v. Jeg hørte Drengen se (blive rost); men: Jeg hørte Drengen rose Læreren. Sætngen: «Generalen lod Soldaterne skyde» er tvetydig; derimod er eningen klar, naar man siger: Generalen lod skyde Soldaterne ler: lod Soldaten skydes, hvilket er forskelligt fra: Generalen d Soldaterne skyde paa Fjenden. Smlgn.: Jeg lod ham synge; g lod Visen synge (egtl. synges). Jeg lod ham sige det; jeg lod am det sige (egtl. siges). Man lod ham løbe; man lod ham hudryge (egtl. hudstryges). At Handleformerne sige, sælge, rose s. v. i de ovennævnte Sætninger staa i Stedet for Lideformen, ses gsaa deraf, at de kunne udvides ved af med Tilføjelse af det nderforstaaede Grundord, f. Eks.: Jeg lod Visen synge (synges, live sungen) af ham. Se Side 44!

II. De personlige Maader.

a) Den fremsættende Maade (Indikativ).

Den fremsættende Maade er nærmest den ligefrem fortællende Maade, f. Eks.: Drengen skriver (skrev, har skrevet o. s. v.); Brevet skrives (blev skrevet, er blevet skrevet o. s. v.). Den kan enten være bekræftende (Fuglen synger) eller benægtende (Fuglen synger ikke). Ved en forandret Ordstilling o. s. v. (se Side 62!) fremkommer

den spørgende Maade, f. Eks.: Skriver Drengen? Har Drengen skrevet? Er Brevet blevet skrevet? Synger Fuglen ikke? Den fremsættende Maade kan forbindes med de forskellige Personer, f. Eks.: jeg (du, han, hun, den, det, man, vi, I, de, Drengen, o. s. v.) gik. Udsagnsordet kan endvidere ved sin Form eller ved Forbindelsen med Hjælpeudsagnsord angive Handlingens Tid (jeg læser, læste, skal læse; Brevet bliver læst, blev læst, skal læses o. s. v.), og i enkelte Tilfælde finder Talbøjning Sted (jeg læser, vi læse).

1. Personerne i Handle- og Lideform.

Personerne ere: 1., 2. og 3., og ethvert Ord eller enhver Ordforbindelse, der kan staa som Grundord, men ikke betegner den talende eller tiltalte (1. eller 2. Person), kan være 3. Person. Udsagnsordet bliver uforandret, hvad Person end det Ord er, hvorom det udsiges, f. Eks.: Jeg kan, du kan o. s. v. De gamle danske Former paa t (du kant, skalt, vilt) eller st (du est, kanst, skalst, vilst, blevst, fikst, vedst o. s. v., men aldrig -dtst, f. Eks.: fandtst, bandtst o. s. v.) forekomme kun rent undtagelsesvis hos Digterne, men ellers ikke mere.

Anm. I est er Endelsen kun tilsyneladende st, idet est i Virkeligheden er es-t. I Stedet for vera, er, var brugtes fordum vesa, es, vas (hvilke Former endnu kunne findes i de ældste isl.-norske Haandskrifter). S holdt sig i es-t samt i Gammeldansk i vas-t, der dog senere blev til var-st.

2. Tiderne i Handle- og Lideform i Ental og Flertal.

De 3 Hovedtider ere Nutid, Fortid og Fremtid. I hver af disse 3 Tider kan en Handling enten være foregaaende, fuldendt eller tilkommende. Dette vilde give 9 Tidsformer: Nutid, Førnutid, Efternutid; Fortid, Førfortid, Efterfortid; Fremtid, Førfremtid og Efterfremtid, hvilket ses af følgende Opstilling:

	Fortid, f. Eks. i Gaar Kl. 10.	Nutid (i dette Øjeblik).	Fremtid, f. Eks. i Morgen Kl. 2.
Endt Handling:	Jeg havde læst. (Plusquamperfectum eller Førfortid.)	Jeg har læst. (Perfectum eller Førnutid.)	Jeg skal (eller vil) have læst. (Futurum exactum eller Førfremtid.)
Foregaaende Handling:	Jeg læste. (Imperfectum eller Fortid.)	Jeg læser. (Præsens eller Nutid.)	Jeg skal (eller vil) læse. (Futurum eller Fremtid, samme Form som Efternutid.)
Tilkommende Handling:	Jeg skulde (eller vilde) læse. (Efterfortid eller Futurum in præterito.)	Jeg skal (eller vil) læse. (Futurum, Efternutid eller Fremtid.)	Jeg skal (eller vil) læse. (Efterfremtid; samme Form som Futurum eller Fremtid.)

Da to af disse Tider falde sammen med en tredje, have vi til at betegne de 9 nævnte Tidsforhold kun 7 Tidsformer (tempora). Efternutid er nemlig det samme som Fremtid, og Efterfremtid udtrykkes som simpel Fremtid, f. Eks.: Om 3 Dage vil Kampen være endt, og ikke længe derefter vil Freden blive sluttet. For Resten tillader Sproget Dannelsen af flere Bitider. Saaledes kan der f. Eks. til Efterfortid: «jeg skulde læse» (i Gaar Kl. 10), knytte sig Før-Efterfortid (Futurum exactum in præterito), f. Eks.: Jeg skulde (eller vilde) have læst Bogen ud inden Kl. 12 i Gaar. «Kolumbus haabede, at de inden tre Dage vilde have naaet Land.» De nævnte Tider forekomme baade i Handle- og Lideform, hvilket ses af følgende Oversigt:

		Handleform (Activ).	Lideform (Passiv).
Nutid.	Ental:	Jeg, du o. s. v. regner, læser, skriver.	Opgaven regnes, læses, skrives eller bliver læst, regnet, skreven.
	Flert.:	Vi, I o. s. v. regne, læse, skrive.	Opgaverne regnes, læses, skrives eller blive regnede, læste, skrevne.
Fortid.	Ental:	Jeg regnede, læste, skrev.	Opgaven regnedes, læstes, skreves (eller blev regnet, læst, skreven).
	Flert.:	Vi regnede, læste, skreve.	Opgaverne regnedes, læstes, skreves (eller bleve regnede o. s. v.).
Førnutid.	Ental:	Jeg har regnet, læst, skrevet.	Opgaven er bleven regnet, læst, skreven.
	Flert.:	Vi have regnet, læst, skrevet.	Opgaverne ere blevne regnede, læste, skrevne.
Førfortid.	Ental:	Jeg havde regnet, læst, skrevet.	Opgaven var bleven regnet, læst, skreven.
	Flert.:	Vi havde regnet, læst, skrevet.	Opgaverne vare blevne regnede, læste, skrevne.
Efter-fortid.	Ental[1]:	Jeg skulde regne, læse, skrive.	Opgaven skulde regnes, læses, skrives (eller skulde blive regnet, læst, skreven).
	Flert.:	Vi skulde regne, læse, skrive.	Opgaverne skulde regnes, læses, skrives[2] (eller skulde blive regnede o. s. v.).
Fremtid.	Ental:	Jeg vil (eller skal) regne, læse, skrive.	Opgaven vil (eller skal) regnes (blive regnet) o. s. v.
	Flert.:	Vi ville (eller skulle) regne, læse, skrive.	Opgaverne ville (eller skulle) regnes o. s. v. (blive regnede o. s. v.).

[1] Før-Efterfortid: Jeg (vi) skulde (vilde) have regnet, læst, skrevet.
[2] Før-Efterfortid: Opgaven skulde være bleven regnet, læst, skreven. (Opgaverne skulde være blevne regnede, læste, skrevne.)

		Handleform (Activ).	Lideform (Passiv).
Førfremtid.	Ental:	Jeg vil (eller skal) have regnet, læst, skrevet.	Opgaven vil (eller skal) være bleven regnet, læst, skreven.
	Flert.:	Vi ville (eller skulle) have regnet, læst, skrevet.	Opgaverne ville (eller skulle) være blevne regnede, læste, skrevne.

Tiderne bruges i Regelen overensstemmende med deres Betydning, f. Eks.:

Nutid: Drengen skriver (i dette Øjeblik).

Fortid: Han skrev (i Morges); han skrev, da jeg kom (to samtidige Begivenheder i Fortiden).

Førnutid: Han har læst (Læsningen er endt).

Førfortid: Da jeg kom (Fortid), havde han spist.

Fremtid: Regnen vil opbløde Vejen.

Førfremtid: Om en Times Tid (Fremtid) vil jeg have skrevet Brevet. Naar Vinterkulden indfinder sig, ville Trækfuglene for længst være dragne Syd paa. Efter faa Timers Forløb vil Regnen have opblødt Vejen (have gjort Vejen ufremkommelig).

Efterfortid: Da jeg kom hjem (Fortid), skulde jeg lære mine Lektier.

Før-Efterfortid: Han sagde i Morges (Fortid), at han skulde have skrevet tre Ark inden Middag.

Anm. 1. I en Periode følger Nutid efter Førnutid (naar jeg har røgtet mit Ærinde, gaar jeg), Fortid efter Førfortid (da han havde opholdt sig et Par Timer hos os, rejste han) o. s. v. Men i øvrigt kunne Tiderne forbindes paa mangfoldige Maader, f. Eks.: Jeg antager, at han i Morgen vil opdage (vil have angret) sin Fejltagelse. Smlgn. Dahl, Sætningsl. S. 147!

Anm. 2. Fortid angiver ikke, hvorvidt Handlingen er endt, f. Eks.: Kl. 10 læste han (og læser maaske endnu); Førnutid betegner heller ikke altid, at Handlingen er endt, f. Eks.: Han har

læst (og læser maaske endnu). Nu har han været Præst i 25 Aar (og er det endnu). Jeg har ventet paa Svar i flere Maaneder (og venter endnu). Ole har altid været meget flittig (og er det endnu). Derimod: Han har skrevet Brevet, har læst Bogen ud. (Handlingen er endt.) Førfortid og Førfremtid betegne, at noget er sket eller vil være sket, f. Eks.: Han havde sovet, vil have sovet.

Anm. 3. Fortid, Efterfortid og Før-Efterfortid træde i Stedet for Nutid, Fremtid og Førfremtid, naar man vil betegne noget som betinget, uvirkeligt o. s. v., f. Eks.: Jeg gjorde det, hvis jeg kunde (jeg gør det, hvis jeg kan); jeg var bange for, at Stormen skulde knække (skulde have knækket) Træerne (jeg er bange for, at Stormen skal knække [skal have knækket] Træerne); jeg vilde have skrevet det, hvis jeg havde kunnet (jeg vil have skrevet det, hvis jeg kan). Du skulde gøre (have gjort) det o. s. v. Se nedenfor! Efterfortid kaldes ogsaa 1. Konditionalis (1. betingede Maade), Før-Efterfortid 2. Konditionalis (2. betingede Maade).

Anm. 4. a) I livlig Fortælling bruges Nutiden undertiden i Stedet for Fortiden, f. Eks.: Fjølner rejser sig, nærmer sig til Kongen og hvisker til ham o. s. v. Jeg hører, at han er rejst.

b) Nutiden bruges om noget, der er sket, men som paa en Maade endnu sker, eller hvis Virkninger endnu foreligge: Apostelen skriver, at o. s. v. Helene meddeler, at o. s. v. Herodot fortæller, at o. s. v.

c) Nutid og Førnutid bruges hyppig i Stedet for Fremtid og Førfremtid, saa snart en tilføjet Tidsbestemmelse viser, at der er Tale om Fremtiden, f. Eks.: Jeg rejser i Morgen og kommer først hjem om 14 Dage. Han rejser (vil rejse) meget snart. Hun kommer paa Søndag. I Aften Kl. 5 er jeg her (vil jeg være her). Klokken tolv ere Pengene betalte (ville Pengene være betalte). I Eftermiddag er jeg (vil jeg være) hjemme. Om 100 Aar er alting (vil alting være) glemt. Det gaar engang (vil engang gaa) galt med ham. Naar jeg har læst (vil have læst) Bogen (efter Bogens Læsning), sender jeg (skal jeg sende) dig den. Naar jeg har (vil have) spist (efter Middagsmaaltidet), kommer jeg (skal jeg komme). Jeg gaar ikke herfra (vil ikke gaa herfra), førend Fadet er (blevet) tomt (vil være blevet tomt). Naar Tidens Fylde er (vil være) kommen, sker det (vil det ske).

d) Nutid bruges derfor ogsaa i Stedet for Fremtid i følgende Tilfælde, hvor der omtales Ting, som gentage sig til bestemte Tider: Julen indtræffer i Decbr. Vi synge hver Fredag Kl. 1. Storken kommer hvert Foraar. Der prædikes hver Søndag. Efter Regn kommer Solskin.

De Tider, som dannes ved Hjælp af Hovedudsagnsordet alene (Nutid: jeg læser, Bogen læses; Fortid: jeg læste, Bogen læstes), kaldes enkelte Tider; de Tider, der dannes ved Hjælp af flere Ord (Tidshjælpeudsagnsord, Navnemaade, Biform, Tillægsmaade), kaldes derimod sammensatte Tider.

Anm. 1. I de nordiske og i det tyske Sprog haves egentlig kun to Tider, nemlig Nutid og Fortid, idet alle de andre Tider ere dannede ved Omskrivning. Vi tale desuagtet om flere Tider.

Anm. 2. Naar de Tider, som kunne dannes ved Hjælp af Hovedudsagnsordet alene, ikke dannes paa denne Maade, men ved Omskrivning, ere de egentlig sammensatte Tider. Af praktiske Grunde er der ved Omtalen af dem dog ikke taget Hensyn hertil.

1. Nutid.

a) Handleform:

I Nutids Ental føjes Endelsen er og i Flertal e til Udsagnsordets Stamme (elsk-er, ti-er; elsk-e, ti-e).

Undt. De Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en betonet Selvlyd, f. Eks.: e, o, æ, ø, y, aa, faa i Ental blot r og ende i Flertal paa Stammens Selvlyd (jeg ser, tror, flyr; de se, tro, fly).

Udsagnsord, der i Navnemaaden have e efter en betonet Selvlyd (svie, true o. s. v.), føje derimod er til Stammen (svier, truer), og Flertal er lig Navnemaaden (svie, true).

Anm. 1. Kortere kan denne Regel udtrykkes saaledes: I Nutids Ental føjes r til Udsagnsordets Navnemaade; i Flertal har Ordet samme Form som Navnemaaden (jeg griber, vi gribe; jeg tror, vi tro).

Anm. 2. Af de Udsagnsord, der ende paa e efter en betonet Selvlyd, ere nogle tveformede (due eller du, vie eller vi, die eller di o. s. v.); Nutiden i Handleform skrives dog altid duer, dier (ikke dur, dir) o. s. v., og Nutiden i Lideform dues, dies o. s. v. At e'et i disse og lignende Ord beholdes, skyldes den Omstændighed, at der er udeladt et d i bie, svie og skue (opr. bide, svide, skude), og et g i tie, vie, due, kue, hue, true, lue (fh. tige, vige, duge, kuge, huge, truge, luge).

b) Lideform.

Der føjes s til Navnemaaden (eller Handlemaadens r ombyttes med s), og Flertal lyder ligesom Ental, eller: Udsagnsordets lidende Tillægsmaade forbindes med bliver, f. Eks.: Jeg elskes, vi elskes; — jeg bliver elsket, vi blive elskede; — han (hun, den) gribes eller bliver greben; det gribes eller bliver grebet; de gribes eller blive grebne.

Der føjes saaledes i Regelen i Handleform i Ental r (i Flertal intet) og i Lideform, for saa vidt denne bruges, i begge Tal s til Navnemaaden. Det hedder altsaa: at (vi, I, de) bo, dræ, dy, dø, fly, flaa, faa, glo, gro, gny, gry, gø, gaa, klø, kny, kro, læ, naa, ro, si, sky, sko, skraa, slaa, sno, spy, spaa, strø, staa, sy, saa, to, tro, ty, tø, attraa, formaa, forny, forsmaa, forstaa o. s. v.; at (vi) le, se, ske, sne, te; at (vi) bejae, bie, die, gnie, svie, tie, vie, at due, grue, hue, kue (underkue), snue, skrue, skue, (beskue), true o. s. v.; at (vi) agte, bide o. s. v.; men: jeg bor, Huset bebos o. s. v.

Undt. 1. At fri (bejle) og at fri eller befri, ind- og udfri skrives i Nutid frier (fries), be-, ind-, udfrier (es) o. s. v.; ligeledes skrives der: fornyer og fornyes. (Til alle Sammensætninger med fri og ny føjes saaledes er eller es.)

Undt. 2. Følgende Udsagnsord, af hvilke de fleste ikke kunne bruges i Lideform, ere uregelmæssige i Nutid.

Navnemaade.	Nutid i Handleform.		Nutid i Lideform.
	Ental.	Flertal.	Begge Tal.
At have	har	have	(haves)
- gøre	gør	gøre	(gøres)
- ville	vil	ville	
- maatte	maa	maa	
- monne	(mon)	(monne)	
- være	er	ere	
- skulle	skal	skulle	

Navnemaade.	Nutid i Handleform. Ental.	Flertal.	Nutid i Lideform. Begge Tal.
At kunne	kan	kunne	
- vide	ved	vide	(vides)
- turde	tør	tør	
- burde	bør	bør	

Anm. 1. Navnemaade og Nutids Flertal lyde saaledes ens, undtagen ved burde, turde, være og maatte.

Anm. 2. Hjælpeudsagnsordene kunne ikke bruges i Lideform, undtagen nogle, der bruges som Hovedudsagnsord, f. Eks.: der haves, villes, skal kunnes (meget).

2. Fortid.

a) Handleform:

Der føjes enten ede, de eller te til Stammen, eller Fortiden dannes af selve Stammen sædvanlig med, undtagelsesvis uden Selvlydsskifte (elskede, sagde, følte, bad, kom). Bøjningen ved Hjælp af Endelser kaldes den svage Bøjning, den anden, som er den ældste, den stærke Bøjning (Stambøjning).

b) Lideform:

De endebøjede Udsagnsord føje s, de stambøjede es til Fortidens Handleform (elskedes, sagdes, føltes, bades). Eller: Fortiden af bliver (blev, Flt.: bleve) forbindes med Hovedudsagnsordets lidende Tillægsmaade, f. Eks.: hun blev elsket, søgt (Flt.: de bleve elskede, søgte) o. s. v.

De Udsagnsord, som danne Fortiden ved ede, gaa efter 1. Bøjningsmaade (Konjugation), de, som danne samme ved de eller te, efter anden, og de stambøjede Udsagnsord efter tredje Bøjningsmaade. I første Konjugation har Udsagnsordet saaledes i Fortiden een Stavelse mere end i Nutiden, i anden Konjugation er der lige mange Stavelser i begge Tider, og i tredje Konjugation er der een Stavelse mindre i Fortiden end i Nutiden.

1) I 1. Konjugation føjes i Fortid ede, i lidende Til-

lægsmaade et til Stammen, og Ordet har aldrig Selvlydsskifte. Efter denne Konjugation bøjes følgende Ord:

a) De Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en Selvlyd, paa j eller v; f. Eks.: biede, kløede, spaaede, sneede, teede, mejede, vejede, bøjede, gravede, levede, svævede o. s. v.

Undt. 1. Dø (døde, død). Som Tillægsmaade i Intetkøn hedder død dødt, f. Eks.: Barnet er dødt.

Undt. 2. De Udsagnsord, som ende paa et betonet e, tilføje i Tillægsmaaden kun t, f. Eks.: sner, sneede, snet; ter, teede, tet[1].

b) De allerfleste afledte Udsagnsord, f. Eks.: blade, falme, fiske, fængsle, fæste, glæde, gøde, hitte, huse, knæle, kalke, krænke, lande, lytte, laase, modne, mønstre, rense, rode, rødme, tvivle, tæmme, vimse, væde, vænne, ængste, aande, halvere, vurdere (og alle andre Udsagnsord paa ere), bedaare o. s. v.

c) De Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en Dobbeltmedlyd eller paa flere Medlyd, og som ikke stambøjes, f. Eks.: bjæffe, bygge, dryppe, pirre, redde, skønne, sukke, titte, trille, bande, drukne, elske, fløjte, føjte, kaste, miste, sløjfe, vandre, vente, ønske o. s. v.

Undt. 1. Efter 2. Konjugation bøjes:

aa) en Del Udsagnsord, som ende paa amme, emme, ømme (ramte, glemte, klemte, drømte, dømte, men dog: berammede, flammede, lammede, strammede, stemmede, oversvømmede o. s. v.)

bb) en Del Udsagnsord, som ende paa ille (skilte, bestilte, men: drillede, stillede, trillede).

cc) en Del Udsagnsord, hvis Stamme ender paa ng eller nk (forlangte, tænkte), men dog: fangede, fængede, mængede, krænkede, sænkede o. s. v.

Undt. 2. De fleste ikke stambøjede Udsagnsord, hvis Stamme ender paa d efter en anden Medlyd (l eller n),

---

[1] Jvnf.: sker, skede eller skete, sket; ser, saa, set. (Se 2. og 3. Konjug.)

øje i Fortiden te til Stammen og ere enslydende i begge Tal, f. Eks.: begyndte, skyndte, endte, forkyndte, fyldte, mældte, hændte o. s. v. Derimod bøjes med ede: gilde, hilde, hylde, formilde, tolde, vælde (at v. frem), bunde, linde, lande, mande, sande, vande o. s. v. Se Side 286!

Anm. Naar der her og andensteds tales om Stamme, menes der dermed det, der i det skrevne Sprog fremtræder som saadan, hvilket ofte afviger fra den virkelige, ɔ: den i det talte Sprog brugte Stamme. Hvad nu de her omtalte Stammer paa ld og nd angaar, saa eksistere de egentlig kun paa Papiret, da d nu er stumt og ofte heller ikke tidligere har været til Stede i Ordet. Saaledes hed det i Oldsproget halla (hælde), kalla (gld. kallæ, kalde), spilla (spilde), brenna (brænde), kenna (kende), renna (rende), unna (unde) o. s. v., men derimod: valda (volde), senda (sende), venda (vende) o. s. v.

d) en Del Ord, hvis Stamme ender paa en enkelt Medlyd, især t, d, g (ig) eller r, efter en lang Selvlyd, f. Eks.: prate, tude, bade, bede (f. Eks. i en Kro), lude, raade, klage, ruge, lure, spare, styre, gabe, skrabe, haabe, nøle, skaane, drøne, beedige, beskadige, forurolige, ulejlige o. s. v. Derimod: smagte, bagte, raabte, skabte, tabte o. s. v.

Anm. 1. Af samtlige Udsagnsord (c. 1500) henhøre de allerfleste til 1. Bøjningsmaade.

Anm. 2. I Poesi bruges undertiden elsked', sørged', trued' o. s. v. i Stedet for elskede o. s. v., og tro'de, fly'de, sne'de o. s. v. Stedet for troede o. s. v. «De fly'de ham, som Silden flyr den frygtelige Haj.» Øhlenschl.

Anm. 3. Endelsen de, der er af samme Rod som det engelske do, det nedertyske don og det højtyske thun o. s. v. og egentlig er et Sammensætningsled, betyder giorde, f. Eks.: hun sagde (jvnf. eng.: she did say), hun sørgede (eng.: mourn she did). Jvnf.: Sørge gjorde hun, skrige gjorde de, sælge den gør jeg ikke. «Og græde gjorde store, og græde gjorde smaa, og græde gjorde Barnet, som udi Vuggen laa.»[1] Bøjningsendelsen -de er efter forudgaaende Medlyd

---

[1] Jvnf. paa Tysk: Drum nahm ich meinen Stock und Hut und that das Reisen wählen. (M. Claudius.)

nu blevet til -te[1] paa faa Undtagelser nær (skulde, vilde, kunde, turde, burde, gjorde, havde, lagde, sagde).

2) De Ord, der bøjes efter 2. Konjugation, føje i Fortid te og i lidende Tillægsmaade t (Flt. te) til Stammen.

Efter 2. Konjugation bøjes følgende Udsagnsord: anstrenge, bage, begynde, berede, bestemme, bestille, betale, blæse, bløde (Saaret blødte; derimod: jeg blødede Svampen), brede, bruge, brænde, dele, dræbe, drømme, døbe, dømme, ende, forgylde, forkynde, forlange, forløse, forlise, forsømme, frelse, fylde, føde (i Bet. ernære efter 1. Konj.), føle, føre, gemme, glemme, gælde (gældte eller gjaldt, men altid: gengældte, undgældte), hænde, hænge (indv.), høre, indbilde, kende, klemme, klæde, knuse, koge, købe, køre, laane, lede (søge; i Betydningen vejlede efter 1. Konj.), lyse, læge, lære, læse, løse, maale, melde, mene, møde, nøde, pine, raabe, ramme, rede, rejse, rende, rose, rømme (flygte; derimod efter 1. Konj. i Betydningen at rydde op eller at harke), røre, sende, skabe (Gud skabte Verden; men i Betydningen at skabe sig efter 1. Konj.), skille, skjule, skylde, skynde, skælde, skænde (bebrejde; i Betydn. vanære efter 1. Konj.), sluge, slæbe, slænge, smage, spilde, spise, sprede, sprænge, spænde, spøge (af Spøg; derimod: det spøgede i Huset), stræbe, støbe, støde, svøbe, søge, taale, tabe, tale, tjene, trænge, tænde, tænke, tømme, unde, vende, vise, volde, øde, øse o. s. v.

Anm. Baade efter 1. og 2. Konjugation kunne bøjes: bruse, brøle, bøde, dænge, fnise, forlige, forstille, fælde, grine, hilse, hvile, hvine, hvæse, hælde, ile, kalde, knejse, knæle, læge, mæle, nøde, nænne, prise, skraale, skynde, stænge, slukke, smile, smøge, smøle, snuse, snære, snøre, stede, stege, stemme, svede, tale, trykke (at føle sig trykket; men: fortrykt, nedtrykt, Bogen er trykt), unde,

---

[1] Endelsen de forandredes til te først efter haarde Medlyd, f. Eks. i Ord som satte, vakte, samt i Ord som skabte, raabte, søgte, mødte o. s. v., der tidligere havde en haard Medlyd i Stedet for den bløde (skapa o. s. v.), og derefter i en Del Ord, der aldrig have indeholdt en haard Medlyd (fødte, klædte, ledte, redte o. s. v.). Efter K. Knudsen og E. Jessen.

vræle, øde, øge o. s. v.; endvidere alle Ord, der ende paa ere, f. Eks.: studerede eller studerte, studeret eller studert o. s. v.

b) en Del Ord, der have Selvlydsskifte: **bringer, bragte, bragt; dølger, dulgte, dulgt** (saa og: **følge, smøre, spørge**), **træder, traadte, traadt; sælger, solgte, solgt; sætter, satte, sat; vælger, valgte, valgt; kvæler, kvalte, kvalt; rækker, rakte, rakt; strækker, strakte, strakt; tæller, talte, talt; flækker, flakte, flakt; vækker, vakte, vakt.**

Anm. 1. Vække (dog sædvanlig kun i egentlig Betydning), flække, række (i Betydningen udvide), strække o. s. v. kunne ogsaa gaa efter 1. Konjugation og have da ikke Selvlydsskifte, f. Eks.: rækker, rækkede, rækket o. s. v. Ligeledes: tækker, tækkede, tækket (sjældent takte, takt; jvnf.: en straatakt Hytte). Vænner hedder vænnede, vant eller vænnet. Hvalt (i Stedet for hvælvet) er kun en poetisk Form.

Anm. 2. I dømte, talte og lignende Ord bortfalder den ene Medlyd.

Anm. 3. Uregelmæssige ere følgende Ord:

Navnemaade.	Nutid.	Datid.	Tillægsmaade.
kunne	kan	kunde	kunnet
skulle	skal	skulde	skullet
ville	vil	vilde	villet
turde	tør	turde	turdet
burde	bør	burde	burdet
gøre	gør	gjorde	gjort
have	har (gl. haver)	havde	haft
lægge	lægger	lagde	lagt
sige	siger	sagde	sagt
maatte	maa	maatte	maattet
monne	(mon, digt. monne, egtl. Konjunktiv)	monne (egtl. monde)	
vide	ved	vidste	vidst
dø	dør	døde	er død

Anm. 4. Nutiderne kan, skal, vil, maa, ved ere oprindelig gamle Fortider af den stærke Bøjningsmaade, der have faaet Nutidsbetydning. De ny Fortider bleve da dannede ved Endetillæg (skulde, vilde, maatte). I Fortidsformen vidste (oprind.: vit-da) er s'et udviklet af den oprindelige Rodudlyd t (oldn. vita, nydansk vide).

3) De Ord, som gaa efter 3. Konjugation, faa et (en) eller t i Tillægsmaaden. De fleste af dem skifte Selvlyd.

A. Ord, som skifte Selvlyd.

Disse kunne inddeles i følgende 6 Klasser:

1. Klasse har a i Fortid.

a) Tillægsmaaden har samme Selvlyd som Nutiden.

aa) i — a — i:

Gide (gad, har gidet), give (gav, har givet), klinge (klang eller klingede, har klinget), sidde (sad, har siddet), stinke (stank, har stinket), tie (tav, har tiet).

Anm. 1. Gav, gad og sad kunne i Flt. modtage e; de andre blive uforandrede.

Anm. 2. Tie havde fordum svag Bøjning, idet tav er en Forkortelse af tavde (en Svækkelse af thagde, oldn. þagði).

bb) e — a — e:

Bede, bad, har bedet (bedt; er bedt, ere bedte).

Anm. Bad kan i Flt. faa e.

cc) æ — a — æ.

Brække (brak eller brækkede, har brækket), gælde (gjaldt eller [sædv. kun i Sammensætn.] gældte, har gældt), hænge (hang eller hængte, har hængt), knække (knak eller knækkede, har knækket), kvæde (kvad eller kvædede, har kvædet), skælve (skjalv eller skælvede, har skælvet).

Anm. Det eneste Ord, der i Flertal i Fortid kan faa e, er kvad.

b) Tillægsmaaden har ikke samme Selvlyd som Nutiden.

aa) i — a — u.

Drikke (drak, har drukket); briste (brast eller bristede, er brusten eller bristet); stikke (stak, har stukket), stinge (stak, har stunget), slippe (slap, har sluppet eller er sluppen), springe (sprang, har sprunget eller er sprungen), svinge (svang eller svingede, har svunget eller svinget), tvinge (tvang, har tvunget); binde (bandt, har bundet). Ligesaa: finde, rinde (randt, har rundet eller er runden), spinde, svinde, tvinde, vinde.

Anm. 1. De nævnte Ord kunne ikke modtage Flertalsmærket i Fortid.

Anm. 2. Man siger sædvanlig, at stambøjede Ord, hvis Stamme ender paa ld eller nd, i Fortiden faa et t til Stammen; men egentlig er det urigtigt at sige, at t er tilføjet i bandt, gjaldt og holdt. I oprindelige Stammer paa ld og nd med stærk Bøjning blev d i Fortid, hvor det kom til at staa sidst i Ordet, ogsaa i Skrift hærdet til t (gld.: bant, galt [nu gjaldt]); men senere blev der i Skriften indskudt et d foran t, fordi der skulde tilvejebringes en synlig Overensstemmelse med binde og gælde, hvori d imidlertid var blevet stumt, men i Stedet for at ombyttes med n og l alligevel beholdtes paa Papiret. Efter Regelen dannes jo ogsaa 1. og 3. Persons Ental i stærk Fortid uden Endelse. Alligevel er der senere i nogle stærke Fortider ved Analogidannelse tilføjet t (skrevet dt), nemlig i Fortider som faldt, fandt, randt, spandt og vandt (overvandt, sejrede) o. s. v.. Stammen endte i disse Ord paa l eller n, ikke paa ld eller nd (oldn. falla, finna o. s. v.), og Ordet endte derfor ogsaa i Gld. i Fortiden paa l eller n (fåll, fan, oueruan o. s. v.). Men ligesom det hed binder — bandt og vinder — vandt, ɔ: snoede (oldn. vinda, ikke at forveksle med oldn. vinna, ɔ: at vinde, sejre, overvinde o. s. v.), saaledes vænnede man sig til at sige finder — fandt, rinder — randt, spinder — spandt, vinder — vandt (sejrede), og i Lighed med holdt og g(j)aldt blev fal til faldt. Saaledes bevirkede Analogidannelsen, at t satte sig fast i nogle stærke Fortider, hvor det oprindelig ikke havde hjemme. Ordet tvinde (isl.: tvinna) havde oprindelig svag Bøjning og blev først i nyere Dansk bøjet efter finde o. s. v., og svinde er det tyske schwinden.

bb) y — a — u.

Synge (sang, har sunget), synke (sank, er sunken eller har sunket).

Anm. Fortidens Flertal er lig Ental.

cc) æ — a — u:

Hjælpe (hjalp, har hjulpet), sprække (sprak eller sprækkede, er sprukken eller sprækket), træffe (traf, har truffet), trække (trak, har trukket).

Anm. Fortids Flt. bliver uforandret.

dd) e — a — u:

Fornemme (fornam, fornummet).

Anm. Fornam bliver i Flertal uforandret.

ee) æ — a — aa:

Bære (bar, har baaret), skære (skar, har skaaret), stjæle (stjal, har stjaalet).

Anm. Bar og skar kunne faa e i Flertal.

2. Klasse har aa i Fortid, og Tillægsmaaden har samme Selvlyd som Nutid:

æ — aa — æ: æde (aad, har ædt);
e — aa — e: se (saa, har set);
i — aa — i: ligge (laa, har ligget).

3. Klasse har e i Fortid.

a) Tillægsmaaden har samme Selvlyd som Nutiden.

aa) i — e — i:

Bide (bed, har bidt); ligesaa: lide, skide, slide, smide, stride samt trine (tren, har trinet).

Anm. Alle disse Ord kunne faa e i Fortids Flertal.

b) Tillægsmaaden har ikke samme Selvlyd som Nutiden:

Blive (blev, er bleven), drive (drev, har drevet eller er dreven), glide (gled, er gleden), gnide, gribe, hive, knibe, lide (f. Eks. Tiden lider, led, er leden, men: han lider, led, har lidt), pibe, ride (red, har redet eller er reden), skride (skred, har skredet eller er skreden), skrige, skrive, slibe, snige, stige (steg, har steget eller er stegen), svide (svie), svige, vige (veg, har veget eller er vegen), vride, fise.

Anm. 1. Alle disse Ord kunne i Fortids Flertal bruges med e (vi dreve o. s. v.). Det hedder altid: vi bleve.

Anm. 2. Vige forekom tidligere almindelig med svag Bøjning (vigte eller vigede, vigt eller viget); heraf haves en Levning i afvigte (bestemt Form af afvigt).

4. Klasse har i Fortid i.

Faar (fik, faaet), gaar (gik, har eller er gaaet; gl. ganger, gik, er gangen).

Anm. Fortiderne faa ikke e i Flertal.

5. Klasse har ø i Datid.

a) Tillægsmaaden har samme Selvlyd som Nutiden.

y — ø — y.

Flyder (flød, flydt), lyde, nyde, snyde; fnyser (fnøs, fnysede eller fnyste, har fnyset eller fnyst), gyser (gøs eller gysede, gyste, har gyset eller gyst), kyse (køs, kysede eller kyste, har kyset eller kyst), nyse (nøs, nysede eller nyste, har nyset eller nyst); gyde (gød, har gydt), nyde (nød, har nydt), betyde (betød eller betydede [f. Eks. en noget], har betydet).

Anm. De Udsagnsord, som i Fortid ende paa ød, kunne i Flertal modtage et e; for de andres Vedkommende er Flertal ligt Ental.

b) Tillægsmaaden har ikke samme Selvlyd som Nutiden.

aa) y — ø — u:

Bryde (brød, har brudt), byde (bød, har budet eller budt), fortryde (fortrød, har fortrudt), skyde (skød, har skudt).

Anm. Fortidens Flertal kan faa e.

bb) y — ø — ø:

Flyve (fløj, har fløjet eller er fløjen), fyge (føg eller fygede, har fyget eller er føgen eller fyget), krybe (krøb, har krøbet eller er krøben), lyve (løj, har løjet), ryge (røg, har røget), smyge (smøg, har smøget), stryge (strøg, har strøget).

Anm. Fortiderne paa øb og øg kunne faa e i Flertal; de øvrige blive uforandrede.

cc) y — ø — o:

Fryse (frøs, har frosset eller er frossen).

Anm. Fortidens Flertal er ligt Ental.

6. Klasse har o i Fortid.

a) Tillægsmaaden har samme Selvlyd som Nutid.

aa) a — o — a:

Drage (drog, har draget eller er dragen), fare (for, har faret eller er faren), jage (jog [i Bet. af at bort-

drive] eller jagede [i Bet. af at gaa paa Jagt], har jaget), lade (lod [Hjælpeudsagnsord], har ladet eller ladt), tage (tog, har taget).

Anm. 1. Fortids Flertal kan modtage e.

Anm. 2. Hovedudsagnsordet lade bøjes anderledes end Hjælpeudsagnsordet. Se nedenfor!

Anm. 3. Fortiderne og (ɔ: agede), befol (ɔ: befalede), gol (ɔ: galede), grov (ɔ: gravede) ere forældede; age, befale, gale og grave bøjes nu regelmæssigt efter 1. Konjugation.

bb) e — o — e:

Le (lo, har let), veje (vog eller vejede, har vejet).

Anm. Fortids Flertal er ligt Ental.

cc) aa — o — aa:

Slaa (slog, har slaaet, gl. slaget), staa eller stande (stod, har staaet).

Anm. Fortidens Flertal kan modtage e.

b) Tillægsmaaden har ikke samme Selvlyd som Nutid.

æ — o — o:

Sværge (svor, har svoret).

Anm. Fortidens Flertal kan modtage e.

B. I følgende Ord finder Selvlydsskifte ikke Sted (Navnemaadens Selvlyd beholdes):

Falde (faldt, er falden), græde (græd, har grædt), hedde (hed, har hedt), holde (holdt, har holdt), komme (kom, er kommen; derimod indvirkende: at have kommet Salt i Maden), løbe (løb, har løbet eller er løben), sove (sov, har sovet).

Anm. 1. Fortiden hug (af hugge) anerkendes ikke i Skriftsproget.

Anm. 2. Uregelret bøjes: være (er, var [Flertal altid vare], har været).

Anm. 3. Efter 1. Konjugation bøjes i Regelen: brække, knække, smække, veje, skælve o. s. v. Formerne smak, gren, hven, kløv, skrød, svam, sød, vov (i Stedet for smækkede, grinede, hvinede, klyvede, skrydede, svømmede, sydede, vævede) ere forældede.

Anm. 4. Baade efter 1. og 2. Konjugation kunne bøjes:

fnyse, gyse, kyse, nyse o. s. v.; efter 2. Konjugation kan bøjes: gælde o. s. v.

Anm. 5. Undertiden bøjes et Udsagnsord svagt, naar det er indvirkende (jagede, hængte), stærkt, naar det er uindvirkende (jog, hang).

Anm. 6. Følgende beslægtede Ord bøjes forskelligt:
jeg falder, faldt, er falden; jeg fælder, fældede, har fældet;
jeg ligger, laa, har ligget; jeg lægger, lagde, har lagt;
jeg ryger, røg, har røget; jeg røger, røgede, har røget;
jeg sidder, sad, har siddet; jeg sætter, satte, har sat;
jeg synker, sank, er sunken; jeg sænker, sænkede, har sænket;
jeg springer, sprang, har sprunget eller er sprungen; jeg sprænger, sprængte, har sprængt;
jeg vaagner, vaagnede, er vaagnet; jeg vækker, vækkede eller vakte, har vakt o. s. v. (af vaage [oldn.: vaka, jvnf. det oldn. Tillægsord vak-r, ɔ: aarvaagen).

Falde, ligge o. s. v. ere uindvirkende og have ikke Omlyd; fælde, lægge o. s. v., der ere afledte af de uindvirkende Udsagnsord, ere derimod indvirkende og have Omlyd. De sidstnævnte ere i Forhold til de førstnævnte fremvirkende. At fælde et Træ betyder saaledes at faa det til at falde, at lægge noget betyder at faa det til at ligge, at sætte (sænke, sprænge, vække) noget betyder at faa det til at sidde (synke, springe, vaagne). Det er derfor urigtigt at sige: jeg laa i Kakkelovnen, laa Mærke til, har lagt i Sengen, har lagt som Soldat, har sat paa Bænken, sunket Vandledningen, vaagnet Pigen o. s. v. Dog siger man: at ryge (paa Norsk: at røge) Tobak, at synke Maden (en Kirsebærsten) o. s. v.

Anm. 7. Den lidende Tillægsmaade er i Regelen lig Biformen; men tredje Bøjningsmaades lidende Tillægsmaader, som ende paa et og have en anden Selvlyd end Nutiden, danne en Fælleskønsform paa en (rive, reven, revet; slaa, slagen (slaaet), slaget (slaaet); det samme gælder med Hensyn til følgende Tillægsmaader, som ikke have skiftet Selvlyd: falden, huggen, kommen, løben, vorden, og med Hensyn til en Del, der ikke have skiftet Selvlyd i Tillægsmaaden: bedragen, dragen, given, kvæden, tagen, gangen. I alle andre Tilfælde er Fælleskøn ligt Intetkøn.

Undt.: Lyve, løj, løjet.

Anm. 8. Tillægsmaadens Form paa t bruges dog ogsaa tit, om end Grundordet er af Fælleskøn, f. Eks.: Fæstningen er taget (eller tagen), Sejren blev vundet (eller vunden) o. s. v.

Anm. 9. Galen (gal), holden, kvæden, slagen, slugen, sulten, voksen, vaagen, erfaren o. s. v. ere nu Tillægsord; drukken, hen-

given, overgiven o. s. v. ere enten Tillægsord eller Tillægsmaader; bruden, faren, gangen, leden, standen, søden o. s. v. bruges nu kun som sidste Led i sammensatte Tillægsord (værkbruden, skibbruden, nedfaren, hedengangen, forleden, opstanden, blødsøden o. s. v.). Dog siges der endnu: at regne med brudne Tal; Kristus er faren til Himmels o. l.

Anm. 10. Sammensatte Udsagnsord følge i Regelen samme Bøjningsmaade som det Udsagnsord, hvoraf de ere dannede, f. Eks.: bestod, efterlod, foregik, foreskrev, forskrev, forlod, forstod, overgik, overgroede, oversaaede, udfriede, bestaaet o. s. v.

Undt. Det hedder: fare, for, faret, men: erfare, erfarede (ikke: erfor), erfaret; at maatte, jeg maa, maatte, har maattet, men: at formaa, jeg formaar, formaaede, har formaaet; gælde, gjaldt, gældet eller gældt, men: gen- og undgælde, -gældte, -gældt; være, var, men: overvære, overværede (ikke overvar); lader, lod, ladet og ladt, men: i Sammensætninger altid ladt: forladt, overladt, tilladt, undladt o. s. v. Det hedder: jeg lader (ladede, har ladet), f. Eks. et Skib, et ladet Skib og ladede Skibe, men en ladt Bøsse og ladte Bøsser; derimod: Bøssen blev ladet. Det hedder: raade, raadede (eller raadte), raadet (eller raadt), tilraadede, tilraadet, men forraadte, forraadt.

Anm. 11. Fortiderne paa ede og te lyde ens i Ental og Flertal. I 3. Konjugation kan Fortidernes Ental ogsaa bruges i Flertal; dog skal var i Flertal hedde vare, og blev bleve. Hvilke andre stærke Udsagnsord der i Flertal kunne modtage e, er ovenfor bemærket. En nøjere Betragtning af Ordene vil vise, at det er dem, der ende paa en enkelt Medlyd (undtagen l og s samt j og v efter en kort Selvlyd [i de saakaldte Tvelyd] og have en lang, fra Nutidens forskellig Selvlyd (vi gave, grebe, bade, krøbe, glede, lode, brøde, skrege, stode, strøge, toge o. s. v., men: vi sang, faldt, frøs, stjal, fik, stak, løb, kom, græd, kneb o. s. v.). E'et tilføjes saaledes ikke i Fortids Flertal af de stambøjede Udsagnsord:

a) naar Ordet ender paa en Selvlyd eller paa j eller v efter en kort Selvlyd (en saakaldt Tvelyd), f. Eks.: vi laa, saa, lo; fløj, løj, tav, sov;

b) naar det ender paa to eller flere Medlyd (vi sang, hjalp, holdt, vandt) eller paa l eller s (gol, stjal, frøs, gøs);

c) naar Ordet ender paa en Medlyd umiddelbart efter en kort Selvlyd, saa at Medlydens Fordobling vilde blive nødvendig (drak, slap, gik);

d) naar Ordet ikke har Selvlydsskifte (vi græd, kom, løb).

De forskellige Tilfælde kan man indprente sig ved Hjælp af følgende Vers:

Ved Babels Flod vi gik (c) og græd (d)
og tav (a); paa Pilen hang (b) vore Harper.
(Efter J. N. Meier.)

Anm. 12. De gamle Flertalsformer af bandt, fandt, randt, drak, faldt, fik, gik, sprang o. s, v.: bunde, funde, runde, drukke, fulde, finge, ginge, sprunge o. s. v. forekomme nu kun rent undtagelsesvis i Poesi.

β) De sammensatte Tider.

De sammensatte Tider dannes ved en Forbindelse af Hjælpe- og Hovedudsagnsordet, og ved Dannelsen af en Tid kommer det an paa Hjælpeudsagnsordets Tid og Hovedudsagnsordets Maade.

1. Om Valget af Hjælpeudsagnsordet.

a) i Handleform.

aa) Den fuldendte Handling (Førnutid, Førfortid, Førfremtid o. s. v.) dannes ved Hjælp af Hjælpeudsagnsordene have og være, der sættes i den Tid, hvortil Handlingen henføres (Nutid, Fortid, Fremtid o. s. v.): Jeg har læst, havde læst, vil (eller skal) have læst (Før-Efterfortid: jeg skulde have læst); jeg er kommen, var kommen, vil (eller skal) være kommen (Før-Efterfortid: jeg skulde være kommen).

Angaaende Brugen af have og være bemærkes, at der ved indvirkende Udsagnsord i Handleform bruges have (jeg har læst Bogen, skrevet Brevet, begyndt at længes o. s. v.), i Lideform være (Bogen er bleven læst, var bleven læst o. s. v.).

Ved uindvirkende Udsagnsord bruges dels have, dels være. Have bruges med Hensyn til Virksomheder og Forretninger, være med Hensyn til indtraadte Forandringer (en Overgang fra en Tilstand til en anden), f. Eks.: Uret har gaaet længe, men er nu gaaet i Staa. Han har rejst (kørt) meget (mange Mil); nu er han rejst (flygtet) til Amerika (kørt til Byen). Han har længe gaaet (løbet) omkring i

Haven; han er gaaet (løben) ud i Haven (gaaet sin Vej). Han har redet (kørt) en lang Tur (3 Mil); han er reden (kørt) bort. Hun har spadseret hele Eftermiddagen; nu er hun spadseret ud i Skoven. Han har levet meget ensom; nu er han levet op igen. Han har sprunget; han er sprungen over Gærdet. Svanen har længe svømmet her; nu er den svømmet bort. Det har frosset stærkt i Nat; Vandet er frosset. Barometeret har steget i flere Dage (vedvarende Virksomhed); Barometeret er steget en Smule (Forandring). Han har sovet hele Natten; han er sovet ind. Pigen har gaaet Ærinder; hun er gaaet Ærinder i Byen. Han har siddet, ligget, staaet o. s. v.; men: han er vaagnet, død, besvimet, forsvunden o. s. v. Solen er oprunden; Ballonen er revnet; en Ting er bleven til; noget er sket, hændet, lykkedes, rygtedes o. s. v. Hesten har gaaet i Gaarden (vedvarende Virksomhed); den er nu gaaet ind i Stalden (Forandring). Æblet har ligget og raadnet (i længere Tid); Æblet er raadnet (Overgang til en anden Tilstand).

Anm. Næsten alle Hjælpeudsagnsord bøjes med have; kun blive (der betegner en Tilstandsforandring) bøjes med være.

Indvirkende Udsagnsord maa i Handleform aldrig bøjes med være. Det er derfor urigtigt at sige: Han er begyndt at komme der; Kongen var begyndt at residere paa Slottet; jeg var begyndt at tro (at komme mig) o. s. v. i Stedet for: Han har begyndt at komme der o. s. v. Det hedder: Hun er kommen meget hos os, men: Hun har kommet (hældt) Fløde i Kaffen. (Lideform: Der er kommet [hældt] Fløde i Kaffen.)

bb) Tilkommende Handling: Efterfortid og Efternutid eller Fremtid (Efterfremtid falder bort) betegnes ved ville eller skulle, der sættes i den Tid (Fortid, Nutid), hvortil Handlingen henføres (jeg vilde [eller skulde] læse; jeg vil [eller skal] læse).

Mærk: Det er ikke ligegyldigt, om man bruger skal eller vil. Naar jeg siger: Du vil blive narret, det vil ske meget

snart o. s. v., er der kun Tale om at betegne det fremtidige; siger jeg derimod: Du skal faa Bogen i Morgen, du skal blive narret, ligger deri tillige en Hentydning til Viljen. Smlgn.: Du vil naa Stationen inden Kl. 7 (en Forudsigelse; et rent futurisk Udtryk); du skal naa Stationen inden Kl. 7 (et Løfte eller en Befaling). Huset vil blive solgt (rent futurisk); Huset skal sælges (ifølge Beslutning). Huset vil falde (t.: wird fallen); Huset ved ikke, til hvad Side det vil (t.: will) falde. Sagen skal (ifølge Bestemmelse) afgøres i Dag. Sagen vil blive afgjort i Morgen (Fremtid). Det vil komme uventet (Fremtid). Derimod: Det skal (har jeg besluttet) komme alle højst uventet. Undertiden nærmer skal sig dog ogsaa til det rent futuriske, f. Eks.: Tider skal komme, Tider skal henrulle, Slægt skal følge Slægters Gang. Smlgn.: Engang skal det dages (t.: wird es tagen); det skal ikke lykkes ham (t.: es soll ihm nicht gelingen).

Efter deres oprindelige Betydning betegne Ordene vil og skal ikke direkte Fremtiden; men de betegne den indirekte, for saa vidt det, man vil eller skal, selvfølgelig er noget fremtidigt. Det ses tillige af de ovenstaaende Eksempler, at de nævnte Ord for at betegne Fremtiden maa fremtræde i en meget afsvækket Betydning. Overgangen til Fremtiden udtrykkes ved «at ville til at», f. Eks.: Jeg vilde netop til at skrive, vi vilde til at gaa. (Jvnf.: at være i Færd eller i Begreb med, staa i Begreb med!)

cc) Den nærværende Handling (Fortid, Nutid) behøver intet Hjælpeudsagnsord (jeg læste, læser).

b) i Lideform.

Lideformen kan i alle Tider udtrykkes ved Hjælpeudsagnsordet blive, der sættes i den Tid, hvori Handlingen foregaar:

Nutid:	Bogen bliver læst (eller læses).
Fortid:	Bogen blev læst (eller læstes).
Førnutid:	Bogen er bleven læst.
Førfortid:	Bogen var bleven læst.

Efterfortid:	Bogen skulde (eller vilde) blive læst (skulde eller vilde læses).
Før-Efterfortid:	Bogen skulde (eller vilde) være bleven læst.
Fremtid:	Bogen skal (eller vil) blive læst (skal eller vil læses).
Førfremtid:	Bogen skal (eller vil) være bleven læst.

2. Om Valget af Maaden.

Hovedudsagnsordets Maade retter sig efter Hjælpeudsagnsordet (se Side 351). Efter have (og faa) følger Biform (har skrevet), efter være, vorde og blive lidende Tillægsmaade (Brevet er skrevet, Bogen vil blive skreven), og efter ville og skulle Navnemaade.

I Nutid, Fortid, Efterfortid og Fremtid kan den sammensatte Form i Lideform helt eller til Dels ombyttes med Formen paa s; dog er det ikke ligegyldigt, om man bruger Formen paa s eller den omskrevne Maade. Formen paa s udtrykker som oftest, hvad der plejer at ske, det almindelige, Regelen, f. Eks.: Der spises Kl. 12. Provsten træffes Kl. 9—10. De uartige Børn straffes. Dyret ledes af sit Instinkt. Matrosen ledes sikkert af Magneten. Øjet blendes af Solens Glans. Der spildes megen Tid paa unyttige Forhandlinger. Huse bygges af Træ og Sten. Den omskrevne Maade betegner derimod som oftest, hvad der sker i et enkelt Tilfælde, f. Eks.: Peter blev straffet. Han blev slaaet af en Hest. Huset blev bygget af Træ. Dog overholdes de nævnte Regler langtfra altid. Den sammensatte Form, der oftest brugtes i Oldsproget, anvendes vel ogsaa endnu hyppigst i daglig Tale.

Bruges Ordene ville og skulle som Maadeshjælpeudsagnsord, kræve de som oftest Formen paa s, hvorimod de som Tidshjælpeudsagnsord som oftest kræve den omskrevne Form. Siger jeg: Bogen vil (eller skal) læses med Opmærksomhed, saa er vil (eller skal) Maadeshjælpeudsagnsord, og Meningen er en ganske

ıden, end naar jeg siger: Bogen vil blive læst med Opmærk-
ımhed. Siger man: «Han vil (selv) eller skal (ifølge andres
estemmelse) vejes», er dette noget ganske andet end: Han
il (eller skal) blive vejet. Han vil (Maadeshjælpeudsagns-
rd) dræbes (søger maaske Døden i Slaget) er noget ganske
ndet end: Han vil blive dræbt (forudser man). Støvlerne
kulle (Maadeshjælpeudsagnsord) forsaales meget snart. De
kulle (Tidshjælpeudsagnsord) blive forsaalede inden Søndag.

Ved at betone «skulle» kan man dog ogsaa i det sidste
g lignende Tilfælde forvandle det til Maadeshjælpeudsagns-
rd, f. Eks.: Støvlerne skulle blive forsaalede inden Søn-
ag. Høgen skal blive skudt (forsikrer Jægeren).

Hvor Tidshjælpeudsagnsordene ikke kunne opfattes som
Maadeshjælpeudsagnsord, er Formen paa s mindre udsat for
Misforstaaelse, f. Eks.: Stenene ville knuses ved de tunge
Hammerslag.

Det er dog ikke alle Udsagnsord, der kunne bøjes paa
begge Maader. Behøve, bekomme, erfare, erholde, faa,
have, lade, skylde, vide o. s. v. kunne f. Eks. ikke bøjes
med blive i Nutid og Fortid (og benytte Formen med blive
meget lidt i de øvrige omskrevne Tider). Disse Ord bruges
derfor i Lideform kun i Nutid og Fortid (bekomme og faa
dog ikke i Fortid) og i de Tider, hvori Nutidens Navne-
maade forekommer, og have her kun den usammensatte Form,
f. Eks.: Bogen faas her (man faar Bogen her); Bogen haves
paa Lager (man har Bogen paa Lager); Rollen skal (skulde)
kunnes o. s. v. Andre Udsagnsord kunne i Fortid i Lide-
form kun bøjes med blive, f. Eks.: drikke, stikke, stjæle,
tvinge, synge, synke, træffe, trække, hjælpe, lyve, græde
o. s. v. Der siges f. Eks.: Vinen blev drukken (ikke:
drakkes); han blev stukken (ikke: stakkes); Frakken blev
stjaalen (ikke: stjales); han blev tvungen (ikke: tvanges),
der blev løjet, grædt o. s. v.

I visse andre Tilfælde kan man kun bruge den ene
Form, fordi den anden kunde misforstaas. For Tydeligheds

Skyld maa der f. Eks. skrives: Han blev slaaet, de bleve slaaede (ikke: sloges), de bleve trættede (ikke trættedes), vi blive ynkede (ikke: vi ynkes). Tvetydigt er ogsaa: Frøet saas (bliver saaet eller blev set?) i August.

Anm. 1. I Stedet for blive bruges i det højere Foredrag undertiden vorde, der dog mangler Fortid, idet den gamle Fortid er fuldstændig glemt. Verde (senere vorde) hed i Fortid vard (senere: vord), i Tillægsmaaden vorden. (Smlgn. t.: werde, ward, geworden!)

Anm. 2. Hjælpeudsagnsordet faa bruges gennem alle Tider i Handleform til at betegne Handlingens Fuldendelse, f. Eks.: Jeg faar (fik, har faaet, havde faaet, vil faa, vil have faaet) skrevet Brevet. I Stedet for Fremtiden: jeg vil faa, kan man selvfølgelig undertiden bruge faar, f. Eks.: jeg faar (ɔ: vil faa) Bogen læst ud paa Søndag; men faar bruges som oftest i Stedet for Førfremtid, saa at «jeg faar læst» skal betyde: «jeg vil have (jeg har) faaet læst.» Bortset fra det uregelmæssige heri, er der at bemærke, at de nævnte Ordforbindelser, der skulle betegne samme Tid, i Virkeligheden have forskellig Betydning. Man sammenligne f. Eks.: «Paa Søndag faar jeg skrevet Brevet», og «paa Søndag vil jeg have skrevet Brevet» (jeg har maaske skrevet det længe i Forvejen); «i Morgen Middag faar jeg Bogen læst ud», og «i Morgen Middag vil jeg have (har jeg) læst Bogen ud» (i Lideform: i Morgen Middag vil Bogen være bleven læst ud eller: være læst ud — og har maaske været det forinden).

Anm. 3. Føjes den lidende Tillægsmaade som Støtteord til er eller var, fremkommer en Form, der betegner den ved en fuldbyrdet Handling bevirkede Tilstand i Nutid eller Fortid, Førnutid eller Førfortid, og som i nogle Sprog bruges til at omskrive Lideformen, f. Eks.: Døren, Vinduet er (var) lukket. Brevet er (var) brækket. Han er elsket (hadet, agtet) o. s. v. I Dansk maa disse Former dog ikke forveksles med Lideformens Førnutid (Døren er bleven lukket, Brevet er blevet brækket) og Førfortid (Døren var bleven lukket, Brevet var blevet brækket), hvilket ses af følgende Eksempler: Er Vinduet ikke lukket, er det ikke min Skyld; det er blevet forsvarligt lukket af mig. En Mand, der er bleven elsket, behøver ikke at være elsket. «Han er elsket» er saaledes ikke det samme som: «Han er bleven elsket»; «han er elsket» svarer nærmest til: «han bliver elsket», «han var elsket» til «han er bleven elsket» o. s. v. Dog indtræder Tvetydigheden ikke i alle Tilfælde. Jvnf.: Han er set paa Østerbro; han er bleven set paa Østerbro.

Vil man bestemt betegne, at den ved Virksomheden fremkaldte Tilstand ikke mere finder Sted, bruger man Førnutid, f. Eks.: Han har været elsket, Førfortid: han havde været elsket, eller Førfremtid: han vil have været elsket. Smlgn.: Brevet har været aabnet; han havde længe været plaget med forskellige Sygdomme o. s. v.

Anm. 4. Det hedder: Bogen er bleven skreven, Brevet er blevet skrevet (ikke: Brevet [Bogen] er bleven skrevet o. s. v.). Den sidste Form bruges dog af nogle af Vellydshensyn.

De omvendtformede Udsagnsord bøjes i alle usammensatte Former som lideformede, i alle sammensatte som handleformede Udsagnsord (ɔ: med de tilsvarende Hjælpeudsagnsord). Biform dannes ved edes eller tes (lykkedes, længtes).

Kun et Par omvendtformede Udsagnsord (længes, mødes, hændes, skændes, stedes, synes) bøjes efter 2. Konjugation (jeg længes, længtes, har længtes), alle de andre bøjes efter første, f. Eks.: jeg blues, bluedes, har bluedes. Det lykkes, lykkedes, er lykkedes, vil (skal) lykkes, vil være lykkedes, skulde lykkes, skulde være lykkedes. Efter første Konjugation bøjes saaledes: aftnes, blues, dages, enes, fattes (mangle), flokkes, færdes, grønnes, harmes, hovmodes, kappes, kives, kedes, klamres, klappes (klappe hinanden), lykkes, mindes, mislykkes, modnes (eller modner), mundhugges, mørknes, nappes, næbbes, narres, nøjes, rygtes, ræddes (blive ræd), stanges, skiftes, times, trives, trættes, tykkes, tækkes, undres, vredes, væmmes, ynkes (forbarme sig; men: ynke, ɔ: beklage), ældes.

Anm. 1. Ved Siden af Tillægsmaaden lykkedes haves Formen lykket (mislykkedes eller mislykket, vellykket; mange ere forulykkede (af forulykkes); jvnf.: mig er vederfaret en stor Lykke (af vederfares); han ældes, er ældet; det hændes (er hændt) mig. Forliges og tykkes kunne bøjes baade efter 1. og 2. Konjugation (forligedes eller forligtes, tykkedes eller tyktes).

Anm. 2. Følgende omvendtformede Udsagnsord ere uregelmæssige: Jeg omgaas, omgikkes, har omgaaedes; vi følges, fulgtes, have fulgtes; vi slaas, sloges, have slaaedes (bedre: have været oppe at slaas); vi brydes, brødes; Omskr. af Førnutid: have været oppe at brydes; vi ses, saas, have setes o. s. v.

Mange omvendtformede Udsagnsord bøjes med have, f. Eks.: Jeg har færdedes, vi have syntes, de havde forligedes; derimod (efter Regelen): Træet er grønnedes, Konen er ældedes (ældet), det er lykkedes, rygtedes o. s. v. Adskillige omvendtformede Udsagnsord have ikke alle Tider, f. Eks.: at drages (med Døden) mangler Førnutid og Førfortid, at rives hedder i Fortid reves, men mangler de andre Tider. Noget lignende gælder med Hensyn til bides (Fortid: bedes) og strides (Fort. stredes). Træffes kan ikke bruges i Fortid; hjælpes ad hedder i Fortid hjalpes ad.

Anm. 3. Flere omvendtformede og gensidigvirkende Udsagnsord kunne ogsaa være Lideformer, f. Eks.: bides (at blive bidt), brydes, kysses, klappes, mindes, rives, ses, skilles, stanges, slaas, ynkes; mødes, omgaas o. s. v., og bør i dette Tilfælde for Tydeligheds Skyld undertiden omskrives.

Anm. 4. Mindes kan baade være virkende (jeg mindes det) og lidende (dette skal længe mindes, ɔ: blive mindet). Jvnf.: at mindes (erindre) noget, at minde (en om noget)! Synes er egentlig Lideform af syne (ɔ: se; at blive synet, ɔ: set). At ynkes betyder at føle Medlidenhed, at ynke derimod at ytre Medlidenhed, beklage.

Ved den fremsættende Maade betegnes Virkeligheden; men i Stedet for at betegne noget som virkeligt kan man ogsaa betegne det som nødvendigt, muligt o. s. v.

1. Nødvendigheden, Pligten, Tilbøjeligheden o. s. v. betegnes paa følgende Maade:

a) Nødvendigheden betegnes ved Maadeshjælpeudsagnsordene **maatte** og **faa** (maa), f. Eks.: Du maa være flittig, hvis du vil lære noget; da $\angle$ a er 80°, maa dens Nabovinkel være 100°. Du faar (at) gøre det. Nødvendigheden ligger her i logiske, fysiske og andre Forhold.

b) Pligten betegnes ved **burde** og **skulle**, f. Eks.: Jeg bør (skal) gaa.

c) Tilbøjeligheden og Viljen betegnes ved **gide** og **ville**, f. Eks.: Jeg gider ikke tale derom; jeg vil gaa.

2. Muligheden betegnes ved **kunne** (han kan se, ɔ: har Evnen dertil), **maatte** (han maa, ɔ: har Lov til at gaa), **lade** (lad ham gaa!)

Anm. 1. Skulle kan ogsaa betegne noget uvist (hun skal være død) eller noget nødvendigt (der skal en bred Ryg til at bære

gode Dage); turde kan ogsaa betegne noget sandsynligt (det tør vel antages; det turde være Løgn alt sammen) eller Tilstedeværelsen af Mod (han tør nok være alene). Maatte kan ogsaa betegne en Mulighed (han bad os tilføje, hvad der maatte være glemt). Monne bruges da rent undtagelsesvis i Stedet for maatte (hvad der end monne hænde), men for Resten kun hos Digterne og uden at indvirke paa Meningen (da monne Solen dale). Mon hed tidligere i Nutid mon, i Datid monde og styrede Navnemaaden, f. Eks.: Mon jeg være min Broders Vogter? Mon han give ham en Sten? Mon ikke og du være en af hans Disciple? «Mon nogle Miles Færd vel være saadan Larm og saadan Fare værd?» (Holberg.) Mon han være (give, komme o. s. v.) blev imidlertid senere til: Mon han er (giver, kommer o. s. v.), og mon blev saaledes et blot Spørgeord. Lade betegner en Bevirken eller Foranledigelse af noget, naar man kan trække det sammen med Hovedudsagnsordet, f. Eks.: Han lod Huset bygge (han lod bygge Huset eller: Huset bygges, blive bygget [Lideform; se Side 41!]); ellers betegner det en Tilladelse, eller at man ikke forhindrer, at noget sker, f. Eks.: Han lod ham slippe (han tillod, at han slap; slippe er saaledes Medgenstand og Handleform); han lod mig se Billederne.

Anm. 2. Efter alle de nævnte Maadeshjælpeudsagnsord (undtagen gide) følger Navnemaade; efter gide følger enten Navnemaade eller Biform, f. Eks.: han gider næppe røre (eller rørt) sig af Stedet. Se Side 35! Efter faa følger Navnemaaden, naar det staar som Maadeshjælpeudsagnsord (det faar gaa eller at gaa), Biform, naar det staar som Tidshjælpeudsagnsord (jeg faar læst). Se Side 35!

Nødvendigheden, Tvangen, Pligten, Tilbøjeligheden o. s. v. ligger Virkeligheden nærmest; Muligheden ligger den fjernere; endnu fjernere fra Virkeligheden ligger det blot tænkte, men uvirkelige (det blotte Tankeeksperiment), der omhandler noget, som vilde finde Sted under visse Betingelser, der dog ikke ere til Stede, f. Eks.: Dersom han brugte sine Evner, vilde han bringe det meget vidt (men han bruger dem ikke og bringer det derfor ikke meget vidt).

I mange Sprog, f. Eks. i Tysk, Latin og Fransk, kan det nævnte Forhold udtrykkes ved en særegen personlig Maade, den forestillende Maade. I Dansk have vi kun en Levning af denne, der oftest bruges i ønskende og opfordrende Udsagn (se Side 311!). Ellers erstatte vi den fore-

stillende Maade (Konjunktiv) ved Omskrivning (Forandring af Tiderne, Brug af Hjælpeudsagnsord o. s. v.).

a) Betingende og indrømmende Bindeordsbisætninger betegnes som stridende mod Virkeligheden, naar man baade i Bisætningen og i Hovedsætningen bruger den fremsættende Maades Fortid i Stedet for Nutid, Førfortid i Stedet for Fortid, Efterfortid i Stedet for Fremtid og Før-Efterfortid i Stedet for Førfremtid, f. Eks.: Hvis du gør det, er du en Nar. (Her henstaar det blot som ubestemt eller tvivlsomt, om han gør det.) Derimod: Hvis du gjorde det, var du en Nar. (Her underforstaas: Men du gør det ikke og er saaledes ingen Nar.) Jvnf.: Jeg vil gaa ud i Aften, hvis jeg kan faa Tid dertil; jeg vilde gaa ud i Aften, hvis jeg kunde faa Tid dertil. Jeg gaar ud i Aften, hvis jeg har Tid; jeg gik ud i Aften, hvis jeg havde Tid. Hvis Rugen er god, vil jeg købe den; hvis Rugen var god, vilde jeg købe den. Jeg vil gerne, dersom jeg kan; jeg vilde gerne, dersom jeg kunde. Hvis du er klog, saa giver du efter. Hvis du var klog, saa gav du efter. Hvis du (dengang) har været klog, saa har du givet efter. Hvis du havde været klog, saa havde du givet efter. Du skal være flittig, saa vil du faa Ros. Du skulde være flittig, saa vilde du faa Ros. Du skulde have været flittig, saa vilde du have faaet Ros. Jvnf.: Havde du været her, da var min Broder ikke død. Hesten vilde være bleven solgt, dersom Priserne ikke havde været saa urimelig lave. Dersom jeg ikke var kommen, havde jeg burdet (havde det været min Pligt at) skrive (men jeg kom, og jeg skrev derfor ikke). Dersom jeg havde haft Penge, havde jeg købt Bøgerne. Det var næppe gaaet ham saa ilde, dersom han havde fulgt mit Raad. Hvis jeg vidste det (eller: vidste jeg det), vilde jeg være glad (var jeg glad). Om jeg end havde truffet dig, havde jeg dog ikke omtalt Sagen. Om du end havde Ret, burde du dog have givet efter. Selv om det blev godt Vejr, rejste vi dog ikke. Selv om jeg havde villet,

kunde jeg dog ikke have baaret mig anderledes ad. Om jeg end var kommen, havde jeg dog ikke kunnet hjælpe dig. Jeg kunde ogsaa nok lægge (have lagt) et Vindæg, dersom jeg bare vilde (havde villet). Jeg vilde gerne, dersom jeg kunde. Det var heldigt, om han kom i dette Øjeblik. Se Side 101!

b) Den samme Forrykning af Tiderne finder Sted i de ved Hjælp af sammenlignende Bindeord til Hovedsætningen knyttede Bisætninger, naar der skal udtrykkes en Uoverensstemmelse med Virkeligheden, f. Eks.: Han ser ud, som om han var (som var han) vred (men han er det ikke). Han taler, som om han var et Barn. Han ter sig, som om han var meget rig. Han staar, som om han ikke kunde tælle til fem. Han lod, som om han ikke kunde huske det. Han stod, som om han havde tabt baade Næse og Mund. Under Solformørkelsen blev det saa mørkt, som om det var Nat. Naar et Kaffetræ er fuldt af Blomster, ser det ud, som var det bedækket med Sne. Den sidste Sætning vilde fuldstændig lyde saaledes: Naar et Kaffetræ er fuldt af Blomster, ser det ud, som (det vilde se ud,) om (ɔ: naar) det var bedækket med Sne. Det samme gælder med Hensyn til alle lignende Sætninger. (Se Side 96!) Det under b nævnte Tilfælde henhører paa Grund heraf egentlig under a.

c) Ogsaa naar noget betegnes som rimeligt, passende, sømmeligt, Pligt o. s. v., men tillige som ikke virkeligt, forrykkes Tiderne, f. Eks.: Det var bedre, at vi legede (lagde Haand paa Værket, gik vor Vej), end at vi staa her og fryse. Da hun blev saa længe paa Landet, burde hun have skrevet (men gjorde det ikke).

d) Paa lignende Maade udtrykkes Ønsker, som man næppe venter opfyldte, f. Eks.: Vidste du, hvad der tjener til din Fred! (Men du ved det ikke.) Jeg ønsker, at jeg laa i min Seng (men ligger der ikke). Gud give, vi boede i København! I dette Tilfælde anvendes ofte Ordene gid, blot, bare, f. Eks.: Vidste jeg det bare! Havde jeg bare

vidst det! Bare du kunde dine Ting! Havde jeg blot mine Penge igen! Gid han var (havde været) her! Gid han var mere flittig! Gid det var saa vel! Gid han vilde blive hjemme! Gid jeg kunde hjælpe (kunde have hjulpet) dig! Hun kunde saa let hjælpe ham, naar hun bare vilde.

e) det forestilte, antagne, men uvirkelige, uvisse, tvivlsomme, usandsynlige betegnes ogsaa ofte i Hovedsætninger ved Hjælp af Udsagnsordene har, kan, vil, skal, maa, tør, bør o. s. v. i Forbindelse med Ombytning af Tiderne, f. Eks.: Det havde jeg ikke tænkt. Jeg vilde ønske, at Klokken var fem. Jeg skulde gerne have hjulpet ham. Hvo skulde have tænkt (anet) det? Du skulde gaa derhen. Det skulde jeg mene. Jeg skulde næsten tro det. De skulde ikke gøre det. Skulde det være Tilfældet? Skulde jeg ikke have Lov til at tale med ham? Hvorfor skulde jeg flytte? Du kunde have tænkt det. Kunde du sige mig det? Vilde du være saa god at sige mig det! Du burde læse Bogen. Du burde have undersøgt Sagen. Du burde have talt derom. Det turde forholde sig anderledes. Det turde være tvivlsomt. Du maatte helst gøre det straks.

Anm. 1. De nævnte Former bruges hyppig i høflig Tiltale (vilde du [De] være saa god, kunde du [De] sige mig), som formildende Udtryk (du skulde dog gøre det) o. s. v.

Anm. 2. Forandringen af Hjælpeudsagnsordets Tid i disse og lignende Sætninger har ingen Indflydelse paa Omsagnets Tid i de Sætninger, som forbindes med dem, f. Eks.: Skulde nogen vente dette, tager han fejl. Du burde gaa til ham, skønt han har fornærmet dig.

Anm. 3. Efter kunde, skulde, vilde, maatte, turde, burde og gad, brugte i forestillende Betydning, udelades tit have foran Biformen, f. Eks.: Du kunde (have) været rig, du skulde (have) set dig for, du burde (have) gjort det, jeg gad (have) vidst; han kunde (have) jaget bort min Hund med nogle Børst (Wessel); og ingen skulde tro't om Hans o. s. v. (Wilster).

Anm. 4. Den ovenfor omtalte Ombytning af Tiderne m. m. virker undertiden forstærkende. Den Sætning: «Han er ikke elskværdig; thi han er ikke beskeden» fremhæves stærkere, naar man

siger: Han vilde være elskværdig, dersom han var beskeden. Sætningen: «Det er ikke muligt; han kan ikke have gjort det forsætligt», fremhæves, naar man siger: Skulde det være muligt? Skulde han have gjort det forsætligt?

f) Nogle fremmede Sprog udtrykke endvidere ved den forestillende Maade en Hensigt, der paa Dansk gengives ved Bindeordene for at, paa det at i Forbindelse med Hjælpeudsagnsordene maatte, kunne, ville, skulle, f. Eks.: Ær dine Forældre, at det maa (kan) gaa dig vel (t.: auf dass es dir wohl gehe). Abraham sagde: Jeg vil ikke tage en Traad eller en Skorem af hvad dit er, for at du ikke skal sige, at du har gjort Abraham rig (t.: auf dass du nicht sagest, du habest Abraham reich gemacht).

g) En lignende Ombytning af Tiderne finder endvidere Sted i indirekte Tale, f. Eks.: Han sagde: «Det er mit Alvor» (indirekte: at det var hans Alvor). Jakob sagde til sine Sønner: «Kives ikke!» eller: «I maa ikke kives» (at de ikke maatte kives). Jesus spurgte sine Disciple: «Hvem mene I, at jeg er» (hvem de mente, at han var). Læreren spurgte ham: «Har du været flittig og skrevet Stilen» (om han havde været flittig og havde skrevet Stilen). Drengen sagde: «Jeg skal gaa derhen, naar jeg faar et Æble»; Drengen sagde, at han skulde gaa derhen, naar han fik et Æble. Han fortæller: «Jeg rejser snart (skal snart rejse) til Paris; han fortæller, at han snart rejser (snart skal rejse) til Paris; men: han fortalte, at han snart rejste (snart skulde rejse) til Paris. A siger: «Det skal være sidste Gang»; A siger, at det skal være sidste Gang; men: A sagde, at det skulde være sidste Gang. Min Ven skriver til mig: «Jeg er nu fuldkommen rask»; han skriver (skrev), at han nu er (var) fuldkommen rask.

Naar i den fremsættende Maade direkte Tale skal omsættes i indirekte, rykke saaledes alle Udsagnsord tilbage i Tid (Nutid bliver Fortid, Førnutid bliver Førfortid, Fremtid bliver Fortidsfremtid, og Førfremtid bliver Før-Fortidsfrem-

tid), undtagen naar det Udsagnsord, der indleder Meddelelsen (f. Eks.: han fortæller, skriver, melder, beretter, anfører, mener, befaler, byder, tror, forudsætter, haaber, paastaar, formoder, tænker, indbilder sig o. s. v.) staar i Nutid eller Fremtid, i hvilket Tilfælde Tiderne blive uforandrede, og hvad der i den direkte Sætning er 1. eller 2. (den talende eller tiltalte) Person, bliver i den indirekte 3dje (den omtalte) Person. De befalende og ønskende Maader i den direkte Sætning maa omskrives, f. Eks.: Han sagde: Gaa! Han sagde, at jeg (du, han) skulde gaa. Derimod maa man gaa den modsatte Vej, naar en indirekte Sætning skal udtrykkes direkte, f. Eks.: Turenne mente, at en dygtig Feltherre vel kunde blive overvunden, men at han ikke havde Lov til at blive overrasket (en dygtig Feltherre kan vel blive overvunden, men han har ikke Lov til o. s. v.). Jeg hørte Godsejeren sige til Gartneren, at han skulde anlægge en lille Have ved Foden af Højen (direkte: «De skal anlægge en lille Have o. s. v.).

Ogsaa den rene Uvirkelighed kan udtrykkes, f. Eks.: han er ikke rask. Man kan saaledes udtrykke Virkeligheden, Nødvendigheden, Muligheden, Uvisheden, den blot forestilte Virkelighed, Uvirkeligheden o. s. v.

b) Ønskemaaden (Optativ).

Denne Maade, som kun har een Tid, udtrykkes:

1) i Handleform ved en Form af Udsagnsordet, der er lig Navnemaaden, f. Eks.: han komme, man tænke sig; ingen mene, tro, sige. Denne Form bruges i en Del Udtryk og Talemaader, f. Eks.: Vel bekomme! Kongen leve (eller leve Kongen)! Ære være Gud i det høje! Dit Rige komme! Gud hjælpe ham! Fred være med eder! Takket være hans Besindighed! Man behage at henvende sig til Portneren! Man henvende sig i Ekspeditionen! Denne Time være eder uforglemmelig! Fædrelandet være eder stedse dyrebart! Gud give ham sin bedste Velsignelse! Ingen

vige! Frelse sig, hvo der kan! Taler nogen i Menigheden, han tale som Guds Ord! Gud glæde din Sjæl! Hver gøre sin Pligt! Enhver feje for sin egen Dør! Held og Lykke dig ledsage! Held følge dig! Din Vilje ske! Ingen sige, naar han fristes, at han fristes af Gud! Han dø i Fred! Det gaa dig vel! Det være sagt i en god Stund! Det være nu sagt i ren Almindelighed! Man tænke sig blot! Gud bevare og velsigne dig! Herren være med dig! o. s. v.

Anm. 1. Undertiden betegner den ønskende Maade ikke et Ønske, men en Indrømmelse eller lign. (en modus concessivus): Det være nu, som det vil. Det være nu sandt eller ikke. Han gøre det, hvis han tør. Sandheden skal siges, være den end Folket nok saa led.

Anm. 2. Et Ønske eller en Opfordring kan ogsaa udtrykkes ved Omskrivning (Gid [bare, blot] det maatte ske! Se Side 308!), eller ved Bydemaaden, f. Eks.: Lev vel! Vær velkommen! Led os ikke (du lede os ikke) i Fristelse!

2) I Lideform maa Ønskemaaden helst omskrives: Han være (vorde, blive o. s. v.) elsket! eller: Gid han maa blive elsket! Formen: «Eders Hjerte forfærdes ikke!» (Ønskemaade) kan ikke skelnes fra den tilsvarende Bydemaade.

Anm. 1. Ønskemaaden bruges meget sjældent i 1. Person (Rahbek: I dig henleve jeg i landlig Ro) og ikke i Bisætninger. Den rent undtagelsesvis forekommende urigtige Form: Det koste, hvad det ville (i Stedet for: hvad det vil) er vel en Følge af tysk Paavirkning: es koste, was es wolle.

Anm. 2. Ønskemaaden (Optativ) er egentlig en Levning af den forestillende Maade. Man sammenligne: «han leve!» (Ønskemaaden) med det tyske: «er lebe!» (Konjunktiv). Ønskemaade er for Resten en alt for snæver Betegnelse for de endnu forekommende Levninger af den forestillende Maade, der jo ikke blot blive brugte ønskende og opfordrende, men ogsaa indrømmende. Den forestillende Maade er i de indoeuropæiske Sprog med Hensyn til Form og Oprindelse enten Konjunktiv eller Optativ, der med Hensyn til Betydningen ere væsentlig et, idet de begge i Hovedsagen ere Betegnelser af det blot forestillede. Græsk har baade Konjunktiv og Optativ; i Latin er derimod Optativ smeltet sammen med Konjunktiv, og af den ægte Optativ er der kun bevaret nogle

Rester. I vor Sprogklasse (den gotiske), der indbefatter Nordisk, Gotisk og de tyske Sprog, er den forestillende Maade efter sin Oprindelse en Optativ, hvad nogle sproglærde ogsaa begynde at kalde den. Den plejer at kaldes Konjunktiv.

c) Bydemaaden (Imperativ).

Bydemaaden, som kun kan bruges i Nutid og i Tiltale (2. Person) i Ental og Flertal, tilkendegiver den talendes Vilje, f Eks.: Læs! skriv! regn! se! Flertal: Læser! skriver! regner! ser!»

I Ental er Bydemaaden lig Udsagnsordets Stamme; i Flertal føjes er eller r til Ental.

Anm. 1. Ord, hvis Stamme ender paa to Medlyd, indskyde i Bydemaaden et e foran den sidste Medlyd, naar to af Medlydene r, l, m, n ikke forbindes i den her angivne Rækkefølge, altsaa naar Stammen ender paa ml, mr eller lr, f. Eks.: sammel (Flt.: samler), hammer (hamrer) o. s. v. Forbindes de derimod i den Orden, hvori de ovenfor ere nævnte (rl, rm, rn, lm o. s. v.), eller have de j, g eller v umiddelbart foran sig, indskydes intet e, f. Eks.: forbarm, værn, falm, fjern; sejr, angr, vaagn, blegn, stavr o. s. v. Har en af de nævnte fire Medlyd derimod ingen af de her nævnte, men en anden Medlyd foran sig, indskydes undertiden et e, f. Eks.: aaben (aabner), vander (Flt.: vandrer), forander (forandrer), forder (fordrer), under (undrer), ænder (ændrer), handel (handler), veksel (veksler), kaper (kaprer), forbitter (forbitrer), anker (ankrer), offer (ofrer) o. s. v. Dette bruges dog ikke ved Bydemaader som guml, muml, stiml, funkl, vakl, vikl, pusl, hvisl, varsl, sagtn, væbn o. s. v., der i Regelen omskrives.

Anm. 2. I gamle Dage fik Bydemaaden e, naar Fortiden endte paa ede, f. Eks.: Sagtne din Fart! Ulejlige dig ikke! Forundre dig ikke! Overensstemmende hermed bruge nogle i Stedet for Bydemaaderne sagtn, funkl, varsl, guml o. s. v. en Form, der er lig med Ønskemaaden: sagtne, funkle o. s. v.

Anm. 3. Bydemaader paa tonløst ig maa helst omskrives, f. Eks.: Du skal ikke ulejlige dig.

Anm. 4. I Udsagnsord, der have en dobbelt Medlyd mellem to Selvlyd, af hvilke den første er stærkest betonet, bortfalder i Bydemaaden den ene Medlyd tillige med Navnemaadens e, f. Eks.: byg! træk! kom! Derimod: bygger, trækker, kommer o. s. v. Se Side 178!

Anm. 5. I bydende (og ønskende) Maade kunne ifølge deres Betydning ikke bruges: burde, turde, maatte, kunne, skulle, ville, nedstamme o. s. v.

Anm. 6. Nutidens Ental i Handleform og Bydemaadens Flertal ere enslydende, undtagen: gør (i Bydemaade gører), har (Bydemaaden haver), ved (Bydemaaden vider), er (Bydemaaden værer).

Anm. 7. I Lideformen forekommer paa Grund af dennes Betydning i Regelen ingen Bydemaade; men ved Omskrivning med blive kan den dog dannes, f. Eks.: Bliv ikke skudt! Bliv ikke narret! Bliv elsket af dit Folk!

Anm. 8. Medens Lideform paa es ikke kan bruges i Bydemaade, kunne nogle reciprokke (gensidigvirkende) og deponente (omvendtformede) Udsagnsord have Bydemaade, der i begge Tal er lig Navnemaaden, f. Eks.: Blues! Slaas ikke! Vredes ikke! Skilles! Enes! Følges kønt ad! Kives ikke altid! Kives ikke paa Vejen! Forsamles til den store Guds Nadvere! (Aab. 19, 17.) Mindes mig! Ynkes over mig!

Anm. 9. I Poesi forekomme endnu de gamle Bydemaader: gak! stat! (ɔ: gang! stand!) o. s. v.

Det ses altsaa, at Udsagnsordene have 2 Tal (Ental og Flertal), 7 (8) Tider (Nutid, Fortid, Førnutid, Førfortid, Efterfortid, [Før-Efterfortid], Fremtid, Førfremtid), 2 Hovedformer (Genera): Handle- og Lideform, og 5 Maader (den fremsættende Maade, Bydemaaden, Ønskemaaden, Navnemaaden, Tillægsmaaden).

At angive, hvad et Udsagnsord hedder i de forskellige Tal, Tider, Maader og Former kaldes at **bøje** (**konjugere**) det.

Udsagnsordet fange bøjes saaledes:

A. I Handleform.

1. Den fremsættende Maade:

Ental.

Nutid:	jeg (du o. s. v.)	fanger.
Fortid:	—	fangede.
Førnutid:	—	har fanget.
Førfortid:	—	havde fanget.
Efterfortid:	—	skulde fange.

Ental.

Før-Efterfortid: jeg (du o. s. v.) skulde have fanget.
Fremtid: — skal (eller vil) fange.
Førfremtid: — skal (eller vil) have fanget.

Flertal.

Nutid: vi (I, de) fange.
Fortid: — fangede.
Førnutid: — have fanget.
Førfortid: — havde fanget.
Efterfortid: — skulde fange.
Før-Efterfortid: — skulde have fanget.
Fremtid: — skulle (eller ville) fange.
Førfremtid: — skulle (eller ville) have fanget.

2. Bydemaade: Ental: fang! Flertal: fanger!
3. Ønskemaade: fange!
4. Navnemaade:
Samtidens: at fange.
Fortidens: at have fanget.
Fremtidens: at skulle (eller ville) fange.
5. Tillægsmaade: fangende.

B. I Lideform.

1. Den fremsættende Maade:

Ental.

Nutid: jeg (du o. s. v.) bliver fangen (et) eller fanges.
Fortid: — blev fangen (et) eller fangedes.
Førnutid: — er bleven (et) fangen (et).
Førfortid: — var bleven (et) fangen (et).
Efterfortid: — skulde blive fangen (et) eller fanges.
Før-Efterfortid: — skulde være bleven (et) fangen (et).
Fremtid: — skal (eller vil) blive fangen (et) eller fanges.
Førfremtid: — skal (eller vil) være bleven fangen (et).

Flertal.

Nutid: vi (I, de) blive fangne eller fanges.
Fortid: — bleve fangne eller fangedes.
Førnutid: — ere blevne fangne.
Førfortid: — vare blevne fangne.
Efterfortid: — skulde blive fangne eller fanges.
Før-Efterfortid: — skulde være blevne fangne.
Fremtid: — skulle (eller ville) blive fangne eller fanges.
Førfremtid: — skulle (eller ville) være blevne fangne.

2. Bydemaade: Ental: bliv fangen (et)! Flertal: bliver fangne![1]

3. Ønskemaade: blive fangen (et, ne)!

4. Navnemaade:

Samtidens: at blive fangen (et, ne) eller fanges.
Fortidens: at være bleven (et, ne) fangen (et, ne).
Fremtidens: at skulle (eller ville) blive fangen (et, ne) eller at skulle (eller ville) fanges.

5. Tillægsmaade: fangen (et, ne).

Anm. 1. Med Hensyn til Bøjningen ere Udsagnsordene:

1) i Henseende til Formernes Beskaffenhed:

a) regelmæssige (de, der følge de almindelige Bøjningsregler);
b) uregelmæssige (de, der ikke gøre det).

2) i Henseende til Formernes Antal:

a) fuldstændige, naar de have alle Tider, Maader, Former o. s. v., f. Eks.: at elske.

b) ufuldstændige, naar dette ikke er Tilfældet, f. Eks.: at gaa, burde, kunne, betakke, ske, sne, længes, slaas o. s. v.

Anm. 2. Naar der spørges, hvorledes et Udsagnsord bøjes, nævnes Nutid, Fortid og Førnutid samt Navnemaade (jeg elsker, elskede, har elsket; at elske). Alt det øvrige følger da af sig selv.

7. Biord (Adverbier).

I. Nøjere Bestemmelse af Begrebet Biord.

Et Biord kan bestemme et Ikke-Navneord nærmere, f. Eks.: et Udsagnsord (at gaa ud), et Tillægsord (meget

[1] Jvnf.: Bliv ikke narret! Se Side 313!

god), en Tillægsmaade (meget lovende, særdeles agtet), e Talord (omtrent hundrede), et Stedord (ikke nogen), et Bi ord (at gøre alt saare vel, at staa meget længe gansk stille) eller et biordsagtigt (adverbialsk) Begreb, der er ud trykt ved et Forholdsled, f. Eks.: tæt ved Døren (derved), langt fra Huset (derfra), lidt efter Jul (derefter), sidst i denne Maaned, nu om Stunder, ved et Afgrænsningsled (at være knap to Aar gammel) eller ved en Sætning, f. Eks.: vi gik, lige da han kom (lige [just, netop] ved hans Ankomst); vi kom, lidt før Talen begyndte (lidt før Talens Begyndelse); hun gik, ikke fordi hun længtes efter at komme hjem (ikke af Længsel efter Hjemmet), men o. s. v.

Anm. 1. Undertiden føjes et Biord til et Navneord:

a) naar Biordet ogsaa kan bruges som Tillægsord. Smlgn.: et forgæves Forsøg, Forsøget var forgæves, at gaa forgæves; i den aarle Morgenstund, det var aarle, at komme aarle; i saa Fald, det er saa yndigt at følges ad; knap Tid, Tiden er knap, dette sker knap i Dag; nok Mad (eller Mad nok), det er nok, det gaar nok; Gud alene[1] Æren, hun var alene, jeg beder alene (ɔ: kun) derom; han er ene, ene Datter modnes snart, ene (kun) den højre Fod var af Led; en ilde Smag, det var ilde, det gik ilde; han er ikke vel[2] (ɔ: rask), det er vel nok rigtigt; en blot[2] (den blotte) Formodning, han har blot forkølet sig en Smule; det er bare (blotte) Formodninger, vi saa bare (blot) til.

b) naar Biordet paa Grund af sin oprindelige Betydning indtager Tillægsordets Plads, f. Eks.: kun (ikkun, ɔ: ikke eller intet uden) Æren attraar han, omtrent (ɔ: omkring) en Maaned.

Mærk: a) Undertiden hører Biordet egentlig til Udsagnsordet og er kun ved en Omstilling af Ordene kommet til at indtage Tillægsordets Plads, f. Eks.: Jeg faar næppe Tid, jvnf.: det sker næppe i Dag; jeg saa netop ham; endog han miskendte mig (han miskendte mig endog eller ogsaa, nemlig foruden andre, der gjorde det samme); jeg har endnu een, eller: een har jeg endnu; (at gaa) Gade op og Gade ned (at gaa op og ned o. s. v.).

b) Undertiden udvider Navneordet Biordet, f. Eks.: et halvt Pund (Afgrænsningsled) mere.

---

[1] Jvnf.: soli deo gloria.

[2] Tillægsordet vel kan kun bruges som Støtteord; blot og bare kunne kun staa vedføjede.

c) Naar Biordet er en forkortet tilbagevisende Sætning, der udvider Navneordet, f. Eks.: Huset her (Huset, som staar her), Bogen der (Bogen, som ligger der), Træet hist eller histhenne (det Træ, som staar hist eller histhenne), en Kugle (som kom) bagfra, Luften (som er) herinde. Folk (som leve) nutildags. Forholdene (som fandtes) dengang.

Mærk: Særlig skikkede til at udvides ved Biord ere de verbalske Substantiver (et Skridt [som fører] fremad [jvnf.: at skride fremad], et Stød [som føres] opad [at støde opad], et Fald [som foregaar] bagover [at falde bagover]), især ogsaa de, som ere afledte ved Endelsen en (denne Faren op, en idelig Løben frem og tilbage o. s. v.).

I de fleste af de under c nævnte og i alle lignende Tilfælde haves, strengt taget, et Biord eller Biordsbegreb (et Forholdsled) i Samstilling, hvilket ogsaa antydes ved Udvidelsens Plads efter Navneordet. Smlgn. Side 151

Kun i de nævnte og lignende Tilfælde kunne visse Biord, til Dels ad en Omvej, føjes til Navneord. Derimod er det f. Eks. urigtigt at sige: en særdeles (ɔ: særdeles stor, særlig) Anstrengelse, en aldeles (ɔ: fuldstændig, total) Ødelæggelse, en temmelig (ɔ: temmelig stor) Formue, en anderledes (anden) Karl o. s. v.

Anm. 2. Medens Biord kun rent undtagelsesvis kunne lægges til Navneord, bruges egentlige eller uegentlige Tillægsord meget hyppig som Biord, f. Eks.: at tale langsomt, højt og tydeligt, mageløs god, meget silde. Naar Tillægsordene bruges som Biord, staa de i Regelen i Intetkønsform, f. Eks.: at skrive smukt, at handle ædelt. Herved er dog at mærke[1]:

a) Naar Intetkønsformen ikke har t, faar Biordet selvfølgelig heller ikke t (at paastaa bestemt, at komme sidst, at tale rørende, at være mindre heldig, at raabe højere o. s. v.).

b) Intet t faa Ordene nær og fejl (ikke nær færdig, at høre fejl) og de Tillægsord, som ende paa vis (at betale maanedsvis).

c) De Flerstavelses-Tillægsord, der ende paa tonløst lig (elig) eller ig[2] (høflig, venlig, taalelig, yndig), og stundom de, der ende paa som (grusom, rædsom, voldsom), løs (bundløs, grænseløs, mageløs), bar (aabenbar) samt Ordene ligefrem, knap, brav, jævn, svær o. s. v. og enkelte fremmede Ord, f. Eks.: exclusiv, relativ,

---

[1] En udførlig Fremstilling af de efterfølgende Regler findes i: A. Sørensen, Danske Biord.

[2] Dr. Wimmer siger derimod: I Biord paa ig (egentlig, mundtlig, fjendtlig, hurtig, lystig o. s. v.) og i Biordet sjælden hører t ikke hjemme hverken efter Oprindelsen eller Udtalen.

staa, naar de bruges som Biord, snart i Fælleskøns-, snart i Intetkønsformen.

1) Intetkønsformen bruges, naar de nævnte Ord, i deres oprindelige Betydning, staa som egentlige Maadesbiord, ɔ: føjes beskrivende (besvarende Spørgsmaalet hvorledes) til Udsagnsord, f. Eks.: at svare rigtigt, at synge nydeligt, at græde ynkeligt, at svare høfligt, at smage ubehageligt, at te sig usømmeligt, at omgaas en venskabeligt, at lugte dejligt, at adlyde villigt, at sove uroligt, at stave rigtigt, at elske inderligt, at handle taabeligt; at behandles grusomt, at græde voldsomt, at blive holdt knapt, at tale horribelt. Derimod udelades t, naar Tillægsord med de nævnte Endelser ikke staa som Maadesbiord, men f. Eks. angive Tiden (at komme tidlig [sildig, daglig, øjeblikkelig, samtidig o. s. v.]; «Lampen brænder stadig [uafbrudt]; derimod: Lampen brænder stadigt [med en stadig jævn, uforandret Flamme])», eller Graden (han anstrengte sig overordentlig) o. s. v., samt naar Biordet ikke mere har sin ligefremme, oprindelige Betydning. Man sammenligne f. Eks.: det kan jeg magelig (let) gøre, at sidde mageligt; at være rigtig (meget) fornøjet, han kan ikke rigtig (ganske) høre det, at høre rigtigt; at gaa flittig (hyppig) i Kirke, at læse flittigt.

Mærk: a) Hel, halv, fuldkommen (brugte som Gradsbiord) og som oftest sjælden (opr. Biord) o. s. v. antage ogsaa Intetkønsform, naar de udvide et Udsagnsord (at forandres helt, at gøre noget halvt, at forstaa noget fuldkomment, at komme sjældent [Tidsbiord]).

b) Tillægsord, der ende paa betonet ig (Enstavelsesord paa ig) faa som Biord altid t, f. Eks.: rigt udstyret.

c) Den fra Nedertysk stammende, slæbende Biordsendelse en, der brugtes efter Tillægsord paa lig og ig (højtideligen, mandigen, muligen), kan nu betragtes som forældet.

2) Føjes Tillægsordene derimod, som oftest med forandret Betydning, som Biord til andre Ord end Udsagnsord (f. Eks.: til Tillægsord, Biord, Forholdsled) for at angive Graden, dannes Biordene af Tillægsordenes Fælleskønsform, f. Eks.: rigtig rar, mærkelig aandsfrisk, lovlig lille, vældig stor, forskrækkelig glad, umaadelig tung, uendelig kedelig, inderlig fornøjet, dygtig indbildsk, brav sulten, voldsom rig, grusom grim, mageløs morsom, grænseløs fræk, bundløs forgældet, overdreven ængstelig, fuldkommen tilfreds, hel ynkelig, halv fuld (forskrækket, højt), ligefrem latterlig, knap ti Aar, jævn god, svær kry paa det, horribel dum, exclusiv religiøs, det relativ bedste; inderlig vel, urimelig meget, lovlig lidt, umaadelig langt borte; vestlig for København, nøjagtig i Centrum. Man sammenligne: at svare rigtigt, et rigtig rart Menneske; at bede hjerte-

ligt om noget, hjertelig gerne; det forandrer helt Sagen, at være en hel anden; at handle fuldkomment, at være fuldkommen tilfreds. Det ser farligt ud, at ligge farlig (forskrækkelig, frygtelig, meget) syg, at være farlig rig, en farlig lang Vej, farlig mange Penge; at være sjælden (ɔ: ualmindelig) elskværdig og sjældent (ikke tit) elskværdig, at være evig (meget) glad og at være evigt eller evig (altid)[1] glad.

Tillægsord, der som Biord føjes til Tillægsmaader, kunne bruges med Intet- eller Fælleskønsformen, efter som man fortrinsvis har Beskaffenheden eller Virksomheden for Øje og saaledes opfatter Tillægsmaaden som Udsagnsord eller som Tillægsord (og Biordet som Maades- eller Gradsbiord), f. Eks.: mageløs begavet, men: hyggeligt indrettet o. s. v. Der skrives: helt forandret (men: hel [eller helt] forskrækket), dødelig forelsket (men: dødeligt saaret), synlig rørt (men: synligt fremtrædende) o. s. v.

Dog hersker der i denne Henseende en vis Frihed, og ved en ekstraordinær Anvendelse eller Udeladelse af Biordsmærket kan man undertiden betegne, om et Ord skal opfattes som Tillægs- eller Biord, f. Eks.: et tydelig (Biord) og vel holdt Foredrag, et tydeligt (Tillægsord) og vel holdt Foredrag; han har aabenbart (Biord) Uret, han har aabenbar (Tillægsord) Uret o. s. v.

d) Biordsmærket udelades ogsaa, naar det som Biord brugte Tillægsords Forbindelse med det Ord, hvortil det hører, kun udtrykker et enkelt Begreb og saaledes nærmer sig til en Sammensætning, f. Eks.: at fare vild (vildfarende), tage (læse, skrive) fejl (Fejltagelse o. s. v.), storme løs (løsstormende), at lade en løs (at løslade en), at have noget behov (at behøve det), at blive noget var (at opdage det), at have en kær (elske en), at byde fal (falbyde), at holde noget hemmelig (hemmeligholde noget) o. s. v.

II. Biordenes Inddeling.

A. Efter deres Betydning inddeles Biordene i følgende Klasser:

1. **Stedsbiord**, der svare paa Spørgsmaalene: Hvor? hvorhen? hvorfra? Stedsbiord ere: Her, der, hist, hvor, ind, ud, op, ned, hen, hjem, bort, frem, tilbage (ɔ: til Bage), væk (tysk: weg, af Weg, Vej), nær, nedenfra, ovenfra, udenfra, nogensteds, ingensteds o. s. v.

---

[1] Men dog: Af Guds Naade, til Guds Ære evig glade vi skal være i vor Herres Jesu Navn.

Anm. 1. «Der» kan være Stedsbiord, tilbagevisende Stedord og ubestemt Biord.

Anm. 2. Biordene her, der og hvor kunne i Forbindelse med andre Biord eller med Forholdsord danne en Mængde sammensatte Stedsbiord, f. Eks.: herfra, -til, -hen, deri, -til, -fra, -igennem, -hen; hvorfra, -til, -hen o. s. v.

Anm. 3. Nogle Stedsbiord, der betegne en Bevægelse til et Sted, have en tilsvarende Form paa -e, naar de skulle udtrykke Nærværelsen paa et Sted, f. Eks.: at gaa bort, ud, ind, op, ned, hen, hjem, frem o. s. v., men at være borte[1], ude, inde, oppe, nede, derhenne, deromme o. s. v.; at sidde ned for at hvile sig, men: at sidde nede ved Døren. Ved af høres, men betegnes Bøjningen ikke, f. Eks.: Handsken er af (a'e, ɔ: ave, af av eller af).

Anm. 4. Noget lignende gælder med Hensyn til Tiden, der jo ogsaa siges at bevæge sig (kommer, gaar), f. Eks.: Tiden (Aaret) er omme. Jvnf. endvidere: Tandpinen gaar over, er gaaet over (Biord), er ovre (Støtteord); Regnen er ovre o. s. v.

2. **Tidsbiord, der svare paa Spørgsmaalene: Naar? hvor længe? hvor ofte?**

De Biord, der svare paa Spørgsmaalet naar (hvornaar?), ere enten almindelige Tidsbestemmelser (allerede, betids, engang, ellers [ɔ: til andre Tider], imidlertid, naar [i dagl. T.: hvornaar, oldn.: hve nær, ɔ: hvor snart], silde, aarle o. s. v.), eller betegne, at noget er samtidigt (da, dengang, tillige, lige, just [fr.: juste]), nutidigt (nu), fortidigt (fordum, forhen, forleden, før, tilforn, hidindtil, nylig, nys, for længst), eller fremtidigt (da, siden, snart, straks [af strag], fluks [af tysk Flug, jvnf.: Flugt]) o. s. v.

Anm. 1. Herhen høre ogsaa Ordensbiordene først, dernæst, derpaa, derefter, endelig, derhos, desuden, ydermere, endvidere, fremdeles o. s. v.

Anm. 2. Paa Spørgsmaalet «hvornaar?» svare ogsaa de adjektiviske Biord tidlig, øjeblikkelig, samtidig o. s. v.

Paa Spørgsmaalet «hvor længe?» svare Biordene: altid, længe, kort o. s. v. samt de adjektiviske Biord timevis, bestandig o. s. v.

---

[1] E'et i borte er en Bøjningsendelse (i burtu, af braut, ɔ: Vej, med udeladt Forholdsord. [N. M. Petersen.]) Derimod er oppe (oldn. uppi) en simpel Afledningsform af op (oldn. upp) o. s. v.

Spørgsmaalet «hvor ofte?» besvare Biordene undertiden, ofte, tit (Intetkøn af det gl. Tillægsord tid, ɔ: hyppig (oldn. tíðr, Intetkøn títt), aldrig, altid, stedse, atter (oldn. aptr, ɔ: tilbage), igen, stundom, engang o. s. v. samt de adjektiviske Biord daglig, jævnlig, hyppig, sædvanlig, sjældent o. s. v.

Anm. Atter betegner en Gentagelse, igen dels det samme, dels tilbage, f. Eks.: Han har atter været her. Han var her igen i Gaar. Han er gaaet ud, men kommer snart igen. At give igen paa en Krone.

3) Gradsbiord, der betegne Styrkegraden (Kvantiteten), idet de svare paa Spørgsmaalet «hvor meget?» Gradsbiord ere: hvor (hvor gerne), meget, lidt, saare, temmelig, ganske, aldeles, særdeles, næppe, knap, omtrent, henved (henved 20), nogenlunde, nogenledes, næsten, saa (saa dum, at o. s. v.), nok, endog (han er endog fallit), noksom, overmaade, næstendels, kun, blot, hartad, overhovedet, jo, desto, højlig o. s. v. Ogsaa en Mængde Tillægsord kunne bruges som Gradsbiord, f. Eks.: intet, lidt, mindre, mindst, milevidt, højst, halv eller halvt, hel eller helt, langt, fuldkommen o. s. v.

Anm. 1. Endnu kan bruges baade som Tidsbiord (han sover endnu) og Gradsbiord (endnu større). Kun og blot kaldes undertiden indskrænkende Biord. Især, navnlig, nemlig, fornemmelig o. s. v. bruges undertiden til at fremhæve en Udvidelse, f. Eks.: Skolens Elever, navnlig (især, fornemmelig) de ældste, skulle møde.

Anm. 2. Slet kan være Gradsbiord (slet ikke, slet ingen, slet intet), Tillægsord (en slet Opførsel), Maadesbiord (at skrive slet); alt kan være Gradsbiord (alt for lille), Tidsbiord (allerede) og Tillægsord; hvor kan være Gradsbiord (hvor gammel er han?) og Udraabsord (hvor yndig!). Det tilbagevisende og spørgende Biord hvōr (med langt o) er et andet Ord end hvŏr (med kort o). Se Saabys Ordbog!

Anm. 3. Anden Sammenligningsgrad af Tillægsordet høj hedder højest; som Biord bruges enten højest eller højst. Højest bruges, naar der virkelig menes den højeste Grad, højst, naar der menes en meget høj Grad, f. Eks.: Af samtlige Elever er han højest begavet (fsk. fra: han er højst, ɔ: i meget høj Grad, begavet).

Drengen raabte højest, men: Sangen lød højst sørgelig. Han hører til de højest beskattede; hun er højst fortryllende. Ørnen kan flyve højest. Højstærede! Det bør ogsaa hedde: de højestbydende; derimod: han havde et højst (i høj Grad) bydende Udseende o. s. v.

Anm. 4. Der er Forskel paa Ordforbindelserne: «intet mindre end» og «intet mindre end», f. Eks.: Han er intet mindre end dum (dette er han mindst af alt), intet mindre end Kunstner (allermindst dette); men: han er intet mindre end Amtmand (ɔ: har ingen ringere Stilling, er Amtmand), attraar intet mindre end Præsidentværdigheden (ɔ: intet mindre end at blive Præsident, men netop dette). Jvnf.: Jeg kender intet bedre (Genst.). Jeg kender intet bedre (Biord). Han gjorde noget godt (Genst.). Han gjorde noget godt (Biord). Karlen er i det mindste (t.: wenigstens) tro. Han er i det mindste (t.: im Geringsten) tro.

Tillæg. De spærrede, substantiviske Ord skrives i Lighed med andre uegentlige Substantiver af nogle med stort Begyndelsesbogstav.

Anm. 5. Langt har oprindelig Hensyn til Rummet (at rejse langt), men kan som Gradsbiord ogsaa træde i Stedet for «meget», f. Eks.: langt værre. Længe har Hensyn til Tiden. Langtfra er et benægtende Gradsbiord, f. Eks.: Det er langtfra færdigt; han er langtfra ulykkelig, dum o. s. v. (ikke ulykkelig o. s. v.); nej, langtfra! (derimod med Styrelse: langt fra Byen, langt fra mig, langt fra at være færdig).

Anm. 6. Til Gradsbiordene kunne ogsaa henregnes Talbiordene, f. Eks.: dobbelt, tifold (at betale dobbelt, at lønne tifold, tifold bedre; men: Hveden gav tyve Fold).

Anm. 7. Man burde skrive: Den største mulige Frist, det mindste mulige Tab, det længste mulige Ophold, det meste mulige Udbytte o. s. v. eller bruge Bindestreg (det mindst-mulige Tab); men man skriver ganske ulogisk: det mindst mulige (egtl.: næsten umulige) Tab, det mest mulige (egtl.: sandsynligste) Udbytte o. s. v. Derimod er «med størst mulig Fornøjelse» ikke forskelligt fra «med største mulige Fornøjelse.» (Efter E. Jessen.)

4. Maadesbiord, der svare paa Spørgsmaalet «hvorledes?»

a) Egentlige Maadesbiord ere: hvordan, hvorledes o. s. v., saa (ɔ: saaledes), f. Eks.: Han gjorde saa; og saa (ɔ: saaledes) fremdeles; saaledes, ligeledes, ligesaa, tilsammen, baglæns, forlæns, hovedkulds, snesevis, pundevis (og flere andre Ord paa vis), indbyrdes, gerne, nødig, nøje, grant, kortelig o. s. v.

Som Maadesbiord bruges endvidere Ordene vel, ilde, forgæves, mundtlig, offentlig, løselig og en Mængde andre Tillægsord, f. Eks.: at læse godt, daarligt, flittigt, at handle godt, slet, smukt, fornuftigt, ufornuftigt o. s. v.

Anm. Saa i Betydningen saaledes (han gjorde saa) er Maadesbiord; i anden Betydning er det Tidsbiord, f. Eks.: saa (derpaa) kom han, eller Gradsbiord, f. Eks.: han er saa klog, at han kan høre Græsset gro. Angaaende saaledes kan efterses Side 100. Ligesaa er Maadesbiord (han gjorde ligesaa); derimod er saadan Tillægsord, f. Eks.: saadan (ikke saaledes) er han.

b) Til Maadesbiordene kunne ogsaa henregnes Udsagnsmaadesbiordene, der kunne være:

α. Udsagnsmaadesbiord, der betegne Udsagnets Forhold til Virkeligheden.

aa) Bekræftelsesbiord: (ja), jo, sandelig, sikkerlig, visselig, vistnok, noksom, netop, just, ogsaa, ligeledes, saamænd, naturligvis; jvnf.: for vist, for Sand, til fulde samt flere Biordsbegreber. Ogsaa flere Tillægsord bruges paa lignende Maade: vitterlig, virkelig, vist, sikkert, bestemt, tilforladelig, uimodsigelig o. s. v.

bb) Indrømmelsesbiord: vel, rigtignok, for saa vidt, vistnok, unægtelig o. s. v.

cc) Modsættende Biord: dog, alligevel, imidlertid, ellers, desuagtet, ikke des (desto) mindre o. s. v.

Anm. Imidlertid kan baade være Tidsbiord og modsættende Biord.

dd) Benægtelsesbiord: (nej), ej, ikke, heller ikke, ej heller, ingenlunde, endsige (Forvanskning af gld. æn sithær, oldn. enn siðr, ɔ: end mindre; jvnf.: det gør jeg sidst [mindst] af alt eller allermindst), langtfra, vist ikke o. s. v. Angaaende ja og nej henvises til Udraabsordene.

β. Biord, der levne Plads for Muligheden.

aa) Tvivlsbiord: nok, vel, kanske, maaske, mon, monstro, muligvis, sandsynligvis, næppe, formodentlig, ventelig, rimeligvis, sagtens o. s. v. samt enkelte Tillægsord, brugte som Biord, f. Eks.: mulig (muligt).

bb) **Biord, der udtrykke en Tilladelse: nok (du maa nok komme med).**

Anm. 1. Nok kan 1) være et Gradsbiord (god nok); 2) et indrømmende Biord (du har nok [ɔ: rigtignok] læst, men ikke læst nok [Gradsbiord]; du maa nok le [har Grund til at le]); 3) et Tvivlsbiord, f. Eks.: Det er nok (vel) sandt (eller nok ikke sandt); han er nok rejst; 4) udtrykke en Tilladelse: Du maa nok komme; 5) være et Tillægsord: Smør, Fløde, Penge nok; det er nok, ɔ: tilstrækkeligt (Støtteord); jeg har nok (Genstand); der blev skrevet nok (Grundord) om Sagen.

Anm. 2. Vel kan udtrykke Maaden (vel, ɔ: godt, forvaret), Graden (vel, ɔ: temmelig, længe), en Indrømmelse (vel, ɔ: rigtignok, sandt), et Spørgsmaal med nægtende Mening (har du vel spist?), en Formodning eller Tvivl (der er vel en Snes) samt staa som Udraabsord (vel den!) Det kan desuden være et uegentligt Tillægsord (hun er ikke vel).

Anm. 3. Maaske (maa af mue, ɔ: kunne; jvnf. af al min Formue, formaa; maaske er altsaa det samme som kanske (kanhænde). Maaske (eller kanske) han ikke er rask (egtl. det kan ske eller være Tilfældet, [at] han ikke er rask). Maaske og kanske ere saaledes i Virkeligheden forkortede Sætninger. Derfra hidrører Afvigelsen fra den ellers til Biord svarende Ordfølge. Man siger: Rimeligvis eller muligvis er han syg, men: maaske eller kanske han er syg. (Dog ogsaa: Maaske er han syg.) Jvnf.: «Maaske han for dit Aasyn staar, naar mindst du tror hans Komme.» (Øhlenschl.) Maaske, naar de se ham, skulle de undse sig. Maaske (kanske) tilsteder saaledes baade almindelig og omvendt Ordfølge. Se Side 113! Ordet vistnok, der ogsaa er en forkortet Sætning, er derimod blevet til et virkeligt Biord. Vistnok er han doven (han er vistnok doven).

cc) **Ønskebiord: gid, bare, blot. Se Side 94!**

Anm. Bare (blot) kan dog ogsaa være indskrænkende Biord, f. Eks.: Jeg gaar bare (blot) ud i Haven; han har bare (blot) forkølet sig lidt.

γ. **Biord, der udtrykke Nødvendigheden, Grunden o. s. v.**

aa) **Nødvendigheden i Almindelighed: nødvendigvis, endelig (absolut).**

Anm. Endelig kan ogsaa være Tidsbiord (omsider).

bb) Aarsagen, den logiske Grund eller Bevæggrunden: lerfor, altsaa, saaledes, følgelig, derover, desaarsag, desfornedelst, ordentligvis o. s. v.

Anm. I Stedet for derfor brugtes forhen tit thi, der nu kun bruges i Retssprog, Sagastil og Poesi, f. Eks.: Thi kendes for Ret; thi bunde de Sværd ved Lænd; thi prise vi Stammen af Dan og af Skjold o. s. v. Se nedenfor!

B. Efter Formen inddeles Biordene ligeledes i forskellige Klasser:

a) paapegende, f. Eks.: Stedsbiordene her (paa dette Sted), hid (til dette Sted), hisset (paa hint Sted), hist, hen, heden (ɔ: herfra eller fra dette Sted, et forældet Udtryk, der kun bruges i Sammensætningerne hedenfaren, -gangen), der, did (derhen), det forældede deden (derfra) og de sammensatte Ord, i hvilke de nævnte Ord danne Sammensætningens første Del (herhen, hersteds, herværende, derhen, herfra, derfra o. s. v.); Tidsbiordene nu (i dette Øjeblik), da (i det Øjeblik), dengang, saa (derefter); Maadesbiordene saa eller saaledes; Gradsbiordet hvor (hvor [ɔ: i hvilken Grad] koldt er det i Dag?), de som Bindeord brugte Biord (ved Komparativer): jo, des eller desto (se Side 97!); Aarsagsbiordene derfor (thi), desaarsag o. s. v.

b) spørgende Biord: Stedsbiordene hvor (paa hvilket Sted) og Sammensætninger af dette Ord med Forholdsord og Biord (hvorfra, hvorhen o. s. v.) samt det forældede hveden; Tidsbiord: hvornaar eller naar; Maadesbiord: hvordan, hvorlunde, hvorledes; Gradsbiord: hvor; Aarsagsbiord: hvi (Hsf. af hvad, altsaa ligt for hvad eller hvorfor o. s. v.).

c) tilbagevisende Biord: Stedsbiordet hvor og Sammensætninger dermed (hvorfor, -i, -hen o. s. v.); Tidsbiord: da; Maadesbiord: hvorlunde, hvorledes; Aarsagsbiord: hvi eller hvorfor o. s. v.

Anm. 1. De Stedsbiord, der begynde med h eller d (her, hist eller hisset, hid, hen, heden; der, did, deden) staa i Stedet for

et stedangivende Forholdsled, f. Eks.: her (paa dette Sted, paa Gaden), hist (paa hint Sted) o. s. v., og ere paapegende.

Anm. 2. Alle med hv begyndende Biord og alle Sammensætninger dermed ere enten tilbagevisende eller spørgende. Se Side 246!

d) **ubestemte Biord: Stedsbiord: nogensteds; Tidsbiord: engang, nogen Sinde (Biordsbegreb); Maadesbiord: nogenlunde, nogenledes, anderledes og flere lign. Sammensætninger af nogen, mangen, ingen og anden med -steds, -lunde, -ledes.**

Anm. Samsvarende eller korresponderende Biord ere f. Eks.: her, der; hid, did; hvoraf, heraf, deraf; hvori, heri, deri; snart—snart, dels—dels, jo—jo (des, desto).

III. Biordenes Graddannelse.

De Tillægsord, der bruges som Biord, kunne som saadanne ogsaa kompareres, f. Eks.: at tale sagte (sagtere, sagtest), livlig (livligere, livligst), smukt (smukkere, smukkest), at lære noget grundigt (grundigere, grundigst), at komme snart (snarere, snarest) o. s. v. Men ogsaa en Del virkelige Biord kunne kompareres. Regelmæssigt kompareres: ofte, oftere, oftest o. s. v. Uregelmæssigt kompareres: længe, længere, længst; gerne, hellere, helst; tit, tiere, tiest o. s. v.

Anm. Som Biord ere Ordene længere og hellere samt det uegentlige Tillægsord (ubestemte Stedord) mere tveformede (længere eller længer o. s. v.). Med e kunne mere og længere være baade Tillægsord og Biord; uden e ere de altid Biord, f. Eks.: mere Brød; et længere Ophold; han besøger os ikke mer (eller mere); det kan ikke længer (eller længere) gaa paa den Maade. Hellere (eller heller) er altid Biord (han vil hellere gaa; ej heller, heller ikke). Hellere end gerne betyder overordentlig gerne. Biordenes højeste Grad kan ogsaa forstærkes ved Tilføjelse af aller, f. Eks.: det vil jeg allerhelst; du kom allerførst. At blive (vorde) længere er fsk. fra: at blive (forblive) længere (længer).

8. Forholdsord (Præpositioner).

Forholdsordene have et vist Slægtskab med Bindeordene. Ligesom disse føje de ikke nogen Egenskab eller noget andet tillægsagtigt til det Ord, hvortil de ere knyttede, og ligesom de underordnende Bindeord forbinde Forholdsordene underordnede Begreber med overordnede, f. Eks.: Han kommer i dette Øjeblik (øjeblikkelig). Men Forholdsordene adskille sig derved fra Bindeordene, at det Ord, hvormed de forbindes, maa sættes i Genstandsfald (af ham, fra hende), medens Bindeordene ikke ere styrende.

Et Forholdsord med det af samme styrede (en Præposition med Kasus) kaldes et Forholdsled, og det af Forholdsordet styrede er altid et substantivisk Begreb (et egentligt eller uegentligt Navneord), f. Eks.: Der er endnu Haab for Moder, for hende, for den syge, for den første, for den sørgende, om at sejre (om Sejr), om at hun kan komme sig (om hendes Helbredelse).

Anm. 1. Pronominalske Biord kunne ogsaa styres af et Forholdsord, f. Eks.: Vent indtil da (ɔ: indtil den Tid), og da det styrede Ord igen kan omskrives ved et Forholdsled (i April, efter Paaske, om et Aar, til næste Aar, paa Mandag, i Aften, om Morgenen), kan et Forholdsled i visse Tilfælde styres af et Forholdsord, f. Eks.: Han kommer ikke før i April (efter Paaske, om et Aar o. s. v.). Vent til paa Mandag! Tigeren bevogter sit Bytte indtil om Aftenen. Han skrev lige fra om Morgenen. Hun har været syg siden i Gaar (fh. igaar), indtil i Dag; Sygdommen har varet fra da (fra før Paaske) indtil efter Pinse. Jvnf.: Indtil der (ɔ: paa det Sted). Rundt (Biord) omkring (Forholdsord) hans (Kong Rings) Vogn indtil (Forholdsord) op (Biord) over (Forholdsord) Hjulene og Stangen laa døde.

Anm. 2. Ikke alle Forholdsord kunne have en Navnemaade efter sig. De Forholdsord, som hyppigst styre en Navnemaade (eller en Sætning) med at, ere: af, efter, for, fra, fremfor, i, med, mod eller imod, om, over, paa, til, uden, ved (f. Eks.: ved at skrive, eller: ved at man skriver).

Et Forholdsled kan bl. a. betegne:

a) Grundordet: Et Digt af Øhlenschlæger (Øhlenschlæger har digtet), en Fortælling af Auerbach, et Angreb af Fjenden.

b) Støtteordet: En Mand (, der er) i Knibe (forlegen). Han er fra Hoffet (fsk. fra: han er fra Hoffet).

c) Genstanden: Fortællingen af det læste, Drabet af Knud Lavard, Tabet af Formuen.

d) Hensynet: En Kasse til Breve og Aviser, en Pakke til dig, en Gave til en fattig, et Dækken til Hesten, en Bog for Ungdommen, en Skaal for Kvinden.

e) Vedføjning (et adjektivisk Tillæg): Et Insekt med Vinger (et vinget Insekt), en Ting af Værdi (en værdifuld Ting), en Mand med Dannelse (en dannet Mand).

f) Betegnelsen af en Tings Dele eller af Ejendomsforholdet: Roden af Træet (Træets Rod), Taget paa Huset (Husets Tag), Herren i Huset (Husets Herre), Ejeren af Bogen (Bogens Ejer).

g) Et adverbialsk Forhold:

1. Et Stedsforhold:

aa) en Væren paa Stedet: Træet bag (foran) Huset, Hesten for Vognen, Vejen forbi Kroen, Hullet gennem Papiret, Stolen ved Vinduet, Nøglen i Døren, Hunden under Bordet, Bindet om Bogen, Muren omkring Staden, Tæppet over Sengen, Fuglen paa Taget, Gærdet mellem Markerne, Freden i Roskilde o. s. v.

Anm. 1. Man bor i en By og i et Land (i København, Odense, Paris, Danmark, Jylland, Tyskland, Frankrig, Japan), men paa en Ø, idet denne i Tankerne opfattes som et Punkt[1] (paa Anholt, Læsø, Bogø, Malta, Ceylon, Madagaskar, Cuba, Nipon, Ny-Seeland o. s. v. (Man bor nu ogsaa paa [tidligere i] Sjælland og Fyn). Man bor paa et Torv (f. Eks.: paa Gammel Torv), paa en Plads (f. Eks.: paa Hauserplads) og paa en Bro (paa Østerbro).

Anm. 2. Man bor i en Gade; dog bor en Københavner paa Nørregade, paa Købmagergade, paa Østergade o. s. v.

---

[1] Madvig.

bb) en Bevægelse:

α) til Stedet: at køre til Helsingør; at støde imod Væggen.

Anm. Skal der udtrykkes en Bevægelse til Stedet, faar Forholdsordet et Biord foran sig. At flytte et Træ i Haven er forsk. fra at flytte et Træ hen (ind, ned, om, ud) i Haven. Smlgn.: At gaa i Haven (Stedet), at gaa ind i Haven (Bevægelse til Stedet), at gaa paa Isen, at gaa ud paa Isen. (At gaa ude i Haven, ude paa Isen er pleonastisk.)

β) fra Stedet: Udgangen af Ægypten; Hjemkomsten fra Babylon;

γ) igennem Stedet: Vandringen gennem Ørken;

δ) omkring Stedet: at binde et Bælte om Livet; at gøre en Rejse omkring Jorden o. s. v.

2. Et Tidsforhold: Besøget i Julen; Sangen før, under og efter Prædiken; Tiden fra Jul indtil Paaske; Dagene mellem Paaske og Pinse; henimod Aften; siden 1. Maj; i Almindelighed, for det meste o. s. v.

Anm. Naar man bruger visse Navne paa Tiden i Forbindelse med et Forholdsord til Tidsbetegnelser, saa udtrykkes Nu- og Fremtiden ved i (i Aften, i Dag, i Aar, i Morgen, i Overmorgen). Ved Dagenes Navne udtrykkes den tilkommende Tid dog ved paa (paa Torsdag, paa Lørdag Eftermiddag). Ved Brugen af Navne paa Dage og Dagstider betegnes Fortiden ved i med efterfølgende Ejefald, idet det styrende Ord underforstaas, f. Eks.: i Middags (Stund eller Tid; jvnf.: i Middagsstunden eller ved Middagstiden), i Formiddags, i Tirsdags, i Søndags Eftermiddags, i Forgaars o. s. v. (derimod: i Formiddag, i Eftermiddag o. s. v., medens det endnu er Formiddag eller Eftermiddag). Morgen og Aften bortkaste i lignende Forbindelser n'et foran Ejefaldsmærket, f. Eks: i Morges (ikke: Morgens), i Aftes. I Nat bruges baade om Fortiden og Fremtiden, f. Eks.: Har det regnet i Nat (ↄ: sidste Nat)? Faa vi Torden i Nat (ↄ: til Natten)? Afvigende fra ovenstaaende ere Udtrykkene: i Gaar, i Fjor, i Forfjor.

3. Maaden:

a) den egentlige Maade (hvorledes): at ride i Trav, at gøre noget med Anstand, at skrive i Hast, at komme

til Fods, at sælge i Alenvis, at virke med Troskab (i Stilhed) o. s. v.

b) Middelet (hvorved): at skrive med en Pen, at styrkes ved Søvn, at forsvare sig med Næverne, at undgaa Faren ved Forsigtighed, at tjene sit Brød ved at arbejde (ved Arbejde) o. s. v.

c) Stoffet (hvoraf): at lave Penge af Sølv, at faa ti Kroner i Guld.

d) Graden: paa det bedste, paa det allerindstændigste; i det højeste.

4. Grunden:

a) den virkelige Grund: at gennemblødes af Regn; at smeltes af Hede, at ryste af Kulde, at dø af Skræk, ikke at kunne tale for Graad, at blive klog af Skade, at frydes ved fagre Ord o. s. v.

b) Erkendelsesgrunden: at kende Fuglen paa Fjerene; at vide noget af Erfaring; at kende en paa Gangen; at dømme efter Skinnet o. s. v.

c) en mulig Grund (Betingelse): ved Flid og Sparsomhed (naar man er flittig og sparsommelig,) kan man forøge sin Formue; ved Uforsigtighed kan man blive syg.

d) en utilstrækkelig Modgrund: trods Sygdommen mødte han.

e) Bevæggrunden: at hjælpe af Medlidenhed, at handle af Pligtfølelse (Kærlighed, Had, efter Ordre, ifølge højere Ordre), at rejse for Fornøjelse, at arbejde for Betaling, at kives om Smaating, at komme for at sige Farvel o. s. v.

Anm. 1. Alle de nævnte Forholdsled ere adverbialske. De kunne derfor ogsaa ombyttes med Biord, for saa vidt saadanne haves, f. Eks.: i Hjemmet (hjemme), i Udlandet (udenlands), til det Sted (derhen), i Midten (midterst), paa alle Steder (overalt), i dette Øjeblik (nu), i vore Dage (nutildags), med Fornøjelse (gerne), med Tapperhed (tappert), i høj Grad (meget), med Iver (ivrigt), med Opmærksomhed (opmærksomt), paa ingen Maade (ingenlunde), af hvad Grund eller i hvilken Hensigt (hvorfor). Undertiden sammendrages endog et Forholdsled, der har skiftet Betydning, og gaar uden yder-

ligere Forandring over i Biordenes Klasse, f. Eks.: underhaanden, efterhaanden, tilfælles, tilsammen, overalt o. s. v.

Anm. 2. Oprindelig havde de fleste Forholdsord stedlig Betydning; men senere gik de over til at betegne mange andre Forhold, f. Eks.: at ligge under (sidde ved) Bordet (Stedet), at staa under Samtalen (Tiden), at gøre noget under Skin af Ret (Maaden), at kues ved Modgang (Aarsagen).

De hyppigst forekommende Forholdsord ere:

a) enkelte: ad, af, bag, blandt, efter, for, fra, før, gennem, hos, i, inden, med, mellem, mod, om, over, paa, siden, til, trods, uden, under, ved.

Anm. Sjældnere forekomme: langs, oven, neden, inden og uden (i stedlig Betydning), nær, næst o. s. v.

Langs bruges nu kun sjældent som Forholdsord, f. Eks.: langs Stranden, langs Dalen, langs Fronten (bedre: langs med Stranden, Dalen, Fronten). De stedlige Forholdsord oven, neden og inden forekomme kun i visse Forbindelser, f. Eks.: at være oven Senge, Overgade neden Vandet (paa Kristianshavn), at holde sig inden Døre. (Uden, det modsatte af inden, brugtes i ældre Tid ogsaa i visse Forbindelser, f. Eks.: uden Porten, men har maattet vige fuldstændigt for udenfor.) Nær bruges f. Eks. i Forbindelserne nær Jul, nær Paaske, nær Byen (i Regelen dog: nær ved Byen) o. s. v.; næst (ɔ: næst efter) bruges f. Eks. i Udtrykkene: næst Gud har jeg ham at takke for min Lykke, den første næst Kongen og i lign. Forbindelser.

b) sammensatte: foran, forbi, formedelst, foruden, iblandt, igennem, imellem, imod, ifølge, jævnsides, hinsides, omkring, udi (ɔ: i) samt, i overført Betydning: fremfor, henad, henimod, henved, indtil (fremfor alt, henad Aften, henimod Jul, henved en Snes, indtil Enden; derimod i egentlig Betydning: at træde frem for Kongen, at gaa hen ad Vejen, at fare hen imod en, at stille sig hen ved Døren, at blive skubbet ind til Væggen o. s. v.).

Desuden bruges en Del oprindelige Tillægsmaader undertiden som Forholdsord, f. Eks.: undtagen, angaaende, vedrørende (dette) o. s. v. Se Side 122!

Anm. Forbi, der bruges som Forholdsord i Sætningen: «Bækken løber forbi Huset», kan som Biord (med underforstaaet

gaaet, eller i Betydningen endt, ophørt) være Støtteord: Det er forbi. I Stedet for «formedelst Alderdom» o. l. maa man hellere sige: paa Grund af Alderdom o. s. v.

c) Særlig mærkes: paa den anden Side (eller hinsides) Søen, for — Skyld, paa — Vegne o. s. v.

Anm. Undertiden udvides sidste Del af et Forholdsled ved et Forholdsled, f. Eks.: paa Grund af (i Steden eller Stedet for, med Undtagelse af, i Anledning af, med Hensyn til, til Trods for, ved Siden af, ved Hjælp af, i Overensstemmelse med, i Forbindelse med, i Lighed med, i Henhold til) noget. Se Side 55!

Enkelte Forholdsord kunne let forveksles, f. Eks.: ad og af, iblandt og imellem o. s. v. Ad er det gamle at. Det betegner sædvanlig Retningen efter (til, mod) noget, f. Eks.: at gaa ad Vejen, ɔ: hen ad Vejen; at køre ad Lyngby, op eller ned ad en Bakke, holde ad sig, ɔ: *til* venstre (se Side 208!), i Modsætning til at holde fra sig, ɔ: til højre, at gry ad Dag, lakke ad Aften, at vinke, kalde, fnyse, true ad en; at se ad; hvad gaar der ad ham? Mærk ogsaa: To ad Gangen.

Af betegner derimod i stedlig Henseende en Fjernelse fra noget (af Banen, af Vejen, af Hesten, af Skole). Der er derfor Forskel paa: at gaa ad (hen ad) Vejen og at gaa af (bort fra) Vejen o. s. v. Af kan desuden betegne et Ophav (et Værk af ham), en Aarsag (af Overanstrengelse), Stoffet (et Bæger af Sølv), Beskaffenheden (en Mand af Ære), en Del (Toppen af Træet) o. s. v. Det hedder derfor f. Eks.: at le af Glæde (Aarsagen), af noget o. s. v. Ejefald omskrives hyppig ved af: hans Ven (en Ven af ham), hans Værk (et Værk af ham), hans Fejltagelse (en Fejltagelse af ham) o. s. v.

Anm. I Udtrykket: «10 Tdr. à 12 Kr.» er à af fransk Oprindelse og betyder til.

Naar der er Tale om to Ting, bruges sædvanlig (i)mellem (Kornet males mellem to Stene; mellem Barken og Træet; Mosset mellem Stenene [mellem hver to af dem]; Lighederne og Ulighederne mellem Søvnen og Døden; Horats staar imellem

Virgil og Homer; at sætte sig mellem to Stole); derimod bruges blandt, naar der er Tale om et Forhold til flere Ting, f. Eks.: Der saaedes Klinte blandt Hveden; Horats staar blandt Bøgerne paa første Hylde (ligger blandt de Bøger, som ere faldne ned paa Gulvet). Hvad vil Saul blandt Profeterne? Dog hedder det: Enigheden mellem de nordiske Stater (ɔ: mellem hver to af dem: mellem Danmark og Norge, D. og Sverrig o. s. v.). Endvidere: at holde Pennen mellem (midt imellem) tre Fingre o. s. v.

Hos bruges altid om Personer eller om andre levende Væsner, der træde i et Slags personligt Forhold til en, f. Eks.: Han sad (tjente) hos mig; Jesus var i Ørken hos Dyrene; han er hos sine Heste; hun er hos sine Blomster. Ved bruges om Ting (f. Eks.: ved Bordet, ved Døren, ved Kakkelovnen), og hvor der kun er Tale om et rumligt Forhold (jeg var hos ham; men: jeg stod tæt ved ham, nær (tæt, lige) ved hende; han sad ved min Side; at røre ved en o. s. v.

Iblandt (egtl. í bland [með], ɔ: i Blanding [med]), igennem (oldn. í gegnum), imellem (oldn. í millum eller í miðlum) og imod (oldn. í mot eller í moti) ere dobbeltformede, idet de som Forholdsord ogsaa kunne bruges uden i (at leve iblandt eller blandt de vilde). Formen uden i bruges i Sammensætninger (gennemgaa, Mellemkomst, Modstand). Det samme gælder med Hensyn til Biordet igen (oldn. í gegn, ɔ: imod), f. Eks.: at gaa igen, men: en Genganger.

Undt. a) Ordet ihukomme og Ihukommelse (men: Hukommelse);

b) i beholdes i Regelen efter Forstavelsen u: uigendrivelig, uigenkaldelig, uimodstaaelig;

c) som Biord beholde de nævnte tveformede Ord altid i'et, f. Eks.: Jeg ser ham en Gang imellem, at falde igennem, at støde imod o. s. v. (Derimod: Et Hul gennem [eller igennem] Papiret.)

Undertiden føjes der til det Ord, som styres af For-

holdsordet, et s (til Gavns) eller e (til Døde). Disse Tilføjelser ere Levninger af oldnordiske Bøjningsendelser. I Oldnordisk styrede Forholdsordene nemlig bestemte Kasus, og det styrede Ord havde derefter forskellige Former. Nogle Forholdsord styrede saaledes Ejefald, f. Eks.: fara til þings, og noget lignende spores endnu i Udtrykkene indenbys, udenlands, til Aars, til Alters, (ind eller ud) til Bens, til Blods, til Bords, til Bunds, til Dels, til Doms, til Fods, til fælles, til Gavns, til Himmels, til Købs, til Kros, til Lands, til Laans, til Mands, til Maals, til Orlogs, til Pæls, til Rors, til Sengs, til Sinds, til Skovs, til Søs, til Taals, til Vands, til Vogns o. s. v.

I Udtrykkene til Fode (isl. til fóta), til Huse (isl. til húsa), til Haande (isl. til handa), til Orde (isl. til orða), til Raade (isl. til ráða) og mange lignende Forholdsled staar Navneordet i Flertals-Ejefald, der tidligere endte paa a. Levninger af et gammelt Hensynsfald, der i Oldsproget endte paa i eller u, haves endnu i Udtrykkene ad Aare, i Hænde, af og i Lave, i Tide, under Mulde, med Rette og i flere lignende Forbindelser.

De nævnte Endelser (s, e o. s. v.) føjes nu om Stunder kun til visse af Forholdsord styrede Ord, ikke til alle Ord, der forbindes med et bestemt Forholdsord. Det hedder f. Eks.: til Hest, til Marked, til Middag, til Salg, men ikke: til Hests, til Markeds o. s. v. Man kan saaledes ikke mere sige, at de paagældende Forholdsord styre Ejefald o. s. v.

Anm. Forholdsordene kræve nu altid Afhængighedsfald, for saa vidt et saadant haves (af mig, til dig, fra ham, hos dem o. s. v.).

Undertiden staar et Forholdsord uden Styrelse. I dette Tilfælde bliver det et betonet Biord, f. Eks.: at falde af (Hesten), at sætte Laaget paa (Æsken), at sige imod, at løbe over, at gaa under, at vende om, at lære en Kunsten

af (fsk. fra: at lære Kunsten af en), det gør hverken fra eller til o. s. v.

Ogsaa i følgende Forbindelser staar et Forholdsord som Biord: en Bog med Bind om (med Billeder i), fra Barndommen af, paa faa Undtagelser nær, for mange Aar siden, ad Byen til. Jvnf. ogsaa følgende Udtryk: smuk at se paa, noget at sysle med, noget at skænde over; en ny Maade at signalisere paa (at signalisere paa en ny Maade), et Arbejde at more sig med. Se Side 28!

Følgende Eksempler vise, at samme Ord snart staar som Biord, snart som Forholdsord: at gaa tværs over (tværs over Marken), at være midt imellem (midt imellem dem), at komme helt igennem (helt igennem Bogen) o. s. v.

Anm. Smlgn.: at tænke paa (Forholdsord) noget, at finde paa (Biord), ɔ: at udfinde noget; at falde paa (Forholdsord) Jorden, at falde paa (Biord) at drille Hunden; at køre paa (Forholdsord) Vejen, at køre paa (Biord) eller at paakøre en Sten. Se Side 36!

I Regelen staar Forholdsordet foran det styrede Ord (paa Marken, hos mig); men i spørgende og tilbagevisende Sætninger kan det enten staa foran Stedordet eller ved Enden af Sætningen, og dette sidste er altid Tilfældet ved det tilbagevisende som, samt naar det styrede Ord særlig skal fremhæves og betones, f. Eks.: Den Mand, (som) jeg tænkte paa (ledte efter). Paa hvem tænkte du? Hvem tænkte du paa? Hvad ser du efter? At skrive lægger han særlig Vind paa. Er der Tale om livløse Genstande, forenes Forholdsordet tit med Stedordet til et Biord, f. Eks.: Det Bord, paa hvilket (hvorpaa) jeg lagde min Hat; den Sag, (som) vi talte om (hvorom vi talte). Se Side 81! Tilbagevisende Stedord med Forholdsord kunne saaledes konstrueres paa 3 Maader: Det Hus, i hvilket du bor; det Hus, som du bor i; det Hus, hvori du bor. Dog kunne afledte og sammensatte Forholdsord (undtagen de med i sammensatte: igennem, imod o. s. v.), f. Eks.: bag, foran, formedelst, fremfor, henimod, ifølge, inden, næst, siden, trods,

uden samt inden (uden, oven, neden) for, tillige med o. s. v. kun sættes foran de tilbagevisende Ord og kunne derfor hverken anvendes ved Stedordet som, der altid kræver Forholdsordet efter sig, eller forbindes med hvor. Stamformerne derimod samt de med i sammensatte Forholdsord, f. Eks.: af, efter, for, fra, hos, i, iblandt, igennem, imellem, imod, med, om, over, paa, til, under, ved, omkring, kunne ogsaa staa efter det tilbagevisende Ord sidst i Sætningen, hvilket især gælder med Hensyn til dem, der kunne sammensættes med Biordet hvor (af, om, ved, i o. s. v.).

Ordene foran, indenfor, nedenfor, ovenfor, udenfor, siden o. fl., der ikke som styrende kunne staa efter Relativet, kunne derimod godt som Biord ende Sætningen (han, som gik foran).

Som Biord sættes Forholdsordet altid bag efter Udsagnsord (at støde imod) og Biord (ude fra, lige til, at slippe godt igennem), men foran andre Forholdsord, f. Eks.: bag ved Døren, for paa Vognen, inden for sine fire Vægge, oven paa Læsset, nær ved Huset. Se Side 53!

Undt.: ad — til, fra — af, for — siden, paa — nær o. s. v. Se Side 56 og Side 335!

I Ordforbindelserne bag efter, bag om, bag ved, for ved, nær ved, ind ad, inde ved, inden i, oven for, oven paa, oven over, tillige med, tvært imod, ud af, uden paa (noget) er saaledes det første Ord et Biord; i Forbindelsen lige over for noget ere de to første Ord Biord.

Bag efter, bag paa, bag ved, for paa, inden for, oven for, oven paa og alle lignende Ordforbindelser skrives i to Ord, naar det sidste Ord er styrende, men som Biord oftest i eet Ord. Man sammenligne: at staa bagpaa, at staa bag paa en Vogn, at komme bagefter, at komme bag efter en; at træde indenfor, at træde inden for Døren; at staa udenfor, at staa uden for Døren; at gaa fremad, at gaa frem ad Vejen; at drage hjemad, at drage hjem ad en anden Vej; at vende indad, at gaa ind ad Døren; at gaa nedad

›pad), ned ad Bjærget, op ad Bjærget; det er tværtimod lerimod) min Mening; det er tvært (lige) imod Aftalen; idtil har jeg ikke truffet ham; kom hid til mig! Han amte nærved; nær ved Maalet; at lægge noget ovenpaa, ven paa Taget; at sidde ovenfor, oven for Skrænten, at igge oveni, oven i Kurven; det hændte tilligemed, tillige ned det andet; at være tætved, tæt ved Byen; at gaa ıdenom, uden om Sagen o. s. v.

Anm. 1. I Sammensætninger med Forholdsord bruges som ›ftest Biordsformen paa en: indenfor (ɔ: indefra for), nedenunder, ›: nedefra under, forskelligt fra underneden (Biord) o. s. v.

Anm. 2. Biord og Forholdsord skrives dog ikke altid i eet)rd, naar de staa uden Styrelse; thi undertiden viser Betoningen ;ydeligt to Ord, f. Eks.: klos paa, snart efter, længe efter, længe siden, siden efter, tværs over, midt imellem, helt igennem o. s. v.

Mærk: Samme Regel følges ogsaa ved Sammensætninger af der, her og hvor med et Forholdsord, hvorved der dannes et Biord. Man sammenligne: deri (i det), der i Huset; derpaa, der paa Bordet; heri (i dette), her i Byen; herpaa, her paa Pletten; hertil, her til Stedet; hvori (i hvilket), hvor i Verden o. s. v.

Der skrives saaledes: Deri har du Ret; hertil er jeg naaet; hvorfra kom han? men: Bogen ligger der i Skuffen, her i Vinduet o. s. v.

Anm. 3. Til samme Ord kan der føjes flere Forholdsled, f. Eks.: at arbejde i Huset, paa Marken og i Skoven. Disse Forholdsled indeholde ensartede Bestemmelser (Stedsbestemmelser) til samme Udsagnsord; de ere saaledes sideordnede og adskilles ved Komma, for saa vidt de ikke ere forbundne ved Bindeord. I Sætningen: «Han bor i Nykøbing paa Sjælland» ere Forholdsledene ikke sideordnede, idet «paa S.» udvider Nykøbing. Disse Forholdsled kunne saaledes ikke forbindes ved og, og de adskilles derfor heller ikke ved Komma. Jvnf.: i Juni i Aaret 1891 (den 1ste Juni 1891), men: i Juni, Juli og August i Aarene 1890, 1891 og 1892. Der bruges heller ikke Komma i følgende Sætninger, hvor uensartede Bestemmelser udvide alt det foregaaende: Hesten løb af Forskrækkelse (Grunden) i Morges (Tidsbest.) i Galop (Maaden) ud i Gaarden (Stedsbest.). Jvnf.: Skrevet i København den 1. Juni 1891 (København den 1. Juni 1891).

Anm. 4. Samme Forholdsord kan styre flere Navneord, f. Eks.: i Slud og Kulde, i Borg og (i) Hytte, over Stok og (over)

Sten; over Land og Sø; ved Dag og (ved) Nat; paa Ager, Eng og Vove; i Skoven, Dalen, Vangen eller i Skoven, i Dalen, i Vangen; men derimod selvfølgelig: i Byen og paa Landet, «paa Mark, i Skov og Have» og altid: i Dag og i Morgen (fh.: idag og imorgen), i Gaar og i Dag, i Aar og i Fjor (fh.: iaar og ifjor), ikke: i Dag og Morgen, i Gaar og Dag, i Aar og Fjor o. s. v. Ogsaa maa Forholdsordet gentages, naar Ledene ere forbundne ved samsvarende Bindeord eller Biord, f. Eks.: saavel for dig som for ham, enten af dig eller af ham, hverken med det onde eller med det gode; dels ved Magt, dels ved List. Derimod: I Ny og Næ, ved Magt eller List o. s. v.

Anm. 5. To Forholdsord bør helst ikke staa ved Siden af hinanden, f. Eks.: for en Del af ham præsteret Arbejde (mindre godt: for af ham præsteret Arbejde) o. s. v.

Anm. 6. I visse Talemaader udelades Forholdsordet stundom eller regelmæssig, f. Eks.: at spille (paa) Violin, at staa (med eller havende) Ryg imod Ryg; at kæmpe (med) Bryst imod Bryst, at gøre en (til) store Slem; derimod: at faa lige (Genstand) for lige; at hentæres Dag (Afgrænsningsled) for Dag. Se Side 36!

Anm. 7. Blandt Forholdsordene forekomme nogle Afledninger, f. Eks.: uden, inden o. s. v., og nogle Sammensætninger (foran, omkring, igennem o. s. v.); de øvrige ere Stamord.

9. Bindeord (Konjunktioner).

A. Nøjere Udvikling af Begrebet Bindeord.

Bindeordene forbinde saavel sideordnede som ikke sideordnede Sætninger samt sideordnede Sætningsled eller Ord. Herved er dog at mærke, at ikke alle de Ord, der forbinde underordnede med overordnede Sætninger, henregnes til Bindeordene, men kun de, der ikke tillige danne Sætningsled, hvorfor man udelukker de tilbagevisende og spørgende Stedord og Biord. Endvidere udelukkes alle de Ord, der forbinde underordnede Ord med de Ord, hvortil de høre (Lyset paa Bordet, et Besøg i Julen), men ved Siden deraf ere styrende (Forholdsordene). Til Bindeordene henregnes saaledes kun de ikke styrende Ord, der forbinde sideordnede Ord eller Sætningsled samt sideordnede eller ikke sideordnede Sætninger uden selv at være et Led af Sætningen.

B. Bindeordenes Inddeling.

Bindeordene ere enten sideordnende (koordinerende) eller underordnende (subordinerende).

Sideordnende Bindeord forbinde sideordnede Sætningsdele (Ord) eller Sætninger (Hoved- eller Bisætninger), f. Eks.: Manden og Konen døde; Ole drikker Øl og Vin (Øl eller Vin, baade Øl og Vin, saavel Øl som Vin, enten Øl eller Vin, hverken Øl eller Vin, ikke alene Øl, men ogsaa Vin); han er baade halt og døv; han bor enten her eller i Roskilde. Manden ler, og Konen græder. Er du vaagen, eller drømmer du? Enten er han meget tungsindig, eller ogsaa er han overdreven lystig. Jeg har hørt, at hans Moder er syg, og at han er rejst hjem. Baade naar han kommer, og naar han gaar, er han fornøjet. Saavel naar jeg er ude, som naar jeg er hjemme, tænker jeg paa dig.

Underordnende Bindeord forbinde underordnede Sætninger med overordnede, f. Eks.: Jeg antager, at han bliver færdig, inden du gaar.

1. De sideordnende Bindeord ere:

a) forbindende (kopulative): og, baade — og, saavel — som, hverken — eller, ikke alene (ej alene, ej blot) — men ogsaa (men endog, men endogsaa) o. s. v.

Anm. 1. Og er beslægtet med øge (5 og 7, ɔ: øg 5 med 7). Baade betyder oprindelig begge. Se Side 250! Han er baade (ɔ: begge Dele, nemlig) gammel og graa. Hverken (hvart-ki, ɔ: hvert ikke) betyder: ingen af Delene. «Det er hverken koldt eller varmt» betyder: det er ikke koldt og ikke varmt. Hverken — eller henregnes derfor af nogle til de forbindende Bindeord (Knudsen), medens andre henregne dem til de adskillende.

Anm. 2. Angaaende saavel — som kan efterses Side 69!

Anm. 3. De beslægtede Biord ere: endog, ogsaa, endogsaa, heller ikke, ikke (ej) heller, tilmed, tillige.

b) adskillende (disjunktive): eller, enten — eller (enten, sv.: antingen, oldn.: annat — tveggja, ɔ: egentlig eet af tvende).

Anm. 1. Dels — dels, snart — snart (nu — nu) ere ikke Bindeord, men Biord (dels gaar, [og] dels kører han).

Anm. 2. I Forbindelserne baade — og, enten — eller og hverken — eller staa de to paagældende Led, der ere forbundne ved og eller ved eller, egentlig i Samstilling med det første af de samsvarende Bindeord, f. Eks.: Han er baade (begge Dele:) syg og fattig; enten (en af de to Dele:) syg eller fattig; hverken (ingen af de to Dele:) syg eller fattig.

Anm. 3. Eller kan ogsaa være et forklarende Bindeord, f. Eks.: Vaaren eller Foraaret. I dette Tilfælde indeslutter man undertiden det forklarende Led ved Komma (i Stedet for Parentes), f. Eks.: Vaaren, eller Foraaret, er en behagelig Aarstid. Derimod: Han krævede Pengene eller Livet (enten Pengene eller Livet).

Anm. 4. De Bindeord, der bruges parvis (baade — og, saavel — som, ikke alene — men ogsaa, enten — eller, hverken — eller o. s. v.), kaldes samsvarende (korrelative). Biordene dels — dels, snart — snart o. s. v. ere ligeledes samsvarende. Af samsvarende Bindeord eller Biord sættes eet foran hvert Led, f. Eks.: Han er enten (hverken) fuld eller gal. Han er snart glad, snart bedrøvet. Vinduerne ere bestemte til dels at lade Lyset trænge ind, dels at holde Kulden og Regnen ude (ikke: Vinduerne ere dels bestemte til o. s. v.). Vikingetogene gik ud paa at erhverve ikke blot Bytte, men ogsaa faste Besiddelser. Han er fortrinlig skikket til at bestyre saavel en Gaard som et større Mælkeri. Foran det sidste dels og snart (nu) samt foran det sidste jo (des, desto) sættes Komma.

c) modsættende (adversative): men (gl D. meden), besl. med medens, f. Eks.: Han er fattig, men (medens) han er ærlig. Men betegner dels en ligefrem Modsætning (ikke dum, men klog), dels det modsatte af det, man skulde have ventet (han er stor, men ikke stærk; han er lille, men stærk).

Anm. Tilsvarende Biord ere: dog, alligevel, imidlertid, imedens (imens), derimod, ellers, kun, desuagtet, ikke desto mindre, meget mere.

2) De underordnende Bindeord ere:

a) Navneledsbindeordet (den deklarative Konjunktion) at, som maaske er opstaaet af det isl. þat (jvnf. det t. dass

og det eng. that), der i Gld. hedder that, paa Jydsk te og paa Svensk det, hvilket sidste bruges i Stedet for att, naar et andet att staar i Nærheden. Jvnf.: Gud give, det I vor Moder vaare, ɔ: at I var vor Moder. (Marsk Stigs Vise.) «Hvosum slæær sin brothær, thet han blothegh worther.» (St. Knuds Gildeskraa.). E tror int', te han kømmer (Sønderj.). Å andra siden kann man ej påstå, det svårigheten att förvärfva i samma mån lärt nordbon at spara. (Geijer.)[1].

Anm. Dette at er forskelligt fra Udsagnsordenes Kendeord, der vistnok oprindelig er samme Ord som ad (gl. at, t. zu, eng. to).

b) Tidsbindeord (temporale Konj.): da, dengang, naar, før, førend (opr.: før end; jvnf.: han kom før, end jeg kom, eller: han kom, førend jeg kom), siden, inden, medens (mens), indtil, som, efter at o. s. v.

Anm. 1. Medens (mens) er Bindeord; imedens eller imens (oldn. á meðan, egtl. i Midten) er Biord eller (dog mindre hyppig) Bindeord.

Anm. 2. Tilsvarende Biord ere: først, derpaa, dernæst, saa, endvidere, fremdeles (endelig).

c) Sammenligningsbindeord (komparative Konj.): end, som, ligesom, som om o. s. v.

Anm. 1. Jo — jo (des, desto) regnes paa Grund af Ordstillingen ogsaa tit herhen, skønt de udtrykke et adverbialsk Begreb (Graden). Se Side 97!

Anm. 2. Des (oldn. þess, Ejef. af þat, det, altsaa egtl. dets) bør foretrækkes for desto, der er et rent tysk Ord, Se Side 97!

Anm. 3. I Stedet for end maa ikke bruges end som, f. Eks.: Han er rigere end (ikke: end som) jeg. Derimod: O. er mere bekendt som Forfatter end (han er bekendt) som Skuespiller.

d) Aarsagsbindeord (kausative Konj.): da, fordi (gld. fore thy [at], for thi [at], ɔ: for det, at), efterdi, eftersom (fsk. fra «efter som», ɔ: i samme Grad som), saasom (eftersom), siden o. s. v.

---

[1] Til Dels efter Flor.

Anm. 1. Til Bindeordene henregnes i Regelen ogsaa Ordet thi (t.: denn), der egentlig er samme Ord som det forældede Biord thi (derfor). Men medens dette aldrig har været andet end Biord, har det førstnævnte thi (i daglig Tale for) en Tid været underordnende Bindeord. Ved Siden af for thi (gld. for[e] thy) at (for det, at) dannedes, med udeladt Forholdsord, den kortere Forbindelse thi at; af begge Forbindelser udelodes igen at, og saaledes fremkom Partiklerne for thi (senere fordi) og thi, der egentlig er Hensynsform af thet. Fordi beholdt sin underordnende Betydning; thi tabte derimod senere denne[1] og er nu kun i logisk, men ikke i grammatikalsk Forstand et underordnende Bindeord, hvilket ses deraf, at der efter thi følger uafhængig Sætnings Ordstilling. (Se Side 93, Anm. !) Nogle have derfor kaldt thi et sideordnende begrundende Bindeord (se Side 94!); fra de sideordnende Bindeord adskiller det sig imidlertid bl. a. derved, at det kun kan forbinde Sætninger, men ikke andre sideordnede Led. Thi indtager saaledes en Særstilling. Historisk set er det et begrundende Biord, der bærer Mærker af, at det engang har været et underordnende Bindeord.

Anm. 2. Paa Spørgsmaalet hvorfor (for hvad) svares altid med fordi, ɔ: for det at, ikke med da, f. Eks.: Hvorfor kommer han ikke i Skole? Fordi (ikke: da) han er syg.

Anm. 3. Beslægtede Biord ere: derfor, desaarsag, altsaa, følgelig, nemlig, jo.

e) **Følgebindeord** (konsekutive Konj.): **saa at.**

f) **Betingelsesbindeord** (konditionale Konj.): **dersom, hvis, saafremt, ifald (i Fald, at), om, for saa vidt, naar, medmindre (fr.: à moins que), uden at (hvis ikke) o. s. v.**

Anm. Dersom betyder oprindelig «der, som», ɔ: «der, hvor». P. Syv: Gid du var der, som (hvor) Peberet vokser. Senere skiftede det Betydning. «Der, som (hvor) han kunde komme dertil, tog han baade løst og fast» og lign. Ordforbindelser bleve ensbetydende med: Dersom (naar, hvis) han kunde komme dertil o. s. v. Hvis forekommer oprindelig i Forbindelser som: De borgede dem, hvis (ɔ: hvad, mntysk: wes, Ejefald af wat) de behøvede, og af denne Brug synes Ordets nuværende Betydning at have udviklet sig.

---

[1] Kr. Pedersen: Da bleff han ganske bedrøffuit thii han ey viste (jvnf.: fordi han ej vidste).

g) Indrømmelsesbindeord (koncessive Konj.): skønt, endskønt, omendskønt, om, om end, om endog, uagtet, ihvorvel, selv om o. s. v.

Anm. Skønt, endskønt, omendskønt, uagtet, hvorvel eller ihvorvel betegne den modstridende Aarsag som virkelig, om, om end, om endog, selv om betegne den derimod som blot tænkt. Enddog (endskønt) er forældet.

h) Hensigtsbindeord (finale Konj.): for at, paa det at («paa det» er et Forholdsled, at o. s. v. Samstilling til det).

Anm. 1. Staar «for at» som Hensigtsbindeord, er for ubetonet; i andre Tilfælde er det betonet, f. Eks.: Meget taler for, at Gaarden skal sælges. Det samme gælder med Hensyn til efter i Forbindelsen efter at, naar denne angiver en Tidsbestemmelse, med Hensyn til imod i Forbindelsen imod at, naar denne udtrykker en Betingelse o. s. v. Man sammenligne: Han længes efter, at hun skal komme; han kom, efter at vi vare gaaede i Seng. Han har intet imod, at du tager med; han afstod Indtægten, imod at vi udleverede ham Obligationen. Kommaet sættes i disse Tilfælde efter det betonede, men foran det ubetonede Forholdsord. Jvnf. Side 90! Forbindelsen «uden at» følger altid efter Kommaet, fordi uden aldrig kan slutte sig til det forudgaaende Udsagnsord. Det samme gælder med Hensyn til foruden at, fremfor at, undtagen at o. s. v. De øvrige Forholdsord, der kunne have en At-Sætning efter sig, skilles altid fra denne ved Komma, f. Eks.: Det kommer af (han gaar ud fra, det har sin Grund i, han truer med, man taler om, hun græder over, han tænker paa, det sigter til, hun oplives ved o. s. v.), at o. s. v.

Anm. 5. De underordnende Bindeord forbinde kun Sætninger; de sammenlignende Bindeord som og end forbinde dog ogsaa Ord. Se Side 98!

Anm. 3. Adskillige af de ovenfor omtalte Ord kunne efter Omstændighederne henføres til forskellige Ordklasser, f. Eks.:

At: Mærke for Udsagnsordenes Navnemaade (opr. Forholdsord); Bindeord.
da: Tidsbiord, Tids- eller Aarsagsbindeord.
naar: Tidsbiord, Tids- eller Betingelsesbindeord.
før: Forholdsord, Tidsbiord, Tidsbindeord.
siden: Forholdsord, Tidsbiord, Tidsbindeord, Aarsagsbindeord.

imedens: Tidsbindeord, Tidsbiord. Se Side 341!
idet: Tidsbindeord, Aarsagsbindeord.
der: tilbagevisende Stedord, ubest. Stedsbiord, gl. Tidsbindeord (der han red over Riberbro, da o. s. v.).
end: Tidsbiord (endnu), indr. Biord (har han end fejlet, saa o. s. v.), Sammenligningsbindeord.
som: tilbagevisende Stedord, Samstillingsbindeord, Tidsbindeord, sammenlignende Bindeord (han kæmpede, som [ligesom] en Løve), Aarsagsbindeord (saa meget mere, som o. s. v.), samsvarende Bindeord (saavel — som), standsende eller forklarende Bindeord (i Afrika findes mange store Rovdyr, som Løver o. s. v.).
om: Forholdsord, Biord, betingende, spørgende eller indrømmende Bindeord.
hvis: tilbagevisende Stedord, spørgende Stedord, Betingelsesbindeord.
uden: Forholdsord, bet. Bindeord.
uagtet: Forholdsord, indr. Bindeord.
for: Forholdsord, Biord, Bindeord (thi).
saa: Maadesbiord, Gradsbiord, Følgebindeord.
eller: Bindeord (ellers Biord).
og: Bindeord, Biord (ogsaa).

Anm. 4. Bindeordene bøjes ikke, kunne ikke udvide andre Ord og ikke udvides.

Anm. 5. Bindeordene ere enten Stamord (og, at, da o. s. v.), afledte Ord (skønt, uagtet o. s. v.) eller sammensatte Ord (ifald, dersom, saafremt, endskønt, omendskønt, hvorvel, ihvorvel, eftersom (fsk. fra «efter som», se Side 342!), ligesom, saavel (fsk. fra «saa vel»: jeg har lige saa vel [godt] Lov til at gøre det som du) o. s. v. I to eller flere Ord skrives derimod følgende Ordforbindelser (Bindeordsbegreber): for at, efter at, saa at, som om, om end, al den Stund, for saa vidt o. s. v.

10. Udraabsord (Interjektioner).

De egentlige Udraabsord ere Lyd, der udtrykke en Følelse eller en Tanke, som ellers maatte udtrykkes ved en hel Sætning, f. Eks.: av (det gør ondt), fy (skam dig!).

Udraabsordene kunne udtrykke: Forundring (ih, oh, aah, naa eller naah, naada), Afsky (fy eller fyh, uf, uha,

puh), Glæde (hurra eller hurrah, hej, hejsa, hopsa, eja, ih), Sorg (oh, ve, ak), Smerte (av), Skræk (u eller uh, hu), Spot (oh, ho, pyt, ha eller hah), Latter (hahaha, hihihi), Bifald (bravo, top), Tavshed (hys, tys, pst), Tvivl (hm, saa?), Tilraab (hej, hejda, ohoj, halløj, holla, hov, varsko, prr, hyp [beslægtet med hop, spring]), Ironi (jo eller joh) o. s. v.

Ord af andre Ordklasser ere undertiden beslægtede med visse Udraabsord, men have en noget afvigende Betydning. Jvnf. f. Eks.: «tys» (ɔ: vær stille!) og «tys paa Hunden!», «hys» og «hys!» o. s. v. Undertiden føjes der en Sætning som nærmere Forklaring til Udsagnsordet, f. Eks.: Fy, skam dig! Av, jeg slog mig.

Anm. 1. Da jo kan bruges som Biord (se Side 79!), henregnes ja (og nej) sædvanlig ogsaa til Biordene, skønt de ikke kunne udvide noget Ord. Strengt taget ere de kun sammentrængte Udtryk og altsaa Udraabsord, der i Lighed med andre Udraabsord ogsaa kunne forbindes med en forklarende Sætning, f. Eks.: Ja, jeg vil; nej, jeg vil ikke.

Anm. 2. En Selvlyd, der bruges som selvstændigt Udraabsord, er som oftest lang (aah, oh, ih, uh o. s. v.); dog mærkes: o Menneske! o ve! o. desl. Aah eller aa (i Stedet for o) foran en Tiltale, et Svar o. s. v. maa altid sættes forrest i Sætningen, f. Eks.: Aah Jens, kom hid, og hjælp mig! Aah ja, det er højst rimeligt. (Ikke: Kom hid, aah Jens! o. s. v.). For Resten kunne Udraabsordene staa i Begyndelsen, Midten eller Slutningen af en Sætning, f. Eks.: Ak, hvor forandret! Vi have sejret, hurra! Han vovede sig ud paa Dammen, og, plump, laa han i Vandet. Kære Venner, ak, hvad skal jeg sige? Fordi Udraabsordene som oftest kunne indskydes mellem Sætningens Dele, kaldes de paa Latin Interjektioner (af interjicere, ɔ: skyde ind imellem).

Ogsaa Efterligninger af Dyrestemmer og andre Naturlyd henføres til Udraabsordene, f. Eks.: kukkuk, bu eller buh, bæ eller bæh, pip, mjav, vov vov, kykelikyh, kvirilit, vidivit, vips, knak, plump, plask, klask, svup, puf, paf, kling, klang, ding-dang, dingeling, bim-bam, bum, tik-tak o. s. v.

Anm. 1. Foruden de nævnte og lignende Udtryk kunne en Del Ord, der egentlig tilhøre andre Ordklasser, ogsaa bruges som Udraabsord. Dette gælder især med Hensyn til visse Ord, som i Virkeligheden i sig indeslutte en hel Sætning, der i Regelen udtrykker et Biordsbegreb, f. Eks.: hillemænd (ɔ: ved alle hellige Mænd), hilledød (ved Jesu hellige Død), saamænd (maaske: som Mænd ved), mare (ved Jomfru Marie), Kors (ved Jesu Kors), pinedød (ved Jesu Pine og Død), bevares eller Gud bevares (*Gud bevare os*).

Anm. 2. Nær op til disse Udtryk grænse visse korte, signalmæssige Udraab, der dog bedre kunne betragtes som ufuldstændige Sætninger, f. Eks.: Vel! Godt! (Det er vel, godt.) Holdt! Omkring! (I skulle gøre Holdt, omkring.) Tak (ɔ: jeg siger Tak, fsk. fra Bydemaaden «tak!»). Mange Tak! Ingen Aarsag! Selv Tak! Med Forlov! Plads! Af Vejen! March! Om igen! Desværre! Stille! Velbekomme! Brand! Ve eder! Land!

Anm. 3. Jens! Slyngel! Vægter! og lignende Udtryk kaldes ikke Udraab, men Tiltale.

Anm. 4. Udraabsordene ere ubøjelige.

Tillæg. I Henseende til Bøjningen ere Ordklasserne enten bøjelige eller ubøjelige.

Navneordene bøjes i Henseende til Tal, Fald og Bestemthed, Tillægsordene i Henseende til Køn, Tal, Fald og Bestemthed, Talordene i Henseende til Fald samt undtagelsesvis i Henseende til Køn, Tal og Bestemthed, Stedordene i Henseende til Køn, Tal og Fald, Kendeordene i Henseende til Køn og Tal. Udsagnsordene i Henseende til Form, Tid, Tal og Maade.

	Køn.	Tal.	Fald.	Bestemthed.
Navneord:		flere Aar » Dage » Uger » Maaneder	Dags Dages	Aaret Aarene
Tillægsord:	rød rødt	røde	det godes	røde
Talord:	een eet	Tusinder	den fjerdes	den ene
Stedord:	min mit	mine	mines	
Kendeord:	en, -en et, -et	-ene (-ne)		
Udsagnsord:	Form. elske, elskes.	Tid. elskede, har elsket.	Tal. elsker, elske.	Maade. elske, elskende, elsket, elsk o. s. v.

Tillægsordene kunne desuden kompareres (rig, rigere, rigest). Nogle Biord kunne ogsaa kompareres; de øvrige Biord, Binde-, Forholds- og Udraabsordene ere ubøjelige.

II. Orddannelseslære.

Forskellig fra Bøjningen er Afledningen, hvorved der ikke blot dannes en ny Form af samme Ord, men et nyt Ord, der som oftest igen kan bøjes. Af Ordet «Ven» kan der f. Eks. dannes følgende Ord:

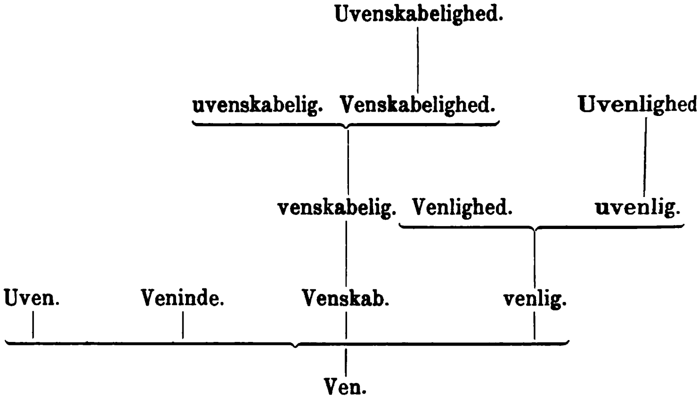

Ved disse Afledninger af 1., 2., 3. o. s. v. Orden mindes man uvilkaarlig om et Træ og dets Grene, Kviste og yngre Skud. Ordet Ven er i dette Tilfælde Stammen, de andre Ord ere Grene. Ordet Ven og lignende Ord, f. Eks.: Hus, Mand, der ikke ere afledte af andre Ord i Sproget, kaldes Stamord; de Ord, der ere dannede af Stamordene, f. Eks. venlig, Venskab, huslig, Manddom o. s. v., kaldes afledte Ord. Endelserne skab, lig, dom o. s. v., hvorved de afledte Ord ere afledte af Stamordene, have imidlertid engang været Ord og betegne endnu visse Begreber, hvorfor de forandre Betydningen af det Ord, hvortil de føjes. (Ven, Uven.) Al Afledning ved Hjælp af For- eller Endestavelser har saaledes oprindelig været Sammensætning, ɔ: Forbindelse af flere Ord.

Grænsen mellem Afledning og Sammensætning er ogsaa endnu for en Del ubestemt. Saaledes betragtes f. Eks. Ord, der ende paa -ledes, -lunde o. s. v. snart som sammensatte og snart som afledte Ord.

Stamordene, der naturligvis maa være ældre end de tilsvarende afledte Ord, ere dog ikke de ældste eksisterende Ord; thi Stammen har igen en Rod, hvoraf den er dannet, og Roden til de danske Stamord maa tit søges langt herfra. «Saaledes findes Rødderne til Ordene Fader, Moder,

Broder, Søster at være: fa-, mo-, bro-, søs-; Endelserne der og ter ere forskellige Omdannelser af eet og samme Sammensætningsled (tar)»[1].

Alle Rodord ere vistnok Enstavelsesord, og alle Flerstavelsesord ere saaledes, strengt taget, sammensatte Ord. Dog kaldes kun de Ord sammensatte, der kunne opløses i Ord, som endnu i Sammensætningen ere kendelige som saadanne, hvorimod Ord som Legeme, tretten, Mynde o. s. v., der i Virkeligheden ere sammensatte, som oftest henregnes til Stamordene.

Anm. 1. Ogsaa Bøjningsendelserne have oprindelig været Ord, f. Eks.: harmes (harme sig), sagde (ɔ: gjorde sige, eng.: did say) o. s. v., saa at saavel Bøjning som Afledning oprindelig have været Sammensætning. Derfor siger E. Jessen: «Mellem Sammensætning og Afledning er lige saa lidt virkeligt Grænseskel som mellem Afledning og Bøjning, fordi alle Afledningsled, baade Forstavelser og Afledningsendelser, saavel som alle Bøjningsendelser oprindelig vare Ord, altsaa Sammensætningsled, f. Eks.: Verd-en (Verd-hin), Torden (Tors Døn), Stegers, Bryggers (Steger-hus, Brygger-hus), Stakkel (Stav-karl), more (mo[d]-ro-e). I tretten—nitten er -ten et ellers tabt Ord med Betydning 10 o. s. v.»

Anm. 2. Vil man afgøre, hvilket af to beslægtede Ord der er det ældste, maa man tage Hensyn dels til Begrebet (Bryst og Sten maa saaledes være ældre end Ordene bryste og stene), dels til Formen, der f. Eks. viser, at Ordene kæmme, skyde, tynge, Kæmning, Skydning, Tyngde o. s. v. maa være yngre end de tilsvarende Stamord Kam, Skud, tung o. s. v.

1. Ordenes Afledning (Derivation).

Det afledte Ord er et nyt Ord; thi det har ikke samme Betydning som Stamordet (syg, sygelig), og som oftest hører det tillige til en anden Ordklasse (syg, Sygdom, sygne; men: syg, sygelig).

Anm. 1. Undertiden tales der om Afledning uden Forandring, nemlig i saadanne Tilfælde, hvor et Ord blot gaar over fra en Ord-

---

[1] Efter E. Jessen.

klasse til en anden, f. Eks.: tro, Tro; fedt, Fedt; vildt, Vildt; salt, Salt; angest, Angest; han, (en) Han; udseende, et Udseende; udvortes, et Udvortes o. s. v.), eller om Afledning ved Forkortelse enten uden Selvlydsskifte (at løbe, et Løb; at skrige, et Skrig; at lege, en Leg o. s. v.) eller med Selvlydsskifte (at finde, et Fund; at klinge, en Klang o. s. v.). Den saakaldte Afledning uden Forandring er imidlertid kun en forskellig Brug af samme Ord, og Afledningen ved Forkortning henhører, strengt taget, heller ikke til Afledningen. Løkke kalder den «Orddannelse ved indre Forandring eller ved Lyd og Aflyd (uegentlig Orddannelse)».

Mærk: «Selvlydsskifte er især enten Aflyd, nemlig i stambøjede Udsagnsord og tilsvarende Afledninger (fare, for; bære, bar; finde, fandt; bide, bed; byde, bød; — Gave, Fund, Greb, Bud) eller Omlyd, der forekommer i andre Bøjninger og Afledninger (Fader, Fædre; Gaas, Gæs; Fod, Fødder; ung, yngre; talte, tæller; Dom, dømme; Datter, Døtre; Barn, Børn) og især er Overgang fra a, aa til æ, fra o til ø, fra u til y, men i Dansk ogsaa har faaet andre og afvigende Former. Aflyd og Omlyd ere af forskellig Oprindelse, og Omlyd er langt yngre end Aflyd. Da Forskellen imellem dem (f. Eks. mellem Skiftet i bære og bar, tæller og talte) imidlertid kun kan gøres klar ved Hjælp af Oldsproget, kunne de lige saa vel slaas sammen under eet Navn (Selvlydsskifte eller Omlyd).» Efter E. Jessen.

Anm. 2. E. Jessen siger: «Det tager sig tit ud, som om Selvlyds- eller Medlydsskifte var afledende (synge, Sang; byde, Bud; gribe, Greb; — Dom, dømme; falde, fælde; sidde, sætte; ligge, lægge; vaage, vække; — Skib, Skipper; bide, bitter). Det er dog kun tilsyneladende saa, da Lydskifte efter sin Oprindelse har anden Betydning. Kun Afledningsendelser og Forstavelser ere Afledningsmærker. Ord som synge, Sang, byde, Bud, græde, Graad ere lige saa blottede for Afledningsmærker som løbe, et Løb. I dem alle otte have vi nu Roden, til Dels i skiftende Skikkelse og med eller uden Bøjningsendelse. Lydskiftet hører ikke ligefrem under Orddannelseslære, skønt det er sandt, at visse Orddannelsesled medførte Lydskifte i Roden. Vi nøjes med at sige, at f. Eks. sidde, sætte eller vaage, vække o. s. v. ere forskellige Afledninger af een Rod, men uden egentligt Afledningsmærke i den nuværende Sprogform, hvorimod f. Eks. Sæde har -e, vaagne -n- til Afledningsendelse.

Mærk: Hvad der nu ser ud som Rodord, har almindeligvis i meget fjern Tid haft en Endelse, tiest en «afledende» Selvlyd, hvorefter saa kunde følge Bøjningsendelse; saaledes maa Bud,

Sang i meget fjern Tid tænkes i Formerne Bud-a, Sang-a-s. — Stundom er Afledningsendelsen forsvunden i temmelig sen Tid (Sølv, Blomst, ned, Bølge, vække, sætte, kræve; tilforn: Sølver, Blomster, neder, Bølgje, vækje, sætje, krævje). (Efter E. Jessen.)

Ordene afledes:

a) ved Forstavelser (Partikler), nemlig:

1) **u**: **Uheld (det modsatte af Held), Ulykke, Utak, Uven, Udaad (en slem Daad), Uføre (daarligt Føre), Umage (egtl. Umag, det modsatte af Mag; jvnf.: i Ro og Mag! Tillægsordet umage er det modsatte af mage), Ukrudt (daarligt Krud, ɔ: daarlige Urter), Umenneske, Utøj, Uaar; usand, utaalmodig, ukristelig, umenneskelig, uimodstaaelig, uopløselig, ubrødelig, ulastelig, ukendt, uforskyldt.**

Anm. Medens u foran Navneord undertiden virker forværrende (Umenneske, Uaar), virker det foran Tillægsord, som Modsætning betragtet, tit formildende (smlgn.: ufin, plump; ublid, haard; uklar, dunkel; uklog, gal; uskøn, hæslig o. s. v.).

2) **van** **(betegnende Fejl, Mangel; jvnf.: vanskelig, forvanske): Vanheld, Vantro, Vanskabning; vanfør, vanhellig, vankundig; vantreven; vansmægte.**

3) **mis** **(betegn. Fejl, besl. med miste): Misbrug, Misfoster, Mislyd, Mistanke, Misvækst; mismodig, misdannet, misfornøjet; misforstaa, mistyde, miskende, miskunde (besl. med det oldn. kunna, ɔ: tilregne, beskylde; miskunde er altsaa det samme som ikke at tilregne eller at forbarme sig).**

4) **sam** **(betegn. en Forbindelse, Forening; jvnf.: sammen, samle, samt): Samarbejde, Samklang, Samtale, Samfund, Samkvem; samfuld, samtidig, samtale o. s. v.**

Anm. Udsagnsord forbindes i Regelen ikke med sam, men med sammen (sammenføje, -lægge, -stille, -sætte), og derfor hedder det ogsaa: Sammenføjning, Sammenlægning o. s. v. Herfra undtages dog: samstemme, -tale, -tykke og -virke, hvorfor det ogsaa hedder: Samstemning, Samtale o. s. v.

5) det **betonede for** (egtl. Forholdsordet): **Forbøn, Fordom, Forord, Fortrin, Foraar; forklog, forlods** o. s. v.

Anm. Dette for er dels nordisk, dels tysk (oftest ligt tysk vor-). Det ubetonede for (se nedenfor!) er sjældnere nordisk (som i fordi, Forældre, forglemme), men oftest ligt tysk ver-, mntysk vor-.

6) **fore**: **foredrage, foregaa, foreholde, forelægge, foresige, foreslaa, forestille, forestaa; forelagt, foreløbig** o. s. v.

Anm. Foran Udsagnsord bruges i Regelen ikke for, men fore (foredrage, -læse, -stille, -vise, -give, -tage, -spørge, -gaa, -skrive, -slaa, -staa o. s. v.), hvilket beholdes i enkelte af dem afledte Navneord (Foredrag, -læsning, -stilling, -viser, -givende, -tagende, -spørgsel; derimod: Forgænger, -skrift, -slag, -stander o. s. v.

7) **veder**: **Vederlag** (Gengæld), **Vederpart** (Modpart); **vederhæftig, vederstyggelig; vederkvæge, vederfares.**

8) **an**: **anse, antage, angribe, anskue, angaa** o. s. v. (og derfor ogsaa: **anset, anselig, antagelig, uangribelig, anskuelig; Anseelse, Anskuelse, Antagelse, Angreb** o. s. v.).

9) **be**: **bedrøve, bedrive, begære, bekoste, befæste, beskylde** (og derfor ogsaa: **Begreb, Begæring; bedrøvelig, begribelig** o. s. v.); **bevidst, belæst, bekendt; bedaget, behjertet, beslægtet.**

Anm. Ved Tilføjelse af Forstavelsen be blive uindvirkende Udsagnsord indvirkende, f. Eks.: bearbejde, belyse, berejse o. s. v. Smlgn. Side 263!

10) **bi**: **Biord, Biting, Bimaane, Bivej, Bilag; bilægge, bifalde, bilagt** o. s. v.

11) **for** (det tonløse for, t. ver): **foragte, forfærde, forgylde, fornøje, forlægge, forskyde, forfatte, forgaa, forhøre, forskaffe, fortjene** (og derfor ogsaa: **Foragt, Forfærdelse, Forfatter; foragtelig, forfærdelig; fornøjet, forlagt, forskudt**).

Anm. 1. I Ordene Forbud, Forbund, Forhold, Formue og Forlag (af en Bog) har «for» Tonen, skønt dette ikke er Tilfældet for de tilsvarende Udsagnsords Vedkommende.

Anm. 2. Der er Forskel paa: forstaa og forestaa, forgaa og foregaa, forlægge og forelægge o. s. v. Mærk: Forfald (af forfalde), Forfald (af forefalde)!

12) und: **undse (sig), undskylde, undsige, undtage (og derfor ogsaa: Undseelse, Undskyldning, Undsigelse, Undtagelse; undselig, undskyldt, undsagt, undtagen o. s. v.).**

13) er: erfare, erindre, erkende (og derfor ogsaa: Erfaring, Erindring, Erkendelse, erkendtlig o. s. v.).

14) ge, der kun bruges i fremmede Ord, f. Eks.: Gemyt, Gemal, Gemalinde (Ægtefælle), Geled (Række), Gemak (Kammer, gl.: Mag), Gevær (Bøsse), gedigen (ren), gemen (lav) o. s. v.

Anm. 1. Det tyske ur bliver paa Dansk til ur (Urbjærg, Urskov o. s. v.), or (Orlog), aar (Aarsag). (Orlov er det oldnordiske orlof.)

Anm. 2. Af tysk Oprindelse er endvidere: (over) antvorde, entledige (Entledigelse).

Anm. 3. Sær (Særsyn, Særvæsen, Særsætning), gen (gense, gentage) og i (ihvo) ere ikke Forstavelser, men Ord.

Anm. 4. U, van, mis, sam (Forholdsord), veder og bi kunne ogsaa sættes foran Navneord; und, an, be, for og er kunne kun sættes foran Udsagnsord, af hvilke der saa kan afledes Navneord, hvis sidste Del dog i Regelen ikke kan bruges uden Forstavelsen; men: Angreb, Forfald o. s. v.). Partikelen u føjes ikke til Udsagnsord, men nok til Tillægsmaader. Mis, und, an, be, bi, for (det tonløse), er o. s. v. bruges ikke foran andre Tillægsord og Tillægsmaader end saadanne, der ere afledte af de tilsvarende Udsagnsord. An, be, bi, det tonløse for, und, er og ge ere oprindelig tyske Forstavelser; ge kan slet ikke bruges til Afledning af danske Ord.

b) ved Endelser.

Anm. Da de fleste Ordklasser have deres særegne Afledningsendelser, behandles de i etymologisk Henseende vigtigste Ordklasser her hver for sig.[1]

---

[1] Det lidet, der er at bemærke med Hensyn til Kendeord, Talord, Stedord, Bindeord, Forholdsord og Udraabsord, er allerede medtaget ved Bøjningslæren.

I. Navneordenes Afledning ved Endelser.

Ved Endelser afledes Navneord af Navneord, Tillægsord, Talord og Udsagnsord.

Anm. Naar der til et Ord føjes en Afledningsendelse, foregaa følgende Forandringer:

a) Udsagnsordenes tonløse e og es i Navnemaaden og Tillægsordenes (samt Talordenes) tonløse e bortfalde foran Afledningsendelser: (at) køre, Kørsel; pløje, Pløjning; (at) blues, Blussel; længes, Længsel; trives, Trivsel (derimod: Forseelse, Foreteelse); ringe, Ringhed; stille, Stilhed; fire, Firling; otte, Otting; elleve, ellevte o. s. v. Derimod i Sammensætninger: Køresvend, Ringeagt, Stillesidden, Stillestaaen; firepundig, Fjerdepart.

b) Reglerne for Medlydenes Fordobling eller Bortfalden (se Side 178 og 182!) komme ogsaa her til Anvendelse (Kræmmer, Blussel; Ankomst, Hylster, Kunst, Trykning o. s. v.).

De Endelser, hvorved Navneordene afledes, ere følgende:

er : Kræmmer, Skrædder (beslægtet med et Skrud?[1]); en Bornholmer, Sjællænder; Tysker, Svensker; en Ener, Tier; Dommer, Læser, Sejler, Snedker (snide, snitte), Tænker, Viser; Barberer (Barber), Juvelerer (Juveler), Vekselerer.

ner : Kunstner, Portner, Falskmøntner; Falskner; Skyldner.

rik : Fændrik (Fane); Andrik, Duerik (Handue).

ske : Bedragerske, Husholderske, Portnerske, Syerske; Handske; Vædske (væde).

inde : Fyrstinde, Grevinde, Løvinde, Svigerinde (besl. med Svoger), Ulvinde, Veninde.

Mærk: Endelsen inde betegner større Værdighed end ske. Stamordets tonløse Slutnings-e bortkastes foran inde: Fyrst-, Grev-, Løvinde (men: Kammerherreinde).

esse : Baronesse, Komtesse, Patronesse, Prinsesse.

isse : Abbedisse, Diakonisse.

---

[1] Det Ord, der staar i Parentes, er ikke altid Stamordet, men som oftest kun et Ord, der kan bidrage til det paagældende Ords Forstaaelse.

trice : Aktrice, Direktrice, Inspektrice, Protektrice.

e : Kusine, Markise; — Bente (af Bent, ɔ: Benedikt), Frederikke, Johanne, Kristiane, Ulrikke.

a : Augusta, Petra, Teodora, Tora.

ine : Albertine, Georgine, Hansine, Jakobine, Josefine, Pauline, Vilhelmine, Karoline (Carolus), Rasmine (Rasmus).

ke : Brokke (af brække), Krykke (Krog), Manke (Man), Stykke (Stok), Tørke (tør).

Anm. Frænke (egtl. Frændekone).

ling : Billing (Bid), Gæsling, Killing (Kid), Kvædling (Kvad), Kylling (Kykling; af Kok, ɔ: Hane), Pusling (pusle), Tomling (Tomme), Ælling (And), Ætling (Æt); Særling, Usling, Yngling; Grævling (grave), Lærling, Yndling.

lil : Duelil eller -lille (Dulle), Farlil, Morlil, Pigelil.

ike : Læddike (Lade), Ræddike (lat. radix, Rod).

eke : Sønneke, Dyveke (en lille Due).

ken : Frøken, Tallerken, Sisken.

e : Dyne (Dun), Gase (Gaas), Gænge (Gang), Hjørne (Horn), Hætte (Hat), Kæmpe (Kamp), Mæle (Maal), Snøre (Snor), Stænge (Stang), Vælde (Vold), Vænge (Vang), Ærme (Arm); Frelse (frels, ɔ: fri), Fylde (fuld), Glæde (glæde, glad), Gode, Onde, Hvide (Hviden), Kulde, Mørke, Næste, Rige (gl. rig, ɔ: mægtig), Styrke, Syre, Unge, Væde, Ælde (Alder, Old); Fløde og Flaade (flyde), Gave, Mølle (gld. mol, ɔ: malede), Sæde (sad), Nemme (Nam, annamme), Fløjte (fløjte), Plage o. s. v.

de : Bredde, Dybde, Højde, Længde, Tyngde, Vidde; Mængde, Grøde (gro).

me : Fedme, Rødme, Sødme; Kvalme.

hed : Almenhed, Egenhed, Enighed, Godhed, Kristenhed, Kærlighed, Menighed, Ringhed, Slethed, Stilhed,

Sundhed, Medliden(de)hed, Uviden(de)hed; Flerhed; Enhed, Trehed.

Anm. Til afledte Tillægsord kan der kun føjes hed: Almindelighed, Besindighed, Frugtbarhed, Langsomhed, Ynkelighed, Ærlighed o. s. v.

dom : Alderdom, Guddom, Spaadom, Trolddom, Trældom; Ejendom, Fattigdom, Helligdom, Kristendom, Lærdom, Rigdom, Ungdom, Visdom.

Mærk: Løndom (egtl. løndum, Hensynsfald i Flert. af Lønd, oldn. leynd).

dømme (afledt af dom): Herredømme, Kejserdømme, Kongedømme, Pavedømme; Fyrstendømme (t.: Fürstenthum).

skab (betegn. Beskaffenhed o. desl.): Adelskab, Djævelskab, Daarskab, Venskab, Ægteskab; Klogskab, Ondskab, Troskab; Fangenskab, Viden(de)skab, Efterladenskab.

ing : Dronning (Drot, gl. Drotten), Høvding (Hoved), Munding, Nidding (Nid, ɔ: Haan; jvnf. Nidvise), Udlænding; Hedning (heden, ɔ: hedensk), Olding, Runding, Terning (lat. terni, ɔ: trefoldig); Fjerding, Otting; Arving, Betaling, Næring, Skifting, Stilling, Vanding, Vandring, Vinding.

ning : Slægtning, Vellystning; Bygning, Dagning, Dypning, Dyrkning, Farvning, Fæstning, Gerning (gøre, oldn. gøra eller gera), Gødning (gøde, egtl. gøre god), Opskruning, Pløjning, Rensning, Ridning, Rustning, Skabning, Skrivning, Slagtning, Strækning, Tænkning.

Anm. Efter r, l (ml, ndl) og n (nd), samt hvor ellers Vellyden kræver det, bruges ing, f. Eks.: Gæring, Dæmring, Bedring, Vægring, Vandring, Formering; Befaling, Tælling, Kærling, Samling, Handling, Formaning, Forsyning, Lønning, Mening, Regning, Munding, Vanding o. s. v. (Vellydshensyn vilde f. Eks. forbyde at sige: Bedrning o. desl.) Efter ld bruges snart ing, snart ning (Hylding, Melding; Beskyldning, Indbildning). I andre Tilfælde bruges ning,

f. Eks.: Væbning, Brydning, Søgning, Ringning, Hævning, Lapning, Slutning, Slukning, Dækning, Rejsning, Dæmning, Svømning (naar Udsagnsordet skrives med to M'er, bruges ning), Rulning, Skylning (naar Udsagnsordet skrives med to L'er, bruges ning), Saaning, Rining, Syning (efter en Selvlyd bruges ning). Undertiden bevirkes Ordskelning ved de nævnte Endelser: Fading (f. Eks.: Vognfading), Fadning (f. Eks.: Vinfadning); Fylding (f. Eks.: Dørfylding), Fyldning (Handlingen at fylde); Leding (f. Eks.: at drage i Leding; Østerleding), Ledning (Gasledning, Vejledning); Skifting, Udskiftning o. s. v.

else : Størrelse, Tykkelse; Anvendelse, Bagtalelse, Fornøjelse, Fristelse, Opførelse, Ophøjelse, Oversættelse, Prydelse, Spøgelse, Stiftelse, Styrelse, Tilværelse, Værelse.

Anm. Jvnf.: Dyrkelse, Dyrkning; Forhøjelse, Forhøjning; Opsættelse, Opsætning; Rettelse, Retning; Røgelse, Røgning; Skabelse, Skabning; Skrivelse, Skrivning; Uddragelse (f. Eks. Israelitternes), Uddragning (f. Eks. Rodens); Sendelse, Sending.

sel : Bindsel, Blussel (blues), Forespørgsel, Fødsel, Fængsel, Færdsel (færdes), Glemsel, Kørsel, Opførsel, Redsel (udrede), Rædsel (ræddes), Skaansel, Trussel (true), Trængsel, Udførsel, Varsel (advare).

ende : Tidende; Tiende; Anliggende, Befindende, Forehavende, Foretagende, Henseende, Vidende.

Anm. Herhen høre ogsaa de oprindelige Tillægsmaader Bonde (af boende), Fjende (tidligere Fiende; fiande, af fia, ɔ: hade), Frænde (friande, af fria, ɔ: elske).

este : Tjeneste.

est : Tingest; Angest (besl. med æng); Fyldest, Hyldest, Yndest.

st : Tvist (tve); Ankomst, Fangst, Hugst, Kunst; Svulst (svullen).

ster : Blomster (Blomme), Hylster.

Anm. I Foster (besl. med føde) er d bortfaldet foran s. Faster og Moster ere Sammentrækninger (Fars Søster, Mors Søster).

t : Slægt (gl. Slag, ɔ: Slags); Kløgt, Sot (besl. med syg), Hælvt (halv), Tylt (tolv); Blæst, Bugt, Bægt (bage), Drift, Dræt, Frost, Grøft, Indtægt, Jagt, Kløft, Magt, Pligt (pleje; jvnf. t. pflegen, Pflicht); Rift, Skrift, Slæt, Udgift, Vægt, Vækst, Ægt (age).

te : Løfte (love), Skytte (skyde).

en : Køkken (koge, Kok); et Dækken; Løben, Løsen, Syngen.

Anm. De af Udsagnsord ved Endelsen en afledte Navneord (Verbal-Substantiver paa en) kunne til Nød staa i Ejefald (denne Gørens Formaal) og kunne udvides ved Ejefald (Drengens Stræben) og Tillægsord (eders alvorlige Stræben), men kunne tillige modtage Udsagnsordets Udvidelser, f. Eks.: denne Raaben højt, Syngen Viser, Lykønsken hende, Væren fornærmet, Gøren ham ulykkelig o. s. v.

ne : Fædrene (Fæderne), Mødrene (Møderne) bruges nu sædv. kun adjektivisk og i Sammensætninger: Fædernearv eller (sædv.) Fædrenearv o. s. v.

eri : Fogderi, Mælkeri, Tyveri, Tøjeri; Bageri, Bryderi, Bryggeri, Brænderi, Farveri, Fraadseri, Hykleri, Hæleri, Nøleri, Skriveri, Smigreri, Spøgeri, Støberi, Svineri, Trylleri.

ads : Buskads; Sejlads, Stillads.

lig : Vejrlig, Bolig.

ligt : Endeligt (egtl. Sammensætn., oldn.: endalykt, sv.: ändalykt, sammensat med lykt, ɔ: Tilendebringelse, Slutning [af lukke]).

eske : Menneske (Mand, ɔ: Menneske, Mand).

ned eller net: Levnet, Tyvnet (stjaalet Gods; forældet).

ed : Linned (Lin, ɔ: Hør), Maaned.

d : Byld (Bule, bullen), Fryd (fro?); Bygd (bygge), Byrd (bære, baaren), Dyd (due), Død (dø), Færd (fare), Hævd (have), Lægd (lægge), Muld (male), Skyld (skulle), Sæd (saa).

k : Ørk (øde, Ødk, Ørk). Se dog Side 174!

ie (je): Familie, Olie, Linie, Komedie; Brynie eller Brynje, Villie eller Vilje, Lillie eller Lilje, Midie eller Midje, Smedie eller Smedje, tredie eller tredje o. s. v.

Anm. Efter en kort Stavelse, endende paa l, n eller blødt d, kan Endestavelsen ie ombyttes med je.

l : Skovl (skuffe), Syl (sy), Tvivl (tve).
el : Bændel (Baand), Handel (Haand), Middel (jvnf.: Mid-aften, -dag, midaldrende), Stimmel (Stime), Stængel (Stang); Yngel (ung); Hvirvel (gl. hverve, ɔ: vende; jvnf. Solhverv, at hverve Hø).
le : Hegle (Hage), Revle (Rev, Rif), Kringle (oldn.: kringr, ɔ: Kreds; jvnf. omkring); Bøjle (bøje), Nøgle (gl. Løgel, af lukke).
r : Lejr.
n : Døgn (Dag), Havn (Hav?); Barn (bære, ɔ: føde), Løgn (lyve), Sagn (sige), Sogn (søge), Syn (se), Søvn (sove), Tegn (te, ɔ: vise), Værn (værge).
m : Barm (af bære), Hjælm (hæle, ɔ: skjule).
ert : Hævert, Huggert, Kikkert, Tykkert.
i : Abbedi, Parti, Provsti, Tyrki; Værdi.

Anm. 1. Bagers, Bryggers, Stegers (opr. Bager-, Brygger-, Stegerhus).

Anm. 2. Mandlige Personnavne afledes saaledes som oftest ved er, ner o. s. v., kvindelige ved ske, inde, esse, isse, trice (Fællesnavne) og e, a, ine (Særnavne), Formindskelsesnavne ved e, ke, ling, lil, le, ike, eke, ken o. s. v., uselvstændige Navneord ved e, de, me, hed, dom, skab o. s. v. (af Tillægsord) og ved ing, ning, else, sel, st, eri, en, ende o. s. v. (af Udsagnsord), selvstændige Navneord ved e, l, el, m, ert o. s. v. Dog bruges samme Endelse ikke altid i samme Betydning. Ved ing og ning afledes f. Eks. ogsaa Personnavne (Arving, Slægtning), ved sel, er og eri ogsaa selvstændige Navneord (Fængsel, Gødsel, Hængsel; Viser, Sejler; Bryggeri), ved ing og else afvekslende selvstændige og uselvstændige Navneord. (Skrivning er et uselvstændigt, Skrivelse et selvstændigt, Skabning et selvstændigt, Skabelse et uselvstændigt Navneord.)

II. Tillægsordenes Afledning ved Endelser.

Forbemærkn. 1. Tillægsordene afledes ved Endelser af Navneord, Tillægsord og Udsagnsord. Udsagnsordenes tonløse e eller es bortfalder ogsaa foran adjektiviske Afledningsendelser (arbejdsom, sparsom; nøjsom, rædsom; trivelig, tækkelig).

2. Undertiden indskydes et s eller es eller et e: forholdsvis, gudsforgaaen; sansesløs, stundesløs, magtesløs, ryggesløs, tøjlesløs; dyrebar, drengevoren, barnefødt, soleklar, mælkehvid, nøddebrun.

3. Bogstavforandring finder undertiden Sted (gængs, vitterlig), og Reglerne med Hensyn til Medlydsfordobling o. s. v. følges (svimmel [besvime], slikvoren [slikke]; ærgerlig [ærgre], uforbederlig [forbedre], underlig, hinderlig o. s. v.). Smlgn. Side 178, 182 og 312!

Tillægsordenes Afledningsendelser ere;

1) laden (af lade, ɔ: synes): mørkladen, storladen, vredladen.

Anm. Efterladen (opr. efterladende) o. s. v.

2) voren (af vorden): drengevoren, flanevoren, tossevoren; drillevoren, knarvoren, nølevoren, slikvoren, vrøvlevoren.

3) vis : delvis, forholdsvis (egtl. Biord, brugte som Tillægsord; se nedenfor!).

4) som: agtsom, arbejdsom, betænksom, frygtsom, følsom, glemsom, grusom, hjælpsom, mistænksom, morsom, nænsom, nøjsom, opmærksom, rædsom, smitsom, sparsom, tænksom, varsom.

Anm. Endelsen som udvides undertiden til sommelig: fredsommelig, kedsommelig, langsommelig, møjsommelig, sparsommelig.

5) bar: frugtbar, ærbar; aabenbar, dyrebar; brændbar, kostbar, sejlbar, stridbar.

6) barlig: skinbarlig, ufejlbarlig.

7) lig : barnlig, daglig, daarlig (af en Daare; daarlig, ɔ: uforstandig. Jvnf.: de fem daarlige Jomfruer. Derimod: daarlig, egtl. daalig, af det isl. dáligr, ɔ: ringe, f. Eks.: en daarlig Høst), farlig, herlig, huslig, legemlig, skriftlig, venlig, ærlig; anselig,

hørlig, mulig (af mue, ɔ: kunne, formaa; nu: maatte), trolig, undselig, ærgerlig, vitterlig; blaalig, enlig (ene), kærlig, rødlig, syrlig; yderlig, ypperlig (af det gl. yppere, 1. Sammenligningsgrad af op), omtrentlig.

Anm. 1. Man bør ikke bruge «hæderlig Omtale» i Stedet for «hædrende Omtale», ikke «en ængstelig Tilstand» i Stedet for «en ængstende Tilstand» o. s. v.

Anm. 2. I nogle Ord (tyske eller Efterligninger af saadanne) indskydes et t (eller nt), foran lig, især efter nd og tonløst en (fjendtlig, mundtlig, forbindtlig, erkendtlig, formentlig; egentlig, væsentlig, offentlig, ordentlig, ugentlig o. s. v.).

8) elig: hyggelig (Hu, gl. Hug), kongelig, kvindelig, sædelig, timelig (isl. tími, ɔ: Tid), venskabelig; afskyelig, anskuelig, begribelig, betænkelig, duelig, forfængelig (egtl. faafængelig, af faa og fange; jvnf. fattig), fornøjelig, frygtelig, føjelig, gruelig, mistænkelig, mærkelig, opnaaelig, paastaaelig, sømmelig, tækkelig (tækkes), tænkelig, undgaaelig, taknemmelig; dødelig, løselig, rigelig, sygelig, ædruelig.

Anm. 1. Endelsen lig bruges efter r og n (gørlig, hørlig, rørlig, synlig, tjenlig) og som oftest efter uafkortede Ord (daglig, menneskelig, rolig, blaalig, jævnlig, trolig) samt i enkelte andre Ord (mulig, hæslig o. s. v.). I Stedet for lig føjes dog undertiden elig til uafkortede Ord, der ende paa en Medlyd (rigelig, sygelig, hemmelig, guddommelig, magelig, skrækkelig, tarvelig o. s. v.), samt til Ord, der ere afledte af sammensatte eller ved Forstavelser afledte Ord (opnaaelig, optænkelig, paastaaelig, anskuelig, antagelig, afskyelig, betænkelig, fornøjelig o. s. v., men dog: undselig).

Anm. 2. Man bør ikke forveksle: rumlig og rummelig, retlig, retslig og rettelig o. s. v. Jvnf.: tidlig og højtidelig.

Anm. 3. Man bør ikke forveksle mistænksom og mistænkelig. Se Side 128!

9) ig : barmhjertig, behændig, blodig, bølgeformig, driftig, dydig, dygtig (Dyd, gl. Dygd), flittig (Flid, af nedert. vlît), forstandig, femaarig, graadig (oldn.:

gráðr, Graadighed), hyppig (Hob), kløgtig, lemfældig (egtl. lempfældig, jvnf. lempelig), mandig, modig, prægtig, stædig (Stade, staa), syndig, tørstig, ubændig (Baand), uvildig (sædv.: uvillig, f. Eks.: uvillige, ɔ: upartiske Mænd, af Vild, ɔ: Gunst), vittig (Vid, gld. wit, mntysk wit og witte, hvoraf wittich), afhængig, enig (enes), hørig, lydig, nyttig, nærig, opsætsig, rørig, varig, villig, vidtløftig (nedert. widlöftig [löftig besl. med lopen, at løbe]).

10) sk: dansk, jydsk, fynsk, græsk, latinsk, københavnsk, fransk, italiensk, spansk, latinsk, katolsk, luthersk, himmelsk, krigersk, hundsk, moralsk, oprørsk, partisk, skælmsk, glubsk, hadsk, løbsk, spodsk, polisk (af politik).

11) isk: barbarisk, digterisk, dyrisk, farisæisk, forførerisk, fæisk, høvisk, jordisk, jødisk, malerisk, magnetisk, morderisk eller mordersk, mosaisk, nordisk, organisk, østersøisk, profetisk, poetisk, russisk.

Anm. Efter danske Ord bruges helst sk, hvor dette let kan forbindes med Stammen; eller bruges isk. I fremmede Ord, og hvor noget er bortfaldet, bruges hyppig isk.

12) et: behjertet, dunet, furet, grumset, haaret, graahærdet (isl. hærðr, ɔ: haaret), kejtet (af Kejten, den venstre Haand; kejtet, ɔ: ubehjælpsom), kroget, kullet (oldn. kollr, ɔ: Top, Hoved, særlig skallet), leret, melet, sandet, skimlet, skægget, slimet, snavset, stakket, stenet, stribet, støvet, tosset, trekantet, ubeføjet (Føje), vandet. Jvnf.: leret, melet, sandet, snavset, støvet, saaret og Leret, Melet, Sandet o. s. v. Her mærkes: vorned (besl. med værge).

13) en: gusten (jvnf. det oldn. gustr, ɔ: Vind, Pust), kræsen (af det gl. Kraas, ɔ: Lækkerier), laadden (af Laad, ɔ: fin Uld), skiden, ulden; hoven (hæve), slikken, slugen, gnaven o. s. v.

Anm. 1. Sølvern (af det gl. Sølver: sølveren, sølvern).
Anm. 2. Stofnavne afledes kun sjældent ved Endelser (linnet, ulden, gylden, sølvern o. s. v.), men dannes i Regelen ved Sammensætninger (Jærngryde, Blykugle, Silkepung, Træskaal o. s. v.).

14) el : skummel (af skum, ɔ: mørk; jvnf. skumre), svimmel (besvime), vammel (væmmes).
15) er: bitter (bide).
16) s : toetages (ikke: en to Etagers Bygning), femværelses (en femværelses [eller fem Værelsers] Lejlighed), tofags, tostavelses, fælles (opr. Ejef. af Navneordet Fællig, gld. fælagh, ɔ: Formuefællesskab [egentl. Sammenlægning af Gods (Fæ) til fælles Brug og Nytte]), gængs, gammeldags, hverdags, nymodens, stakkels (Stavkarls), ens, tavs.

Anm. Der skrives: Et Skarns Menneske, en Atlaskes Kjole, Damaskes Gardiner o. lign.

17) e : lige, øde, stille o. s. v.
18) agtig: barnagtig, drengeagtig, livagtig, sladderagtig, tyvagtig, kvindagtig, løgnagtig, gulagtig, langagtig, nøjagtig, storagtig.
19) haftig: mandhaftig, standhaftig.
20) vortes: indvortes, udvortes.
21) vendig: indvendig, udvendig, nødvendig.
22) mæssig: kæmpemæssig, regelmæssig, forholdsmæssig, hensigtsmæssig, standsmæssig.

Anm. Ved ig og et, føjede til Fællesnavne, ved en, føjet til Stofnavne, ved sk og isk, føjede til Folke- eller Særnavne, udtrykkes Stamordets Begreb adjektivisk, f. Eks.: kraftig, stribet; ulden, dansk, jødisk, luthersk, grundtvigiansk. Ved lig (elig), bar og barlig udtrykkes en Duelighed eller Mulighed, f. Eks.: mulig, begribelig, frugtbar, skinbarlig. Ved agtig, haftig, som, sommelig, laden og voren udtrykkes en Lighed eller Tilbøjelighed, f. Eks.: livagtig, mandhaftig, følsom, fredsommelig, vredladen, tossevoren. Den tyske Endelse mæssig (regelmæssig, hensigtsmæssig) betegner Overensstemmelse med noget (jvnf. det t. gemäss, Mass). En Del andre, sjældnere forekommende Endelser have mindre bestemt Betydning.

III. Biordenes Dannelse ved Afledningsendelser.

Efter Oprindelsen ere de egentlige Biord enten Stamord (op, ned; ind, ud; frem, nu, ofte, ej o. s. v.), afledte Ord (længe, nylig) eller sammensatte Ord (ovenfor).

Afledningsendelser ere:

e : bare, gerne (oldn. gjarn, begærlig), længe, ilde, næppe (nap, ɔ: knap), vide, aabenbare, ude, inde o. s. v.

s (opr. Ejefald): dels, ellers, fluks, nys, skraas, tværs; betids.

en : Norden, Sønden, Vesten, Østen; inden, uden, neden, oven, næsten, siden, sjælden.

Anm. -en (isl. an) betyder oprindelig fra Stedet (Vesten-, Østen-, Sønden-, Nordenvind). Norden for, ɔ: Nord fra foran, f. Eks.: Lyngby ligger Norden for København, ɔ: naar man kommer Nord fra, ligger Lyngby foran København. Men Endelsen har nu som oftest tabt sin Betydning, og man siger derfor: indenfra, udenfra, ovenfra o. s. v. Af Ordene heden, deden, hveden (ɔ: herfra, derfra, hvorfra) er deden nu ubrugeligt, og hveden forældet. Heden forekommer endnu i visse Ordforbindelser, f. Eks.: at fare heden, gaa heden (hedenfaren, hedengangen) o. s. v.

er : Øster, Vester (mod Øst, mod Vest), Øster, Vester, Sønder paa (eller ud), atter o. s. v.

ig : nødig.

lig (elig): højlig, kortelig, storlig, nylig, navnlig, nemlig, formodentlig, forhaabentlig, fornemmelig, fuldelig, sandelig, temmelig, visselig.

Anm. 1. Disse og lignende Ord, der ikke ere Tillægsord, faa som Biord aldrig t (ikke: at forundre sig højligt, at sove sødeligt o. s. v.).

Anm. 2. Ord paa lig eller elig, der kunne bruges som Tillægsord, faa derimod Biordsmærket, naar de som Maadesbiord lægges til Udsagnsord, f. Eks.: at svare mundtligt, at optræde fjendtligt, at omgaas nogen kærligt, at indrette noget viseligt o. s. v. Derimod: at forsikre idelig (Tidsbiord). Se Side 317!

Anm. 3. Ved at tilføje eller udelade Biordsmærket kan man undertiden fremme Forstaaelsen. Man sammenligne: Øjensynligt

(Tillægsord) er det sjælden (Biord); øjensynlig (Biord) er det sjældent (Tillægsord). (Efter E. Jessen.) Se Side 319!

le : aarle, silde (egtl. sidle, oldn. síðla; jvnf.: siden, sidst).

Anm. 1. Undertiden henregnes -ledes, -leden, lunde og vis, der ere Ord og maa betragtes som Sammensætningsled, ogsaa til Afledningsendelserne. Se Side 348!

Anm. 2. Til Afledningsendelserne henregnes undertiden ogsaa den gamle Bøjningsendelse om (opr. um): stundom (opr. stundum, gl. Hensynsfald i Flt. af Stund, ɔ: Tid, saa at stundum egentlig betyder: til Tider), fordum (synes opr. at være Hensynsfald i Ental af et Tillægsord).

IV. Udsagnsordenes Afledning ved Endelser.

Udsagnsordene afledes af Navneord, Tillægsord og Udsagnsord samt undtagelsesvis af Talord, Stedord og Biord. Endelserne ere:

1) e[1] : **bløde (Blod), brænde, byde, flage, flygte, frugte, frygte, fyge, fylke, gemme (isl. gaumr, Opmærksomhed, Omhu), græsse, ise, kante, korse, kvæde, kælve, made, mande, sanse, skyde, smage, smudse, snøre, skryde, svige, synde, tvætte, vælge; blege, bløde (blødgøre), fylde, gøde (god), korte, krumme, køle, pryde (prud), smudse, smykke, stive, tynge, tæmme (tam), tætte, varme, ødsle; bejae, fremme, yde (ud), yppe (op) o. s. v.**

2) ge : **hærge (eller hærje, af Hær), spørge (Spor), bevilge (ville), dølge (oldn. dul, Dølgen, Skjul).**

3) ke : **lyske (Lus), skulke (Skjul, skule), sanke (oldn. samka); branke (Brand, brænde), dyrke (dyr), sinke (sen), svække (svag), ynke (øm).**

4) se : **flense (Flen, ɔ: Spids), hilse (hel, hil), hundse (Hund), rense (ren), standse (stande).**

5) ske: **herske (Herre), huske (opr. hugse, af Hug), smudske; kuske (kue); formindske (mindre), gødske (gøde, af god); granske (grant).**

---

[1] Se dog Side 350!

6) te : knytte (Knude), mælte (Malt), miste (mis-), tyvte (Tyv), vente (Vaan, ɔ: Haab), gotte (god), hvitte, skæmte (af det gl. skam, ɔ: kort; skæmte, ɔ: korte Tiden), gifte (give), sigte, ɔ: beskylde en for noget, f. Eks.: Tyveri, af Sag; dutte (du); forjætte (ja), hente (gld. hem, ɔ: hjem), nægte (nej), ymte (om).

7) ige: afskedige, bemægtige, beedige, beskadige, fortrædige.

8) ne : isne, skelne (Skel); blegne, graane, gulne, hvidne, kølne, ligne, lysne, løsne, sagtne, stivne; revne (rive).

9) me : dulme (besl. med Dvale), falme (fordum falne, af fal, ɔ: bleg), nærme, rødme, svulme.

10) le : gumle, handle (Haand), hegle (Hage), knæle, kunstle, ringle, samle, smugle (Smug), stimle (Stime), yngle (Unge), bejle (bede), skrible (skrive), sprudle, stikle.

11) re: gnistre, krydre (Krud, ɔ: Urt), kæntre (Kant), myldre (af Myl, Vrimmel?), smuldre (Smuld), splintre, stavre; lindre (lind, ɔ: blød, mild), skumre (skum, ɔ: mørk; jvnf. skummel); bævre, flagre, klapre, kvidre, ytre (ud), erindre (ind).

12) es[1]: dages, kives, lykkes; rygtes; blues (blu, ɔ: bly), fattes (faa; jvnf. fattig); enes.

13) ere (især fremmede Ord): avancere, bogstavere, dekorere, diktere, fotografere, halvere, husere, kulminere, multiplicere, musicere, regulere, studere, vurdere.

Anm. 1. Ved Endelserne e, ge, ke, se, ske, te, ige (t.) dannes hyppig indvirkende Udsagnsord. Ved ne og me dannes undertiden Udsagnsord, der betegne Begyndelsen eller Indtrædelsen af en Handling eller Tilstand (Inkoativer). Ved le og re dannes undertiden Udsagnsord af gentagende eller formindskende Betydning. Ved es dannes omvendtformede (deponente) Udsagnsord, og ved ere afledes især Udsagnsord af Ord af det latinske og de dermed beslægtede nyere Sprog (diktere, avancere).

---

[1] Se dog Side 350!

Anm. 2. Ved Hjælp af forskellige Endelser kan der af samme Stamme afledes Ord med forskellig Betydning, f. Eks.: give, gifte; bæve, bævre; flage, flagre; kante, kæntre; yde, ytre (ud); stande, standse; hue (huge), huske (hugse); stime, stimle; blege, blegne; stive, stivne; køle, kølne; løse, løsne; hvitte, hvidne; sværte, sortne o. s. v.

c) Afledning ved Forstavelser og Endelser.

Eksempler herpaa ere: Beskrivelse, Utroskab, Erindring; mistænkelig, uforstandig; besvogre, forhøje, forynge, forædle, Sammendyngning; betids, fornemmelig o. s. v.

2. Ordenes Sammensætning.

I. Navneordenes Sammensætning.

Et sammensat Ord (Kompositum) bestaar af to eller flere Ord, der tilsammen betegne eet Begreb, f. Eks.: Sømand, Gadedørsnøgle, Kirkegaardsmur. Sammensætningen er enten ren eller blandet. Den kaldes ren, naar det sammensatte Ord kan opløses i lutter brugelige Ord, f. Eks.: Gadedør, snehvid; den kaldes blandet, naar der samtidig med Sammensætningen er indtraadt en Forandring af Ordet (en Afledning), hvorved Sammensætningens sidste Del er bleven ubrugelig som selvstændigt Ord, f. Eks. Fodgænger, Indsidder.

a) Ren Sammensætning.

Navneord sammensættes:

1) med Navneord: Kjoleflig, Landmand, Sukkertop, Sommermaaned, Staldbygning, Sølvbæger, Trælkvinde, Vandmølle; Gudsfrygt, Gaardskarl, Landsmand, Maanedsregnskab; Juledag, Hundehus, Nattevagt, Smørrebrød o. s. v.

Navneords Sammensætning med Navneord foregaar:

a) uden Forandring, f. Eks.: Gadedør, Vejrhane.

Anm. 1. Sammensætning uden Forandring finder som oftest Sted, naar første Del ender paa en Selvlyd (Kirkegaard, Kostald, Stjernehimmel, Sømand, Træsko, Taarestrøm) eller paa er (Bryggerkarl, Dommersæde, Snedkersvend).

Undt.: Almuesmand, Glædestaare, Helvedessten, Mindesmærke, Vidnesbyrd, Trosartikel o. s. v.

Anm. 2. Efter Ord, der ogsaa kunne bruges med bortkastet Slutnings-e, bruges som oftest s (Arbejdsmand, Embedsmand, Legemsstørrelse, Rigsdag, men dog: Nadverbord, Billedbibel o. s. v.).

b) ved Forkortning, hvilket især gælder med Hensyn til enkelte Ord paa e, f. Eks.: Krongods, Kvindfolk, Mandag (Maanedag), Stamtavle, Tronhimmel, Stupige (men: Stuekone).

c) ved Tilføjelse af s, f. Eks.: Adelsmand, Dødsdag, Fredsslutning, Verdenshjørne.

Anm. 1. Dette s er Ejefaldsmærket, f. Eks.: Aandsnærværelse, Anstødssten, Bryllupsdag, Roskilde, Verdenshistorie; undertiden er det dog nærmest kun at betragte som en Bindelyd, f. Eks.: Gudsfrygt (smlgn.: gudfrygtig).

Anm. 2. Dette s bruges især efter Endelserne ing, else, sel, dom, hed, skab, ion, tet, f. Eks.: Næringsvej, Følelsessag, Fængselspræst, Barndomshistorie, Højhedsvanvid, Venskabstjeneste, Religionsstifter, Universitetsfest.

Anm. 3. Er Sammensætningens første Led et sammensat Navneord, faar dette i Regelen s. Man sammenligne: et Vinglas, et Brændevinsglas; Uldtøj, Bomuldstøj o. s. v. Men dog: en Skomager, en Træskomager, en Klokke, en Uldklokkefabrikant o. s. v.

d) ved Tilføjelse af e, f. Eks.: Barnedaab, Borgemester, Børneven, Dannebrog, Dyrehave, Faareuld, Hundehus, Juletræ, Landevej, Markeskel, Præstegaard, Nattefrost, Stokkeprygl, Sønnekone, Vennekreds o. s. v.

Anm. 1. I mange Ord, f. Eks.: Barnepige, Landemærke, Dannebrog, Pennekniv, Gudelære, Sædelære o. s. v. er det indskudte e opstaaet af det oldn. Flertals-Ejefald paa a (barna, landa, dana guða, penna, siða), eller af det oldn. Entals-Ejefald paa ar, f. Eks.: Sognemænd, Sønnesøn, Sengestolpe (sóknar, sonar, sængar) o. s. v. Det gamle -ar er kun i enkelte Ord bevaret som -er; se under e!

Anm. 2. Smørrebrød, Øllebrød ere vistnok opstaaede af Smør og Brød, Øl og Brød.

Anm. 3. Samme Ord kan som Sammensætningens første Led i forskellige Forbindelser antage forskellig Form, f. Eks.: Landmand, Landsmand, Landesorg; Mandfolk, Mandsperson, Mandefald;

Gaardmand, Gaardskarl; Aftenstjerne, Aftensmad; Natviol, Nattefrost; Jordbund, Jordegods o. s. v.

e) ved Tilføjelse af er (se ovenfor Anm. 1): Fruerstue, Giftermaal, Løverdag (Lørdag), Rettergang, Tyltered, Nattergal. En gammel dansk Ejeform haves ligeledes i Riberhus, Riberret.

f) Ved Tilføjelse af n eller en (tysk): Blikkenslager, Børstenbinder, Fruentimmer, Fyrstendømme, Galgenfrist, Grækenland, Lirendrejer, Risengrød, Rosenkrans, Rosenknop, Rosenborg, Sorgenfri, Amalienborg, Marienlyst o. s. v.

Anm. 1. Angaaende «ens» i Ord som Naadsensbrød, Øjenslyst o. s. v. henvises til Side 192.

Anm. 2. Undertiden sættes Sammensætningens første Del i Flertal, især hvor Begrebet fører det med sig, f. Eks.: Brødremenighed, Fuglefænger, Fædreland, Studenterforening, Studenterhue, Stænderforsamling o. s. v. Det hedder: Barnedaab, -haand, -mord, -sind o. s. v., fordi man her kun tænker paa eet Barn, men derimod: Børneleg, -flok, -hjem, -lærdom, -streger, -eventyr o. s. v., fordi man her tænker paa flere Børn. Det hedder Barnevogn og Barnevogne, men altid: Børnebørn (se Side 183 l) Folk, som henhøre til Bønderne, kaldes Bønderfolk (ikke Bondefolk), og de Gaarde, som bebos af Bønder, kaldes Bøndergaarde. Derimod ejer man en Bondegaard, er af Bondefamilie; Smør fra Bønderne kaldes Bøndersmør o. s. v.

2) Med Tillægsord: Bredside, Højsæde, Langben, Rigmand, Rødskæg, Ædelsten, Ungkarl, Froprædiken, Sødgrød, Hvidkaal o. s. v.

Anm. 1. Naar Sammensætningens første Del er et Tillægsord, beholder dette som oftest Fælleskønsformen, f. Eks.: Blaaler (men: blaat Ler), Dovendyr, Dyrkøb, Ental, Frimærke, Fristed, Grønfoder, Grønsvær, Graaben, Graaskæg, Halvark, Hurtigløb, Højsæde, Langben, Langjærn, Nysølv, Rødskæg, Raaemne, Storting, Surbrød, Særsyn, Særvæsen, Fattigfolk, Fattigvæsen, Tungsind, Vildsvin o. s. v.

Undt.: Ettal (Tallet 1), Etmaal, Hvidtøl, Godtbefindende, Godtkøbsudgave, Nytaar.

Anm. 2. Gulerod er Ental af Gulerødder (opr. gule Rødder). Det hedder Grønfoder, men Grønthandel (Handel med Grønt), Grønttorv, Grøntkone.

Anm. 3. Ungersvend (egtl. en unger Svend, Nævnef. i Ental i Hankøn). Se Side 204!

Anm. 4. Ogsaa med anden Sammenligningsgrad kunne Navneord sammensættes, f. Eks.: Bedstefader, Førsteminister, Førstelærer, Førstegrøde, Ypperstepræst o. s. v.

Anm. 5. Naar første Del af Sammensætningen er et Tillægsord, anden Del et Navneord, hænges Navneordets bestemte Kendeord bag ved Ordet (Dagligstuen, Dovendyret, Franskmanden, Fristedet, Grønskollingen, Højsædet, Nymaanen, Smaaaksene, Vildsvinet, Andenlæreren, Førstekonsulen, Ypperstepræsten), og det hele Ord kan bøjes i Fald og Tal (Ypperstepræstens, Ypperstepræsterne, Ypperstepræsternes). Jvnf.: Helligaanden, Syvaarskrigen, Trediveaarskrigen, Hverdagshistorien o. s. v. Men: den store Dagligstue, den sidste Ypperstepræst o. s. v.

Anm. 6. Tillægsordenes tonløse e, der falder bort foran Afledningsendelser (se Side 354!), beholdes for det meste i Sammensætninger, f. Eks.: Ringeagt, Ildebefindende, Ødelæggelse o. s. v. (Dog f. Eks.: Stilstand.)

Anm. 7. Undertiden beholder Tillægsordet Flertalsformen eller den bestemte Form: Fedevarer, Sygehus (et Hus for syge), Højeloft, Blindebuk, Argelist, Sortebroder, Hvidetirsdag.

3) med Talord: **Enesteskilling, Toøre, Trefod, Firkløver, Femkant, Syvsover, Syvstjernen, Negenøje** (se Side 171!), **Fjerdepart o. s. v.**

Anm. Fire bortkaster som oftest det tonløse Slutnings-e (Firkant, -spand, -ben, -sindstyve o. s. v., men dog: firepundig). Det ubestemte Talord flere bortkaster det tonløse e: Flertal, Flerguderi, Flerkoneri o. s. v. (Dog: fleresteds.)

4) med Stedord: **Hankat, Hunbjørn, Selvejer, Selvhersker, Selvmord.**

5) med Udsagnsord: **Læsebog, Skrivebog o. s. v.**

Anm. 1. Udsagnsordene, der ved Afledning bortkaste Navnemaadens tonløse e, beholde dette i Regelen ved Sammensætning (Byggeplads, Drikkepenge, Hvilested, Hvæssesten, Lærebog, Ridehest, Skrivebord, Skueplads, Tærskemaskine, Virkekreds).

Undt.: Efter haarde Medlyd samt efter v med forudgaaende kort Selvlyd bortfalder i Regelen Navnemaadens e, f. Eks.: Drypsten, Sviptur, Vipstjært; Dykand, Slikmund, Trækfugl, Trækplaster, Brækjærn, Brækstang, Trækvogn, Trækpapir, Plukfisk (men: Strikke-

ind, Drikkevand, Rækkevidde o. s. v.); Gravstikke, Drivfjer, -hjul, hus, -kraft, Skrivpapir (men: Skrivebord, -pen, -stol). Endvidere: Bygmester, Springflod, Springvand, Brændglas, -offer (men: Brændejærn, -mærke). Det hedder: Slyngplante, men: Sovekammer, -drik, sofa o. s. v.

Anm. 2. Udsagnsordet har i de ovenstaaende Ord som oftest participialsk Betydning: Trækpapir (trækkende Papir), Trækvogn (trukken Vogn), Drivhjul (et drivende Hjul), Plukfisk (plukket Fisk) o. s. v.

6) med Biord: Indgang, Nedgang, Nutid.

7) med Forholdsord (brugte som Biord): Gennemgang (at gaa igennem), Modgang, Afløb.

Mærk ogsaa: Jaord, Nej-Teorien, Ikke-Ryger.

Anm. Ved disse Sammensætninger kan blandt andet betegnes:

a) et Tilhøringsforhold:

1) et Ejendomsforhold: Fiskerjolle, Herregaard, Kongerige.

2) Dele af et Hele: Bordben, Brødskorpe, Egebark, Fuglenæb, Hestehale, Kjoleflig, Oksehoved, Verdenshjørne.

3) et Slægtskabsforhold: Brodersøn, Søsterdatter, Datterdatter.

4) Ophavet: Bondeost, Bøndersmør.

5) et Rums- og Stedsforhold: Havekarl, Stupige, Tandpine, Hovedpine, Kirkelys, Himmelegn, Bysbarn, Gaardskarl, Æggeblomme, Armbaand, Isbjørn, Polarræv, Lommekniv.

6) et Tidsforhold: Aftenluft, Morgentog, Høstfest, Foraarsglæde, Pinselilje, Sommerfrakke, Vinterkulde, Middagssøvn, Nytaarsgave, Nattevagt, Nattefrost.

7) et Hensynsforhold (at noget er for eller til nogen eller noget): Gartnerbolig, Kongeborg, Brevtaske, Pengepung, Smørfjerding, Vinflaske, Øjelaag, Ølglas, Sognepræst, Brudesmykke, Hundetegn, Pennekniv, Livsopgave, Bogskab, Præsteoffer, Børneskole, Enkepension.

8) et Samstillingsforhold: Arresø, Bovbjærg.

b) et Virksomhedsforhold:

1) et Grundordsforhold (Sammensætningens første Led er handlende): Maaneskin (Maanen skinner), Solopgang, Tordenskrald, Kongejagt, Herrefærd, Fuglesang.

2) et Genstandsforhold (Sammensætningens første Del er lidende): Brødbagning (Brødet bages), Harejagt, Husejer, Lygtetænder, Kongevalg, Stenbrud, Jordbeskrivelse, Vaabendrager.

3) et handlende Forhold (Sammensætningens sidste Del er handlende): Trøstetale (Talen trøster), Ødelæggelsestog, Hængehoved, Hældøre.

4) et lidende Forhold (Sammensætningens sidste Del er lidende): Gentagelsestilfælde (Tilfældet gentages), Vendekaabe (Kaaben vendes), Ødeland (Landet ødes), Lukøje (Øjet lukkes).

c) et Beskaffenhedsforhold:

1) et Stofforhold: Jærnstang, Lædertaske, Rugbrød, Sølvbæger, Træhus, Uldvante, Sødmælksost.

2) et Egenskabsforhold: en Rigmand, en Krumkam, et Hurtigløb, et Tostavelsesord, et Mangefold.

3) et Lighedsforhold: Bændelorm, Bægerbregne, Kræbsegang, Flaskeæble, Askefarve, Løgæble, Æblerose, Sølvpoppel, Stangjærn, Korskirke.

4) et Afgrænsningsforhold (Angivelse af Maal, Vægt, Grad, Værdi o. s. v.): Pottemaal, Skæppemaal, Tøndesæk, Milepæl, Tommestok, Pundslod, Pundtærsker, Skillingspotte, Dagsrejse, Døgnflue, Aarsunge.

5) Bevæggrunden eller Aarsagen: en Barmhjertighedsgerning, en Forkølelsessygdom, et Kærlighedsoffer, en Naadegave, en Undseelsesrødme.

6) Bestemmelsen, Hensigten eller Øjemedet: en Ragekniv, et Trækplaster, en Læsestue, en Høstvogn, en Fornøjelsesrejse, et Opdagelsespoliti.

7) et Middel- eller Redskabsforhold: Dampmølle (en Mølle, som drives ved Damp), Hammerslag, Knivstik, Stokkeprygl.

8) en Del andre Forhold, der som oftest kunne omskrives ved et Forholdsled: Læselyst (Lyst til at læse), Pengetrang, Ordrigdom, Fædrelandshistorie o. s. v.

En Sammensætning bestaar altid kun af to Led (Hoved- og Biled); men hvert af disse Led kan igen være sammensat. I Ordene Filthattefabrik, Gadedørsnøgle og Grundlovsfest er Biledet sammensat, i Ordene Middagsmaaltid, Sogneraadsmedlem, Hovedbogsgennemsyn ere begge Led sammensatte. Hvor Tydeligheden kræver det, kunne Hoved- og Biled adskilles ved en Bindestreg, f. Eks.: Staal-Penneskaft, Staalpenne-Skaft. Bindestregen bruges ogsaa tit ved meget lange Sammensætninger, f. Eks.: Guld-Røgelsekar, General-Krigskommissær.

Det sidste Ord i Sammensætningen indeholder i Regelen Hovedbegrebet, f. Eks.: en Landsbypræst er en Præst; hvad der er stenhaardt, er haardt. Et sammensat Ord hører derfor ogsaa i Almindelighed til samme Ordklasse som Sammensætningens sidste Ord. Bredside, Femøre, Hankat, Læsebog, Modgang ere saaledes Navneord; derimod ere græsgrøn, kulsort, snehvid Tillægsord, og brolægge, korsfæste, pantsætte Udsagnsord. Denne Regel gælder dog kun, for saa vidt det sidste Ord er et Navneord, Udsagnsord eller Tillægsord. I Modstrid med Sammensætningens sidste Del ere Ordene underhaanden, muligvis derimod Biord, hinsides og uagtet Forholdsord, ifald og hvorvel Bindeord o. s. v.

Da det sidste Ord er Hovedbegrebet, kan de sammensatte Ords Følgeorden i Regelen ikke forandres, uden at Begrebet forandres, f. Eks.: en Havefrugt er forskellig fra en Frugthave. Jvnf. dog: et Regnskyl, en Skylregn!

I Regelen retter Kendeordet sig ogsaa efter det sidste Ord (et Hus, en Mand, en Husmand; en Hund, et Hus, et Hundehus), og i Regelen sættes kun dette i Flertal, f. Eks.: Husmand, Husmænd (ikke: Husemænd), Gulerod (Gulerødder), Hvideroe (Hvideroer), Rødbede (Rødbeder), Krumkam (Krumkamme) o. s. v., og det tilføjede Tillægsord sigter kun til det sidste Ord, f. Eks.: en gammel Vognmandshest (fsk. fra: en gammel Vognmands Hest), en rig Strømpefabrikant; men en Fabrikant af uldne Strømper (en Uldstrømpefabrikant) kan ikke betegnes som en ulden Strømpefabrikant. Urigtigt er ligeledes: en grøn Sæbesyder, en hollandsk Lærredsfabrikant (hvilket vilde betyde en Lærredsfabrikant fra Holland, ikke en Fabrikant af hollandsk Lærred) o. s. v. Smlgn.: mit Ungdomshaab, min Ungdoms Haab; min Barndomsdrøm, min Barndoms Drøm o. s. v.!

Anm. Da Afledningsendelserne oprindelig vare Ord, f. Eks.: skab (betegn. Beskaffenhed o. desl.), hed (t. heit, betegn. Maade, Beskaffenhed o. desl.) og tillige Sammensætningens sidste Led,

rettede Kendeordet sig oprindelig efter dem; alle Ord paa hed ere saaledes endnu Fælleskøn. Men efterhaanden er dette Forhold mere eller mindre gaaet i Forglemmelse, saa at f. Eks. mange Ord paa skab ere blevne Intetkøn.

b) Blandet Sammensætning.

Naar Sammensætningen er blandet, er den første Del enten et Navneord, Tillægsord (Stedord eller Talord) eller Biord (eller Forholdsord, brugt som Biord), medens dens sidste Del er et afledt Navneord, der ikke forekommer uden for Sammensætningen, f. Eks.: Fodgænger, Husholderske, Skomager (og alle Ord paa mager), Skovrider, Fribytter, Grønlænder, Nybygger, Skarpretter, Genganger, Indsigt, Indtagelse, Omgængelse, Opsigelse, Udgift, Omkostninger, Affindelse, Afsigelse, Efterstræbelse, Omfavnelse, Oversvømmelse, Paaankning.

II. Tillægsordenes Sammensætning.

a) Ren Sammensætning.

De Ord, hvormed Tillægsord sammensættes, kunne være:

1) Navneord: blodtørstig, bondefødt, græsgrøn, iskold, klippefast, kridhvid, fredløs, tankefuld; sindssyg, stavnsbunden; synd(e)fri, folkerig, haabefuld, svigefuld, nøddebrun, trællefødt; øjensynlig (t.: augenscheinlich), tjenstvillig, ærgerrig (men: ærekær, æreløs), lyksalig o. s. v.

Anm. Med fuld og løs dannes en Mængde sammensatte Ord, f. Eks.: smertefuld, sorgfuld, rædselsfuld; troløs, haabløs, kraftløs samt (med indskudt es) frugtesløs, sanseløs, stundesløs, tøjlesløs, ørkesløs, ryggesløs o. s. v.

2) Tillægsord: frivillig, gammelklog, blegrød, højrød; lyseblaa, mørkerød, nysgerrig (nyts-gerrig, ɔ: begærlig efter nyt), stilfærdig, stiltiende (men: stillestaaende; derimod: Stilstand); kog(ende) hed, driv(ende) vaad.

Anm. Sammensættes to Tillægsord, faar det første altid Fælleskønsformen, f. Eks.: godgørende (fsk. fra godtgørende, hvor godt er et Biord), nybagt, rødmalet, godmodig, gulbrun, gulgrøn, halvaarlig, halvanden o. s. v.

3) **Talord**: eenbaaren, tolvlødig, tredobbelt, firkantet (med udeladt e), firskaaren (men: firepundig).

4) **Udsagnsord**: spillesyg, synkefærdig, seværdig, lærenem (men: lærvillig, ønskværdig, elskværdig).

5) **Stedord**: egenkærlig, selvklog.

6) **Forholdsord**: adstadig, afmægtig, gennemvaad, overmægtig, -modig, -naturlig.

7) **Biord**: aarvaagen (ɔ: aarle vaagen).

Anm. 1. Biord blive uforandrede: højtstaaende, fritsvævende, vildfarende (fare vild), herværende, derværende, nuværende, daværende o. s. v.

Anm. 2. Ogsaa med Sammenligningsgraderne kan Sammensætning finde Sted (merbemeldte, højstærede, længstlevende).

Sammensætningen foregaar i de nævnte Tilfælde:

a) uden Forandring (snehvid, synkefærdig).

b) ved Forlængelse:

aa) ved Hjælp af et indskudt e: soleklar, lysegul.

bb) ved Hjælp af et indskudt s: sindssyg, landsforvist, forretningsdygtig, firsindstyve.

cc) ved Hjælp af et indskudt es: magtesløs, sagesløs, sanseslos.

dd) ved Hjælp af et indskudt en eller n: rosenrød (t. rosenrot).

c) ved Udeladelse af et e eller anden Forkortelse: firdobbelt (-delt, -sindstyve), gavmild, merbemeldt; drivvaad, koghed (ɔ: drivende vaad, kogende hed).

b) Blandet Sammensætning.

Ved Tillægsordenes blandede Sammensætning kan Sammensætningens første Del være et Navneord, Tillægsord, Talord, Stedord, Biord eller Forholdsord, brugt som Biord, medens dens sidste Del sædvanlig er et af et Navneord ved Endelserne et eller ig afledt Tillægsord, der enten slet ikke eller dog ikke i samme Betydning forekommer uden for Sammensætningen, f. Eks.: hjulbenet, pukkelrygget, barhovedet,

blødhjertet, fladbrystet, førlemmet, graahærdet, højhælet, højrøstet, stakaandet, højsindet, haardhjertet, haardnakket, kortarmet, langbenet, langhaaret, langnæset, lavpandet, sejlivet, skeløjet, skævbenet, slukøret (besl. med det sv. sloka, at hænge [ned]), enbenet, ensifret, enøjet, tveægget; fremsynet; ringformig, ægformig, goddædig, letfærdig, letsindig; ædelmodig, aabenhjertig; egenhændig, egensindig, selvraadig, selvstændig; endrægtig, enaarig, tolvpundig; affældig, afsindig, overflødig, oversædig, tilforladelig, tilfældig, underfundig.

Anm. 1. Endelsen et udtrykker som oftest en legemlig, Endelsen ig en aandelig Beskaffenhed.

Anm. 2. Naar ved Tillægsordenes blandede Sammensætning det første Ord ogsaa er et Tillægsord, beholder dette Fælleskønsformen (ikke: bøjthælet, men: højhælet).

Anm. 3. I de oprindelig tyske Ord enstydig, tvetydig o. s. v. er Sammensætningens sidste Del afledt af et Udsagnsord. Udenlandsk er en blandet Sammensætning, der ender paa sk.

Anm. 4. Enkelte sammensatte Tillægsord kunne omskrives ved et Sammenligningsled: iskold, græsgrøn, kæmpestærk (kold som Is o. s. v.), andre ved et Forholdsled: tankefuld (fuld af Tanker), seværdig (værdig til at ses), strafværdig (værdig til Straf), synkefærdig (færdig til at synke) eller ved Hjælp af et Biord: stiltiende, langstrakt (at tie stille, at strække sig langt) o. s. v.

III. Biordenes Sammensætning.

Sammensatte Biord ere: altid, engang, allerede (jvnf. eng. al-ready), omsider, efterhaanden, underhaanden, tilforn, hartad, desværre, overhovedet o. s. v. Ogsaa alle-, anden-, ingen- og nogensteds, midtvejs, undervejs, udenlands, afsides, hinsides, aldeles, fremdeles, hvis sidste Del er afledt ved s eller es (opr. Ejefald), ere sammensatte Biord. Sammensatte ere endvidere alle Biord, som ende paa ledes (gld. Led, oldn. leið, ɔ: Vej, Maade), f. Eks.: anderledes, ligeledes, nogenledes, saaledes; paa leden (af lide, ɔ: at skride), f. Eks.: forleden, sidstleden (begge opr. Adjektiver; sidstleden er nu forældet); paa lunde (egtl. Flertal af Lund,

ɔ: Maade), f. Eks.: hvorlunde, ingenlunde, nogenlunde; paa vis (ɔ: Maade), f. Eks.: eksempelvis, heldigvis, lykkeligvis, naturligvis, sandsynligvis o. s. v.

Anm. 1. Vis er oprindelig et Navneord, og for saa vidt Ord, der ende paa -vis, ikke vedblive at være Navneord (en Levevis, paa Barnevis, i Tusindvis), ere de nærmest Biord (lykkeligvis, uheldigvis o. s. v.). Enkelte af de saaledes afledte Ord bruges og bøjes i nyere Tid dog ogsaa som Tillægsord (et betingelsesvist Løfte, en delvis Indrømmelse). Naar disse ikke oprindelige Tillægsord bruges som Biord, blive de i Regelen uforandrede (at love noget betingelsesvis, at betale delvis, maanedsvis; at svare lejlighedsvis, vekselvis, at købe snesevis (men: i Snesevis), tusindvis (men: i Tusindvis) o. s. v.

Anm. 2. Andre Sammensætninger ere især (sær, opr. Hensynsfald af sig), aldrig (oldn. aldri, Hensynsf. af aldr, i Forbindelse med det nægtende gi, saa at det oprindelig betyder: i Tid ikke), ikke (oldn. etki, ekki, intet, egentl. eet ikke) o. s. v.

IV. Udsagnsordenes Sammensætning.

Udsagnsord kunne sammensættes:

a) med Navneord: brødføde, deltage, endevende, hudflette, lemlæste, lænkebinde, pantsætte.

b) med Tillægsord (med Tillægsordets Fælleskønsform): blødgøre, frigøre, frifinde, helliggøre, lykkeliggøre, lyksaliggøre, tydeliggøre, umuliggøre, umyndiggøre, renskrive, hulslibe, smaasnakke, tørlægge, mørbanke.

c) med Talord: tredele, firkløve.

d) med Biord: borttage, bortødsle, falbyde, hjemføre, oplade, opsøge, sønderrive, genløse, indkassere, godtgøre.

e) med Forholdsord (der staa som Biord): afhugge, afkaste, efterse, foretage, overdænge, tildele.

Anm. 1. I adskillige Tilfælde forandres Betydningen ikke ved Sammensætningen (adsplitte, splitte ad; afmeje, meje af; frastjæle, stjæle fra; paaklæde, klæde paa o. s. v.); i andre Tilfælde have derimod de saaledes sammensatte Udsagnsord figurlig (overført) Betydning, hvorimod de faa den bogstavelige Betydning, naar de adskilles. Man sammenligne f. Eks.: at indse, at se ind; at opdrage, at drage op; at oversætte, at sætte over; at paalægge, at lægge

paa; at tilskrive, at skrive til; at udtrykke, at trykke ud; at udse, at se ud; at vedrøre, at røre ved; at efterkomme, at komme efter; at overgaa, at gaa over; at medtage, at tage med: at paase, at se paa o. s. v.

Anm. 2. Navneord kunne kun afledes af det sammensatte Ord (Indsigt, Opdragelse, Oversættelse, Paaskønnelse o. s. v.).

f) med Forholdsled, f. Eks.: at iagttage (men: at tage i Agt), at ihjelslaa, ihukomme, imødegaa, irettesætte, istandsætte, ituslaa, iværksætte, tilintetgøre, tilvejebringe, vedligeholde o. s. v.

Anm. 1. Af disse Sammensætninger dannes tilsvarende Navneord: Iagttagelse, Ihukommelse (fsk. fra Hukommelse) o. s. v. Uden et tilsvarende sammensat Udsagnsord dannes: Ihændehaver, Ikrafttræden o. s. v.

Anm. 2. Ved Udsagnsords Sammensætning med Forholdsled bortkastes dog tit det styrende Forholdsord, f. Eks.: gravlægge, (lægge i Grav), korsfæste (fæste til Korset), knæsætte (sætte paa Knæ), kuldkaste (kaste om kuld), Parttagning (Tagen i Part), prisgive (give til Pris), varetage (tage i Vare), voldgive (give i Vold).

Anm. 3. Igennem, imellem, imod ere oprindelig Forholdsled (í gegnum o. s. v.); derfor bortfalder i'et i Sammensætningen, naar Forholdsordet eller Biordet begynder med et saadant, f. Eks.: at staa imod (modstaa) Fristelsen, at genfinde (finde igen), gennemgaa (Gennemgang), Mellemkomst, Mellemakt, Mellemmad (men imellem Stunder), modstaa (Modstand), modsige o. s. v. Men i'et kommer sædvanlig igen, naar der sættes et u foran Ordet, f. Eks.: uigennemtrængelig, uimodsigelig o. s. v.

Anm. 4. Ved Udsagnsordenes Sammensætning kan der udtrykkes et Maadesforhold (tredele), Middelet (lænkebinde, brødføde), et Medgenstandsforhold (sønderslaa, blødgøre, frigøre) o. s. v.

Anm. 5. Omvendt Ordfølge og Sammensætning af Udsagnsordet med Biord, Forholdsord, Forholdsled o. s. v. følges ad (at bortødsle, afhugge, iværksætte).

Anm. 6. Udsagnsordenes Tillægsmaader kunne danne Tillægsord ved at sammensættes med de forskellige Ordklasser, f. Eks.: fredelskende, ildsprudende, stedfindende, sveddryppende, godgørende, godtroende, lettroende, nærliggende, rettænkende, vidtskuende, fintfølende, velsmagende, videregaaende, længstlevende, førstkommende, vildfarende, vildtvoksende, derværende, herværende, ovenstaaende, efterfølgende, hossiddende, klarseende, iøjnefaldende,

iørefaldende, overhaandtagende, færdigsyet, jærnbeslaaet, sortmalet, halvbagt, haardbagt, haardfrossen, velskabt, viderekommen, hjemmegjort, nysnævnte, ovennævnte, vedlagt o. s. v.

Derimod maa der skrives: Freden elskende, meget nydende, fint kørende m. m., fordi Betoningen tydeligt fremhæver begge Ord, hvorimod det efter Omstændighederne hedder: vel udført eller veludført, vel fornøjet eller velfornøjet, vel bekendt eller velbekendt o. s. v.

V. Tillæg til Læren om Ordenes Sammensætning.

At to eller flere Ord skulle forbindes til eet Ord (sammensættes eller sammenskrives), kendes paa:

a) at der til Biledet undertiden er føjet Bindelyd (s, es, er eller [e]n), f. Eks.: Aarsdag, sansesløs, Rettergang, Mandefald, soleklar, Rosenborg.

b) at det sammensatte Ord kan bøjes (Syvaarskrigen, Overhovedet, Stormagterne, Ypperstepræsterne; tilfreds, tilfredse, ligefremt, ligefremme [f. Eks. Usandheder] o. s. v.) og forbindes med Afledningsendelser eller Forstavelser (ypperstepræstelig, Tilfredshed, Iagttagelse, utilfreds, utilpas [ɔ: ikke til Maade] o. s. v.).

c) at Ordene indordnes under een Hovedtone. Man sammenligne f. Eks.: Mortens Gaas og Mortensgaas; en rig Mand, en Rigmand; smaa Ting og Smaating; hver Mand (det er hver Mands Pligt), Hvermand (at tigge ved Hvermands Dør) o. s. v. Betoningen viser, at følgende Ord ere sammensatte:

aa) Navneord: Bibelhistorie, Bymænd, Baadejer, Cigarhandel, Landmand, Vinhandel, Ærefrygt, Aagerkarl; Graaspurv, Gulspurv, Grønsvær, Rødbøg, Sortkridt, Saltmadsfad; Gennemgang, Overgang, Mellemklasse, Ildebefindende, Vedligeholdelse; Brændevinsbrænder, Bysbarn, Baadsmand, Danmarkshistorie, Helaftensstykke, Kommenskringle, Nytaarsaften, Papirspenge, Sindslidelse, Syvmilestøvler, Tobakshandel, Æresgæld, Aarsoversigt, Maanedsregnskab, Julemorgen, Katteskind, Mandefald o. s. v.

Anm. 1. I Henhold til Betoningen maa man derfor f. Eks. skrive: Blaagaardsgade, men derimod: Blaagaards Seminarium, fordi det sidste Ord har selvstændig Betoning. I Henhold til Betoningen skrives endvidere: ingen Sinde (ɔ: Gang), alle Haande (ɔ: Slags), alle Vegne, en Del o. s. v.

Anm. 2. I Overensstemmelse med hele Tiden, al Sæden o. s. v. skrives: tredje Dagen, for største Delen, største Parten.

bb) Tillægsord: **fuldtro, mellemstærk, næstældst, egenkærlig, selvretfærdig.**

cc) Biord: **allesteds, ingensteds, dernæst, stykkevis, heldigvis, dagligdags** o. s. v. Derimod: **ikke heller** o. s. v.

Anm. 1. Følgende Forholdsled, der betegne noget adverbielt, skrives paa Grund af Betoningen i eet Ord: afsides, forhen, forud, forlods, forlæns, baglæns, fralands, paalands, overhaands, overmaade (men: over al Maade, ɔ: Maal), indenbords, udenbords, inden- eller udenbys, -dørs, -lands, -rigs, -sogns, -skærs, -vælts, mellemrigs, efterdags, eftersom (men: efter som, ɔ: i samme Grad som, f. Eks.: efter som han blev ældre, blev han ogsaa forstandigere), førend (men: før, end de tro, vil han være her). Derimod: for ude, bag ude o. s. v.

Anm. 2. Derimod skrives Forholdsled, der ikke sammenholdes ved Betoningen, i to Ord, f. Eks.: af Lave, fra Borde, i Blinde, i Fjor, i Forfjor, i Flæng, i Gaar (jvnf. Gaarsdagen, under Gaars Dato), i Gaar Aftes, i Gaar Morges, i Forgaars, i Forvejen, i Gære, i Lave, i Mag, i Staa, i Vejen, om Kap (ɔ: Strid), om Bord, over Bord, ved Pas, i Aftes, i Morges, paa langs, paa tværs, til Aars, til Bords, til Lands, til Søs, til Vands, til Vejrs, til Væds, til Dels, til Gavns, til fals, for fulde, i Hænde, i Rette, i Sinde, i Tide, paa Fode, paa Veje, med Rette, til Rette, til Side, til Stede, til Syne, til Kende, til Mode, til Orde, ved lige, af Sted, for Haanden, for Tiden, for længst, for vist, for Resten, for øvrigt, i Dag, i Morgen, i Aften, i Stand, i alt, i alt Fald, i det mindste, i lige Maade, i Stykker, i Hu, i øvrigt, imellem Stunder (nu om Stunder); om lidt, paa ny, paa Stand, paa skraa, til sidst.

Anm. 3. De sammensatte eller sammenskrevne Forholdsled kunne være Tillægsord (tilfreds), Biord (tilforn), Bindeord (idet), Forholdsord (ifølge) o. s. v.

dd) Udsagnsord: **optage, indse, forestaa (men forstaa), paase, mørbanke, godtgøre, gennemgaa.**

d) at Ordets Betydning vilde forandres ved Opløsningen, f. Eks.:

aa) Navneord: Allehaande (et Krydderi), alle Haande (alle Slags), Baghaanden, bag Haanden; Eftertiden, efter Tiden; en Fattigforstander, en fattig Forstander; en Femkant (flere Femkanter), fem Kanter; en Halvpart, en halv Part; en Højskole, en høj Skole; Letsind, let Sind; et Liggendefæ, et liggende Fæ; en Stormagt, en stor Magt; en Stormester, en stor Mester; Syvaarskrig, syv Aars Krig; en Tiøre, en ti Øre; en Tredjedel, tredje Del (f. Eks. af en Bog); en Trefod, en tre Fod; Trekroner, tre Kroner; en Vildkat, en vild Kat o. s. v.

bb) Tillægsord: ligegyldig, lige gyldig; ligefrem, lige frem; saakaldte, saa kaldte; hverdags, hver Dags o. s. v.

cc) Biord: ogsaa, vistnok, ligefuldt, engang (fsk. fra: en Gang), maaske, kanske, altid, rigtignok, derimod, muligvis o. s. v.

Anm. Naar et Forholdsled ikke mere har sin ligefremme Betydning, men betegner et nyt adverbialsk Begreb, skrives det i eet Ord: overalt (men: at elske Gud over alt), overhovedet (fsk. fra: over Hovedet), underhaanden (fsk. fra: under Haanden), tilbage (gl. til Bage), undertiden, udi o. s. v.

dd) Udsagnsord: oversætte, sætte over; indse, se ind o. s. v.

e) at Ordets enkelte Dele uden for Sammensætningen ikke kunne indgaa grammatikalsk Forbindelse, men først ved Hjælp af Bøjning eller Omskrivning kunne udtrykke det sammensatte Ords Begreb, f. Eks.: Himmelhvælving (Himmelens Hvælving), Lufttryk (Luftens Tryk), Sommervarme (Sommerens Varme), Gaardskarlen (Gaardens Karl), Modersavnet (Savnet af Moderen), Kongeborg (en Borg for en Konge), Dampskib (et Skib, som drives ved Damp); snehvid (hvid som Sne), klippefast (fast som en Klippe), seværdig (værdig til at ses); korsfæste (fæste til et Kors), gravlægge (lægge i Grav); foruden, tilmed o. s. v.

f) at Ordets enkelte Dele ikke kunne bruges uden for Sammensætningen, f. Eks.:

aa) Navneord: Bryllup (Brudløb), Elfenben (Elefantben), Faster (Faders Søster), Moster (Moders Søster), Giftermaal (Gifter, ɔ: gl. Ejef. af Gift, ɔ: Bortgiven [af en Kvinde]), Hustru (Husfru), Jomfru (Jungfru, en Ungmø), Jordsmon (Mon, oldn. munr, ɔ: Ting, Ejendel; jvnf. Fæmon), Jylland (Jydland), Klædebon (bon, oldn. búnaðr, ɔ: Udrustning, Dragt), Onsdag (Odins Dag), Stiffader (oldn. og gld. stiup-, af ubekendt Oprindelse), Vindue (Vindøje) o. s. v.

Anm. 1. Det samme gælder med Hensyn til en Mængde danske Stednavne, f. Eks. med Hensyn til dem, der ende paa trup, drup, rup eller strup (af Torp, ɔ: en mindre, udflyttet By).

Anm. 2. Ord som Omkostninger, Opsigelse og andre blandede Sammensætninger høre selvfølgelig ogsaa herhen.

bb) Tillægsord: allerbedst, allerkærest, deslige, saadan, ravgal, stiltiende, fleraarig, nysgerrig, stakaandet, ærbødig, firkantet, tvetydig, haardhudet, langnæset o. s. v.

cc) Biord: anderledes, ligeledes, hvorledes, saaledes, nogenledes, indbyrdes, indvortes, udvortes, ligedan, ligervis, hvordan, saadan, aldeles, fremdeles, særdeles, saalunde, ingenlunde, nogenlunde, hvorlunde, endsige (egtl. endsider, af sider, ɔ: mindre), forgæves, ikkun (ikke uden), ydermere, allerede, monstro, desaarsag, desuagtet, desligeste.

Anm. 1. Sammensætninger af der, her, hvor med Forholdsord, f. Eks.: der (her, hvor) -med, -ved, -til, -paa, -hos, -for, -fra, -om, -i, -iblandt, -imellem, skrives i eet Ord. Biordene derhen, derhenne, deroppe, herud, herfra, hvorhen, hvorfra og lignende Sammensætninger med der og her og med hvor i stedlig Betydning skrives i eet Ord, undtagen (paa Grund af Betoningen): hvor som helst. Derimod fraskilles hvor, naar det er Gradsbiord: hvor faa, hvor mange, hvor lidt, hvor meget, hvor ofte, hvor tit, hvor vidt o. s. v.; men dog (paa Grund af Betydningen): hvornaar (egtl. hvor nær).

Endvidere skrives: saa ofte, saa tit, saa nær, saa vidt, saa godt som, saa som saa, alt for, for ofte, for lidt, som oftest, did hen, end ikke o. s. v.

Anm. 2. Ogsaa Forholdsled udgøre under lignende Forhold eet Ord: efterdi (efter det [at]), fordi (for det [at]), igen (í gegn, ɔ: imod, tilbage), itu (i to), ihjel (til Hel), imidlertid, især (sær, gl. Hensynsform af sig; hver især, ɔ: hver for sig), omkring (Kring, ɔ: Kreds, altsaa rundt om), omkuld (oldn. kollr, ɔ: Top, Spids), omsider (besl. med siden, i Oldn. um síð og um síðir), omtrent (mntysk trent, ɔ: Rundkreds, Grænse; omtrent 100 er altsaa det samme som omkring 100), overskrævs, overvættes (vættes, besl. med Vægt), tilforn, tilovers, desuden, desforuden, desangaaende (des, ɔ: dets).

Undt. Herfra undtages: i Gaar, i Forgaars o. s. v., i Fjor, i Flæng, i Forvejen, i Særdeleshed o. s. v.

dd) Udsagnsord: **samstemme, firkløve, genløse** o. s. v.

Tilføjelser, Rettelser og Trykfejl.

S. 2, L. 3 f. n.: «samt» udgaar.

» 17, » 4 f. o.: efter «Engel» indskydes: et Naturens Mesterværk

» 20, » 4 f. n.: indskydes efter «Kaal»: «, noget (af) løs Is (ikke: noget løst Is)»

» 29, » 9 f. n.: Efter o. s. v. tilføjes: Dog indskydes som kun i visse Forbindelser, f. Eks.: Han mødte som Repræsentant for Aktionærerne, som indbuden o. s. v. Derimod siger man f. Eks.: Han laa død, og ikke: Han laa som død, fordi dette nærmest betyder: Han laa ligesom død.

» 31, » 4 f. n.: Efter L. 4 f. n. tilføjes:

Anm. Samstilling med et Ejefald sættes dog ikke i Ejefald, naar dette umuliggøres ved det tilføjede Leds Natur. Saaledes kan f. Eks. Ordforbindelsen: «en Mand af fornem Byrd og ædel Tænkemaade» paa Grund af Forholdsledet ikke sættes i Ejefald. Naar en lignende Ordforbindelse alligevel skal staa i Samstilling med et Ejefald, lader man den undertiden følge ubøjet efter det Ejefaldet styrende Ord, f. Eks.: Alt blev ordnet efter hendes Onkels Ønske, en Mand med et klart Blik og en ædel Tænkemaade (bedre: alt blev ordnet efter hendes Onkels, en klarseende og ædeltænkende Mands, Ønske). Jvnf.: Lefolii, Grundbegr. S. 72! Dog kan en saadan Konstruktion kun tillades,

hvor der ingen Misforstaaelse kan opstaa. Tvetydigt og urigtigt vilde det f. Eks. være at skrive: «Hun besøgte Marias Moder, en god Bekendt fra hendes Barndomsdage,» fordi Samstillingen her kunde slutte sig til det styrende Ord.

S. 45, » 11 f. o.: Efter «Kvinden» tilføjes: (bedre: For Kvinden).

» 48, L. 26 f. o.: Efter Parentesen tilføjes: Det hedder: Følgende fire (Hens.) er tilkendt (ikke: ere tilkendte) Guldmedaillen (Grundord).

» 50, » 9 f. n.: Efter «o. s. v.» tilføjes: Dog ogsaa: De gik tabte for Efterverdenen. (Heiberg.)

» 50, » 16 f. n.: Efter «Biordet» tilføjes «o. s. v.».

» 51, » 1 f. o.: I Stedet for «Uret» læses «Hesten».

» 56, » 16 f. o.: Efter «det» tilføjes «undertiden».

» 58, » 10 f. o.: I Stedet for «Bindeord» læses: «det tilknyttende Ord».

» 58, » 22 f. o.: Efter «trængende» tilføjes: «Hvad der i hin Time har tildraget sig, ved ingen. Der gaar den Hund, som i Gaar vilde bide mig.

» 67, » 13 f. o.: «A.» udgaar.

» 78, » 13 f. o.: I Stedet for «Massestedordet» læses: «det partitive Tillægsord».

» 82, » 15 f. n.: I Stedet for «omtales» læses: «er blevet omtalt».

» 87, » 9 f. o.: I Stedet for «tilknyttede» læses «tilknyttende».

» 103, » 12 f. n.: I Stedet for «end» læses «og».

» 109, » 9 f. n.: I Stedet for «baade staa før og» læses: «ogsaa staa før eller efter».

» 110, » 4 f. n.: I Stedet for «de fleste» læses «nogle».

» 111, » 4 f. n.: Foran a. sættes 1.

» 112, » 9 f. o.: Efter «kommer» tilføjes: «; se dog Side 84!»

» 124, » 8 f. o.: Efter L. 8 tilføjes: Efter i nogen Tid at have lidt af Nervesmerter har Voltakorset paa faa Dage helbredet mig derfor. (Voltakorset havde herefter i nogen Tid lidt af Nervesmerter.)

» 125 » 13 f. o.: Efter L. 13 tilføjes:

Mærk: Misforstaaelse ogsaa kan undertiden forebygges derved, at man i Stedet for Navnemaaden eller At-Sætningen sætter et Navneord, fordi Grundordet herved ikke mere kommer i Betragtning, f. Eks.: Brevkortet aabnes ved Afrivning af Randen; denne Forandring kunde foretages uden Kuldkastning af alle bestaaende Forhold.

YB 38778

M300546

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY